Національна академія наук України
Інститут історії України НАН України
Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією»
Служба безпеки України
Національна спілка краєзнавців
Українське культурно-просвітницьке товариство «Меморіал» імені В. Стуса
Миколаївська обласна державна адміністрація
Миколаївська обласна рада

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

Науково-документальна
серія книг

Київ–Миколаїв –2010

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

У ДВАДЦЯТИ СЕМИ ТОМАХ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ТРОНЬКО П.Т.
(голова редколегії)
РЕЄНТ О.П.
(заступник голови)
КОКІН С.А.
(заступник голови)
БІЛОКІНЬ С.І.
БОГУЦЬКИЙ Ю.П.
БОРЯК Г.В.
ВЕРСТЮК В.Ф.
ВОЙНАЛОВИЧ В.А.
ГОРБИК В.О.
ЖУЛИНСЬКИЙ М.Г.
ЗЯБЛЮК М.П.
КРЕМЕНЬ В.Г.
ЛИТВИН В.М.
ЛОЗИЦЬКИЙ В.С.
МАКОВСЬКА Н.В.
МАРЧУК Є.К.
МОТРЕНКО Т.В.
НОВОХАТЬКО Л.М.
ПАПАКІН Г.В.
ПИРІГ Р.Я.
ПОДКУР Р.Ю.
(відповідальний секретар)
ПШЕННІКОВ О.М.
РЕПРИНЦЕВ В.Ф.
РУБЛЬОВ О.С.
СКЛЯРЕНКО Є.М.
СМОЛІЙ В.А.
СОХАНЬ П.С.
ТАБАЧНИК Д.В.
УДОД О.А.
ЧИЖ І.С.
ШЕМШУЧЕНКО Ю.С.

Київ–Миколаїв – 2010

РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Книга п'ята

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КРУГЛОВ М.П. (голова)
РУКОМАНОВ В.М. (заступник голови)
МАКАРЧУК С.С. (відповідальний секретар)
БУГАЄНКО Т.І.
ГЛАДУН С.М.
ЗАЙЦЕВ Ю.О.
ІВАНОВ О.В.
КОТЛЯР Ю.В.
ЛЕВЧЕНКО Л.Л.
МАШКІН М.Г.
МЕЛЬНІЧЕНКО В.В.
МИХАЙЛОВ В.А.
НІКОЛАЄВ І.Є.
ПОГОРЄЛОВ А.А.
ПУЧКОВ В.Ю.
РИЖКОВ С.С.
СИМОНЕНКО О.І.
СКИБА С.І.
СЛЄПАНЬОВ М.А.
СТАРЄВА Г.М.
ТРИГУБ П.М.
ШИТЮК М.М.
ШКВАРЕЦЬ В.П.

Світогляд – 2010

ББК 63.3(4УКР)6
УДК 94(477)

Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах» готується і виходить згідно з постановою Президії Верховної Ради України № 2256-XII від 6 квітня 1992 р та постановою Кабінету Міністрів України № 530 від 11 вересня 1992 року.

Відповідальний редактор випуску:
Макарчук С.С.

Рецензенти:

Солдатенко В.Ф. – *член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук,* директор Українського інституту національної пам'яті;
Майборода О.М. – *доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту політичнихі етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України;*
Шевчук Олександр Володимирович – *доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики;*
Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;
Шкляж Й.М. – *доктор історичних наук, завідуючий кафедрою нової і новітньої історії Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського;*
Васильєв В.Ю. – *кандидат історичних наук, доцент, завідуючий сектором історико-енциклопедичних досліджень Інституту історії України НАН України*

Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Миколаївська область. Книга 5. – Київ–Миколаїв: Світогляд, 2010. – 653 с.
ISBN 978-966-8837-06-01
ISBN 978-966-8837-25-8 (Кн.5)

В п'ятій книзі обласного тому «Реабілітовані історією. Миколаївська область» статті та матеріали, які висвітлюють політичні репресії на Миколаївщині в 1920-х – початку 1950-х років стосовно різних соціальних та етнічних груп населення.

Дане видання започатковує перехід до узагальнення та аналізу функціонування радянської політико-правової системи в 20–50-х рр. XX століття на прикладі Миколаївської області, тому основний акцент зроблено на значні за обсягом статті. Крім матеріалів архівів Служби безпеки України для висвітлення окремих тем видання вперше в Україні використані документи Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України. В порівнянні з попередніми книгами обласного тому у виданні вміщено значно більше ілюстрацій.

Майже половина матеріалів п'ятої книги присвячені репресіям по відношенню до учасників підпільно-партизанського руху на Миколаївщині, що аж ніяк не зменшує, а лише рельєфніше підкреслює їх героїчний внесок в Перемогу над фашизмом.

Зважаючи на енциклопедичний характер видання, в книзі вміщенні додатки, що допоможе широкому колу читачів глибше вникнути в перебіг подій.

Книга розрахована на науковців, викладачів, учителів, студентів, учнів загальноосвітніх шкіл та всіх, хто цікавиться історією нашої країни.

ББК 63.3(4УКР)6
УДК 94(477)

ISBN 978-966-8837-06-01
ISBN 978-966-8837-25-8 (Кн.5)

© Редакційно-видавнича група «Реабілітовані історією. Миколаївська область», 2010

ВІД ОБЛАСНОЇ РЕДКОЛЕГІЇ

Чергова, п'ята книга «Реабілітовані історією. Миколаївська область» знову повертає читача до періоду 1920 – початку 1950-х рр. Співробітники Миколаївської редакційно-видавничої групи використали час, що минув з дня виходу попередньої книги, для виявлення та ретельного опрацювання нових архівних матеріалів, переосмислення змістовної частини та структури книги, зокрема – вміщення більш значних за обсягом наукових статей.

Починаючи з даного видання, науковці редакційно-видавничої групи поступово переходять від багатоплановості та різномаїття в подачі наукового матеріалу до глибокого дослідження окремих періодів або наскрізних тем та статистичного узагальнення. До такої проблематики, актуальної для Миколаївщини, слід віднести повстансько-селянський рух в 1920-х рр., політичні репресії стосовно етнічних меншин та працівників суднобудівної промисловості.

Зважаючи на зростання інтересу в суспільстві до воєнної тематики в рік 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні, авторський колектив більше уваги приділив подіям 1941–1945 рр., передвоєнного періоду та перших повоєнних років. Зокрема, на основі виявленої в Галузевому державному архіві Служби безпеки України архівної справи резидентури «Маршрутники» науковці обласного тому розпочинають на нових матеріалах дослідження підпільно-партизанського руху на Миколаївщині в 1941–1944 рр. Слід додати, що виявлення та опрацювання документів та матеріалів цієї справи (17 томів, майже 5 тисяч документів) були б неможливими без участі та допомоги доктора філософських наук, професора Вашкевича В.М. (м. Київ), який стояв у витоків Миколаївської редакційно-видавничої групи та був її багаторічним керівником. Сприяння та активну допомогу в наданні та опрацюванні архівної справи про діяльність Лягіна В.О. та Миколаївського підпілля надали начальник департаменту архівного забезпечення СБ України Кокін С.А. та співробітники ГДА СБУ України Говорун В.Д. та Смирнов Г.В.

В розділі «Мовою документів» вміщено 55 архівних документи, в «Фотодокументах» – понад 100. Автори намагалися логічно пов'язати комплекс документів з науковими статтями та біографічними нарисами, щоб вони змістовно доповнювали останні. В книзі наведені також анотовані дані на понад 900 громадян – жителів Миколаївщини, що зазнали політичних репресій. Оскільки видання носить енциклопедичний характер вбачається доречним вміщення у виданні значного довідкового матеріалу.

Слід відзначити, що вперше в Україні в п'ятій книзі обласного тому «Реабілітовані історією. Миколаївська область» використані документи та матеріали з Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України та стаття і нарис, написані з їх використанням. Активну допомогу в цьому авторському колективу надали директор департаменту СЗР України Богдан В.А. та начальник ГДА СЗР України Білоконь І.В.

Вже традиційним є значний внесок в публікацію директора Миколаївського обласного державного архіву Левченко Л.Л. та співробітника держархіву Клімової Л.С.

Оскільки значна увага в книзі приділяється періоду Великої Вітчизняної війни, робота над нею не могла б бути завершеною без плідної співпраці з Миколаївським музеєм «Підпільно-партизанський рух на Миколаївщині. 1941–1944 рр.» і, в першу чергу., з її завідувачем Ташлай Л.Б., яка, до речі, є одним з авторів публікації.

Активну допомогу авторському колективу надавали керівник сектору державного архіву СБУ в Миколаївській області Мозулевська О.В. та співробітник ДА СБУ Дорошенко Л.О.

Суттєву підтримку колектив редакційно-видавничої групи отримав від Миколаївської облдержадміністрації, управління у справах преси та інформації облдержадміністрації, очолюваного членом обласної редколегії Скибою С.І.

Крім того, авторський колектив відчував постійну увагу з боку депутатів Миколаївської обласної ради і глибоко вдячний їм за поради та рекомендації.

Важливу роль в підготовці книги до друку, як завжди, відіграли старші наукові співробітники Інституту історії України НАН України Васильєв В.Ю. та Подкур Р.Ю.

Зважаючи на значне наукове, суспільне та виховне значення роботи над науково-документальною серією книг «Реабілітовані історією», яка продовжується, обласна редколегія видання звертається до науковців, краєзнавців, викладачів, всіх, кому не байдужа історія нашого краю та України, з запрошенням до співпраці у підготовці наступних публікацій.

Розділ I
РЕПРЕСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Репресивна політика проти селянства

Білоконь І.В., Котляр Ю.В.

Ю. ТЮТЮННИК В УКРАЇНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУСІ ТА МИКОЛАЇВЩИНА

Діяльність українського антибільшовицького повстанства 20-х рр. ХХ ст. і досі залишається маловідомою сторінкою вітчизняної історії. Радянська історіографія цю тему практично ігнорувала, а пропаганда, як могла, спотворювала в масовій свідомості образ селянина-повстанця. Внаслідок подібних перекручень повстанство на довгі роки отримало визначення (в тому числі й наукове) «бандитизму», його соціальна база, селянська по суті, була штучно обмежена купкою «куркулів», всіляких антирадянських «елементів» і «відщепенців».

Сучасна українська історична наука представлена переважно узагальнюючими працями, які орієнтують дослідників на подальшу деталізацію теми. Ще потребують свого подальшого вирішення наукові проблеми, пов'язані з вивченням причин повстанського руху вказаного періоду, його соціальної бази, дійсних масштабів, встановленням його чіткої періодизації, характерних рис і ознак. Але очевидно, що об'єктивні висновки можна робити тільки на основі скрупульозних краєзнавчих досліджень та після залучення новітньої джерельної бази.

В контексті дослідження селянського повстанського руху значну увагу слід приділяти його діячам, які або загинули в боротьбі з переважаючими військовими силами білогвардійців чи більшовиків, або були в подальшому репресовані. Значення особистості в історичному процесі завжди буде об'єктом досліджень вчених, особливо коли це стосується періоду української національної революції, іноземної інтервенції та громадянської війни. Імена повстанських отаманів того часу овіяні легендами, які «народилися» в бурхливі роки. Чимало стереотипів збереглися й донині, оскільки більшість документів тривалий час лишалися поза увагою дослідників.

Однією із найлегендарніших особистостей українського національно-визвольного та повстанського руху була діяльність генерал-хорунжого Юрка Йосиповича Тютюнника. Вказану історичну постать можна розглядати в різних ракурсах. Ми ж зупинемося лише на деяких сторінках життя Ю. Тютюнника – людини трагічної долі, керівника повстанського руху. І спробуємо визначити вплив цієї непересічної особистості на Миколаївщину, прямий та опосередкований.

20 квітня 1891 р. в селі Будище Пединівської волості Звенигородського повіту Київської губернії у хліборобській сім'ї Йосипа Корнійовича Тютюнника народив-

ся четвертий син. Днем раніше було релігійне свято Георгія (Юрія) змієборця, тому священик місцевої православної Михайлівської церкви назвав новонародженого іменем святого. Слід зазначити, що Георгієм Тютюнник пишеться тільки у дореволюційних російськомовних документах. На початку становлення Української державності його назвали Григорієм. Щоб позбутися плутанини, Тютюник вирішує писатися по-народному – Юрко [1]. Існує певна плутанина з прізвищем – в російськомовних виданнях використовується слово «Тютюник» з однією «н». В україномовних виданнях знаходимо варіанти прізвища як з однією «н», так і з двома «нн». Згідно сучасного українського правопису, правильним є використання подвійної букви «нн» – «Тютюнник».

Поява Ю. Тютюнника на Миколаївщині пов'язана з його діяльністю на посаді начальника штабу в бригаді Григор'єва. На початку грудня 1918 р. Григор'єв повідомив Головного отамана військ УНР С. Петлюру про визнання Директорії УНР і підпорядкування їй своїх загонів. Незабаром григор'ївські загони отримали назву Херсонської дивізії та увійшли до складу Південно-Східної групи військ армії УНР. Вказана група була головною складовою частиною Південного фронту, що почав формуватися як протидія військам Антанти та білогвардійців, які закріпилися на Чорноморському узбережжі України [2]. Приблизно в цей час Херсонська дивізія складалася з чотирьох піхотних і одного кінного полків та двох батарей польових гармат [3].

Головною сферою діяльності повстанських загонів Директорії УНР в грудні 1919 р. була ліквідація адміністративних та військових установ денікінщини на території України [4].

Загін Григор'єва був одним із найбільших військових формувань Директорії УНР, але і його не оминула більшовицька агітація. В лютому 1919 р., після взяття більшовицькими військами Києва, ситуація в Україні змінилася. 18 лютого 1919 р. у Харкові відбулася зустріч Григор'єва з В. Антоновим-Овсієнком, якій повідомив отаману про намір радянського командування перетворити його загони на окрему червоноармійську бригаду. 19 лютого наказом командуючого Групою військ харківського напряму А. Скачка була створена 1-ша Задніпровська стрілецька дивізія на чолі з Павлом Дибенком [5]. 26 повстанських загонів Григор'єва перейменували на 1-шу Задніпровську бригаду і включили до складу цієї дивізії, а сам отаман став червоним комбригом.

Переформування відбувалися у розпалі бойових дій. Радянські війська з боями просувалися до Чорноморського узбережжя. Від командуючого Українським фронтом В. Антонова-Овсієнка Григор'єв отримав наказ також наступати у південному напрямі. А це було нелегко, оскільки повстанці тримали фронт одночасно проти кількох супротивників – німців, що перейшли на службу до Антанти, білогвардійців, військ Директорії УНР, а також місцевих німецьких колоністів. В лютому 1919 р. григор'євці захопили Білу Криницю, Березнегувате, Безухове, Снігурівку та інші населені пункти [6].

27 лютого 1919 р. на посаду політкомісара 1-ї Задніпровської бригади було надіслано комуніста Ратіна, а для допомоги – ще 35 комуністів-політпрацівників. У цей час до Григор'єва прибув і член боротьбистської партії Ю. Тютюнник, якій напередодні у Харкові отримав від одного з керівників боротьбистів М. Шинкаря рекомендованого листа до отамана. Тим самим керівництво і більшовиків, і боротьбистів

намагалося посилити свій вплив на григор'ївську бригаду [7]. Ю. Тютюннику вдалося прибрати до рук практично все керівництво загонами і стати начальником штабу 1-ї Задніпровської бригади [8].

На початку березня 1919 р. частини Григор'єва підійшли до Херсона, в якому в той час дислокувались значні сили антантівців – 3 тис. грецьких і близько 2 тис. французьких солдатів.

Навколо міст Півдня України, які охороняли союзницькі десанти, не втихали селянські повстання, а в самих містах активізувалося анархістське та більшовицьке підпілля.

Наказ григор'ївським частинам на штурм Херсона підписав Ю. Тютюнник, взявши тим самим на себе всю відповідальність за наслідки операції. Скоріше за все, Григор'єв не був впевнений до кінця у своїх силах і не хотів ризикувати кар'єрою у разі невдачі, адже штаб бригади не встиг підготуватися і планів штурму міста не існувало.

Проте ентузіазм партизанів був настільки великим, що обійшлися без будь-яких планів. 3 березня 1919 р. позиції антантівців у Херсоні було піддано інтенсивному артилерійському обстрілу (повстанці задіяли три гармати, кожна з яких лише у перший день випустила по 800 снарядів), і григор'ївці розпочали наступ на місто. Під час кількаденного штурму загинуло, за свідченням самого Григор'єва, понад 200 грецьких солдатів і офіцерів (за іншими даними, загальні втрати антантівців становили понад 600 чоловік) [9], а втрати повстанців лише 19 вбитих і 37 поранених.

Коли стало зрозуміло, що поразка неминуча, греки підпалили портові склади, де перебувало під охороною кілька сотень заручників з числа місцевих жителів (всі вони загинули). Григор'єв, розлютований цими подіями, наказав завантажити один з пароплавів тілами грецьких солдат і відправити його на адресу головного союзницького командування в Одесу.

Після взяття Херсону, Григор'єву вдалося поповнити запаси зброї, боєприпасів, спорядження. Зокрема, у супротивника було захоплено 6 важких гармат, понад 100 кулеметів, понад 700 гвинтівок, а також 300 мулів [10]. Це мало неабияке значення для повстанців, оскільки однією з найгостріших тогочасних проблем було забезпечення військ необхідним спорядженням та озброєнням.

Про катастрофічний стан з постачанням свідчила телеграма одного з підлеглих Григор'єва – отамана П. Ткаченка – голові Раднаркому УСРР Х. Раковському: «Я три месяца веду борьбу, ни от кого не получая даже вооружения для этой борьбы... Мои партизаны голыми руками отстаивают Помощную, потому, что винтовок у половины отряда нет, кроме того люди босые й голые...» [11]. У такому критичному становищі перебували Григор'єв, Махно та інші повстанські отамани. Зокрема, командуючий 1-ю Задніпровською дивізією П. Дибенко здійснював перехоплення поїздів, самовільні реквізиції, накладав контрибуції. Не відставали від нього й інші червоні командири.

Одночасно з боротьбою за Херсон війська Григор'єва вели успішний наступ на Миколаїв (план його визволення також розробляв Ю. Тютюнник). У цей час в Миколаєві знаходилися 2 англійські і 1 французький міноносці, 10-тисячний німецький гарнізон (15-та Ландверська дивізія), солдати якого вже втомилися воювати і хотіли повернутися додому. Французьке командування намагалося вивезти німців на грець-

ких кораблях до французьких колоній. Німці відмовилися і розпочали переговори з радянськими представниками про здачу міста. 2 березня 1919 р. в Миколаєві висадився грецький десант у кількості трьох тисяч осіб [12].

До Григор'єва прибув голова Миколаївської Ради робітничих депутатів більшовик Я. Ряппо з проханням припинити наступ на місто на час проведення переговорів. Григор'єв начебто погодився на цей крок, але його війська, не дивлячись на формальну заборону, продовжували просуватися до міста. (В. Горак пише, що «Григор'єв, особливо нічим не мотивуючи, відкинув прохання Я. Ряппо і твердо, по-отаманськи, заявив: завтра його бригада візьме Миколаїв штурмом») [13].

5 березня 1919 р. миколаївська газета «Путь социал-демократа» опублікувала телеграму, яку надіслали до Миколаївської міської управи Григор'єв і політкомісар його бригади Ратін: «В Николаевскую городскую управу. Приказываю 10 марта приготовить для моих войск 2 тысячи пар сапог. Имейте ввиду, что вырывая из рук противника Николаев, мы истоптали более 2 тысяч пар сапог. Сапоги приготовлять за счет харьковской и киевской буржуазии, проживающей в Николаеве. Всем представителям капитала рекомендую очистить Николаев ко времени моего прихода» [14].

Того ж дня григор'ївські частини зробили першу спробу увірватися у місто, але були обстріляні німецькою важкою артилерією і гарматами французького міноносця, що стояв у водах Південного Бугу. Зазнавши значних втрат, григор'ївці відступили. Миколаївська Рада робітничих депутатів надіслала відозву до населення із закликом до повстання. 6 березня частини отамана розпочали гарматний обстріл міста. Водночас Григор'єв відмовився відпустити кількох полонених німецьких солдатів, після чого німецьке командування віддало наказ про арешт 40 членів Ради робітничих депутатів. На їх захист виступили робітничі організації міста, погрожуючи застосувати силу для звільнення заарештованих. Німці змушені були відпустили депутатів.

11 березня 1919 р. союзницьке командування несподівано прийняло рішення залишити місто і наступного дня туди вступили війська Григор'єва. Німці змушені були залишити повстанцям все озброєння (зокрема, 20 важких гармат), військове спорядження і понад 2 тисячі коней [15]. Наказ № 1, який підписав отаман у захопленому місті, повідомляв: «...Всякая агитация против Советской власти, против отдельных национальностей, а также призывы к погрому будут караться смертью... Вторжение кого бы то ни было в чужой двор или жилище без согласия на то хозяина карается смертью...» [16].

Навесні 1919 р. бригадою Григор'єва–Тютюнника було проведено ще кілька значних операцій по визволенню Вознесенська і Одеси. Взяття Херсона і Миколаєва створили сприятливі умови для подальшого наступу червоноармійських частин. Зокрема, вже 15 березня 1919 р. григор'ївці захопили станцію Роздільна і основну базу білогвардійців на Півдні України – Роштас, а 17 березня – станцію Березівка, де вщент розгромили сконцентровані біля неї сили франко-польських інтервентів і білогвардійців. У боях за Березівку супротивник втратив близько 500 чоловік (близько 150 з них було вбито). Григор'ївці захопили 8 гармат, 5 танків, 1 панцирний потяг, 7 паровозів, приблизно 100 кулеметів [17].

18 березня 1919 р. отаман розпочав наступ на Одесу. Була взята Сербка [18]. В останніх числах березня Григор'єв надіслав ультиматум до сконцентрованих в Одесі

антантівсько-білогвардійських сил. Він запевнив супротивника, що незабаром радянські війська захоплять Одесу і Крим. У самій же Одесі, незважаючи на велику паніку, що виникла у місті, йшла інтенсивна робота зі зміцнення оборони: було усунено від влади військового губернатора О. Гришина-Алмазова, реорганізовувались добровольчі частини, прибувало підкріплення. За даними, які наводить В. Горак, до одеського військового угруповання входило 20 тис. французьких, 15 тис. грецьких, 2 тис. польських, 4,5 тис. білогвардійських військ. Крім того, командування Антанти у свій час перекинуло з Бухаресту до Одеси 40-й румунський корпус [19]. Зрозуміло, що у Григор'єва не було шансів захопити місто, спираючись лише на власні збройні сили.

Однак, несподівано, 2 квітня 1919 р., командуючий об'єднаними силами антантівських і білогвардійських військ генерал д'Ансельм віддав наказ про евакуацію військ з Одеси. 6 квітня 1919 р. григор'ївці та червоноармійці увійшли до міста, а наступного дня нарком у військових справах УСРР М. Подвойський телеграмою повідомив радянський уряд про взяття Одеси [20]. Цього ж дня Ю. Тютюнника призначили комендантом Одеси. Йому доручили вести переговори, приймати трофеї, стежити за порядком. За визволення головних міст Півдня України – Херсона, Миколаєва та Одеси Ю. Тютюнник був нагороджений орденом «Червоного Прапора» [21].

13 квітня 1919 р. бригаду Григор'єва переформували в 6-ту стрілецьку дивізію.

7 травня 1919 року М. Григор'єву було наказано йти маршем у Бессарабію, але цей наказ суперечив планам отамана закріпитися на південному сході України. Це стало приводом для початку військових дій проти більшовиків. 8 травня в Єлисаветграді Ю. Тютюнник оголосив Універсал Григор'єва (співавтором якого був якраз Ю. Тютюнник): «Народе український! Народе змучений!... замість землі і волі тобі насильницьки нав'язують комуну, надзвичайну й комісарів з Московської оборки і тої землі, де розпя'ли Христа. Ти працюєш день і ніч, ти світиш каганцем, ти ходиш у штанях з мішковини, але ті, що обіцяють тобі світлу будучність, експлуатують тебе: тобою воюють, зі збрєю в руках забирають твій хліб, реквізують твою худобу й запевняють тебе, що все це на користь народу. Працьовник святий! Божий чоловік! Подивись на свої мозолясті руки… Уряд авантюриста Раковського та його ставлеників просимо йти од нас і не насилувати всього народу. Всеукраїнський з'їзд Рад дасть нам уряд, якому ми підляжемо і свято виконаємо волю його… Всякі вбивства без суду народного, мародерства, безчинства, вторгнення в чужу оселю, незаконні реквізиції будуть припинятися на місці силою зброї. Своїми замісниками призначаю товариша Юрка Тютюнника, товариша Горбенка та товариша Масенка, котрим довіряю важке завдання» [22].

Друга поява Ю. Тютюнника на Миколаївщині стосується подій Першого Зимового походу Армії УНР (6 грудня 1919 р. – 6 травня1920 р. (за іншими даними, – 5 травня 1920 р.). В грудні 1919 Червона армія захопила значну частину Правобережної України. Добровольча армія генерала А. Денікіна зайняла Південь України, а польські підрозділи окупували Волинь і Західне Поділля. Армія УНР контролювала незначну територію в районі Чорториї над річкою Случ на Волині, оточена з усіх боків більшовицькими, польськими і денікінськими військами. В таких складних умовах продовжувати боротьбу регулярними військовими силами було неможливо. 4 грудня 1919 р. на нараді членів уряду Української Народної Республіки і командуючих

частин Дієвої Армії у Чорториї було вирішено ліквідувати регулярний фронт і воєнні сили зосередити на веденні партизанської боротьби в тилу ворога. 6 грудня 1919 р. з'єднання Армії УНР під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка вирушили в Перший Зимовий похід. Участь у поході взяв і голова Ради Міністрів УНР І. Мазепа. Бойова група була сформована з трьох дивізій: Запорізької (командуючий – генерал А. Гулий-Гуленко), Київської (командуючий – генерал Ю. Тютюнник), Волинської (командуючий – генерал О. Загродський). Начальником штабу було призначено А. Долуда [23].

Зимовий похід по тилах більшовиків і денікінців став безпрецедентним в історії воєн за своїм характером і героїчністю. В ньому взяли участь близько 10000 осіб. Проте сам бойовий склад частин нараховував лише 2000 багнетів, 1000 шабель та 14 гармат. 75% від загальної кількості складали штаби частин, немуштрові частини, обози і транспорти хворих [24].

Лінією прориву, відповідно до плану командарма М. Омеляновича-Павленка, мав стати район розташування Галицької армії в смузі Козятин–Вінниця–Хмільник, що й було успішно здійснено 7 грудня 1919 р. о 12-й годині ночі [25]. Прорвавши фронт ворога між Козятином і Калинівкою, українська армія швидким маршем вирушила на південний схід [26]. Дієва армія УНР попрямувала на Липовець, Жашків, Умань, Тальне, Звенигородку.

Наприкінці 1919 р. українська армія розташувалася таким чином: Київська група Ю.Тютюнника, пройшовши через місто Жашків та села Ризине, Багву, Заліське, Кобринове, Гуляйку, Гусакове, попрямувала на Звенигородку; Волинська група Загродського, прогнавши 42-й денікінський полк із Романівки, рушила на Тальне; Запорозька, на чолі з М. Омеляновичем-Павленком, зосередилася на Уманщині. 31 грудня командарм перебував у Доброводах, штаб армії – в Оксаниному. Жителі села добровільно зголосилися охороняти штаб армії [27]. 26 грудня 1919 р. українська армія втратила 3-ю стрілецьку дивізію, яка була знищена дощенту Київською «Сводною» дивізією князя Голіцина, що змусило командарма прийняти рішення про формування 3-го кінного полку з решток Залізної дивізії. Реорганізацію доручено було провести полковнику Г. Чижевському [28]. Розпочаті ще з 23 грудня переговори у Вінниці між делегацією від Уряду УНР і Начальною Командою Української Галицької армії не призвели до об'єднання армій. Сталося зовсім небажане – незабаром Галицька армія перейшла на бік більшовиків, підписавши 1 січня 1920 р. з Подільським Губревкомом угоду, і перетворилася на Червону армію Української Совєтської Республіки.

Місцеве населення симпатизувало армії УНР. В одному з найважчих боїв Зимового походу рідній армії допомагали селяни Білашок та Майданецького, під час звільнення від денікінців Волинською групою містечка Тального. Одночасно з подіями в Тальному, 1 січня 1920 р. запорожці звільнили від денікінців Умань. Це місто стало центром боротьби за державність України [29]. Після звільнення Умані у місті розпочалася активна просвітницька, видавнича і агітаційна робота. Редакція газети «Україна» видала 5 номерів газети загальною кількістю до 20000 примірників, було видруковано до 200000 відозв – «До інтелігенції України» [30], «Офіцерам, козакам і солдатам Добровольчеської армії» [31] і «Селяне» [32], укладених і підписаних отаманом Ю. Тютюнником [33].

Вказані відозви роздавалися кожному старшині та досвідченим козакам і використовувалися як конспекти під час бесід з місцевим населенням [34].

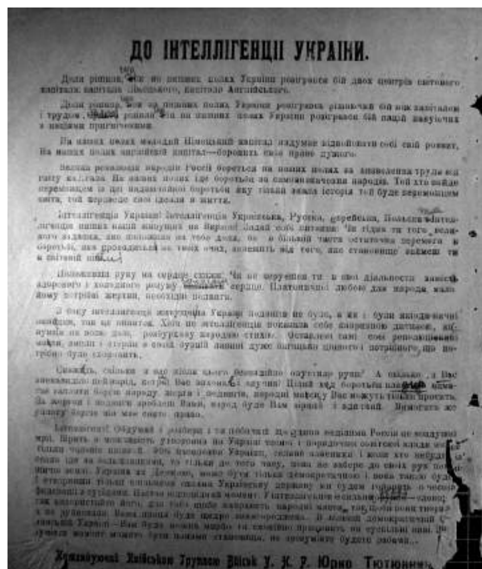

ДО ІНТЕЛЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ.

Командуючий Київською Групою Військ У. Н. Р. Юрко Тютюнник

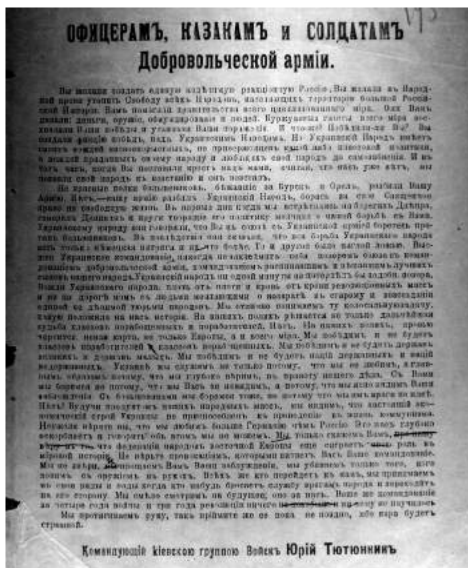

ОФИЦЕРАМЪ, КАЗАКАМЪ и СОЛДАТАМЪ Добровольческой арміи.

Мы протягиваемъ руку, такъ примите же ее пока не поздно, ибо пора будетъ страшной.

Командующій кіевскою группою Войскъ Юрій Тютюнникъ

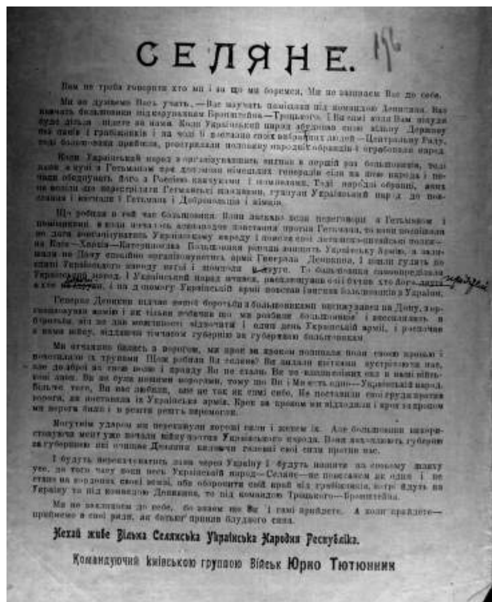

СЕЛЯНЕ.

Хезай живе Вільна Селянська Українська Народня Республіка.

Командуючий київською групою Військ Юрко Тютюнник

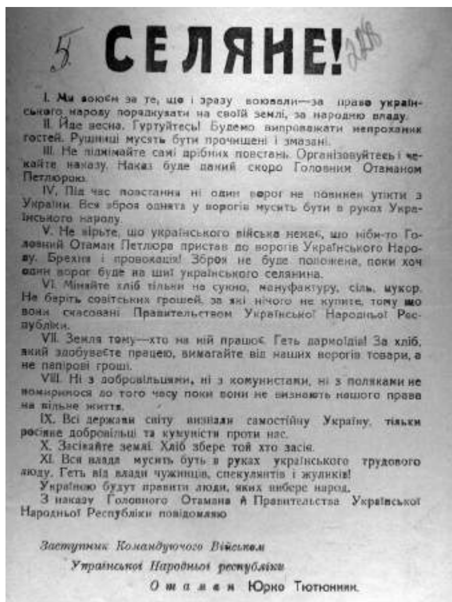

СЕЛЯНЕ!

I. Ми воюєм за те, що і зразу воювали—за право українського народу порядкувати на своїй землі, за народню владу.

II. Йде весна. Гуртуйтесь! Будемо випроваджати непроханих гостей. Рушниці мусять бути прочищені і змазані.

III. Не піднімайте самі дрібних повстань. Організовуйтесь і чекайте наказу. Наказ буде даний скоро Головним Отаманом Петлюрою.

IV. Під час повстання ні один ворог не повинен утікти з України. Вся зброя однята у ворогів мусить бути в руках Українського народу.

V. Не вірьте, що українського війська немає, що нібито Головний Отаман Петлюра пристав до ворогів Українського Народу. Брехня і провокація! Зброя не буде положена, поки хоч один ворог буде на шиї українського селянина.

VI. Мінайте хліб тільки на сукно, мануфактуру, сіль, мукор. Не беріть совітських грошей, за які нічого не купите, тому що вони скасовані Правительством Української Народньої Республіки.

VII. Земля тому—хто на ній працює. Геть дармоїдів! За хліб, який здобуваєте працею, вимагайте від наших ворогів товари, а не паперові гроші.

VIII. Ні з добровільцями, ні з комуністами, ні з поляками не помиримося до того часу поки вони не визнають нашого права на вільне життя.

IX. Всі держави світу визнали самостійну Україну, тільки російське добровільці та кумуністи проти нас.

X. Засівайте землі. Хліб збере той хто засів.

XI. Вся влада мусить буть в руках українського трудового люду. Геть від влади чужинців, спекулянтів і жулників!

Україною будут правити люди, яких вибере народ.

З наказу Головного Отамана й Правительства Української Народньої Республіки повідомляю

Заступник Командуючого Військом

Української Народньої республіки

Отаман Юрко Тютюнник.

Матеріали справи № 2054 (554803)
(ГДА СЗР України. – Ф. 11012. – Т. 17. – Арк. 193, 195, 196, 228)

Наприкінці січня, виявивши райони зосередження Північної групи, Червона армія вирішила її знищити, кинувши проти неї цілу 60-ту дивізію та кінноту. Завдання було нелегке, бо на боці частин армії УНР було все населення. Про вказані події повідомляє наказ Волинської військової групи від 31 січня 1920 р.: «На станції Фастів

багато російських більшовицьких військ, на станцію Ольшання прибув ешелон комуністів з гарматами» [35]. Знищити групу Ю. Тютюнника не вдалося [36]. Захоплення Канева (Волинська дивізія) 2–7 лютого і наступ в бік Переяслава та Києва занепокоїла росіян. Українці, що жили в Києві, чекали приходу українських військ. Після зайняття Черкас далеко по Лівобережжю піднялися чутки, що «українське військо вже до Дніпра дійшло». Від Полтави, Чернігова, Харкова, Мелітополя, Луганська приходили посланці [37]. 11 лютого 1920 р. Північна група військ у складі Київської і Волинської дивізій об'єдналася зі штабом армії УНР біля Медведівки на Чернігівщині. Командиром Запорозької дивізії призначили отамана А. Гулого-Гуленка. 17 лютого звільнили Золотоношу. Але армія змушена була повернути на правий берег Дніпра. Переправившись, військо отаборилось у Холодному Яру [38]. Почалося пересування Дієвої армії у західному напрямку – одночасно різними дивізіями. Армія захопила міста: Гайсин, Умань та Ольвіопіль і залізничний вузол Христинівку, знищуючи окупаційну владу, оперуючи в степах Миколаївщини та Херсонщини [39].

25 березня біля Тального відбувся бій Київської дивізії з більшовиками. Червоноармійці відступили в Майданецьке, але наступного дня, отримавши підкріплення, витіснили тютюнниківців. Незабаром, 7 квітня, отаман Заболотний звільнив Ананьїв. На допомогу йому Ю. Тютюнник надіслав 400 бійців з двома гарматами. Тоді ж на бік тютюнниківців перейшов 3-й кавалерійський полк 3-ї Червоної Галицької бригади кількістю в 650 шабель. Після важких боїв козаки Київської дивізії захопили Вапнярку і Тульчин. Бій за Вапнярку продовжувався 15 годин. Більшовики використали всі наявні резерви, включаючи 2 бронепотяги [40]. У Тульчині потрапили в полон штаби 41-ї, 45-ї та 46-ї дивізій 14-ї більшовицької армії [41].

16 квітня 1920 року у Вознесенську, завдавши поразки частинам 14-ї більшовицької армії, війська Дієвої армії УНР захопили 28 гармат, 32 000 гарматних набоїв, 48 кулеметів і 5000 рушниць та 2 000 000 набоїв, 4000 возів з одягом, взуттям та іншим майном, та ще й 10 000 000 рублів [42]. Виконуючи наказ Головного Отамана, армія УНР Зимового походу 5 травня 1920 р. була передислокована у напрямку Ямполя для прориву і негайного об'єднання з фронтом Головного Отамана військ УНР. Вислані кінні відділи зустрілися з частинами полковника Удовиченка. Учасники Зимового походу 6 травня 1920 року об'єдналися з іншими українськими частинами, які у союзі з поляками прямували на Київ [43]. Бойовий склад Дієвої армії УНР Зимового походу на 6 травня 1920 р. налічував 2100 багнетів та 580 шабель. Керівництво в ній складали 2 генерали, 21 начальник окремих частин, 44 сотники, 121 молодших старшин та 20 урядовців [44].

За оцінками воєнних істориків, перший Зимовий похід Армії УНР є найгероїчнішою сторінкою воєнного мистецтва періоду Української національної революції в 1917–1921 рр., під час якого українська армія вперше вдало застосувала партизанські методи боротьби з численними ворогами. За весь рейд було пройдено 2500 км., проведено більше 50-ти успішних боїв.

Професор В. Шкварець вважає, що «Зимовий рейд армії УНР захопив територію 9-ти з 19 районів сучасної Миколаївської області. Армія УНР здолала шлях з боями її територією по тилах червоних і денікінців, близько 300 кілометрів, від Казанки, Нового Бугу, Баштанки, через Вознесенськ, Веселинове, Врадіївку і Криве Озеро та далі

на Одещину і Вінниччину. Частина цієї Армії УНР одночасно рейдувала з-під Умані на тепер кіровоградську Тишківку, потім – Первомайщина і Братський район, затим – вихід на Вознесенськ, згодом відхід через північно-західні райони Миколаївщини, Одещину і Кіровоградщину та об'єднання на Вінниччині (Тульчин–Крижопіль–Томашпіль – Ямпіль) з основними силами Республіканської армії Головного отамана С. Петлюри в його поході разом із польським військом Ю. Пілсудського на Київ» [45].

Це є важливим моментом в контексті нашого дослідження, щодо перебування Ю. Тютюнника на Миколаївщині. Він використав знання місцевості при проведенні бойових операцій в березні-квітні 1920 р. при зайнятті Ольвіополя [46] і Вознесенська, операцій в районі Кривого Озера [47], переправ через річки Південний Буг і Синюху, які сильно розлились [48]. Зайняття Вознесенська відбувалося з боку Булгарки [49] 16 квітня 1920 р. після впертих боїв [50].

Матеріали справи № 2054 (554803)
(ГДА СЗР України. – Ф. 11012. – Т. 26. – Арк. 94)

В подальшому військові операції проводилися на Одещині. 21 квітня генерал М. Омелянович-Павленко віддав наказ одночасно захопити Балту і Бірзулу. Виконання цього завдання було покладене на Київську дивізію Ю. Тютюнника та повстанське з'єднання С. Заболотного. Частини Ю. Тютюнника та С. Заболотного 23 квітня оволоділи Бірзулою і Балтою. В Балті до них долучилась технічна галицька сотня

(170 чоловік), яку червоні безуспішно намагалися роззброїти. Під час бою в місті виникла пожежа. Воїни Армії УНР під керівництвом коменданта Балти, підполковника Добротворського локалізували пожежу і врятували майно місцевого єврейського населення Також українські військовослужбовці провели в Балті розстріли мародерів [51]. Отаман Заболотний активно діяв на території Миколаївщини в районі Ольвіополя та Полтавки-Баштанки [52].

25 квітня 1920 року червоні війська повели контрнаступ на Балту. Дивізія Ю. Тютюнника відійшла у район сіл Сінна, Козацьке і Кринички. Захищати Балту залишилися повстанці С. Заболотного чисельністю до 1000 бійців, які зав'язали бої з червоними військами. 5-й піхотний, 3-й кінний полки і повстанці перейшли у контрнаступ і червоні відійшли у бік станції Борщі. Повстанці та петлюрівці захопили 2 гармати, 3 кулемети та велику кількість набоїв. Тим часом кінний полк Чорних Запорожців і Чорноморський полк (у складі військового з'єднання Армії УНР М. Омеляновича-Павленка його стали називати «Чорноморський партизанський полк») завдали ударів по відступаючим червоним частинам [53]. Червоні війська різними напрямами відійшли до станції Бірзула і Слобідка. Ініціатива знову перейшла до рук Армії УНР та повстанців.

Запеклі бої в районі Ананьїва, Бірзули і Балти позбавили 14-у червону армію, що діяла на вінницькому напрямі, можливості використати найважливіші магістралі Жмеринка–Одеса та Бірзула–Знам'янка [54].

26 квітня у селі Познанка (20 км. на схід від Балти) відбулася нарада командирів військових частин Армії УНР і повстанських отаманів з обговорення плану подальших дій. Ю. Тютюнник згадував: «Одеса, Миколаїв, Херсон тягли нас на південь. Опанування узбережжям Чорного моря розкривало перед нами широкі політичні перспективи і давало великі економічні вигоди. Всі дані промовляли за те, що захопити Південь не буде важко для нас. Правда був ризик, що росіяни намагатимуться скинути нас у море, але де не було ризика?» [55].

Учасники Першого Зимового походу були нагороджені Залізним Хрестом і називалися «Лицарями Ордену Залізного Хреста». Нагороду було затверджено наказом Головної команди Війська і Флоту УНР від 19 жовтня 1920 р. за підписом С. Петлюри. Знак ордена під №1 одержав генерал М. Омелянович-Павленко, №2 – начальник штабу походу генерал Ю. Тютюнник, №3 – командир 2-ї Волинської дивізії генерал О. Загродський. Всього нагороджених було близько 3–4 тисяч бійців Армії УНР. Нагороди виготовили в березні-квітні 1921 року у Варшаві, а у Львові – жовто-блакитні муарові стрічки [56].

З припиненням у листопаді 1920 р. на території України регулярних військових дій громадянська війна на цьому фактично не закінчилася, бо продовжувало боротьбу повстале селянство. Французький дослідник А. Безансон зазначав, що «за своїм розмахом і небезпекою для більшовицької влади селянська війна була більш масовою і загальнонародною, ніж війна громадянська» [57]. Американський історик А. Граціозі вказував на хронологічні рамки війни більшовиків проти селян. Перша фаза: 1918–1922, друга – 1928–1933 рр. [58].

Як відомо, будь-який суспільний рух повинен мати певне ідеологічне забарвлення. В Україні воно мало два відтінки і досить чітко локалізувалося географіч-

но. На Півдні та частині Лівобережжя діяли загони, які використовували анархокомуністичні ідеї. На решті території боролися повстанські загони, об'єднані національними гаслами. Таке розмежування зумовлювалося перш за все обставинами попереднього розвитку України. Оскільки якраз на Півдні України формувався промисловий пролетаріат (хоча ще й тісно пов'язаний з селом), то тут ідеї комунізму в усіх його різновидах знайшли широке розповсюдження і були взяті на озброєння повсталими. Вони групувалися навколо імені «батька» Махна, і тому цей рух отримав назву «махновщини».

Повстанський рух охопив всю Україну, тому важко чітко визначити райони найбільшої активності. Проте вважаємо, що високим рівнем організованості і масовістю повстань вирізнявся Південь, оскільки Правобережна Україна і Лівобережна були позбавлені загальновизнаного лідера повсталого селянства (хоча майже всі вони на словах визнавали зверхність С. Петлюри). На півдні та південному сході України склалася парадоксальна ситуація, коли ідеї комунізму та анархізму були взяті на озброєння селянами, які виступали проти влади, що теж несла комуністичні гасла. Найбільш колоритною фігурою тут був «батько» Махно. А оскільки саме навколо нього згрупувалася основна маса повстанців, селянський рух в цьому регіоні отримав назву «анархо-махновщини» [59].

Не менш складними є питання про напрями і типологію повстанських загонів першої половини 20-х рр. XX ст.

У доповіді від 9 лютого 1921 р. С. Камєнєв повідомляв Л. Троцькому, що існує «бандитизм» трьох видів:

• Організоване повстанство, де повстанці користуються активною підтримкою місцевого населення і можуть привернути на свій бік тисячі бійців, якщо дозволить ситуація.

• Велика кількість малих та великих банд по всій країні, які пов'язані з місцевим населенням, але не користуються його активною підтримкою.

• Кримінальний бандитизм в повному розумінні цього слова, придушення якого рішуче підтримується самими селянами [60].

До першого виду слід віднести махновщину (Південна Україна і частина Лівобережжя), петлюрівщину (Правобережжя і частково Лівобережна Україна), а також «зелений» партизанський рух (східне узбережжя Чорного моря і Крим, які навесні 1921 р. все ще частково контролювалися повсталими селянами) [61]. Не випадково зведення тих років рясніють повідомленнями: «Селянство озброєне поголовно ... Бандитизм росте. Великий відсоток селян налаштований пропетлюрівськи або анархічно» [62].

У 1921 р. почалася одна з наймогутніших криз більшовицької влади, яка назавжди змусила її відмовитися від крайнощів воєннокомуністичної моделі соціалізму та піти на тимчасову лібералізацію соціально-економічної і національно-державної політики. Однією з найважливіших ланок цієї кризи був повстанський рух в Україні, нова хвиля якого почалася навесні 1921 р. Командуючий збройними силами України та Криму М. Фрунзе визнав: «Бандитизм на Україні є лихом державним, щоденні розгроми радянських установ, залізничних станцій, телеграфних контор, пограбування складів та заводів і десятки безглуздих жертв до цього часу є головним гальмом у відновленні нормального життя у країні». До 1 квітня 1921 р. на обліку розвід-

ки штабу збройних сил України та Криму стояли 102 загони чисельністю від 20 до 400–500 чоловік у кожному, в окремих до 800, окремо діяла армія Н. Махна. У багатьох районах УСРР ревкоми та ради існували лише номінально і перебували під впливом того чи іншого отамана або ж цілих підпільних організацій. Протягом трьох років, з 1921 до 1923, комуністи села жили у стані облоги [63].

Україна була переважно аграрною країною, а українці – селянською нацією. Одночасно найбільш слабкою ланкою «воєнного комунізму» був аграрний сектор, де зберігалися залишки індивідуальної власності, а селяни чинили запеклий опір комуністичній експлуатації у вигляді продрозкладки. Тому, починаючи з 1919 р., український селянський повстанський рух став авангардом боротьби проти комуністичного різновиду тоталітаризму.

Ключовими поняттями багатьох історіографічних концепцій українського повстанства є «петлюрівщина» і «отаманщина». В радянській історіографії термін «петлюрівщина» розумівся як форма «українського бонапартизму», символ зради соціалістичного ідеалу заради національного, зрадницького союзу з поляками тощо. У закордонній українській історіографії «петлюрівщина», навпаки, розумілася як символ незламної, найбільш послідовної національно-визвольної боротьби. Проте, на нашу думку, цей термін, як і відповідне явище, набагато ширше, особливо зважаючи на те, що поняття «петлюрівщина», як і колись «мазепинство», стало частиною національного міфу, а отже, почало відриватися від конкретно-історичної основи.

Не менш складне і поняття «отаманщина». Перш за все, треба відзначити певну його невизначеність, розпливчастість, бо з самого початку воно мало кілька пластів змісту, а сама отаманщина не була явищем статичним, вона змінювалася, набувала нових рис. В. Винниченко використовував термін «отаманщина» у кількох значеннях:

- диктатуру С. Петлюри (тут «отаманщина» – синонім «петлюрівщини»);
- суперництво, боротьба за владу;
- самовладдя отаманів;
- військових, що ставали самостійною політичною силою і ставили національно-державні питання вище соціальних.

Взагалі, у загальноприйнятому розумінні отаманщини робився наголос на особистісному моменті. Проте, на нашу думку, отаманщина відображала не стільки боротьбу особистостей, скільки складність, суперечливість ситуації та особистих пошуків виходу з неї. В цьому контексті існував конфлікт між Ю. Тютюнником і С. Петлюрою.

Центральні фігури цього протистояння: С. Петлюра, Ю. Тютюнник та Є. Коновалець, уособлювали різні концепції подальшої визвольної боротьби. С. Петлюра тримався за союз з поляками. Ю. Тютюнник, не довіряючи полякам, прагнув спиратися на власні сили, тобто на Армію УНР всередині Польщі, і на населення Наддніпрянщини. Є. Коновалець вів боротьбу як проти поляків, так і проти більшовиків.

Соціальною базою отаманщини була сільська інтелігенція: вчителі, священики, старшини. Саме ця верства отаманщини в 1921–1923 рр. перетворилася на провідників визвольної боротьби. Вона була найближче до народу, отримала досвід боротьби, позбулася багатьох ілюзій, загартувалася. Її діяльність впливала на психологію мас,

актуалізувала в ній елемент «нескореності». На нашу думку, саме отаманщина, що у 1922–1923 рр. «розчинилася» у масах, стала чинником подальшого розвитку національної самосвідомості, головним елементом формування модерної нації.

Досвід боротьби змушував отаманщину змінюватись, ставати згуртованою, прагнути до централізації, про що свідчать успішні централізаторські дії ППШтабу. Отаманщина перетворилася на своєрідний «орден» борців, що, за свідченням Т. Бульби-Боровця, прямо і опосередковано впливав на формування УВО – ОУН–УПА та ідеологію революційного націоналізму [64]. Отамани поступово позбувалися тієї «безмежної довірливості», «поступливості» і «відсутності усвідомлення в потребі постійної міцної згуртованості усіх членів держави», які Л. Троцький радив використовувати більшовицьким агітаторам [65]. Пріоритетами нової ідеології отаманщини стала національно-державна ідея, запекле протистояння комунізму.

На нашу думку, повстанство і отаманщина, як історичні явища, можуть слугувати ілюстрацією до основних положень історіософії М. Грушевського: пріоритету народних мас, «національної самооборони» та виростання політично-державного устрою на народному ґрунті [66]. На останньому етапі визвольних змагань імпульс державотворення виразно йшов «знизу». Яскравими прикладами були Висунська народна республіка, Баштанська республіка та Холодноярська повстанська республіка.

У січні 1921 року при Головній Команді військ УНР заснували Партизансько-Повстанський Штаб, завданням якого було підготувати загальне повстання в Україні проти окупаційного московсько-більшовицького режиму. Справу підготовки до походу в Україну С. Петлюра доручив генерал-хорунжему Ю. Тютюннику. Підготовка рейду в Україну здійснювалася в координації з ІІ Відділом Генерального штабу Польського Війська. Поляки, зокрема:

а) погодилися на організацію Головного Повстанського штабу у Львові;

б) зобов'язалися постачати необхідні засоби для штабу та його станиць, через які переходитимуть посланці в Україну;

в) дозволяли використовувати інтернованих старшин та козаків як посланців в Україну;

г) обіцяли видавати документи на безкоштовний переїзд залізницею для службовців Штабу.

Одночасно поляки випустили 2000 інтернованих старшин і козаків, які на добровільній основі погодилися повернутися в Україну для продовження боротьби з більшовиками [67].

Першою виступила Подільська група підполковника Палія. 25 жовтня вона перетнула радянський кордон в районі Гусятина і з безперервними боями здійснила 1500-кілометровий рейд окупованою ворогом територією через Проскурівський, Летичівський, Любарський повіти, повертаючи на північ у Житомирський і Коростенський повіти, а потім – на південний схід, на м. Малин та с. Бородянку. Але їй не вдалося з'єднатися з Волинською групою для спільних операцій, хоч і сходились вони з протилежних боків в одному бою з більшовиками під с. Леонівкою, не знаючи про це самі. Цей прикрий факт мав фатальні наслідки, особливо для Волинської групи. 17 листопада Подільська група доходить до сіл Гута Катюжанська та Вахівка під Києвом, але змушена була повернутися на захід і 6 грудня перейти польський кордон,

пройшовши шлях біля 700 км. Командування оцінило цей рейд як визначний воєнний подвиг.

Бессарабській групі доручалося відвернути увагу ворога від головного угруповання Ю. Тютюнника. Але, перейшовши 19 листопада 1921 р. з околиць Бендер на радянську територію, вона зіткнулася з переважаючими силами ворога і після кількаденних виснажливих боїв, зазнавши чималих втрат, змушена була відійти на територію Румунії.

Повстанський загін генерала В. Нельговського, що перейшов в Україну ще в ніч з 19 на 20 вересня 1921 р., мав завдання налагодити зв'язок між Волинською групою Тютюнника і повстанськими загонами Волині. Діючи у складних умовах ворожого переслідування, що скеровувалося діючим в загоні агентом, загін втратив зв'язок зі штабом і не зміг виконати завдання, а з боями і великими втратами відступив за кордон. Самостійно діяв також загін Гопанчука, який мав зв'язатися з поодинокими повстанськими загонами і підіймати місцеве населення на боротьбу. Загін пробився на Шепетівку, пройшов міста Славуту, Полонне та Брусилів і 24 листопада дійшов до села Гурівщина, що на Житомирському шляху в 25 км. від Києва, маючи намір об'єднатися з головними силами [68].

Головна Волинська група під командуванням Ю. Тютюнника, перейшовши кордон в ніч на 4 листопада 1921 р., 7 листопада здобула Коростень. Однак втримати місто не вдалося. Під натиском переважаючих сил ворога група відступила на північ від Коростеня на Дідковичі з подальшим маневром на південь в район Радомишля, а потім на північний схід – на Київщину. Набагато сильніший ворог скрізь чекав на них – на всіх маршрутах і у всіх важливих пунктах. Як свідчать учасники рейду: «Не було дня, майже не було години, щоб не було бою. Якщо не більші маневрові бої з частинами Червоної армії, то дрібні сутички з окремими відділами чону, чека, міліції» [69]. Більшовицьке командування кинуло проти Волинської групи двотисячну дивізію Г. Котовського. Втративши надію об'єднатися з Подільською групою Палія і не відшукавши загону В. Нельговського, Ю. Тютюнник, виключаючи можливість дальшого руху вглиб України, вирішив повернути назад до кордону. Було неможливо відірватися від кінноти ворога, а до того ж в кожному селі були червоні відділи і треба було пробивати собі шлях з боями. Як згадує Р. Сушко: «План, рішучість, хоробрість, консеквентність – все було, але був масово міцніший ворог, а що найголовніше – він вже чекав на нас» [70]. Постійний ворожий натиск, безперестанні бої без сну і відпочинку, голод, сильні морози, бездоріжжя, перевтома виснажували напівроздягнуте, майже беззбройне українське військо. Лише фанатична віра в боротьбі за волю допомагала переносити ці нелюдські умови.

17 листопада під селом Малі Міньки в районі містечка Базар група опинилася в оточенні. В запеклім бою, що став останнім боєм Повстанської армії, понад 400 бійців загинули, понад 500 потрапили в полон, 359 із яких більшовики розстріляли. Лише штабній групі з частиною поранених, загальною кількістю до 100 осіб вдалося відірватися від переслідування і 20 листопада 1921 р. перейти кордон.

Відтак, похід закінчився трагічно і не приніс очікуваних результатів. Намір підняти загальноукраїнське збройне повстання на повалення окупаційного режиму в Україні закінчився невдачею.

Відносно деяких причин поразки рейду і досі немає повної ясності. Так, важко однозначно визначитись, з якої причини і з чиєї вини весь час переносився початок рейду. Головними винуватцями здебільшого вважали поляків, і тільки іноді брали до уваги позицію самого Ю. Тютюнника. Непевна позиція польської влади, на нашу думку, пояснювалася досить гострою боротьбою різних політичних сил Польщі.

Суперечлива ситуація склалася і з питанням, хто винний у тому, що Українська Армія не отримала обіцяного матеріального забезпечення. З одного боку, багато фактів свідчить про те, що певні польські кола зайняли провокаційну позицію. З іншого боку, є підстави припускати, що зброю та одяг Повстанська Армія не отримала із-за інтриг у вищому керівництві УНР.

Так чи інакше, обидва керівники, і Ю. Тютюнник, і С. Петлюра, помилилися в своїх розрахунках. Вони вважали, що рейд підніме бойовий дух у таборах і у повстанців. Але він привів до краху останніх надій, майже повної деморалізації повстанства. Вже в 1921 р. Листопадовий Рейд сприймався як останній трагічний акорд повстанської боротьби. Він довершив руйнування повстанських сил, дискредитував саму ідею виступу з-за кордону залишків Української Армії.

З іншого боку, Листопадовий Рейд мав значний резонанс у політичних і громадських колах Заходу. З'явилася низка публікацій аналітичного характеру, де зверталася увага на про національний характер і значення повстанського руху. Проте, після поразки рейду, почала домінувати думка про повстанство як дестабілізуючий чинник [71].

Після Листопадового Рейду більшовики почали пильно слідкували за тим, що коїться за кордоном, особливо в місцях, де проживала велика кількість українських емігрантів. Тому в архівах збереглося чимало документів, в яких зафіксовані відомості закордонної більшовицької агентури. У січні 1922 р., коли фінські загони напали на територію Карелії, а залишки Колчаківської армії виступили на Далекому Сході, більшовики чекали нападу петлюрівських та білогвардійських організацій з території Польщі та Румунії. В цей час радянські таємні зведення були переповнені відомостями про концентрацію петлюрівських, денікінських та врангелівських загонів на кордоні з Радянською Україною.

Так, у січні інформатори повідомляли про перебування в районі Львів–Тернополь загону в 1500 чоловік під командою Ю. Тютюнника, який, нібито, планував рухатися в Проскурівському напрямку. Одночасно, в районі Бендер концентрувалися загони А. Гулого-Гуленка, загальною чисельністю, нібито, до 10 тис. чоловік з артилерією. Більшовики чекали, що петлюрівці перейдуть кордон в тих же пунктах, що і в жовтні-листопаді 1921 р. (Гусятин, Проскурів, Тирасполь) [72].

За відомостями Наркомінсправ в петлюрівських колах на той час панував погляд, що виступ Ю. Тютюнника не носив характеру регулярного і міг лише зміцнити в окремих районах повстанські загони і затримати їх там до весни, коли планувалося почати регулярний наступ на територію України. Готуючись до цього повстання, що повинно було початися в лютому або березні, петлюрівські агенти укладали договори з німецькими фірмами на поставку військам УНР обмундирування і спорядження. У розробці плану повстання брали участь польські та французькі офіцери. На початку повстання партизанські відділи повинні були розбитися на невеличкі загони і

відтягнути сили Червоної армії в такі місця, де регулярні частини УНР не з'являться. Підпільні агенти повинні вести серед червоноармійців агітацію. Організатори розраховували на допомогу з боку польських і румунських військ. Перебіжчик, що втік із табору інтернованих у грудні 1921 р., повідомив про активну підготовку до виступу, план якого приховувався навіть від офіцерів. Великі надії покладалися на кінноту [73].

Важко сказати наскільки всі наведені повідомлення відповідали дійсності. Але частина їх підтверджується в автобіографії Ю. Тютюнника, який вказував, що навесні 1922 р. у петлюрівських колах виник проект нового польсько-українського походу, під час якого С. Петлюра розраховував виступити на чолі інтернованих частин. Обговорювалася можливість окупації поляками Правобережної України на невизначений час. У цьому напрямку була поведена відповідна агітація серед еміграції і закулісні переговори з «пілсудчиками» [74].

Так чи інакше, але в наведених відомостях безумовно знайшли відображення два явища. По-перше, Листопадовий Рейд, незважаючи на поразку, нагнав певного страху на більшовиків. Тому їх агенти, що прогавили початок рейду, тепер ретельно придивлялися до всього підозрілого, чатуючи небезпеку там, де її, скоріш за все, не було. По-друге, петлюрівське командування та Ю. Тютюнник все-таки не залишали надії організувати новий похід і повстання в Україні, і робили в цьому напрямку певні кроки.

Так, після рейду Ю. Тютюнник запропонував план реорганізації ППШтабу та всієї повстанської справи, за яким під його керівництвом повинні були об'єднатися всі підпільно-партизанські організації та закордонні збройні формування, зібрані у єдину армію. Сам ППШтаб Ю. Тютюнник хотів перевести до Румунії [75].

Очевидно, під впливом загибелі Ю. Отмарштайна, Ю. Тютюнник остаточно розірвав свої відносини з поляками та С. Петлюрою, але повстанської діяльності не покинув. Відтепер він прагнув створити дві незалежні українські повстанські організації, одна повинна була вести боротьбу проти поляків у Галичині, інша – проти більшовиків. Галицькими справами безпосередньо займався Й. Добротворський, який мав у своєму розпорядженні кілька десятків помічників і, очевидно, співпрацював з УВО. В 1922 р. вони підпалили кілька польських маєтків, знищували комунікації, здійснювали політичний терор під час виборів до сейму.

Піднесення повстанської діяльності в Галичині супроводжувалося занепадом її на території УСРР. Створені в 1921 р. повстанські осередки були майже повністю ліквідовані. Нових організацій було значно менше і лише частина з них підтримувала зв'язки з Ю. Тютюнником, бо серед повстанців ширилися чутки, що він давно вже обплутаний павутинням чекістської змови. Посилати через кордон своїх людей Ю. Тютюнник вважав недоцільним, бо хотів використовувати їх для боротьби в Польщі. Очевидно, саме тому він так легко повірив у відомості про Всеукраїнську Військову Раду, яка, за його задумом, повинна була стати центром повстанської боротьби в Радянській Україні [76].

Після того як Ю. Тютюнник перестав мати контакт з Польським генштабом, з боку останнього неодноразово робилися спроби не випустити його з-під свого впливу. З. Фльорек навіть пропонував Ю. Тютюннику вести повстанську справу самостійно, без С. Петлюри. Восени 1922 р. до Ю. Тютюнника у Львів приїхав полковник із

французької місії, що обговорював з ним план створення єдиного протибільшовицького фронту. З тією ж метою і приблизно тоді, до нього приїжджав від російських монархістів (група Кирила Володимировича) князь Хованський (псевдонім Лєснобродський) та французький консул з Черновиць [77].

Водночас, поляки для продовження повстанської справи в Радянській Україні хотіли використати працівників ППШтабу. Спочатку вони марно намагалися перевербувати співробітників Пресово-Інформаційного Бюро у Львові, потім скоротили його склад до трьох чоловік, а згодом взагалі ліквідували. Використати залишки апарату ППШтабу намагався польський офіцер Шолін (Добровольський). Свою роботу він почав від імені Ю. Тютюнника та за допомогою IV експозитури в Кракові. Але Ю. Тютюнник у червні 1922 р. дізнався про діяльність Добровольського і заборонив своїм людям співпрацювати з ним. Продовжувала повстанську діяльність V експозитура у Львові, яка, не організовуючи повстанського центру, підтримувала грошовими субсидіями українські організації та партизанських отаманів, зокрема, Орла-Гальчевського [78].

Частину свого часу Ю.Тютюнник витрачав на літературну діяльність. Під псевдо Г. Юртик він публікував спогади у журналі «Заграва» [79] та під своїм ім'ям написав книжку «Зимовий похід 1919–1920 рр.» [80].

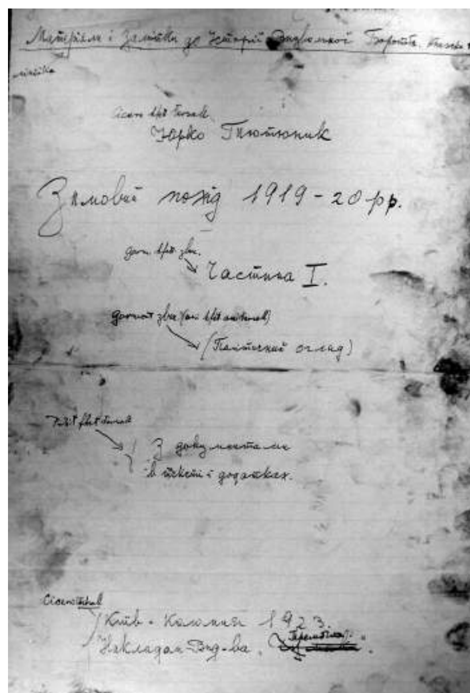
Юрко Тютюнник
Зимовий похід 1919-20 рр.
Частина I.
(Політичний огляд)
Київ - Коломия 1923.

Рукопис книги Ю. Тютюнника «Зимовий похід 1919–1920 рр.»
(ГДА СЗР України. – Ф. 11012. – Т. 42. – Арк. 52)

В середині літа 1922 р. до Холодного Яру приїхали уповноважені представники від Уряду УНР та Штабу Армії, серед яких був полковник Бойко. На нараді Бойко повідомив, що Уряд УНР не має підтримки Польщі чи інших країн. Тому він за-

кликає повстанців припинити дії, самоліквідуватися та перейти до громадської праці. Хто хоче, може перебратися до Польщі, Румунії, взагалі на Захід, де отримає допомогу від Уряду УНР [81].

Не виключена можливість, що Бойко виступав на нараді за дорученням ЧК, а не українського уряду. Таку думку висловив у своїх спогадах отаман Гонта-Лютий, вказуючи, до речі, що цих уповноважених ніхто з повстанців не знав, вони мали тільки особисті посвідки. Після наради Гонта-Лютий вирішив залишитися в Звенигородщині. Отаман Чорнота (Деркач) залишився в Холодному Яру. Хмара розділився з Завгороднім, зібрав навколо себе тих, хто вирішив самоліквідуватися, видав посвідки, гроші та спрямував хлопців, переодягнених у цивільне, до Херсону, Миколаєва, Харкова та інших міст, де вже були свої люди.

Завгородній зібрав козаків і вирушив до кордону. Але прикордонна смуга на той час добре охоронялася. Повстанці дійшли до Бугу, перейшли його і попрямували лівіше Вапнярки. В цей час вони дізналися, що якщо кордон перейде вся група, то поляки її інтернують.

Щоб уникнути цього, партизани почали перебиратися невеликими групами по 5–10 осіб. Кілька таких груп перейшли, але загін почали оточувати червоні, відбулися бої з великими втратами. Вирішено було повертатися назад [82].

Повернувшись, Завгородній продовжував активно діяти аж до вересня 1922 р., коли був арештований разом із багатьма іншими холодноярськими отаманами на організованому чекістами «повстанському» з’їзді в Звенигородці. Арешт Завгороднього – результат широкомасштабної акції ЧК. Зрозумівши, що у відкритому бою знищити повстанців надзвичайно важко, що в амністію вони вже не вірять, більшовики вирішили вести боротьбу шляхом створення фіктивних повстанських організацій для виявлення і знищення активних або потенційних ворогів радянської влади.

Для здійснення цього плану була заснована «Чорноморська повстанська група», що прагнула об’єднати всі повстанські загони і осередки Одеської, Миколаївської, Катеринославської та Кременчуцької губерній. Очолив «групу» зрадник – колишній полковник генштабу Армії УНР Трофименко, він же Гамалія, начальником штабу став чекіст, сотник Завірюха. Штаб випустив низку наказів. Згідно з наказом № 10 на 30 вересня було призначено повстанський з’їзд для вирішення плану подальшої боротьби (чи починати повстання в місцях своїх дій, чи концентруватися у прикордонній смузі). Місцем з’їзду було призначено Звенигородку. На ньому наказано бути всім командирам дивізій, полків, всім головам повстанкомів [83].

Провокатори проникли в оточення отамана Завгороднього через лісника Сільвестрова, який тривалий час допомагав повстанцям. Син цього лісника був курсантом Зінов’євської кавалерійської школи (Єлисаветград) та сексотом ЧК. Дізнавшись від батька про повстанців, Сільвестров-молодший з допомогою свого товариша та за наказом і планом ЧК почав діяти. Через батька він передав Завгородньому листа, в якому повідомляв, що, мовляв, в кавалерійській школі існує група партизанів-підпільників, яка шукає побачення з повстанцями. Завгородній повірив і захотів побачитися з курсантами. Під час зустрічі домовилися про нараду в Звенигородці, куди, ніби-то за пару тижнів приїде вся округа, будуть отаман Гонта, представники Уряду, навіть Ю. Тютюнник.

Крім Завгороднього на нараду прибули такі відомі ватажки, як Гупало, Голик-Залізняк, Компанієць, Добровольський, Ткаченко. Група співробітників ДПУ і чекісти, що грали роль «учасників з'їзду», без єдиного пострілу обеззброїли і захопили живими всіх отаманів. Водночас по цій справі в Києві, Одесі та Єлисаветграді заарештували Здобудь-Волю, Лященка, Яковенка, Дроботківського, Мушкета та інших. Отамани повстали у в'язниці і загинули в бою [84].

Незважаючи на це, повстанський рух на Миколаївщині продовжувався. Головне ядро повстанства складав загін отамана Свища, що мав 110 шабель. Він являвся залишком загону Іванова. В травні, після боїв з більшовиками загін Свища розпався на ряд груп по 7–8 чоловік, що робили невеликі напади. Свищ діяв на південному сході від Нового Бугу і називав себе Чорним Вороном [85].

Більшість партизан з кінця 1922 р. добре розуміла, що подальша повстанська боротьба вже не може привести до успішного загального повстання. Але вона продовжувалася, щоб «заманіфестувати перед світом волю, а для прийдешніх поколінь поставити на закруті історії ясний дороговказ, який вказуватиме їм правильний шлях до великої мети… мала бути збережена славна традиція геройської збройної боротьби за свої права… – оця основа незнищимости нашої нації… бо ж ішлось не про долю одного покоління в даний мент, а про конечне звено, яке мусить злучити славне минуле з великим майбутнім; про гідну політично-моральну поставу українського народу в аспекті минулого, сучасного і майбутнього» [86].

На кінець 1923 р. повстанський рух почав згасати. Незважаючи на те, що навесні наступного року відбулося певне чергове пожвавлення, а окремі загони продовжували діяти до часів колективізації, загальний характер визвольної боротьби змінився. Більшість партизан або пішла за кордон, або «розчинилася» у масі цивільного населення. Повстанські комітети майже припинили свою діяльність. Ті нечисленні загони, що продовжували діяти, вже не плекали надії на загальне повстання, не чекали допомоги від Армії УНР, не мали будь-якого центрального керівництва і зв'язків між собою, діяли без плану, на власний розсуд. Їх діяльність була здебільшого кримінально-терористичною. Частина повстанців, зважаючи на лібералізацію більшовицької політики, на певний час відійшла від боротьби, а частина продовжувала її новими методами, зокрема на ниві культурницької роботи. Закладалися підвалини майбутнього національно-визвольного руху.

Ліквідація головного повстанського отамана – Ю. Тютюнника досі залишається таємницею. Не проливає повного світла на цю подію і автобіографія Ю. Тютюнника, в якій, очевидно, відповідні сторінки вилучено. В літературі про повстанство висловлюється кілька версій добровільного чи вимушеного переходу генерала на бік більшовиків у 1923 р.

За офіційною радянською версією Ю. Тютюнник перейшов кордон у середині 1923 р. для підпільної роботи у новій петлюрівській організації – «Вищій Військовій Раді». Ще за кордоном він зрозумів, що українську еміграцію використовують пануючі на Заході сили для власної користі, а не для визволення українського народу. Побачивши стан повстанства, Ю. Тютюнник разом з частиною співробітників ППШтабу з'явився у органи радянської влади і здався. ДПУ дало санкцію на застосування амністії. На початку листопада в пресі з'явилося звернення Ю. Тютюнника до всіх

українських військових емігрантів. 28 грудня 1923 р. Президія ВУЦВК задовольнила клопотання Ю. Тютюнника про амністію [87].

Друга версія – зрада Ю. Тютюнника. З часу добровільного або вимушеного переходу Ю. Тютюнника на бік більшовиків його неодноразово звинувачували у зраді як колишні друзі, так і вороги. Так, галицькі трудовики звинувачували Ю. Тютюнника у зв'язках з О. Шумським та А. Савицьким, а в 1922 р. він ніби-то вів переговори з В. Балицьким, видав йому архів, вислав в заставу сім'ю [88].

За третьою версією, «повернення» Ю. Тютюнника було детально розробленою операцією ЧК, подібною до «повернення» у 1924 р. Б. Савінкова. Так, О. Кобець в своїх спогадах розповів про розмову з колишнім повстанцем, сотником Заярним, який сам зізнався Кобцю, що, після арешту під загрозою страти, зрадив і отримав завдання умовити Ю. Тютюнника повернутися в Україну. Для цього Заярному влаштували «втечу».

Він отримав купу листів написаних власноручно найближчими друзями, соратниками і штабістами Ю. Тютюнника. Крім того, він повинен був переконати генерала, що в Україні от-от вибухне повстання. Чекають, мовляв, тільки його. Спершу Ю. Тютюнник поставився до Заярного недовірливо. Вдруге, коли зрадник привіз Ю. Тютюннику листи від його дружини, той згодився поїхати в Україну. На кордоні його заарештувала ЧК. Під загрозою смерті від генерала вимагали написати листа-відречення, але він відмовився і погодився лише тоді, коли почали загрожувати, що стратять дружину і доньку [89].

Ця версія підтверджується і доповнюється спогадами радянського дипломата Г. Бєседовського, який повідомляв, що для ліквідації Ю. Тютюнника ДПУ розробило особливий план. Чекісти натрапили на слід підпільної організації – Вищої Військової Ради. Але замість знищення, ДПУ ввело до її складу своїх агентів, які фактично взяли організацію в свої руки. Потім послали одного керівника цієї організації, особистого знайомого Ю. Тютюнника (можливо, ним був вже згаданий Заярний) з дорученням викликати його на Україну для перевірки організації. Ю. Тютюнник вислав спочатку одного із своїх помічників. Той перевірив «організацію» і, повернувшись, заявив, що їй «можна цілком довіряти». Керівники чекали особистого приїзду Ю. Тютюнника, щоб отримати безпосередні вказівки. Спочатку Ю. Тютюнник вагався, але потім згодився, перейшов кордон в умовленому пункті, де його і заарештували. На нашу думку, серед трьох версій найбільш вірогідна остання, про чекістську операцію. Вона найбільш логічна і обгрунтована, а, головне, співпадає з уривчастими відомостями з автобіографії Ю. Тютюнника, де вказується, що на його позицію вплинули рішення XXII з'їзду РКП з національного питання [90].

Ю. Тютюника привезли до Києва, а потім до Харкова. Почалася боротьба між Харковом і Москвою за його долю. Ф. Дзержинський домагався його розстрілу, але Харків довів, що Ю. Тютюнник ще може бути корисним. Отамана залишили жити в Харкові під наглядом ДПУ. Під тиском він написав листа-покаяння В. Затонському, листівку-звернення «До всіх українських вояків, перебуваючих на еміграції» та лист у газету «Діло» [91].

Невдовзі Ю. Тютюнник здав власний архів і викликав із-за кордону сім'ю. Лише після цього ДПУ УСРР дозволило застосувати до генерала амністію. 28 грудня

1923 р. Президія ВУЦВК задовольнила клопотання Ю. Тютюнника, але залишила обмеженння в правах на 1 рік [92].

З 1924 р. Ю. Тютюнник намагався жити за законами радянської України. Він видав неоднозначний твір «З поляками проти Вкраїни», викладав у Харківській школі червоних старшин. А потім його «притягнув» до себе кінематограф. Він працював у Всеукраїнському фотокіноуправлінні (ВУФКУ). Грав себе у художньо-документальному фільмі «ПКП».

Разом з М. Йоганесом та О. Довженком написав сценарій до фільму «Звенигора», який вийшов на екрани в 1928 р. [93]. Зйомки фільма проходили в Одесі, де Ю. Тютюнник був комендантом і саме там відбулася його зустріч з молодим талановитим українським письменником Ю. Яновським, яку слід кваліфікувати як опосередкований вплив Ю. Тютюнника на висвітлення історії Миколаївщини.

Працюючи головним редактором Одеської кінофабрики, Ю. Яновський познайомився і потоваришував із легендарним військовим діячем українського партизанського руху Ю. Тютюнником. Саме він розповів письменнику чимало цікавого з тих героїчних часів, із яскравими подробицями, деталями, які і були використані у майбутніх творах письменника.

Героїка південноукраїнського степу вплинула на Ю. Яновського і вилилася в написання романів «Вершники», «Чотири шаблі» (заборонений на той час цензурою) та революційної драми «Дума про Британку».

В основу роману «Чотири шаблі» було покладено факти, пов'язані з селянським повстанським рухом на Півдні України. Твір був різко засуджений ортодоксальною вульгарно-соціалістичною критикою як націоналістичний, неправдивий, наклепницький стосовно тріумфальних дій Червоної армії під проводом комуністів. Авторові дорікали за оспівування анархії та отаманства. За ці серйозні «вади» «Чотири шаблі» надовго були викреслені з української літератури, перші видання заховані до спецфондів.

Митця змусили виправдовуватися за переклади роману чеською та німецькою мовами, появу їх за кордоном, а невдовзі й прилюдно засудити роман як свою помилку. Певно, треба було мати в серці багато мужності, щоб витримати всі звинувачення за цей по-справжньому щирий, чесний і правдивий твір, щоб насильно змінити свої ідейно-художні орієнтири, власне, відректися від свого «Я». «Чотири шаблі» стали останнім твором, у якому Ю. Яновський був ще самим собою [94].

Прагнучи увіковічнити в слові визвольний рух рідного народу, Ю. Яновський втілив його насамперед у героях «Чотирьох шабель». «Присвячую партизанам України» – ці слова стоять біля автографа твору, однак не ввійшли в жодне його видання. Проте, продовжилися у «Вершниках» та «Думі про Британку». Саме в «Думі про Британку» були висвітлені героїчні події історії українського повстанства, що відбувалися у Висунську та Полтавці-Баштанці на Миколаївщині [95].

Це було останнім, що зміг зробити генерал-хорунжий Ю. Тютюнник для Миколаївщини. 12 лютого 1929 р. він був заарештований органами ДПУ в Харкові. Цього ж дня начальник 3-го відділу КРО ДПУ Толстов виписав ордер № 49 на обшук і арешт Ю. Тютюнника. В ньому вказувалося, що Ю. Тютюнник звинувачується у контреворюційній діяльності [96].

3

Форма № 1.

Постановление

(о производстве обыска и ареста).

1929 года Февраля 12 дня я Уполномоченный [illegible]

Темешов рассмотрев дело за №

гр-на Тютюнника Юрия Иосифовича

обвинению его в к-р деятельности

предусмотрено ст. ст. 54" УК УССР.

Постановил:

На основании ст. ст. 104, 105, 178 УПК УССР произвести обыск и арест гр.

Тютюнника прожив. в г. Харькове

ул. Революции улице дом № 9 кв. для чего выписать ордер на право обыска и ареста.

Утверждаю

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Постанова про проведення обшуку та арешту Тютюнника
(ГДА СБ України – Ф. 6. – Спр. 73862-ФП. – Арк. 3)

На Ю. Тютюнника була заведена справа №71021 від 12 лютого 1929 р., в якій він звинувачувався за статею 58-10 КК РРФСР, як особа, що займалася контрреволюційною діяльністю. Комісія зробила висновок: «…Тютюник после его вынужденного перехода на Совсторону, декларируя свою лояльность в отношении Соввласти, умолчал о создании Партизанско-Повстанческим Штабом диверсионно-повстанческой сетки, которая была известна полякам и тепер частично используется, проявляя вновь свою активность…

В своих показаниях Тютюнник изложил свою позицию украинского фашиста, заявив, что соввласть, способствуя своей социальной политикой развитию национального самосознания и росту национальных сил, больше чем какая бы то ни было другая форма государственной власти, постепенно сама по себе изживает и, безусловно, настанет время, когда она должна будет смениться другими государственными формами. Задачей украинских национальных сил в настоящее время должно быть всемерное способствование росту культурного и экономического уровня украинского населения в социальной политике Соввласти и, таким образом, ускоряя процесс нарастания национального самосознания и национальных сил.

Будущее независимое украинское государство должно быть буржуазным и, безусловно, с национальной диктатурой. Руководящая роль в нем должна принадлежать крестьянам…

Таким образом следствие подтверждает данные ГПУ о враждебной деятельности Тютюника» [97].

Фото заарештованого Ю. Тютюнника. 08.03.1929 р.
(ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 73862-ФП)

3 грудня 1929 р. Колегія ОДПУ винесла вирок: «Тютюник Юрия Иосифовича – Расстрелять. Приговор не приводить в исполнение до особого распоряжения» [98]. 20 жовтня 1930 р. вирок було виконано [99].

Ю. Тютюнника реабілітовано 27 листопада 1997 р. У висновку, затвердженому першим заступником генпрокурора України Б. Ференцом. повідомляється, що це стало можливим «… в зв'язку з відсутністю сукупності доказів, які підтверджують обґрунтованість притягання до відповідальності» [100].

Такою була доля визначого діяча українського національно-визвольного руху генерал-хорунжого, отамана Юрія Йосиповича Тютюнника, який мав значний вплив на Миколаївщину і всю Україну.

---

1. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – Львів: Світ, 2000. – С.6.

2. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття 1917–1921 рр. – Ч.1. – К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. – С. 127.

3. *Лисенко А.* На чолі повстанських мас: отаман Никифор Григор'єв // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 63.

4. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗР України). – Ф. 11012. – Т. 17. – Арк. 17–18.

5. *Антонов-Овсієнко В*. В боротьбі за Радянську Україну // Літопис революції. – 1931 – № 3. – С. 85.

6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України) – Спр. 476. – Арк. 23.

7. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – С. 188.

8. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С. 22.

9. *Горак В.* Повстанці отамана Григор'єва. – С. 59–62.

10. Путь социал-демократа (Николаев). – 1919. – 14 марта.

11. *Рубач М.* К истории гражданской войны на Украине // Летопись революции. – 1924. – № 3. – С. 186.

12. Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (март 1918–декабрь 1920). Документы и материалы. – Херсон: Книжно-газетное изд., 1962. – С.103.

13. *Горак В.* Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.). – Фастів: Поліфаст, 1998. – С. 66.

14. Путь социал-демократа (Николаев). – 1919. – 5 марта.

15. *Горак В.* Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.) – С. 67.

16. *Лисенко А.* На чолі повстанських мас: отаман Никифор Григор'єв. – С. 70.

17. *Горак В.* Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.) – С. 69.

18. *Горак В.* Ватаг Таврійського степу // Час. – 1997. – 29 травня – 4 червня.

19. *Горак В.* Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.) – С. 71–72.

20. Центральний державний архів громадських організацій України. – Ф.57. – Оп.2. – Спр. 342. – Арк.56.

21. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.23.

22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1076. – Оп.3. – Спр.11. – Арк.3.

23. Зимові походи Армії УНР 1919–20 і 1921. – Режим доступу: http://pravopys.vlada.kiev.ua/mova/20/Dovidn/Zymovi_pokhody_armii_UNR.htm

24. *Литвин С.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках: Історіографія та джерела / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського; Севастопольський військово-морський ін-т ім. П.С.Нахімова.– К.: «Аквілон-Прес», 2000. – С.247.

25. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С.18.

26. Історія України / В.Ф. Верстюк, О.В. Горань, О.І. Гуржій; під ред. В.А. Смолій. – К.: Альтернатива, 1997. – С.228.

27. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.44.

28. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – С.22.

29. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.44.

30. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.17. – Арк.193–194.

31. Там само. – Арк.195.

32. Там само. – Арк.196, 228.

33. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – С.26.

34. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.17. – Арк.234.

35. Там само. – Арк.184.

36. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – С.54.

37. *Тютюнник Ю.* Зимовий похід 1919–1920 рр. – 2-е вид. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1966. – С.60.

38. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.48.

39. *Тютюнник Ю.* Зимовий похід 1919–1920 рр. – С.58.

40. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.18. – Арк.290.

41. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.48.

42. *Литвин С.* Симон Петлюра у 1917–1927 роках. – С.248.

43. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – С.117.

44. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.18. – Арк.478.

45. Шкварець В.П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині (1917–1921). – Миколаїв: Видавництво МДГУ імені Петра Могили, 2007. – С.74–75.

46. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.26. – Арк.61, 62.

47. Там само. – Арк.66.
48. Там само. – Арк.69.
49. Там само. – Арк.92.
50. Там само. – Арк.94.
51. *Тютюнник Ю.* Зимовий похід 1919–1920 рр. – С.69.
52. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.42. – Арк.266.
53. *Доценко О.* Зимовий похід (6.XII. 1919 – 6.V.1920). – С.20.
54. *Ейдеман Р., Какурін Н.* Громадянська війна на Україні. – Х.: Державне видавництво України, 1928. – С.51.
55. *Тютюнник Ю.* Зимовий похід 1919–1920 рр. – С.65.
56. Залізний хрест УНР. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki
57. *Безансон А.* Війна більшовиків проти селян // Всесвіт. – 1993. – № 9–10. – С.129.
58. *Грациози А.* Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933. – М.: РОССПЭН, 2001. – С.5.
59. *Ганжа О.І.* Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.). – К.: НАН України Інститут історії України, 2000. – С.134.
60. *Грациози А.* Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933. – С.31.
61. *Кин Д.* Крестьянство и гражданская война // На аграрном фронте. – 1925. – № 11–12. – С.128.
62. *Верстюк В.Ф.* Внутренний фронт: стратегия и тактика борьбы // Украина в 1917–1921 гг. Некоторые проблемы истории. – К.: Наукова думка, 1991. – С.132.
63. *Кучер О.О.* Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні у 1921–1923 рр. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1971. – С.9–11.
64. *Боровець-Бульба Т.* Армія без держави: Слава і трагедія українського повстанського руху: Спогади // Дніпро. – 1996. – № 7/8. – С.20–23.
65. *Улянич В.* Жили-були батьки отамани, або чому треба вивчати повстанський рух в Україні (1917–1923 рр.) // Голос України. – 1994. – 26 березня.
66. *Пріцак О.* Історіософія Михайла Грушевського // Грушевський М.С. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991. – Т.1. – С.LXV–LXIX.
67. Другий зимовий похід. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki
68. *Литвин С.* Другий Зимовий похід Армії Української Народної Республіки // Воєнна історія – 2002. – №5–6.
69. *Шпілінський О.* Базар (1921 р. – 1931 р.) // За державність. – № 3. – С.127.
70. *Сушко Р.* Базар: могила 359 героїв // Календар Червоної Калини. – Львів, 1930. – С.27.
71. Шинкаренко Т.І. Український національно-визвольний рух в 1920–1923 рр. в контексті зовнішньої політики західних держав: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – С.17.
72. ЦДАВО України. – Ф.2297. – Оп.2. – Спр.11. – Арк.21–22.
73. Там само. – Арк.68.
74. *Божко О.* Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю.Тютюнника // З архівів ВУЧК–ГПК–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1–2. – С.49–50.
75. *Сідак В.* Партизансько-Повстанський Штаб Державного центру УНР в еміграції (1921 р.): Нарис. – К.: Інститут підготовки кадрів СБУ, Інститут історії НАН України, 1995. – С.11.
76. *Божко О.* Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю.Тютюнника – С.53–54.

77. *Тютюнник Ю.* З поляками проти Вкраїни / Передм. і примітки М.Любченка. – Харків: Державне видавництво України, 1924. – С.95.

78. *Божко О.* Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю.Тютюнника – С.53.

79. *Тютюнник Ю.* Революційна стихія // Дзвін. – 1991. – № 7. – С.84–95. – № 8. – С.92–107.

80. ГДА СЗР України. – Ф.11012. – Т.42. – Арк.52–175.

81. *Дорошенко М.* «Стежками Холодноярськими». Спогади: 1918–1923. – Філадельфія, 1973. – С.196–198.

82. Героїзм і трагедія Холодного Яру. Збірник матеріалів і спогадів. – К.: Незборима нація, 1996. – С.223–224, 228–229.

83. Героїзм і трагедія Холодного Яру. – С.232.

84. *Горліс-Горський Ю.* Холодний Яр: У 2-х ч. – Лондон: Видання Мироненко, 1967 – С.334–335.

85. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.6. – Арк.63.

86. *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. – Мюнхен, 1953. – С.9–10.

87. *Голинков Д.Л.* Крушение антисоветского подполья в СССР (1917–1925 гг.). В 2-х кн. – М.: Политиздат, 1986. – Кн.2. – С.241–242.

88. *Царинный А.* Украинское движение. Краткий исторический очерк, преимущественно по личным воспоминаниям // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. Сборник. – М.: Москва, 1998. – С.213, 244.

89. *Кентій А.В.* Українська Військова Організація (УВО) в 1921–1928 рр.: Короткий нарис. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 80 с.

90. *Божко О.* Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю. Тютюнника – С.54.

91. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.102–103.

92. Там само. – С.103.

93. Звенигора (фильм). – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki

94. *Юрій Яновський* «І світ розчинено як двері». – Режим доступу: http://www.ukrlit.vn.ua/article/346.html

95. *Котляр Ю.В.* Висунська і Баштанська республіки. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – С.112.

96. ГДА СБ України – Ф.6. – Спр.73862–ФП. – Арк.3–4.

97. Там само. – Арк.42–43

98. Там само. – Арк.46.

99. Там само. – Арк.65.

100. *Шатайло О.Л.* Генерал Юрко Тютюнник. – С.126.

Ніколаєв І.Є.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИХ ПАРТІЙ (НА ПРИКЛАДІ СПРАВИ «ДАШНАКЦУТЮН» НА МИКОЛАЇВЩИНІ)

Проблематиці політичних репресій проти представників антибільшовицьких партій та встановлення однопартійної системи в Радянській Україні присвячено чимало наукових праць, переважна більшість яких відноситься до 90-х років XX ст. – початку XXI століття. До вказаного питання зверталися в своїх працях такі українські історики, як О. Бриндак [1], С. Кокін та О. Мовчан [2], терору проти представників політичних партій на Півдні України присвячений один з розділів монографії доктора історичних наук М. Шитюка [3]. Втім, з відкриттям раніше таємних архівних фондів, у дослідників з'являється змога вивчення різноманітних аспектів питання встановлення однопартійної системи в період тоталітаризму, а саме, репресій проти колишніх членів національних партій, проведених на регіональному рівні. Враховуючи факт становлення молодої української демократії та побудови політичної системи, яка б виключала тоталітарний устрій та боротьбу з інакодумством, поставлена автором проблема має надзвичайну актуальність та практичну значущість.

Політичні репресії – це засіб, який активно використовували більшовики, починаючи з 1917 року для реалізації власних цілей. В 1930-ті роки репресії прийняли масовий характер, перетворившись на справжню національну трагедію. Черговий сплеск терору, що впроваджувався правлячою партією проти рядових громадян, знайшов своє втілення в фабрикації сотень тисяч справ по відношенню до «ворогів народу». В репресивних органах, які в середині 1930-х років отримали надзвичайні повноваження, починаються змагання за «дострокове» виконання завдань, «лімітів», що надходять згори, по знешкодженню «шпигунів», «контрреволюціонерів», «терористів» в конкретно взятому місті, районі, області.

Не обійшло осторонь це лихо Миколаївщину. Навіть простий перелік деяких справ, сфальсифікованих репресивними органами нашого краю, вимагає замислитися про масштаби та наслідки політичних репресій.

Типовим прикладом сталінського беззаконня є архівно-слідча справа за номером 5753, в якій розповідається про жертв репресивного конвейєру – дев'ятьох осіб вірменської національності, мешканців міста Миколаєва, заарештованих по обвинуваченню в приналежності до партії «Дашнакцутюн». Головне завдання якої – підготовка збройного повстання проти Радянської влади та відторгнення Вірменії від СРСР.

Необхідно зазначити, що представники національних меншин, в уяві керівництва країни, вважалися носіями інакодумства та потенційними «зрадниками». Враховую-

чи це, в період 1937–1938 років, органами НКВС СРСР були проведені так звані національні операції. Початок їм був покладений рішеннями Політбюро та відповідними оперативними наказами за підписом наркома внутрішніх справ М. Єжова: № 00439 від 25 липня 1937 року про арешт всіх підданих Німеччини, та № 00485 від 11 серпня 1937 року про ліквідацію «польських диверсійно-шпигунських груп та організацій ПОВ» [4].

8 червня 1937 року була видана Директива НКВС СРСР про «агентурно-оперативну роботу з антирадянськими тюрко-татарськими націоналістичними організаціями». В ній вказувалося на «активізацію націоналістичних елементів», та: «..організацію ними повстанських загонів для озброєного виступу під час війни з Радянським Союзом, здійснення місцевих терористичних актів та підготовку центрального терору». А 26 грудня надійшло доповнення до вказаної Директиви, згідно якого передбачалося «рішуче та безпощадно проводити «національні операції», додаткові арешти проводити поза залежності від проголошених термінів закінчення операцій» [5].

Саме в дусі цих наказів та директив слідчі Миколаївського УНКВС протягом лютого-березня 1938 року заарештували, а вже 26–27 квітня постановою трійки при УНКВС засудили до вищої міри покарання заарештованих громадян.

Судячи з матеріалів слідства, жодних речових, так само як і документальних доказів для їх арешту в розпорядженні слідства не існувало. Тим не менш, на допитах, під тиском слідчих затримані давали зізнання про належність до «контрреволюційної націоналістичної організації», що буцімто існувала в місті Миколаєві. Безпосередньою підставою для арешту слугували оперативні та частково архівно-слідчі матеріали, зібрані на «керівника» цієї групи Арменака Мірояна та інших.

Необхідно зазначити, що в той час до розряду «шпигунів» та «диверсантів» частіше за все підпадали радянські громадяни, які народилися на територіях, що після 1917 року відійшли від Росії, а також їх родичі, сусіди, друзі та інші ні в чому не винні люди. Як правило, «іноземних шпигунів» та «ворогів народу» виявляли за допомогою відділів кадрів підприємств та організацій, що повідомляли правоохоронним органам необхідні анкетні дані.

В інших випадках, піднімалися справи 1920-х років, про належність підозрюваного громадянина до антирадянських організацій під час громадянської війни. Далі, за допомогою агентури та показань свідків збиралися компрометуючі матеріали, які слугували основою для заздалегідь підготовленого, згідно існуючим директивам, обвинувачення. Згодом навколо заарештованого громадянина пильні чекісти вже створювали «контрреволюційну організацію».

Саме за такою схемою і було заарештовано Арменака Степановича Мірояна. Вперше його заарештували 9 лютого 1928 року Миколаївським відділом ДПУ. З цього приводу в його справі сказано, що: «...Міроян є активний член партії «Дашнакцутюн», що існує в місті Миколаєві, в 1924–25 роках особисто приймав участь у Загальноросійській, а згодом Харківській конференціях партії, був вибраний до її Центрального комітету. Свою антирадянську роботу проводив конспіративно, під псевдонімом «Назар». На момент першого арешту А. Міроян працював на посаді зав. школи № 31 міста Миколаєва [6].

Аналізуючи архівно-кримінальну справу, важко точно визначити, наскільки активним було членство А. Мірояна у «Дашнакцутюні». Не можна забувати, що під час громадянської війни велика кількість населення опинилася «по різні боки барикад», але це зовсім не означає, що всі, хто воював проти червоних продовжували антирадянську діяльність в мирні роки. Переважна більшість колишніх «білих» або емігрувала, або перебувала на службі в радянських установах. Відомо, що навіть Генеральний прокурор СРСР А. Вишинський після лютневої революції 1917 року займав посаду комісара міліції Якиманського району Москви та підписував наказ про арешт В. Леніна як німецького шпигуна, а до більшовиків майбутній прокурор долучився лише у 1920 році [7].

Сама партія «Дашнакцутюн» була заснована ще в 1890 році, головною метою її діяльності було створення незалежної держави на території Західної (Турецької) Вірменії. В 1918–1920 роках «Дашнакцутюн» – правляча, та найбільша за чисельністю, партія в Республіці Вірменія. Після введення радянських військ дашнакський уряд припинив своє існування, а керівництво партії емігрувало.

Матеріали справи дають підстави стверджувати, що в місті Миколаєві під час громадянської війни серед вірменського населення діяла ця партія, основу якої складали переселенці з Туреччини. Загалом вірменська діаспора Миколаєва на той час була досить потужною, маючи у своєму розпорядженні національний клуб, школу, а також приватні хлібопекарні.

Сам А. Міроян на допитах 10 та 11 лютого 1928 року так охарактеризував свою тодішню діяльність: «...Хоча я і припинив своє членство в партії ще в 1914 році, але в 1920 році я, разом з К. Мушляком, намагався відновити легальну діяльність в місті Миколаєві вірменської партії «Дашнакцутюн» лівого напряму. З цією метою я звернувся за дозволом до Миколаївської окружної ради депутатів, але мені в цьому було відмовлено. Після чого будь-якої активної роботи в цьому напрямі я не проводив...» [8].

Втім, Особлива нарада при Колегії ОДПУ засудила А. Мірояна до трьох років заслання до Сибіру, а у 1931 році цей термін продовжили ще на три роки. До Миколаєва він повернувся в 1935 році, влаштувавшись на посаду приймальника молока в колгоспі «Трудова Вірменія».

Набагато трагічнішим виявиться другий арешт в березні 1938 року. Цього разу слідчі швидко нагадали А. Мірояну його «антирадянське минуле», змусивши надати потрібні їм зізнання. Після чого він визнав себе повністю винним. На допиті 26 березня 1938 року заявивши, що: «...до лав партії «Дашнакцутюн» я вступив ще в 1898 році в турецькому місті Ерзерум, весь цей час не припиняючи свого членства в ній...».

Цікаво, що якщо на допитах у 1928 році він категорично відхрещувався від активної партійної діяльності в період 1920-х років, то в тому ж самому протоколі від 26 березня, його позиція діаметрально змінилася: «...Повністю підтверджую свою приналежність до підпільної революційної організації «Дашнакцутюн» та проведення контрреволюційної діяльності проти Радянського Союзу. В даній контрреволюційній організації я перебував весь час свого перебування на території СРСР. У 1924 році я приймав участь у Загальноросійській нелегальній конференції партії, ввійшов до складу її Центрального комітету, проводив активну роботу по вербуванню нових чле-

нів серед вірменського населення міста Миколаєва, неодноразово виступав з закликами про повалення радянської влади та відновлення капіталізму...» [9].

Далі, слідчий задає питання: «...Відомо, що партія «Дашнакцутюн» є контрреволюційна, націоналістична та терористична організація. Вона виконує завдання не тільки місцевих терористичних центрів, а й іноземних розвідок. Ви це підтверджуєте?». Заарештований А. Мiроян повністю ці слова підтвердив.

Також А. Мiроян підтвердив, що під час знаходження в засланні він мав зв'язок з перебуваючими там однопартійцями, під час свого від'їзду до Миколаєва, отримав від керівного центру нові завдання по створенню контрреволюційної організації та активізації антирадянської діяльності серед вірменського населення. З метою чого, як свідчив далі А. Мiроян, він відновив свої колишні зв'язки та провів ряд вербувань серед вірменського населення міста.

Потім затриманий починає, як сказано в справі, «розкривати законспіроване терористичне гніздо», називаючи осіб, яких йому вдалося «завербувати». Серед них – охоронець хлібного заводу П. Петросян, пекар цього ж підприємства А. Петросян, водій М. Апроян, продавець хлібу М. Авдалян, пекар П. Агопов, слюсар суднобудівного заводу А. Захарян, ще один продавець з хлібного магазину С. Захарян та вчитель школи № 13 М. Саркисян. Звичайно, це призведе до їх арештів, та надасть представникам каральних органів можливість засвідчити про «розкриття контрреволюційної організації» [10].

В наш час добре відомо, що такі «щиросердні зізнання» вибивалися в затриманих шляхом застосування фізичного та морального насильства на допитах, витримати яке було далеко не всім під силу.

Саме після такої «бесіди» зі слідчими дав «зізнання» ще один «учасник» організації – Петро Петросян, який спочатку констатував факт свого перебування в контрреволюційній організації та підготовку диверсійних актів проти радянської влади. Втім, під час очної ставки з А. Мiрояном від раніше наданих показів відмовився, винним себе не визнав.

Ще більш плутаними виглядали «свідчення» іншого заарештованого – Месропа Апрояна. Зокрема, в першому випадку він назвав прізвища 15 чоловік – учасників «контрреволюційної організації», в другому – 7 чоловік, а в третьому вже 20 осіб.Характерно, що в зізнаннях «керівника» організації А. Мiрояна фігурують одні прізвища, а в зізнаннях М. Апрояна вже інші. Більшість осіб, яких А. Мiроян та М. Апроян назвали як учасників організації «Дашнакцутюн», по цій справі не були навіть допитані, тому розглядаючи матеріали слідства, неможливо стверджувати про їх приналежність до цієї організації.

Заарештованому Мкртичу Саркисяну слідчі ставили в провину націоналістичну агітацію серед викладацького колективу школи № 13, де він працював вчителем. Окрім того, на думку слідства, він займався написанням текстів для листівок та іншої пропагандистської антирадянської літератури під час громадянської війни, приймав участь у конспіративних зборах, де виступав за відокремлення Вірменії від Радянського Союзу шляхом збройного повстання за підтримки капіталістичних країн. Винним себе, М. Саркисян не визнав, але каральним органам вистачило того, що його провину засвідчив в своїх зізнаннях А. Мiроян [11].

Характерним фактом для того часу є те, що родичі заарештованого не мали змоги дізнатися про його подальшу долю. Так вдова М. Саркисяна, Дичанян Євгенія Вартанівна, лише в 1956 році, після листа на адресу Генерального прокурора СРСР, в якому вона благала надати інформацію про її чоловіка, зуміла отримати повідомлення про його загибель. Трагізм обстановки того періоду яскраво передають слова: «...В лютому 1938 року мого чоловіка заарештували співробітники органів НКВС, після цього ми більше не мали ніякої інформації про нього...» [12]. Цікаво, що подібна ситуація повторилася по відношенню до всіх учасників вірменської «контрреволюційної організації», так само, як і до десятків тисяч громадян, заарештованих в інших куточках нашої країни.

Для аналізованої справи, так само, як і для багатьох інших її «братів-близнюків», характерним моментом є те, що органи НКВС, «розкриваючи» подібні організації намагалися виявляти в них «бойові загони».

В нашому випадку, роль «спеціально підібраних та відповідним чином підготовлених для терористичної роботи бойовиків», слідчі надали Місаку Авдаляну та Араму Захаряну. Так, М. Авдалян проводив у 1918 році вербування вірмен в загони, що воювали з Червоною армією, будучи власником хлібопекарні експлуатував 16 чоловік, неодноразово висловлювався критично по відношенню до радянської влади. Після чого, за даними слідства, разом з А. Захаряном протягом 1930-х років готувався до «проведення терористичних актів під час нападу на СРСР капіталістичних країн» [13].

Звичайно, що жодних матеріальних доказів, які б підтверджували подібну діяльність у слідства не існувало. Обвинувачення в «тероризмі» щодо М. Авдаляна та А. Захаряна базувалося виключно на «щиросердних» зізнаннях А. Мірояна та М. Апрояна. При чому в цих зізнаннях знову таки можна побачити неточності. Так М. Апроян заявив, що бойова група партії «Дашнакцутюн» була створена в місті Миколаєві у 1919 році білогвардійським офіцером на ім'я Степан, який потім втік за кордон. До складу цієї групи входили Місак Авдалян та Арам Захарян. В той же час, А. Міроян стверджує, що А. Захаряна він особисто завербував до лав партії лише в 1923 році. Про білогвардійського офіцера А. Міроян взагалі в своїх свідченнях не згадує.

26 квітня 1938 року справа була остаточно «розслідувана» та по її результатам винесена постанова, яку підписав помічник начальника 1-го відділу УНКВС Петров та затвердив начальник Управління НКВС по Миколаївській області Петро Карамишев. Провина заарештованих була доведена, а слідча справа направлена на розгляд судової трійки [14].

В період ескалації терору, коли репресії стали масовими, судові рішення почали виносити в спрощеному порядку – без участі прокурора та адвоката, без права засудженого на апеляцію та помилування. Традиційно швидко судова трійка розібралася і в даній справі. Вже 27 квітня було прийнято рішення, згідно якого на підставі статей 54-8, 54-10, 54-11 КК УРСР, всі дев'ять заарештованих визнавалися винними. Короткою була і постанова – розстріл з конфіскацією майна. Вирок був приведений до виконання 3 липня 1938 року о 24-й годині [15].

В січні 1956 року, згідно рішення Військового трибуналу Одеського військового округу, постанова трійки при УНКВС по Миколаївській області від 26 квітня 1938

року по відношенню до Мірояна Арменака Степановича, Петросяна Аванеса Петровича, Апрояна Месропа Соломоновича, Авдаляна Місака Магардиєвича, Агопова Петра Агоповича, Захаряна Арама Петровича, Захаряна Степана Агоповича, Петросяна Петроса Соломоновича та Саркисяна Мкртича Сукіасевича була відмінена та справа по кожному з них закрита за відсутністю складу злочину [16].

Цікаво, що трохи більше ніж через рік, ухваливший ці звинувачення начальник Миколаївського УНКВС П. Карамишев сам опиниться в подібній ситуації. 4 серпня 1939 року його заарештують а вироком Військового трибуналу військ НКВС Київського округу від 23.03.1941 року також засудять до вищої міри покарання. Але, на відміну від багатьох інших репресованих, чекістського керівника так і не буде реабілітовано [17].

Таким чином, на матеріалах даної справи можна побачити як, з метою утвердження власної гегемонії, більшовицька влада руками правоохоронних органів використовувала фальсифікацію обвинувачень як засіб для перетворення громадянина у «ворога народу», а його родичів, друзів чи знайомих – у членів «контрреволюційної організації», в повній відповідності до затверджених політичним керівництвом країни спеціальних операцій боротьби з внутрішніми «ворогами».

1. *Бриндак О.* Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки XX століття. – Одеса, 1998. – С. 89–95.

2. *Кокін С., Мовчан О.* Ліквідація більшовиками правоесерівської і меншовицької опозиції на Україні 1920–1924 роки. – К., 1993. – С. 36–42.

3. *Шитюк М.* Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті – 50-ті роки XX століття. – К., 2000. – С. 193–221.

4. *Петров Н., Рогинский А.* Польская операция НКВД 1937–1938 гг*., //* Репрессии против поляков и польских граждан. Сборник под ред. Гурьянова Л. – М., 1997. – С. 22–43.

5. Реабилитация. Политические процессы 30–50-х годов. – М., 1991. – С. 39–40.

6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 5859. – Оп. 2. – Спр. 5753. – Арк. 84–87.

7. *Радзинский Э.* Сталин. – М.: Вагриус. – 1997. – С. 227.

8. ДАМО. – Ф. 5859. – Оп.2. – Спр. 5753. – Арк. 74–77.

9. Там само. – Арк.32–35.

10. Там само. – Арк.71–73.

11. Там само. – Арк.104–106.

12. Там само. – Арк.123.

13. Там само. – Арк.143–147.

14. Там само. – Арк.175–178.

15. Там само. – Арк.198–201.

16. Там само. – Арк.237.

17. *Шитюк М., Ніколаєв І.* Тоталітарний режим і військовослужбовці та працівники органів ДПУ–НКВС України в 20–50-ті роки XX століття. – Миколаїв, 2007. – С. 248.

Ніколаєв І.Є.

ПОЛЯКИ МИКОЛАЇВЩИНИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ

Минуле Південної України містить багато цікавих та водночас драматичних сторінок, які є історичною спадщиною багатьох народів, що в радянські часи отримали статус національних меншин. Вагомий внесок в розвиток Північного Причорномор'я внесли польські колонії, засновані ще в XIX сторіччі. Завдяки своїй самовідданій праці колоністи досягли значних успіхів в соціально-економічній розбудові поселень.

Однак, більшовицький переворот 1917 року та громадянська війна призвели до розорення колоністських господарств, загострення проблем землекористування. Більшовицьке керівництво змушено було вжити екстрених заходів з нормалізації обстановки, зробивши ставку на залучення національних меншин до розбудови соціалізму.

Згідно рішень X (1921 рік) та XII з'їздів РКП(б) національна політика в Україні проводилася за двома основними напрямками: українізація та заходи по відношенню до національних меншин. За результатами перепису 1926 року кількість мешкаючих у УСРР поляків складала 476 тисяч чоловік, що є четвертим показником по чисельності (після українців 23218 тис. чоловік, росіян 2667 тис. чоловік та євреїв 1574 тис. чоловік). Втому числі на території сучасної Одеської області мешкало 27277, Херсонської – 4700, Миколаївської – 12369 осіб [1].

Аналіз етнічних процесів в Україні середини 1920-х років показує, що при всій відвертой політизованості та ідеологізації державної національної політики в процесі її реалізації були досягнуті деякі позитивні результати в забезпеченні інтересів національних груп. Для реалізації етнічної політики була створена система спеціалізованих адміністративних, радянських, навчальних та інших установ.

Так, досить активно діяв Відділ національних меншин НКВС, Рада національних меншин Наркомату освіти, Центральна Комісія по справам національних меншин, Підвідділ національних меншин Відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У. На Миколаївщині в січні 1924 року було створено Польске бюро комуністів при агітпропі окружкому більшовицької партії, очолюване Ржепинським.

Дії вказаних установ сприяли створенню системи національних районів та сільських рад, здійсненню видавничої діяльності на мовах багатьох етнічних груп. На Миколаївщині польською мовою друкувалися газети «Млот», «Серп», «Голос молоді» та дитячий журнал «Штандар Піонера» [2].

З 1925 року в районах, де переважало польське населення, за постановою РНК УРСР від 29 серпня 1924 року почали виділятися польські національні сільські ради. Всього їх було створено 139 [3].

Цілком логічно, що переважна більшість їх виникала в західних областях, на Поділлі, проте створювалися вони і на території Півдня України. Так, на території Лепетиського та Н.-Сірагозького районів сучасної Херсонської області діяли 3 польські сільради, в яких проживало 1930 поляків [4].

26 березня 1926 року відбулася нарада громадян-переселенців хутора Жовтень Балановської сільради Очаківського району, на якій розглядалося питання про організацію польської сільської ради та школи для 32 дітей. Рішення сільської громади було підтримано обласним комітетом КП(б)У [5].

Крім хутору Жовтень, на Миколаївщині поляки компактно проживали у трьох населених пунктах – селі Киселівка Снігурівського району, де в 1925 році було створено польську сільську раду в складі 15 депутатів, та хуторі Іваницький Привільнянського, згодом Новоодеського району.

Необхідно підкреслити, що населення польських сіл було, як правило, заможним. Мешканці Киселівки мали у своєму розпорядженні в 1927 році 437 коней, 308 корів, 72 вівці, 321 свиню. Звичайно, переважна більшість польських землеробів не сприймала партійну політику колективізації. Архівно-слідчі справи зберегли сотні прикладів протестних виступів польських переселенців проти більшовицької діяльності в аграрному секторі.

Мешканець хутору Жовтень, Фелікс Васютинський активно агітував проти колективізації, своїми закликами фактично розваливши роботу артілі «Союз». «Злісний опір», колективізації чинили мешканці села Щербані Людвиг та Василь Яворські [6].

Після того, як на початку 1930 року Сталін виступив у газеті «Правда» зі статтею «Запоморочення від успіхів», у якій засуджував «перегини» колективізації, серед польського населення почався масовий вихід з колгоспів. Станіслав Вішневський з села Софієвка Благодатнієвського району забрав з колгоспу своїх коней [7].

Теофілія Токарська, забравши своє майно з колективного господарства «Польський комунар» Очаківського району закликала односельців слідувати її прикладу, відзначаючи, що: «В Польщі землю в селян ніхто не забирає, а в СРСР нас нещадно грабують» [8].

Колишній офіцер польської армії, Шламбович В'ячеслав Костянтинович, займаючи посаду завідуючого Торговим відділом Варварівського райпотребсоюзу заявляв, що: «Доки Радянська влада не змінить свою політику по відношенню до селянства, не дасть їм самостійно працювати, доти всі ми будемо пухнути з голоду» [9].

Про те, що: «В Польщі селяни мають в особистому користуванні землю, тримають власне господарство та живуть набагато краще ніж в Радянському Союзі» в 1930 році перед сільською громадою села Нечаяне висловлювалися брати Йосиф та Михайло Яблонські. Показово, що Михайло Яблонський був на цей час членом ВКП(б), закінчивши в 1925 році Київську Радянську партійну школу, після чого його з партії виключили.

Загалом, Михайло Францевич Яблонський мав дуже цікаву, трагічну та показову для того беспокійного часу біографію. В 1912 році емігрував до США, працював на заводі, повернувся до рідного міста Володимир-Волинськ, що в той час належав Польщі в 1917 році, служив у армії Петлюри, в 1919 попав у полон до Червоних та залишився в їх лавах. В 1920–1921 роках двічі був вже в польському полоні, звідки в 1921 спробував втекти, був посажений до в'язниці, після звільнення в 1922 році спробував нелегально перейти на Радянську територію, знову був затриманий та заарештований. Звільнився в 1924, через рік, на цей раз вдало, перейшов разом з братом кордон СРСР. Далі партійна кар'єра, виключення за антирадянські висловлюван-

ня з ВКП(б), в 1937 році братів Яблонських заарештують, звинуватять в шпіонажі, після чого обох розстріляють у 1938 році [10].

З труднощами зіткнулася більшовицька етнічна політика в місті Миколаєві. Згідно статистичних даних на 01.01.1926 року в Миколаєві проживало 1800 поляків. Найбільше їх працювало на заводах А. Марті та виробництва скла. Комуністів-поляків та кандидатів налічується 100 осіб, комсомольців 72 особи [11].

Координувати роботу з ними, повинно було Польське Бюро Миколаївського окружного партійного комітету КП(б)У. З 15 травня 1925 року по 1 січня 1926 року проводилося 8 засідань Бюро, на яких було розглянуто 28 питань, влітку 1925 року пройшла міська конференція польських робітників, на якій були присутні 56 делегатів [12].

Перед Бюро ставилися різноманітні завдання по залученню польського населення до «будівництва соціалізму». Як типовий приклад можна навести План роботи на січень-березень 1926 року. Серед основних заходів належало провести:

1. Завести облік тих, хто володіє та не володіє польською мовою комуністів та комсомольців.

2. Взяти на облік безпартійних поляків.

3. Організувати з учнів польської школи в Миколаєві загін піонерів [13].

Втім, робота з польською молоддю зазнала фіаско. До піонерського загону з місцевої школи вдалося залучити лише 3 піонери. За комсомольську агітацію відповідав Котович, втім до своєї роботи він відносився достатньо пасивно. На загальні комсомольські збори в грудні 1925 року прийшло лише 2 комсомольці [14].

Дещо краще складалася справа з формуванням системи навчальних закладів та бібліотек. В Миколаївській польській школі існувало 5 груп, в яких навчалось 85 учнів. Працює 5 викладачів, щомісяця видається стінна газета. В листопаді 1925 року організована нова польська школа в селищі Щербані Вознесенського району. В січні 1926 року відкрита вечірня школа, до якої записалося 17 осіб, в ній вивчають польську мову та історію революційних рухів Польщі.

При польському робочому клубі міста Миколаєва створена бібліотека на більш ніж 2000 томів польських книг. Кількість читачів 130 осіб [15].

В доровіді товариша Олдаковського на засіданні Польского бюро Миколаївського окружного партійного комітету КП(б)У від 05.10.1925 року про стан справ щодо організації Польського Долбишевського району констатувалося посилення діяльності католицького духовенства в районі. Підкреслювалась необхідність прискорення набору та направлення робітників до села, заохочуючи їх матеріально та просуванням по партійним лінії. Також йшлося про організацію по одній школі в кожній сільській раді та надання району радянської літератури польською мовою [16].

Разом з цим, в своїй роботі Польське бюро, за твердженням її керівника Ржепинського, мало великі труднощі: відсутні працівники для ведення агітаційно-пропагандистської роботи польською мовою, з 1 березня 1926 року на дві третини був зменшений кошторис на клубну роботу. Масовою шкільною та гуртовою роботою охоплено лише 500 осіб, інших поляків важко притягнути до роботи.

Враховуючи факт, що в 1926 році в лавах розміщеного в Миколаєві 44-го полку Сиваської Дивізії проходило службу 57 поляків-червоноармійців, при сприянні Бюро

був відкритий польський гурток, до якого записалося 28 військовослужбовців, проведено 2 спектаклі.

Разом з цим, серед поляків-червоноармійців не існувало одностайності в підтримці Радянської влади. Командир 89-ої зенитної батареї Веселовський Марцелій Францович неодноразово критикував більшовиків, вихваляючи Й. Пілсудського. В 1930 році його буде заарештовано за шпигунську діяльність на користь Польщі [17].

Постать Й. Пілсудського, незважаючи на офіційну пропаганду, що змальовувала його уряд як фашистський та реакційний, була надзвичайно популярною серед поляків. Архівні справи донесли до нас величезну кількість висловлювань на підтримку Маршала Польщі, засновника польської армії та лідера відродженої держави.

Про славу Й. Пілсудського свідчить і той факт, що під час арешту в 1937 році багаторічного керівника ДПУ–НКВС України Всеволода Балицького, серед звинувачень наводились слова, які чекіст часто промовляв звертаючись до свого найближчого оточення: «Україна в її сучасних кордонах – найбагатша країна в Європі, в Україні є все «власне» та в кількості, що набагато перевищує її власні потреби. Приклад Польщі доводить, що Україна могла бути по-справжньому незалежною країною, зі своїм історичним укладом, якби в неї був визнаний лідер, авторитетний, незміний, як Пілсудський.» [18].

Однією з форм агітаційної роботи Польського Бюро були проведення конференцій польських робітників та лекцій. На конференції 27 червня 1925 року про міжнародне та внутрішнє становище Польщі доповідав Сидорович. Після чого йому були поставлені наступні питання: «Хто є Президентом Польщі? Скільки годин працюють робітники на польських заводах? Чи можна виїхати до Польщі та яким чином прийняти польське підданство?».

Серед тематики виступів 1926 року, слід виокремити доповіді, що були присвячені 40-й річниці заснування польської партії «Пролетаріат». Саме їх кількість була найбільшою. Оратори висловлювали: «Честь та шану організатору партії «Пролетаріат», борцю за світову революцію товаришу Феліксу Кону» [19].

На заводі імені А. Марті був створений польський робітничий клуб імені тов. Ю. Мархлевського. Втім, великою популярністю він не користувався. Не дивлячись на кількість в 130 членів, на загальні збори збиралося лише по 20–30 осіб. В клубі відсутні належні меблі. Протягом грудня-лютого 1926 року не вдавалося провести партійні збори, на які приходило лише 4 особи.

Проголошуючи СРСР країною «перемігшого атеїзму», радянська влада жорстоко проводила антирелігійні заходи. Не враховувалося, що релігійність є національною ознакою польського населення. Спроба створити антирелігійні гуртки при Польському клубі в Миколаєві провалилася. З жовтня 1925 року до 1 липня 1926 року тут було прочитано польською мовою дві доповіді про походження релігії і три лекції про виникнення життя на землі, професором Сапожниковим, які відвідали кілька десятків поляків [20].

Зворотню реакцію викликала войовнича атеїстична пропаганда в сільській місцевості.

Вчителька польської школи села Щербані Секлюцька Антоніна прийшла на роботу в 1924 році. Школа кілька разів проходила перевірку окружної та районної ін-

спекції народної освіти, котра наголошувала на високій якості роботи вчителя. Втім з'ясувалося, що користуючись віддаленим положенням села, Секлюцька влаштовує в ньому католицькі богослужіння, хрестить новонароджених підміняючи собою ксенза. Свою релігійну агітацію Секлюцька проводила також у віддалених від школи районах. В жовтні замість Секлюцької до села була послана вителька-комсомолка Голодова. Характерно, що на загальних зборах селян Секлюцька в своїй промові заявила, що її знімають не за викладацьку діяльність, а за релігійні погляди. Разом з тим підкреслила, що пора вже владі навчитися поважати не тільки своїх «червоних», а й інших осіб [21].

Навколо захисту костьолу від закриття, згуртувалася польська громада районного центру Криве Озеро. Її секретар Горбач, разом з 23 особами провели в червні 1924 року збір коштів на утримання молитовного закладу. Особливою популярністю серед вірян міста користувався ксенз Лаврецький, який проводячи служби закликав до об'єднання поляків та католиків-українців навколо костьолу [22].

Таким чином, соціально-економічні перетворення, проведені радянською владою, значно вплинули на життя польської громади. Разом з позитивними явищами, що допомогали зберігати культурні традиції населення, розвитком торговлі та землевпорядкування на початку та в середині 1920-х років, владою проводилася політика знищення католицької церкви, колективізація сільських господарств призвела до зруйнування ефективних одноосібних господарств. Пропагандистський характер та репресивний спосіб проведення національно-культурної політики радянської влади логічно призвів до її ліквідації в середині 1930-х років, призвівши до політичного терору, що скалічить життя переважній частині польського населення краю.

---

1. *Чирко Б.В.* Немецкая национальная группа в Украине в контексте государственной этнополитики 20–30-х гг. XX ст. // Вопросы германской истории. – Днепропетровск, 2007. – С. 204.

2. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО).– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 298. – Арк.62–63.

3. *Чирко Б.В.* Немецкая национальная группа в Украине в контексте государственной этнополитики 20–30-х гг. XX ст. // Вопросы германской истории. – Днепропетровск, 2007. – С. 205.

4. *Шитюк М.М.* Політика радянської влади щодо поляків південних районів України (20–30 рр.) // Україна і Польща в XX столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. – Київ; Краків, 2002. – С. 81.

5. ДАМО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 298. – Арк. 37.

6. Там само. – Ф. 5839. – Оп. 2. – Спр. 5985. – Арк. 27.

7. Там само. – Спр. 5897. – Арк. 73.

8. Там само. – Спр. 4754. – Арк. 41.

9. Там само. – Спр. 5678. – Арк. 5.

10. Там само. – Спр. 5574. – Арк.87–93.

11. Там само. – Ф.1. – Оп.1. – Спр. 298. – Арк. 32.

12. Там само. – Спр. 118. – Арк. 84–85.

13. Там само. – Спр. 298. – Арк. 52–53.

14. Там само. – Арк. 56.

15. Там само. – Арк.73.
16. Там само. – Спр. 118. – Арк.78.
17. Там само. – Ф. 5839. – Оп. 2. – Спр. 1014. – Арк. 63–66.
18. *Скотников С.* Еху «сдают» Властелина / Зеркало недели. – 2001. – 15–22 ноября.
19. ДАМО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр. 298. – Арк.95–98.
20. Там само. – Арк.32.
21. Там само. – Арк.85–86.
22. Там само. – Ф. 5839. – Оп. 2. – Спр. 5932. – Арк.54–55.

Ніколаєв І.Є.

НІМЕЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ МИКОЛАЇВЩИНИ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ВЛАДИ

Перед початком Другої світової війни німецька діаспора в світі нараховувала кілька мільйонів чоловік. На території Радянського Союзу станом на 1 січня 1939 року в Автономній республіці Поволжя, Україні та інших районах було зареєстровано близько півтора мільйони осіб німецької національності. Незважаючи на жорстокі довоєнні репресії, коли тільки на Миколаївщині було репресовано 1212 чоловік німецької національності, з них 585 до вищої міри покарання, ліквідацію національних районів і сільських рад, німецька етнічна меншина була однією з найбільших на Півдні України, нараховуючи близько 30 тисяч осіб [1]. Цілком природно, що керівництво Третього рейху не могло не враховувати цей фактор плануючи наступальні військово-політичні акції. Етнічних німців, які мешкали на окупованих територіях гітлерівці планували використовувати у власних цілях, поклавши на них, на думку дослідника В. Клеця, роль своєрідної «п’ятої колони» [2].

Важливим кроком для чого став наказ Гітлера від 7 жовтня 1939 року про «Зміцнення Німецької нації», котрим він проголосив Гімлера уповноваженим рейхскомісаром по зміцненню Німецької нації. Перед Гімлером було поставлено завдання створити організацію, котра буде займатися проблемою використовування німців діаспори.

Крім того, знищивши більшовизм, Гітлер намагався завоювати на Сході життєвий простір для німецьких колоністів, орієнтуючи величезну адміністративну машину Третього Рейху на «зміцнення німецької раси в Європі». Як наголошувало положення першого пункту НСДАП: «Ми вимагаємо об’єднання усіх німців у велику Німеччину на основі права народів на самовизначення». Задля цього діяли:

а) головні управління СС (рейхскомісаріат по зміцненню німецької нації, головне управління з питань раси та переселення, головне управління СС по репатріації етнічних німців) – займалися проблемами колонізації та германізації, а також зв’язками з громадами європейських фольксдойче;

б) центральні та регіональні управління НСДАП (до кінця 1943 року було створено понад 600 опорних пунктів закордонної організації НСДАП, що охоплювали практично всі райони, де мешкали німці);

в) структурні підрозділи міністерства східних окупованих територій (спеціальна група для вивчення німецьких поселень Північного Причорномор'я);

г) адміністративні органи рейхскомісаріату «Україна» (відділ німецької національності та політики щодо поселень);

д) громадські організації («Союз закордонних німців», що створив за межами рейху понад 8000 шкіл та 24000 місцевих відділень, «Німецьке товариство з переселення», «Німецька академія», «Організація із зміцнення німецької народності» та інші) [3].

Всі ці організації діяли в тісній співпраці з нацистськими організаціями, наприклад айнзатцкомандами, завданням яких було не лише винищення єврейського населення та комуністів, а й охорона німецьких колоній.

7 листопада 1941 року в складі армійського управління групи армій «Південь» була створена зондеркоманда під керівництвом доктора Карла Штумпа, який походив з родини німецьких колоністів з Одещини, завданням якої було дослідження німецьких колоній в західних районах Радянського Союзу. Основним видом діяльності цього підрозділу стало складання документації про соціально-демографічний, економічний, культурний стан німецьких колоній, а також пов'язана з цим адміністративна робота [4].

Окрім команди К. Штумпа, діяла зондеркоманда «R», яка також була структурною одиницею Управління по зв'язку з етнічними німцями. Головним завданням цієї групи стала реєстрація осіб німецької національності, основним районом її діяльності був Південь України, зокрема Миколаївщина. Штаб містився в німецькій колонії Ландау.

Таким чином, починаючи війну з Радянським Союзом, Німеччина покладала певні надії на німецьке населення країни. Спонукало цьому також жорстоке відношення більшовицької влади до етнічних німців з початком бойових дій. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 серпня 1941 року було ліквідовано німецьку автономну республіку в Поволжі, що призвело до депортації німців у Казахстан, Киргизію, Сибір. Лише окупація Миколаївщини, 20 серпня 1941 року, не дала можливості здійснити переселення жителів німецької національності з території області. В той час як згідно рішення Державного Комітету Оборони від 22 вересня 1941 року, з Запорізької області до Казахстану було переселено 63000 осіб, Сталінської – 41000 осіб, Ворошиловградської – 5487 осіб. В цілому, близько 100 тисяч українських німців було переселено вглиб країни [5].

Після окупації німецькими військами Миколаєва в місті було намічено проведення реєстрації населення. Згідно результатів перепису, на 22 вересня 1941 року в місті мешкали 1228 чоловік німецької національності. За віросповіданням, вони складалися з наступних груп: протестанти – 612 чоловік, католики – 375, меноніти – 241осіб. Майже таку ж цифру дає реєстрація фольксдойч міста, проведена 7 лютого 1942 року – 1238 чоловік [6].

А згідно даних звіту зондеркоманди доктора К. Штумпа, на початок 1942 року на території Генерального округу (генерал-бецірк) Миколаїв мешкало 28 тисяч етнічних німців, 20 тисяч з яких були переписані нацистською владою. Слід також зазначити, що в період окупації Миколаївщина разом з Одещиною та частиною Вінниччи-

ни формально входили до складу румунського адміністративного утворення Трансністрія (Задністров'я), де за підрахунками німецького дослідника Еккегарда Фелькля у 1943 році мешкало понад 130 тисяч етнічних німців [7].

Разом з цим слід зазначити, що точний підрахунок німецького населення Миколаївщини періоду окупації є достатньо проблематичним з цілого ряду причин: це і військове лихоліття, крім того певна кількість місцевого населення з кон'юнктурних міркувань видавала себе за німців, а серед самих фольксдойчів було багато «нечистокровних німців», що суттєво ускладнювало демографічні підрахунки.

Після початку окупації східної Європи, організацією «Фольксдойче міттельштелле» (Volksdeutsche Mittelstelle), яка мала статус одного з п'яти головних управлінь СС та проводила роботу серед етнічних німців, які мешкали за кордоном, було створено центральне реєстраційне бюро, під назвою «Список германських громадян». В Миколаєві реєстраційний пункт вказаної структури знаходився за адресою вул. Таврійська, 42 [8].

Громадяни, що доказували своє німецьке походження, отримували спеціальний документ – Фольксsuccлист (Volksliste), що слугував одночасно паспортом та посвідченням про «чистоту походження».

Deutsche Volksliste поділяв фольксдойче на 4 категорії:

1. Категорія 1. Особи німецького походження, що походили від двох німецьких батьків та зберегли німецьку мову та спосіб життя.

2. Категорія 2. Особи німецького походження, що перебували в шлюбі з представниками іншої національності. Чоловіки та дружини – не німці та діти від змішаних шлюбів належали до другої категорії за умов, що вони вже до 21 червня 1941 року відчували потяг до німецького способу життя.

3. Категорія 3. Особи німецького походження, етнічно частково змішані з місцевим населенням, наприклад шляхом одруження, та перейняли мову та спосіб життя інонаціонального чоловіка, або дружини.

4. Категорія 4. Особи з німецькими коріннями, що були культурно поєднанні з місцевим населенням, але підтримували «германізацію».

Переважна більшість «фольксдойче» Миколаєва була занесена до 3-ї категорії через повне незнання рідної мови або недостатнє володіння нею.

Для німецького населення, при прийнятті на роботу, запроваджувалися службові анкети. Лідія Готлібівна Телепфева під час працевлаштування медичною сестрою в Інгульській сільській управі, вказувала своє етнічне походження, приналежність до лютеранської віри, відсутність єврейських корінь та інше [9].

Німецькі діти, які опинилися після втрати батьків на вихованні у ненімців, підлягали передачі опікунам, які належали до 1-ої категорії. Якщо в змішаній родині чоловік або дружина іншої національності погано володів німецькою мовою, то його відносили до 3-ої категорії. За вимогою міністерства Розенберга німці, які перебували в шлюбі з вірменами, греками та караїмами, а також їх діти, не підлягали включенню до Реєстру етнічних німців України.

Як стверджує німецький дослідник Дитріх Айхгольц, одним з завдань Генерального плану «Ост» було полювання на дітей східних територій, яких можливо було «онімечити». Їх вивчали на предмет «расової чистоти», поміщали до таборів та виво-

зили до Німеччини. Там їх остаточно «онімечували» та прививали нацистську ідеологію в притулках за програмою «Джерело життя», а потім віддавали до нацистських родин [10].

Разом з одержанням німецького громадянства «фольксдойче» цілком підпадали під юрисдикцію законів рейху включно з тими, що регулювали сімейні стосунки. Зокрема усі зв'язки з представниками інших національностей суворо заборонялися, особливо це стосувалося осіб єврейської національності [11]. Важка доля через це правило випала працівнику Миколаївської обсерваторії Герману Карловичу Ціммерману, німцю за національністю, дружина якого була єврейкою.

Г. Ціммерману після окупації вдавалося тривалий час зберігати свою дружину та дітей від неминучої гибелі. Цьому сприяв особливий статус, який німецьке командування надало обсерваторії. Її директор, Л. Семенов закінчив університет в Страсбурзі, блискуче володів німецькою, завдяки чому зумів переконати німецьке командування в тому, що робота Академічної обсерваторії Миколаєва збагачує світову науку.

Але, 4 вересня 1943 року, фашисти прийшли заарештовувати дружину та дітей Г. Ціммермана. Рятуючись, науковець разом з родиною, змушений був таємно покинути місто. Ховаючись по лісам, наприкінці вересня 1943 року вони зустрілися з радянськими військами біля Полтави. До рідної обсерваторії Г. Ціммерман повернеться в квітні 1945 року.

Втім, частина етнічних німців пішла на співробітництво з окупантами, шляхом служби в каральних формуваннях. Дік Петро Францович служив у німецькій жандармерії села Орлове Миколаївської області, та за словами свідків: «бив радянських громадян та передавав радянських громадян до розстрілу» [12].

Одним з перших реальних кроків по виокремленню специфічних рис політики Німеччини щодо «фольксдойче» був наказ оперативного штабу тилу групи армій «Південь» у липні 1941 р.: «... військові установи зобов'язані надавати підтримку у вирішенні справ, які стосувалися «фольксдойче» [13].

Міністерство східних окупованих територій у квітні 1942 р. розробило «Директиви стосовно поведінки з етнічними німцями» («Richtlinien über das Verhalten gegenüber den Volksdeutschen»), які були призначені у першу чергу для місцевої окупаційної цивільної та військової адміністрації [14].

Інструкція забороняла під час війни переселення етнічних німців із компактних місць проживання до Німеччини. Натомість заохочувалося переселення німців із різних населених пунктів у компактні поселення, що мотивувалося необхідністю захисту «фольксдойче» від нападів партизан. Окрім того, під час війни призупинялася реприватизація колективізованої землі та реманенту. Особи, що виявлялися причетними до репресій проти німців чи за радянських часів займали керівні посади на партійній, радянській, адміністративній та господарській роботі, підлягали «вилученню» [15].

Поступово економічна політика Рейху стосовно етнічних німців прийняла протекціоністський характер. Так, фольксдойчам надавалися пільги на отримання продуктів харчування, поліпшення житлових умов. За свідченням мешканця Миколаєва Миколи Кеслера: «…З приходом в наше місто німців, я зареєструвався як фольксдойч, здавши радянський паспорт, отримав місце роботи в Морській будівельній

конторі, та картку, за якої мав право отримувати продукти в магазині для німців по вулиці Наваринській…» [16].

Ще один мешканець Миколаєва, Ульріх Келлер, інженер за фахом, отримав роботу за спеціальністю на заводі «Південна верф» з зарплатнею 70 рейхсмарок та продовольчі картки для отоварювання в спеціалізованих крамницях [17].

Уродженець села Шпеєр Веселинівського району Миколаївської області Іван Гернер, після отримання відповідного посвідчення почав працювати спочатку на складі, а з лютого 1942 року завідувати пекарнею, що належала «Фольксдойче міттельштелле». За свою працю отримував зарплатню 15 рейхсмарок на тиждень, та за продуктовою карткою 2 кг хліба, муку, цукор, масло, м'ясо також щотижнево [18].

За свідченнями іншого миколаївського фольксдойча, Антона Міллера: «…в листопаді 1941 року я отримав роботу на продуктовому складі німецької армії, що знаходився на вулиці 2-га Слобідська, 142, з 6 травня 1942 року працював перекладачем в таборі для військовополонених біля Інгульського мосту. Зареєструвавшись як фольксдойч, я отримав хлібну картку для магазину, який обслуговував лише німців. Незабаром я був звільнений від подушного податку та отримав квартиру по вулиці Херсонська, 50. В магазинах для німців я отримував продукти по 2-й категорії, дружина по 3-й. Додаткові продовольчі пайки ми отримували напередодні свят…» [19].

Необхідно зазначити, що нацистська влада застосовувала до продовольчої політики расовий підхід. Все краще отримували німці, інші громадяни забезпечувалися мінімально. Встановлювалося 4 категорії отримання продовольства, при цьому етнічні німці отримували їжу за найкращою категорією. У спеціалізованих магазинах, за свідченнями того ж Міллера, можна було придбати жири, м'ясо, яйця, овочі, фрукти, шоколад та інші небачені для військового часу продукти.

Як писала з цього приводу німецька пропаганда: «…німецьке населення, разом з усіма чесними людьми звільненої Миколаївщини, швидко помітило, що з приходом визволителів від совєтського терору вертається справедливий лад та управління…Не зважаючи на війну, що ще шаленіє над їхнім краєм, продовольче постачання зараз набагато краще, ніж в роках миру під жидо-більшовицьким кнутом Сталіна» [20].

Правові чинники податкових привілеїв етнічних німців були оформлені постановою рейхскомісара України від 20 квітня 1942 року «Про податкові пільги для фольксдойчів», що ґрунтувалася на постанові А. Розенберга від 21 лютого 1942 року. Згідно прийнятих рішень, фольксдойчі звільнялися від сплати податків, а також усіх інших видів грошових виплат, чинних на території рейхскомісаріату.

Так, Вільгельм Фреліх, уродженець Карл-Лібкнехтівського району, відкрив у Миколаєві в період окупації магазин, що реалізовував сільськогосподарську продукцію. Як фольксдойч, він був звільнений від подушного та податку «за звільнення» [21].

Крім того, від громадських організацій регулярно надходила гуманітарна допомога. Об'яви про її отримання друкувалися на сторінках місцевих окупаційних газет. Так в номері «Deutsche Bug-Zeitung», що видавався Миколаївським Генеральним комісаріатом, від 13 січня 1943 року йдеться про те, що з нагоди 50-річчя вождів Рейху Германа Герінга та Альфреда Розенберга (обидва народилися 12 січня 1893 року) брати з Німеччини надсилають подарунки – сіль, мило, тютюн, сірники, а для малих дітей – цукор. Голова кожної німецької родини одержує один пакунок, що вида-

ються по вул. Спаській спуск, 20. З німецького боку організатором акції виступала «Націонал-соціалістична взаємодопомога» (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt) [22].

Цікаво, що в цьому ж номері йдеться про концерт класичної музики, влаштований Генеральним комісаром для фольксдойчів 14 січня 1943 року. Ціна квитка на нього для фольксдойч – 0,5 рейхсмарки, в той час, як для рейхсдойче (німецькі громадяни, якими могли бути лише арійці) – 1 рейхсмарка [23].

Не менш важливе значення окупаційна влада відводила питанню вживанню німецької мови серед фольксдойчів. Вважалось, що більшовики найбільш звірствували в німецьких колоніях. Стверджувалося, що існували заборони розмовляти німецькою мовою, а в 1938 році були закриті останні німецькі школи. З цієї причини фольксдойче дуже погано знають німецьку мову, що у свою чергу ускладнює проведення серед них пропагандистської роботи, тому постає необхідність максимального поширення використання німецької мови в середовищі фольксдойчей.

В Миколаївській Міській Народній бібліотеці, що з листопада 1941 року відновила свою роботу, для фольксдойчей був відкритий спеціальний відділ, де вони могли ознайомитися з останньою німецькою науковою літературою, поповнені книжкові фонди, переважно за рахунок книг німецьких та французьких письменників. Протягом 1942–43 років тричі на тиждень (вівторок, четвер, суботу) для фольксдойчей проводилися безкоштовні курси з німецької мови та арійського способу життя [24].

Німецькою мовою друкувалися інформаційні повідомлення та оголошення для цієї категорії населення, навіть якщо вони виходили в газеті Української Управи міста Миколаєва «Українська думка». Цілком логічно, що найбільш широко життя німецької громади Миколаївщини висвітлює німецькомовна «Deutsche Bug-Zeitung». На сторінках видання можна побачити різноманітну інформацію стосовно фольксдойчів. Це і об’яви про концерти та театральні вистави, звернення до молоді, історичні публікації та інше.

Уміло спекулювали нацистські пропагандисти на більшовицьких злочинах у передвоєнний час. Як підтвердження кривавої політики режиму, направленої на знищення всього німецького, на сторінках «Deutsche Bug-Zeitung», протягом кількох номерів виходив матеріал присвячений репресіям проти співробітників німецької школи № 22, що знаходилася по вулиці Декабристів, 34, в будинку колишнього римо-католицького костелу.

Саме тут в 1938 році, за сфальсифікованими звинуваченнями, були заарештовані викладачі Маєн, Бознак, Шнайдер, Акерман, а директор Томас Міллер засуджений до вищої міри покарання з конфіскацією майна. Фашистські ідеологи, робили висновки, що: «…звіряча жидо-більшовицька влада знищувала найкращих синів німецького народу, але фольксдойче витримали всі ці нелюдські випробування, радісно зустрівши своїх братів-визволителів з Великої Німеччини» [25].

Загалом, тема сталінських репресій перетворилася на один з центральних чинників нацистської пропаганди. Крім чисельних публікацій в окупаційній пресі, факт репресій постійно фігурував під час різноманітних агітаційних зустрічей. Наприклад, керівниця окружного управління «Гітлерюгенду» в Дніпропетровську Герта Грюнбауер під час поїздки до родин фольксдойче Миколаївщини, зустрічалася переважно з родинами, батьки яких були репресовані в 1937–38 роках. На її думку, серед них вона

знайшла підтримку і повну упевненість у тому, що організація «Гітлерюгенду» дасть молоді фольксдойче краще виховання, ніж було доти [26].

Широко висвічувалося в пресі відвідини рейхсміністром Розенбергом Дніпропетровська та Миколаєва в червні 1942 року. «Українська думка» повідомляла про зустрічі Розенберга та рейхскомісара Коха з німцями села Хортиця. Газета з пафосом повідомляла: «…саме досягнення німецького селянства, за словами Розенберга, розбудили заздрощі та ненависть більшовизму. Відколи Адольф Гітлер прийшов до влади, німецький народ був цілим серцем зі своїми братами на Сході. Через багато років, коли тут котилася хвиля совєтського терору, не можна було принести жодної помочі. Але тепер ділом німецької армії змінено долю всіх німців на Сході, а особливо чорноморських німців. Німці в Україні назавжди вернулися під охорону Рейху» [27].

Після відвідувань Дніпропетровщини, Розенберг вилетів до Миколаєва. На аеродромі його зустріли генеральний комісар Опперман разом з найближчими співробітниками та представниками фольксдойчей. Після врочистої промови був покладений вінок на могилі полеглого генерал-полковника фон Шоберта, після чого рейхсміністр відлетів до Берліну [28].

Одним із центральних заходів окупаційної влади стало поширення діяльності «Гітлерюгенду» на окупованих територіях. Український «Гітлерюгенд» отримав назву «Дойче Югенд України» – (Deutsche Jugend Ukraine — «Німецька Молодь України»). Його членами зобов’язані були стати всі молоді фольксдойчі першої та другої категорій віком від 10 до 21 року. Представники третьої категорії приймалися з дозволу місцевого гебітскомісара.

Організація формувалася паралельно з розбудовою цивільної адміністрації та структури НСДАП в Україні, намагаючись охопити своїм впливом кожний населений пункт, де мешкали фольксдойчі. Очолив український «Гітлерюгенд» обербаннфюрер Удо Голлуб, а дівочою організацією керувала Ельза Шторк. Як і місцеві організації НСДАП, вони будувалися відповідно до адміністративно-територіального устрою Рейхскомісаріату Україна. Саме фольксдойчі стали основою цієї організації в Україні. «Гітлерюгенд» повинен був стати засобом для перевиховування молодих німців України.

У генерал-бецірку Миколаїв «Гітлерюгенд» сформувався наприкінці 1941 року, на чолі організації перебував оберштаммфюрер Зігфрид Шеллер. 13 грудня 1941 року в миколаївських окупаційних газетах був надрукований його заклик до «Юнацтва фольксдойчей», де йдеться, що: «…Фюрер вважає вас майбутнім Німеччини. Пам’ятайте, що ви німці і бути молодим, означає вірити у перемогу і своє покликання до боротьби! 16 грудня 1941 року юнаки 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931 років народження повинні зібратися в німецькій школі, будинок Міського поштамту, юнакам 1921–1925 років явитися на військові курси…» [29].

Робота «Гітлерюгенду» мала кілька напрямків. Найголовнішими з яких були літні табори для молоді. Один з найбільших таборів для молоді Миколаївщини знаходився біля міста Вознесенськ.

Контингент для них відбирався уповноваженими окружних інстанцій «Гітлерюгенду», крім культурних та спортивних заходів, молоді постійно нав’язувалося ім’я Гітлера.

Так, у зверненні до членів «Гітлерюгенду» говорилось: «…Ти повинен постійно наближуватись до нашого постійного зразка, яким є фюрер Адольф Гітлер. Він звільнив тебе від більшовицького ярма. Ми повинні намагатися бути таким, як він. Хайль Гітлер» [30].

Крім таборів, організовувалися гуртожитки для молоді фольксдойче Сходу. Один з них було відкрито в Миколаєві. До них приймалися хлопці з 14 до 18 років, дівчата з 14 до 21 років.

Допомагали німецькій молоді працевлаштовуватися. Так, Антон-Іоганн Целлер, 1924 року народження, був направлений на роботу викладачем до бюро зв'язку Центрального торгівельного товариства «Ост» в місто Олександерштат Миколаївської області в вересні 1942 року. Перед цим він пройшов курси в таборі для німецької молоді з 22 серпня до 13 вересня 1942 року. Після чого отримав позитивну характеристику, підписану оберштаммфюрером Зігфридом Шеллером, де відзначалося його «…вірність Фюреру та ідеалам націонал-соціалізму», був прийнятий на вказану посаду з зарплатнею 110 рейхсмарок та продуктовими картками 2-ї категорії [31].

Одним з ключових завдань була підготовка фюрерів «Гітлерюгенду» з числа самих фольксдойче. Основним осередком підготовки були спеціально організовані курси фюрерів та фюрерін. Так, на зорганізовані в 1943 році курси фюрерін фольксдойче в Києві з Миколаївського генерал-бецірка було направлено 10 дівчат, які після завершення курсів були направлені до Німеччини [32].

Мешканець села Зульц Варварівського району Миколаївщини Франц Бендер, 1927 року народження в вересні 1943 року був направлений на курси «ланддінстфюрерів» до Києва. Загалом, делегація Миколаївщини нараховувала 14 осіб, після закінчення навчання учасники повинні були направлятися на практику до Німеччини і повернутися додому, як фюрери сільськогосподарської служби.

Гітлерівська політика також передбачала створення лікарень, дитячих садків для фольксдойчів та відповідне їх забезпечення.

Загалом, німецьке населення Миколаївщини неоднозначно сприймало окупаційний режим. Як можна побачити, одна частина зустрічала фашистські війська з радістю та надією, інша з пасивним очікуванням. Але, слід відмітити, що не всі фольксдойчі зв'язали себе з окупантами. В колонії Гольдштадт (нині село Улянівка Миколаївської області) значна частина німецьких колоністів засуджувала війну і критично сприймала наміри окупантів. Так, житель села Микола Томер говорив: «Я не радий, що Гітлер захопив наші землі. Це призведе рано чи пізно до загальної трагедії» [33].

З початком війни немало з колишніх німецьких колоністів прийняли участь у бойових діях на боці радянських військ. Всупереч рішенню демобілізувати всіх осіб німецької національності, деякі з них продовжували воювати проти фашистів, але під іншими прізвищами.

Були серед них такі, хто боровся проти гітлерівців у підпіллі, як учасник миколаївського підпільного центру Адель Кельм. Яскравою та трагічною в цьому контексті є доля Магдалини Дукарт та її матері Емілії.

Емілія Йосипівна Дукарт була співробітницею Миколаївського НКВС з 1934 року. Під прізвиськом «Едмунда» вона була залишена в окупованому місті для підпільної роботи. З початком війни до неї приїхала її донька, вчителька німецької мови, Маг-

далина. Блискуче володіючи німецькою, Магдалина Іванівна працює спочатку перекладачем на заводі імені А. Марті в адмірала фон Бодеккера, згодом – у міського комісара доктора Отто [34].

Перед самою окупацією, 1 серпня 1941 року, виконуючи завдання радянського керівництва, її матір поселяє до них у квартиру радянського резидента, керівника миколаївського підпілля Віктора Лягіна (псевдонім «Корнєв»), який повинен позиціонувати себе перед німецькою адміністрацією як чоловік фольксдойче Магдалини Дукарт.

Радянському розвіднику це вдається. Згодом, використовуючи свій авторитет серед німецької адміністрації, Магдалина влаштовує його працювати інженером на суднобудівний завод. Адмірал фон Бодеккер, особисто виписав Лягіну перепустку, що давала дозвіл ходити по місту цілодобово. Враховуючи те, що вона була працівником міського управління, їх будинок, по вулиці Чорноморська, 5, був поза підозрою окупантів. На жаль, через зраду, Лягіна викриють та розстріляють. Дукарти зможуть переконати слідство, що про підпільну діяльність «Корнєва» їм нічого не відомо.

Згодом, наприкінці 1943 року, мати з донькою будуть направленні на лікування до санаторію в Саксонії, там вони дочекаються кінця війни. Після чого, спроби повернення на Батьківщину, адже Саксонія входила до американської окупаційної зони [35].

У Радянському Союзі замість почестей та слави на них очікують допити за підозрою в зраді. Спочатку їх направляють на спецпоселення до Томську, а 6 березня 1946 року Магдалину Дукарт заарештовують. Не витримавши знущань, жінка втрачає розум. Її переправляють до Казанської закритої психіатричної лікарні, де в травні 1952 року вона помирає [36].

З наступом радянських військ етнічні німці, як правило, рухалися із відступаючою німецькою армією на захід. Евакуація прийняла масовий, та як правило хаотичний, характер. Переважна частина німецького населення була евакуйована наприкінці 1943 – початку 1944 року.

При цьому, до березня 1944 року гебельсівська пропаганда всіляко переконувала, що евакуація німців з Миколаєва не пов'язана з можливістю здачі міста Червоній Армії. В повідомленнях місцевої окупаційної преси йшлося: «Відомі кола міста Миколаєва в зв'язку з від'їздом з міста частини громадян німецького походження (фольксдойче) роблять хибний висновок, буцімто німецьке командування намагається залишити Миколаїв, чи місто ризикує потрапити безпосередньо до зони бойових дій. Ці хибні чутки не відповідають дійсності. Насправді, евакуація частини німецьких громадян (фольксдойче) проходе по заздалегідь складеному плану, згідно якому особи німецького походження, що мешкають в східних областях, повинні бути переселені до нових міст поселення в безпосередній близькості до кордонів Рейху» [37].

Втім, вже на початку 1944 року окупаційною німецькою та румунською владою складалися списки осіб, яких евакуюють в більш безпечні зони. Контингент, який згадується в них, достатньо широкий, та нараховує кілька тисяч осіб. Це агенти, інформатори, медичні працівники, агрономи, шофери, директори МТС, інженерні працівники та інші [38]. Небезпідставно побоюючись радянських репресій відправились в евакуацію фольксдойче Миколаївщини.

В евакуації вони, як правило, потрапляли спочатку до Польщі, а потім до Німеччини. Потім, з приходом Червоної Армії, їх депортували до віддалених районів

СРСР. Так, з 25 фольксдойче села Високопілля Миколаївської області евакуйованих до Німеччини, 22 згодом були направлені на спецпоселення до Алтайського краю [39].

Переважним зайняттям евакуйованих були праця в сільському господарстві, на промисловості, багатьох було мобілізовано до німецької армії. Для них була введена спрощена система отримання громадянства Рейху. Так, за свідченнями колишнього миколаївця Івана Гернера, наприкінці 1944 року процедура отримання рейхсгромадянства для фольксдойче, які знаходилися в армійських частинах проходила наступним чином: «після нетривалої співбесіди двох представників міграційних служб та офіцера моєї частини, мені врочисто був вручений паспорт громадянина Рейху, та побажання бути гідним звання арійця». Подібні свідчення дають інші фольксдойче Миколаївщини, що опинилися в лавах гітлерівської армії [40].

Втім, велика частина їх не зможе отримати дивіденди від рейхсгромадянства. Вже в лютому 1945 року біля Познані Радянськими військами буде взято в полон німецьке формування, в якому проходила службу переважна частина миколаївських фольксдойчей. Всі вони отримають за зраду Батьківщини від 5 до 10 років ув’язнення.

Дехто спробує повернутися потім до Миколаївщини, але через нетривалий час їх знову буде депортовано до Сибіру. Так, засуджений на 5 років виправних таборів Микола Кеслер, відбувши термін покарання в Красноярському краї, 14 грудня 1949 року повернувся до Привільнянського району в радгосп «Червона Баштанка», де працював механізатором. Але, в 1952 році, як особа, що співпрацювала з окупантами, був висланий на спецпоселення в Новосибірську область [41].

Таким чином, висунувши як постулат гасло про «жидо-більшовицькі» злочини проти німецького населення, гітлерівці намагалися привернути на свій бік етнічних німців. Слід зауважити, що радянська влада дала для цього підстави: розкуркулення, репресії 1930-х років, депортації. З точки зору радянської юстиції – кожен, хто мав якусь причетність до окупаційного управління, був зрадником та підлягав суворому покаранню.

Насправді, все було значно складніше. На свідому співпрацю з гітлерівцями пішла лише частина етнічних німців. Одні – з ненависті та образи на радянську владу, інші – під впливом пропагандистської кампанії Рейху про особливу роль німецької нації, ще якась частина – прагнучи зайняти певне місце за умов «нового порядку».

У цілому, німецьке населення краю не стало «п’ятою колоною», на яку розраховували окупанти. Трагедію їх стало те, що по закінченню війни, вони стануть усюди чужими, в тому числі в Німеччині. В СРСР вони офіційно будуть оголошені «ворогами народу», що призведе до їх репатріації та майже повного знищення на кілька десятиліть німецької громади Миколаївщини.

---

1. *Шитюк М.* Німецьке населення Миколаївщини першої половини XX століття // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Т.2.– Д., 2007. – С. 212–213.

2. *Клець В.* Національна політика нацистів на окупованих територіях та фольксдойче // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2006. – С. 135.

3. *Іванов О., Іваньков О.* Політика нацистського режиму стосовно етнічних німців України // Український історичний журнал. – 2005.– № 5. – С. 85–86.

4. Там само. – С. 87.

5. Там само. – С. 86–88.
6. Українська думка. – 1941. – 29 вересня.
7. *Volkl E.* Transnistrien und Odessa (1941–1944). – Regensburg, 1996. – S. 88.
8. Deutsche Bug-Zeitung. – 1941.– 11 листопада.
9. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. Р1082. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 63.
10. *Айххольц Дитрих*. «Генеральный план Ост»: о порабощении восточноевропейских народов. Текст доклада, прочитанного на совместном заседании Фонда Розы Люксембург и Христианской конференции мира «Мюнхенские соглашения – Генеральный план Ост – декреты Бенеша. Причины бегства и насильственного переселения в Восточной Европе» в Берлине 15 мая 2004 г.
11. *Клець В.* Національна політика нацистів на окупованих територіях та фольксдойче. // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2006. – С. 142.
12. Там само. – С. 145.
13. *Іваньков І.* Правовий статус етнічних німців у системі нацистського «Нового порядку» на Сході. // Схід.- 2006. – № 4.– С. 73.
14. *Калінічева Г.* Правовий статус та соціально-економічне становище етнічних німців у рейхскомісаріаті «Україна» // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Т.1.– Д., 2007. – С. 232.
15. Там само. – С. 233.
16. ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 1. – Спр. 6558. – Арк.75–79.
17. Там само. – Арк.83.
18. ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 1. – Спр. 6390. – Арк.44–49.
19. Там само. – Спр. 3280. – Арк. 34–37.
20. Українська думка. – 1942.– 28 березня.
21. ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 1.– Спр. 6166. – Арк.85–87.
22. Deutsche Bug-Zeitung. – 1943.– 13 січня.
23. Там само. – 1943. – 6 січня.
24. Там само. – 1943. – 25 серпня.
25. Там само. – 1943. – 21 серпня.
26. *Соловйов О.* Діяльність Гітлерюгенду серед українських фольксдойче // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2002. – С. 130.
27. Українська думка. – 1942.– 8 липня.
28. Там само.
29. Там само. – 1942. – 21 лютого.
30. *Соловйов О.* Діяльність Гітлерюгенду серед українських фольксдойче // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2002. – С. 125.
31. ДАМО.– Ф. Р019.– Оп. 2.– Спр. 1.– Арк. 4.
32. *Соловйов О.* Діяльність Гітлерюгенду серед українських фольксдойче // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2002.– С. 126.
33. *Шитюк М.* Німецьке населення Миколаївщини першої половини XX століття // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Т.2.– Д., 2007. – С. 214.
34. ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 1. – Спр. 1837. – Арк.93–95.
35. Там само. – Арк. 123–125.
36. Там само. – Арк. 141–146.
37. Вечерний Николаев. – 2008. – 21 июня.
38. ДАМО. – Ф. Р1082.– Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 53–67.

39. *Клець В.* Эвакуация и репатриация немцев и меннонитов Украины в 1943–1945 гг. // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. – Д., 2005. – С. 118.
40. ДАМО. – Ф. 5859.– Оп. 1. – Спр. 6390. – Арк.81–87.
41. Там само. – Спр. 6558. – Арк.103–106.

Айсфельд А.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В 1941–1949 рр.

Комплекс проблем щодо фільтрації, оперативного обліку та політичних репресій щодо етнічних німців-громадян СРСР, які мешкали на окупованій німецькими та союзними з Німеччиною військами під час Другої світової війни, до цього часу опрацьований недостатньо. Обмеженість даних про фактичний стан етнічних німців в окупаційний період та політична оцінка проблеми тодішнім керівництвом СРСР призводили та призводять до різного трактування питання. Це стосується як української, так і російської і німецької історіографії.

Відповідно і в даній роботі акцентовано увагу на питання правового статусу етнічних німців, тобто зарахування їх до категорії «фольксдойче» німецькими та радянськими органами, підстави та наслідки цього.

При цьому розглянуто питання про характер прийняття рішень етнічними німцями, зокрема, про добровільність прийняття рішень, що в правовому відношенні є важливим при визначені складу злочину та застережних заходів, вжитих органами НКВС після звільнення окупованих областей СРСР та репатріації «адміністративних переселенців».

До моменту вторгнення частин Вермахту на територію України у керівництва Німеччини та військового командування не було конкретного уявлення про кількість та стан німецького населення, яке там проживало. До цього висновку прийшов відомий німецький історик А. Ангрік, який вивчав службову переписку різних відомств та штабів з вказаного питання [1].

Розпорядження про реєстрацію осіб, які належали до німецької національності, на території європейської частини СРСР було видано 11 липня 1941 р. При цьому основна увага була звернена на райони, що розташовані поблизу Житомира та Вінниці як центру нової адміністративної одиниці – «Рейхскомісаріат Україна» (РКУ) [1, S.276].

У перші тижні етнічні німці брались німецькими органами лише під захист, в тому числі і від посягань с боку союзницьких румунських військових. Після того, як німецьким службам, а потім і громадськості стало відомо про Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 серпня 1941 року про депортацію німців, які мешкали в районах Поволжя, інтерес зі сторони військового командування та урядових інституцій до етнічних німців різко підвищився.

Командування 11-ї німецької армії бачило відтепер свою задачу в їх перевихованні в дусі націонал-соціалізму. Групи СД та поліції ретельно прочісували населені пункти, виявляючи комуністів та осіб, причетних до репресій проти німецького населення, проводили показові суди проти них, приводили у виконання смертні вироки.

Водночас, вони призначали бургомістрів, ініціювали викладання в школах, забезпечували пропагандиськими матеріалами, організовували створення, матеріальне забезпечення та підготовку загонів самооборони [1, S.262-265].

Німецькі населені пункти Трансністрії (території між Бугом та Дністром) були взяті під контроль новоствореної 11 липня 1941 року командою СС «Р», яку очолив Х. Гофмейєр.

Вона прибула на зміну групам СД та поліції і до 9 жовтня 1941 року розташовувалась в німецьких населених пунктах. Штаб цієї команди розміщувався в с. Ландау Одеської, нині Миколаївської, області. На території Трансністрії було створено 18 районних команд (Bereichskommando), підпорядкованих штабу в Ландау. Команда СС «Р» складалася подекуди із спеціалістів, які приймали, як і сам Гофмейєр, участь у переселенні німецького населення з територій, віднесених до СРСР відповідно до радянсько-німецького договору від 28 вересня 1939 р. (договір про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною), і підпорядковувалася Управлінню щодо зв'язку з етнічними німцями /ФоМі/ (Volksdeutsche Mittelstelle, VoMi).

Карта територій Рейхскомісаріату України та Трансністрії [Angrik A., S. 451]

Команда СС «Р» за своїм складом була нечисленною. Вона спиралася на загони самооборони, створені для захисту німецьких населених пунктів від посягань зовні. А. Ангрік на основі вивченої ним службової документації та судово-слідчих справ учасників самооборони прийшов до висновку, що до 1943 року було створено всього 16 загонів самооборони, в яких пройшли навчання до 7 000 осіб. За іншими даними в загони самооборони до весни 1942 року було залучено близько 20 000 осіб [4, S.125–126].

Свою роботу члени загонів самооборони виконували в сільгоспвиробництві, крім того проходили військову підготовку та почергово несли охоронну службу. За скла-

дом, характером навчання та озброєнням ці загони для виконання інших завдань, крім караульної служби, були непридатні [1, S.265].

При реєстрації німецького населення всіх охоплених поділяли на три відділи. До першого відділу Команда СС «Р» зараховувала осіб, які походили від німецьких батьків та мали німецьке подружжя. До другого відділу відносили німців, які жили в міжнаціональному шлюбі та їх дітей. До третього відділу відносили дітей від змішаних шлюбів, які, в свою чергу, самі знаходились в змішаному шлюбі [1, S.277].

Зазначені критерії відбору помітно відрізнялися від реєстру етнічних німців в Польщі і застосовувалися нетривалий час.

12 грудня 1941 року між румунським і німецьким урядами було досягнено згоди про розмежування повноважень стосовно німецького населення Трансністрії. ФоМі зобов'язувалася до 28 вересня 1942 року надати кожному етнічному німцю відповідне посвідчення.

Жителі німецьких населених пунктів в Трансністрії отримали посвідчення про їх статус «фольксдойче», в якому на німецькій та румунській мовах були вказані прізвища, ім'я, дата і місце народження, а також нагадувалось про те, що власник посвідчення, як «фольксдойче», знаходиться під захистом Великогерманського рейха («… ist Volksdeutscher. Er steht unter dem Schutz des Grossdeutschen Reiches»).

Реєстрація етнічних німців в РКУ на першому етапі проводилась ФоМі через апарати цивільного управління гебітскомісаріатів, що видавали зареєстрованим посвідчення.

Volkstumsausweis Nr. 50001/1352

Der Inhaber dieses Ausweises

Eberle Audenie
(Nachname) (Vorname)
b. am 13.12.1921 in Rastadt
ohnhaft in Rastadt Rayon Mostowoy

Volksdeutscher.
Er steht unter dem Schutz des Grossdeutschen Reiches.

BK XI / /
Datum 10.4.42
Unterschrift
SS-U.Stuf

Der Ausweis ist nicht übertragbar! Jeder Verlust der zuständigen deutschen Dienststelle zu melden.

Certificat de origină Nr. 50001/1352

Posesorul acestui certificat

Eberle Audenie
(Nume) (Pronume)
născut la 13.12.1921 in Rastadt
cu domiciliul in Rastadt Raionul Mostowoy

fiind de origină etnică germană, este pus sub ocrotirea Marelui Reich German.

BK XI / /
Datum 10.4.42
Semnătura

Acest certificat nu se poate transmite altor persoane. Pierderea acestui certificat va fi anunțată imediat autorităților respective germane.

Посвідчення А. Еберле уродженки с. Раштадт Мостівського району, Миколаївщина, в тому, що вона є етнічна німкеня та знаходиться під захистом Германського рейха. Видане в Трансністрії. 1942 р.
(ДАМО. – Ф.Р-5859, – Оп. 1, – Спр. 24975, – Арк. 2)
Заарештована у 1945 р. і на підставі директиви НКВС № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Актюбінську область. (Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга 2. – С. 356)

Етнічні німці, які мешкали на території РКУ, з квітня 1942 року були звільнені від виплати податку з прибутків [9]. Рішенням генерал-комісарів вони могли бути звільнені від виплати місцевих податків та зборів [11].

Розпорядженням рейхскомісара Коха від 15 вересня 1942 року етнічні німці, які мешкали на території РКУ, відносилися до осіб німецької національної спільноти («gehören zur deutschen Volksgemeinschaft»), та це не означало надання їм німецького громадянства (§ 1) [8].

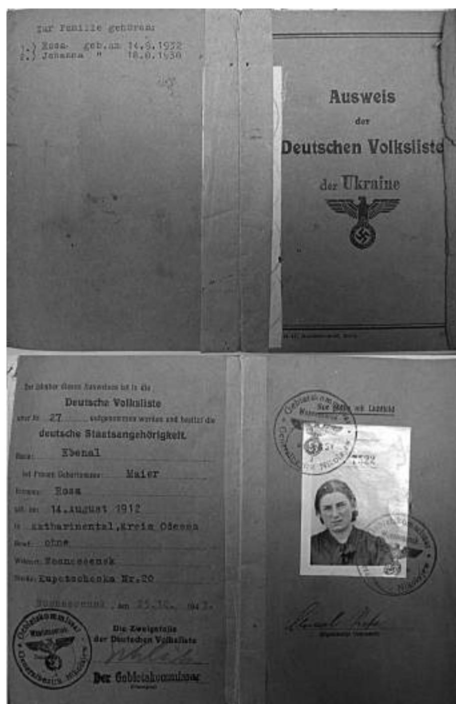
Zur Familie gehören:
1.) Rosa geb.am 14.8.1932
2.) Johanna " 18.8.1930

Ausweis
der
Deutschen Volksliste
der Ukraine

Deutsche Volksliste
27
deutsche Staatsangehörigkeit
Ebenal
Maier
Rosa
14.August 1912
Katharinental,Kreis Odessa
ohne
Wosnessensk
Kupetschenka Nr.20

Die Zweigstelle
der Deutschen Volksliste
Der Gebietskommissar

Посвідчення Р. Ебеналь уродженки с. Катериненталь, Миколаївщина, мешканки м. Вознесенськ, занесеної до реєстру етнічних німців України. Видано в м. Вознесенськ 1943 р. Після репатріації з Німеччини на підставі директиви НКВС № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Актюбінську область на спецпоселення. Після зняття зі спецпоселення у 1956 р. рішенням УКДБ Миколаївській області від 07.03.1956 р. згідно Наказу КДБ СРСР № 00750 від 17 листопада 1954 р. як репатріантка, прийнявша німецьке громадянство, залишена на оперативно-довідковому обліку до 70-річного віку /до 1991 р./ (ДАМО. – Ф.Р-5859, оп. 1, спр. 24973, арк. 4–4 зворот; Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга 2. – С. 355).

За повідомленням із різних частин РКУ етнічні німці подекуди знаходилися в бідуючому становищі, голодували, не мали можливості заробити на харчування своїх родин. 22 вересня 1942 року було оприлюднене розпорядження РКУ про надання допомоги продуктами харчування німцям, які проживали в містах та сільській місцевості і були неспроможними себе повністю забезпечити. З керівників сільгосппідприємств вимагалося надання етнічним німцям необхідної допомоги, щоби їх положення невдовзі покращилося [12].

Циркуляром Імперського міністерства окупованих східних територій від 1 грудня 1942 року зверталася увага на те, що німецькі піддані і «фольксдойче» мають різний правовий статус. Уточнювалось, що «фольксдойче» – це особи німецької національності, які не мають німецького громадянства [13, S.87].

Етнічним німцям, як і іншому населенню, було заборонено без дозволу влади залишати своє робоче місце чи змінювати своє місце проживання. Однак, збереження «громадських господарств» та збільшення навантаження на сільське населення, з однієї сторони, і потреба окупаційної влади в перекладачах та кваліфікованих працівниках на підприємствах і транспорті, які оплачувалися краще, ніж сільське населення, з іншої сторони, були причинами збільшення відтоку працездатного населення з сіл. Крім того, до кінця 1942 року 9 000 – 10 000 німців України завербувалися на роботу в Німеччину в якості «остарбайтерів» [4, S.183].

Циркуляр РКУ від 5 серпня 1942 р. вимагав створення самооборони в населених пунктах з німецьким населенням [7, Sp.261]. На початку вересня 1943 року за розпорядженням Гітлера 3 000 членів самооборони були передані СС для поповнення значних втрат кавалерійської дивізії [1, S.291]. Вербування добровольців для служби в СС та Вермахті у німців Трансністрії помітного ентузіазму не викликала – за 1944 р. було всього близько 4 000 добровольців [4, S.146]. Останнім не підтверджується оцінка російських авторів, які вважають, що можливість вступу на службу до СС і Вермахту є привілеєм для етнічних німців [31, с.606]. Особливо, враховуючи факт, що на території РКУ до кінця 1943 року також були сформовані 45 українських батальйонів допоміжної поліції, які, крім несення охоронної служби, використовувались і в антипартизанських операціях. Частина українських поліцейських батальйонів в квітні 1943 року була включена в стрілецькі полки №№ 31–35, а частина учасників самооборони німецьких населених пунктів – до складу 38-го поліцейського стрілецького полку [23]. Крім них були сформовані частини Ваффен – СС, що комплектувалися з прибалтійських, кавказьких та середньоазіатських національностей, а в числі «власовців» були представники цілого ряду національностей СРСР, в тому числі росіяни, українці, німці та євреї. Етнічні німці, які вступали на службу до СС чи Вермахту, не отримували за це німецького громадянства, як це було при вступі до німецької армії в 1918 році. Воно надавалось їм лише з запровадженням в чинність особистих законів, переважно – у 1944–1945 рр.

23 листопада 1942 р. в МВС Німеччини було прийнято рішення про надання німецького підданства особам, які пройшли реєстрацію та внесених до реєстру «Етнічні німці України». Відповідне розпорядження МВС очікувалося в січні 1943 року. До того часу було вирішено посвідчення нового зразка не видавати. 15 січня такого розпорядження все ще не було [32, арк.608].

Реєстр «Етнічні німці України» передбачав в своїй основі чотири відділи. До 1-го відділу були віднесені особи, які походили від обох німецьких батьків та зберегли німецьку мову і спосіб життя. До 2-го відділу входили жителі, які відповідали критеріям 1-го відділу, але знаходилися в шлюбі з представниками інших національностей. Подружжя та діти від змішаних шлюбів також зараховувалися до 2-го відділу при умові, що вони уже до 21 червня 1941 року тяжіли до німецького способу життя. В 3-тій відділ зараховувались чистокровні німці, які перейняли мову та спосіб

життя інонаціонального подружжя. До цього ж відділу відносилися особи, які мали лише одного з батьків німця, але не тяжіли до німецької культури і не відносили себе до німецької національності. Для 4-го відділу осіб німецької національності не залишалось. Вказані критерії помітно відрізнялися від критеріїв оцінки етнічних німців Польщі та Данцига, що застосовувались при внесенні їх до реєстру «Етнічні німці Польщі» та зазнали часткових змін.

Проведення реєстрації етнічних німців із включенням їх до реєстру етнічних німців України («Deutsche Volksliste Ukraine») вело до отримання посвідчень («Ausweis der Deutschen Volksliste der Ukraine»), якими засвідчувалось включення в реєстр та надання німецького громадянства («besitzt die deutsche Staatsangehörigkeit») [22, арк.4]. Однак це також не означало надання рівних прав з «рейхсдойче» особам, які були включені до реєстру.

Головною ціллю реєстрації етнічних німців було визначення їх придатності для використання при реалізації «Генерального плану Ост», зокрема, в частині «германізації» завойованих територій Центрально-Східної та Східної Європи. Придатних для використання при колонізації цих територій зараховували до групи «О» (Ost-Fälle). Люди, за оцінкою Головного расового та переселенського відомства СС (Rasse- und Siedlungshauptamt der SS), непридатні для використання при колонізації, відносилися до категорії «А» (Altreich-Fälle). Зазначені особи призначалися для відправки на територію рейха для укріплення їх «національних» якостей на трудовій службі (Arbeitsdienst) і подальшого використання для «германізації». Адміністративним переселенцям категорії «А» в посвідченні переселенця додавалася приписка: «дійсно тільки для старої території Рейха» («Nur für das Altreich gültig») [16].

Крім вказаного, частина етнічних німців вважалася «недостатньо кваліфікованою для співжиття з німецькими підданими в Німеччині» («ungenügend qualifiziert für die Berührung mit Reichsdeutschen in Deutschland»). Їх зараховували до групи «S» (Sammellager-Fälle) і передбачали направляти до збірних таборів для примусової праці з ціллю підготовки до сумісного проживання з «рейхсдойче» в націонал-соціалістичній Німеччини («durch Indoktrination und Zwangsarbeit auf das Zusammenleben mit dem nationalsozialistischen Deutschland vorbereiten») [6, S.211–214].

9 квітня 1943 р. рейхскомісар з укріплення німецької народності розпорядженням № 4/I/43 конкретизував коло осіб, які могли отримати статус і, відповідно, посвідчення переселенця (Umsiedlerausweis). До них були віднесені «фольксдойче», які мешкали до 22 червня 1941 р. на окупованій радянській території (крім територій, з яких було проведено переселення до початку війни) і переселені ФоМі на територію рейха чи генерал-губернаторства, а також біженці і остарбайтери, які потрапили на територію Німеччини і допущені ФоМі для поселення [33, арк.1].

19 травня 1943 року Гітлер підписав указ про надання німецького громадянства етнічним німцям (не громадянам Німеччини), які вже служили в частинах Вермахту, СС, поліції чи організації Тодт. Особам, які вступлять на службу в ці частини після введення в дію цього указу, німецьке громадянство надавалося із дня зарахування до служби [3, S.93].

Того ж дня, 19 травня 1943 р. було оприлюднено розпорядження міністра внутрішніх справ і міністра окупованих східних територій про надання німецького гро-

мадянства особам, включеним до розділів 1 і 2 реєстру «Етнічні німці України». Етнічні німці, включені до розділу 3, отримували німецьке громадянство тимчасово, терміном на 10 років, протягом яких могли «виправдати виявлену їм довіру». У випадку, якщо вони цю довіру виправдовували до закінчення 10-літнього терміну, громадянство могло надаватися раніше [10, S.93–94].

Особи, віднесені до розділів 1 і 2 реєстру «Етнічні німці України», отримували посвідчення синього кольору, а особи, включені до розділу 3 реєстру – зеленого кольору. В синіх посвідченнях фіксувався запис, що підтверджував німецьке громадянство власника посвідчення. В зелених посвідченнях стояв штамп, що підтверджував отримання власником посвідчення німецького громадянства на випробувальний термін («Inhaber besitzt die deutsche Staatsangehörigkeit auf Widerruf») [2, Sp.514].

Надання німецького громадянства, однак, не означало надання рівних з «рейхсдойче» прав. Так, циркуляром РКУ від 18 вересня 1943 р. з посиланням на різницю прожиткового мінімуму в Німеччині та Україні, вимагалося не прирівнювати заробітну плату етнічних німців до платні німецьких підданих до затвердження відповідних інструкцій [5, S.120].

По мірі наступу Червової Армії все більша частина України передавалась до військової адміністрації, а РКУ зупиняв свою діяльність на цій території. Було докладено максимум зусиль для того, щоб зібрати врожай, а потім починалась евакуація цивільного населення. На нараді в штабі РКУ 13 листопада 1943 р. було відзначено, що «фольксдойче» всього РКУ знаходяться в русі. Західну частину РКУ перетинають обози чисельністю біля 150 000 осіб. Обоз чисельністю близько 85 000 чоловік, які раніше мешкали поблизу Грунау, Гальбштадта, Прішиба і Кронау, розтягся від м. Вознесенська (Миколаївська область) до Вінниці. Окремі особи зі складу цього обозу переселялися вже втретє. Спостерігалося небажання продовжувати рух до районів розміщення на Поділлі. Люди бажали осісти в районі Бугу. Гебітскомісарам все складніше було забезпечити просування цього обозу [32, арк.692].

З січня 1944 р. в такій же ситуації опинилися і німці Трансністрії. Офіційно евакуація розпочалася 12 березня. Наказ про евакуацію окремих населених пунктів надходив здебільшого тоді, коли вже було чути гул наближаючого фронту. Обози формувались швидко та прискореним темпом направлялись до Дністра. Більше 108000 чоловік змушені були по весняному бездоріжжю осилити шлях до Вартегау довжиною біля 2000 км [4, S.224]. При евакуації бережанських колоній частина німецького населення або евакуюватися не встигла, чи від евакуації ухилилася. Частина людей вказаного потоку, а також з районів, прилеглих до Одеси, переправитися через Дністер уже не змогла, оскільки переправи були вже зруйновані.

Вказана евакуація проводилась за рішенням окупаційної влади і отримала назву «адміністративне переселення». У населення практично не було вибору, так як переселення проходило під управлінням і охороною окупаційної влади, що слідкувала за тим, щоб всі німці та члени їх родин, тобто «фольксдойче», зайняли належне для них місце в обозі. Що ж стосується самих етнічних німців, то у них ще були свіжі в пам'яті розкуркулювання початку 1930-х і чистки 1937–1939 рр. Так, в ході так званої «німецької операції» (наказ НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р.) [27, с.35–75] в Донецькій області арештовано 4265 німців, з яких 3608 були розстріляні

[34, с.104]. В Дніпропетровській області з червня 1937 по квітень 1938 р. було арештовано 4189 німців [34, с.108]. В Одеській області в 1937–1938 рр. за попередніми даними товариства «Меморіал» було арештовано 4002 німця, із яких більше 47% розстріляно [33]. Практично в кожній родині хтось був арештований і повернення НКВС нічого доброго етнічним німцям не передбачало.

Суперечливість політики німецької влади по відношенню до етнічних німців на окупованих територіях СРСР не дає підстав стверджувати про їх привілейоване становище. Не маючи вибору, вони стали частиною тих людських ресурсів, які використовувались політичним та військовим керівництвом Німеччини для досягнення своїх цілей. Воля самих етнічних німців мала значення тільки в тих випадках, коли вона співпадала з визначеною для них роллю.

По звільненню українських територій від окупації, першими до лабет НКВС потрапили як раз ті етнічні німці, які не захотіли залишати свою Батьківщину та ухилились від адміністративного переселення і залишились в Україні. Іще до початку адміністративного переселення з території Трансністрії, 7 січня 1944 р. Л. Берія підписав наказ про організацію на базі Чорногорської колонії НКВС в Красноярському краї (нині – Російська Федерація) спеціального табору НКВС для «фольксдойче», знайдених на різних територіях України [31, с.609–610]. Прийняття німецького громадянства, відповідно до рішення Особливої наради НКВС СРСР, каралося направленням до зазначеного спецтабору, а пізніше – в Новосибірську область терміном на 5 років. Члени родин таких громадян висилались на спецпоселення без визначення терміну [21, арк.220].

Оскільки мова йшла про осіб, які не покинули Україну, то ймовірніше всього, на думку автора, при розгляді справи малось на увазі не отримання німецького громадянства, а посвідчення про приналежність до групи етнічних німців «Volkstumsausweis».

Російський історик В. Земсков звернув увагу на те, що до категорії «фольксдойче» були віднесені і депортовані, перш за все, члени родин німців, які мешкали в Київській, Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Одеській та Миколаївській областях [24, с.115].

В доповідній записці заступника міністра внутрішніх справ В.С. Рясного і заступника начальника Відділу спецпоселень МВС СРСР Лютого на ім’я міністра внутрішніх справ С.Н. Круглова від 22 жовтня 1949 року зверталася увага на те, що: «*В 1944 г. по решениям Особого совещания НКВД СССР были направлены в места заключения и в ссылку на срок от 5 лет и более бывшие немецкие пособники, принявшие в период немецкой оккупации германское гражданство «фольксдейч», а члены их семей были направлены на спецпоселение, причем срок высылки последним установлен не был... До мая 1949 г. часть «фольксдейч» состояла на учете спецпоселений, а часть их, как ссыльные, состояла на учете по линии первого спецотдела МВД СССР.*

В соответствии с распоряжением МВД СССР № 1/6193 от 7 мая 1949г. все административно-ссыльные «фольксдейч» были переведены на положение спецпереселенцев. В данное время на учете спецпоселений состоит 1663 семьи «фольксдейч» в количестве 3122 чел., в том числе: 509 мужчин, 1793 женщин и 820 детей.

В связи с окончанием в текущем году сроков заключения и ссылки некоторой части «фольксдейч» и учитывая их социальную опасность, полагали бы целесообразным:

осужденных «фольксдейч», относящихся к национальностям, перечисленным в Указе Президиума Верховного Совета СССР от 26 ноября 1948 г., по окончании сроков заключения или ссылки не освобождать, а переводить на положение выселенцев, распространив на них и членов их семей, находящихся на спецпоселении, действие этого указа» [35, с.626].

В зв'язку з вказаним переобліком в 1949 р. МВС СРСР передав до МВС союзних та автономних республік та УМВС країв і областей трофейні матеріали, що знаходились до цього в його розпорядженні. Ці трофейні матеріали, до яких відносилися всякого роду посвідчення та списки, видані та складені в окупаційних період, слугували приводом для нових перевірок спец-поселенців, тобто нової фільтрації. При цьому МВС України використовував виданий в 1949 р. «Справочник – список на фольксдойче и рейхсдойче, проживавших на Украине в период немецко-фашистской оккупации (1941–1944 г.г.)», в якому вміщувалось визначення групи «фольксдойче», що не мало нічого спільного з процедурою перевірки етнічних німців німецькими органами і надання їм статусу «фольксдойче». За тлумаченням МВС УРСР: *«...на Украине оказалось очень мало чистокровных немцев, они представляли из себя незначительную силу. Это сужало агентуру немецких захватчиков. Необходимо было ее расширить за счет вовлечения в фольксдойче побольше людей. Поэтому оккупантам пришлось отступить от принципа строгого подбора по крови, провозглашенного раньше, и открыть более широкий доступ в ряды фольксдойче.*

Начался формальный набор в число фольксдойче всех желающих, всех кому были близки идеи гитлеризма, кто мог без угрызения совести отказаться от своей Родины, от обычаев и традиций своего народа.

Открывая такой широкий доступ в число фольксдойче, немецкие захватчики стремились создать себе опору среди населения за счет кучки продажных и антисоветских элементов, организовав их и взяв под свое покровительство и контроль» [30, с.4].

Зазначене трактування поняття «фольксдойче», як і методів та критеріїв визначення кола осіб, включених окупаційної владою до цієї категорії, були, як показує наведений вище аналіз окупаційної політики, було міфом МВС, що не мав під собою реальної основи. НКВС та Особливі наради НКВС використовували це трактування при визначенні міри покарання фольксдойче, кваліфікуючи цей факт як особливо тяжкий злочин – зрада Батьківщини.

Наприкінці серпня 1944 р. НКВС УРСР отримав розпорядження про створення на кордоні перших перевірочно-фільтраційних таборів (ПФТ). В листопаді-грудні 1944 року в складі ряду фронтів були сформовані збірні та збірно-пересильні пункти (ЗПП) і табори, до яких направляли репатріантів. Армійські ЗПП займалися, в основному, колишніми військовополоненими, фронтові – цивільними особами. Вздовж кордонів СРСР функціонувало 15 ПФП НКВС і 35 ЗПП Народного комісаріату оборони (НКО) [26, с.49].

6 жовтня 1944 р. було оприлюднено інструкцію Уповноваженого РНК у справах репатрійованих громадян СРСР генерал-лейтенанта Голікова «*в отношении обращения с выявленными советскими гражданами по военным советам фронтов по образованным репатриационным группам»*. Не викликаючи підозр чоловіки призив-

ного віку, незалежно від того, чи були вони звільненими з полону червоноармійцями чи остарбайтерами, повинні були передаватися військовій адміністрації для їх подальшого використання. Військовополонені та цивільні особи, які викликали підозри, повинні були передаватися до спецтаборів НКВС. Військовозобов'язані, непридатні до військової служби, особи непризовного віку, а також жінки і діти після перевірки в фільтраційних таборах повинні бути направленими до місць колишнього проживання. Фільтрація не повинна була тривати більше 3–5 днів [14, с.213, 216].

Після закінчення перевірки репатріантам, біографія яких не викликала сумнівів, передбачалося видавати паспорти на загальних підставах та в установленому порядку. Ті, хто проходив фільтрацію в прикордонних перевірочно-фільтраційних пунктах, додатковій перевірці в місцевих органах НКВС–НКДБ за місцем проживання не підлягали. Їх ставили на облік в порядку, передбаченому наказом НКВС СРСР № 001063 від 28 серпня 1944 р. [15, с.85].

Після інструкції Уповноваженого РНК Ф.Голікова від 6 жовтня 1944 р., послідував наказ НКВС про виділення німців-громадян СРСР з загального потоку репатріантів. В циркулярі Відділу ПФТ начальникам ПФП НКВС та головам комісій ПФП НКВС з копією на адресу НКВС УРСР, МРСР, Литовської РСР, Білоруської РСР, УНКВС Ленінградської області від 24 березня 1945 р. етнічні німці були відокремлені із загального потоку репатріантів:

«1. При поступлении на пункт отечественных немцев, как мужчин, так и женщин, принявших германское подданство, при отсутствии достаточных для ареста материалов – направлять ... в ПФЛ НКВД СССР.

2. При поступлении немцев, не принявших германского подданства, при отсутствии достаточных для ареста материалов направлять – мужчин в ПФЛ НКВД, женщин в Карагандинскую область Казахской ССР.

3. При поступлении смешанных семей – немцев направлять, как указано в п.п. 1 и 2. Членов семей не немецкой национальности – проверять в обычном порядке.

В случаях, когда поступают семьи немцев с детьми, надлежит – при аресте обоих родителей или направлении их в ПФЛ НКВД, – детей через Отделы по борьбе с детской беспризорностью, имеющиеся при НКВД–УНКВД, и через местные советские органы устраивать в детские дома, ясли и т.д.» [18, арк.41].

Після цього циркуляру інструкція Уповноваженого РНК Голікова від 6 жовтня 1944 р. і рішення фільтраційних комісій про направлення етнічних німців в місця їх проживання до війни автоматично втрачали свою силу.

14 травня 1945 р. наркомом внутрішніх справ Л.П. Берія підписав наказ «О проверке и фильтрации освобождаемых нашими войсками советских граждан на фронтовых сборочно-пересылочных пунктах», згідно якого організовувались перевірочно-фільтраційні комісії із представників НКВС, контррозвідки «СМЕРШ» НКО та НКДБ [26, с.50]. Подальший шлях вказаних громадян визначала постанова ДКО № 8670сс від 22 травня 1945 р. Вони (виключаючи колишніх військовослужбовців Червоної Армії) після проходження реєстрації у фронтових збірно-пересильних пунктах і таборах для репатрійованих радянських громадян направлялись до місця їх довоєнного проживання. Перевірка та фільтрація репатріантів після прибуття їх до місця проживання покладалась на територіальні органи НКВС–НКДБ [17, арк.89]. При цій

фільтрації виявлялися в тому числі і ті українські німці, яким за збігом обставин, незважаючи на циркуляр Відділу ПФТ НКВС СРСР від 24 березня 1945 р., все таки вдавалося повернутися до місць свого колишнього проживання.

Протягом літа 1945 р. НКВС і НКДБ неодноразово поверталися до питання проведення фільтрації. Так, 16 червня був підписаний наказ № 00706/00268 «О порядке проверки и фильтрации по месту постоянного жительства возвращающихся на родину репатриируемых советских граждан» [17, арк.89], а наказом НКВС № 00865 від 21 липня 1945 р. введена в дію «Инструкция о порядке учета и регистрации репатриированных советских граждан» [19, арк.95–97 зворот]. Приплив репатрійованих німців до України після цього, як здається, тривав. За даними на 20 лютого 1945 р. на території України знаходилось 2214 репатрійованих німців, яких, на думку заступника Берії В.В.Чернишева, слідувало переселити до Комі АРСР і в Молотовську область [25, с.76].

Мабуть, що директива НКВС СРСР № 181 від 11 жовтня 1945 р. з'явилася саме з цього приводу. «В зв'язку з запитами НКВС–УНКВС про порядок обліку і оперативно-чекістського обслуговування прибулих в місця поселення репатрійованих громадян німецької національності» вимагалося поставити їх на облік у спецкомендатурах НКВС. Всі наявні в них документи, що підтверджували їх особистість, підлягали вилученню, а нові належало видавати на загальних підставах, як і іншим спецпереселенцям. На кожного репатрійованого у віці від 10 років і більше необхідно було заповнювати картку персонального обліку, що направлялася до Відділу перевірочно-фільтраційних таборів НКВС. Після цього, відповідно до п.п.8 і 9 цієї директиви, наступала повторна фільтрація і «чекістське обслуговування» всіх репатріантів, які викликали підозри [35, с.473–474].

Відповідно до проаналізованих А.А. Ліньовим [28] архівних фондів Одеського, Миколаївського та Херсонського обласних управлінь МВС України, з 27 тис. репатрійованих в 1944–1946 рр. німців 26,3 тис. було вислано до спецпоселень в різні регіони СРСР, зокрема, найбільше до Алтайського краю – 1508, Акмолинської – 1602, Карагандинської – 3610, Кемеровської – 689, Новосибірської області – 1009, Комі АРСР – 2801 чоловік.

15 березня 1946 р. МВС СРСР, оприлюднило директиву № 63, на основі якої при реєстрації репатрійованих фіксувалося їх громадянство. Таким чином, в систематиці (класифікації) і обліку МВС з'явилася категорія осіб – громадян СРСР, які прийняли під час війни німецьке громадянство [19, арк.194–195].

«Згідно наказу МВС СРСР № 00193 за 1946 р. по всім призупиненим слідчим справам, відкладеним в органах МВС на осіб, які уникнули агентурної розробки, було терміново організовано активний місцевий розшук», що тривав до 3-х місяців. Опісля оголошувався всесоюзний розшук [15, с.104]. Фільтрації в місцях спецпоселення підлягали і ті німці-репатріанти, які за розпорядженням НКВС СРСР в 1945 р. з-за завантаженості прикордонних ПФП перетинали кордон без повторної перевірки і були направлені на поселення «по списку».

Подальша доля репатрійованих, їх правовий статус змінювались залежно від політичних та економічних чинників. Наприклад, на думку колегії МВС СРСР, висловлену в листопаді 1951 р., репатріанти являли собою особливо небезпечну групу. В

обґрунтуванні мовилось: «*В связи с тем, что некоторая часть репатриированных немцев являлась немецкими пособниками, в период отступления немецкой армии добровольно выезжала в Германию, проживала в американской и английской зонах оккупации и, исходя из интересов государственной безопасности, целесообразно всех репатриированных немцев оставить в местах поселения навечно*» [20, арк.468].

Відомо, що відповідно до наказу ПВР СРСР від 13 грудня 1955 р. в першій половині 1956 р. відбулося зняття переважної більшості спецпоселенців з обліку спецпоселення МВС. Однак це не означало зняття їх з оперативного обліку КДБ.

Таким чином можна зазначити, що безапеляційне твердження тодішніх радянських партійних та відомчих керівників про добровільний масовий перехід німців СРСР в «фольксдойче» і прийняття ними німецького громадянства не відповідало дійсності, хоча і було причиною застосування щодо німців різних заходів примусово – репресивного характеру, зокрема, виселення до спецпоселень, обмеження в правах та ін.

Економічні та соціокультурні причини та наслідки зазначених заходів в житті країни чи окремих регіонів є доволі актуальними темами для подальшого вивчення.

---

1. *Angrick A.* Besatzungspolitik und Massenmord. Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941–1943. – Hamburg, 2003.

2. Aufnahme der Volksdeutschen in die Deutsche Volksliste und Aushändigung der Volkstumsausweise // Zentralblatt des Reichskommissariats für die Ukraine. Nr. 31. (3. Juli 1943).

3. Erlaß des Führers über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch Einstellung in die deutsche Wehrmacht, die Waffen-SS, die deutsche Polizei oder die Organisation Todt vom 19. Mai 1943 // Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Teil I (Verordnungen). Nr. 12 (25. Juni 1943).

4. *Fleischhauer I.* Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion. Schriftenreihe der Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte. Nr. 46. – Stuttgart, 1983.

5. Lohn- und Arbeitsbedingungen der Angehörigen der Deutschen Volksliste Ukraine vom 18. September 1943 // Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Teil I (Verordnungen). Nr. 12 (25. Juni 1943).

6. *Pinkus B., Fleischhauer I.* Die Deutschen in der Sowjetunion. Geschichte einer nationalen Minderheit im 20. Jahrhundert. Hrsg.: K.-H. Ruffmann. – Baden-Baden, 1987.

7. Selbstschutz für Volksdeutsche. Runderlaß vom 5. August 1942 // Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Nr. 15 (15. August 1942).

8. Verordnung über die Aufnahme der Volksdeutschen im Reichskommissariat Ukraine in die deutsche Volksgemeinschaft // Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Nr. 19/1942, S. 111.

9. Verordnung über die steuerlichen Vergünstigungen für Volksdeutsche im Gebiet des Reichskommissariats für die Ukraine // Das Recht der besetzten Ostgebiete. Estland. Lettland. Litauen. Weißruthenien und Ukraine. Hrsg. von Dr. Alfred Neyer. München–Berlin, 1943, U IV S. 6.

10. Verordnung über die Verleihung der deutschen Staatsangehörigkeit an die in die Deutsche Volksliste der Ukraine eingetragenen Personen vom 19. Mai 1943 // Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Teil I (Verordnungen). Nr. 12 (25. Juni 1943).

11. Verordnung über steuerliche Vergünstigungen für Volksdeutsche im Gebiet des Reichskommissars für die Ukraine // Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Nr. 2/1942, S. 5

12. Versorgung der Volksdeutschen. Runderlaß vom 22. September 1942 // Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine. Nr. 22 (3. Oktober 1942), S. 384.

13. Verwendung des Ausdrucks «Volksdeutscher» // Zentralblatt des Reichskommissariats für die Ukraine. Nr. 7 (6. Februar 1943).

14. *Арзамаскина Н.Ю.* Деятельность советских военных органов репатриации в Германии в 1945–1950 гг.: Дисс. к. и. н. (рукопись). – М., 2007. – С. 213.

15. *Вертилецкая Е.В.* Репатрианты в Свердловской области в 1943 – начале 1950-х гг. – Дисс. к.и.н. (рукопись). – Екатеринбург, 2004. – С. 85.

16. *Герман А.А., Иларионова Т.С., Плеве И.Р.* История немцев России: Хрестоматия. Приложение к учебному пособию «История немцев России». – М., 2005. – С. 298. Впорядники хрестоматії хибно прокоментували посвідчення етнічного німця, назначивши що це «*Паспорт гражданина Германии, выданный советскому немцу Якову Фельде, оказавшемуся на оккупированной германскими войсками территории и переселенному в Вартегау*».

17. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф.Р. - 9408, Оп.1, Спр. 2.

18. ДАРФ. – Ф.Р-9408, Оп. 1, Спр. 7.

19. ДАРФ. – Ф.Р-9479с, Оп. 1, Спр. 215.

20. ДАРФ. – Ф.Р-9479с, Оп. 1, Спр. 372.

21. ДАРФ. – Ф.Р-9479с, Оп. 1, Спр. 836.

22. Державний архів Миколаївської області. – Ф. р-5859, Оп.1. Спр. 24973.

23. *Дробязко С.И.* Под знамёнами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил. 1941–1945. – М., 2005. – С. 266–267.

24. *Земсков В.Н.* Спецпоселенцы в СССР, 1930–1960. – М.: Наука, 2003. – 306 с.

25. Иосиф Сталин – Лаврентию Берии: «Их надо депортировать»: Документы, факты, комментарии. – М., 1992. – 288 с.

26. *Молодова И.Ю.* Проверочно-фильтрационные дела в Госархиве документов новейшей истории Калужской области // Отечественные архивы. – 2003 – № 1.

27. *Охотин Н., Рогинский А.* Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. // Репрессии против российских немцев. Наказанный народ. – М., 1999.

28. Підраховано за фондами Державного архіву Одеської області. – Ф.Р-8065. – Оп.1. – Спр. 14-101; ДА УСБУ по Одеській області. – Спр. 1121. – Т.1–9; ВІТ УМВСУ в Миколаївській області. – Ф.9. – Оп.1. – Спр. 5-382; ДА УСБУ в Миколаївській області. – Спр. 13150, 13153 – Т.1-26; ВІТ УМСУ в Херсонській області. – Спр. 9811. – Т.1-4.

29. Підраховано за: Одеський мартиролог. / Сост.: Л.В. Ковальчук, Г.О. Разумов. – Т.1. – Одеса. – 1997. – 799 с.

30. Справочник-список на фолькcдойче и рейхсдойче, проживавших на Украине в период немецко-фашистской оккупации (1941–1944 гг.). – Том I. Часть первая: «А»-«Г». – К., 1949. – 295 с.

31. Сталинские депортации 1928–1953: Документы / Сост. Н.Л. Поболь, П.М. Полян. – М., 2005. – 904 с.

32. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3206, Оп. 5, Спр. 15.

33. ЦДАВО України. – Ф. 3206, Оп. 6, Спр. 279.

34. *Ченцов В.В.* Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920–1930-е годы. – М., 1998. – 208 с.

35. История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов. Т. 5. Спецпереселенцы в СССР / Отв. ред. и сост. Т.В. Царевская-Дякина. – М., 2004. – 824 с.

Ніколаєв І.Є.

УТВЕРДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕГЕМОНІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПАРТІЇ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОРІЧЧЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Остаточний прихід до влади більшовиків означав відмову правлячого режиму від відкритої політичної боротьби, встановлення диктатури пролетаріату, єдиним виразником інтересів якого вважалася більшовицька партія.

Цілком логічно, що репресивні заходи щодо політичної опозиції Миколаївщини були тісно пов'язані з регіональними операціями, що проводили каральні органи встановлюючи «диктатуру пролетаріату».

У першу чергу жорстоко переслідувалися залишки ворожих більшовикам партій, кістяк яких становили «класово чужі й контрреволюційні елементи». Так, у червні 1920 року в Одесі була розкрита об'єднана Врангелівсько-Петлюрівська організація. 54 чоловік, які згідно з пред'явленими обвинуваченнями брали активну участь у її роботі, були розстріляні [1].

У липні цього ж року в Миколаєві була розкрита й ліквідована монархічна організація. За даними слідства, у місті була ціла мережа явочних квартир, а їхні прихильники працювали на місцевому телеграфі й в установах Радянської влади [2].

Надалі для боротьби з монархістами ЧК була розроблена низка заходів, серед яких: тримати на постійному обліку й частіше перевіряти всіх колишніх кадетів, монархістів й інших антирадянських елементів (професорів, громадських діячів), виділити серед них групу найбільш активних, установивши безперервне спостереження, максимум уваги приділити збільшенню чисельності секретних інформаторів серед них і навколишнього їхнього середовища, установити контроль за кореспонденцією, що надходить особам антирадянського активу, взяти на облік родини близьких і родичів громадян, які емігрували за кордон, стежити за характером їхньої суспільної роботи, особливо за текстами доповідей, лекцій [3].

Із закінченням громадянської війни більшовики втратили інтерес до співробітництва з партіями й рухами комуністичної й соціалістичної орієнтації. Почався процес повного витиснення їх з політичної арени.

Однією з найвпливовіших небільшовистських партій в Україні була РСДРП(м). В 1919 році на VIII з'їзді РКП(б) В. Ленін назвав меншовиків «найгіршими ворогами соціалізму» та в такий спосіб окреслив відношення офіційної влади до них.

Починаючи з 1920 року, репресії проти членів РСДРП набули системного характеру. Більшовиків не влаштовувало, що соціал-демократи мали авторитет у робітничому середовищі України, зберегли перевагу в керівництві низки профспілкових організацій (Київської, Полтавської, Катеринославської та інших).

На початку 1922 року ДПУ визнає РСДРП найбільш активною опозиційною партією України.

У березні 1923 року Ф. Дзержинський позначив комплекс заходів, спрямованих на остаточне припинення діяльності РСДРП. Головними з них були: спостереження за осередками меншовиків на промислових підприємствах, впровадження в них власної агентури, очищення від меншовиків радянських і навчальних закладів, контрагітація й дискредитація їхніх лідерів у робітничому середовищі та інше [4].

Протягом 1920–1923 років відбувся цілий ряд судових процесів над меншовицькими лідерами, представниками молодіжного руху. У червні 1921 року в Одесі був закритий клуб меншовиків імені Маркса й виявлене джерело постачання їхньої друкарні папером. У результаті арештів, які відбулися у листопаді 1921 року, була повністю припинена видавнича робота меншовиків Одеси.

На початку 1923 року в Одесі відбувся суд над 30 меншовицькими лідерами. Разом з тим, Політбюро ЦК КП(б)У заборонило меншовикам працювати в профспілкових органах.

Проте діяльність організації тривала. Тому в лютому 1923 року ДПУ перевело в Одесу з Миколаєва секретного співробітника, який впровадився до лав меншовиків. Це дозволило чекістам одержати вичерпну інформацію про Одеський меншовицький комітет, з'ясувати канали надходження літератури (зокрема, московського «Соціалістичного вісника») й узяти на облік всіх членів організації [5].

В 1923 році більшовики, борючись із РСДРП, змушували політичних опонентів привселюдно відрікатися від партійної діяльності. Стимулювалася позиція про саморозпуск партії. Так, на Всеукраїнському з'їзді колишніх соціал-демократів, що проходив 1–3 лютого 1924 року в Харкові, було ухвалене рішення про ліквідацію партії й вступ її членів у РКП(б). Протягом року 2164 українських меншовики подали заяви про припинення партійного членства [6].

Дані спецзведень Миколаївського окружного й районних відділень ДПУ за квітень-листопад 1923 року про економічний і політичний стан міста Миколаєва й сільських районів округу дозволяють зробити висновок про вкрай скрутне становище меншовиків Миколаєва: «...За звітний період угруповання РСДРП не діє, але все-таки окремі члени її при випадкових зустрічах між собою плекають надію на відновлення зв'язку із Центром й іншими містами, сподіваючись за допомогою цього пожвавити свою роботу. Але разом з тим, фактична робота ніяка не проводиться й тільки окремі члени агітують серед робочих мас, але розуміння серед них не знаходять...» [7].

Проведені заходи дали підставу ДПУ констатувати, що до 1925 року оперативний розгром партії в цілому завершений, а роль її в соціально-економічному житті країни зведена до нуля. У цей період робота ДПУ буде зводитися переважно до спостереження за окремими соціал-демократами й заходам, що перешкоджають їхньому об'єднанню й установленню зв'язків з емігрантськими партійними колами.

Підтвердженням чому служать повідомлення Миколаївського ОДПУ за вересень-грудень 1925 року: «...члени угруповання від меншовиків нічим себе не проявляють, втративши інтерес робочих мас. Втім, деякі члени проводять свою агітацію, як наприклад серед робітників-вантажників. На заводі «Серп і молот» колишніми активістами угруповань ведеться агітація на економічному ґрунті. Істотних результатів вона не має.

Крім того, в Миколаївському відділенні знаходиться на обліку 10 чоловік колишніх членів РСДРП, що відігравали провідну роль у меншовицькій організації міста Миколаєва. За соціальним станом вони всі є інтелігентами й працюють зараз у загальноміських установах. Внаслідок відірваності від політичного життя активності не проявляють...» [8].

Із двох існуючих в Україні до 1920 року соціал-демократичних партій – УСДРП і УРСДРП продовжувала функціонувати лише перша. Ще в 1919 році більша частина УРСДРП об'єдналася з українськими лівими есерами в партію боротьбистів, а менша, на з'їзді в січні 1920 року, проголосила себе Українською комуністичною партією (УКП). Тоді ж УКП проголосила більшовицьку владу окупаційною й закликала українських комуністів створити єдиний фронт проти КП(б)У.

Логічно, що влада відреагувала на це переслідуваннями укапистів, наслідком чого стала розгубленість у рядах УКП, місцеві організації практично припинили активну діяльність, згодом виступивши за самоліквідацію партії.

Також, соціальна база українських націонал-комуністів – стомлене громадянською війною й розрухою селянство, хоча й підтримувало деякі їхні гасла, але політичної активності не проявляло. У Ново-Юр'івській сільраді Ново-Бузького району протягом квітня-липня 1925 року перебував укапист, який прагнув створити осередок УКП, але його дії були засуджені місцевим населенням. Не домігшись ніяких результатів, він залишив сільраду [9].

Незважаючи на це, влада уважно відслідковувала публікації західної й емігрантської преси, стосовно стану справ в Україні. Відповідно до аналітичного огляду закордонної преси, проведеному Миколаївським окружкомом КП(б)України в вересні 1925 року, особлива увага приділялася статтям присвяченим ліквідації УКП.

Одна з таких публікацій вийшла в журналі «Нова Україна», що видавався «Революційним демократичним союзом» у Празі. На думку авторів статті, причини ліквідації УКП були наступними: «Головною причиною було розуміння того, що укаписти не мали московського великодержавного почуття. Об'єктивний аналіз бажань УКП про прийняття їх нарівні із РКП у Комінтерн означав обмеження московсько-централізованої диктатури РКП. З ліквідацією УКП в Україні не залишилося більше жодної української партії, через яку як через рупор, українське селянство й пролетаріат могли б у легальній формі висловлювати свої думки. Разом з тим не викликає сумнівів, що й після цього український трудовий люд буде використовувати всілякі можливості для активного захисту своїх інтересів шляхом участі в органах управління радянської держави» [10].

Ще одним ключовим об'єктом переслідування влади були різноманітні партії й організації есерів. До 1920 року в Україні діяло кілька есерівських угруповань: партія правих есерів (ПСР), партія лівих есерів (ПЛСР). З погляду офіційної влади, саме праві есери виявили найбільшу активність в області відтворення партії, виступаючи ініціаторами об'єднання всіх партій есерівської орієнтації.

Широкомасштабні репресії проти есерів пройшли в Україні під час виборчої кампанії до Рад навесні 1920 року. У Миколаєві есери, обрані депутатами міської ради, були виключені з її складу тільки за те, що утрималися під час голосування за обрання В. Леніна почесним членом президії ради [11].

Керівним центром всіх есерівських організацій Правобережжя, на думку ЧК, в 1922 році залишалася Одеса. Це пояснюється перебуванням у місті Південного бюро всеукраїнського комітету партії. Крім того, організація вміло проводила підпільну роботу, в першу чергу, серед робочої молоді, у той час як інші аналогічні групи України, крім Харкова, були практично ліквідовані [12].

12 квітня 1923 року за розпорядженням Одеського Губвідділу Держполітуправління за допомогою арештів була ліквідована Миколаївська організація ПСР. Арештовано 32 есери. З них, 28 осіб згодом напишуть заяви про свою лояльність і визнання Радянської влади та керуючої ролі ВКП(б) та надішлють телеграми з вітанням XII З'їзду ВКП(б), як захисниці пролетаріату [13].

У зв'язку з репресіями проти організації ПСР робота окремих членів антирадянських угруповань, що залишилися, зовсім завмерла. Острах арештів змусив частину піти в більш глибоке підпілля, інших припинити навіть випадкові зустрічі між собою.

У зв'язку з перевиборами 1924 року в Миколаївську Міськраду, серед правих есерів намітилося деяке пожвавлення. Більше того, окремі партійці планували виставити власні списки. Але, на думку есерівського активіста Соколова, даний захід не дасть результату й у момент виборів члени антирадянських сил стушувалися, нічим себе не виявивши. Єдиним епізодом стало висування кандидатури есера Асиолова за списком робітників заводу імені Марті, але, з огляду на неминучість провалу, він згодом зняв свою кандидатуру.

У Миколаївському окрузі в другій половині 1924 – початку 1925 років не спостерігалося проведення активної роботи серед есерів. Виключенням став виступ лівого есера Хромейко в селі Горожене на загальних зборах селян з несхваленням політики про єдиний натуральний податок. Але, підтримки з боку селян через погану поінформованість оратора в цьому питанні, його позиція не одержала [14].

На кінець 1925 року в Миколаївському ДПУ перебувало на обліку 35 чоловік, що були членами ПСР, з них 10 – працювали на підприємствах, інші – були робітниками-одинаками й безробітними. Після остаточної ліквідації організації у квітні 1925 року, їхня діяльність активно не проводилася, переважали настрої про входження до Компартії. Ніякого зв'язку із Центром встановлено не було й періодичні видання есерів у Миколаїв не надходили.

Але разом з тим, йшла робота з організації загально-губернського з'їзду колишніх есерів, а в Миколаївському районі з'їзд комуністичної партії проходив «під сильним натиском групи безпартійних з різко вираженими есерівськими настроями, на чолі яких стояв громадянин Задорожний…». ОДПУ на це відповіло посиленням внутрішнього спостереження за політично неблагонадійними особами [15].

Особливе відношення в більшовиків було до анархістів. Слід враховувати, що до листопада 1920 року на Південному Сході України діяла армія Махно. Як випливало зі звіту «Про секретно-оперативну діяльність ЧК в Україні», складеного в 1921 році: «...партії анархістсько-авантюристичного фарбування, виметені залізною мітлою з Радянської Росії, зібралися на Україні, де їм дозволяє триматися слабкість і неорганізованість місцевої влади...» [16].

У лютому 1921 року в Одесі проти анархістів була проведена спецоперація, за підсумками якої було заарештовано 30 осіб. Незважаючи на це, окремі члени анар-

хістських груп продовжували роботу. Як правило, основний упор робився на одержання літератури й установлення зв'язку з Центром.

У вересні 1922 року Миколаївські анархісти зробили спробу зв'язку з Центром для одержання свіжої літератури й ознайомлення з рекомендованою керівництвом тактикою подальшої діяльності анархістів. До міста надійшов журнал «Почин», що видавався в Москві відомим анархістом Олександром Атабекяном. Але, всі номери його були конфісковані. Крім того, отримана брошура під заголовком «Великий досвід», у якій різко критикувалися дії більшовиків.

14 травня 1924 року кілька миколаївських анархістів вирішили зібрати гроші, щоб мати можливість зв'язатися з московськими однодумцями, та виписувати звідти літературу, втім співробітниками ОДПУ це намагання було розкрито [17].

Найбільш тривалою у часі була діяльність Єврейської комуністичної робітничої партії. Саме вона проіснує найдовше, припинивши своє існування лише в 1928 році. Партія виникне в жовтні 1923 року, після самоліквідації Єврейської соціал-демократичної партії (Поалей-Ціон). Враховуючи національний склад Півдня України, саме тут вона буде проводити найбільш активно свою діяльність.

Ще під час Громадянської війни більша частина лівих партій вбачатиме в більшовиках своїх політичних союзників. В період НЕПу радянська влада буде лояльно відноситися до національних рухів, внаслідок чого відбудеться тимчасовий розквіт соціалістичної єврейської культури. Активно підтримувати владні нововведення будуть члени ЄКП.

Так, в тезах ЄКП, присвячених 4-й річниці Жовтня йшлося: «Капіталізм, заснований на пограбуванні колоній та пригніченні малих націй не може надати народам свободу. Лише диктатура пролетаріату є необхідною передумовою вирішення національного питання…Жовтнева революція не тільки виголосила гасло самовизначення народів, а й здійснила його на практиці…Завдання ЄКП – боротися на чолі єврейського пролетаріату за остаточне здійснення перемоги Жовтня…» [18].

Враховуючи ідеологічні особливості того часу, обов'язковими серед єврейського населення були лекції, активну участь в організації яких приймали члени ЄКП, що розкривала «історичну правду» про Жовтневий переворот. Назви їх говорять самі про себе: «Чому запізнився єврейський жовтень», «Як утворилася Єврейська комуністична партія», «Євреї в боротьбі зі світовим імперіалізмом» та інші [19]. Саме за такою тематикою проводилася переважна більшість лекцій серед єврейської громади Миколаєва.

Втім, навіть існування лояльних до офіційної влади партійних утворень перешкоджало диктатурі більшовиків. В 1928 році діяльність Єврейської комуністичної робітничої партії буде припинена.

Таким чином, необхідно відзначити, що найбільш послідовними своїми супротивниками правляча партія вважала членів опозиційних партій і організацій. Тривогу режиму викликав вплив на населення партій лівої орієнтації. Незважаючи на демократичний потенціал НЕПу, органи ЧК–ДПУ застосовували весь арсенал засобів для встановлення режиму однопартійності, що призвело до зникнення в середині 1920-х років практично всіх політичних конкурентів більшовиків. Рядові члени опозиційних партій, як правило, вступали до лав РКП(б), а їхні лідери були відправ-

лені до еміграції, або заарештовані в ході політичної боротьби. Розгром опозиційних партій у підсумку призведе не тільки до формування тоталітарного суспільства, але й згодом затвердить практику політичного терору проти членів більшовицької партії, які порушуватимуть її «генеральну лінію».

---

1. Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області (далі – ДА СБ України в Миколаївській області). – Спр. 414. – Арк. 76–78.

2. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.1. – Оп.1. – Спр. 170. – Арк. 68–71.

3. ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 420. – Арк. 23–24.

4. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 268–269.

5. *Бриндак О.* Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки XX століття. – Одеса – 1998. – С. 123.

6. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 270.

7. ДАМО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр. 170. – Арк. 83.

8. Там само. – Спр. 155. – Арк. 116–118.

9. Там само. – Спр. 155. – Арк. 132.

10. Там само. – Спр. 156. – Арк. 72–75.

11. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 272.

12. *Бриндак О.* Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки XX століття. – Одеса – 1998. – С. 129.

13. ДАМО .– Ф.1. – Оп.1. – Спр. 158. – Арк. 27–28.

14. Там само. – Спр. 160. – Арк. 94.

15. Там само. – Спр. 158.– Арк. 44–46.

16. ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 422. – Арк. 31–32.

17. ДАМО. – Ф.1. – Оп.1. – Спр. 158. – Арк. 103–105.

18. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.41.–Оп.1.– Спр. 3.– Арк. 32–34.

19. ДАОО.– Ф. 41.– Оп.1.– Спр. 1.– Арк. 64–65.

Макарчук С.С.

ЛІТЕРНА СПРАВА «КОНТРОЛЬ - К°»*

15 жовтня 1933 року на ім'я Сталіна за підписом заступника голови ОДПУ Я. Агранова була направлена доповідна записка по справі ліквідованої ДПУ УСРР німецької диверсійно-розвідувальної організації.

В ній йшлося про те, що органами ДПУ УСРР розкрита і частково ліквідована в містах Маріуполі і Миколаєві диверсійно-розвідувальна організація німецької націонал-соціалістичної партії, яка діяла під прикриттям фірми «Контроль - К°». Осередки та резидентури цієї організації були розкриті в оборонних цехах заводів ім. Ілліча і «Азовсталі» (Маріуполь), ім. Марті, «ім. 61», «Плуг і Молот» (Миколаїв), в Маріупольському, Бердянському, Миколаївському, Херсонському і Одеському портах й в частинах 15-ї дивізії (44-й стр. полк, 15-й артполк).

Організацією керував представник фірми «Контроль - К°» в Україні Вайнцеттль Йосип (колишній австрійський офіцер, австрійський підданий). Головними резидентами Вайнцеттля по диверсійно-розвідувальній роботі були:

1. Кришайт Ріхард – член австрійської націонал-соціалістичної партії, інженер-конструктор заводу «Плуг і Молот», австрійський підданий;

2. Карлл Густав, колишній офіцер німецької армії, інженер-конструктор заводу ім. Марті, німецький підданий;

3. Штурм Альфред, прибалтійський німець, громадянин СРСР, представник контори «Контроль - К°» в м. Миколаєві (заарештований і зізнався) [1].

До організації були залучені завідуючі хімічною лабораторією заводу Ілліча інженери Ставровський і Гохфанг, інженер заводу «Азовсталь» Нільсен, консультант заводу ім. А. Марті – Фогель, інженер-механік Насонов, інженер Гуммерт, технік Шредер та ін. [2].

В ході слідства було встановлено, що німецькій розвідці були передані детальні дані по оборонній промисловості і Червоній Армії, у тому числі: рецепти танкової спецсталі марок «ММ» та «МІ»; дані про роботу експрес-лабораторії заводу Ілліча; дані про броньові і снарядні цехи зав. Ілліча; дані про оборонні цехи «Азовсталі»; інформацію про підводні човни, торпедоносці та інші воєнні кораблі, що будувалися на заводах ім. Марті та ім. 61; дані про стан і озброєння частин 15-ї стрілецької дивізії та Маріупольського гарнізону.

По справі було заарештовано 28 чоловік [3].

У доповідній записці указувалося, що широка розвідувальна робота супроводжувалась підготовкою диверсій на ряді підприємств і частковим здійсненням диверсійних актів на заводі ім. Марті. Одночасно встановлено, що ряд завербованих німців-колоністів використовувався для створення контрреволюційних низових повстанських осередків. Вайнцеттлем були завербовані в організацію ксьондзи – Вагнер, Зиско і Гатенбелер, за участі яких були створені к.-р. повстанські осередки в німецьких колоніях Донбасу, Одещини та Дніпропетровщини. При створенні цих осередків організація використовувала старі кадри «Союзу німців арійської раси», існував у 1920–24 рр. в м. Маріуполі (ліквідований в 1924 році) [4].

24 жовтня 1933 р. начальник ЕКУ ДПУ УСРР Мазо в телеграмі начальнику ЕКУ ОДПУ Шаніну доповів про пожежу, що сталася 22 жовтня о 21°° в Миколаєві в корпусному цеху критого елінгу заводу ім. Марті, де знаходилися 11–12 підводних човнів [5]. В ході подальшого розслідування було з'ясовано, що підпал заводу здійснили члени організації «Контроль - К°».

Хід слідства і надалі перебував під контролем на найвищому державному рівні. Так, 3 листопада 1933 р. заступник голови ОДПУ Прокоф'єв у спецповідомленні, направленому секретарю ЦК ВКП(б) Сталіну, голові РНК СРСР Молотову і секретарю ЦК ВКП(б) Кагановичу інформував Політбюро про встановлення широкої диверсійної і шпигунської роботи на Україні під прикриттям фірми «Контроль - К°», яка проводилася німецьким Генштабом. В повідомленні конкретизувалась розвідувальна мережа «Контроль - К°» та зазначалось, що з метою повного розкриття і припинення диверсійної роботи необхідно заарештувати Вайнцеттля Йосипа, Карлла Густава і Кришайта Ріхарда [6].

В доповідній записці заступника голови ОДПУ Г. Ягоди Сталіну 7 листопада 1933 р. вказувалось на виявлення групи безпосередніх виконавців диверсії на заводі ім. Марті в Миколаєві – начальника виробничого відділу інженера Гуммерта Ю.А., інженера Горовенка, майстрів Плохого та Івановського, які виконували завдання інженерів Карлла та Кришайта [7].

В доповідній далі йшлося про наступне:

«… Подальші арешти службовців заводу ім. Марті, пов'язаних зі справою «Контроль - К°» з німецькими спеціалістами Карлл і Кришайтом – начальника відділу техніко-економічного планування Шеффера Артура (гр. СРСР), консультанта з котлобудування Фогеля Отта (гр. СРСР) і начальника відділу калькуляції, інженера Козловського виявили широку розвідувально-диверсійну роботу, яка велась представником фірми «Контроль - К°» Вайнцеттлем (австрійський підданий, арештований) через німецьких спеціалістів Вермана (німецький підданий, арештований, зізнався в диверсійно-розвідувальній роботі), Кришайт (австрійський підданий, арештований, зізнався в диверсійно-розвідувальній роботі) і Карлл (німецький підданий, арештований) […].

[…] Всією сумою отриманих матеріалів встановлюється, що Вайнцеттль розповсюдив свою розвідувальну діяльність на все Чорноморське узбережжя, організував мережу осередків, виявлених до нинішнього часу, і на чолі їх стояли: в м. Одесі – представник п/х К° «Дейтш-Левант Лініє» – Мевес (німецький підданий) і його помічник, представник «Контроль - К°» Герме (рад. громадянин, арештований, зізнався в диверсійно-розвідувальній роботі), в Севастополі на мор[ському] заводі, в Новоросійську – Вайнцеттль Карл (австрійський підданий) і його найближчий помічник Щеглов (гр. СРСР).

Агентурою Вайнцеттля являлись працюючі на заводах німецькі спеціалісти, старослужбовці різних німецьких фірм, зокрема фірми «Гольдштик – Гейнце і К°», яка мала до війни відділення майже в усіх портових містах Чорного та Азовського морів, лютеранське духовенство і вихідці з німецьких колоній, що втекли від розкуркулення і влаштувалися в якості робітників на різноманітних промислових підприємствах, фабриках і новобудовах.

Центр диверсійно-розвідувальної роботи, як встановлено матеріалами слідства і агентури, очолювався представником фірми «Контроль - К°» в СРСР, бельгійським підданим Бернард С.К.

Арештований співробітник московської контори «Контроль - К°», колишній білий офіцер і німецький шпигун з часів світової війни Гаман Г.А. (рад. громадянин), підтвердив, що під прикриттям фірми здійснюється активна диверсійна діяльність німецької розвідки, початок якої покладено німецьким генштабом ще в часи імперіалістичної війни.

Для характеристики активності розкритої диверсійно-шпигунської організації заслуговує на увагу випадок розправи зі співробітницею німецької розвідки Міхельсон Г.К., яка працювала в якості машиністки «Контроль - К°», що мав місце 28 жовтня 1933 р.

Гаман показав, що, будучи пов'язаним з нею безпосередньо по розвідувальній лінії, він помітив, що після арештів, проведених нашими органами серед співробітників «Контроль - К°» в Україні, Міхельсон почала нервувати і проявляти тенденції до того, щоб розкрити перед ОДПУ відомі їй факти диверсійно-розвідувальної роботи. Для недопущення цього Гаман викинув Міхельсон під зустрічний поїзд між станціями Плющево і Вишняки Казанської залізниці (Міхельсон загинула).

З метою розгортання слідства і перевірки первинних показань мною були відряджені в Україну нач[альник] Особливого відділу тов. Гай і заст. нач[альника] ЕКУ тов. Шанін. Проведена ними агентурно-слідча робота повністю підтвердила наявні дані про диверсійну діяльність «К°».

Для ліквідації диверсійної роботи німецької розвідки вважав би доцільним провести арешт представника фірми «Контроль - К°» Бернард С.К., бельгійського підданого, Вайнцеттля Карла, австрійського підданого, управляючого відділенням тієї ж фірми в м. Новоросійську і представника п/х К°«Дейтш-Левант Лініє» Мевеса (німецький підданий) в Одесі.

заст. голови ОДПУ Ягода

7 листопада 1933 р.» [8].

На документі резолюція Сталіна – «За И. Ст.».

Справа і надалі знаходилася під контролем Сталіна, а рішення та санкції по ній вирішувалися на засіданнях Політбюро ЦК ВКП(б). Зокрема, в протоколі № 149 засідання Політбюро від 15.11.1933 р. стосовно німців зазначалося: «Вислати арештованих німецьких шпигунів за межі СРСР» [9]. Окремо на Політбюро 20 грудня 1933 р. було розглянуте питання про підпал елінгу на заводі ім. Марті в Миколаєві [10].

Аналіз змісту листування на найвищому партійному та державному рівні свідчить про ідею організувати по ній відкритий процес на зразок справи «Промпартії». Але з невідомих поки-що причин ця ідея так і не була реалізована. Імовірно, не останню роль відіграли можливі негативні наслідки міжнародного економічного характеру для СРСР. Адже індустріалізація країни вимагала величезної кількості техніки та устаткування, основним постачальником яких була Німеччина. На підприємствах Радянського Союзу працювала велика кількість іноземних спеціалістів – інженерів, конструкторів, консультантів тощо, без яких введення в дію поставлених із-за кордону машин та механізмів було б надзвичайно складним. Крім того, не слід забу-

вати і політичну складову. Міжнародна експортно-імпортна фірма «Контроль - К°» з генеральною штаб-квартирою в Швейцарії мала свої представництва не тільки в СРСР, але й у більшості країн Європи – Великобританії, Франції, Бельгії, Німеччині та інших. Тому згадана акція мала б небажані зовнішньополітичні наслідки, особливо в умовах, коли Радянський Союз тільки розпочинав вихід з міжнародної ізоляції.

Слідство по справі «Контроль - К°» було завершене в 1934 р. Діяльність цієї фірми на території СРСР в цьому ж році була ліквідована. Рішенням Судової Трійки при Колегії ДПУ УСРР особи, які проходили по справі були засуджені на різні строки позбавлення волі, а деякі з них – до розстрілу. Зокрема, до вищої міри покарання були засуджені Шеффер, Гуммерт, Горовенко, Івановський, Плохой.

На думку російського дослідника О.Б. Мозохіна, викликає подив те, що в 1989 р. вони були реабілітовані (насправді – в 1990 році – авт.). У висновку органів юстиції говориться, що вони підпадають під дію Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи по відновленню справедливості по відношенню до жертв політичних репресій, що мали місце в період 30–40-х та початку 1950-х років».

У справі є достатньо доказів про причетність службовців «Контроль - К°» до шпигунської діяльності і тим більш до диверсійного акту, здійсненого Івановським і Плохим під керівництвом Горовенка [11].

Здавалося б, що по справі «Контроль - К°» все зрозуміло, і на цьому можна ставити крапку. І все ж… Детальне ознайомлення з матеріалами архівно-слідчої справи основних фігурантів – Шеффера, Вайнцеттля, Вермана, Кришая і Карлла (об’єднані в одну справу в 6 томах), а також інших осіб, що були ними завербовані та проводили шпигунську та диверсійну роботу, породжує безліч запитань, відповідей на які за браком документів, залучених до наукового обігу, ми поки-що не знаходимо.

Вважаємо, що дослідження даної проблеми можливе лише з врахуванням внутрішньополітичних та економічних змін в СРСР на межі 1920-х – початку 1930-х рр. та в контексті міжнародних і, зокрема, радянсько-німецьких відносин.

Для висновків щодо справи «Контроль - К°» більш детально зупинимося на перебігу подій та свідченнях обвинувачених.

Арешти розпочалися у вересні 1933 року. Так, 22 вересня був заарештований службовець концесійної фірми «Контроль - К°» в м. Миколаєві Штурм Альфред Вільгельмович, а 24 вересня – Фогель Отто Олександрович, колишній начальник котельного цеху, в останній час – консультант з котлобудування та цистернобудування заводу ім. А. Марті в м. Миколаєві. Обидва звинувачувалися в контрреволюційній шпигунській діяльності на користь Німеччини. Попереднє слідство проводив Особливий відділ Одеського облвідділу ДПУ.

Уже після перших допитів починають вимальовуватися контури розгалуженої німецької шпигунсько-диверсійної організації. На допиті 24 вересня 1933 р. Штурм А.В. називає прізвища учасників цієї організації – Карлла Густава, Кришая (Кришайта) Ріхарда, Вайнцеттля Йосипа, вказує на коло їх інтересів та зв’язків. Далі в тому ж протоколі допиту він зазначив: «…Вайнцеттль прямо заявив мені про те, що його цікавлять дані про наявність у військових частинах РСЧА новітніх удосконалених озброєнь, і зокрема, в моєму полку» (в якому Штурм як військовозобов’язаний

повинен був проходити щорічні збори – авт.). […] Я заявив про свою згоду виконати доручення Вайнцеттля і, таким чином, фактично була здійснена підготовлювана Вайнцеттлем вербовка мене для проведення мною розвідувальної діяльності» [12].

У наступних допитах Штурм А.В. зізнається, що з метою виконання завдання Вайнцеттля ним був завербований помічник командира батальйону 44-го стрілецького полку Ємельянов Леонід. Згодом були названі прізвища капітана італійського пароплава «Андалузія» Персіча (можливий канал передачі інформації через капітанів іноземних суден), інженера Фогеля, ксьондза Миколаївського католицького костелу Зиско, і, нарешті, одну з ключових фігур досліджуваної справи – німецького підданого Вермана.

Подальші арешти набувають характеру ланцюгової реакції. Схема організації, яку вимальовують співробітники ДПУ, набуває все більшої чіткості, поступово встановлюються роль та місце кожного з її учасників.

Так, заарештований двома днями пізніше Штурма А.В. Фогель під час допиту 29 вересня 1933 р. вказував, що початки контрреволюційної шпигунської роботи слід шукати на початку 1920-х рр. і пов’язана вона з діяльністю американського товариства «АРА» з матеріальної допомоги німцям.

За словами Фогеля О.О. розподілом матеріальної допомоги німцям займався спеціальний представник Німеччини Ганн Карл Іванович, який згодом зайняв посаду секретаря німецького консульства в м. Одесі. За його дорученням в м. Миколаєві був створений спеціальний комітет, який відав технічним розподілом допомоги німцям.

Далі Фогель зазначив:

«До складу цього комітету були обрані тоді:

1. Лінке Бруно Густавович (кол. представник Гамбурзької фірми «Вінтшайт і К°», іноземно-підданий, згодом зав. відділом постачання заводу імені «А. Марті», нині знаходиться в Німеччині);

2. Лінке Ернест Густавович (брат Б.Г., працював разом з братом і згодом покінчив самогубством після від’їзду брата);

3. Я – Фогель Отто Олександрович;

4. Шнайдер Максиміліан (майстер механічного цеху заводу «А. Марті», де й працює нині).

Безпосередній зв'язок з Ганном здійснював по справам комітету Лінке Бруно, виїжджаючи періодично для побачень з Ганном в Одесу [13].

Подальший розвиток подій і показання інших осіб, які проходили по справі, засвідчували, що саме Ганн став центром збору розвідувальної інформації та організатором і координатором всієї розвідувальної та диверсійної діяльності на Півдні України. Його настанови щодо вербування осіб німецької національності полягали у використанні їх невдоволення політикою Радянської влади, своїм матеріальним становищем та, перш за все, національно-патріотичними почуттями. «Кожен німець, де б він не знаходився, – зазначав у своїх розмовах Ганн, – повинен бути і залишатися патріотом своєї країни – Німеччини» [14].

Як видно з показань Фогеля О.О., він вперше був залучений до шпигунської роботи Ганном в 1922 р. За його завданнями Фогель збирав розвідувальні дані про воєнне і цивільне суднобудування на заводах «Марті» і «61» в м. Миколаєві, та особис-

то чи через Лінке передавав їх до м. Одеси Ганну К.І. З виїздом в 1928 р. Лінке до Німеччини Фогель за вказівками Ганна продовжує збирати і передавати інформацію про суднобудування на вказаних підприємствах через пастора лютеранської церкви в Миколаєві Отто Зейба. Після від'їзду останнього в 1929 р. до Німеччини зв'язок Фогеля з Ганном здійснювався через Вермана В.Е.

Стосовно зібраної інформації Фогелем, були передані дані по 4-м сторожовим кораблям (швидкість, озброєння, калібр озброєнь, далекобійність, особливості конструкції, устрій машин (турбіни і котли), тоннаж), зокрема, по сторожовикам проектів № 186 і 187; по шести торпедоносцям, що були намічені до будівництва; стосовно крейсера «Червона Україна», який знаходився на добудові. Вказана інформація передавалась, крім зазначених вище осіб, через Шрамля Г.Й. (представник німецької фірми «Манн») та Лішером і Фелькером (представляли німецьку фірму «Сульцер»), які прибули в Миколаїв для монтажу на суднобудівних заводах імпортованих з Німеччини двигунів.

Масштаби розвідувальної роботи та характер отриманої інформації дійсно вражають. В той же час, заслуговують на увагу пояснення Фогеля О.О., надані під час допиту 29 вересня 1933 р.:

«Ганн намалював мені наступну картину: справа в тому, що в період 1924–1925 рр. промисловість Німеччини мала потребу в ринках збуту своєї продукції і була дуже зацікавлена в отриманні замовлень радянської держави, яка відбудовувала і розвивала свою промисловість. Переслідуючи таку мету і бажаючи з найбільшим економічним ефектом конкурувати з іншими західноєвропейськими державами, які також являються постачальниками для промисловості Радянської держави, Німеччині необхідно завчасно знати потреби радянської промисловості, щоб відповідно до цього переключитись на виготовлення того, що може бути необхідним для збуту в СРСР.

Крім цього, німецькі заводи працюють без довгострокової завантаженості і отримання радянських замовлень може сприятливо позначитися на німецькій промисловості.

Таким чином, заявив Ганн, мої обов'язки перед Німеччиною повинні [були] в той період полягати в наданні таких свідчень, які могли б сприяти досягненню вищевказаної мети» [15].

Є всі підстави з довірою поставитися до цих слів, тим більше, що наведені нижче у протоколі завдання щодо збору необхідної інформації по суднобудуванню, опосередковано підтверджують цю мету. На нашу думку, дотримуючись хронологічного принципу в висвітленні розвитку подій та ще більш вражаючій уяву за масштабами діяльність окремих учасників шпигунсько-диверсійної організації, слід пам'ятати наведене пояснення Ганна.

27 жовтня 1933 р. був заарештований начальник відділу техніко-економічного планування заводу ім. А. Марті Шеффер Артур Фрідріхович. Під час допитів він зізнався, що його шпигунська робота на користь Німеччини розпочалася з 1911 р., коли завод «Наваль» (в подальшому ім. А. Марті) приступив до виконання малої воєнної суднобудівної програми. До того ж часу відноситься його знайомство з Верманом В.Е., який працював на тому ж підприємстві. Після неодноразових бесід стосовно збору та передачі даних по суднобудуванню Шеффер дав Верману свою згоду.

Так, за період з 1912 до 1914 року він передав Верману дані, що стосувалися будівництва суден:

1) Артилерійське та мінне озброєння дредноута і ескадрених міноносців, як-то: кількість і розміри гармат, кількість і розташування башт, кількість і діаметр мінних апаратів;

2) Ескіз, з показниками розмірів броні, що захищала 12-ти дюймові гармати дредноута («Екатерина Великая» – авт.);

3) Ескіз, з показниками розмірів броні, яка захищала борта і палубу дредноута… [16].

На другий день Першої Світової війни Верман був заарештований як німецькопідданий поліцією Миколаєва і висланий з міста на Урал, але до цього встиг «передати» Шеффера на зв'язок з Лінке Б.Г., порадивши виконувати доручення останнього.

З кінця 1916 р. і в 1917 р. на вимогу Лінке (який в той час вже працював на заводі «Наваль» в комерційному відділі) Шеффер А.Ф. передав йому наступні дані:

1. Скорочені дані про результати випробувань зданих суден, дредноута і міноносців відносно досягнутих під час випробовувань швидкостей і роботи артилерійських башт;

2. Дані про довжину, ширину, осадку, висоту надводного борту, кількість і розміри гармат, кількість і розміри мінних апаратів новозакладеного дредноута в 27500 тонн водотоннажності «Николай» (пізніше він був перейменований на «Иоанн Грозный», а згодом – в «Демократия») [17].

Як зазначено в матеріалах слідства, після повернення Вермана до Миколаєва зв'язок з ним Шеффера поновився. Для збору інформації Шеффером були завербовані інженери заводу ім. Марті Козловський, Черняхівський, Горовенко, Годлевський, Назаров та Гуммерт.

В свідченнях на допиті 10 грудня 1933 р. Шеффер А.Ф. розповів:

«За період з кінця 1925 до кінця 1932 р. я передав Верману… наступні матеріали, які стосувалися суднобудування і загального завантаження заводу:

1. Основні розміри, як-то: довжина, ширина, осадку, висота надводного борту, водотоннажність, швидкість наступних однотипних суден комерційного флоту:

а) малих нафтовозів вантажопідйомністю в 2150 тонн (№№ 188 і 189);

б) середніх нафтовозів вантажопідйомністю в 7500 тонн (№№ 195, 196, 205, 206; перші два будувались на заводі «61»);

в) великих нафтовозів вантажопідйомністю в 10000 тонн (№№ 185, 190, 191, 204 і 209);

г) суховантажники для Чорного моря, вантажопідйомністю в 3000 тонн (№№ 197–200; 210–213, всі побудови заводу «61»);

д) лісовози вантажопідйомністю в 5500 тонн (номерів точно не пам'ятаю, якщо не помиляюсь, №№ 217, 218; побудови заводу «61»);

є) судна для Далекого Сходу – 2 шт. (№№ 207 і 208, побудови заводу «61»);

ж) вугільники для Азовського моря (4 шт., номерів не пам'ятаю).

2. Основні розміри, водотоннажність, швидкість, озброєння по наступним однотипним суднам воєнного флоту:

а) великі підводні човни І серії №№ 192, 193, 194 і ІІ-ї серії №№ 201, 202 і 203;

б) сторожеві судна I-ї серії №№ 186 і 187 та II-ї серії №№ 220 і 221;

в) конвоїр підводних човнів № 222;

г) торпедоносці №№ 223 і 224;

д) підводні човни малого типу (кількістю 30 шт.) № 265.

3. Щоквартальні дані про ступінь технічної готовності по всім суднам, перерахованим в пунктах 1 і 2.

4. Щорічні дані за період часу з 1926 до 1932 р. про випуск продукції, з перерахуванням найменувань і річної кількості.

5. Щорічні дані за той же період часу про кількість потрібних основних металів для виконання програми, як-то: залізо, сталь, чавун, феросплави, мідь, олово, цинк, алюміній, свинець і т.д.» [18].

В заключній постанові по справі зазначалося, що Шеффер передав у 1925–33 рр. німецькій розвідці через Вермана секретні дані про крейсери «Червона Україна», «Красный Кавказ», ескадрені міноносці – «Петровский», «Шаумян», «Незаможник» та ін. Маючи широкі можливості по службовим справам відвідувати інші суднобудівні заводи СРСР, Шеффер з 1930 р. також збирав і передавав Верману матеріали про воєнне і комерційне суднобудування на заводах:

1. «Северная верфь».
2. Балтійський – в Ленінграді.
3. Сормовський суднобудівний.
4. Дальзавод – у Владивостоці.
5. Морський суднобудівний в Севастополі [19].

За надання шпигунських свідчень з суднобудування Шеффер отримав від Вермана протягом 1925–32 рр., в різний час, винагороду в сумі понад 3000 карбованців [20]. Крім того, надавши згоду Верману та Карллу на проведення диверсійних актів на заводі ім. Марті, отримував від них кошти для сплати завербованим для цього особам. Зокрема, Шеффером було вручено Гуммерту Ю.О. у вигляді авансу за здійснення пожежі 1000 карбованців, отриманих для цієї мети від Карлла [21]. Як уже відомо з вищевикладеного, цей диверсійний акт – організація пожежі критого елінгу з малими підводними човнами («Малютка») – відбувся 22 жовтня 1933 р.

В своїх показах від 10 грудня 1933 р. Шеффер А.Ф. розповів: «З Ленінграда я повернувся ввечері 26-го жовтня. З'явившись вранці на завод, я дізнався, що на стапелях малих човнів була пожежа. Не встигнувши розпитати, коли була пожежа і які її наслідки, я був викликаний до директора заводів*, де був зайнятий до 12-ти з лишком годин. Вийшовши із кабінету директора я прийшов до себе в контору і був заарештований» [22].

Далі доцільно дещо детальніше зупинитися на цьому диверсійному акті. Однією з особливостей справи про підпал стапеля № 2 з підводними човнами «Малютка» було те, що на відміну від інших учасників шпигунсько-диверсійної організації слідство по ній повністю проводилося Економічним управлінням ДПУ УСРР. Сама ж справа щодо основних організаторів та виконавців – Гуммерта Ю.О., Горовенка Г.І., Івановського М.І. та Плохого І.І. була виділена в окреме провадження.

Складність дослідження матеріалів та висновків по них полягає в тому, що оригінал слідчої справи (№ 600101) був втрачений в 1942 р. в м. Свердловську (знищений

в результаті пожежі). В своєму розпорядженні ми маємо лише завірені копії з копій допитів обвинувачених. Інші документи в справі відсутні.

Згідно показань обвинуваченого інженера виробничо-технічного відділу Гуммерта Ю.О. на допиті 1 листопада 1933 р. ініціатором здійснення даного диверсійного акту виступив Карлл.

За організацію пожежі Гуммерту та інженеру Горовенку Г.І. було обіцяно винагороду – від 500 до 1000 німецьких марок по паритету, тобто до 500 карбованців золотом, в залежності від ефекту [23]. А вже 22 листопада Гуммерт заявив:

«В жовтні, доручаючи Горовенку організацію і проведення підпалу стапеля № 2 в критому елінгу, я йому сказав, що йому і виконавцям буде видана винагорода або в іноземній валюті, або в радянській валюті з розрахунку 5000 карбованців золотом, що складає на радянську валюту від 150 000 карбованців до 200 000 у залежності від курсу на «чорній біржі» [24].

Такі ж розбіжності і нестиковки в показаннях обвинувачених ми маємо і в інших випадках, зокрема, стосовно способу організації пожежі.

Організатором диверсії став Горовенко Г.І., а безпосередніми виконавцями Плохой І.І. та Івановський М.І. – майстри заводу ім. Марті. Матеріали справи засвідчують, що всі вони мали певні мотиви «поквитатися» з радянською владою. Так, батько Горовенка, до речі одружений на племінниці колишнього Миколаївського градоначальника, адмірала Мязговського, був арештований в 1932 р. і засуджений до концтаборів.

Івановський М.І. під час «чистки» в партії (кандидат в члени ВКП(б)), був звільнений з роботи, як «класово чужий елемент», практично без перспектив на подальший трудоустрій. Також під час «чистки» постраждав і Плохой І.І.

Для того, щоб певною мірою реконструювати події, пов’язані з пожежею на стапелі № 2, звернемося до останнього протоколу допиту Плохого І.І. від 25 листопада 1933 р.:

«…Питання: Чи сказав Вам Горовенко, яким способом здійснити підпалення?

Відповідь: Так, сказав і дав досить конкретний план здійснення самої пожежі, який в точності був мною виконаний.

Питання: Радився він з Вами про те, чи вважаєте Ви цей план підходящим, чи пропонував його виконати без обговорення?

Відповідь: Запропонував виконати його без обговорення.

Питання: Що він Вам запропонував зробити?

Відповідь: Горовенко запропонував мені зняти освітлювальні дроти тимчасово прокладені до підводних човнів № 259 і 260 (він мені просто сказав, зняти з інших човнів), і провести під підлогою біля суден №№ 255 і 256. Крім того намазати там же настил підлоги знизу кузбаслаком і потім, під час вмикання проводів в рубильник, відбудеться коротке замикання і від цього виникне пожежа. Чому саме вибране біля підводних човнів № 255 і 256, Горовенко мені говорив, але я сам знав, що це місце просякнуте жиром (з цього місця спускались судна), нафтою і кузбаслаком і воно в кінці елінгу та менш помітне. Коли я сказав Горовенку, що в електриці мало розуміюся, він мені сказав, що зі мною разом буде працювати електрозварний майстер Івановський і сказав мені, що я з Івановським зустрінуся о 6 г. веч. біля стапеля 206 судна.

Питання: Як Вами був організований підпал елінгу?

Відповідь: 21 жовтня в обідню перерву я взяв відро в к-рі цеху, налив його з бочки, що стояла біля 255 човна і опустив це відро в люк (опустився туди сам і поставив відро в сторону). 22 жовтня я пішов зустріти Івановського, зустрів його біля 206 судна, ніхто нас разом не бачив, так як у другу зміну біля цього судна, як у комерційного, робота не проводилася. Зустрівши Івановського, я просив його трішки почекати поки [йому] не зроблю прохід. Івановський був одягнутий у чорну тужурку та сіру кепку. Я пішов назад у док, взяв лом, що лежав на надбудові біля 256 судна, підірвав дошку біля забору і пропустив Івановського. Він негайно пішов і спустився в люк. Я зняв з 259 та 260 човнів провід і подав йому. Одночасно, вірніше перед тим, як зняти провід, я поклав на місце лом. Івановський просидів в люку до 8 годин, до обідньої перерви. Коли робітники розійшлися, тоді Івановський виліз із люка і протягнув провід до рубильника човна № 255 і включив його. Коли він це зробив, то ми почекали 1–2 хвилини поки загорілося, Івановський негайно тим же шляхом вийшов з елінгу, я ж пішов до контори ЦРБ.

Питання: Хто Вас бачив в конторі ЦРБ?

Відповідь: Я в к-рі ЦРБ (цехового розподільчого бюро) застав Кричевського і Фундаментова і став з ними розмовляти з приводу замітки до стінгазети, де мене обізвали провокатором. Приблизно через чверть години після того як я пішов з місця підпалу, в к-ру прийшов зварювальний майстер Гурович і закричав, що пожежа. Після цього всі побігли до місця пожежі.

Питання: Для чого Ви пішли до контори ЦРБ?

Відповідь: Саме для того, щоб мати можливість послатися на людей, які бачили мене на початку пожежі.

Питання: Чи обіцяв Вам Горовенко яку-небудь винагороду за підпал?

Відповідь: Нічого не обіцяв і нічого не дав.

Питання: Чи зустрічалися Ви після пожежі з Гуммертом, Атманакі, Черняховським чи Івановським?

Відповідь: Ні, не зустрічалися.

Питання: Чому був обраний саме такий спосіб підпалу, а не більш простий, шляхом запалення будь-якого предмета (клапті, ганчірки), без зайвої участі ще однієї людини (Івановського)?

Відповідь: Такою була вказівка Горовенка, чому саме був намічений такий план я не думав і покладався на авторитет його та інших учасників цієї справи» [25].

Важливість справи підкреслюється й тим що допити обвинувачених проводили прокурор ЕКУ ДПУ УСРР Мальцев, заступник начальника Економічного управління УСРР Тимофеєв, начальник ЕКВ Одеського облвідділу ДПУ Орлов, уповноважені ЕКВ Одеського облвідділу ДПУ та ЕКУ ДПУ УСРР. В кількох допитах приймав участь заступник начальника ЕКУ ОДПУ СРСР.

Аналіз матеріалів слідства засвідчує, що розслідування диверсійного акту далеко не основний епізод у справі, та й його негативні наслідки були відносно незначними. Головне ми вбачаємо в намаганні слідчих, прослідкувавши зв'язки Карлла, Кришая, Фогеля, Гуммерта і Горовенка, «створити» контрреволюційну диверсійно-шпигунську організацію в суднобудуванні. Загалом у протоколах допитів, вміло зре-

жисованих і направлених слідчими, було названо понад 50 прізвищ керівних та інженерних працівників «Союзверфі» та суднобудівних заводів.

Напрошується висновок, що дана справа була штучно створена органами Економічного управління ДПУ як результат внутрівідомчих протиріч на противагу справі «Контроль - К°». Адже основну роль в останній відіграли особливі відділи, і у відповідь на неї органам ЕКУ потрібна була своя, окрема масштабна «справа».

Простежуючи у хронологічному порядку перебіг подій, зупинимося на особі Вайнцеттля, заарештованого 5 листопада 1933 р. Саме йому органи ДПУ відводили одну з ключових ролей у справі «Контроль - К°».

Громадянин Австрії Вайнцеттль Йосип Матвійович, 1897 р.н. розпочав роботу у Гамбурзькій конторі фірми «Контроль - К°» з 1921 року. Після перерви на навчання в Гамбурзькому хімічному університеті в 1925 р. повернувся на попереднє місце роботи, отримавши звання доктора хімії.

Оскільки конторська робота Вайнцеттля більше не влаштовувала, він звернувся до управляючого Гамбурзькою конторою «Контроль - К°» Зіпмана з проханням дати йому можливість працювати за фахом. Той запропонував йому на вибір одну із хімічних лабораторій «Контроль - К°» у Франції, Англії чи СРСР. Вайнцеттль Й.М. обрав Радянський Союз, так як там вже працював його брат Карл.

Пізніше, на допиті 27 грудня 1933 р. Вайнцеттль показав, що перед від’їздом в СРСР він мав співбесіди з довіреним «Контроль - К°» у Гамбурзі Заксом. Впевнившись в остаточному рішенні Вайнцеттля останній наголосив, що його робота в СРСР буде полягати в розвідувальній діяльності на користь Німеччини, а також в націоналістичній роботі серед німців Радянського Союзу [26]. На черговій зустрічі з Заксом, той познайомив Вайнцеттля з невідомим у цивільному одязі. Далі звернемося до свідчень Вайнцеттля:

«Закс представив мені незнайомого, як офіцера, який є представником Східного відділу Німецького Генерального Штабу.

Невідомий офіцер детально цікавився моєю біографією і політичними поглядами.

Після розпитувань він сказав мені, що йому відомо від Закса про моє бажання поїхати в СРСР, де працюватиму на користь Німеччини» [27]. На наступній зустрічі дав підписати Вайнцеттлю відповідне зобов’язання. Після цього дав йому наступні вказівки:

1. Створити серед німецьких колоністів і працюючих в СРСР німецьких спеціалістів німецьку націоналістичну організацію.

2. Зайнятися збором даних на заводах, які мають оборонне значення.

3. Особливе значення приділяти суднобудівним заводам і верфям.

4. Наряду з виконанням цих завдань підбирати людей для створення диверсійних осередків на заводах, що мають оборонне значення, для вчинення диверсійних актів.

Далі Закс та невідомий офіцер детально проінструктували про налагодження зв’язків. Зокрема, вони наголосили, що Вайнцеттль повинен бути на зв’язку з Ганном, секретарем консульства Німеччини в Одесі, який керував всією шпигунською і контрреволюційною діяльністю на Україні.

У випадку неможливості систематичного зв’язку з Ганном, Вайнцеттль Й.М. всі матеріали повинен передавати через управляючого центральною конторою «Кон-

троль - К°» в Москві Бернгардта С.К., який, в свою чергу, буде давати йому вказівки по роботі.

Під час передачі матеріалів через будь-яких третіх осіб Вайнцеттль повинен був підписувати їх прізвищем «Кернот» [28].

Після прибуття до СРСР у жовтні 1925 р. Вайнцеттль Й.М. деякий час працював у Московській конторі «Контроль - К°». А вже в березні 1926 року отримав призначення в Маріупольську контору, яку очолив восени 1930 р.

Згідно матеріалів слідчої справи, у Маріуполі Вайнцеттль завербував для проведення розвідувально-диверсійної і націоналістичної роботи кілька осіб. Серед них були: пастор Маріупольського римо-католицького костелу Вагнер А.К., інженер-хімік заводу «Ілліча» Ставровський А.Н., заступник начальника паросилового цеху заводу ім. Ілліча Танк Е.Г., заступник управляючого Маріупольської контори «Експортхліб» Булава К.Г. та інші [29].

Користуючись відрядженнями по роботі фірми, Вайнцеттль налагодив зв'язок з Ганном. Відвідавши декілька раз Миколаїв, він залучив до шпигунсько-диверсійної роботи бухгалтера Миколаївської контори «Контроль - К°» Штурма А.В., а через нього іноземних спеціалістів – інженера заводу ім. А.Марті Карлла Р.В. та інженера заводу «Плуг і Молот» Кришая Р.Й., пастора Миколаївського католицького костелу Зиско Х.Л. [30].

Під час допиту 2 грудня 1933 р. Вайнцеттль розповів:

«В серпні 1928 року Бернгардт телеграфом запропонував мені виїхати до Одеси для завантаження малясу. Я зупинився в Одеській конторі «Контроль - К°», де вперше особисто познайомився з управляючим цією конторою, про якого я раніше чув – Гермером, який займався розвідувальною роботою. Гермер мені сказав, що Ганн чекає мене в Консульстві.

В той же день я відвідав німецьке консульство в Одесі, де мав з Ганном конфіденційну розмову про мою роботу як німецького таємного агента і майбутні задачі…

[…] В процесі викладення Ганном принципових установок, він особливо підкреслив мені необхідність проникнути будь-що в Червону Армію з метою вербовки людей, особливо із числа німців; створення цінної агентурної мережі в портах, особливо в Севастопольському і Миколаївському, які мають велике воєнне значення; насадження цінної агентури на крупних промислових підприємствах і організації еміграційного руху серед німецьких колоністів. Останній задачі Ганн надавав особливо великого політичного значення, пояснюючи це тим, що в Німеччині зростає революційний рух, який може бути локалізований протирадянською пропагандою, яку необхідно організовувати в Німеччині за допомогою німців-емігрантів із Радянського Союзу.

Ганн тоді ж указав мені на можливість широкого використання в цій частині роботи Гермера і, здається, вказав на інших людей, але прізвищ зараз не пам'ятаю.

Забув сказати, що під час цієї розмови з Ганном, він вказав мені на представника німецької «Леванте-лінії» – Мевеса, як на цілком свою надійну людину, яка має великі можливості підтримувати зносини між портами і консульством за допомогою капітанів пароплавств» [31].

Окремо Вайнцеттль Й.М. розповів про пропагандистську роботу серед німців-колоністів, яка проводилася особливо активно через німецьких католицьких ксьон-

дзів – Вагнера, Шуберта, Гаценбергера, Фаута, Нейкума, Зиско. Так він зазначив, що з моменту приходу фашистів до влади в Німеччині, ним давалися через патерів установки посилити націонал-соціалістичну пропаганду, організувати в німецьких колоніях населення до активного виступу під час німецької окупації і всілякої підтримки німецької інтервенційної армії.

За його словами, для цього мають бути використані всі засоби агітації і пропаганди, провокаційні чутки, релігійний вплив, розпалювання шовіністичних почуттів, зносини з Німеччиною за допомогою агітаційних листів і грошової допомоги від різних так званих благодійних організацій [32].

Показові в цьому відношенні є зізнання на одному з допитів ксьондза Зиско Х.Л.:

«Від самого початку мого священства активність свою я направив проти Радвлади і на амвоні (тут скрито) і серед віруючих і особливо серед своїх знайомих. Особливо будучи самостійним ксьондзом в Миколаєві я шкодив Радвладі, де тільки міг. Критикував всю її роботу, прогрес, не залишив ні одного заходу без насміхань і критики саркастичної.

З амвона цілком ясно настроював народ проти Радвлади. Говорячи з пафосом розпалював ненависть в серцях віруючих, обвинувачував владу в безбожжі, переслідуванні релігії і представляв її винуватицею голоду й інших нещасть.

…Особливою активністю відзначився період, коли Гітлер прийшов до влади. Німеччину ставив в приклад моїм близьким, говорячи, що тільки так можна боротися проти комунізму. Говорив, щоб як можна більше ці гітлерівські повстанські контрреволюційні ідеї серед мас [розповсюджувати] і таким чином старатися, щоб якомога більше було таких невдоволених і збуджених проти Радвлади, щоб тим самим Гітлеру полегшити дорогу в Росію…» [33].

Зиско Християн Леонтійович, ксьондз Миколаївського католицького костелу

Крім того, виконуючи завдання Вайнцеттля і патера Одеського католицького костелу Шуберта, Зиско завербував 21 особу, яких залучив до шпигунської роботи. Активно Християн Леонтійович проводив діяльність із створення диверсійних груп серед німців-колоністів та на підприємствах м. Миколаєва. Останні повинні були бути готовими для проведення диверсійних актів на випадок війни з Німеччиною.

В березні 1933 р. Зиско отримав від Вайнцеттля вказівку – негайно приступити до здійснення ряду диверсійних актів в оборонних цехах заводів ім. Марті і «61».

Можна лише додати, що Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР ухвалила ув’язнити Х. Зиска у ВТТ терміном на 10 років. Згідно з повідомленням управління Сиблагу НКВС СРСР, «влітку 1934 ув’язнений Зиско Християн Леонтійович, що перебув у Сулавському відділенні Сиблагу, при спробі втечі з двома в’язнями, що були засуджені за шпигунство, був смертельно поранений і згодом помер» [34]. 2 березня 1990 р. Зиско Х.Л. був реабілітований.

Окреме місце у справі німецької шпигунсько-диверсійної організації займає особа Вермана Віктора Едуардовича, німецько-підданого, заарештованого органами ДПУ 15 листопада 1933 року. Згідно з матеріалами слідчої справи Верман, не входив до структури «Контроль - К°» і проводив розвідувальну діяльність самостійно. Єдине, що на нашу думку, дало підстави віднести його до слідчої справи «Контроль - К°» це використання Карлла Г.В., Кришая Р.Й. та деяких інших осіб, пов'язаних з Вайнцеттлем чи структурою фірми «Контроль - К°». Спільним для них був центр передачі розвідувальної інформації та отримання вказівок – секретар німецького консульства в Одесі Ганн К.І., якому слідчі відвели роль резидента німецької розвідки на Півдні України. Саме з Ганном Верман вирішував питання про те, кого залишити по своєму відбуттю до Німеччини керівником розвідувально-диверсійної мережі в Миколаєві – Кришая чи Карлла, зупинившись на особі останнього. До речі, Карлл Г.В. єдиний з осіб, що проходили по справі, хто не визнав своєї провини.

Слідча справа Вермана В.Е. вміщує настільки вражаючі і, навіть, шокуючі факти, які наводяться в автобіографічних даних протоколу допиту від 8–14 грудня 1933 р., що ми знайшли за доцільне більш детально зупинитися на його особі.

Верман В.Е. народився в м. Херсоні в 1883 році в сім'ї капітана торговельного флоту. Після навчання отримав посаду кресляра в технічній конторі заводу «Наваль» в Миколаєві. У вересні 1903 року виїхав до Німеччини для проходження воєнної служби як німецько-підданий.

В 1905 році Верман повернувся до Миколаєва і за сприянням німецького консула Фрішена і його племінника австрійського консула Вінтшайта був прийнятий у відділ морських машин заводу «Наваль». В тому, що головний інженер заводу «Наваль» Еггерс не відмовив прохачам, не було нічого дивного. Адже це було підприємство, в якому основна роль належала іноземному капіталу, і серед працівників, у тому числі в керівництві була значна кількість іноземців.

В показаннях на допиті Верман наводить наступні факти:

«Разом зі мною в цьому відділі працювали інженери: Мор – унтер-офіцер німецького флоту і Ган (нічого спільного з майбутнім секретарем німецького консульства в Одесі не має – авт.) – офіцер запасу німецького флоту – німецько-піддані.

Обидва вони, як я дізнався згодом, прибули з Німеччини в 1903 році і працювали на заводі «Наваль», займалися шпигунством, здійснювали зв'язок з німецькою розвідкою через Вінтшайта.

Останній, як мені потім стало відомо, був резидентом Німецького Генерального Штабу, і до моменту втечі в Німеччину – початок війни 1914 року, проводив велику розвідувальну роботу на Півдні Росії.

З 1906–1907 рр. Вінтшайт був призначений австрійським віце-консулом в Миколаєві.

Працюючи в технічній конторі відділу морських машин, я близько зійшовся з інженерами Мором і Ганом, про яких я говорив вище, і обидва вони стали мене обробляти і поступово залучати до шпигунської роботи на користь Німеччини.

Початок моєї шпигунської діяльності відноситься до періоду 1907 року, коли я став постачати матеріалами розвідувального характеру інженера Мора, а з його від'їздом в Німеччину разом з Ганом в 1908 р. – безпосередньо Вінтшайта. Бува-

ли випадки, що матеріали я передавав Вінтшайту через працюючого зі мною в одному відділі інженера Ліпмана – німецько-підданого, про якого я забув згадати вище як про активного розвідника, який прибув із Німеччини разом з Мором і Ганом в 1902–1903 рр.» [35].

Завдання, які отримав від Вінтшайта, полягали у вербовці для розвідувальної роботи людей на заводах Миколаєва, Севастополя, Дніпропетровська, Олександрівська, Херсона, Одеси та інших міст, а також збір матеріалів по воєнним кораблям, як підводним, так і надводним.

Серед завербованих Верман, зокрема, називав Лінке Бруно, інженера Шеффера, електрика Сгібнєва (Миколаїв), Блюма, інженера Міллєра (Одеса), Гофмана, Полудьонного, Байля (Херсон), братів Бодовських (Олександрівськ) та низку інших осіб.

Особливо слід зупинитися на даних про розвідувальну мережу в Севастополі. Саме з Верманом деякі дослідники пов'язують вибух, що стався в 1916 році на лінкорі «Императрица Мария».

Верман В.Е. на допиті показав наступне: «В Севастополі вся розвідувальна діяльність здійснювалась інженером Візером, завербованим особисто Мором, з ним я зв'язався по шпигунській роботі в 1908 р. Знаю, що у Візера була своя шпигунська мережа в Севастополі, із складу якої я пам'ятаю лише тільки конструктора адміралтейства Карпова Івана, з яким мені доводилось особисто стикатись. Візер в 1918 році виїхав до Німеччини» [36].

Лінкор «Императрица Мария»

Російські автори О. Черепков та А. Шишкін в статті «Постарайтесь убрать «Марию» наводять свідчення електрика Сгібнєва:

«Особливий інтерес викликавав електрик А.В. Сгібнєв. Він відповідав за роботи з устаткування тимчасового освітлення на воєнних кораблях, що будувалися на «Руссудні», у тому числі й «Императрицы Марии». В 1933 році в ході слідства Сгібнєв показав, що Вермана дуже цікавила схема артилерійських башт дредноутів. Адже перший вибух на лінкорі «Императрица Мария» пролунав під носовою артилерійською баштою. «В період 1912–1914 рр., – розповідав Сгібнєв, – я передавав Верману дані в усній формі про будівництво лінійних кораблів типу «Дредноут», «Мария» і «Александр III», в межах того, що мені було відомо про хід їх побудови і строки готовності окремих відсіків кораблів».

Таким чином, у Вермана в руках була найцінніша інформація про зростаючу могутність російського флоту на Чорному морі. Після окупації Півдня Росії німцями розвідувальна діяльність Вермана була винагороджена по заслугам…» [37].

Автори відзначають факт нагородження Вермана, про що він засвідчив на допиті:

«В 1918 році, по представленню капітан-лейтенанта Клосса, я був Німецьким командуванням за самовіддану роботу на користь Німеччини та за шпигунську діяльність нагороджений Залізним хрестом 2-го ступеня» [38].

О. Черепков і А. Шишкін в згадуваній статті підводять до висновку, що незважаючи на депортацію Вермана з початком Світової війни, він має опосередковане відно-

шення до вибуху на «Марії», вказуючи на факти, що свідчили про можливий диверсійний акт. Зокрема, вони згадують про діяльність в Севастополі інженера-механіка заводу «Наваль» Візера та конструктора Карпова. Автори пишуть: «Тут і виникає питання – а чи не приймав участь Візер в «добудові» «Императрицы Марии» чи її ремонті на початку жовтня 1916 року?» [39]. Та й можливості здійснення диверсії при тому рівні забезпечення охорони, як справедливо зазначено в статті, були надзвичайно широкими. Згадуються також свідчення російського закордонного агента Бенціана Доліна (псевдоніми «Александров» і «Шарль») про надзвичайну зацікавленість Німеччини в знищенні «Императрицы Марии» [40]. Тим не менш, прямих доказів факту диверсії на сьогодні немає.

Що ж стосується Вермана В.Е., то слід відзначити, що під час слідства лінкор «Императрица Мария» побіжно згадується у справі лише 1 (!) раз. Малоймовірно, щоб співробітники ДПУ не розвинули це резонансне питання в протоколах допитів, якби були хоч якісь, навіть найменші підозри причетності до нього Вермана. У запитаннях слідчих немає жодного стосовно подій 1916 року у Севастополі!

2 серпня 1914 року Верман В.Е. був заарештований в Миколаєві і разом з іншими німецько-підданими висланий під Оренбург, де і залишився на проживанні в Сейтовському посаді Каргала. В грудні 1917 р. він тікає з місця висилки і з'являється в Миколаєві вже у березні 1918 р., коли місто було окуповане німцями.

Згідно показань в слідчій справі, Верман знову повертається до попередньої «плідної діяльності». Працюючи в німецькій портовій комендатурі під керівництвом капітан-лейтенанта Клосса, він відновлює попередні зв'язки з Лінке, Шеффером,Ноймайером та іншими, вербує нових осіб.

Згадуючи цей період своєї діяльності Верман зазначав:

«Працюючи в портовій комендатурі, мені доводилося часто бувати у службових справах у генерала Гільгаузена та його заступника – лейтенанта Рока. Там же я познайомився з лейтенантом німецької розвідки – «Нахріхтендінст» – паном Брізером, який, як згодом вияснилося зі слів капітан-лейтенанта Клосса, знав про мою шпигунську роботу. Приблизно в травні місяці 1918 року, Брізер запросив мене до себе і став мене детально розпитувати про мою минулу і нинішню розвідувальну роботу. Я зробив Брізеру детальну доповідь, розповів як я зв'язався з Вінтшайтом через Мора і Гана, кого я завербував для шпигунської роботи, які матеріали розвідувального характеру добувались в Миколаєві та інших містах і т.д.

Лейтенант Брізер, вислухавши мене, заявив, що шпигунську мережу необхідно розширити і серйозно зайнятися висвітленням настроїв населення, звертаючи особливу увагу на революційно налаштовані прошарки і виявлення серед них повстанських тенденцій.

Брізер запропонував у подальшому всі матеріали розвідувального характеру передавати йому» [41].

На виконання вказівок Брізера Верман займається вербовкою німців-колоністів, і зокрема, в 1918 році завербував жителів колонії Ватерлоо Бетьхера і Баумгартнера для збору інформації в районах. До речі, саме Баумгартнер за дорученням Вермана вів переговори в Єлисаветграді з отаманом Григор'євим про визволення взятих ним в полон німців.

Як бачимо, вагомих причин для нагородження Вермана В.Е. Залізним хрестом було більш ніж достатньо і без «Императрицы Марии».

Біографія Віктора Едуардовича і в подальшому була багатою на події і пригоди, достойні детективного роману.

1 березня 1919 р. німецькі окупаційні війська покидають Миколаїв, а з ними місто залишає і Верман, небезпідставно побоюючись переслідувань з боку більшовиків. В Одесі він зустрівся з керівником Спартаківського загону Кохом і рядовим спартаківцем Шмідтом, добре знайомим йому по Миколаєву, які влаштували Віктора Едуардовича до штабу свого Ревкому в Миколаєві. Це допомогло Верману разом зі Шмідтом легковою автомашиною повернутися до міста.

В Миколаєві Верман В.Е. знову налагоджує зв'язок з Лінке Бруно, таємно зустрічається з Брізером. Надалі знову надаємо слово Верману:

«Брізер під час бесіди зі мною заявив, що йому, можливо, прийдеться виїхати в Німеччину і тому він доручає мені керівництво всією шпигунською роботою по Миколаєву і навколишнім районам.

Потім Брізер вказав на необхідність побіжно з відновленням зв’язків зі старою агентурою, розширити шпигунські осередки на заводах і всі добуті матеріали направляти в Ост-Абтайлунг (Східний відділ Генерального Штабу Німеччини, німецька воєнна розвідка – авт.) через капітанів німецьких суден, які будуть мати до мене явки від нього.

Ми домовилися, що зустрічі з капітанами будуть відбуватись в Миколаєві в пароплавній компанії, згодом перейменованої в Совторгфлот» [42].

Нарешті, на початку 1922 р. в Одесі відбувається знайомство Вермана з прибулим із Німеччини уповноваженим Німецького уряду з евакуації німецьких військовополонених Ганном, який згодом зайняв посаду секретаря німецького консульства в Одесі (заодно отримав новий паспорт німецько-підданого, в заміну старого, відібраного ЧК під час арешту в кінці 1921 р. за скоєння службового злочину).

В липні 1923 р. Ганн заявив Верманові, що лейтенант Брізер доручив йому зв’язатися з ним для продовження шпигунської роботи, підпорядкувавши таким чином в організаційному відношенні Вермана собі. Хоча за словами останнього, він час від часу через окремих посланців передавав інформацію в Ост-Абтайлунг паралельно з Ганном і безпосередньо Брізеру (через капітанів німецького флоту Бреквольта, Тімена, Котце).

На виконання завдань, поставлених перед ним Брізером і Ганном, Верман завербував наступних осіб:

1) Шеффера Артура Фрідріховича – начальника планово-економічного відділу заводу ім. Марті, доручивши йому зібрати шпигунські матеріали по воєнному надводному і підводному суднобудуванню. За передані матеріали Шеффер А.Ф. отримав від Вермана понад 3000 крб. винагороди.

2) Козловського Павла Володимировича – начальника кошторисно-калькуляційного відділу заводу ім. Марті. За шпигунські дані отримав близько 2000 крб.

3) Сгібнєва Олександра Васильовича – старшого електрика-конструктора заводу ім. Марті, а потім заводу ім. 61 комунара. Передав Верману дані по електродвигунам і акумуляторам на підводних човнах, по броні, за що отримав 1500 крб. винагороди.

4) Фогеля Отто Олександровича – колишнього начальника котельного цеху заводу ім. Марті. За дані по підводним човнам отримав до 3000 крб.

5) Єлисеєва – конструктора заводу ім. Марті, який передав Верману інформацію про роботу спеццехів та копію мобілізаційного плану заводу. Винагорода – близько 3000 крб.

6) Шикова Василя Миколайовича – начальника виробничого відділу заводу «Крестінтерн», який надав інформацію про виробничі програми заводу, копію мобілізаційного плану. Отримав від Вермана 1500 крб.

7) Канасєвича Івана Казимировича – помічника начальника Миколаївського міського порту – надав інформацію про стан водного каналу, виробничу програму порту. Канасєвичу Верманом було передано 2000 крб. винагороди.

8) Байля Вільгельма Юлійовича – перекладача, який повідомив Вермана про концентрацію військ та воєнне будівництво на Далекому Сході.

9) Фокіна Дмитра Леонідовича – технічного керівника Миколаївського водопроводу; інженерів Берга і Шпехта; майстра заводу ім. Марті Шнайдера Максиміліана; робочого водопроводу Голубова; Меллер Белу Андріївну – перекладача радіостанції – які постачали Верману шпигунські матеріали по своїм підприємствам; німців-колоністів Глазера Флоріана, Шлоссера і Бетингера, що висвітлювали за його завданнями політичне і економічне положення німецьких колоній [43].

В заключній постанові по справі Вермана В.Е. зазначається, що за свою роботу на користь німецької розвідки він отримав винагороду близько 18000 рублів різночасно, і з цієї суми оплачував передані йому агентами шпигунські матеріали [44].

Щоправда, з матеріалів справи не зрозумілі джерела отримання цих коштів. Крім того, дослідження окремих справ на осіб, причетних до діяльності шпигунсько-диверсійної організації більшість з них відкидали факт отримання грошей. Та й названа вище сума, отримана Верманом, явно менша за ту, яка буцімто була роздана агентам за роботу.

Ще більш вражають плани проведення диверсійних актів, директиви на проведення яких з травня 1933 р. Верман В.Е. отримав із Німеччини від «Ост-Абтайлунг». Зокрема, на їх виконання, Верман доручив Сгібнєву підпалити відкритий елінг заводу ім. 61 з метою знищити воєнні та комерційні судна, що знаходились там.

Інженеру Фокіну Д.Л. він доручив підірвати водонапірну башту Миколаївського водопроводу, синхронізувавши цей диверсійний акт з підпаленням елінгу на заводі ім. 61 комунара, щоб не дати локалізувати пожежу.

Інженер Берг отримав від Вермана завдання вивести з ладу турбіни Миколаївської електростанції.

В слідчій справі підкреслювалось, що у всіх пред’явлених йому обвинуваченнях Верман В.Е. зізнався. Ні в кого, хто більш-менш знайомий з методами фабрикації гучних справ органами держбезпеки в часи тоталітаризму, подібні «зізнання» не викликають подиву. Тут виникає інше питання – чи могли правлячі кола Німеччини, ще не покінчивши з наслідками Версальської системи договорів, ще не вийшовши з економічної кризи і тільки-но розпочавши відновлення збройних сил, вдаватися до подібних авантюр? Слід врахувати й факт економічної та воєнно-технічної співпраці і певної взаємозалежності СРСР і Німеччини в цих сферах. Вважаємо що, навіть

з врахуванням приходу до влади нацистів, політичне керівництво Німеччини навряд чи ризикнуло б піти в той час шляхом відкритих провокацій проти СРСР.

Втім, якщо задатися питанням – а чи могла німецька розвідка в тому чи іншому відношенні використовувати Вермана? – відповідь, на нашу думку, повинна бути однозначно ствердною. До такого висновку нас наштовхує сповнена пригод біографія Віктора Едуардовича та схильність до авантюр. Чого варті тільки факти його участі в організації втеч з місця висилки німецьких військовополонених через перський кордон (серед яких, до речі, був і відомий фон Бюлов) та діяльність після повернення до Миколаєва. Вже один факт того, що за останні десять років перед арештом (1923–1933 рр.) Верман В.Е. змінив вісім (!) місць роботи красномовно характеризує цю особистість.

Сумнівними є також показання Кришая Р.Й. та Карлла Г.В., яким у слідчій справі було відведене центральне місце в безпосередній організації шпигунсько-диверсійної роботи. У справі Кришая єдиним «речовим» доказом його злочинної діяльності є тільки переписка з рідними, друзями та знайомими. Причому, листи містять інформацію про повсякденне життя в Миколаєві, на побутові теми і до того ж надзвичайно неякісно перекладені з німецької мови. Жодних доказів, крім власних визнань та показань інших обвинувачених, у справі немає.

Досить цікавою є записка Карлла від 13 листопада 1933 р., адресована ОДПУ СРСР. В ній він, зокрема, пише*: «Після того, як я… представлений був 2 моїм іншим вищим, а може бути навіть найвищим начальником місцевої влади УДПУ, указавшим мені на моє безнадійне положення, з якого мене нічого вже не може врятувати, то було б самою крайньою впертістю, якби я на завтрашній день знову вручив би Вам запропонований мені текст непідписаним (! – авт.). Я цілком усвідомлюю, що я цим документом як би підписую собі смертний вирок. Організована ватага злочинців проти Радянської держави обрала мене в цьому процесі кроликом, який повинен стікати кров'ю за їх злочини, так як вони дуже добре знають, що я, якщо залишаюсь при правді, не можу нічого показати проти них. Неправдивість цього я в даному випадку міг би проти них показати, негайно б проявилась як така. І так я без всякого подальшого суду вже осуджений і я, так би мовити, кладу свою голову під вашу сокиру палача з впевненістю, що ні Ви і ні я сам собі допомогти не можемо. Я приймаю цей відчайдушний вихід як підкорення долі, може бути заслужений мною за мої попередні гріхи проти інших людей, це підкорення долі не має ніякого зв'язку із … злочином проти Радянської Держави, так як я добре знаю і ще раз завіряю, що до цього злочину непричетний. А тому я Вам ніяким чином не можу допомогти розкрити цей злочин.

… Ворогом Радянської Держави до моменту мойого арешту я не був, чому Ви мене безжально штовхаєте у ворожий бік, до якого я ніколи (примітка перекладача – слово не закінчене)» [45].

Незважаючи на, м'яко кажучи, недосконалість перекладу записки, ми не маємо підстав не вірити її правдивості. Крім того, зі змісту записки видно, що Карлл не бажав втратити роботу в СРСР із-за скрутного матеріального становища на батьківщині.

Після ознайомлення з матеріалами справи складається враження, що, по крайній мірі, Карллу Г.В. була штучно створена роль центральної фігури в шпигунській ор-

ганізації. Нагадаємо, що він так і не визнав своєї вини, а наведена вище записка розкриває методи проведення допитів.

Слід нагадати, що репресії проти старих інженерних кадрів в суднобудуванні в рамках справи «Контроль - К°» в 1933 – на початку 1934 рр. були далеко не першими. Достатньо згадати справу «Ллойд» шпигунсько-шкідницької і диверсійної організації англійської розвідки «Інтеліженс Сервіс» [46]; справу контрреволюційної шкідницької організації на суднобудівному заводі ім. А. Марті, розгромленої органами ДПУ в 1931 році.

Причому всі зазначені справи пов'язані між собою, і справа «Контроль - К°» є ніби логічним продовженням попередніх. Мало того, в слідчих справах по німецькій шпигунсько-диверсійній організації є прямі посилання на них і фігурують одні й ті самі прізвища. Загалом, на нашу думку, нічого дивного в цьому немає, оскільки вони були складовою частиною політики тоталітарного режиму кінця 1920-х – початку 1930-х років проти інженерно-технічної інтелігенції.

Подив визиває інше. Зусиллями ДПУ УСРР розкрита потужна шпигунсько-диверсійна організація, яка діяла на значній території СРСР. Значення справи «Контроль - К°» підкреслювалося вже тим, що слідство було передано з областей до тодішньої столиці УСРР – Харкова і проводилося в центральному апараті ДПУ республіки під постійним контролем керівництва СРСР і особисто Й. Сталіна. І раптом, замість того, щоб показати величезні здобутки чекістів у боротьбі з ворогами народу і шпигунами (на зразок відомої операції «Трест») – справа була засекречена.

Спробуємо, спираючись на наявні документи і матеріали, сформулювати версію подій і дати своє пояснення незрозумілим фактам. Для цього є доцільним повернутися до показань Вайнцеттля. В протоколі допиту від 2 грудня 1933 р. він розповів наступне:

«Найбільшим акціонером фірми «Контроль - К°» є Німеччина, яка (тут мова йде про фірму – авт.) охоплює своєю мережею контор всю територію СРСР і всі німецькі порти. Німеччина користується великим впливом в Генеральній Конторі в Женеві, де відіграє вирішальну роль головний директор Гамбурзької контори Зіпман.

На території Радянського Союзу і Німеччини керівництво фірмою «Контроль - К°» знаходиться в руках особливо довірених німецьких таємних агентів, якими, наприклад, є: Бернгардт і Шейвандт.

Зрозуміло, що зв'язок з Німецьким Штабом Бернгардт старанно конспірує. Більше того, коли керівні працівники Гамбурзької і Женевської контор після фашистського перевороту в Німеччині виказали свої симпатії націонал-соціалістичній партії – із Генеральної контори в Женеві надійшов циркуляр про припинення будь-якого видимого зв'язку з Німеччиною. Переклад цього циркуляру з французької на німецьку Бернгардт прислав мені в Маріуполь. При цьому циркуляр Бернгардт супроводив мені, для ознайомлення, копію свого листа у відповідь на цей циркуляр в Женеву, в якому він вказував, що в майбутньому фірма буде працювати тільки під прапором Женеви. Коли в жовтні 1933 р. Шейвандт приїздив до мене в Маріуполь, в зв'язку з … арештами співробітників фірми «Контроль - К°», він пояснив мені, що цей циркуляр і вказівки Бернгардта Женеві у відповідь на циркуляр – могли визвати підозри у Радянської влади щодо особливої ролі і зацікавленості Німеччини в цьому заході. Ця

підозра могла б привести до того, що у випадку інтервенції з боку Німеччини, Радянський Союз ліквідував би договір з Контроль - К°…» [47].

Отже, звідси ми бачимо, що керівництво фірми «Контроль - К°», яка виступала монопольним посередником в експортно-імпортних операціях Радянського Союзу і мала контори практично у всіх портах СРСР, побоювалося втратити в ньому свої економічні позиції. Звідси намагання дистанціюватися від нацистської Німеччини. В цьому випадку, опинившись перед небезпекою втрати величезних прибутків в СРСР, виглядає малоймовірно, щоб керівництво «Контроль - К°» дало згоду на перетворення своєї фірми у прикриття для німецької розвідки.

В той же, час монопольне становище «Контроль - К°» в технічному обслуговуванні експорту зерна і сировини з СРСР приводило до недоотримання останнім значних валютних коштів. Вигідність для зовнішньої торгівлі СРСР ліквідації діяльності на його території цієї фірми, підтверджує довідка про виконання рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 20 лютого 1934 р. [48]. Проблема полягала тільки в тому, як досягти цієї мети, не погіршивши зовнішньополітичні стосунки з Заходом.

Цілком ймовірно, що для цього і була використана фабрикація ДПУ справи про діяльність широкої розвідувальної мережі під прикриттям фірми «Контроль - К°». До того ж вся діяльність іноземних спеціалістів в СРСР була під повним контролем органів державної безпеки. Певною мірою про це свідчить той факт, що у одного із «завербованих» органи ДПУ вилучили підписку про роботу в якості секретного співробітника (сексота) [49]. Можна навіть допустити, що для досягнення поставленої мети органами Державного політичного управління інспірована провокація у вигляді «диверсійного акту» на заводі ім. А. Марті, який мав мінімально шкідливі наслідки, але з максимальним політичним результатом.

Загалом, щодо диверсійних актів цілком можна погодитися з думкою С. Гнітько про те, що наприкінці 1920-х років на виробництві, особливо у вугільній і металургійній промисловості (це повною мірою стосується і суднобудування – авт.), почастішали аварії та нещасні випадки. Дійсними причинами цього були зношеність обладнання, недотримання правил техніки безпеки (особливо робітниками, що недавно прийшли на виробництво), порушення технологічного процесу, коли найголовнішим гаслом на виробництві стало «План за будь-яку ціну!». Проте існували і справжні диверсії [50]. До того ж, причин для невдоволення політикою сталінського режиму було більш ніж достатньо у різних соціальних верств. Про наявність в той час реальних диверсійних актів заявив в своєму інтерв'ю старший консультант прес-бюро Служби зовнішньої розвідки Росії полковник В. Карпов, посилаючись на мемуари «Моє шпигунське життя» британського розвідника Дж. Хілла [51].

Отже, хоча підстави для звинувачень окремих осіб у причетності до диверсій і були, їх потрібно було довести. В цьому відношенні цілком слушними є зауваження С. Гнітько про те, що в основу обвинувачення було покладено власноручні свідчення притягнутих до відповідальності. Основою звинувачення виступали не речові докази (вони повністю відсутні), а розроблена слідчими система «обмов».

Стосовно справи «Контроль - К°» складається враження написання якогось абсурдного сценарію. Протоколи допитів схожі на цикли оповідань, в кожному наступному з яких обвинувачений «згадує» якийсь новий факт. Залишається лише здога-

дуватися, що відбувалося за лаштунками цих протоколів. Тим більше, що в слідстві на той час вже повністю домінувала «цариця доказів» (тобто визнання обвинуваченими своєї провини як основний її доказ). Більше того, деякі аспекти обвинувачення будувалися не стільки на зізнаннях заарештованих у скоєних злочинах, скільки на визнанні намірів у скоєнні злочинів. Тобто, обвинувачувалися не за те, що скоїли, а за те, що збиралися скоїти [52].

Крім того, особливість слідчої справи «Контроль - К°» полягала в тому, що допити деяких обвинувачених велись через перекладача з німецької мови. Слідчі матеріали показують низький рівень перекладу і, як наслідок, виникають сумніви в тому, чи повністю вони розуміли суть обвинувачень.

Складнішою була ситуація зі шпигунством. Всі звинувачення у причетності до шпигунської діяльності представлялися у відповідності з Циркуляром ДПУ № 16/ЕКУ (про економічне шпигунство) від 25 січня 1929 р. В статті, присвяченій репресіям серед службовців та інженерних кадрів в 1930–1931 рр. С. Гнітько розповідає: «В слідчих документах зазначалося, що окремі представники «буржуазної інтелігенції»… займалися «збором матеріалів і складанням зведених оглядів стану промисловості України» з метою передачі їх в іноземні консульства або безпосередньо представникам іноземних фірм, колишнім акціонерам підприємств. Передача матеріалів здійснювалася під час закордонних відряджень спеціалістів чи під час їх зустрічей з представниками фірм, які перебували у відрядженні в СРСР» [53].

Повною мірою ці висновки стосуються і досліджуваної справи «Контроль - К°». Крім того, іноземні громадяни в той час працювали безпосередньо на підприємствах СРСР в якості спеціалістів, у тому числі на штатних посадах (навіть входили до управлінського персоналу), і мали можливість отримувати всю необхідну інформацію безпосередньо.

Факти передачі таємної інформації з СРСР іноземним зарубіжним центрам російської контрреволюції та іноземним фірмам, в тому числі від «спеців», як зазначено в дослідженні Є. Єлфімова і Ю. Щетінова, дійсно існували [54]. На сьогодні важко сказати, яку реальну шкоду вони завдали економіці Радянського Союзу.

Таким чином, на сьогодні ще зарано робити остаточні висновки по справі «Контроль - К°». Зрозуміло лише одне, що без залучення нових документів з архівів України, Російської Федерації, Німеччини, без спільних зусиль науковців в дослідженні даної проблеми дати відповідь на питання про те, хто з засуджених по справі «Контроль - К°» постраждав безневинно, а хто дійсно вчинив злочини, ще зарано.

Що стосується основних обвинувачених, то долі їх склалися по різному. Згідно постанови Судової трійки Колегії ДПУ УСРР від 23 лютого 1934 р. Шеффер Артур Фрідріхович, як громадянин СРСР був засуджений до розстрілу. Дані про виконання вироку у справі відсутні. Іноземно-піддані Верман Віктор Едуардович, Карлл Генріх Вільямович, Кришай Ріхард Йосипович та Вайнцеттль Йосип Матвійович на виконання постанови Політбюро ЦК ВКП(б) рішенням Колегії ОДПУ СРСР від 3 березня 1934 р. були вислані за межі Радянського Союзу. Подальша їх доля невідома.

15 січня 1991 року Шеффер А.Ф., Верман В.Е., Карлл Г.В., Кришай Р.Й. і Вайнцеттль Й.М. були реабілітовані як такі, що підпадають під дію ст. I Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи щодо відновлен-

ня справедливості по відношенню до жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років».

---

* Стаття вперше була надрукована в «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – К., 2010.– Вип.31.

1. Архив Президента Российской Федерации (далі – АП РФ). – Ф. 3. – Оп. 58. – Спр. 2. – Арк. 89–91; *Мозохин О.* Дело «Контроль - К°» // Военно-исторический архив (далі – ВИА). – № 7. – 2002. – С. 23–24.
2. *Мозохин О.* Назв. раб. – С. 22.
3. Там само.
4. АП РФ. – Ф.3. – Оп. 58. – Арк. 91. / Мозохин О. Указ. ст. – С. 24.
5. АП РФ. – Ф.3. – Оп. 58. – Спр. 243. – Арк. 92. / Мозохин О. Указ. ст. – С. 25.
6. АП РФ. – Ф.3. – Оп. 58. – Спр. 243. – Арк. 95–97. / Мозохин О. Указ. ст. – С. 27.
7. АП РФ. – Ф.3. – Оп. 58. – Спр. 243. – Арк. 196. / Мозохин О. Указ. ст. – С. 28.
8. Там само. – С. 29–31.
9. Там само. – С. 32–33.
10. Там само. – С. 37.
11. Там само. – С. 23.
12. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. – Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 5469. – Арк. 35.
13. ДАМО. – Ф. –Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 4949. – Арк. 7–8.
14. Там само. – Арк. 9.
15. Там само. – Арк. 12.
16. ДАМО. – Ф. – Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6585. – Арк. 93.
17. Там само. – Арк. 94.
18. Там само. – Арк. 104–105.
19. Там само. – Арк. 198.
20. Там само.
21. Там само. – Арк. 200.
22. Там само. – Арк. 137.
23. ДАМО. – Оп. 2. – Спр. 6582. – Арк. 16.
24. Там само. – Арк. 32.
25. Там само. – Арк. 103–104.
26. ДАМО. – Оп. 2. – Спр. 6586. – Арк. 140.
27. Там само. – Арк. 141.
28. Там само. – Арк. 142–145.
29. Там само. – Арк. 217.
30. Там само. – Арк. 219.
31. Там само. – Арк. 67–68.
32. Там само. – Арк. 87–88.
33. ДАМО. – Ф. -Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 2111. – Арк. 61.
34. Біографії римо-католицьких священиків, репресованих радянською владою // З архівів ВУЧК–ДПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – № 2 (21). – С. 392–393.
35. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6587. – Арк. 267–268.
36. Там само. – Арк. 270.
37. *Черепков А., Шишкин А.* Постарайтесь убрать «Марию» / Тайные страницы истории. – М., 2000. – С. 127–138.

38. Там само. – С. 132.
39. Там само. – С. 134.
40. Там само. – С. 135.
41. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6587. – Арк. 275.
42. Там само. – Арк. 278.
43. Там само. – Арк. 440–444.
44. Там само.
45. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6588. – Арк. 105–106.
46. *Макарчук С.* Справа «Англійської розвідувальної мережі» («Ллойд») / Реабілітовані історією. Миколаївська область. – Книга 4. – К.: Світогляд. – 2008. – С. 67–76.
47. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6586. – Арк. 58–59.
48. АП РФ. – Ф.3. – Оп. 58. – Спр. 245. – Арк. 61–62. / Мозохин О. Дело «Контроль - К°» – С. 41–42.
49. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6586. – Арк. 90.
50. *Гнітько С.* «Український інженерний центр – філіал «Промпартії» в Україні» // З архівів ВУЧК–ДПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2 (10/11). – С. 148–149.
51. Новая и новейшая история. – 1998. – № 3. – С. 120.
52. Гнітько С. Вказ. праця. – С. 150.
53. Там само. – С. 149.
54. *Елфимов Е., Щетинов Ю.* Три процесса над старой интеллигенцией. (1928–1931 гг.) // Политическое обозрение. – № 16. – С. 73.

Ліньов А.А.

ЖИТЕЛІ ПЕТРІВСЬКОЇ СІЛЬРАДИ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЖЕРТВИ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ 20–40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

По закінченню громадянської війни та встановлення радянської влади, було розпочато створення нової адміністративно-територіальної системи. Щоправда, на перших порах, основним принципом утворення адміністративних одиниць були не економічні чи географічні фактори, а наявність в населених пунктах (селах, хуторах, економіях) осередків правлячої партії. Так, в 1921 році була утворена Королівська сільрада, куди входило більше 20 населених пунктів, зокрема і хутори Петрівка, Карлівка. В грудні цього ж року при х. Петрівка було організовано одну з перших комун (пізніше –радгоспу) регіону – «Селянська Рада». Господарства складалося із двох окремих хуторів, з постійним штатом працівників 28 осіб[1].

Через 5 років Королівська сільрада була ліквідована і на її базі було утворено х. Петрівську та Шурино-Королівську сільради. Загальна чисельність жителів х. Петрівської сільради на момент утворення становила більше 2 тисяч осіб, які мешкали в 9 хуторах та 4 колишніх поміщицьких економіях.

В етнічному розрізі більшість жителів сільради були представлені українцями, компактно мешкала на х. Петрівка німецька громада (колонія) – більше 400 осіб, болгари, греки, росіяни[2].

В господарському плані, більшість жителів займалися конярством, вівчарством, овочівництвом та орним землеробством. Функціонував на х. Петрівка цегляний завод.

З встановленням радянської влади більшість землевласників, з числа німців-колоністів, відмовилися від земельних наділів на користь держави в 1920–1922 роках; в інших вона була реквізована. Так, на основі постанови ВУЦВК від 9.09.1925 року рішенням окружної комісії від 3.12.1925 року було позбавлено права на землекористування та виселено за межі округу Івана, Осипа та Антона Штумфів з їх родинами [3].

На основі хутора Штумфів було розбудоване окреме поселення – нинішнє с. Зелений Яр. Причому окремі господарські приміщення німців і нині використовуються за прямим призначенням, без здійснення капітального ремонту.

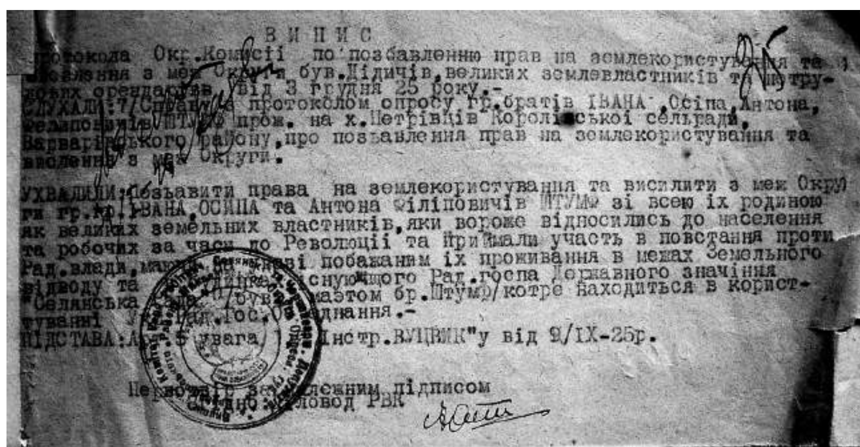

ВИПИС
[illegible] Окр.Комісії по позбавленню прав на землекористування та
[illegible] з меж Округи був.Дідичів, великих землевластників та нетрудових орендарів від 3 грудня 25 року.-
СЛУХАЛИ: 7/Справу з протоколом опросу гр.братів ІВАНА, Осіпа, Антона,
[illegible] ШТУМФ прож. на х.Петрівців Королівської сельради,
Варварівського району, про позбавлення прав на землекористування та
виселення з меж Округи.
УХВАЛИЛИ: Позбавити права на землекористування та виселити з меж Округи гр.гр. ІВАНА, ОСИПА та Антона Філіповичів ШТУМФ зі всею їх родиною
як великих земельних властників, яки вороже відносились до населення
та робочих за часи до Революції та приймали участь в повстання проти
Рад.влади, маючи на увазі побажання їх проживання в межах Земельного
відводу та [illegible] існуючого Рад.госпа Державного значіння
"Селянська [illegible] /був маєтком бр.Штумф/ котре находиться в користуванні [illegible] Гос.Об'єднання.-
ПІДСТАВА: [illegible] Інстр.ВУЦВИК"у від 9/IX-25р.
[illegible] підписом
Згідно: Діловод РВК

Витяг з протоколу засідання Окружної комісії про позбавлення прав на землекористування та виселення за межі округу

Переважна більшість жителів сільради, контингент яких значно змінився в ході подій громадянської війни, не мала досвіду ведення сільського господарства, зокрема орного, тому, на прохання новообраного в 1924 році голови сільради С.Г. Рєзничека та депутатів, кілька колишніх землевласників погодилися працювати в земвідділі сільради, де інструктували та керували господарською діяльністю одноосібників, комуни та колгоспів на території сільради на посадах заступників голови сільради.

Із згортанням політики НЕПу та проголошенням курсу на суцільну колективізацію розпочався наступ репресивних органів на колишніх поміщиків та так званих **куркулів, глитаїв, буржуазних націоналістів та контрреволюціонерів**.

Цією ситуацією вирішив скористатися чинний голова сільради, якого в селах почали відверто зневажати, за відсутність знань, організаційних здібностей, вульгарність. В 1928 році він направляє заяву до партосередку

КП(б)У при х. Петрівській сільраді, де вказує про своїх заступників: «**Из достоверных источников крестьян х. Петровки, в самом х. Петровка есть группа крупных бывших землевладельцев в лице: 1. Гамеля Франца Иосифовича, 2.**

Гамеля Иосифа Иосифовича, 3. Гопфауф Матвея Ивановича, 4. Гопфауф Магдалины, 5. Гамель Измеус. До настоящего времени эти господа оставались преспокойно заниматься сельским хозяйством и благодаря своей экономической мощности имеют свое влияние на бедноту х. Петровки.»[5].

За зверненням партосередку уповноваженим Миколаївського відділу ДПУ Гітлером 27.08.1928 р., було відкрито справу про «злочинну діяльність» вказаних осіб та арештовано їх[6].

Через п'ять днів, ще до часу оголошення звинувачення слідчим, протоколом засідання президії х. Петрівської сільради було інформовано управління ДПУ «про бажання закріпити майно арештованих за сільрадою для культурних та громадських потреб», на що уповноважений дав дозвіл[7].

Більшість нерухомого майна, господарчого реманенту та худоби було поділено між головою та депутатами сільради. Зіпсовані домашні меблі було передані для потреб школи.

Через місяць після арешту колишні заступники голови сільради почали безрезультатно звертатися з письмовими заявами із клопотанням «**пояснити їм причини їх затримання та інформувати про звинувачення, адже за весь цей час не було ніяких допитів, навіть їхні прізвища не всі були в слідчого записані»**[8].

У жовтні того ж року, згідно матеріалів справи, їм було висунене звинувачення по різним обставинам періоду громадянської війни, зокрема у вбивстві червоного комісара Гавриленка, спробі антирадянського повстання та ін. В ході слідства було встановлено, що червоний матрос Гавриленко лише переїхав до сусіднього села, де і мешкав. Слабко-життєздатною, на думку прокуратури, була і версія про повстання, «**оскільки двоє його ініціаторів не могли зі зброєю бігати по вулицях села та закликати до збройного виступу, так як були інвалідами імперіалістичної війни з ампутованими ногами та втраченим слухом і слабким зором**».

Хоча жоден із пунктів звинувачення не був доведений, постановою Особливої наради ДПУ УСРР від 18.01.1929 року арештовані були виселені з території України терміном на 3 роки з конфіскацією майна.[9]

В 1929–1935 роках з ініціативи партійного осередку х. Петрівка було проведено більше 20 зібрань класових та партійних активістів. За їх постановами було виселено за межі села чи округу/району більше 40 осіб з конфіскацією майна. Провідною мотивацією слугувала «**наявність в жителів х. Петрівської сільради розвиненого пролетарського чуття, яке вказувало на присутність в окремих жителів сільради ворожих думок чи настроїв**.» Вказана вище причина громадського звинувачення базувалася, здебільшого, на фактах використання окремими особами найманої праці. Так, жителя х. Петрівка І.С. Буняка було позбавлено виборчих прав як власника глитайського господарства, що використовує найману працю та виселено за межі сільради. До уваги не був узятий той факт, що І. Буняк знаходився в лікарні на тривалому лікування від сухот (туберкульозу), і, щоб не пропав врожай зимньої капусти та картоплі, умовив племінника їх зібрати, за що віддав останньому третину врожаю[10].

Наступ репресивної системи почав здійснюватися і в культурній сфері. Так, 21 жовтня 1931 року під час засідання депутатів сільради, представник ДПУ виступив з пропозицією закрити функціонуючу в поселені німецьку кірху (церкву), що негай-

но підтримали і затвердили голова сільради та депутати. Пропозиція додатково була аргументована тим, що ряд мешканців х. Петрівки підписалися за закриття установи. Слід відмітити, що з 22 осіб, які поставили свої підписи у відомості, 18 чоловік були працівниками сільради, інші – члени більшовицького осередку в поселенні[11]. Наступного дня було проведено опис майна кірхи – 2 дзвони, лави, підсвічники, ікони. Дзвони були здані на металолом, підсвічники та лави передані для потреб х. Петрівської народної школи[12]. Цього ж 1931 року в поселені була закрита німецька національна школа, а двоє останніх вчителів були вислані за межі країни без жодних звинувачень та права повернення на Батьківщину.

В кінці 30-х років минулого століття в країні та х. Петрівській сільраді зокрема, розпочався активний пошук та ліквідація контрреволюційних елементів, ворожих агентів, диверсантів, шкідників, троцькістів та ін.

Як зазначав заступник начальника УНКВС в Миколаївській області: «**в аграрній країні, котра не визначалася успіхами в сільському господарстві, головними шкідниками, були, без сумніву, селяни**».[13]

В х. Петрівській сільраді одним з перших був арештований працівник радгоспу «2-га п'ятирічка» І.Ф. Гопфауф. Останньому було інкриміновано поширення антирадянських чуток «**про брак товарів в магазині та антирадянську позицію радянського керівництва**». Рішенням трійки від 27.06.1937 року був засуджений до 10 років ВТТ. Термін ув'язнення відбував в концтаборі на території Архангельської області[14].

Невдовзі був арештований Г.А. Гайзер, мешканець х. Петрівка. Після завершення слідства у звинувачувальному висновку по його справі вказувалося: «**Гайзер в кругу близких себе по антисоветским взглядам, проводил систематические беседы на контрреволюционные темы, где клеветнически утверждал, что партия и Советская власть довели рабочий класс Советского Союза до крайнего материального обнищания, вследствие чего рабочие ходят не обутыми, не обеспечены одеждой, и в массе своей голодают**». Із вказаним звинуваченням постановою Трійки при УНКВС по Одеській області від 21 вересня 1937 року Г.Гайзер був засуджений до 10 років ВТТ, де і помер від переохолодження в 1939 році[15].

В листопаді 1937 року працівниками райвідділу НКВС була сфабрикована групова справа проти працівників радгоспу «2-га п'ятирічка» – Б.Ф. Бера, Н.Ф. Бретера, Г.Г. Гутмахера. Згідно матеріалів справи, останні, в розмовах з односельчанами необережно вказали, що «**попри всю механізацію господарства, в радгоспі врожаї менші, ніж брати Штумфи збирали на початку 1900-х років, маючи 11 робочих рук – власні родини**». Це було однозначно розцінено як антирадянська агітація і пропаганда, та, відповідним рішенням трійки від 17.11.1937 року, покарано 10 роками ВТТ. З трьох засуджених лише Б.Ф. Бер дожив до кінця терміну ув'язнення, інші померли до середини 1939 року[16]. Репресивні заходи застосовувались і стосовно рідні репресованих, так, 6 грудня 1937 року був арештований Одеським НКВС молодший брат Б.Ф. Бера – М.Ф. Бер, житель х. Карлівка х. Петрівської сільради. Останньому було інкриміновано зв'язок з «ворогом народу та зрадником Батьківщини – Б.Ф. Бером та кустарне виготовлення і реалізацію на ринках м. Одеса контрреволюційних гуслів (музичний інструмент – прим. автор.)» В ході слідства було з'ясовано,

що безпосередньою реалізацією гуслів займалася дружина арештованого – Марія. За поданням Одеського НКВС, остання була арештована за місцем проживання та направлена до Одеси. 18 грудня того ж року арештованим було пред'явлене звинувачення в шпигунстві на користі Франції та Австралії. Обґрунтуванням були письмові свідчення листонош, які вказали, що Б.Ф. Бер цікавився в них вартістю листів до цих країн. Рішенням трійки від 26 грудня 1937 чоловік і дружина були засуджені до вищої міри покарання – розстрілу. Вирок виконано 28 грудня в 00 годин.

Практикувалося застосування репресивних заходів і за національними ознаками, так, в січні 1938 року арештовано 14 греків – майже всіх мешканців х. Карлівка; 12 з них етаповано до Києва та Харкова і їхня подальша доля невідома[17]. Двоє арештованих – К.Ф. Попандопуло та його брат С.Ф. Попандопуло потрапили до миколаївської в'язниці НКВС із звинуваченням у скоєнні злочинів, передбачених статтею 54-10 кримінального кодексу, зокрема в тому, що систематично серед колгоспників проводили контрреволюційну агітацію, вихваляли Троцького, займалися націоналістичною пропагандою та були тісно пов'язані з агентами розвідки однієї з іноземних країн.[18] Єдиним доказом провини арештованих був факт особистого їх знайомства з їх розстріляним племінником та бажання навчити дітей грецької мови та історії. Рішенням трійки НКВС від 5 лютого 1938 року брати були засуджені до розстрілу, вирок був виконаний 22 лютого комендантом в'язниці УНКВС по Миколаївській області Крюковським[19].

За цією ж статтею, 54-10 Кримінального кодексу у лютому 1938 року був арештований житель х. Новосілки Петрівської сільради, працівник колгоспу «Нове життя» А.К. Бардін. В ході півторамісячного слідства, проведеного начальником Варварівського райвідділу НКВС Нікітіним, були встановлені факти непоодиноких висловів незадоволення арештованим радянською владою, зокрема культурною та економічною політикою. Рішенням трійки при УНКВС по Миколаївській області від 16 квітня 1938 року А.К. Бардін засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок було виконано того ж дня[20]. За деякими даними вирок особисто виконував начальник Варварівського районного відділу НКВС – Нікітін.

В цілому, в на протязі 1920–1939 рр., 67 осіб зазнали по відношенню до себе політичних репресій, якими були позбавлені політичних прав (виборчих), майнових, волі чи життя.

З початком Великої Вітчизняної війни всі військовозобов'язані чоловіки були мобілізовані до армії чи евакуйовані, крім німців. Останніх не мобілізовували до армії, не евакуйовували як робочу силу з підприємствами (миколаївськими міськими).

Під час окупації х. Петрівка, як осередок колишніх німецьких колоністів, був підпорядкований німецькій адміністрації, інші поселення сільради – румунській. Відповідно до політики окупаційного режиму, передбачалося створення компактних місць проживання німців-колоністів, яким надавався статус «фольксдойч». У відповідності до цього окупантами було виселено з Петрівки більше 130 осіб різних національностей: українців, росіян та інших. В той же час до хутору було завезено та розселено 28 родин німців, які мешкали в селах Очаківського та Варварівського районів. Жителями поселення було обрано старосту – Вольфа Станіслава, місцевого німця. Відповідно до складено ним списку жителів-німців, окупаційна адміністрація видала реє-

страційні картки «фольксдойч», що зберігалися в старости. Статус «фольксдойч» для місцевих німців передбачав ряд пільг, зокрема податку вони платили по 40 марок на рік з душі, українці, росіяни та ін. – 100–200 марок. Крім того за кожен трудодень в колгоспі німці отримували по 1 кг пшениці та 2 кг ячменю [21].

На останньому зібранні німців, ініційованому старостою в 1944 році, стояло одне питання, про підготовку евакуації до Німеччини. З числа присутніх лише 4 висловилися «за», інші відмовилися від евакуації, оскільки «їх Батьківщина – Радянський Союз, вони тут родилися, вони тут і помиратимуть». Усвідомлюючи ситуацію, староста звернувся до окружної комендатури і організовано, під конвоєм, всі німці були перевезені до Польщі. Семеро жителів х. Петрівка, які намагалися втекти з конвойованої колони, були застелені [22].

Із звільненням території України від окупантів та виходом радянських військ на польські землі та довоєнні кордони Німеччини, в країні було створено за територіальним принципом систему перевірочно-фільтраційних таборів і пунктів. Всі мешканці раніше окупованих територій в тій чи іншій мірі проходили перевірку на предмет співпраці з окупантами, власної діяльності в період окупації та національності.

В червні 1944 року було арештовано коваля колгоспу «Україна», жителя х. Петрівка Г.І. Міллєра. Йому, як і членам його родини, було інкриміновано факт проживання на тимчасово окупованій німецько-фашистськими військами території. На підставі цього звинувачення, повністю визнаного арештованим, відповідно до наказу Особливої Наради при НКВС СРСР від 7.10.1944 року Г.І. Міллєр був засланий до Чорногорського спеціального виправно-трудового табору терміном на 10 років з конфіскацією майна.[23]

Відповідно до зазначеного наказу Особливої Наради та більш деталізованої директиви НКВС СРСР від 11.10.1945 виселенню у відділені виправно-трудові табори та спецпоселення СРСР з конфіскацією майна, підлягали всі громадяни німецької національності, які проживали на окупованих територіях. Причому, стосовно них не передбачалося здійснення жодних слідчо-судових дій.

З червня 1944 року по січень 1946 рік 72 німців, мешканців х. Петрівської сільради були виселені до різних територій СРСР[24]. Засланню з конфіскацією майна підлягали, також, всі члени мішаних, в національному аспекті, родин. Так, в червні 1944 року було арештовано та ув’язнено на 10 років в Чорногорському концтаборі українця І.Ф.Іванюка, працівника радгоспу «2-га п’ятирічка», в якого дружина була німкеня за національністю[25]. Того ж місяця був виселений з конфіскацією майна до Свердловської області (нині територія Російської Федерації)і колишній перший голова х. Петрівської сільради С. Рєсніченко, який на схилі літ втратив зір та недочував[26].

Станом на січень 1946 року в сільраді практично не залишилося корінного населення, так як майже всі були новими переселенцями. Останні не переймалися долею та доглядом за старим цвинтарем, що розташовувався між нинішньої будівлею сільради та греблею. Нині ж на території колишнього цвинтаря сільське тирло, надмогильні плити знищені.

В шкільному музею х. Петрівської школи силами вчителів було зібрано чисельний матеріал, пов’язаний з окупаційним періодом та повоєнними роками в селах сільради, зокрема свідчення односельчан про військові дії, вбитих та похованих в

межах сільради червоноармійців. В кінці 70-х років всі матеріали музею, під час літніх канікул, адміністрацією школи були вивезені на смітник. Окремі музейні експонати та особисті свідчення, колишні випускники цієї ж школи, порозбирали зі смітнику по домівкам.[27]

Масові виселення жителів сільради відразу позначилися на економічному життю поселень. Так, серед працівників цегляного заводу, колгоспів та радгоспу не залишилося жодного кваліфікованого працівника. В цих умовах обласне управління НКВС виступило з ініціативою передати завод до господарського відділу системи ВТК та створення на базі х. Петрівка окремого виправно-трудового табору. Ініціатива була підтримана райкомом КП(б)У і райрадою депутатів але не схвалена 1 секретарем Миколаївського обкому Філіповим[28]. Останній домігся того, що обласне управління НКВС розшукало з числа підлягаючих виселенню мешканців Західної України осіб, які мали досвід роботи на подібних підприємствах та переселило їх до х. Петрівської сільради. Так, в грудні 1944 року 89 жителів Чернівецької та Львівської областей, рідня яких, за підозрами місцевих відділів НКВС мала відношення до ОУН чи УПА, були переселені до сільради[29].

Хоча дефіцит робочої сили і був ліквідований, відновлення господарських одиниць (колгоспів, радгоспу) змушувало провести тривале і дороге перепрофілювання, так як переселенці були не знайомі з орним землеробством, оскільки раніше працювали на підприємствах деревообробної та будівельної галузей.

В кінці 40-х – на початку 50-х років минулого століття до південних територій України почали повертатися амністовані виселенці 20–30-х років, в тому числі і ті, хто відбув термін ув’язнення за контрреволюційну агітацію та пропаганду. Внутрішня логіка державного управління в тих умовах визначила необхідність поповнення трудовими ресурсами новостворених та розширених промислових районів, містечок, спецпоселень. Засіданням Особливої наради при Міністерстві держбезпеки СРСР від 13 квітня 1949 року було прийнято рішення про довічне заслання до спецпоселень осіб, які повернулися на колишні місця проживання після відбуття ув’язнення за політичні злочини[30].

Відповідно до зазначеного рішення, у січні 1949 року було арештовано та заслано до спецпоселення інженера х. Петрівського черепично-цегляного заводу О.І. Криницького, який повернувся до рідного села та працевлаштувався після відбуття 8-ми річного ув’язнення за контрреволюційну діяльність□.

Таким чином, в ході перебудови народногосподарського комплексу країни на радянський лад та ліквідації реальної та потенційної опозиції, суспільство зазнало корінних змін: соціальних, економічних, національних, культурних., що далося навзнаки і в х. Петрівській сільраді. В 20–40-ті роки XX століття в межах населених пунктів сільради було ліквідовано приватне землеволодіння та користування, знищено високоефективне овочівництво, рибне господарство, вівчарства та конярство, а господарства перепрофільовані на орне землеробство. Наслідком освітньої та репресивної політики була ліквідація грецької громади х. Карлівка, освічених німців-колоністів і німецької національної школи х. Петрівка. Повоєнні виселення повністю змінили національний склад жителів та сприяли черговій зміні економічної специфікації колгоспів.

Вказані кроки сприяли загальмуванню економічного розвитку господарств, аморфності сільських громад до суспільно-політичного життя та усунення жителів від впливу на визначення внутрішнього громадського життя, що яскраво спостерігається на сьогоднішній день.

---

1. Вся Николаевщина: 1927 год. – Николаев. – 1927. – С.50.

2. Населенные пункты Николаевского округа по переписи 17 декабря 1926 г. – Николаев. – 1927. – С.72.

3. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.р14. – Оп.1. – Спр.43. – Арк. 54.

4. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.580. – Арк. – 48.

5. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.580. – Арк. – 2.

6. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.580. – Арк. – 3.

7. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.580. – Арк. – 44

8. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.580. – Арк. – 52

9 ДАМО. – Ф.р.163. – Оп.1. – Спр.1865. – Арк. – 17

10. ДАМО. – Ф.р.8 – Оп.1. – Спр. 577. – Арк. 3

11. ДАМО. – Ф.р.8. – Оп.1. – Спр.577. – Арк. 3–5.

12. *Друмов В.* Терор \Степова Україна. – 10.02.1999 р.

13. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.1065. – Арк. 12–13.

14. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.1200. – Арк. 40–41.

15. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр. 2972. – Арк. 56–57; Особисті свідчення Б.Ф. Бера, записані 12.01.1990 р.

16. Особисті свідчення К.Ф. Попандопуло. Архів Миколаївської РВГ «Реабілітовані історією».

17. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.3886. – Арк. 25.

18. Там само. – Арк. 26.

19. *Бардін А.К.* Облікова картка громадянина, що зазнав політичних репресій. Архів Миколаївської редакційно-видавничої групи «Реабілітовані історією».

20. Архів відділу інформаційних технологій УМВС України в Миколаївській області (далі – Архів ВІТ УМВС України в Миколаївській області). – Ф.9. – Оп.1. – Спр.3283. – Арк. 15.

21. Архів ВІТ УМВС України в Миколаївській області. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.3280. – Арк. 24.

22. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.3283. – Арк. – 29.

23. Підраховано за: архів редакційно-видавничої групи «Реабілітовані історією».

24. ДАМО. – Ф.р.5859. – Оп.1. – Спр.2139. – Арк. – 16.

25. Архів ВІТ УМВС України в Миколаївській області. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.2534. – Арк. 11.

26. Свідчення Р.П. Олександрової. Записані 01.11.1995 р. Особистий архів А.А. Ліньова.

27. ДАМО. – Ф.р.10. – Оп.1. – Спр.107. – Арк. 21.

28 Там само.

29 Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області. – Спр.2028-с. – Арк. 5.

30 Там само.

Зайцев Ю.О.

ДОРМАШИНА – 1939 р.

Вже начебто минули ті страшні роки – 1937 та 1938. Вони зачепили і робітників заводу, про що йшла мова у нарисі І.Ніколаєва (четверта книга «Реабілітовані історією»). Тільки по одній справі було засуджено десять робітників «Дормашини». Двох з них було розстріляно, а Павленко Купріян Йосипович помер у спецкорпусі миколаївської в'язниці, де під час слідчих дій у нього стався серцевий напад. Робочі люди, які вижили і не розуміли, що то лише доля дала їм можливість перепочити, побути з друзями, рідними, попити пиво гуртом у яхт-клубі. Їх чекала дальня дорога, сніги, Колима. Не дрімали інші люди у гімнастьорках і портупеях – їм потрібна була робота, і вони її знаходили.

Після підготовчої роботи з агентурою у липні 1939 року слідчий УНКВС сержант держбезпеки Зельцман починає слідчі дії – починаються арешти:

1. Томачинський Антон Вікентійович, 1875 р.н., росіянин, робочий, освічений, член ВКП(б) з 1924 до 1937 р., виключений за зв'язок з троцькістами, до арешту – слюсар-інструментальник на заводі «Дормашина».

2. Горелик Шая Ісакович, 1913 р.н., єврей, освічений, був у ВЛКСМ, до арешту – токар на заводі «Дормашина».

3. Василенко Георгій Миколайович, 1909 р.н., українець, був у ВКП(б) з 1931 до 1934 р., був засуджений у 1934 р., заарештовувався у 1938 р., працював фрезерувальником на заводі «Дормашина».

4. Безкоровайний Василь Федорович, 1905 р.н., українець, освічений, працював приймальником на заводі «Дормашина».

5. Чичиков Павло Дмитрович, 1901 р.н., українець, освічений, працював стругальником на заводі «Дормашина».

6. Цуканов Василь Тимофійович, 1890 р.н., українець, малоосвічений, чорнороб на заводі ім. 20-річчя Жовтня [1].

Слід відзначити, що з шести заарештованих п'ятеро були добрими фахівцями своєї справи: токар, фрезерувальник, стругальник, слюсар-інструментальник, приймальник. Таке є характерним для часів репресій 1937 року, коли знищувався цвіт нації.

Ще одна відзнака. Слідчий, сержант держбезпеки Зельцман – єврей за національністю. Але це не зупинило його засудити на каторгу єврея Горелика, якого автор нарису добре знав з часів становлення миколаївського товариства «Меморіал» у 1989 р. Шая Ісакович, який пройшов табори Колими, не втратив молодечого запалу, працював на ЧСЗ і співав у заводському хорі ветеранів. А коли споминав Колиму і загиблих товаришів, чоловіча сльоза пробивалася з його очей. З шести засуджених до хрущовської відлиги дожив тільки він.

Тож у ті далекі часи національна приналежність ніяк не сприяла пом'якшенню ставлення слідчого до арештанта. І коли у 1957 р. йшло переслідство, Горелик показав, що слідчий Зельцман змушував його підписувати всі протоколи.

Горелик Ш.І.

Тож першим 16 липня 1939 р. заарештували Томачинського А.В. То була непересічна людина, найвищого робочого фаху і з активною громадянською позицією. Йому було вже 64 роки, на його долю випало багато труднощів і горя. Він нардився в містечку Тульчин Кам'янець-Подільської області. Вони мали одну корову і двох коней, 3–4 десятини землі. У 11 років залишився без батьків і пішов працювати на цукровий завод, де пропрацював 9 років. Потім заводи Одеси, Новоросійська. З 1914 р. – завод «Наваль» у Миколаєві, аж до його закриття у 1918 р. До 1921 р. працює на маслозаводі у Новому Бузі, а з 1921 і до 1932 р. на заводі «Плуг і молот» («Дормашина») слюсарем і майстром. 1932 – 1937 рр. – контрольний майстер на заводі ім. А. Марті. Потім знову завод «Дормашина».

Що це була поважна людина свідчить і службова діяльність його синів. В анкеті він вказує:

син Валер'ян, 1917 р.н. – економіст заводу ім. А. Марті,

син Анатолій, 1898 р.н. – нач. відділу заводу ім. А. Марті,

син Тимофій, 1904 р.н. – політрук РККА, служить у Миколаєві.

Громадсько-політична діяльність Томачинського відома з 1924 р., коли він вступив у ВКП(б). Сержант Зельцман віднайшов, що Томачинський у 1926–28 рр. був учасником т.зв. «троцькістської опозиції», яка діяла у Миколаєві, і за завданням активних троцькістів Амітова, Цацкіна, Шакули (всі репресовані) розповсюджував серед робочих заводу «Плуг і молот» троцькістську літературу, приймав участь у зборі коштів на матеріальну допомогу сім'ї ворога народу Троцького, пропагував серед робочих троцькістську «платформу». У 1937 р. Томачинський був виключений з рядів ВКП(б) за зв'язок і допомогу троцькісту Амітову.

Щодо Амітова.

Амітов Борис Семенович, 1906 р.н., єврей, шліфувальник на заводі «Плуг і молот», Особливою Нарадою при Колегії ОДПУ від 02.03.29 р. засуджений на заслання у Сибір на 3 роки. Особливою Нарадою при Колегії ОДПУ від 17.05.29 р. рішення відмінено. Він повертається у Миколаїв, навчається, займає посаду нач. ТНБ на заводі «Дормашина» і продовжує свою діяльність як троцькіст.

Особливою Нарадою при Нар. Комісарі ВС СРСР від 31.07.1935 р. засуджений до 3-х років таборів. Реабілітований у 1956 р. Подальша доля невідома.

Звернемо увагу, що Амітов, за зв'язки з яким в основному і засудили Томачинського, був засуджений тільки (!) на 3 роки, а вже через 4 роки Томачинського засуджують на 10 років таборів.

І ще: єврей Зельцман засуджує українця за зв'язок з євреєм Амітовим і ця провина видається як найбільша.

Ще про Амітова, але не про Бориса. Автор добре знав сина Бориса Амітова – Веліора, з яким разом працювали на миколаївському трансформаторному заводі у 1962–1979 роках. Після засудження батька Веліор (а це на честь Великої Октябрьської Революції) прилюдно зрікся батька і так вступив до комсомолу. Закінчив Ленінградське вище мореходне училище, плавав. Про батька ніколи не розповідав.

У 1989 році у товариство «Меморіал» прийшла Слєпцова – дружина Б. Амітова.

Амітова Тамара Георгіївна, 1908 р.н., касир. Особливою Нарадою при Наркомі ВС СРСР від 10.02.1938 р. засуджена на заслання до Казахстану на 5 років. Після звільнення проживала у Миколаєві. Реабілітована у 1962 році.

Перший допит Томачинського проведений об 11^{00} 16.07.1939 р. Анкетні дані, автобіографія і далі за сценарієм:

– Слідство має матеріали про Вашу контрреволюційну діяльність за кілька років. Пропонуємо розповісти слідству відверто про свою ворожу діяльність.

Відповідь: Категорично заперечую всяке звинувачення про ворожу діяльність з моєї сторони проти радянської влади.

Допит переривається о 14 год. 20 хв. Слідчий УНКВС, сержант ДБ Зельцман.

Допит 27 липня 1939 р. – і знову у відповідь: Винним себе не визнаю!

Також 16 липня 1939 р. був заарештований Безкоровайний В.Ф. Він єдиний з 5 братів дожив до таких «світлих» днів. Один його брат – Степан – загинув від німецької кулі у Харкові у 1918 році; другий – Іван – загинув у громадянську війну на бронепоїзді; третій – Ничепорук Андрій Федорович (по прізвищу матері) був нач.механічного цеху заводу ім. А. Марті. Розстріляний у 1937 році.

19 липня 1939 р. був заарештований Чичиков П.Д. – і він теж на першому допиті відкидав всі звинувачення у проведенні антирадянської агітації.

А 21 липня 1939 р. слідчий починає основний етап свого сценарію – починаються очні ставки із свідками, які заздалегідь були підготовлені. Виявляється, що на заводі діяло антирадянське троцькістське угруповання, яке своєчасно було розкрито і ліквідовано.

Основним свідком був Усвицький, який подавав свідчення про розмови підсудних між собою.

Метода слідчого була не нова: називаються епізоди, які дала агентура (свідки), заарештовані розуміють, що всі розмови, навіть які вони і не пам'ятають, відомі слідчому – і під час довготривалих нічних допитів підписують всі дійсні і вигадані свідчення.

По-перше, робітники завжди обговорювали питання про норми, розцінки, заробітки. Ці розмови були в обідню перерву, коли збиралися купками по 3–4 чоловіки.

Визнає Томачинський: Розмови завжди починалися з питань виробництва і матеріального становища робітників і закінчувалися антирадянськими наклепами на радянський устрій. Особисто я вважав і про це говорив, що, начебто, радянське керівництво і партія не враховує потреби робочих і тому робочому класу в Радянському Союзі живеться погано, тобто він погано матеріально забезпечений, а норми весь час збільшуються. Також були розмови про те, що не всі репресовані державні діячі (Тухачевський, Якір та інші) дійсно були ворогами народу і вони мають заслуги перед революцією [2].

Далі слідчий Зельцман вже вільно і без усяких ускладнень викладає процес становлення шкідливої організації. Треба було тільки вміло ув'язати побільше випадків тієї «діяльності» у заздалегідь складену схему, щоб було видно, яка титанічна робота проведена по викриттю групи.

Ось ще епізод. Показує Томачинський:

– Підтверджую, що я у присутності Чичикова і Василенка шляхом лайки дискредитував вождя партії, вказуючи на те, що начебто у Радянському Союзі проводиться така ж політика переслідування окремих національностей, як і у фашистської Німеччині, де відверто утискують євреїв, а в нас відбуваються переслідування німців, поляків та представники інших національностей і наводив приклади, як робітники вказаних національностей звільняються з оборонних заводів Миколаєва.

– У січні чи лютому 1939 р. у цеху в присутності Чичикова та інших робочих я дискредитував стахановський рух, бо казав, що то є гроб для робочих, бо витягує з них останні соки і вони ходять голі і босі, що при царі бастували за копійку, а при радянській владі працюють задарма.

– Також в присутності Чичикова я говорив про неможливість побудови комунізму і назвав це дурницею більшовиків [3].

Коли сьогодні читаєш ці свідчення і порівнюєш із тим, як в дійсності стало все у житті, розумієш, наскільки мудріші були люди з народу за своїх керманичів.

Допити і очні ставки проходили 3, 4, 5 серпня 1939 р. У слідчий справі багато протоколів без підписів, є надрукованими копіями.

Ще з допиту Томачинського 11.08.1939 р. (протокол без підписів):

– У квітні 1939 р. у приймальні механічного цеху під час обідньої перерви Горелик в присутності Чичикова і Усвицького заявив, що радянський уряд експлуатує робочий клас, і додав, що якби йому вдалося проникнути у Кремль, то він би перестріляв усіх керівників партії і уряду [4].

Далі слідчий в'яже сюжет дії так, як йому потрібно. Тож немає сенсу їх вичитувати, бо у слідчий справі є документи з перегляду справи вже після смерті Сталіна. Там увесь цей сценарій аналізується з правової точки зору.

Слідство було завершено 18 вересня 1939 р. і вирішено передати справу на розгляд Військовому Прокурору Київського Військового Округу (мабуть, через розмови про розстріл вождя і уряду). У приписі: речових доказів у справі немає.

Закрите засідання 434-го Військового Трибуналу проходило у Миколаєві 10–12 вересня 1939 р. у присутності свідків. Вирок Трибуналу:

1. Томачинський А.В. – 10 років таборів
2. Горелик Ш.І. – 7 років таборів
3. Василенко Г.М. – 5 років таборів
4. Безкоровайний В.Ф. – 4 роки таборів
5. Чичиков П.Д. – 4 роки таборів
6. Цуканов В.Т. – 3 роки таборів [5].

Яка їх подальша доля? Горелик Ш.І. повернувся у Миколаїв з Колими у 1953 році, відбувши там 14 років. У 1989 р. вступив у товариство «Меморіал», у 1993 р. виїхав за кордон.

Томачинський А.В. загинув у таборах у 1942 році.

Василенко Г.М. заарештовувався у 1934 р., відбував табір у 1937 р., тож навряд чи він витримав третє ув'язнення.

Чичиков П.Д. повернувся додому, але у 1949 р. був знову засуджений. На слідстві 1949 р. він не підтверджував свої свідчення 1939 р. У 1952 році він втретє засуджений в Узбекистані.

У 1958 р. йшов перегляд цієї слідчої справи. З живих, свідчив лише Горелик Ш. Тож повернемося і ми до деяких моментів 1939 року.

1. Ще у лютому 1940 р., знаходячись у миколаївській в'язниці, Чичиков написав скаргу, що фактичним ініціатором всіх розмов був Усвицький, який до суду притягався як свідок.

Усвицький Леонід Григорович, 1908 р.н., єврей, стругальник, член цехкому. У 1935 р. був кандидатом у члени ВКП(б), але виключений «как неустойчивый».

Як пише Чичиков, саме Усвицький проводив антирадянську агітацію, говорячи, що «не треба підписуватися на позичку, а хто підпишеться, той дурень. Мене слідчий обманював, говорячи, що Усвицький теж заарештований. І ось цей Усвицький створив цілу групу на заводі, а сам залишився на свободі. Слідчий і суд вели себе нечесно» [6].

2. Знову повернемося до свідчень Томачевського:

У мене вдома всі заарештовані бували і вели к-р розмови, але приходили вони на запрошення Усвицького, а не на моє…[7]

…на квартиру до себе я нікого не запрошував, але кілька разів нахабно приходив Усвицький і приводив із собою Безкоровайного, Горелика, Чичикова та інших. Я казав Усвицькому, щоб він до мене не приходив. Коли Усвицький приходив до мене, він пропонував випити і починав розмови на антирадянські теми.

Якось Усвицький запитав у Горелика: Що б він зробив, якщо б попав у Кремль? – і той відповів: Я би всіх керівників радянської влади перестріляв! [8]

3. На допиті 11 листопада 1958 р. слідчому Зимарину Горелик казав:

–У березні 1939 р. Усвицький буквально нахабно затягнув мене на квартиру до Томачинського – розпити пляшку горілки, яку він сам і купив [9].

4. Слід зазначити також, що очні ставки проводилися з багатьма свідками, а саме з Усвицьким, який був основним свідком – жодної. На засіданні Трибуналу були присутні 13 свідків, тільки не було Усвицького і Збруцького. Кадри треба було берегти.

То чи була агентура? Ось записка слідчих до начальника 2-го відділу УГБ УНКВС Гарбузова із грифом «особливо таємно»:

«Направляємо агентурну розробку № 95 «Сміливі», ліквідовану слідчою частиною УНКВС для подальшої її використання і розробки нерепресованних осіб, які проходять по агентурних розробках.

В.о. нач. слідч. частиною *Волошин*
Ст. слідчий *Зельцман*»[10]

5. При перегляді слідчої справи у 1958 р. були виявлені порушення, які ставлять питання до повноти слідчої справи:

«Останні аркуші багатьох протоколів та інших документів вже після того як їх прошили зі справи вилучені. Необхідно взнати, для чого це робилося» [11].

6. У справі є довідка про тих слідчих, які вели цю справу, які знущалися з підслідних і впливали на засудження безвинних людей.

Колишній нач. 1-го відділення 4-го відділу УНКВС Миколаївської області лейтенант держбезпеки ВОЛОШИН (ЛЕЙЄРЗОН) ПЕТРО СОЛОМОНОВИЧ, 1900 р.н., єврей, чл. ВКП(б) з 1929 р., пенсіонер, проживав у Ташкенті. У 1940 р. звільнений з органів. У 1942 р. був поновлений у органах і служив у секретної частині концтабору.

ЮРЧЕНКО І.Т., колишній нач. обласного УНКВС – звільнений, як такий, що не впорався з роботою.

ПОБЕРЕЖНИЙ ЮДА МАРКОВИЧ – нач. слідчої частини, звільнений з органів.

ЗЕЛЬЦМАН ГРИГОРІЙ СЕМЕНОВИЧ – звільнений з органів у 1940 р.

У зв'язку з тим, що кілька колишніх працівників УНКВС, які приймали участь у слідстві, за порушення соц. законності і фальсифікацію карних справ були притягнуті до карної відповідальності або звільнені з органів НКВС, всі засуджені по цій справі були реабілітовані [12].

Репресії щодо працівників заводу «Дормашина» були набагато ширші, ніж ті, про які йшла мова вище. Тому у пам'ять тих наших громадян і в пам'ять колишнього славного колективу заводу, який нині порушений, пригадаємо їх, малу частину:

АМІТОВ БОРИС – 5 років таборів
СОКОЛОВ І.І. – 5 років таборів
САЛОНИКА Е.М. – 10 років таборів
ЛУДАНОВ С.М. – розстріляний
ПРЖИГОДА В.Ю. – розстріляний
БАБИЧ О.М. – розстріляний
БАРАННІКОВ В.В. – 5 років таборів
БЄЛОУС І.А. – 10 років таборів
БІБІК І.Я. – 5 років таборів
ВОЗНИЙ А.М. – розстріляний
ВОРОБЙОВ С.Ф. – розстріляний
ГАВРИКОВ П.М. – 10 років таборів
ГЕРАСИМОВ С.С. – 10 років таборів.

Прийде час, і нащадки-миколаївці почнуть шукати своє коріння і тоді в місті Миколаєві з'явиться пам'ятник всім жертвам більшовицьких репресій.

---

1. Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с, – Т.1. – Арк. 459.
2. Там само. – Арк. 83.
3. Там само. – Арк. 87.
4. Там само. – Арк. 99.
5. Там само. – Арк. 476.
6. Там само. – Арк. 147.
7. Там само. – Арк. 462.
8. Там само. – Арк. 466.
9. Там само. – Спр. 3889-с, – Т.2. – Арк. 251.
10. Там само. – Арк. 119 (171).
11. Там само. – Арк. 143.
12. Там само. – Арк. 166.

Ліньов А.А.

З ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ ЩОДО РЕПАТРІЙОВАНИХ «ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ» В ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ У 1944–1953 РР.

Питання примусової репатріації з території Німеччини та окупованих нею країн, застосування репресивних заходів, зокрема щодо репатріантів, радянськими істориками з ідеологічних міркувань майже не розглядалися і відповідна проблематика в науці залишалася своєрідною «білою плямою». Окремі автори в своїх роботах торкалися деяких аспектів добровільної репатріації та проблеми «переміщених осіб», та ідеологічні і джерельні обмеження не сприяли ґрунтовності та об'єктивності робіт і визначали пропагандиський характер праць. Типовим прикладом останнього є перші повоєнні роботи М. Лєснова «Твой долг перед Родиной» та «Родина зовет» [6], де наведений в роботах фактичний матеріал лише ілюстрував твердження, що «люди убедились, как лживы были утверждения врагов Советской страны, что репатриированных будто-бы подвергают преследованию, что им не будут доверять…» [7].

Окремо слід відзначити роботу одеського дослідника, демобілізованого полковника І.М. Тарана. Останній, на базі своїх фронтових нотатків, підготував в 1947 році публіцистичну книгу «Это мы: в грехе, подлости и ненависти» [17]. В праці, крім військових дій періоду Другої світової війни, детально описано функціонування кількох репатріаційних комісій в Польщі та фільтраційних таборів на Одещині і Миколаївщині. Вказаним автором вперше було здійснено спробу висвітлення подій на основі власно створеної системи причинно-наслідкових зв'язків. Невідповідність бачення тих подій офіційній ідеологічній інтерпретації визначила долю праці та автора: І.М. Таран був репресований «за антирадянську агітацію та пропаганду» [18], а його книга конфіскована. Слід відмітити, що його праця більше 10 років поширювалася так званим самвидавом.

Тільки з початком хрущовської «відлиги» колишні радянські військовополонені та остарбайтери отримали можливість друкувати свої спогади про час перебування за межами країни. Тоді ж почали з'являтися перші наукові статті та монографії пов'язані із даною проблематикою. Та необхідно відмітити, що вони не опиралися на архівні матеріали, закриті на той час, а по-друге, не торкалися питання післявоєнної долі репатріантів. В радянській історіографії до кінця 80-х років XX століття існувала тільки одна офіційна версія про добровільну репатріацію осіб, які прагнули повернутися з фашистської неволі на Батьківщину.

Періодичні спалахи наукового чи суспільного інтересу з боку європейської громадськості спричинили необхідність своєрідної відповіді-роз'яснення на проблемні питання. Нею стала монографія М.І. Павленка «Біженці та «переміщені особи» в

політиці імперіалістичних держав. 1945–1950 рр.» [10]. Зазначена робота виконувалась в умовах обмеженої джерельної бази та ідеологічних рамок, що, відповідно, визначило неповноту дослідження та неможливість опрацювання та висвітлення автором більшості проблем.

Політичні метаморфози кінця 80-х – початку 90-х років, що поклали край тоталітарній системі, зробили можливою демократизацію суспільного життя та сприяли лібералізації державної архівної системи, зокрема відомчої, що, в свою чергу, сприяло активному розвитку історичної науки.

Так, в 1990 році вперше були надруковані роботи В.М. Земськова «К вопросу о репатриации советских граждан в 1944–1951 годы», «Спецпоселенцы по документации НКВД–МВД СССР» та «ГУЛАГ (историко-социологический аспект)» [2], де у загальних рисах окреслене питання репатріації радянських громадян з Німеччини та окупованих нею територій і репресивні заходи, які по відношенню до них застосовувалися. Необхідно відзначити, що саме в них було вперше вказані та проаналізовані статистичні дані стосовно досліджуваної категорії осіб.

Після розпаду Радянського Союзу вивчення проблеми політичних репресій, зокрема стосовно репатріантів, найбільш активно продовжилося в Російській Федерації, що об’єктивно пояснюється наявністю джерел – архівних фондів партійних та державних установ і відомств, причетних та відповідальних за здійснення відповідної політики.

В російських наукових роботах відповідної тематики на початку 90-х років XX століття з’явилося запозичене з європейської практики визначення «переміщені особи», тобто люди, які під час подій Другої Світової війни опинилися за межами країн, де мешкали. Відповідно, проблема «переміщених осіб» – це питання соціокультурної та економічної адаптації до нових умов проживання в новій країні. Втім, слід відзначити, що ряд дослідників, запозичуючи термін, не запозичують його значення та використовують його як синонім поняття «репатріант», тобто особу, яка повернулася в країну проживання. Це притаманне роботам В. Іванова «Репатриация 1944–1953 г.г.» та І. Солохіна «Послевоенная страна» та ін.

З 1994 року в академічних працях російських дослідників спостерігається концептуальна зміна, а саме – висвітлюючи долю репатрійованих осіб, вони уникають вживання визначень: «політичні репресії», «репресивні заходи» а лише зазначають, що мали місце добровільні та примусові трудові міграції, трудове використання осіб, в тому числі і стосовно людей, ув’язнених на 10 і більше років ВТТ [11]. Принципову зміну підходу до висвітлення історичного явища, на думку автора, можуть в певній мірі пояснити слова колишнього депутата Державної Думи Російської Федерації М. Кравцова: «Если мы признаем всех репрессированных репрессированными, то будем обязаны всем оформлять доплаты к пенсиям, согласно закону. Так этого же никакой бюджет не выдержит, особенно учитывая их количество» [4]. Відповідно, ґрунтовність та об’єктивність багатьох досліджень та їх висновків викликає чимало запитань, зокрема із боку інших російських науковців. Тому більшу цікавість представляють праці, які з різних причин є винятком з вищезазначеного. Серед них слід відзначити дослідження Е.В. Вєртілецької, П.М. Поляна, М.І.Семиряги, Є.А. Бродського [12].

В 1995 році полеміку з питання післявоєнного трудового використання репатріантів розгорнули на сторінках журналу «Россия XXI век» Г.Г. Вербицький та В.Н. Земськов. Сам факт того, що читачі журналу гостро реагували на появу тих, чи інших статей відповідної тематики, свідчить про її актуальність [1, С.23].

Попри часткову лібералізацію архівної системи Російської Федерації, більшість звітних відомчих матеріалів центральних органів стосовно репресованих репатріантів є закритими, відповідно дослідники при визначені кількості репресованих осіб, зокрема – засланих до спецпоселень, користуються дотичними даними, які не відзначаються точною географічною прив'язкою, чисельною характеристикою людей, учасників тих процесів.

Підрахунки репресованих репатріантів російськими дослідниками здійснювалися за звітними матеріалами військових комендатур, узагальненими даними управлінь з питань репатріації при Кабінетах міністрів союзних республік про кількість виданих продуктових пайків, матеріалами Міністерств Внутрішніх справ окремих суб'єктів Російської Федерації. Вказані методи підрахунків надають цікаві матеріали, які, втім, некоректно, на думку автора, використовувати для визначення кількості репресованих та висвітлення динаміки процесу, оскільки:

1. Військові комендатури фіксували переміщення на території їх контролю всієї кількості «спецконтингенту», не відслідковуючи окремо мешканців окремих територіальних одиниць. Очевидно тому, в надрукованих деталізованих матеріалах підрахунків О.Т. Іванова зазначено, що з шестидесятитисячного повоєнного м. Миколаєва було репресовано 90 тисяч кримських татар* [20, С.164].

2. Різними ланками фільтраційно-репатріаційної системи харчуванням забезпечувалися репатріанти, конвойні підрозділи НКВС, інтерновані німці, працівники фільтраційних та репатріаційних органів. Відповідно, підрахунки на основі пайків, навіть якщо вони були представлені тільки сіллю, не можуть в повній мірі висвітлювати репатріаційних потік людей.

3. Підрахунки на основі архівних даних МВС Російської Федерації чи окремих її суб'єктів не можуть висвітлювати кількість репресованих репатріантів з окремих союзних республік, скажімо – України, так як лише відображають кількість ув'язнених, які перебували в спецпоселенях чи ВТТ на контрольованих ними територіях. Своєрідним прикладом останнього є дослідження І. Вінницької, яка встановила, що кількість репресованих репатріантів Іркутської області (територія РФ) за матеріалами архіву МВС Російської Федерації в 60 раз перевищує кількість жителів області станом на січень 1940 року [1, С.123].

Більшість російських дослідників зазначає в своїх монографіях про недоліки та специфіку виведених ними цифр та характеристик історичного процесу, вказуючи, що об'єктивніших немає, з чим погоджуються і їх опоненти та українські і російські історики.

* До зазначеної кількості О.Т. Івановим включені 20 тисяч кримських татар, виселення яких відбувалося в 1941 р., але останні були звільнені німецькими військами з виселенських ешелонів поблизу м. Миколаєва та самостійно повернулися до колишніх місць проживання, та 70 тисяч кримських татар, виселених з Криму після звільнення України, яких перевозили залізницею через м. Миколаїв. Звідси такі досить дивні цифри в підрахунках.

Функціонування системи примусової міграції, спецпоселень, селян та сільського господарства додатково можна проілюструвати рядом робіт, які присвячені діяльності фіскальних органів, Держплану та інших державних інституцій. Серед них необхідно виділити дослідження В.П. Попова «Крестьянские налоги в 40-е годы» [12]. Зазначена робота є аналізом принципів аграрної політики держави, де розглянуті взаємовідносини між державою та селянством в галузі виробництва та розподілу продукції господарств.

Хоча ця група робіт статистично-економічного характеру надає роз'яснення стосовно причин та наслідків застосування репресій щодо репатріантів, необхідно констатувати, що більшість українських та частина російських дослідників не використовує вказані матеріали при висвітлені відповідної тематики, що, в свою чергу, зумовлює певну концептуальну неповноту системи причинно-наслідкових зв'язків при розгляді досліджуваного історичного процесу.

В цілому, з 1990-го року до 2008 року російськими науковцями опрацьовано в загальних рисах питання репатріації, методи її проведення, правовому положенні репатріантів, медичному обслуговуванні, використанні їх в народногосподарському комплексі країни та застосування до них окремих репресивних заходів.

Доля репатрійованих до СРСР «переміщених осіб» викликала і викликає інтерес у науковців та пересічних жителів інших держав світу, насамперед з країн Європи, США. Ініціаторами та авторами багатьох робіт є представники українських емігрантських спільнот.

Обмеженість джерельної бази, зокрема відсутність архівних матеріалів, впливала на факт ілюстрування робіт окремими нетиповими випадками та визначала неспроможність авторів аналізувати та цілісно розглядати досліджуваний історичний процес.

Першим науковим роботам в Україні, які присвячені відповідній тематиці, передували чисельні краєзнавчі публікації у виданнях початку 90-х років, що відзначаються емоційним підходом, де дослідники, особливо журналісти, на основі окремих фактів та особистого їх сприйняття намагалися висвітити весь процес репатріації та здійснення політичних репресій щодо репатрійованих осіб. Слід відмітити, що саме в них вперше було окреслено проблему репресованих народів, зокрема радянських німців – жителів України.

Обмеженість доступу до матеріалів з архівних фондів МВС України, визначила факт відсутності відповідної тематики в дослідженнях регіонального та республіканського рівня, присвячених проблемам політичних репресій в СРСР щодо репатріантів до 2002 року.

Окремі аспекти досліджуваної автором теми знайшли своє висвітлення, але в контексті іншої проблематики. Наприклад, в книзі І. Біласа про функціонування репресивно-карального апарату в Україні, простежено процес його утворення в тісному зв'язку з формуванням тоталітарної системи СРСР; роботах Ю. Макара, С. Рудика та інших авторів [8].

В 1998 році вийшли друком кілька робіт Л. Стрільчук [16], де акцентовано увагу проблемам добровільної та примусової репатріації громадян СРСР, функціонуванні репатріаційно-фільтраційної системи.

Особливої уваги заслуговує монографія М. Куницького «Примусова репатріації громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор»)» [5]. Аргументація дослідника, який наголошує на тому, що одним з головних політичних та соціально-економічних чинників несприйняття репатріантами радянської дійсності, були факти політичних репресій в 1920–1930-ті роки, зокрема проти 250 тисяч працівників Академії наук України [5, С.38], викликає закономірні запитання, як щодо гіперболізованих цифр, так і щодо аргументації. Крім того, присвятивши цілий розділ монографії долі репатріантів після повернення до СРСР, де автор торкнувся і політичних репресій стосовно вказаних осіб, дослідник не зважив за доцільне ознайомитися та навести приклад, бодай однієї справи репресованого репатріанта, де факт репатріації з окупаційної зони чи іншої країни наводився як звинувачення. Попри всі недоліки, дослідження представлене актуальним матеріалом, зокрема щодо питань діяльності репатріаційних місій на територіях західноєвропейських країн.

З робіт регіонального рівня доцільно виділити праці О. Серединського [15], М. Медчук [9], М. Шитюка [19], А. Карпової, Л. Виноградової [3], Т. Пронь. Остання в своїх дослідженнях, зокрема, «Спецколонізація і спецпереселенці українського Степу в 30–40-х роках XX ст.», «Повоєнний рух репатріантів та реемігрантів на батьківщину» [13, 14], розглянула специфіку перебування та пересування територією Півдня України репатріантів та функціонування на ній спецпоселень.

Аналізуючи роботи українських істориків, слід відмітити майже відсутнє використання дослідниками результатів роботи обласних редакційно-видавничих груп видання «Реабілітовані історією», якими опрацьовано більшість фондів галузевих архівів СБУ, МВС України, центральних та обласних державних архівів пов'язаних з політичними репресіями, створені електронні та друковані бази даних осіб, які зазнали політичних репресій. Працівниками редакційно-видавничих груп проведені заходи щодо систематизації, хронологічної, географічної та тематичної градації матеріалів стосовно репресованих громадян, зокрема і репатріантів. Незважаючи на ці напрацювання переважна більшість українських істориків не використовують результати роботи цих організацій, де еквівалентом кожної цифри є відповідна кількість особових чи архівно-слідчих справ репресованих осіб, які реабілітовані відповідно до чинного законодавства. Відповідно, спроби реконструювання історичного процесу з ілюструванням цифр, що отримані на основі інших методик, викликають і викликатимуть сумніви в їх науковій коректності та визначатимуть, за словами професора М. Черно «їх маргінальність в концептуальному розрізі» [20].

В цілому, проблема добровільної та примусової репатріації громадян, які у 1941–1944 рр. опинилися за межами країни та застосування щодо них репресивних заходів на політичному підґрунті, не отримала відповідного висвітлення в історіографії. Залишається вона доволі актуальною і в сучасній історичній науці, так як відсутні узагальнені дослідження регіонального чи державного рівня. Сьогодні існують різні думки щодо окремих аспектів проблеми, які помітно відрізняються як одна від іншої, так і від інтерпретацій зарубіжних істориків, що яскраво прослідковується у відношенні республіканських та регіональних даних національного складу репатріантів, вивченні режиму та умов утримання людей в перевірочно-фільтраційних таборах, спеціально створених для них ВТТ та спецпоселеннях.

Своєрідною складністю вивчення вказаної проблематики є необхідність окремого вивчення та аналізу походження і об'єктивності даних статистичного характеру: джерельної основи та методів підрахунку.

1. *Винницкая И.В.* Репатрианты в Иркутской области в 1944 – начале 1950-х годов.– Москва. – 2004. – 243 С.

2. *Земсков В.Н.* К вопросу о репатриации советских граждан в 1944–1951 годы // История СССР. – 1990. – № 4; Спецпоселенцы по документации НКВД–МВД СССР\ Социологические исследования. – 1990. – № 11. – С.3–23; ГУЛАГ (историко-социологический аспект) // Социологические исследования. 1991, – №.6. – С.10–27; 1991, – N.7. –С.3–16.

3. *Карпова А. Виноградова Л.* Документи з фільтраційних справ остарбайтерів Херсонщини // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С.431–438.

4. *Кравцов.* Бюджетная политика // Новое слово. – Хабаровск. – 1995. – № 3. – С.34.

5. *Куницький М.* Примусова репатріація громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор). – Луцьк. – 2007. – 248 С.

6. *Леснов М.* Твой долг перед родиной. – М. – 1945. – 36 с; Родина зовет. – М. – 1946, – 54 с.

7. *Леснов М.* Твой долг перед родиной. – М. – 1945. – С. 15.

8. *Макар Ю.І., Рудик С.Я.* Проблема видачі українських втікачів і переміщених осіб Радянському Союзові після Другої світової війни // Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки. – Вип. 4. – Ч.2. – Чернівці. – 1995. – С. 141–146.

9. *Медчук М.* З листів та спогадів примусових робітників Третього Рейху (за фондами Держархіву Миколаївської області) // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С.418–426.

10. *Павленко М.І.* «Біженці» та «переміщені особи» в політиці імперіалістичних держав. 1945–1950 рр. – К. – 1970. – 123 С.

11. *Полян П.* «OST»ы – жертвы двух диктатур // Родина. – 1994. – № 2. – С.51–57.

12. *Попов В.П.* Крестьянские налоги в 40-е годы // Социологические исследования. – 1997. – № 2. – С.95–107.

13. *Пронь Т.М.* Повоєнний рух репатріантів та реемігрантів та батьківщину // Ґілея. – 2005. – № 3. – С.132–141.

14. *Пронь Т.М.* Спецколонізація і спецпереселенці українського степу в 30–40-х роках ХХ століття // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. – Вип.19. – Херсон. – 2005. – С.194–200.

15. *Серединський О.* Документи примусових робітників Третього Рейху (за фондами Держархіву Миколаївської області) // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С.403–418.

16. *Стрільчук Л.* Примусова репатріація радянських громадян та створення таборів для переміщених осіб у перші повоєнні роки // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк. – Вип.3 – 1998. – С. 129–133*; Стрільчук Л.* Доля військовополонених і депортованих громадян СРСР у роки Другої світової війни та після її закінчення // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. – Луцьк. – 1998. – С. 94–98.

17. *Таран И.М.* Это мы: в грехе, подлости и ненависти. – Одесса. – Самиздат. – 1947 г. – 453 с.

18. *Таран І.М.* Облікова картка громадянина, що зазнав політичних репресій. Архів редакційно-видавничої групи «Реабілітовані історією» при Миколаївській облдержадміністрації.

19. *Шитюк М.* Масові політичні репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття. – К, – 2000. – 533 с.

20. *Черно М.* Нариси з української історіографії. – К. – 2007. – С.34.

Кокін С.А., Ташлай Л.Б.

ЛІТЕРНА СПРАВА РЕЗИДЕНТУРИ «МАРШРУТНИКИ». ПІДПІЛЬНО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА МИКОЛАЇВЩИНІ 1941–1944 РР.

(За матеріалами Державного галузевого архіву Служби безпеки України)

Герой Радянського Союзу В.О. Лягін (1908–1943)

Ім'я Героя Радянського Союзу В.О. Лягіна стоїть поруч з іншими іменами уславлених радянських розвідників – Ріхарда Зорге, Миколи Кузнецова, Володимира Молодцова.

Народився Віктор Олександрович Лягін на Брянщині в селищі Сельцо. Його батько, Олександр Ілліч, рано залишився сиротою, з 12 років почав сам заробляти – спочатку різноробом на залізниці, потім, засвоївши професію телеграфіста, поступово дослужився до начальника станції. Це була працелюбна людина, надійна опора в сім'ї та хороший батько [1].

Особливий вплив на Віктора справляла його мати – Марія Олександрівна. Жінка вихована і освічена, із дворянської родини, вона добре володіла іноземними мовами, любила і знала мистецтво, літературу, грала на фортепіано та чудово співала [2].

У родині Лягіних було семеро дітей. Старша сестра, Анна Олександрівна, згадувала: «Віктор був шостою дитиною в нашій сім'ї. Народився він 31 грудня 1908 року. Мав вразливий характер, завжди захищав маленьких, любив тварин. Взагалі, був звичайною дитиною, такий, як усі» [3].

Коли хлопчик став підростати, настав важкий час – Перша світова війна, розруха… Батько на своєму особистому прикладі привчав дітей до фізичної праці. А мати, не дивлячись на сувору дійсність, залучала дітей до світу прекрасного. Чи не в цьому був успіх тонкого та складного процесу формування особистості Віктора? Серйозність і стриманість в словах і справах, висока громадянська активність, зовнішня охайність – показник внутрішньої дисципліни – ось ті речі, які сформували фундамент його героїчного характеру [4].

У 1922 році сім'я Лягіних переїздить до Петрограду. Віктору спочатку було важко вчитися в міській школі. Саме в цей період хлопець вперше проявив свій вольовий характер: у короткий строк не тільки наздогнав своїх однолітків, але й випередив їх. У школі він організував гурток німецької мови і сам керував ним. Він пам'ятав слова матері про те, що ніщо так не розвиває людину, як знання іноземних мов. Пізніше Віктор Олександрович досконало володів німецькою, англійською та французькою мовами. Друзі та однокласники школи № 104 поважали Віктора за вміння товаришувати, щирий характер та веселу вдачу.

У 1923 році Віктор Лягін вступає до комсомолу, стає відповідальним секретарем комітету, членом райкому комсомолу Володарського району Ленінграду, працює піонервожатим 96-ї та 97-ї шкіл [5].

В.О. Лягін – студент Ленінградського політехнічного інституту. 1929 р.

Вже з 1926 року він підробляє під час літніх канікул на будівництві теслярем, отримує згідно окладу 75 рублів. У тому ж році вступив до профсоюзу будівельних робітників. Проживав за адресою: м. Ленінград, вул. Мохова, буд. 19, кв. 15.

Після закінчення школи 19 липня 1929 року Віктор Лягін подав документи в приймальну комісію Індустріального, згодом Політехнічного інституту ім. М.І. Калініна, і був прийнятий на спеціальність авіабудування кораблебудівного факультету. У тому ж році він оженився на своїй однокласниці Ользі Афоніній, незабаром в них народилася донька Тетяна [6].

У 1930 році, в зв'язку з реформуванням Політехнічного інституту, виникла проблема з переведенням авіабудівного факультету в Москву і Віктор був вимушений відмовитися від переїзду до Москви та подальшого навчання на факультеті.

Контрольна картка студента авіабудівного факультету Віктора Лягіна зберегла відомість про те, які дисципліни були ним вивчені у період перебування на цьому факультеті. Серед них указані: аналітична геометрія, диференціальне обчислення, теоретична та прикладна механіка, фізичні замірювання, методи зображення та креслення, виробництво металів та сплавів, літейна справа, обробка тисненням, верстати, політична економія, німецька мова. Проходив В.О. Лягін і військову підготовку. Ним були вивчені стрілецька справа, військова адміністрація, військова тактика, військова топографія.

Радянська промисловість у роки перших п'ятирічок відчувала гостру потребу в інженерно-технічних кадрах. Тому не дивно, що до інженерно-технічної роботи залучалися навіть студенти. З другого курсу інституту Віктор Лягін працював на різних підприємствах Ленінграду: з 1931 по 1932 рік – конструктором на заводі ім. К.Є. Ворошилова, с 1932 по 1933 рік – інженером на Ленкомтрансі.

В особовому листку з обліку кадрів, який заповнений студентом В.О. Лягіним 26 травня 1932 року, вказано його місце проживання на той момент: вул. Рилєєва, буд. 13, кв. 14.

Віктор був енергійним, життєрадісним, пристрасним юнаком. Здавалося, що він знав та вмів усе. Він грав на гітарі та фортепіано, любив фотографувати, відвідував театр, досконало володів німецькою та англійською мовами.

Був прекрасним спортсменом: добре водив автомашину, їздив на мотоциклі та верхи на коні, влучно стріляв та стрибав з парашутом, займався важкою атлетикою, захоплювався вітрильним спортом. Співробітниця В.О. Лягіна, що змінила його на

посту секретаря комсомольської організації верстатобудівного заводу імені Ілліча, Ф.Й. Трейвас, згадувала: «Виктор был моим хорошим другом. Прошло уже много лет с тех пор, как мы виделись с ним в последний раз. Но я прекрасно помню его. Как будто живой, он стоит предо мной. Всегда веселый, подтянутый. С дивными искрящимися глазами. Он увлекал нас всех своей неукротимой энергией, творческим горением в работе... В квартире Виктора, в Соляном переулке, двери для друзей и товарищей были всегда открыты. В беседах и спорах мы провели там немало хороших вечеров...» [7].

В.О. Лягін закінчив інститут у червні 1934 року. Захистив перед державною кваліфікаційною комісією дипломний проект за темою «Шасі 3-тонної вантажної машини для міжміського сполучення» з оцінкою «задовільно» та отримав диплом за спеціальністю «Автомобілі та трактори». Йому була присвоєна кваліфікація інженера-механіка. Одним із випускників спеціальності «Автомобіле- і тракторобудування» в 1934 році був М.І. Кошкін (1898–1940), однокурсник В.О. Лягіна. Під керівництвом головного конструктора Харківського танкобудівного заводу М.І. Кошкіна був розроблений відомий у всьому світі «Т-34» – кращий танк Великої Вітчизняної війни.

Після закінчення інституту Віктор Олександрович працював старшим інженером у проектному інституті «Гіпроспецмашпроект» (нині «Трансмашпроект»), з квітня до листопада 1936 року – інженером будівельного відділу Ленінградського військового округу. А з листопада 1936 року став інженером-технологом на верстатобудівному заводі ім. Ілліча, займався виробництвом приладів точного суднобудування.

В.О. Лягін та його дружина Ольга Афоніна з донькою Тетяною

З Ленінградом були пов’язані як найщасливіші, так і сумні події його життя: студентська юність і перша любов, одруження та народження доньки Тетяни, передчасна смерть у 1934 році коханої дружини Ольги від брюшного тифу, труднощі становлення молодого фахівця на верстатобудівному заводі ім. Ілліча.

Через деякий час молодого спеціаліста перестали бачити на заводі, а згодом і в місті. У цей час вся країна слідкувала за трагічними подіями в Іспанії (1936–1939). І друзі та знайомі вирішили, що Віктор добровільно, як і багато інших молодих людей, відправився воювати.

Вони не помилилися. В.О. Лягін дійсно пішов воювати. Але не в лавах захисників республіканської Іспанії. Йому доведеться дещо більше – оволодіти мистецтвом ведення «таємної війни» напередодні фашистської навали. Шлях В.О. Лягіна, як розвідника, почався в 1938 році, коли за партійним набором він вступив до органів Держбезпеки [8].

Віктор Олександрович залишає в Ленінграді дочку Тетяну під опіку старшої сестри Анни Олександрівни, переїздить до Москви. Анна Олександрівна згадувала

останню сімейну вечерю з Віктором перед від'їздом, яку вона запам'ятала на все життя. Всі передчували довгу розлуку і Віктор намагався сказати рідним головні слова. Закінчив серйозно: «Живіть дружно і чекайте на мене».

У Москві В.О. Лягін стає слухачем оперативних курсів при Центральній школі НКВС СРСР, по закінченні якої був направлений на роботу в центральний апарат НКВС на посаду заступника начальника відділення 5-го відділу НКВС СРСР (зовнішня розвідка) [9].

Про це згадує відомий радянський розвідник та один з керівників центрального апарату НКВС СРСР П.А. Судоплатов: «В декабре 1938 года Берия официально взял в свои руки бразды правления в НКВД, а Деканозов стал новым начальником Иностранного отдела… На следующий день Берия представил Деканозова сотрудникам разведслужбы. Официальным и суровым тоном Берия сообщил о создании специальной комиссии во главе с Деканозовым по проверке всех оперативных работников разведки. Комиссия должна была выяснить, как разоблачаются изменники и авантюристы, обманывающие Центральный комитет партии. Берия объявил о новых назначениях Гаранина, Фитина, Леоненко и Лягина. Он также подчеркнул, что все остающиеся сотрудники будут тщательно проверены. Новые руководители пришли в разведку по партийному набору. Центральный комитет наводнил ряды НКВД партийными активистами и выпускниками Военной академии им. Фрунзе» [10].

Вже у наступному, 1939 році, В.О. Лягіна призначили заступником начальника 5-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (зовнішня розвідка).

Швидкому зросту кар'єри нещодавнього випускника оперативних курсів, безсумнівно, сприяв «кадровий голод», який відчувався в органах НКВС після репресій, що обрушилися на керівництво цього відомства у зв'язку з арештом колишнього наркома М.І. Єжова. Між тим, не можна скидати з розрахунків енергію та знання і самого молодого співробітника, а також протегування П.М. Фітіна, з яким В.О. Лягін познайомився на тих самих оперативних курсах. У грудні 1938 року П.М. Фітін змінив В.Г. Деканозова на посту голови 5-го відділу НКВС, якого призначили послом у Німеччину. В.О. Лягін став його заступником у науково-технічному напрямку [11].

В.О. Лягін та його дружина З.Т. Мурашко

Віктор Олександрович одружився на співробітниці відділу зовнішньої розвідки Зінаїді Тимофіївні Мурашко і разом з нею у липні 1939 року відбув на три роки у спецвідрядження до США заступником віце-консула Генерального консульства СРСР та резидента радянської розвідки у Сан-Франциско Г.М. Хейфеца [12].

Цей період в житті В.О. Лягіна навіть його близьким маловідомий. Ось як описує зустріч з В.О. Лягіним А.С. Феклісов, який прослужив в радянській розвідці 35 років і у 1941–1945 роках знаходився у Вашингтоні: «В резидентурі я декілька разів зустрічав ладного, красивого молодого блондина. Пізніше я дізнався, що це наш розвідник В.О. Лягін, який працював інженером в Амторзі» [13].

Працюючи на Західному узбережжі США, В.О. Лягін займається збиранням інформації про американські військово-морські суднобудівні програми. За свідоцтвом одного з керівників радянської розвідки П.А. Судоплатова, успіхом агентурної роботи В.О. Лягіна було те, що йому вдалося завербувати в Сан-Франциско агента, технічного співробітника в одній із фірм, який передав йому опис секретного обладнання, розробленого для захисту кораблів від магнітних мін. Це донесення В.О. Лягіна в Москві отримало високу оцінку.

В.О. Лягін з дружиною З.Т. Мурашко. США. 1940 р.

Розвідник також надав інформацію про проявлення Сполученими Штатами значного інтересу до будівництва авіаносців. Згодом В.О. Лягіна перевели на Східне узбережжя США, де він став співробітником резидентури у Нью-Йорку. Працював під прикриттям, як співробітник радянської зовнішньо-торгівельної організації «Амторг» [14].

STATE OF NEW YORK–DEPARTMENT OF TAXATION AND FINANCE–BUREAU OF MOTOR VEHICLES
LICENSE NUMBER–DATE OF ISSUANCE
3468531 SEP 26 39
OPERATOR'S LICENSE
EXPIRES THREE YEARS FROM DATE OF ISSUANCE
SPACES BELOW TO BE FILLED IN BY APPLICANT
Print Name: VicToR KoRneV
Legal Residence: Street and No. 332 W 101 st
City or Post Office: N.Y.C. State NY
DESCRIPTION OF APPLICANT AS STATED ON APPLICATION
Date of Birth Mo. Dec Day 31 Yr. 1908 | Color W | Sex m. | Weight 160 Lbs.
Height 5 Ft. 11 In. | Color of Eyes Grey | Color of Hair Blond
x Victor Kornev
Sign Your Name in Full—Not Initials
NOT VALID UNTIL DATED AND NUMBERED BY ISSUING OFFICE
LIST CHANGES OF ADDRESS ON OTHER SIDE M.V. 1
STATE OF NEW YORK–DEPARTMENT OF TAXATION AND FINANCE–BUREAU OF MOTOR VEHICLES
LICENSE NUMBER–DATE OF ISSUANCE

Операторська ліцензія, видана В.О. Лягіну на ім'я В. Корнєва департаментом податків і фінансів штату Нью-Йорк. 1939 р.

Вже в США розвідник працював під псевдонімом «Корнєв». 26 вересня 1939 року бюро автомобілів департаменту податків і фінансів штату Нью-Йорк видало операторську ліцензію на ім'я Віктора Корнєва. Ліцензія надавала право на операторську зйомку впродовж трьох років з моменту видачі. У документі вказані американська адреса В.О. Лягіна, дата його народження, зріст, вага, колір волосся і очей. Внизу – особистий підпис – «Віктор Корнєв» [15].

В США у Віктора Олександровича і Зінаїди Тимофіївни 7 травня 1941 року народився син Віктор.

Генеральним консульством СРСР в Нью-Йорку 7 травня 1941 року їм було видано свідоцтво про народження Віктора Вікторовича Корнєва. Батьки маленького Віктора записані в документі як В.О. Корнєв і З.Т. Корнєва [16].

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
Отдел Актов Гражданского Состояния

СВИДЕТЕЛЬСТВО
О РОЖДЕНИИ
№ 7

Место для штампа
7 мая 41
7

Гр. Корнев (фамилия)
Виктор Викторович (имя и отчество)
родился(лась) Двадцать четвертого января Тысяча девятьсот сорок первого года 24.1.1941 года (прописью и цифрами год, месяц и число)
о чем в книге записей актов гражданского состояния о рождении за 1941 г. 7 числа мая месяца произведена соответствующая запись.
Родители: Отец Корнев Виктор Александрович (фамилия, имя и отчество)
Мать Корнева Зинаида Тимофеевна (фамилия, имя и отчество)
Место рождения ребенка: город Нью-Йорк, край/область США

Генеральное Консульство СССР Нью-Йорк
Завед. бюро ЗАГС
Делопроизводитель

Свідоцтво про народження сина Віктора, видане Генеральним консульством СРСР в Нью-Йорку. 1941 р.

Не забував Віктор Олександрович і свою старшу доньку Тетяну, якій часто надсилав листи із Америки:

«Дорогая моя Таточка!

Поздравляю тебя с тремя праздниками – с Новым годом, днем твоего рождения и успешным окончанием учебной четверти. Я знаю, мое солнышко, что это поздравление запоздает: день твоего рождения уже прошел, Новый год начался, а о прошлой учебной четверти ты, наверняка, успела забыть… Что поделаешь, дорогая, мне и Зине надо работать здесь – далеко от Ленинграда». (Датовано груднем 1939 року) [17].

17 червня 1941 року В.О. Лягін з родиною повернувся із США до Москви і був призначений начальником відділення 1-го Управління НКВС СРСР (зовнішня розвідка). Відпустку планував провести під Ленінградом разом з сестрою Анною та дочкою Тетяною. Але заплановану на 23 червня поїздку був вимушений відмінити. 22 червня 1941 року Німеччина напала на Радянський Союз. Почалася Велика Вітчизняна війна [18].

На початку війни керівництво не збиралось відпускати В.О. Лягіна із центрального апарату. Йому було доручено підготовку розвідувально-диверсійних груп з метою їх діяльності у захоплених німцями промислових центрах.

Відмову вже підготовленого ним керівника резидентури відправитися у Миколаїв Віктор Олександрович розцінив як особистий прорахунок. Він вважав, що потрібно самому виправити ситуацію та особисто очолити розвідувально-диверсійну роботу у важливому суднобудівному центрі Причорномор’я. Його безпосередній керівник П.А. Судоплатов спочатку не задовольняв рапорт свого підлеглого. Але В.О. Лягін проявив наполегливість і досягнув своєї мети.

Вирішальним став наступний аргумент: німці спробують відновити значні на півдні України миколаївські верфі та перетворити суднобудівні заводи міста у ремонтну та тилову базу для свого та румунського флоту, а у випадку успіху – налагодити перевезення своїх військ та стратегічної сировини на Чорному морі.

П.А. Судоплатов у своїх спогадах пише: «...группой в Николаеве руководил бывший заместитель начальника англо-американского отдела и научно-технической разведки НКВД В. Лягин, будущий Герой Советского Союза. В тыл противника он отправился по собственной инициативе. Он горел желанием отличиться на войне. Его вело бесстрашие.

Он оставил семью, все свои привилегии руководящего работника, даже личную автомашину, что было в то время большой редкостью, которую он привез из-за границы. Несмотря на мои возражения, добился приема у Берии и лично подписал рапорт у руководства Наркомата внутренних дел о направлении его резидентом в Николаев

накануне оккупации города. Обосновывал Лягин свое решение тем, что возглавить резидентуру крупных портовых районов, захваченных противником, может только человек, имеющий хорошую инженерную подготовку. Такая подготовка у него была» [19].

25 червня 1941 року за наказом ЦК ВКП(б) у Москві створюється особлива група НКВС СРСР на чолі з П.А. Судоплатовим для термінового розгортання розвідувальної, диверсійної та бойової діяльності в тилу фашистських військ на окупованій радянській території. Вона була сформована із спортсменів товариств «Динамо» і «Спартак», політемігрантів-інтернаціоналістів, чекістів органів безпеки. На московському стадіоні «Динамо» в навчально-військових таборах з метою створення винищувальних батальйонів, партизанських загонів, диверсійних та розвідувальних груп за короткий строк були підготовлені тисячі бійців: професійних снайперів, мінерів, зв'язківців, парашутистів, мотоциклістів, розвідників тощо, для диверсійно-розвідувальної роботи.

В.О. Лягін був зарахований у особливий резерв даної групи та невдовзі назначений резидентом НКВС у Миколаєві для ведення розвідувальної та диверсійної роботи на випадок окупації міста німецькими військами [20].

Серед сформованих в цей час оперативних формувань в роки війни особливо відзначилися диверсійно-розвідувальні групи – І.Д. Кудрі в Києві, В.О. Молодцова в Одесі і В.О. Лягіна в Миколаєві, партизанський загін Д.М. Медведєва на Брянщині та розвідник М.І. Кузнецов у місті Рівне.

Перед від'їздом В.О. Лягіну вдалося відправити дружину із сином у глибокий тил, а сестра, Анна Олександрівна, зі своєю родиною та його донькою Тетяною, була евакуйована із Ленінграда спочатку до Ярославської області, а потім до Алма-Ати.

Услід дружині полетів лист, у якому Віктор Олександрович поспішає договорити те, чого він не встиг сказати перед розлученням:

14 липня 1941. Москва

Дорогая Зиночка!

Сегодня 14 июля, как будто бы, я выезжаю. Настроение очень хорошее. Все мысли направлены к тому, чтобы как можно лучше выполнить поставленную цель. Не волнуйся, по всем признакам должно быть неплохо. Помни все, о чем я тебя просил:

1) Обязательно береги и расти сына.

2) Помогай Татке.

3) Примирись со всеми неудобствами военного времени, не будь чрезмерно требовательна к товарищам.

4) Целуй Витика от моего имени каждый день.

5) Не волнуйся, если по отчаянию потеряла возможность переписываться.

Таточка пускай останется с Аней… Где наши ленинградцы, я еще не знаю. Тов. Кропачеву оставляю письмо на их имя, но когда дойдет до них — не знаю.

Крепко, крепко тебя целую. До скорого свидания. Твой (подпись) [21].

З листів, які відправляв В.О. Лягін своїй дружині з моменту від'їзду з Москви до прибуття у Миколаїв, можна дізнатися про маршрут слідування розвідника до місця призначення та непрості умови, в яких він рухався на південь України.

Фронт стрімко просувався на схід. На західному напрямку 10 червня 1941 року розпочалася Смоленська операція, а 16 червня фашистські війська перерізали магістраль Смоленськ—Москва. На південному напрямку 7–8 липня танкові з'єднання супротивника прорвали оборону радянських військ на півдні у Новоград-Волинського і 11 червня вийшли на ближні підступи до Києва.

19 липня 1941. Київ

Здравствуйте, дорогие: сыночка, Зиночка и Матильда Андреевна.

...Кое-как добрался до Киева. Ехали мы на автомашине через мои родные края. Все изменилось до неузнаваемости... Будешь писать маме, напиши, что я был в Жуковке, Ржанице, Бежице и Брянске. Все эти места стали центром промышленности и все без исключения по несколько раз в день бомбятся немцами, особенно Алсуфьевка.

За четыре дня своего путешествия несколько раз был свидетелем бомбежек. За день пребывания в Брянске было две бомбежки...

То же самое и в Киеве. Киев бомбили несколько раз. С хитростью и без хитрости, с упрямым желанием разрушить мосты, соединяющие Киев с левым берегом, и просто так попугать жителей. В результате же всех бомбежек разрушено три дома и один цех одного завода...

Я живу в Киеве второй день, и я абсолютно не вижу каких-либо видимых изменений, вызванных войной. Правда, на улицах большое количество военных... Недалеко от Киева имеется большая группа противника, но не главные силы, главные силы далеко от Киева, и их с успехом сдерживают наши войска.

...Был я также в Рославле и под Смоленском, там дело обстоит серьезнее. Но и там успех решается не столько силой противника, сколько еще недостаточной организованностью с нашей стороны. Некоторые объяснения этому обстоятельству могут быть найдены нашей еще неопытностью ведения войны по сравнению с системой, которая проверена и исправлена в опыте 2-х летней войны.

...Посмотрел на наши поля и нивы. Видел брянские, орловские, белорусские, украинские. До чего богатый урожай! Душа кровью обливается, когда вспоминаешь, что большая часть этого добра должна погибнуть. Народ идет на жертвы сознательно, с жалостью, с чувством полного понимания обстановки, жгут свои хаты, хлеба, уничтожают скот...

Наверное, сегодня уезжаю дальше. С места своего назначения рассчитываю еще написать Вам пару строк...

Напиши мне письмо через наркомат в адрес Упр. НКГБ гор. Николаева (Украина). Напиши о Витьке, о себе и обо всех наших. Крепко Вас целую

Ваш (подпись) [22].

До Києва В.О. Лягін прибув 19 липня 1941 року, але все ще залишався під впливом помічених ним неполадок у Брянську та Орловській області. Віктор Олександрович відправляє у Москву під грифом «Цілком таємно» донесення начальнику управління НКДБ СРСР майору Держбезпеки П.М. Фітіну, у якому інформує Центр про незадовільний стан підготовки цих територій на випадок захоплення їх німцями:

С начальником НКГБ г. Брянска я провел несколько часов по проработке распоряжения о подготовке территории на случай занятия врагом. Надо сказать, что распоряжение выполняется с большим энтузиазмом, но существует большая

путаница. Так, например, было понято, что необходимо подобрать только резидентов, а агентурой они обрастут сами уже после занятия территории. Хотя начальник НКГБ прямого ответа не дал на мой вопрос: «Расставлены ли резиденты по территориально-производственному признаку и проинструктирована ли агентура о подготовке диверсий на промышленных пунктах после их восстановления немцами?», тем не менее этот вопрос он записал себе в блокнот. Я обратил его внимание на необходимость подобной расстановки и подготовки.

В.О. Лягін в роки окупації. Фотографія із службового посвідчення

Начальник НКГБ задал массу вопросов по выбору конспиративных квартир, о встречах с агентурой, о передаче донесений и проч. Из всех заданных вопросов явствует недостаточная подготовка нашего оперативного состава к проведению подготовительной работы на территории врага. Брянск является промышленным, стратегическим важным центром, однако он совершенно не подготовлен в вопросе общего руководства подпольем.

Такой кандидатуры у них нет. Было бы хорошо его направить из Центра. Брянск нуждается в резиденте, командированном от Вас. Со своей стороны я оказал посильную помощь и конкретно разобрал несколько агентов и резидентов, по вопросу которых я высказал свое мнение. Некоторым из них было отказано, некоторых приняли.

Как я убедился из бесед на местах, многие наши руководители придают большое внимание подпискам, – кое-кого это отпугивает, кое-кого обижает. На мой вопрос, – зачем Вам брать подписку с агента, который уже в течение 10 лет своей работы с Вами сделал много для вас полезного и любое из этих дел значительно крепче всякой вербовочной подписки? Начальник НКГБ ответил: «Да, но область от меня требует клички, как же я могу дать кличку, если не оформлена вербовочная подписка». Я ему разъяснил, что кличка с подпиской никакой связи не имеет и обращать главное внимание на вербовочную подписку не следует [23].

В.О. Лягін також надав конкретні практичні поради начальнику НКДБ Брянська щодо відбору резидентури для проведення диверсійної роботи на окупованій німцями території:

Затем я высказал свои соображения по поводу контингента лиц, из которых следует выбирать резидентов. На мой взгляд, резидентами должны быть прежде всего развитые, решительные, способные к самостоятельной работе люди, а затем уже все остальное.

Поскольку перед нами стоит главная задача – диверсия на предприятиях и транспорте, резиденты должны быть подобраны из числа инженерно-технического и высококвалифицированного рабочего состава, они знают, что надо выводить из строя, и как лучше это делать…

Партизанский отряд создан, но партизаны оружия не имеют… [24].

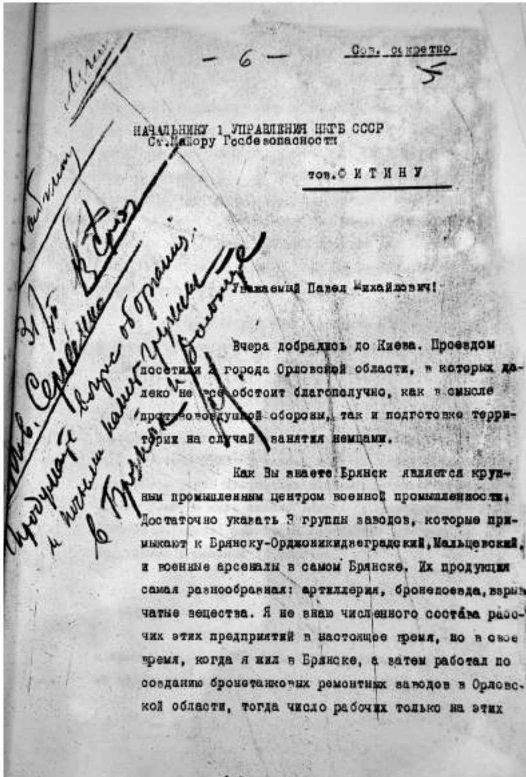
– 6 –

Сов. секретно

НАЧАЛЬНИКУ 1 УПРАВЛЕНИЯ НКГБ СССР
Ст.Майору Госбезопасности

тов.С И Т И Н У

Уважаемый Павел Михайлович!

Вчера добрались до Киева. Проездом посетили 2 города Орловской области, в которых далеко не все обстоит благополучно, как в смысле противовоздушной обороны, так и подготовке территории на случай занятия немцами.

Как Вы знаете Брянск является крупным промышленным центром военной промышленности. Достаточно указать 3 группы заводов, которые примыкают к Брянску-Орджоникидзеградский, Мальцевский, и военные арсеналы в самом Брянске. Их продукция самая разнообразная: артиллерия, бронепоезда, взрывчатые вещества. Я не знаю численного состава рабочих этих предприятий в настоящее время, но в свое время, когда я жил в Брянске, а затем работал по созданию бронетанковых ремонтных заводов в Орловской области, тогда число рабочих только на этих

Донесення В.О. Лягіна начальнику управління НКДБ СРСР П.М. Фітіну

У наступному документі розвідник інформує керівництво про випадки місцевої нерозпорядливості у м. Унеч Орловської області:

По направлению Гомеля мы посетили г. Унеч. В районах, которым угрожает оккупация, создаются крупные по численности партизанские соединения, но они безоружны.

Унечский райком партии создал партизанское соединение свыше 2-х тысяч человек, но с оружием у них плохо. Оружие есть на военных складах, но военные власти его не дают. Райкомовцы обратились к Маршалу Буденному, который проездом посетил их город. Семен Михайлович выслушал их, потом сказал: «А вы берите сами. Берите и раздавайте людям. Хуже будет, если это оружие попадет в руки врага и он этим же оружием будет вас расстреливать» [25].

Далі у своїй інформації він акцентує увагу на те, що упущення забезпечення партизан зброєю є загальним явищем для всіх прифронтових районів. Віктор Олександрович доповідає про те, що не приймались заходи до вивозу крупних запасів продовольства з центральних районів, які знаходяться під загрозою окупації:

В Унече мы провели несколько часов, которые провели в разработке маршрута в Гомель и проверке его безопасности. Исходя из целого ряда обстоятельств, – прорвавшаяся колонна и т.д., мы приняли решение пойти на сокращение пути и выехали прямо в Киев…

В Киеве пока что производится эвакуация людей, скота и продуктов питания, причем и здесь что-то непонятное: в тыловых районах далеко за Киевом, скот эвакуируют, а, начиная с Чернигова, и до Киева скот остается на местах…

Как объясняют местные работники, успех немецкой армии заключается в хорошей маневренности, а наша неудача, главным образом, – плохой связью и разведкой, нет раций, нет разведки…

На месте выясняется новая задача перед нашими партизанскими группами – самая серьезная разведка и быстрая передача сведений армии. Нужны передатчики. Я помню Ваше обещание и жду передатчик с приемником, как для связи с Вами, а также один из маленьких передатчиков из отделения «А» для разведывательной группы.

Сегодня уезжаю дальше. Получил некоторое оружие [26].

Під час прямування з Москви до Миколаєва, вже в дорозі, В.О. Лягін входив у роль розвідника. В місцях, де він зупинявся, – у Брянську, Києві, Дніпропетровську, збирав відомості про обстановку, яка складалася у перші тижні після нападу німецьких військ, та інформував про це Центр.

За змістом його шифровок, що Віктор Олександрович надсилав керівництву, відчувається зрілість В.О. Лягіна, людини, яка спроможна дати глибокий аналіз обстановки, подій, звернути увагу на головні, вирішальні фактори у складних обставинах, міг самостійно приймати необхідні рішення.

28 липня 1941 року В.О. Лягін прибуває до Миколаєва.

Освоївшись на новому місці, розвідник активно почав готуватися до своєї майбутньої підпільної діяльності, про що він писав дружині у своєму листі з Миколаєва 29 липня 1941 року:

Дорогая Зиночка! Как трудно оставаться в неведении о вашей судьбе. Я не знаю, хорошо ли вы устроились, не представляю, где Татка и все наши ленинградцы... Эти строки я пишу с места своего нового назначения. Работаю здесь, не считаясь со временем. Многое уже сделано, но остается сделать еще больше. Надеюсь, если фашисты явятся, – найдут хороший приём. А не явятся, не буду жалеть о затраченных усилиях. Это, пожалуй, первая моя работа, о которой не пожалею, если она окажется напрасной [27].

Наприкінці липня 1941 року війна вже палахкотіла на землі Миколаївщини. Стійко і мужньо захищали край війська 18-ої і 9-ої армій Південного фронту під командуванням генералів А.К. Смирнова і Я.Т. Черевиченка. Але сили були нерівними. Армії оточили з трьох сторін німецькі механізовані частини танкової групи генерала фон Клейста, які прагнули відрізати нашим частинам шляхи відступу.

13 серпня 1941 року основні сили 9-ї армії опинились в оточенні в районі Миколаєва. Почались запеклі бої на підступах до міста [28].

Напередодні, ще 10 серпня 1941 року, В.О. Лягіну вдалося відправити з Миколаєва останнього листа дружині та сину:

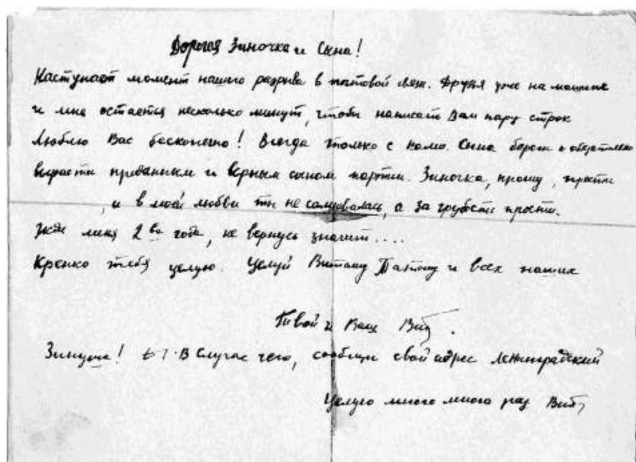
Дорогая Зиночка и Сына!
Наступает момент нашего разрыва в почтовой связи. Друзья уже на машине
и мне остается несколько минут, чтобы написать Вам пару строк
Люблю Вас бесконечно! Всегда только с вами. Сына береги и [illegible]
вырасти правдивым и верным сыном партии. Зиночка, прошу, прости
, и в моей любви ты не сомневалась, а за грубости прости.
Жди меня 2-а года, не вернусь значит...
Крепко тебя целую. Целуй [illegible] Татку и всех наших

Твой и Ваш Вит.
Зинуша! [illegible] В случае чего, сообщи свой адрес ленинградский
Целую много много раз Вит.

Останній лист В.О. Лягіна дружині та сину. Миколаїв. 10 серпня 1941 р.

Дорогие Зиночка и сыночек! Наступает момент нашего разрыва в почтовой связи. Друзья уже на машинах и ждут, пока я напишу вам эти прощальные строки... Люблю вас бесконечно! Всегда только с вами! Прости меня за многое – ведь в главном, в моей любви к тебе, ты никогда не сомневалась. Жди меня два года. Не вернусь, значит... [29].

Ці слова виявилися віщими. 17 серпня 1941 року Миколаїв був окупований гітлерівськими військами. Майже че-

рез два роки, 17 липня 1943 року, розвідник був розстріляний. Можливо, це випадковий збіг. Але не випадковою була 23-місячна епопея боротьби героя з фашистськими загарбниками в окупованому Миколаєві.

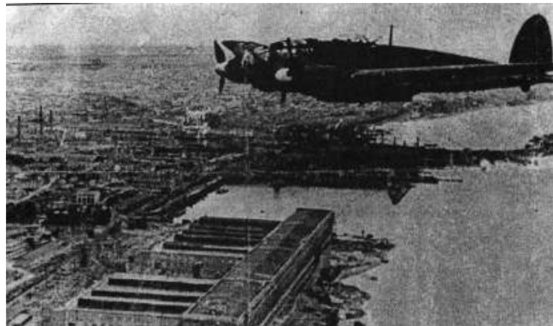

Німецький літак «Хейнкель-111» над портовими спорудами. Миколаїв. 17 серпня 1941 р.

Окупанти поділили Миколаївську область на дві частини по річці Південний Буг. Західні райони входили до складу так званої «Трансністрії» («Задністров'я») з центром у Тирасполі, а потім в Одесі, і контролювалися румунськими військами.

Решта районів Миколаївської області увійшла до генерального округу Миколаїв, який ділився на 14 округів і керувався німецькою владою. Генеральний округ Миколаїв, у свою чергу, входив до складу рейхскомісаріату «Україна».

Імперський комісаріат «Україна» був створений за наказом Гітлера 20 серпня 1941 року. Його очолив гауляйтер Східної Пруссії Кох.

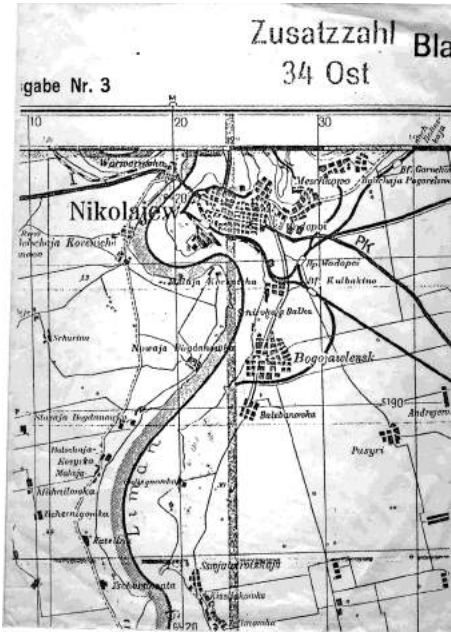

Карта Миколаєва періоду німецько-фашистської окупації

Миколаївський генеральний округ охоплював райони Миколаївської, Кіровоградської і теперішньої Херсонської областей загальною площею 466 800 кв. км з населенням 1 960 850 чоловік. Генеральним комісаром Миколаївського округу був призначений обергрупенфюрер Опперман [30].

Фашистські загарбники надавали величезного значення Миколаївському генеральному округу: його високорозвинутій суднобудівній промисловості, важливому морському порту на півдні України та багатим сільськогосподарським районам.

Саме тому, ще в серпні 1941 року, короткочасну зупинку в Миколаєві зробив Гітлер. Через день фюрер разом з Муссоліні приймав парад німецьких військ у Первомайську [31].

Окупанти покладали великі надії на швидке відновлення суднобудівної промисловості у Миколаєві, як могутнього засобу у пануванні на Чорному морі і проведенні військових операцій по оволодінню Кавказом.

У зв'язку з цим керування і експлуатація суднобудівних заводів і портів Чорноморського басейну були передані безпосередньо управлінню військової економіки і спорядження при головному штабі збройних сил Німеччини, з підпорядкуванням головнокомандуючому військово-морськими силами гросс-адміралу Редеру.

У жовтні 1943 року він особисто оглядав суднобудівні заводи Миколаєва, здійснюючи свою інспекторську поїздку по містах Чорноморського узбережжя.

У липні 1942 року і в червні 1943 року в Миколаєві з інспекторською перевіркою перебували рейхсміністр Розенберг і рейхскомісар Кох. Вони зустрічалися з начальником штабу «Південної верфі» контр-адміралом Клаусеном з питання відновлення діяльності суднобудівних заводів [32].

Їх візит висвітлювався в газеті «Deutsche Bug-Zeitung», друкованому органі управління генерального комісара Generalbezirk Nikolaew, від 26 липня 1942 року: «Большая часть Украины своим естественным уклоном уходит на Юг, это более чем где-либо чувствуется в генеральном округе «Николаев». Здесь расположена область впадения Днепра и Южного Буга в Черное море – важнейший водный путь, который открывает дорогу к мировым морям. Если имперский министр Розенберг и имперский комиссар Кох закончили свою поездку по Украине посещением Николаева, то в этом проявляется интерес к развитию украинской прибрежной области» [33].

Об’ява окупаційної влади

27 червня 1942 року в Миколаєві перебував верховний головнокомандуючий румунською армією генерал Антонеску, який зустрічався з представниками німецького військово-морського командування з питань співпраці з уповноваженими румунського командування на судноремонтних заводах Одеси [34].

Не меншого значення надавали фашистські загарбники використанню судноремонтних заводів та саме – морському порту Одеси. По завершенню у жовтні 1943 року своєї інспекторської поїздки вздовж Чорноморського узбережжя, головнокомандуючий військово-морськими силами Німеччини гросс-адмірал Редер так підкреслив значення Одеси для ведення війни на південному сході: «Одесса - единственный мощный опорный пункт и главный порт подвоза в южной Украине. Наряду с Констанцей Одесса является главным опорным пунктом не только для обеспечения действий военно-морских сил, но и для ремонта и строительства новых военных и торговых судов» [35].

Після захоплення німцями Миколаєва всі промислові підприємства були реквізовані. Чорноморський суднобудівний завод був перейменований в «Південну верф», суднобудівний завод імені 61-го комунара – в «Північну верф», судноремонтний завод – в «Малу верф».

На базі «Південної верфі» гітлерівці створили штаб, який керував будівництвом військових кораблів і підводних човнів на чолі з адміралом Циба і контр-адміралом Клаусеном. Керівником всіма кораблебудівними заводами Миколаєва і Одеси був призначений генерал фон Бодеккер. Технічним експертом при ньому затверджений капітан Хассельман.

На їх вимогу в Миколаєві в районі селища Темвод поряд із «Північною верф’ю» був створений концтабір для радянських військовополонених «Шталаг-364», в якому містилося близько 30-ти тисяч в’язнів. В’язні табору повинні були стати основною

робочою силою у здійсненні наміченої окупантами програми будівництва і ремонту військових кораблів та підводних човнів [36].

Табірна кухня концтабору для радянських військовополонених «Шталаг-364».

Буквально з перших днів окупації Миколаєва В.О. Лягін вживає заходів щодо свого надійного впровадження в апарат адмірала фон Бодеккера.

З цією метою до розвідувальної групи органи НКВС залучили Е.Й. Дукарт (псевдонім «Едмунда») та М.І. Дукарт, місцевих жителів німецького походження [37].

Емілія Йосипівна і Магдалина Іванівна стали господинями конспіративної квартири радянського резидента в Миколаєві. Мужність цих двох жінок, які прийняли Віктора Олександровича в свою сім'ю, значною мірою забезпечувала конспірацію розвідника.

В 13 років Магда залишилась без батька, Івана Яковича Дукарта, який був висококваліфікованим лікарем-невропатологом, добре відомим миколаївцям. Після його смерті Магда працювала піонервожатою, потім, в 16 років, вступила до Миколаївського музичного училища.

Будинок, в якому під час окупації жив В.О. Лягін

Продовжила навчання у Ленінградському музично-педагогічному училищі, по закінченню якого в 1940 році викладала в школі № 261 Жовтневого району міста Ленінграда [38].

23 червня 1941 року, наступного дня після початку війни, М.І. Дукарт пішла у відпустку і поїхала до матері, Е.Й. Дукарт, у Миколаїв. Вона запропонувала матері евакуюватися, але керівництво Миколаївського обласного управління НКВС домовилося з Емілією Йосипівною, що в її будинку буде проживати їх співробітник. У своїх спогадах вона так згадує про ці події: «… В конце июля (точно времени я не помню), меня вызвал полковник Соколов — начальник МВД, — вызвал и сказал мне: «Вы нам очень нужны. Мы хотим к Вам поселить одного человека, его зовут Корнев Виктор Александрович». Я ответила, что ко мне приехала моя дочь Магда, и мы должны эвакуироваться, и она ни за что здесь под немцами не останется... Начальник сказал: «Это очень важно для Родины, Вы должны будете остаться. И если я Вам говорю так, то только потому, что я Вас хорошо знаю. Мы имеем полное доверие к Вам, и поэтому мы такого человека к Вам вселяем в квартиру. Берегите его и помогайте ему. Вы потом узнаете, в чем дело».

Е.Й. Дукарт – хазяйка конспіративної квартири В.О. Лягіна

И когда он мне сказал, что это нужно для Родины, я согласилась, потому что тут и разговора другого не могло быть. Я тогда не сообразила, какая тяжесть и ответственность ляжет на мои плечи.

Я пришла домой и сказала дочери, что мы никуда не уйдем. Магдочка была очень возмущена тем, что мы должны остаться здесь. Она сказала, что «я ни за что не останусь здесь». «Я ведь специально приехала за тобой из Ленинграда». Я сказала, что к нам вселяют квартиранта. «Никаких квартирантов не признаю. Пусть приходит и живет, когда нас здесь не будет». Она была очень недовольна всем этим.

А потом через день или два к нам пришел и постучался Виктор Александрович Корнев. Я открыла дверь. Он стоит в двери, красивый, сильный шатен и говорит: «Я ваш квартирант, меня к вам прислал Соколов». Я знала, в чем дело, и попросила зайти в коридор. Он зашел, разделся, потом я пригласила зайти в столовую. Он вошел в комнату, там была Магда. Магда возмутилась и говорит: «Как это Вы, такой молодой и интересный, сильный человек, останетесь в оккупации у немцев. Я хочу уехать, а вот мама задержала меня». Он говорит: «Не сердитесь, Магда. Виновен я. Я объясню, зачем я сюда приехал, зачем поселился в Вашей квартире».

Потом пообедали. А потом он пригласил Магдочку: «Пожалуйста, пойдемте, погуляем по городу, и Вы покажете мне город Николаев». Они ушли. Гуляли они очень долго. Я осталась дома. Когда они вернулись, у Магдочки было совсем другое настроение. Она говорит мне: «Мама, да ведь это же Виктор Александрович приехал к нам, чтобы защищать Родину». Таким образом, в доме поселился мир. Магдочка успокоилась и осталась».

Так, напередодні окупації, 7 серпня 1941 року, радянський резидент В.О. Лягін під прізвищем Корнєв оселився на правах «зятя» і «чоловіка» у родині Дукартів, які мешкали тоді в будинку по вул. Шевченка, 61.

Із спогадів Е.Й. Дукарт:

«Виктор Александрович поселился у нас, а через день или два (даты точно не помню) в город прибыли немцы. Виктор Александрович говорит: «Ну, наша свобода кончилась. Теперь надо быть настороже». Поднялся страшный шум, начали въезжать тяжелые машины. Это было перед вечером.

Он распределил работу между собой, Магдой и мной. На этот раз он стал около балкона за занавеской, открыл балкон, Магду посадил за рояль и говорит: «Магдочка, играйте, сколько есть силы, играйте только классическую музыку: Вагнера, Бетховена, Шумана». Она говорит: «Почему я не могу играть Чайковского, Шопена?» Он говорит: «Играйте только классическую музыку немецких композиторов, нам нужно привлечь господ. Магдочка пусть сидит за пианино, а вы, Эмилия Иосифовна, станете у дверей и ждите, я Вам тогда скажу, когда открывать дверь».

Он не успел договорить, когда подъехали 2 машины. Из одной машины выглянул военный и полу-немецким, полу-русским языком спрашивает: «Кто в этом доме

живет?» В это время к нам прибежал Гриша Григоренко, кажется, это связной Виктора Александровича, Виктор говорит: «Вот молодец, Гришка, вовремя успел».

Немцы вышли из машины, – их оказалось 6 человек. Они начали подниматься по лестнице. Виктор Александрович стоял за занавеской около двери балкона и махнул мне рукой: откройте дверь.

М.І. Дукарт. 1940 р.

Я была ужасно взволнована, я не знала, как быть. А он мне говорит: «Веселитесь, смейтесь и приятно принимайте гостей».

Я вышла им навстречу, пригласила зайти, улыбалась. Немцы были рады, что попали в немецкий дом. Когда они спросили, кто это, я ответила, что это все мои дети. Они были довольны. Они разделись и вошли в комнату. Когда они зашли в комнату, Виктор Александрович стоял посредине комнаты. Один немец – полковник, – открывает дверь в столовую и говорит: «А это кто стоит? Это что за мужчина?» Виктор Александрович не растерялся, подошел к Магдочке, взял за руку и говорит: «Эта милая женщина – это моя жена». – Ах, вот как, так это одна семья? После этого они очень мило говорили с Виктором Александровичем.

Через некоторое время Виктор Александрович говорит: «Ну, теперь надо угощать гостей». Он ушел в кухню, как будто всю жизнь он прожил в этой квартире, помогал мне накрывать на стол. Магдочка в это время играла на рояле.

Потом, когда сели за стол, Виктор Александрович вспомнил, что у него где-то есть шампанское. Он говорит: «У меня где-то есть бутылка шампанского». Принес бутылку шампанского. Начал открывать. Бутылка долго не открывалась, я начала волноваться. Потом он открыл бутылку, пробка вылетела, и будто случайно одного фашиста облило пеной, потом Виктор Александрович незаметно повернул бутылку, пена попала другому немцу. Я очень перепугалась, но так как немцы это приняли за шутку («ведь бывает»), был страшный хохот и оживление.

Потом шампанского в бутылке осталось очень мало. Виктор Александрович разлил остаток двум немцам, которых он облил пеной. Остальные пили другое вино.

За столом сидел генерал Гофман, остальных не помню… Они сидели, откровенно разговаривали, говорили о своих похождениях, когда и куда думают направлять свои войска. Они были уверены, что попали в честный немецкий дом, что здесь можно ничего не скрывать. Виктору Александровичу все это было кстати.

Гофману так понравилось, что он сказал: «Я отсюда никуда не уйду». Я смутилась, потому что без Виктора Александровича я не могла оставить его на квартире. Виктор Александрович сказал: «Пожалуйста, у нас есть комната». Тогда я тоже сказала, что он может у нас жить. Он пожил у нас целую неделю. Потом ему нашли особняк и он переехал. Потом этот генерал Гофман стал комендантом города.

Когда все разошлись, Виктор Александрович вечером сел к нам и извинился, что он так сказал насчет Магдочки, что она его жена. Он говорит: «Я это сказал потому, что я стоял между жизнью и смертью» [39].

З будинку по вул. Шевченка, 61, восени 1942 року Дукарти переїхали у старовинний будинок кінця XIX ст. по вул. Чорноморській, 5, який в свій час належав місцевому німцю-колоністу фон Шардту [40].

Емілія Йосипівна була далекою родичкою іменитого німецького роду Шардтів у Німеччині. Все це давало право Дукартам під час окупації мати привілейоване положення. У своєму розпорядженні вони мали 2-х коней, кучера і хатню робітницю, добротний будинок. В.О. Лягін став «членом сім'ї», яку поважали окупанти. У «німецькому будинку» пані Емілії Дукарт у перші тижні окупації проживали комендант міста Гофман, а також майор фон Прізен – співробітник комендатури. В гості до них заїжджав адмірал фон Бодеккер. Для В.О. Лягіна-Корнєва склалися сприятливі умови у проведенні розвідувальної роботи [41].

6 вересня 1941 року Магда Дукарт саме завдяки своєму німецькому походженню, за завданням В.О. Корнєва влаштовується працювати особистим секретарем-перекладачкою до адмірала фон Бодеккера. Після знайомства В.О. Лягіна з адміралом, останній запрошує його перейти на роботу інженером планово-виробничого відділу заводу «Південна верф» для того, щоб допомогти гітлерівському командуванню швидше налагодити виробництво [42].

Після роботи В.О. Лягін зазвичай заходив до Магди в приймальню адмірала, щоб разом йти додому. Часто фон Бодеккер запрошував їх на чашку кави до себе в кабінет. Особливо старався капітан Хассельман, який завжди просив Магду Дукарт пограти на роялі для нього і адмірала. Бесіди з адміралом завжди проходили цікаво, оскільки В.О. Лягін досконало володів німецькою мовою, був технічно грамотною, ерудованою людиною, а також обізнаний в особливостях життя на Заході.

Фон Бодеккер, Хассельман та інші офіцерські чини заводоуправління стали все частіше відвідувати особняк сім'ї Дукартів. Як «чоловік» перекладачки адмірала Бодеккера і як його технічний радник, В.О. Лягін користувався винятковим правом безперешкодно відвідувати всі підприємства міста в будь-який час. М.І. Дукарт передає Віктору Олександровичу важливу розвідувальну інформацію, забезпечує підпільників документами окупаційної влади, перепустками, посвідченнями [43].

Таким чином, поза всякою підозрою розвідник В.О. Корнєв починає свою діяльність, разом з бойовими товаришами вступає в напружену, пов'язану з великим ризиком, боротьбу проти гітлерівських окупантів.

Диверсійно-розвідувальна група В.О. Лягіна під назвою «Маршрутники» була сформована ще до початку окупації. До складу групи увійшли випускники Ленінградської школи НКВС старші лейтенанти Держбезпеки О.П. Сидорчук, О.В. Соколов і П.П. Луценко, лейтенанти Г.Т. Гавриленко, О.М. Наумов, М.В. Улезко, І.Н. Коваленко, Д.А. Свідерський, чекісти з Миколаєва І.Є. Соломін та П.А. Шаповал. Головним завданням групи було проведення в місті диверсій та розвідка [44].

У 1941 – 1942 роках в Миколаєві диверсійно-розвідувальна група В.О. Лягіна здійснила низку диверсій. Двічі лунали вибухи в парку ім. Петровського, де фашисти розташували автобазу 4-ої повітряної армії і склад запасних частин для машин і літаків.

У грудні 1941 року був спалений склад із зимовим обмундируванням для німецьких солдатів на взуттєвій фабриці, яка знаходилася по вулиці Радянській.

П.П. Луценко

Д.А. Свідерський

І.Н. Коваленко

О.П. Сидорчук

Г.Т. Гавриленко

М.В. Улезко

І.Т. Соломін

О.М. Наумов

Найбільш значною була диверсія на німецькому військовому аеродромі за Інгульським мостом (нині парк Перемоги). За завданням В.О. Лягіна операцію готував і здійснював О.П. Сидорчук. Вибухівку для цієї диверсії доставляли на аеродром М.В. Улезко, П.П. Луценко і А.-Г.А. Келем, місцева німкеня, хазяйка конспіративної квартири по вул. Радянській, 4, де проживав підривник групи.

Диверсія на Інгульському військовому аеродромі. 1942 р.

10 березня 1942 року о 12-ій годині дня на аеродромі пролунали вибухи. Пожежа тривала 2 доби. У повітря злетіло 2 ангари, більше 20 літаків, 25 авіамоторів і бензосховище.

У липні 1942 року був підірваний котел на румунському пароплаві, який ремонтувався на «Південній верфі» [45].

Організувавши роботу своєї групи, В.О. Лягін вживає заходів по встановленню зв'язку з підпіллям Одеси і, зокрема, з розвідником В.О. Молодцовим (псевдонім – Бадаєв).

Ще в липні 1941 року з Москви в Україну В.О. Лягін, як старший групи, і В.О. Молодцов виїхали разом. Між ними існувала домовленість про зв'язок, взаємну інформацію, про плани диверсійної роботи. Але до листопада 1941 року ніяких по-

Диверсія на нафтобазі. 1942 р.

відомлень з Одеси Віктор Олександрович не одержував. Це викликало у В.О. Лягіна хвилювання за долю свого товариша і за стан диверсійної діяльності в тилу румунських окупантів в Одесі.

В той час виїхати до Одеси було важко. За Південним Бугом вже була територія так званої «Трансністрії» – «володіння» румунських завойовників. Варварівський міст через річку Південний Буг був кордоном між румунською й німецькою територіями і охоронявся патрулями. Щоб перетнути кордон, вимагались спеціальні перепустки. Щоб не визвати підозри, В.О. Лягіну необхідно було виїхати легально.

У другій половині листопада 1941 року капітан Хассельман, технічний експерт адмірала Бодеккера, призначається начальником судноремонтного заводу Одеського морського порту. В.О. Корнєв використав переведення Хассельмана для переїзду до Одеси на певний час.

В.О. Молодцов (Бадаєв) – керівник підпілля в Одесі

Під приводом бажання Магди Дукарт, особистого секретаря адмірала, пожити у великому місті, продовжити навчання у консерваторії, розвідник просить перевести їх на роботу до Одеси.

26 листопада 1941 року В.О. Лягіна було переведено інженером судноремонтного заводу морського порту, а М.І. Дукарт – перекладачкою капітана Хассельмана [46].

В Одесі В.О. Молодцов (Бадаєв) створив два диверсійно-розвідувальних загони, які налічували 40 чоловік. Восени і взимку 1941–1942 років вони здійснили ряд сміливих диверсійних актів: пустили під укіс чотири ворожі ешелони з військами, зброєю та боєприпасами, знищили багато автомашин з військовими вантажами. У лютому 1942 року фашисти схопили В.О. Молодцова і розстріляли.

З'ясувавши ситуацію в Одесі, В.О. Корнєв в березні 1942 року повертається до Миколаєва. Розвідник знову приступає до роботи на заводі «Південна верф» в планово-виробничому відділі. Шеф відділу Стенцель призначає його своїм заступником з питань дизелебудування [47].

Готуючи диверсійні акти, проводячи агітаційну антифашистську роботу, члени групи В.О. Корнєва усе частіше контактували з представниками інших підпільних груп і організацій. Зокрема, О.В. Соколов у листопаді 1941 року знайомиться з Борисом Воробйовим і дізнається від нього про існування підпільної групи на заводі «Південна верф». О.М. Наумов у грудні цього ж року через активного члена миколаївського підпілля, Ф.О. Воробйова, знайомиться із В.В. Бондаренком і довідується про створену ним підпільну групу. У процесі своєї діяльності члени групи В.О. Кор-

нєва спілкувалися також з патріотами групи П.Я. Защука, зустрічалися з учасниками підпільного Центрального райкому партії.

Обстановка, що склалася, висувала перед В.О. Корнєвим необхідність надання підтримки існуючим підпільним групам, орієнтації не лише на проведення сугубо диверсійної роботи, а й на розширення зв'язків з міським підпіллям.

У січні 1942 року В.О. Корнєв ставить перед членами своєї групи нові завдання: створювати нові самостійні групи; активізувати дії існуючих груп шляхом проведення диверсій, терору, організації розвідки, налагодити друкування і розповсюдження листівок, які викривають злочини німецько-фашистських загарбників; розвідати Знам'янський ліс Кіровоградської області з метою встановлення зв'язку з партизанами. В.О. Корнєв хотів створити свій базовий партизанський загін у лісах, щоб там зосередити запас зброї і продовольства, надавати можливість товаришам з міського підпілля, яким загрожував провал, переправлятися на лісову базу.

В.О. Лягін (Корнєв) давав завдання кожному членові групи окремо і вимагав від них при налагоджені контакту ні в якому разі не відкривати існування їх групи.

Зруйнована будівля педагогічного інституту. Миколаїв. 1944 р.

Репресії, які гітлерівці провадили після вибуху на аеродромі у Миколаєві, створили дуже важкі умови для роботи підпілля. Крім того, німецьким розвідувальним органам вдалося дізнатись, що в місті діє підпільна група на чолі з майором КЕНОМ (гестапівці перехопили і розшифрували одну з радіограм В.О. Корнєва) [48].

Це викликало велике занепокоєння серед розвідувальних і гестапівсько-поліцейських органів. Гітлерівські офіцери СД і СС підозрівали, що майор КЕН – це той капітан КЕН, англійський розвідник з «Сікрет інтелідженс сервіс», котрий у ставці головного командування у Берліні викрив план наступальних операцій на Росію [49].

На пошуки майора КЕНА окупанти кинули усю гласну і негласну агентуру, розвідників служби СД і «Абверштелле Україна», близько сотні працівників гестапівсько-поліцейського апарату.

В.О. Лягін змушений був прийняти рішення – відправити з міста актив підпілля, розосередити сили по області з тим, щоб зберегти підпільні організації і групи від провалів і нагромаджувати сили для подальшого розгортання боротьби проти окупантів.

Особливу занепокоєність у В.О. Лягіна викликало становище О.П. Сидорчука. Після вибуху на аеродромі за будинком №12, по вулиці Радянській, де проживав О.П. Сидорчук, був встановлений нагляд агентів СД. Ось чому В.О. Лягін вирішує: групу активу у складі О.П. Сидорчука, В.В. Бондаренка, Ф.О. Воробйова, М.В. Улезка, Г.Т. Гавриленка, О.М. Наумова відправити у Кіровоградські ліси для встановлення зв'язку з партизанськими загонами, уточнення можливостей створення там партизанського загону з підпільників Миколаївської області і радянських військовополоне-

них, яких вдавалось звільнити з таборів. На роботі групи позначалася відсутність регулярного зв'язку і детальної інформації про діяльність підпілля. В.О. Корнєв вирішує послати в Москву зв'язкового. Вибір пав на члена групи П. П. Луценка.

Руйнування на заводі Дормашина. Миколаїв 1944 р.

У донесенні йшлося: «Група вся вціліла. Проведено ряд диверсійних актів, поряд з дрібними – 4 крупні: 1. Зіткнення двох військових поїздів, при якому були поранені і вбиті; 2. Знищено 27 літаків, 25 авіамоторів, 2 льотчиків і авіа майстерні; 3. Знищено великий склад з 4 тисячами автопокришок при автотракторному заводі. Потребуємо вибухівки, маємо лише один заряд, використаємо на залізничному транспорті. Не вистачає зброї. Моряк (О.П. Сидорчук) за виконання урядового завдання нагороджений мною золотим годинником. Прошу про підвищення у званні й нагороди. З настанням тепла Бувалий (Г.Т. Гавриленко) виводить людей за місто в ліси для організації партизанського руху. Луценко – парашутист, використайте з поворотним викиданням. Майор КЕН». Головний виконавець диверсій О.П. Сидорчук загине пізніше, 5 листопада 1942 року, під час виконання бойового завдання – знищення нафтосховищ в морському порту [50].

А Петро Луценко 7 квітня 1942 року, одягнувшись жебраком, за завданням В.О. Лягіна здійснити перехід лінії фронту, виходить з Миколаєва за маршрутом: Миколаїв–Крюків–Полтава–Харків–Бєлгород.

В дорозі П.П. Луценка заарештували гестапівці – він втік з тюрми. Вмирав від голоду – його годували добрі люди. 21 травня, на сорок п'ятий день походу, він наблизився до фронту в районі села Петрівки. Тут під обстрілом переплив річку і пробився до своїх. Але потрапив до військової частини, яка перебувала в оточенні. П.П. Луценко, важко поранений у бою під час прориву ворожого кільця, потрапляє в полон.

Він був у цивільному одязі, і німці, вважаючи його партизаном, кидають в табір з особливо жорстоким режимом. Там він майже помирає з голоду. Німці констатують смерть і викидають П.П. Луценка на звалище мерців. І знову добрі люди, які його знаходять там, беруть до себе, лікують.

Трохи оклигавши, він йде далі, але тут же потрапляє до рук поліцаїв, які доставляють його до того ж таки табору. Через чотири дні він втік звідти. І знову ж його повертають сюди ж.

Незабаром німці передислоковують цей табір на Кавказ, і П.П. Луценко опинився в районі Мінеральних Вод. Там він зумів потрапити до групи полонених, яких німці з метою пропаганди відпускали додому. Петро Луценко їде до Миколаєва і 20 грудня 1942 року зустрічається з Віктором Корнєвим.

В.О. Корнєв наказує йому знову йти на зв'язок з Центром, але тепер тримати курс на Київ. Знову кур'єр в дорозі. Він дістається до району Києва, зв'язується тут з партизанами і діє разом з ними. 6 листопада 1943 року, коли Червона Армія вступила до Києва, П.П. Луценко вже був у місті [51].

У цей складний період роботи миколаївського підпілля визначну роль у його збереженні відіграв Володимир Іванович Андреєв (псевдонім – Палагнюк Анатолій Васильович).

В.І. Андреєв народився у 1903 році у Красноярську в робочій сім'ї. У 1920 році Володимир вступає до лав комсомолу.

У 1923 році Володимир Андреєв за покликом партії і комсомолу направляється на зміцнення Військово-Морського флоту.

В.І. Андреєв (Палагнюк) (1903–1943), керівник розвідувальної групи Генерального штабу Червоної Армії

Закінчивши службу, він деякий час працює в Таганрозі, а потім приїздить до Миколаєва, працює токарем на суднобудівному заводі ім. А. Марті (ЧСЗ). Тут він зустрівся з майбутньою дружиною – робітницею заводу Панною Сцепинською.

У 1929 році Володимир Іванович повернувся до рідного Красноярська. Почалася нова пора в житті робітника, вчорашнього червонофлотця В.І. Андреєва. Він стає чекістом. За путівкою місцевих партійних органів Володимир Іванович направляється на роботу до Красноярського окружного відділу ОДПУ по Сибірському краю. Тут В.І. Андреєв осягає перші основи чекістської роботи. На цій роботі він перебував з 1930 по 1942 рік.

У суворий для Батьківщини час, на початку 1942 року, В.І. Андреєв подав заяву Верховному Головнокомандуванню з проханням направити його у ворожий тил для розвідувально-диверсійної роботи. Прохання його задовольнили.

В.І. Андреєв обрав Миколаїв невипадково. З усіх на той час окупованих ворогом територій саме Миколаїв був для нього давнім знайомим; тут йому легше було орієнтуватися, зручніше осісти, краще «зачепитися», замаскуватися і видавати себе за людину з цих місць.

Була ще одна обставина. У Миколаєві жили його діти. На початку літа 1941 року, напередодні Великої Вітчизняної війни, Андреєви відправили молодших дітей – Галину і Павлика – до Миколаєва, погостювати у бабусі. Війна роз'єднала родину Андреєвих: син і дочка опинились в окупованому німцями Миколаєві, а Володимир Іванович з дружиною і старшою дочкою Світланою – у Красноярську.

12 травня 1942 року командування Головного розвідувального управління Червоної Армії направило в тил ворога у Миколаїв розвідувальну групу у складі: командир групи – старший лейтенант Держбезпеки Андреєв Володимир Іванович; радист групи – Днищенко Олександр Васильович.

Приземлилися неподалік від міста біля лісосмуги, в районі станції Водопій. На світанку в Москві одержали радіограму: «Прибули благополучно. Радіостанція і вантаж з нами. Направляємося до Миколаєва. Явки повідомимо додатково. Чеченець» [52].

Добре орієнтуючись в місті, В.І. Палагнюк на початок червня 1942 року зумів створити широку мережу явочних і конспіративних квартир. Це були квартири переважно жінок-патріоток, що сприяло ліпшій конспірації. Велику допомогу по збере-

женню радіостанції, зброї, листівок надавали В.І. Андреєву (А.В. Палагнюку) Олександра Лобода, Ніна Явецька, Анна Рябокінь, Ніна Андрющенко, Олександра Фролушкіна, Віра Фіалковська, Катерина Кобер, Ніна Федорова-Зелена, Надія Нікулочкіна та інші господарки явочних конспіративних квартир.

Квартиру матері своєї дружини К.В. Сцепінської, де жили його діти, В.І. Андреєв тримав у резерві. Мучили невідомість і тривога за долю дітей, але з'являтися у тому районі міста він вважав за передчасне.

У другій половині червня 1942 року на Великій землі у Центрі одержали радіограму: «Радіостанцію і вантаж перенесли до Миколаєва. Вияснили обстановку, організовані явочні конспіративні квартири. У роботі легалізувалися. Приступаємо до виконання завдань. Горець». У Центрі знали, що Горець – то А.В. Палагнюк, Чеченець – О.В. Днищенко.

Миколаїв, вул. Радяська. 1944 р.

А.В. Палагнюк влаштувався на роботу в офіцерський ресторан візником і заодно виконував обов'язки двірника. Це був один з ліпших варіантів заздалегідь розробленого плану ще в Москві. На прохання хазяїна ресторану А.В. Палагнюк рекомендував на роботу «хлопчаками» – помічниками офіціантів – юних підпільників Вітю Хоменка і Шуру Кобера. Останній був небожем А.В. Палагнюка, добре знав німецьку мову. Він підслухував фашистських офіцерів, що відпочивали в ресторані.

Це полегшувало А.В. Палагнюку його розвідувальну діяльність [53]. Вже в червні 1942 року розвіднику вдалося зібрати цінні відомості інформаційного характеру по дислокації німецьких і румунських частин у миколаївському гарнізоні, а також дані про пересування німецько-фашистських військ на Східний фронт. Продовжуючи розвідувальну роботу, А.В. Палагнюк встановлює зв'язок з підпільними групами П.Я. Защука, Г.О. Степанова, В.В. Бондаренка, Ф.О. Воробйова та іншими.

К.В. Сцепінська, хазяйка конспіративної квартири по пр. Леніна, 87

О.К. Лобода, хазяйка конспіративної квартири по вул. Плотнична, 21

О.В. Днищенко (1911–1995) радист розвідгрупи В.І. Андреєва

Шукає шляхів встановлення радіозв'язку з Москвою (рація О.В. Днищенка вийшла з ладу), налагоджує контакт з групою В.О. Корнєва.

А.В. Палагнюк ставить перед собою завдання: добір людей і створення підпільних організацій для проведення агітаційно-масової роботи серед населення, створення диверсійних загонів та проведення диверсій на ворожих комунікаціях, створення на околицях Миколаєва партизанських загонів. Основою для проведення всіх цих організаційних заходів А.В. Палагнюк визначає місцевих партійних і радянських працівників, а також представників командно-політичного складу Червоної Армії, що перебували в таборах військовополонених Миколаєва.

Найбільшу допомогу А.В. Палагнюку у здійсненні наміченого плану надали П.Я. Защук – один з організаторів підпілля Миколаєва та молодіжна організація на чолі з Олександром Кубраком, яка займалася визволенням з німецького полону бійців і командирів Червоної Армії.

О.К. Кубрак у перші дні війни працював старшим майстром в одному з цехів суднобудівного заводу ім. А. Марті (ЧСЗ). Разом з батьком, кадровим робітником цього ж заводу К.С. Кубраком, Олександр займався демонтажем устаткування і ремонтом військових кораблів і катерів, які поступали на завод. Евакуюватися не встигли. Батька через декілька тижнів після окупації фашисти розстріляли разом з іншими активістами заводу. Залишився з матір'ю і молодшою сестрою Катею. Фашистські війська наступали, через Миколаїв дуже часто просувались колони радянських військовополонених, виснажених голодом, спрагою. Їх гнали до табору на Темводі. Більшість з них – важкопоранені, ледь ноги пересували. Олександр вирішує – допомогти військовополоненим, особливо пораненим, врятувати їх від смерті.

До цієї справи він залучає Василя Кияна, а також своїх однолітків – Клавдію Кривду, Тетяну Плахотнікову, Ніну Андрющенко, її сестру та інших патріотів. Вони збирали продукти серед населення і передавали їх в шпиталь для важкопоранених військовополонених. Тут Олександр Кубрак і Тетяна Плахотнікова встановлюють зв'язок з льотчиком Пилипом Комковим.

П.А. Комков (псевдонім Михайло Мічений) перед війною закінчив Московську льотну школу і служив у військово-повітряних частинах Одеського військового округу. У повітряному бою під Миколаєвом на початку серпня 1941 року його літак збили. З переламаною ногою П.А. Комков потрапив до миколаївського шпиталю, де його захопили фашисти. Незважаючи на те, що він був прикутий до ліжка, Пилип Антонович створює підпільну групу серед поранених військовополонених льотчиків, а далі за допомогою патріотів К.І. Кривди, Г.І. Симанович та Т.І. Плахотнікової тікає з шпиталю. У бесіді з О.К. Кубраком П.А. Комков висловив думку про організацію з табору «Шталаг-364» втечі офіцерів-льотчиків з тим, щоб продовжувати боротьбу в тилу ворога. Після визволення з шпиталю П.А. Комкова діяльність групи по рятуванню поранених радянських бранців пожвавилася.

У цьому ж шпиталі лежав у тяжкому, майже безнадійному стані командир авіаескадрильї капітан О.Г. Кругликов. Його одвідувала Надія Нікулочкіна, яка вирішила врятувати капітана. І його вирвали з шпиталю. Він не міг пересуватися, лежав увесь обгорілий і поранений, міг лише розмовляти. Але це не зламало вольового відважного льотчика О.Г. Кругликова. Будучи на квартирі у Н.С. Нікулочкіної, він диктує мо-

лодим підпільникам тексти листівок для розповсюдження серед населення. Хлопці й дівчата переписували їх від руки на клаптиках паперу і непомітно вкладали до кишень перехожим, залишали на базарі і навіть в кінотеатрі, куди було важко пробратися. Невдовзі з полону вирвали майора авіації К.Я. Кашина, льотчика старшого лейтенанта Я.Я. Сорокіна, льотчиків Ф.Г. Тройніна, В.І. Українцева, П.І. Ільїна та інших.

Врятовані із німецького полону П.А. Комков, О.Г. Кругликов, К.Я. Кашин, Я.Я. Сорокін скеровували діяльність підпільної групи О.К. Кубрака по визволенню військовополонених. А коли вони видужали, самі стали активними учасниками миколаївського підпілля, бойовими помічниками А.В. Палагнюка.

На початку липня 1942 року А.В. Палагнюк встановлює зв'язок з О.К. Кубраком, а також з П.А. Комковим, О.Г. Кругликовим та іншим командирам Червоної Армії, які втекли з полону. Під керівництвом А.В. Палагнюка вони продовжували роботу по звільненню з таборів радянських військовополонених. Практично, організацією втеч займався Пилип Комков з групою Олександра Кубрака. Звільнення здійснювали різними шляхами, і, насамперед, шляхом забезпечення військовополонених підробленими документами.

Допомагали підпільникам готувати документи В.В. Бондаренко, який працював з січня 1942 року за завданням В.О. Корнєва в міській управі, і секретар-перекладачка міського комісара доктора Отто – Магда Дукарт. Вони діставали для керівників підпільних груп бланки довідок поліклінік з печатками, особові посвідчення української допоміжної управи Миколаєва, командировочні посвідчення, перепустки на право переходу кордону, чисті бланки окупаційної адміністрації з гербовими печатками, штампами, оформляли прописку, особисті посвідчення та ін. [54].

Підпільники також організовували втечі військовополонених безпосередньо під час переходу на роботу, з заводів, де вони працювали, і просто з таборів. Все це вимагало ретельної підготовки. Переховування військовополонених було пов'язане з великим ризиком. Німецько-фашистські загарбники знищували всіх громадян, які надавали допомогу та сприяли укриттю військовополонених. Однак кількість втеч з таборів дедалі збільшувалася, і рейхскомісар Кох видав наказ №10 від 10 червня 1942 року: «Карою смерті буде покараний кожний, хто опосередковано чи безпосередньо підтримує чи переховує полоненого, що втік, чи надасть будь-яку поміч». Цим же наказом оголошувалися заохочення тим, хто затримає військовополоненого і передасть окупаційній владі.

Підпільні організації області звільнили з полону понад 5 тисяч чоловік. Багато з них були переправлені за лінію фронту, у ліси для поповнення партизанських загонів або залишалися на місці і брали участь у підпільній роботі [55].

Через відсутність зв'язку з Великою землею А.В. Палагнюк змушений був передати в Москву цінні відомості про дислокацію німецьких і румунських частин у миколаївському гарнізоні, про перекинення німецько-фашистських частин на схід за допомогою звільнених радянських військовополонених, яких переправляли через лінію фронту.

На початку липня 1942 року з донесенням він відправляє капітана Олександра Кругликова та Надію Нікулочкіну, 29 липня – юних зв'язкових – Вітю Хоменка та Шуру Кобера, у вересні – майора Костянтина Кашина та капітана Якова Сорокіна,

у жовтні – Олександра Кубрака, Василя Кияна та капітана Михайла Арманського. Найуспішнішим був перехід через лінію фронту Віті Хоменка і Шури Кобера [56].

Н.С. Нікулочкіна (1912–1983)

О.Г. Кругликов (1907–1985)

О.К. Кубрак (1919–2002)

В.О. Киян (1920–1944)

М.М. Арманський (1920–1943)

На відправку з донесенням юних підпільників дав згоду В.О. Корнєв: хлоп'ята сміливі, кмітливі, та й підозри менше. Підготовку зв'язкових до переходу через лінію фронту доручили А.В. Палагнюку. Вітя і Шура щодня зустрічалися з ним, П.Я. Защуком і Ф.О. Воробйовим. Розробляли приблизний маршрут – пройти треба було понад триста кілометрів по окупованій території. Для хлоп'ят підготували необхідні документи. Коли все було готово, Ф.О. Воробйов акуратно зашив шифровку між устілкою і підошвою Вітіного черевика, а копію донесення сховали у бамбукову паличку Шури. Щоб не викликати підозри, юні підпільники попросили хазяїна відпустити їх у село до рідних, на збирання врожаю: вони пообіцяли йому привезти подарунка.

З Миколаєва хлопці вийшли 29 липня 1942 року. Нелегким був п'ятнадцятиденний шлях до фронту. Декілька разів хлоп'ятам вдалося вислизнути з рук поліцаїв, і 17 серпня 1942 року Шура і Вітя підійшли до ріки Кубань в районі міста Краснодара. Уночі на старому рибацькому човні перепливли річку і незабаром опинилися серед радянських бійців, що терміново доставили зв'язкових у штаб.

Через десять днів, після короткого відпочинку, юних розвідників літаком відправили у Москву, де вони і вручили донесення Штабу партизанського руху.

У Москві Шура Кобер та Вітя Хоменко пробули місяць, пройшли короткочасні розвідувальні курси. Ось що писав тоді своїм родичам в Архангельську область Шура Кобер: «Я прибув сюди, в Москву, несподівано. Мама з Женею залишилися там, усі живі поки… Мені, насамперед, цікаво, як ви живете, нам в окупації живеться погано, усе забирають і відправляють до Німеччини. Але нічого, все це ми знову повернемо. Хай вони не думають залишатися господарями… мені не пишіть, тому що мене тут не буде, поїду назад на роботу. Посилаю вам гарячий бойовий привіт! До побачення – Шура».

У жовтні 1942 року Шура і Вітя вже знову були на рідній миколаївській землі. Додому їх доставили літаком і висадили парашутним десантом поблизу села Себине Новоодеського району. Разом із ними прибула вісімнадцятирічна радистка Лідія Бриткіна. З літака також було скинуто два багажних вантажі з боєприпасами, радіопередавачами, апаратом для друкування листівок, літературою.

О.П. Кобер (1926–1942), зв’язковий підпільної групи В.І. Андреєва

В.К. Хоменко (1926–1942), зв’язковий підпільної групи В.І. Андреєва

Увечері того ж дня Шура і Вітя та Лідія прибули до Миколаєва. А пізніше частково був доставлений у місто і дорогоцінний для підпільників вантаж.

Посилка В.І. Андреєвим зв’язківців через лінію фронту, в основному, завжди завершувалася успішно, незважаючи на всі труднощі, злигодні і неймовірний ризик, яких зазнавали вони на шляху до мети.

Зв’язковий О.Г. Кругликов згадував: «Я був і жебраком, просив милостиню, ночував у болотах, в лісі, в скиртах соломи. Річки вбрід і уплав переходив. Скільки разів плакала мій бойовий друг комсомолка Нікулочкіна Надя від втоми, голоду й холоду. Але вона більше піклувалася про мене, бо я не міг володіти руками, як належить. Вона була виключною людиною. Кинула все: квартиру, роботу, майно і вирішила йти зі мною до своїх» [57].

Влітку 1942 року гестапівсько-поліцейські сили ще більше посилили репресії і слідкування. Наприкінці червня – на початку липня 1942 року до Миколаєва прибула велика команда служби СС для охорони рейхсміністра Розенберга у його поїздці по Миколаївському округу.

У складних умовах другої половини літа 1942 року миколаївському підпіллю конче був потрібен бойовий штаб, центр для організації більш цілеспрямованих дій проти окупантів, об'єднаних зусиль усіх підпільних груп і організацій, мобілізації населення на масовий опір ворогові. Ініціатором створення такого керівного центру виступив В.О. Корнєв.

Л.І. Бриткіна (1924–1974) радистка розвідгрупи В.І. Андреєва

7 серпня 1942 року за пропозицією В.О. Корнєва на конспіративній квартирі по вулиці 5-а Військова, 35, у Григорія Горлая скликається нарада керівників підпільних груп Миколаєва, на якій обирається керівний комітет обласного підпілля у складі: А.В. Палагнюк (В.І. Андреєв) – голова, П.Я. Защук і П.А. Комков – заступники, Ф.О. Воробйов і В.В. Бондаренко. Підпільники вирішили назвати організацію «Миколаївським центром».

На засіданні комітету 12 серпня 1942 року були розподілені обов'язки: П.Я. Защук – загальне керівництво і Новобузький район; В.В. Бондаренко – керівництво і зв'язок з підпільними групами Миколаєва, забезпечення організації необхідними документами; П.А. Комков – налагодження зв'язку з сільськими підпільними організаціями і керівництво Новоодеським районом, а також ведення обліку роботи підпілля; Ф.О. Воробйов – керівництво підпільними групами і організаціями Херсона. Це була одна з найбільших підпільних організацій Півдня України.

28 серпня комітет на черговому засіданні заслухав інформацію Ф.О. Воробйова, який повернувся з Херсона, про діяльність підпілля в Херсоні і Херсонському сільському районі. Прийняли рішення – до 15 вересня об'єднати всі організації Херсонського підпілля, а також затвердили керівників підпільних організацій Нової Одеси, заводів ім. 61 комунара та ім. А. Марті (ЧСЗ), сантехнічного заводу, ремонтно-тракторного заводу та ін. [58].

Для розширення зв'язку з херсонським підпіллям «Миколаївський центр» направляє до Херсона члена підпільної групи Марію Соловйову, яка виявилася зрадницею. Вона виказує А.В. Палагнюка і 14 вересня 1942 року його заарештовують.

Після арешту А.В. Палагнюка 30 вересня 1942 року затверджується новий склад комітету: П.Я. Защук (голова), В.В. Бондаренко, П.А. Комков (заступники голови), Ф.О. Воробйов, В.І. Соколов. «Миколаївський центр» став називатися «Миколаївським обласним центром». Керував ним В.О. Лягін (Корнєв), хоч сам з метою конспірації до його складу формально не входив. «Миколаївський обласний центр» очолив керівництво 25 підпільними організаціями і групами, які діяли в Миколаєві і районах області, налагодив зв'язок з підпіллям Херсону [59].

Незважаючи на сувору конспірацію, якої дотримувалася більшість підпільних груп, восени 1942 року службі СД вдалося вийти на слід окремих членів підпільної організації. В організацію «Миколаївський центр» прокрався провокатор В.А. Круглов. В.А. Круглов раніше служив у військових частинах Миколаєва, добре знав місто, тому фашистські розвідувальні органи направляють його на початку 1942 року у

розпорядження поліції безпеки СД. Працюючи під безпосереднім керівництвом слідчого СД Ролінга, В.А. Круглов одержав завдання виявляти комуністів і комсомольців, що залишилися на окупованій території, встановлювати зв'язки і входити в довір'я патріотичних підпільних груп і організацій, які діяли проти німців, а потім виказувати їх СД.

Проте перші місяці провокаторської роботи В.А. Круглова не дали ніяких результатів. Підпільники під керівництвом В.О. Корнєва працювали суворо конспіративно. Натрапити на слід організації як В.А. Круглову, так і іншим агентам СД не вдавалося.

У липні 1942 року у табір для військовополонених за Інгульським мостом «Шталаг-364» прибула нова партія в'язнів.

П.Я. Защук (1907–1943)

В.В. Бондаренко (1913–1985)

П.А. Комков (1916–1943)

Ф.О. Воробйов (1903–1942)

В.І. Соколов (1916–1943)

Член підпільної організації О.К. Кубрак, який брав активну участь у звільненні військовополонених, отримав завдання виявити обстановку в таборі. З групою товаришів по підпіллю та родичів військовополонених О.К. Кубрак пішов до табору. В дорозі до них приєднався В.А. Круглов, якому з розмов з дружинами тих чоловіків, з якими служив до війни і разом потрапив у полон, вдалося вивідати дещо про наміри О.К. Кубрака.

Провокатор В.А. Круглов доповів про це слідчому СД Ролінгу. Тут же отримав завдання: продовжувати знайомство з О.К. Кубраком і його товаришами під приводом

представника Таврійської військової підпільної організації, нібито керованої Пеньковим.

Зустрічаючись з О.К. Кубраком і його товаришами, В.А. Круглов усе більше розширює легенду про свою належність до Таврійського підпілля, про наявність в його розпорядженні зброї та ін. Використовуючи потяг підпільників до об'єднання, В.А. Круглову вдається встановити, що в Миколаєві існує підпільна група, якою керує «Анатолій», потім він знайомиться з членом підпільної групи П.А. Комковим. Після декількох обережних кроків П.А. Комков влаштовує зустріч представника «Миколаївського центру» В.В. Бондаренка з В.А. Кругловим, а потім з «полковником» Пеньковим для вияснення версії про Таврійське підпілля.

Конспіративна квартира «Миколаївського центру» по вул. 5-а Військова, 35 (хазяїн Г.П. Горлай)

Під час зустрічі з «полковником» Пеньковим, яким був насправді агент СД А.П. Мухін, В.В. Бондаренко нічого не розповів про свою організацію і запропонував відправити в Москву через рацію «полковника» Пенькова зашифроване донесення підпільного «Миколаївського центру» і лише після отримання відповіді зустрітися з ним у Херсоні.

«Полковник» Пеньков викликав у В.В. Бондаренка неабияку підозру щедрістю повідомлень про свою організацію, розв'язаністю в розмові.

В.В. Бондаренко повідомляє П.А. Комкова про свою підозру щодо «полковника» і взагалі щодо повідомлень В.А. Круглова про підпільну Таврійську організацію. Керівники підпільних груп, яких уже знав В.А. Круглов, того самого дня ухвалили рішення не ходити на явочні квартири. Нічого не з'ясувавши відносно кількісного складу організації та диверсій у місті, СД все ж вирішило заарештувати тих, кого вже виказав В.А. Круглов. У листопаді 1942 року були заарештовані член комітету Ф.О. Воробйов та юні зв'язкові Вітя Хоменко і Шура Кобер, а 1 грудня 1942 року – П.Я. Защук.

Г.П. Горлай (1905–1943)

5 грудня, втративши зв'язок з П.А. Комковим, В.А. Круглов виказав ще кількох членів підпільної організації. До лабет поліції потрапили Василь Соколов, Григорій Горлай, Клавдія Кривда та інші.

5 грудня 1942 року, о 12-й годині дня карателі повісили 10 членів миколаївського підпілля, в тому числі Ф.О. Воробйова, В.Г. Завадського, Вітю Хоменка, Шуру Кобера, Леоніда Кияна та інших патріотів [60].

Німецька адміністрація, служби СД і СС, гестапо Миколаївського генерального округу з допомогою своїх агентів та зрадників намагалися завдати удару по центру обласного підпілля, щоб позбавити підпільні групи й організації єдиного керівництва. В ніч на 5 грудня вони роблять спробу заарештувати П.А. Комкова на конспіративній квартирі в Миколаєві. Під час перестрілки мужній патріот убив працівника СД Бірка і його перекладача і, поранений, втік від переслідувачів.

На початку січня 1943 року служба СД натрапила на слід заступника голови «Миколаївського підпільного центру» В.В. Бондаренка і члена диверсійної групи В.О. Корнєва – О.М. Наумова. У бою з карателями В.В. Бондаренка було тричі поранено.

Олександру Наумову і підпільниці Тамарі Корінь вдалося перебратися у Херсон до П.А. Комкова. В середині січня до рук поліції потрапив член підпільного центру В.І. Соколов. Отже, з керівного ядра миколаївського підпілля залишився тільки В.О. Корнєв зі своїм зв'язковим Г.Т. Гавриленком.

Наприкінці січня 1943 року П.А. Комков посилає В.І. Мацулевича, О.М. Наумова і радистку А.І. Шубіну до Миколаєва в розпорядження В.О. Корнєва, якому треба було встановити зв'язок з Москвою. Остання радіограма В.О. Корнєва була такого змісту: «Москва, радіостанція «Омега». Дайте зв'язок через сусідів. Зв'язок конче потрібен. Пароль – ім'я моєї дружини, відповідь – ім'я мого сина».

Конспіративна квартира «Миколаївського центру» по вул. 6-а Слобідська, 47 (хазяїн Л.О. Киян)

У цей час над В.О. Корнєвим теж нависла загроза провалу. У другій половині 1942 року СД роздобуло дані про те, що керівництво підпільною організацією в Миколаєві здійснює інженер з Ленінграда майор КЕН. Чималу зрадницьку роль у цьому відіграла агент СД Марія Любченко – лікар 2-ї поліклініки Миколаєва.

Навесні 1942 року М.І. Дукарт важко захворіла на туберкульоз легенів. Для лікування Магди мати запросила лікаря М.С. Любченко. Протягом кількох місяців вона лікувала Магду Дукарт і таким чином познайомилася з В.О. Корнєвим. У неї виникли підозри щодо В.О. Корнєва, і вона доповіла про це у гестапо, куди на той час її вже встигли завербувати. За вказівками старшого слідчого Ролінга М.С. Любченко всілякими засобами намагалася ввійти в довір'я до В.О. Корнєва. В.О. Корнєв згодом все ж дійшов до висновку, що лікар-фтизіатр М.С. Любченко може стати в пригоді, оскільки вона працює в лікарні і може, коли буде потрібно, виготовити довідки, що врятують людей від мобілізації.

Тим часом М.С. Любченко повідомила В.О. Корнєву, що в місті її залишили для підпільної роботи. В.О. Корнєв, наскільки це було можливо в тих умовах, перевірив цю версію – вона, ніби, підтвердилася. На допиті в 1945 році М.С. Любченко

показала, як вона познайомилася з В.О. Корнєвим у лютому 1942 року, повідомивши йому про своє членство в рядах ВКП(б): «Корнев, ранее присматривающийся и изучающий меня, в разговорах стал более свободен и откровенен, чаще стал заходить ко мне в квартиру и в процессе встреч заводил разговоры на политические темы, информировал об обстановке на фронте, в очень осторожной форме давал понять, что мне, как члену ВКП(б), необходимо серьезно подумать о своих обязанностях и долге перед партией. Со всеми его доводами я соглашалась. Убедившись во мне, как в «честном советском человеке», Корнев во время одной из встреч в ноябре 1942 года у меня в квартире зачитал мне принесенный с собой доклад Сталина от 7 ноября 1942 года, посвященный годовщине Октябрьской социалистической революции. Внимательно прослушав зачитанный доклад, я создала видимость, что этот исторический документ расцениваю, как подобает подлинному патриоту социалистической Родины, и принимая его к непосредственному руководству и исполнению во всей своей деятельности. Такое мое поведение окончательно убедило Корнева в моей «благонадежности», и он в этой же беседе сообщил, что оставлен по поручению партии в тылу у немцев для выполнения специальных заданий, настоящее имя Корнева Хент или Кент (точно не помню) и у него есть специальное звание советского офицера в ранге майора» [61].

Л.О. Киян (1925–1942)

В.О. Корнєв дав їй перше завдання. У лютому 1943 року особистий зв'язковий В.О. Лягіна, Г.Т. Гавриленко, попав в облаву. Йому загрожувало вигнання до Німеччини. Щоб врятувати Г.Т. Гавриленка і продовжити роботу групи, Віктор Олександрович звернувся до М.С. Любченко з проханням надати Г.Т. Гавриленку фіктивну довідку про хворобу.

Коли 5 лютого 1943 року Г.Т. Гавриленко прийшов за обіцяним документом, на нього вже чекали гестапівці. Того ж дня на заводі був заарештований і В.О. Лягін [62].

Майже чотири місяці тяглося слідство. В.О. Корнєв на допитах без кінця повторює одну й ту саму фразу: «Я діяв сам».

Під час допитів німці піддавали його звірячим тортурам. Підпільник І.Г. Пульканов, що сидів в одній камері з заарештованим розвідником, пізніше стверджував: «Лягін повертався в камеру з допитів весь скривавлений, ледве тримаючись на ногах. Його жорстоко били нагайками, під нігті рук вставляли голки, ставили на гарячу плиту, викручували ланцюгом руки, кололи шилом у боки, виривали щипцями волосся на голові. Тіло від шиї до п'ят було покрито кірочкою крові, що запеклася, шкіра полопалась, було пошкоджено сухожилля лівої ноги» [63].

В довідці на представлення В.О. Лягіна до звання Героя Радянського Союзу, написано: «Несмотря на страшное невообразимое мучение, В. Лягин держался героически, мужественно и стойко. Он никогда не терял присутствия духа. Как выяснилось в ходе следствия, руководимая им диверсионно-разведывательная группа нанесла оккупантам ущерб, оцениваемый в 45 млн. марок. Эта сумма была предъявлена В.А. Лягину перед оглашением смертного приговора. Виктор Александрович хладнокровно, с полным достоинством, выслушал приговор и в последнем слове потребовал, чтобы

его не расстреляли, а повесили на одной из площадей города. Но фашисты отказали ему в этой просьбе».

17 липня 1943 року розвідник був страчений.

5 листопада 1944 року В.О. Лягіну було присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Грамота про присвоєння В.О. Лягіну звання Героя Радянського Союзу

Трагічно склалася доля і відважних жінок, вірних помічниць В.О. Лягіна – Емілії Йосипівни. та Магди Іванівни Дукарт. Після арешту Віктора Олександровича гестапо неодноразово попереджало Магду про необхідність припинити будь-які зв'язки з В.О. Корнєвим, але вона заявила, що вважає своїм обов'язком приносити своєму чоловікові у в'язницю передачі. За будинком по вул. Чорноморській, 5, було встановлено стеження. До родини Дукартів з метою контролю за їх щоденними діями й розмовами німці підселяли військових та цивільних.

У листопаді 1943 року, за чотири місяці до свого відступу з Миколаєва, фашисти здійснили евакуацію місцевих німців. В категоричній формі було запропоновано виїхати до Німеччини і Дукартам. За завданням гестапо до місця призначення за жінками спеціально слідкувала агент Г.А. Клопова, яка в грудні 1943 року супроводжувала їх спочатку до міста Райбольсгрюнне, а потім до селища Фогельсгрін [64].

З перших днів визволення американськими військами Дукарти намагались потрапити у радянську зону окупації. В Хемниці, неподалік від Фогельсгріну, стояли радянські війська, і Магдалина Іванівна поїхала туди. Пізніше, у 1946 році, на допитах у Бутирській в'язниці, вона розповідала слідчому про цей епізод: «4 июня 1945 г. я обратилась в особый отдел в Хемнице с просьбой отправить меня и мою мать на

родину вне транспорта. Мне объяснили, что поскольку мы проживали в американской зоне оккупации Германии, они не могут отправить нас своим транспортом и что на это потребуется специальное разрешение из Дрездена».

2 липня 1945 року М.І. Дукарт була заарештована відділом контррозвідки СМЕРШ і вивезена до в'язниці Райхенбаха, де утримувалася 3 тижні [65].

У вересні 1945 року Дукарти були репатрійовані із Майсена до Радянського Союзу і прибули у Томськ наприкінці жовтня 1945 року. З вокзалу вантажівками репатріантів перевезли в робітниче селище заводу «Шарикопідшипник». Магда Дукарт працювала на заводі, а пізніше заводське керівництво перевело її на роботу до клубу.

З Томська вона написала декілька листів наркому НКДБ СРСР В.М. Меркулову. Магда вважала, що потрібно поцікавитися в органах Держбезпеки, чому її не викликають для уточнення обставин діяльності диверсійно-розвідувальної групи В.О. Лягіна. Лист від 4 липня 1945 року Магда починала словами: «По поручению майора НКВД СССР товарища Виктора Александровича Корнева, я разрешаю себе обратиться к Вам с этим письмом».

Далі вона повідомляла короткі дані про службу В.О. Лягіна до війни.

В листах Магда називала Віктора Олександровича тільки Корнєвим і підписувала листи «Магда Дукарт-Корнєва». З достатніми подробицями описана в листі робота В.О. Лягіна і М.І. Дукарт у миколаївському підпіллі. Про себе вона пише: «Моя официальная деятельность во время оккупации заключалась в следующем: вначале нам было очень важно установить связь с судостроительным заводом им. А. Марти, куда я поступила по указанию В.А. Корнева на службу в качестве переводчицы к адмиралу фон Бодеккеру. Впоследствии с адмиралом при моем содействии был лично познакомлен тов. Корнев».

Відповіді з Москви вона не дочекалась. Але 6 березня 1946 року М.І. Дукарт була заарештована та 20 березня етапована до Москви, в Бутирську в'язницю МВС СРСР. Того ж дня її викликали на допит, який тривав 5 годин. Спочатку слідчий цікавився родоводом Магди, її життям, довго розпитував про В.О. Корнєва. На питання, чи має Магда та її мати відношення до зради радянського розвідника, М.І. Дукарт відповіла категоричним – «Ні».

4 квітня 1946 року М.І. Дукарт була обвинувачена за ст. 58. п. 1 «а» КК РРФСР у зраді Батьківщині. Винною вона себе не визнала.

16 квітня 1946 року у справі М.І. Дукарт з'явилася інша постанова, в якій підкреслювалось, що на допитах вона поводилась досить дивно, а в Томську деякий час перебувала під наглядом лікарів-психіатрів. На основі цього було вирішено: «Обвиняемую Дукарт Магдалину Ивановну подвергнуть судебно-медицинской экспертизе при Бутырской тюрьме МВД СССР на предмет определения степени вменяемости». 17 квітня 1946 року слідство за справою М.І. Дукарт було зупинено. 22 травня 1946 року – зроблено висновок про необхідність відправлення М.І. Дукарт на примусове лікування до спеціалізованої Казанської психіатричної лікарні МВС СРСР до моменту її одужання [66].

Емілія Йосипівна намагалася дізнатися про долю дочки, писала листи до Москви, Казані. Тільки у травні 1952 року із Казані надійшло повідомлення про смерть М.І. Дукарт: «Померла 19 травня 1952 року» [67].

10 грудня 1966 року М.І. Дукарт була реабілітована за відсутністю складу злочину (посмертно).

26 червня 1967 року Указом Президії Верховної Ради УРСР Е.Й. Дукарт та М.І. Дукарт були нагороджені медалями «За бойові заслуги».

3 травня 1979 року Емілія Йосипівна Дукарт померла у Караганді, переживши свою молодшу дочку на 27 років [68].

В післявоєнні роки був репресований один з активних учасників групи В.О. Лягіна – М.В. Улезко.

В 1943 році, після арешту гітлерівцями, він був вивезений в концтабір Бухенвальд, а потім в Дахау на довічне ув'язнення.

У жовтні 1945 року репатрійований через Лінц (Австрія) і Плуешти (Румунія). Товарними вагонами група репатріантів, серед яких був і М.В. Улезко, була доставлена у листопаді 1945 року у Воркуту. Державна перевірка тривала більше року, після чого М.В. Улезко повернувся додому в місто Россош Воронезької області. Микола Васильович улаштувався на роботу. Здавалося, життя налагоджується.

Але в лютому 1948 року він був знов заарештований, обвинувачений у зраді групи В.О. Лягіна і засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Строк відбував у Норильську, де працював на шахті № 18. Неодноразово М.В. Улезко звертався з проханням про перегляд його справи і про реабілітацію. В листопаді 1955 року був звільнений з місця ув'язнення. Але, як свідчить виписка з визначення трибуналу Воронезького військового округу, відносно М.В. Улезка справа була тільки припинена. Мови про реабілітацію не велося. Тільки в 1966 році Микола Васильович був повністю реабілітований.

Така ж несправедливість була учинена і з іншими членами групи В.О. Лягіна «Маршрутники» І.Н. Коваленко та І.С. Соломіним.

У 1943 році вони були заарештовані гітлерівцями, підвергнуті жорстоким тортурам і засуджені на довічне ув'язнення у концтабір Бухенвальд, а потім – в Дахау.

Після репатріації на Батьківщину їм було виказано недовіру, заарештовано і репресовано. Після довгої оперативної перевірки І.Н. Коваленко та І.С. Соломін були реабілітовані за відсутністю складу злочину [69].

Незважаючи на те, що всі групи зв'язкових успішно виконали завдання, багатьом посланцям розвідника Генерального штабу Червоної Армії В.І. Андреєва було відмовлено в довірі, як людям, які знаходилися на окупованій території. Серед них зв'язкові – В.О. Киян, О.К. Кубрак, О.Г. Кругликов, Н.С. Нікулочкіна.

В.О. Киян перед війною був призваний до лав Червоної Армії. В 1941 році частина, в якій він служив, потрапила в оточення під Києвом. Нечисельному вцілілому особовому складу командування частини запропонувало виходити з оточення самостійно. Василю Кияну вдалося вибратися з ворожого кола і в жовтні 1941 року потрапити до Миколаєва. Вдома залишився тільки молодший брат – Леонід. Батьки евакуйовувались із заводом, а Леонід – із своїм фабрично-заводським училищем заводу ім. А. Марті. Дорогою він відстав від ешелону і повернувся додому. Квартира братів Киянів по вул. 6-й Слобідській, 47, стала однією з основних конспіративних квартир миколаївського підпілля. Василь Киян допомагав військовополоненим здійснювати втечі з «Шталагу-364», розповсюджував листівки, а в листопаді 1942 році разом

із О.К. Кубраком і М.М. Арманським пішов із донесенням за лінію фронту. В районі Краснодару М.М. Арманський був затриманий німцями.

О.К. Кубрак та В.О. Киян успішно виконали завдання резидента В.І. Андреєва і перейшли лінію фронту в районі станції Гарячий Ключ Краснодарського краю. Але В.О. Киян був заарештований органами радянської контррозвідки. Його звинуватили в ухиленні від воїнської повинності й антирадянській агітації на окупованій території. Висновок про антирадянські розмови, які нібито вів В.О. Киян, слідчий зробив на основі допиту. Коли слідчий поцікавився, що розповідав Василь про бої в оточенні рідним і сусідам в окупованому Миколаєві, В.О. Киян відповів, що розповідав правду.

В 1943 році Військовий трибунал виніс вирок: 7 років виправно-трудових таборів. Відбувати покарання В.О. Киян був направлений в один з Ухта-Печорських таборів. А в 1944 році його не стало. Як загинув Василь, невідомо, а у довідці, що надійшла родичам із табору, значилося: «Помер в 1944 році». Справедливість відносно В.О. Кияна перемогла тільки у 1983 році завдяки наполегливості його товариша по підпіллю О.К. Кубрака. Сам О.К. Кубрак був заарештований й засуджений у 1943 році Особовою Нарадою МВС СРСР за ст.7-35 КК РРФСР. Був звільнений після перегляду карної справи у 1946 році. Реабілітований у 1966 році за відсутністю складу злочину [70].

О.Г. Кругликов – командир ескадрильї важких бомбардувальників. 27 серпня 1941 року його ескадрилья вилетіла з аеродрому в місті Саках у район Миколаєва для бомбардування німецько-фашистських механізованих колон біля Снігурівки. Під час повернення із завдання літак О.Г. Кругликова був підпалений німецьким винищувачем і здійснив посадку на окупованій території. Екіпаж потрапив у полон. О.Г. Кругликов, у якого обгоріли обличчя і руки, у непритомному стані був доставлений в лазарет для військовополонених в Миколаєві (вул. Котельна). В лазареті за О.Г. Кругликовим ходили учасниці миколаївського підпілля В.Д. Селіванова і Н.С. Нікулочкіна.

Н.С. Нікулочкіна під виглядом родича забрала О.Г. Кругликова до себе додому. Вона вилікувала й виходила хворого, вмираючого льотчика. Разом з іншими радянськими військовополоненими, яких звільнили з таборів миколаївські підпільники, Олександр Григорович став активним учасником антифашистського опору. В липні 1942 року він і Н.С. Нікулочкіна були направлені В.І. Андреєвим за лінію фронту. Незважаючи на успішне виконання завдання, в 1943 році О.Г. Кругликов і Н.С. Нікулочкіна були заарештовані і знаходилися у Луб’янській в’язниці (Москва). Обвинувачення – перебування на окупованій ворогом території. Оперативна перевірка органами контррозвідки тривала до початку 1944 року. Потім Олександр Григорович довгий час знаходився на лікуванні у шпиталі, а Н.С. Нікулочкіна після звільнення була вислана на поселення в Башкирію [71].

ПІСЛЯМОВА

65 років тому, 9 травня 1945 року, закінчилась Велика Вітчизняна війна.

Назавжди вписані у літопис Великої Перемоги імена героїв, що здійснили свій подвиг на славетній землі Миколаївщини.

Золотими літерами вкарбовано в вічність ім'я Героя Радянського Союзу Віктора Олександровича Лягіна.

Пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О. Лягіну. Миколаїв

Пам'ять про нього увічнена у меморіальних дошках, пам'ятниках, обелісках, музеях, назвах кораблів, вулиць, шкіл, бібліотек.

28 березня 1974 року в Миколаєві було відкрито пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О. Лягіну (скульптор М.Н. Ігнатьєв, архітектор Г.Г. Портних).

Його ім'ям названа одна з центральних вулиць міста.

29 квітня 1975 року у будинку по вул. Лягіна, 5, де під час фашистської окупації проживав розвідник, гостинно відкрив свої двері для відвідувачів музей «Підпільно-партизанський рух на Миколаївщині в роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1944 рр.». На фасаді встановлена меморіальна дошка з барельєфом героя.

Події Великої Вітчизняної війни не перестають вражати силою народного духу, величчю Подвигу мільйонів, що піднялись на захист Батьківщини, своїх осель і родин.

Благородний обов'язок нащадків – зберегти пам'ять про кожного, хто виніс на своїх плечах труднощі й поневіряння війни, хто здобув Велику Перемогу.

---

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 1, 5, 5 «а».
2. Там само. – С. 5 «а».
3. Там само. – С. 5 «а».
4. Там само. – С. 5.
5. Там само.– С. 4.
6. Там само. – С. 5.
7. *Лісов Г.* Право на бессмерття. Ленвидат. 1982. – С. 13.
8. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 6.
9. Там само.
10. *Судоплатов П.А.* Розвідка і Кремль. Записки небажаного свідка. – М., 1996. – С. 154.
11. *Бернев С.К., Митюрін Д.В.* Про малодосліджені епізоди біографії Віктора Лягіна. Збірник «Віктор Лягін (1908–1943): до 100-річчя з дня народження». – С-П., Вид-во Політехнічного університету, 2008. – С. 17.
12. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 6
13. *Бернев С.К., Митюрін Д.В.* Назв. праця. – С. 18.
14. *Судоплатов П.А.* Назв. праця. – С. 155.
15. Миколаївський обласний краєзнавчий музей (далі – МОКМ). – Фонд «Д». – Д-17908.

16. МОКМ. – Фонд «Д». – Д-17907.
17. Там само. – Д-16296.
18. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 6.
19. *Судоплатов П.А.* Назв. праця. – С. 157.
20. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 13.– Літерна справа «Маршрутники». – С. 7.
21. Там само. – С. 11.
22. Там само.
23.Там само. – С. 7.
24. Там само.
25. Там само.. – С. 19.
26. Там само. – С. 23.
27. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 12.
28. Там само. – С. 77.
29. Там само. – С. 12.
30. *Нем'ятий В.* Вірність. – Одеса, Маяк, 1973. – С. 51.
31. Архів Держфільмофонду Російської Федерації. – Ф.-Іноземної кінохроніки. Кіножурнал Deutsche Wochenscau. – Серпень 1941 р.
32. *Нем'ятий В.* Назв. праця. – С. 52.
33. Там само. – С. 53.
34. Там само.
35. *Немятый В.* В борьбе за срыв грабительских планов фашистской Германии. –К., Политическая литература. 1982. – С. 80.
36. Там само. – С. 81.
37. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 46.
38. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. – Р. 10. – Оп. 1. – Спр. 221. – С. 18–19.
39. *Бернев С.К., Митюрін Д.В.* Назв. праця. – С. 18.
40. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 42.
41. Там само. – С. 41.
42. Там само. – С. 40.
43. Там само. – С. 41.
44. Там само. – С. 42.
45. Там само. – С. 48–53.
46. Там само. – С. 51.
47. Там само. – С. 52.
48. Там само. – С. 86.
49. Там само. – С. 86.
50 Там само. – С. 104.
51. Там само. – С. 75–76.
52. *Нем'ятий В.* Вірність. – С. 107–110.
53. Там само. – С. 111.
54. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 78–79.
55. *Нем'ятий В.* Вірність. – С. 116.
56. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 78.
57. ДАМО. – Ф.– Р. 7. – Оп. 11. – Спр. 122. – С. 119.
58. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 68–69.
59. Там само. – С. 82.
60. Там само. – С. 86.

61. Там само. – С. 88.
62. Там само. – С. 89.
63. Там само. – С. 90.
64. ДАМО. – Ф.р. 10. – Оп. 1. – Спр. 221. – С. 24.
65. Там само. – С. 64.
66. Там само. – С. 57, 72.
67. МОКМ. – Фонд «Д». – Д-7317.
68. ГДА СБУ. – Спр. 99607. – Т. 8. – Літерна справа № 46. – С. 66.
69. Там само. – С. 107.
70. Там само. – С. 84.
71. Там само.

Розділ II
МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

№ 1
Записка командира 9-го стрілецького полку 3-ої Залізної Херсонської стрілецької дивізії Армії УНР полковника П. Шандрука про особливості бойових дій проти радянських військ в Україні

1 вересня 1919 р.

**Специфічні особливості війни з більшовиками
(Власний погляд колишнього командира 9-го стрілецького полку полковника Шандрука)**

Самим міцним рішучим ворогом України впродовж вікової історії нашої нації була Росія, тим більш тепер, коли влада в такій великій по терену державі потрапила в руки лівих соціалістичних партій, в руки більшовиків. З першого дня існування, себто з 25.X 1917 року, Совітська Росія ставилася вороже до національного пробудження України. Які вони не були погані політики, але ж добре розуміли, що незалежне існування України як великої держави для них повний крах, і тому ордою посунули на нас, маючи на меті знищити всілякі прояви національного руху.

Період 1918 року для нас малоцікавий, бо в цей рік присутність на нашій території чужинців, може й бажавших нашого існування, але з боку своєї користі, відштовхнула, з одного боку, творчі національні сили, а, з другого боку, просто не пустила їх до праці на будівництво нашої Республіки. І тому можна рахувати, що історія будівництва нашої національної незалежної держави починається з другої половини листопада 1918 року, коли могутнім поривом народу був скинутий з престолу гетьман Скоропадський. В той час все, що було дійсно розумне, все, що хотіло вивести народ на шлях державності, пішло вперед і повело за собою народ, повело його до бажаної волі і щастя.

Від того часу до сьогоднішнього дня пройшло 9,5 місяців і цей період можна поділити на 2 частини: I – відхід наших армій під натиском більшовиків за р. Збруч і наступ вперед після 1 червня цього ж року. Цікаво, що, йменуючи себе прихильниками пригнобленого народу, російські більшовики не починають наступу на Україну, доки у нас панував гетьман, а почали сунути сюди тільки тоді, як почався дійсно національно-демократичний рух, а це дійсно для них було страшно, бо народоправство починало свою історію в усьому світі, бо гетьманство-монархізм було віджитим і вдержатись ніяк не могло в той час, коли ламалися тисячолітні престоли і летіли, як висохлий цвіт корони. І от вони почали наступ. Цей наступ був для них успішним, бо вони вже тоді мали армію, як у нас армія носила характер виключно партизанський і той невеличкий Запорізький корпус – єдине, що мав сталий військовий характер, не могло здержати у сто разів переважаючого ворога. Крім того,

демагогічні способи агітації серед нашого темного селянства відіграли велику роль в цій справі – селяни чекали більшовиків, як якогось щастя. Врешті, нам прийшлося відійти, і наше щастя, що було куди. Ми відпочили, згуртувалися, підучилися, а селянство і все громадянство покуштувало більшовизм і наступив час, коли можна було почати йти додому. Ми пішли і дуже успішно. Впродовж трьох місяців звільнена від ворога більшість нашої території. В лави ворога внесена велика паніка, і він тікає, тим більш, що ми навчилися воювати з ним. Період наших невдач ґрунтувався головним чином на: 1 – відсутності організованої армії, 2 – браку технічних засобів боротьби і 3 – ведення боротьби виключно вздовж і по лініях залізниць, що частково викликалося тим, що війна велася взимку.

Тепер наша тактика була змінена, ми організувалися, ми йшли не по залізницях, або пересікали їх, або йшли між лініями залізниць. Ворог не витримував нашого наступу, тепер село підтримувало нас, хоча в більшості пасивно, а в деяких місцевостях й ефективно (повстанці), а з цього складався настрій військ.

Більшовики (торкається більшовицьких формувань на Україні).

1. Українські більшовицькі частини майже зовсім не можна рахувати регулярними. Штучно сколочені жорстокою дисципліною. Є нахил до грабіжництва, настрій непевний. Технічне оснащення частини погане. В більшості всі ці частини мають характер початку організації, як також імпровізації. Молодший командний склад невисокої вартості, звідки немає військової [розвідки], помічається звичка до агентурних відомостей, а це гаразд, коли населення прихильне. Тепер ж в більшості ведуть тактичні операції всліпу.

2. Наступ ведуть досить гарно і завзято, але перша невдача деморалізує їх. Бронепотяги оперують гарно і відважно, бо склад мають з кращого і свідомого елементу.

3. До оборони, можна сказати, нездатні, набоїв з далекої відстані витрачають даремно дуже багато, при наближенні до них швидко кидають позицію. Взагалі не люблять відходити далеко від залізниць. Вищі начальники мають ініціативу, широко користуються, коли можливо, допомогою населення для заколоту в тилу, на крилах і т.п., пробують обходи і оточення, але виконання кустарного типу.

Що нам необхідно для захисту держави?

Коли ми будемо мати невелику, але міцну свідомістю армію, виховану на принципі «вперед» з додатком кінних з'єднань до широких операцій на крилах і в тилу, гарно виховані розвідчі частини, а по залізницях на вузлах опірні пункти і бронепотяги, то мені здається, що цей ворог, психологічно-історичний раб (Московщина), не дуже страшний.

Бувший командир 9-го стрілецького полку полковник Шандрук

1.09.1919 року
м. Кам'янець[-Подільський]

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 316 (аркуші не пронумеровані).

Оригінал. Машинопис.

№ 2
Рапорт
начальника партизансько-повстанського штабу УНР
генерал-хорунжого Ю.Тютюнника
Голові Директорії і Головному отаманові військ УНР С.Петлюрі
про початок Другого зимового походу військ УНР в Україну

6 листопада 1921 р.

Цілком таємно

Панові Головному отаману

Рапорт

Після прийняття рішення про необхідність підняття загального повстання в Україні польовий повстанський штаб приступив до підготовчих чинів щодо його організації. Вирішено було пустити 2 відділи: південний – на Поділля, північний – на Волинь. Водночас мусить бути переведений комбінований виступ в Першій повстанській групі під керуванням командира І-ї групи генерал-хорунжого Гулого.

Подільський відділ. Керівником цього відділу призначено командира 4-го кінного Київського полку підп. Палія. Подільський відділ, який скупчився перед виступом в м. Копичинці, укомплектований козаками 4-ї Київської дивізії в кількості до 700 люду. Цей відділ мусить бути кінним. 25 жовтня ц.р. Подільський відділ дістав зброю: 200 рушниць, 10 000 набоїв, 5 кулеметів, 4 стрічки з набоями і 12 без набоїв і в ніч з 25 на 26 жовтня перейшов р. Збруч в пішому порядку (кінних було 12 чоловік). Про діяльність та успіх підп. Палія мають відомості з преси, а також доповідь начальника Тернопільського постерунку сотника Кузьменка-Титаренка, що 27.10. повстанцями за допомогою відділу із загону підп. Палія було зайнято м. Кам’янець[-Подільський] 2 і цілим відділом було зайнято м.Проскурів 3, при цьому розбито частини червоноармійців, що перебували в м.Проскурів, а один полк було захоплено цілком. 1.11. в районі Шепетівки стався бій невідомо з ким, були чутні гарматні постріли.

Волинський відділ. Сформовано під командою генерал-хорунжого Янченка. При цьому відділі перебуває партизансько-повстанський штаб. Скупчився цей відділ в районі станції Моквин – Костопіль. Укомплектований він старшинами і козаками 4, 6 і 3-ї дивізій, які зведені в одну Київську дивізію. Її склад – до 900 козаків. Переведено поділ по родах зброї: дві бригади піхоти, одна гарматна, одна кінна сотня, технічна сотня і польова варта.

Озброєння Волинського відділу: рушниць російського зразка – 417, набоїв – 70000, австрійських рушниць – 13, набоїв до них 4000, кулеметів «максим» – 7, «кольт» – 24, «люїс» – 2 з набоями і стрічками до них, шабель – 300, списів – 150, підривного майна: піроксилінових шашок – 150 і 150 кг піроксиліну та 600 ручних гранат.

Разом з повстанським штабом переходить кордон і стислий апарат цивільного керування, а також штаб ІІ-ї повстанської групи під керуванням підп. Ступницького.

Зараз, 2 листопада ц.р. о 18 годині, партизансько-повстанський штаб перебуває в селі Балашівці, 18 км від кордону, та в ніч з 3 на 4 листопада разом з Київською дивізією має перейти польсько-український кордон та розпочати збройну акцію.

Окремо треба сказати про стан взуття, одягу старшин та козаків, що відбули на повстання. Взуття: 35% цілком роззуті (босі), а решта дуже в кепському стані. Одяг: 50% без шинелей, одяг старшин і козаків старий і потертий. Великий брак на білизну. Для полагодження взуття прийнято партизансько-повстанським штабом такі заходи: для босих закуповують постоли (ликові), старе взуття по можливості полагоджується.

Від командира І-го повстанського відділу генерал-хорунжого Гулого донесення не надходило. Рахую, що в разі успіху, через тиждень після мого переходу, решта дивізій Армії УНР мусить бути готова для пересування на терен України для організації захопленого терену.

Незважаючи на тяжкі умови, в яких доводиться переводити повстання, настрій старшин і козаків, що йдуть в Україну, є цілком задовільний і гарний. Загартовані в боротьбі з ворогом своєї Батьківщини – московськими окупантами вони з твердою вірою в успіх сміливо йдуть вперед на рішучий бій, відчуваючи історичну правду і святість своєї справи.

Пане Головний отамане! Я, старшина партизансько-повстанського штабу, всі старшини і козаки, відбуваючи на Україну, перед брамою рідного краю шлем Вам своє привітання з міцною вірою на близьке побачення на землях наших прадідів.

Генерал-хорунжий Тютюнник
Помічник по військовому керуванню
Генштабу підп. Отмарштейн

З оригіналом згідно:
Хорунжий Скрипник.
6.11.1921 р.

ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 121 (аркуші не пронумеровані). Оригінал. Машинопис.

№ 3
Інформація Миколаївського Окружного комітету КП(б)У щодо економічного та політичного стану районів округу

1924 р.

Информация о деятельности буржуазных партий

Пользуясь сильным недовольством украинского населения польской властью, украинские мелко-буржуазные партии стараются использовать эти настроения для усиления своего политического влияния. Так как симпатии широких крестьянских масс определенно на стороне Советской Украины, то и некоторые Украинские

мелко-буржуазные партии, как например, «трудовики» (бывшие национальные демократы) пытались стать на советофильскую платформу. Недавно произошло объединение нескольких политических украинских группировок, принявших название УНДО (украинское национально-демократическое объединение).

В это объединение вошли правое и левое крыло «трудовиков», украинский сеймовый клуб и «партия национальной работы».

Как всегда, галицкие и украинские политики на кого-нибудь ориентировались. Сначала они ориентировались на австрийскую монархию, во время империалистической войны – на немцев, после поражения Германии – на Антанту, одно время на Советскую Украину, а теперь – снова пробуют ориентироваться на Германию.

Представители УНДО, усматривая в факте ведущихся теперь перговоров о гарантийном факте усиления Германии, ведут переговоры с германской буржуазией, надеясь получить от нее не только моральную, но и материальную поддержку.

Украинская мелкая буржуазия, испугавшись сильной тяги крестьянства к Советской Украине, будет пытаться, в случае удачных переговоров с германской буржуазией, отвлечь эти симпатии крестьянства, выставив перед ним идеал создания самостоятельной демократической украинской республики.

Однако крестьянство уже перестало верить украинской мелкой буржуазии, оно теперь внимательно прислушивается к лозунгам Компартии Западной Украины и пойдет с нею в момент решительной борьбы.

Державний архів Миколаївської області (далі – ДА Миколаївської області). – Ф. 1.– Оп. – 1.– Спр. 68. – Арк.3–4.

Оригінал. Машинопис.

№ 4
Інформація щодо фракційної платформи в ЦК РКП

1924 р.

СТРОГО СЕКРЕТНО

ТОЛЬКО ЛИЧНО

О ФРАКЦИОННОЙ ПЛАТФОРМЕ ЧЕТЫРЕХ

Появление «секретной докладной записки» четырех (Зиновьев, Каменев, Сокольников, Крупская), представляющей на деле фракционную платформу, есть последнее по счету звено в общей цепи нападений на ЦК РКП со стороны товарищей, систематически организующихся в особую группу внутри ленинского большинства ЦК.

По существу, данный документ является лицемерным и беспринципным. Он беспринципен и фальшив уже по одному тому, что его вводная (общеполитическая)

часть представляет собою заимствование взглядов большинства ЦК, неоднократно высказывавшихся всеми представителями большинства в спорах с Зиновьевым и Каменевым и в последнее время закрепленных в резолюции Политбюро о работе среди деревенской бедноты.

Эта часть фракционной платформы имеет целью замазывать и закрывать действительные ошибки товарищей Зиновьева и Каменева, ошибки, неоднократно вскрывавшиеся и исправлявшиеся большинством нашего коллектива.

С другой стороны, под прикрытием первой части платформы, во второй ее части приписываются мысли, направленные к срыву решений 14 Партийной конференции. В целом же платформа является орудием нового нападения на ЦК.

В мае текущего года товарищи Зиновьев и Каменев сделали попытку поднять против ЦК молодежь и даже организовать ее фракционно против ЦК, опираясь на верхушку ленинградского комсомола. Эта атака была дружно отбита всеми членами нашего коллектива. С тех пор мобилизация фракционных сил шла быстрым темпом, вскоре было подведение «идейного базиса». Первоначальный текст доклада товарища Зиновьева «Философия эпохи» был предварительно обсужден и с фракционными друзьями автора в Ленинграде в начале сентября 1924 года.

Вместе с тем, грубые действия, направленные на раскол сплоченной и монолитной ленинской партии находят гневный отклик в рядах партийцев, способствуют усилению пролетарской бдительности, лишая дальнейшей перспективы в создании так называемой «фракционной платформы».

НИКОЛАЕВСКИЙ ОКРУЖКОМ КП(б)У
ОРГИНСТРУКТОРСКИЙ ОТДЕЛ
ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОДОТДЕЛ

ДА Миколаївської області. – Ф. 1. – Оп. – 1.– Спр. 68. – Арк. 57.
Оригінал. Машинопис.

№ 5
Витяг із Кримінального кодексу України 1927 року

1927 р.

Особлива частина

Розділ 1.
Контрреволюційні злочини

54[1]. Контрреволюційною вважається всяка дія, спрямована на повалення, підрив або послаблення влади робітничо-селянських Рад і обраних ними на підставі Конституції Союзу РСР і Конституцій союзних республік робітничо-селянських урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, або на підрив чи послаблення зовніш-

ньої безпеки Союзу РСР і основних господарських, політичних та національних здобутків пролетарської революції.

В силу міжнародної солідарності інтересів усіх трудящих такі самі дії визнаються контрреволюційними і тоді, коли вони спрямовані проти всякої іншої держави трудящих, хоч би і такої, що не входить до Союзу РСР.

54[1] а. За зраду батьківщини, тобто за дії, вчинені громадянами Союзу РСР на шкоду воєнній моці Союзу РСР, його державній незалежності або недоторканності його території, як-от: шпигунство, видача воєнної або державної таємниці, перехід на сторону ворога, втеча або переліт за кордон – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах – позбавлення волі на строк десять років з конфіскацією всього майна.(В редакції 20 липня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[1] б. За ті самі злочини, вчинені військовослужбовцями, - вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна. (В редакції 20 липня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[1] в. В разі втечі або перельоту за кордон військовослужбовця, до повнолітніх членів його родини, якщо вони чим-небудь сприяли готованій або вчиненій зраді, або хоча б знали про неї, але не довели про це до відома влади, застосовується – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією всього майна.

До всіх інших повнолітніх членів родини зрадника, що жили спільно з ним або були на його утриманні до моменту вчинення злочину, застосовується – позбавлення виборчих прав та заслання до віддалених районів Сибіру на п'ять років. (У редакції 20 липня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[1] г. За недонесення з сторони військовослужбовця про готовану зраду – позбавлення волі на десять років.

За недонесення з сторони інших громадян (не військовослужбовців) – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців. (У редакції 20 липня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 28, ст. 239).

54[2]. За збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори, застосовується – вищий захід соціального захисту – розстріл або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та вигнання за межі Союзу РСР назавжди з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш як три роки з конфіскацією всього або частини майна.

54[3]. За зносини з контрреволюційною метою з іноземною державою або з окремими її представниками, а також за сприяння будь-яким способом іноземній державі, що воює з Союзом РСР або бореться з ним шляхом інтервенції чи блокади, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст.54[2].

54[4] . За допомогу будь-яким способом тій частині міжнародної буржуазії, яка, не визнаючи рівноправності комуністичної системи, що приходить на зміну капіталіс-

тичній системі, прагне її повалити, а також тим суспільним групам і організаціям, що є під впливом цієї буржуазії або безпосередньо організовані нею, здійснити ворожу проти Союзу РСР діяльність, застосовується – позбавлення волі на строк не менш як три роки з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу, або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР і вигнанням за межі Союзу РСР назавжди.

54[5]. За схилення іноземної держави або будь-яких у ній суспільних груп через зносини з їхніми представниками, використовування фальшивих документів або іншими способами до оголошення війни, до збройного втручання в справи Союзу РСР або до інших дій, зокрема: до блокади, захоплення державного майна Союзу РСР або союзних республік, розриву дипломатичних відносин, розриву укладених з Союзом РСР договорів тощо, застосовуються – заходи соціального захисту зазначені в ст.54[2].

54[6]. За шпигунство, тобто за передачу, викрадення або збирання для передачі відомостей, що за змістом своїм є спеціально охоронюваною державною таємницею, іноземним державам, контрреволюційним організаціям або приватним особам, застосовується – позбавлення волі на строк не менш як три роки з конфіскацією всього або частини майна, а в тих випадках, коли шпигунство спричинило або могло спричинити особливо тяжкі наслідки для інтересів Союзу РСР – вищий захід соціального захисту – розстріл, або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна, з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та з вигнанням за межі Союзу РСР назавжди.

За передачу, викрадення або збирання для передачі економічних відомостей, які за своїм змістом не є соціально охоронюваною державною таємницею, але які не підлягають оголошенню через безпосередню заборону закону або з наказу керівників відомств, установ і підприємств, за винагороду або безплатно організаціям і особам, зазначеним вище, застосовується – позбавлення волі на строк до трьох років.

Примітка 1. Спеціально охоронюваною державною таємницею вважаються відомості, перелічені в окремому переліку, який затверджує Рада Народних Комісарів Союзу РСР, погоджуючи з радами народних комісарів союзних республік, і який опубліковується до загального відома.

Примітка 2. Щодо шпигунства осіб, згаданих в ст. 206 і зберігає силу ст. 206. (У редакції 25 січня 1928 р. – ЗУ УРСР, 1928 р., № 11, ст. 104)[1].

54[6] а. За розголошення відомостей, які становлять державну таємницю, вчинене особами, яким були довірені ці відомості або які могли одержати ці відомості у зв’язку з своїм службовим становищем, оскільки ці дії не можуть бути кваліфіковані як зрада Батьківщини або шпигунство, – ув’язнення до виправно – трудових таборів строком від восьми до дванадцяти років.

За розголошення приватним особам відомостей, які становлять державну таємницю, оскільки ці дії не можуть бути кваліфіковані як зрада Батьківщини або шпигунство, – ув’язнення до виправно-трудових таборів строком від п’яти до десяти років.

За заяву або передачу за кордон винаходів, відкриттів і технічних удосконалень, які становлять державну таємницю, зроблених в межах СРСР, а також зроблених за кордоном громадянами СРСР, командированими державою, якщо ці злочини не можуть бути кваліфіковані як зрада Батьківщини або шпигунство, – ув'язнення до виправно – трудових таборів строком від десяти до п'ятнадцяти років.

Примітка. Спеціально охоронюваною державною таємницею вважаються відомості, перелік яких встановлений Радою Міністрів Союзу РСР в її постанові від 8 червня 1947 року. (В редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 лютого 1948 р.).

54^{6} б. За втрату службовими особами матеріалів, документів і видань, які містять відомості, що становлять державну таємницю, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть за собою за законом більш тяжкої кари, – ув'язнення до виправно – трудових таборів строком від чотирьох до шести років.

За той же злочин, якщо він спричинився до тяжких наслідків, – ув'язнення до виправно-трудових таборів строком від шести до десяти років. (В редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 лютого 1948 р.).

54^{7}. За підрив державної промисловості, транспорту, торгівлі, грошового обігу або кредитної системи, а також кооперації, вчинений з контрреволюційною метою через відповідне використання державних установ і підприємств або через протидіяння їх нормальній діяльності, а також за використання державних установ і підприємств або протидіяння їх діяльності, вчинене в інтересах колишніх власників або заінтересованих капіталістичних організацій, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст.54^{2}.

54^{8}. За вчинення терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій, і за участь у виконанні цих актів хоч би і особами, які не належать до контрреволюційної організації, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^{2}.

54^{9}. За зруйнування або пошкодження з контрреволюційною метою через вибух, підпал або іншими способами залізничних та інших шляхів і засобів сполучення, засобів народного зв'язку, водопроводу, громадських складів та інших споруд або державного або громадського майна застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^{2}.

54^{10}. За пропаганду або агітацію, яка полягає в заклику до повалення, підриву або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів (ст.ст.54^{2}-54^{9}), а також за розповсюдження чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців.

За ті самі дії під час масових заворушень або з використанням релігійних чи національних забобонів мас, або у воєнній обстановці, або в місцевостях, оголошених на воєнному стані, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^{2}.

54^{11}. За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених в цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного з злочинів, передбачених в цьому розділі, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені у відповідних статтях цього розділу.

54^{12}. За недонесення про певно відомий підготовлюваний або про вчинений контрреволюційний злочин застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців.

54^{13}. За активні дії або активну боротьбу проти робітничого класу і революційного руху, проявлені на відповідальній або секретній (агентура) посаді за царського ладу або в контрреволюційних урядів у період громадянської війни, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54^{2}.

54^{14}. За контрреволюційний саботаж, тобто за те, що будь – хто свідомо не виконає певних обов'язків або навмисно недбало їх виконає з спеціальною метою послабити владу уряду і діяльність державного апарату, застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як один рік, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

Розділ II

Злочини проти порядку управління

55. Злочином проти порядку управління визнається кожна вчинена без контрреволюційної мети дія, яка порушує правильну діяльність органів управління чи народного господарства або послаблює силу і авторитет влади і поєднана з опором органам влади, перешкодою їх діяльності або непокорою законам.

А. Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління.

56^{15}. Особливо небезпечними для Союзу РСР злочинами проти порядку управління визнаються ті з зазначених у попередній статті злочинів, що хитають основи державного управління господарської могутності Союзу РСР і союзних республік.

56^{16}. За масові заворушення, які супроводжуються погромами, руйнуванням залізничних шляхів або інших засобів сполучення і зв'язку, вбивствами, підпалами та іншими подібними вчинками, застосовується:

а) до організаторів і керівників масових заворушень, а також до всіх учасників, що вчинили зазначені вище злочини або збройно вчинили опір владі, – позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна;

б) до інших учасників – позбавлення волі на строк не більш, як три роки.

За масові заворушення, не обтяжені злочинами, зазначеними вище, але поєднані з явною непокорою законним вимогам влади, або з протидіянням виконанню покладених на неї обов'язків, або з примушенням її виконувати явно незаконні вимоги, застосовується – позбавлення волі на строк не більш, як один рік.

56^{17}. За бандитизм, тобто за організацію озброєних банд та участь у них і в організованих ними нападах на радянські і приватні установи або поодиноких громадян, за зупинення поїздів і зруйнування залізничних шляхів та інших засобів сполучення і зв'язку застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

56^{18}. За ухилення від чергового призову на дійсну військову службу застосовуються – виправно-трудові роботи на строк до одного року.

За ухилення від чергового призову на дійсну військову службу при обтяжуючих обставинах, зокрема через заподіяння собі пошкодження на тілі, симуляцію хвороби, фальшування документів, підкуп службової особи тощо або під приводом релігійних переконань, застосовується – позбавлення волі на строк до п'яти років. (У редакції 15 грудня 1930 р. – ЗЗ УРСР, 1930 р., № 29, ст.263).

56^{19}. За ухилення осіб, залічених до тилового ополчення, і осіб, звільнених від обов'язкової військової служби через релігійні переконання, від призову у воєнний час до частини тилового ополчення і до трудових частин – позбавлення волі на строк не менш, як один рік. (У редакції 13 травня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 19, ст.158).

56^{20}. За відмову або ухилення в умовах воєнного часу від внесення податків або від виконання повинностей (зокрема військово-автотранспортної, військово-кінської, військово-возової і військово-суднової) застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

56^{21}. За пропаганду або агітацію, спрямовану на підбурювання національної або релігійної ворожнечі чи розбрату, а також за розповсюдження або виготовлення і зберігання літератури того самого характеру застосовується – позбавлення волі на строк до двох років.

За ті самі дії у воєнній обстановці або при масових заворушеннях застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

56^{22}. За підроблювання або збут у виді промислу підробленої металевої монети, білетів державної скарбниці, білетів державного банку Союзу РСР, державних цінних паперів, а також за підроблювання або збут у виді промислу підробленої іноземної валюти застосовується – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією майна, допускаючи при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна.

За підроблювання у виді промислу чеків, документів на грошові вклади і вклади в цінних паперах, а так само свідоцтв на грошові акредитиви застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією всього або частини майна.

За підроблювання або збут у виді промислу підроблених знаків поштової оплати, квитків залізничного і водного транспорту та інших проїзних і на перевіз вантажів документів застосовується – позбавлення волі на строк до трьох років. (У редакції 15 березня 1930 р. – ЗЗ УРСР, 1930 р., № 8, ст.91).

56^{23}. За недонесення про певно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені в статтях 56^{16}, 56^{17}, 56^{22} застосовується – позбавлення волі на строк до одного року.

56^{24}. За кваліфіковану контрабанду застосовується, крім зробленої митним управлінням конфіскації товарів і накладених штрафів – позбавлення волі на строк

не менш, як один рік, з конфіскацією всього або частини майна, а при особливо обтяжуючих обставинах з підвищенням аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

56^{25}. За сприяння незаконному переходові державних кордонів, вчинене як промисел або службовими особами, застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як один рік.

56^{26}. За порушення положень про монополію зовнішньої торгівлі застосовується позбавлення волі на строк до десяти років з конфіскацією всього або частини майна.

56. За порушення правил про валютні операції застосовується – позбавлення волі на строк до трьох років з конфіскацією всього або частини майна.

56^{28}. За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготовку або вчинення передбачених ст.ст. 56^{16}-57^{27} злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготовки або вчинення одного із злочинів, передбачених у ст.ст. 56^{16}-57^{27}, застосовуються – передбачені ст.ст. 56^{16}-57^{27} заходи соціального захисту.

56^{29}. За таємне або явне загарбання вогнепальної зброї, частин до неї та вогнепальних припасів:

а) з складів та сховищ Робітничо-Селянської Червоної Армії, військовізованої охорони і військовізованої пожежної охорони, підприємств і споруд, що мають особливе державне значення, Робітничо-селянської міліції, Експедиції підводних робіт (ЕПРОН), виправно-трудових установ, а також тилового ополчення і трудових частин з осіб, звільнених від військової служби через релігійні переконання, або

б) з місць постійного чи тимчасового розташування частин Робітничо-Селянської Червоної Армії, військовізованої охорони і військовізованої пожежної охорони, Робітничо-селянської міліції, Експедиції підводних робіт (ЕПРОН), тилового ополчення і трудових частин і з виправно-трудових установ у тих випадках, коли вогнепальна зброя, частини до неї і вогнепальні припаси були під охороною або під спеціальним наглядом, – позбавлення волі на строк не менш, як один рік.

У випадках застосування загарбниками насильства, небезпечного для життя та здоров’я осіб, що несуть відповідну охорону або нагляд – позбавлення волі на строк не менш, як три роки, а при особливо обтяжуючих обставинах з підвищенням аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна. (В редакції 13 травня 1934 р. – ЗЗ УРСР, 1934 р., № 19, ст.158).

56^{30}. За зруйнування або пошкодження залізничних та інших шляхів, споруд на них, застережних знаків, рухомого складу та суден, щоб спричинити розбиття поїзда або аварію судна, застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як три роки, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна. (В редакції 19 червня 1929 р. – ЗЗ УРСР, 1929 р., № 17, ст.137).

$56^{30а}$. За порушення працівниками транспорту трудової дисципліни (порушення правил руху, недоброякісний ремонт рухомого складу та колії тощо), коли це порушення спричинило або могло спричинити пошкодження або знищення рухомого складу, колії та шляхових споруд чи нещасні випадки з людьми, невчасне відправлення поїздів та суден, скупчення на місцях розвантажування порожняку, простій вагонів та суден, та за інші дії, що спричиняють зрив (невиконання) накресле-

них урядом планів перевозів або загрозу правильності та безпеці руху, – позбавлення волі на строк до десяти років.

У тих випадках, коли ці злочинні дії мають явно зловмисний характер, – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією майна. (В редакції 25 лютого 1931 р. – ЗЗ УРСР, 1931 р., № 7, ст.63).

56[31]. За порушення працівниками цивільної авіації і цивільного повітроплавства службових обов'язків (порушення начальником аеропорту правил про випуск повітряних суден у політ, виліт з аеропорту без розпорядження начальника аеропорту, порушення правил про польоти і ін.), якщо це порушення призвело або могло призвести до пошкодження або знищення повітряного судна чи земного устаткування для польотів або нещасного випадку з людьми, – позбавлення волі на строк до десяти років, а при особливо обтяжуючих обставинах – вищу міру покарання. (В редакції 23 лютого 1936 р. – ЗЗ УРСР, 1936 р., № 12, ст.52).

56[32]. Порушення правил про міжнародні польоти (вліт у Союз РСР і виліт з Союзу РСР без дозволу, недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних воріт, висоти польотів та ін., при відсутності ознак зради Батьківщині або інших контрреволюційних злочинів, – позбавлення волі на строк не менш, як один рік, або штрафу у розмірі до десяти тисяч карбованців з конфіскацією або без конфіскації повітряного судна. (В редакції 23 лютого 1936 р. – ЗЗ УРСР, 1936 р., № 12, ст.52).

57. За масову, при попередній змові, відмову або ухиляння платити податки або відбувати повинності (зокрема, військову, автотранспортну, військово-кінську, військово-возову, військово-суднову), від учбових зборів, від допризовної підготовки, від перевірних зборів військовозобов'язаних запасу, від спробних і перевірних мобілізацій застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, з конфіскацією всього або частини майна або штрафу у десятикратному розмірі невиплачених платежів. (У редакції 28 вересня 1929 р. – ЗЗ УРСР, 1929 р., № 24, ст.197).

58. За злісний, тобто впертий, незважаючи на очевидну до того змогу і застосування відповідними органами стягнення податків та зборів заходів стягнення, неплатіж у встановлений строк належних податків та зборів з обов'язкового окладного страхування або за відмову їх заплатити в той же строк, а так само за відмову виконати загальнодержавного значення повинності чи роботи, незважаючи на вжиті згідно з законами, що регулюють виконання цих повинностей і робіт, заходи адміністративного впливу, – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців, або виправно – трудові роботи з застосуванням в обох випадках штрафу не більш десятикратного розміру несплачених платежів. (У редакції 15 березня 1930 р. – ЗЗ УРСР, 1930 р., № 8, ст.91).

За те, що куркульські елементи в установлені строки не сплатять податків і зборів, не виконають завдань загальнодержавного значення або за інші форми опору їх соціалістичному будівництву – позбавлення волі на строк не менш, як один рік, або виправно-трудові роботи з конфіскацією в обох випадках усього або частини майна. (В редакції 25 лютого 1931 р. – ЗЗ УРСР, 1931 р., № 6, ст.54).

58[1]. За те, що одноосібники повторно не виконають своїх зобов'язань щодо здавання хліба, або картоплі, або соняшнику державі в установлені строки, – позбав-

лення волі на строк не менш, як шість місяців, або виправно-трудові роботи на строк до одного року.

За ті самі дії, що вчинили куркульські елементи, хоч би і вперше, а також інші особи при обтяжуючих обставинах: змова групи осіб або опір органам влади під час стягнення, – позбавлення волі на строк не менш, як п'ять років, з конфіскацією всього або частини майна з засланням або без нього. (У редакції 4 квітня 1933 р. – ЗЗ УРСР, 1933 р., № 18, ст.216).

58[2]. За те, що особи, які зобов'язані здавати державі хліб або картоплю, або соняшник, на виконання своїх зобов'язань здадуть або спробують здавати державі явно не доброякісне або попсоване зерно, або картоплю, або соняшник, – позбавлення волі на строк до двох років. (У редакції 4 квітня 1933 р.- ЗЗ УРСР, 1933 р., № 18, ст.216).

80. За виїзд за кордон або в'їзд до Союзу РСР без установленого паспорта або дозволу належної влади – ув'язнення в табір на строк від одного до трьох років. (У редакції 4 листопада 1936 р. – ЗЗ УРСР, 1936 р., № 50, ст.274).[…]

Розділ IV
Порушення правил про відокремлення церкви від держави

110. За вчинення обманних дій з метою викликати суєвірство в масах населення, щоб добути таким способом будь-яку користь, застосовуються – виправно-трудові роботи на строк до одного року або штраф до п'ятисот карбованців.

111. За викладання малолітнім чи неповнолітнім релігійних віровчень у державних або приватних учбових закладах і школах та взагалі за викладання релігійних віровчень з порушенням встановлених для цього правил – виправно-трудові роботи на строк до одного року.

112. За примусове стягнення зборів на користь церковних і релігійних організацій або груп – виправно-трудові роботи на строк до шести місяців або штраф до трьохсот карбованців.

113. За те, що релігійні або церковні організації привласнять адміністративні, судові чи інші публічно-правові функції і права юридичних осіб, застосовуються до осіб, що вчинили або допустили зазначене порушення, – виправно-трудові роботи на строк до шести місяців або штраф до трьохсот карбованців.

114. За відправляння в державних і громадських установах та підприємствах релігійних обрядів, а також за вміщення в цих місцях будь-яких релігійних зображень – виправно-трудові роботи на строк до трьох місяців або штраф до трьохсот карбованців.

115. За перешкоджання відправляти релігійні обряди, оскільки вони не порушують громадського порядку і не супроводяться замахом на права громадян, – виправно-трудові роботи на строк до шести місяців. […]

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. – К. – 1997.– С. 20–32.

№ 6
Постанова ЦВК СРСР
про Положення про злочини державні (контрреволюційні і особливо для СРСР небезпечні злочини проти порядку управління)

25 лютого 1927 р.

Утвердить для включения в уголовные кодексы союзных республик нижеследующее Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления).

О преступлениях контрреволюционных

1. Контрреволюционным признается всякое действие, направленное к свержению, подрыву или ослаблению власти рабоче-крестьянских Советов и избранных ими, на основании Конституции Союза ССР и конституций союзных республик, рабоче-крестьянских правительств Союза ССР, союзных и автономных республик или к подрыву или ослаблению внешней безопасности Союза ССР и основных хозяйственных, политических и национальных завоеваний пролетарской революции.

В силу международной солидарности интересов всех трудящих такие же действия признаются контрреволюционными и тогда, когда они направлены на всякое другое государство трудящихся, хотя бы и не входящее в СССР.

2. Вооруженное восстание или вторжение в контрреволюционных целях на советскую территорию вооруженных банд, захват власти в центре или на местах в тех же целях и, в частности, с целью насильственно отторгнуть от Союза ССР и отдельной союзной республики какую-либо часть ее территории или расторгнуть заключенные Союзом ССР и иностранными государствами договоры – влекут за собой высшую меру социальной защиты – расстрел – или объявление врагом трудящихся с конфискацией имущества и лишения гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда, с допущением при смягчающих обстоятельствах понижения до лишения свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет, с конфискацией всего или части имущества.

3. Сношения в контрреволюционных целях с иностранным государством или отдельными его представителями, а равно способствование какому бы то ни было иностранному государству, находящемуся с Союзом ССР в состоянии войны или ведущему с ним борьбу путем интервенции или блокады, – влекут за собой меры социальной зашиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

4. Оказание, каким бы то было способом помощи той части международной буржуазии, которая, не признавая равноправия коммунистической системы, приходящей на смену капиталистической системе, стремится к ее свержению, а равно находящимся под влиянием или непосредственно организованным этой буржуазией общественным группам и организациям в осуществлении враждебной против Союза ССР деятельности – влечет за собой лишение свободы со строгой изо-

ляцией на срок не ниже трех лет с конфискацией всего или части имущества, с повышением при особо отягчающих обстоятельствах вплоть до высшей меры социальной защиты – расстрел – или объявления врагом трудящихся, с конфискацией имущества и лишения гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда.

5. Склонение иностранного государства или каких – либо в нем общественных групп путем сношения с их представителями, использования фальшивых документов или иными средствами к объявлению войны, вооруженному вмешательству в дела Союза ССР или иным неприязненным действиям, в частности, к блокаде, к захвату государственного имущества Союза ССР или союзных республик или иным неприязненным действиям, разрыву заключенных с Союзом ССР договоров и т.п., – влечет за собой меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

6. Шпионаж, т.е. передача, похищение или собирание с целью передачи сведений, являющихся по своему содержанию специально охраняемой государственной тайной, иностранным государствам, контрреволюционным организациям, или частным лицам, – влечет за собой лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже трех лет, с конфискацией всего или части имущества, а в тех случаях, когда шпионаж вызвал или мог вызвать особо тяжелые последствия для интересов Союза ССР, – высшую меру социальной защиты – расстрел – или объявление врагом трудящихся, с конфискацией имущества, с лишеним гражданства союзной республики и тем самым гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР навсегда. Передача, похищение или собирание с целью передачи экономических сведений, не составляющих по своему содержанию специально охраняемой государственной тайны, но не подлежащих оглашению по прямому запрещению закона или распоряжению руководителей ведомств, учреждений и предприятий за вознаграждение или безвозмездно, организациям и лицам, указанным выше, – влекут за собою лишение свободы на срок до трех лет.

Примечание 1. Специально охраняемой государственной тайной считаются сведения, перечисленные в особом перечне, утверждаемом СНК Союза ССР по согласованию с Советом Народных Комиссаров союзных республик и опубликовываемом во всеобщее сведение.

Примечание 2. В отношении шпионажа военнослужащих сохраняет силу ст. 16 Положения о воинских преступлениях, утвержденного ЦИК Союза ССР 31 октября 1924 г. (С З. 1924 г., № 24, ст.207).

7. Подрыв государственной промышленности, транспорта, торговли, денежного обращения или кредитной систем, а равно кооперации, совершенной в контрреволюционных целях путем соответствующего использования государственных учреждений и предприятий или противодействие их нормальной деятельности, а равно использование государственных учреждений и предприятий или противодействие их деятельности, совершаемое в интересах бывших собственников или заинтересованных капиталистических организаций, – влекут за собою применение мер социальной зашиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

8. Совершение террористических актов, направленных против представителей советской власти или деятелей революционных рабочих и крестьянских организа-

ций, и участие в выполнении таких актов хотя бы и лицами, не принадлежащими к контрреволюционной организации, – влекут за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

9. Разрушение или повреждение с контрреволюционной целью взрывом, поджогом или другими способами железнодорожных или иных путей и средств сообщения, средств народной связи, водопровода, общественных складов и иных сооружений или государственного, или общественного имущества – влечет за собой меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

10. Пропаганда или агитация, содержащая призыв к свержению, подрыву или ослаблению советской власти или к совершению отдельных контрреволюционных преступлений (ст. 2–9 настоящего Положения), а равно распространение, или изготовление, или хранение литературы того же содержания – влекут за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже шести месяцев.

Те же действия при массовых волнениях, или с использованием религиозных или национальных предрассудков масс, или в военной обстановке, или в местностях, объявленных на военном положении, – влекут за собою меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

11. Всякого рода организационная деятельность, направленная к подготовке или совершению предусмотренных в настоящем Положении преступлений, а равно участие в организации, образованной для подготовки или совершения одного из преступлений, предусмотренных настоящим Положением, – влечет за собой меры социальной защиты, указанные в соответствующих статьях настоящего Положения.

12. Недонесение о достоверно известном, готовящемся или совершенном контрреволюционном преступлении – влечет за собой лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже шести месяцев.

13. Активные действия или активная борьба против рабочего класса и революционного движения, проявленные на ответственной или секретной (агентура) должности при царском строе или у контрреволюционных правительств в период гражданской войны, – влекут за собой меры социальной защиты, указанные в ст. 2 настоящего Положения.

14. Контрреволюционный саботаж, т.е. сознательное исполнение кем-либо определенных обязательств или умышленное небрежное их исполнение со специальной целью ослабления власти правительства и деятельности государственного аппарата, – влечет за собою лишение свободы со строгой изоляцией на срок не ниже одного года. При особо отягчающих обстоятельствах вплоть до высшей меры социальной защиты – расстрела с конфискацией имущества.

Друкується за: Реабілітація репресованих: Законодавство та судова практика. – К. – 1997.– С. 32–36.

№ 7
Постанова Уповноваженого Слідчого відділу Первомайського Окружного відділу ДПУ від 23 грудня 1929 року про обрання запобіжного заходу проти осіб звинувачених у антирадянській діяльності

23 грудня 1929 р.

1929 года, декабря 23 дня Уполномоченный СОО Первомайского Окротдела ГПУ – НАЙДИС рассмотрел материалы о преступной деятельности граждан ДЕМИДЕНКО Ивана Даниловича, ЖОВТЮКА Григория Сафроновича, БОЙКО Петра Трофимовича и РЫБАКА Трофима. Принимая во внимание, что на них падает подозрение в том, что они создали на хуторе Кривоозерского Сельского совета Первомайского округа подпольную петлюровскую группировку, на устраиваемых нелегальных собраниях всегда обсуждали мероприятия и методы борьбы с Советской Властью, среди крестьянства систематически проводили агитацию против Советской власти и всех ее важнейших мероприятий, распространяли среди крестьян явно провокационные слухи о предстоящей войне, скорой гибели Советской власти и установлении «самостийной» Украины, а кроме вышеизложенного ЖОВТЮК Григорий подозревается в том, что в период гражданской войны принимал активное участие в петлюровском контрреволюционном движении и устройстве еврейских погромов, а ДЕМИДЕНКО Иван – в том, что в 1905 году был активным членом «Союза Русского народа», передавал в руки царской полиции всех крестьян, недовольных «Столыпинской реформой», а в 1919 году являлся в Кривоозерском районе Первомайского округа одним из самых активных участников крестьянского восстания против Советской власти под руководством учителя БЕЛЕЦКОГО, то есть в совершении преступлений, предусмотренных ст.ст. 54-54-13 УК УССР, что до выполнения требований ст.126 УПК необходимо проверить ряд обстоятельств дела, что нахождение на это время подозреваемых на свободе может отразиться на ходе следствия и есть основания полагать, что в силу тяжести имеющихся против них улик, они скроются от следствия и суда, а потому на основании ст. 143 ч. 2-я УПК и руководствуясь ст.ст. 145 и 156 УПК

ПОСТАНОВИЛ:

Мерой пресечения способов уклониться от следствия и суда в отношении подозреваемых – ДЕМИДЕНКО Ивана Даниловича, ЖОВТЮКА Григория Сафроновича, БОЙКО Петра Трофимовича и РЫБАКА Трофима – избрать содержание под стражей при Первомайском Допре, о чем копией постановления уведомить Первомайского Окрпрокурора.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ СОО НАЙДИС
Согласен: Начальник 1-го ОТДЕЛЕНИЯ РЕЗНИКОВ
Утверждаю: Начальник ОКРОТДЕЛА ГПУ РАХЛИС

ДА Миколаївської області. – Ф. 5859. – Оп. –2. – Спр. 8608. – Арк.6.
Оригінал. Машинопис.

№ 8
Лист начальника ЕКВ НКВС СРСР Л. Миронова начальникам економічних відділів НКВС союзних республік, начальникам УНКВС автономних республік, країв та областей з витягом з огляду розкритих і ліквідованих «контрреволюційних груп і організацій» у зернових і тваринницьких радгоспах

14 листопада 1936 р. *<u>Сов. Секретно</u>*

ВСЕМ НАЧ[АЛЬНИКАМ] ЭКО НКВД СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК И НАЧ[АЛЬНИКАМ] УНКВД АВТОНОМНЫХ РЕСПУБЛИК, ОБЛАСТЕЙ И КРАЕВ

При этом направляю обзор раскрытых и ликвидированных в 1936 г. к.-р. групп и организаций в зерновых и животноводческих совхозах.

Из этого обзора видно, что работа по вскрытию к.-р. троцкистских групп в совхозах, в особенности их диверсионной и вредительской деятельности, развернута пока недостаточно. По ликвидированным троцкистским группам не выявлена связь с к.-р. троцкистскими центрами.

Вскрытые дела показывают, что совхозы являются местом, где находит убежище большое количество ранее репрессированных, к.-р. настроенных и выброшенных из городов людей.

Эти люди, оседая в совхозах, превращают их в базу для различного характера к.-р. работы не только в хозяйстве, но и в окружающих селах, а иногда в целых районах. Часто эти люди направляются в хозяйства по заданиям к.-р. центров и иноразведок.

Несомненно, что рост повстанческих групп является прямым результатом активной работы немецкой, японской и польской разведок, которые, в частности, используют для этих целей перебежчиков.

Возникновение большинства дел по диверсиям и поджогам лишь после совершения этих актов свидетельствует о слабости агентурной работы в совхозах.

Наряду с некоторыми успехами в работе по совхозам УНКВД Саратовского и Западно-Сибирского краев, Челябинской области и НКВД УССР, наиболее слабо ведут эту работу УНКВД по Казахстану, Азово-Черноморскому, Северо-Кавказскому, Куйбышевскому и Сталинградскому краям, Воронежской и Западной областям.

Обращаю внимание нач. ЭКО Управлений на необходимость усиления работы в совхозах соответственно указаниям Наркома.

Нач[альник] ЭКО ГУГБ НКВД СССР
Комиссар государственной безопасности 2-го ранга **МИРОНОВ**
14 ноября 1936 г. № 14782.

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 671. – Арк. 87.
Друкарський примірник.

№ 9
Список обвинувачених, які проходили по справі Особливого архіву № 57727 (Первомайська петлюрівська повстанська організація, 1921 р.)

31 грудня 1936 р.

Ф.И.О	РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛУ
Адаменко Николай Илларионович	**Расстрелять**
Адаменко Прасковья Илларионовна	---
Базаренко Яков Самуилович	**В концлагерь на 5 лет**
Баковецкий Константин Петрович	Дело прекращено 29.11.1921 г.
Балинский Стефан Антонович	**В концлагерь на 5 лет**
Балицкий Феодосий Фомич	Освобожден, как не причастный к делу
Баранский Константин Дмитриевич	**В концлагерь на 3 года**
Басюк Дмитрий Григорьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Басюк Ольга Дмитриевна	Освобождена, как не причастная к делу
Бевз Павел Васильевич	**Расстрелять**
Бевзенко Григорий Моисеевич	Освобожден, как не причастный к делу
Бевзенко Трофим Моисеевич	Дело прекращено
Безкорованный Николай Евтихиевич	**Расстрелять**
Безуля Андрей Арсентьевич	**Расстрелять**
Белинский Анатолий Александрович	**Расстрелять**
Белоус Александра Константиновна	Освобождена, как не причастная к делу
Береза Игнат Петрович	Освобожден, как не причастный к делу
Березняк Емельян Никитич	**В концлагерь на 5 лет**
Близниченко Кирилл Павлович	**Расстрелять**
Бобриченко Дмитрий Петрович	**В концлагерь на 5 лет**
Бойчук Василий Иванович	**В концлагерь на 5 лет**
Бойчук Григорий Ануфриевич	**В концлагерь на 5 лет**
Бодарев Николай Васильевич	**Расстрелять**
Бондарев Фома Яковлевич	Освобожден, как не причастный к делу
Бондаренко Андрей Максимович	**Расстрелять**
Бондаренко Тимофей Никифорович	**В концлагерь на 5 лет**
Бондарюк Матрена Ивановна	**Расстрелять**
Бондарюк Тимофей Евлампиевич	**Расстрелять**

Брафман Берцион Гершкович	Дело прекратить
Буденный Федор Акимович	Освобожден, как не причастный к делу
Бут Михаил Мартынович	**Расстрелять**
Бюлов Александр Раймондович	Освобожден, как не причастный к делу
Бюлова Анна Николаевна	----------------------------------
Величко Ксения Ефимовна	**В концлагерь на 5 лет**
Вербицкая Анна Иосифовна	----------------------------------
Вержиковский Макер Леонтьевич	**Расстрелять**
Веценя Мелания Калиновна	Дело прекращено
Вишневский Федор Пантелеймонович	**В концлагерь на 3 года**
Волошин Иван Григорьевич	**В концлагерь на 3 года**
Волошин Иван Петрович	По протоколу 3 года концлагерей
Волошановский Петр Станиславович	**Расстрелять**
Гааз Яков Густавович	Освобожден, как не причастный к делу
Гаек Ян Михайлович	**В концлагерь на 5 лет**
Гиржев Авксентий Алексеевич	**В концлагерь на 3 года**
Гладков Иван Аверкиевич	**В концлагерь на 5 лет**
Гладченко Василий Тихонович	Освобожден, как не причастный к делу
Гнездовский Владислав Марцелевич	**В концлагерь на 5 лет**
Гнездовский Марцел Константинович	Решения по делу нет
Гнездовский Юзеф Марцелович	Освобожден, как не причастный к делу
Голинский Павел Степанович	**Расстрелять**
Головатюк Яков (без отчества)	**В концлагерь на 3 года**
Гольденберг Михаил Давидович	**В концлагерь на 5 лет**
Горошко Алексей Павлович	**Расстрелять**
Горошко Дмитрий Иванович	**Расстрелять**
Грищенко Сергей Васильевич	**Расстрелять**
Грищенко Степанида Михайловна	**Расстрелять**
Гура Григорий Демьянович	**В концлагерь на 3 года**
Дариевич Федор Дмитриевич	**Расстрелять**
Дариевич Василий Степанович	**Расстрелять**
Дегтяренко Алексей Васильевич	**Расстрелять**
Дегтяренко Павел Васильевич	**Расстрелять**
Дзюба Дмитрий Васильевич	Освобожден, как не причастный к делу
Дивизнюк Федор Никитич	--
Добровольский Владимир Касьянович	--
Добровольский Максим Федорович	Освобожден, как не причастный к делу

Добровольский Петр Кастьянович	---
Добровольский Василий Мануилович	**Расстрелять**
Долинский Николай Григорьевич	**Расстрелять**
Дудченко Александр Леонтьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Дуринцев Анисим Артемович	Освобожден, как не причастный к делу
Ермощенко Владимир Сергеевич	Освобожден, как не причастный к делу
Жарук Григорий Хрисанфович	---
Желдак Ксения Ивановна	**Расстрелять**
Желобенко Василий Исидорович	**В концлагерь на 3 года**
Желобенко Иван Исидорович	В протоколе нет
Желобенко Ирина Исидоровна	Освобождена, как не причастная к делу
Желобенко Петр Исидорович	-------------------------------------
Жеребко Сергей Авксентьевич	**Расстрелять**
Жеребко Федор Авксентьевич	**Расстрелять**
Жмурченко Яков Иванович	Освобожден, как не причастный к делу
Жосан Семен Савич	**Расстрелять**
Жук Василий Карпович	**Расстрелять**
Жук Никифор Карпович	**Расстрелять**
Жук Федор Карпович	**Расстрелять**
Загорский Владимир Владимирович	**Расстрелять**
Загорская Елена Владимировна	**Расстрелять**
Загорская Людмила Владимировна	Освобождена, как не причастная к делу
Запорожец Филипп Павлович	**Расстрелять**
Зельницкая Мария Ивановна	Освобождена, как не причастная к делу
Зельницкий Петр Иванович	------------------------------------
Ильяшенко Иван Степанович	----------------------------------
Калиновский Владимир Иустинович	Дело прекратить
Каминский Дмитрий Казимирович	**Расстрелять**
Карачан Павел Рафаилович	**Расстрелять**
Карачун Игнат Поликарпович	**В концлагерь на 3 года**
Карбовский Евгений Адольфович	**Расстрелять**
Кель Анатолий Эдуардович	Дело прекращено
Кирток Макар Леонтьевич	**Расстрелять**
Клименко Иван Гаврилович	**В концлагерь на 3 года**
Клименко Константин Корнеевич	**Расстрелять**
Коваленко Анастасия Семеновна	Освобождена, как не причастная к делу

Ковальский Иван Андреевич	**Расстрелять**
Ковальчук Василий Устинович	**Расстрелять**
Когутовский Григорий Пантелеймонович	**Расстрелять**
Когутовский Иван Пантелеймонович	**В концлагерь на 3 года**
Кожевников Александр Иванович	Освобожден, как не причастный к делу
Кожемякин Гасон Захарович	---
Козорезенко Григорий Терентьевич	**В концлагерь на 3 года**
Колесниченко Яков Ефимович	---------------------------------------
Коломиец Иван Васильевич	Освобожден, как не причастный к делу
Коломиец Иван Романович	**В концлагерь на 3 года**
Коломиец Михаил Павлович	**Расстрелять**
Коломиец Роман Васильевич	Дело прекращено
Коломийцев Иван Кондратьевич	**Расстрелять**
Комисаренко Семен Гаврилович	**Расстрелять**
Конивиченко Ефим Кузьмич	**В концлагерь на 5 лет**
Конивиченко Федор Анисимович	**В концлагерь на 5 лет**
Коренева Елена Федоровна	**В концлагерь на 3 года**
Корнейчук Павел Алексеевич	**Расстрелять**
Костенко Иосиф Федорович	**В концлагерь на 3 года**
Костенко Константин Нестерович	Освобожден, как не причастный к делу
Костыленко Василий Никитич	**Расстрелять**
Кравченко Леонтий Мартьянович	Освобожден, как не причастный к делу
Крыжановский Мартын Антонович	Освобожден, как не причастный к делу
Крыжановский Николай Антонович	**Расстрелять**
Крыленко Василий Григорьевич	**В концлагерь на 3 года**
Крыленко Виктор Миронович	**Расстрелять**
Кубаркин Вадим Александрович	Освобожден, как не причастный к делу
Кубаркина Вера Владимировна	**В концлагерь на 3 года**
Кузев Даниил Остапович	Освобожден, как не причастный к делу
Кузев Иван Евстафьевич	---
Кулачинский Виктор Филиппович	Скрылся
Кулик Мелания Афанасьевна	Освобождена, как не причастная к делу
Кульчицкий Антон Семенович	**Расстрелять**
Кундиев Илья Игнатьевич	Дело выделить и направить в Первомайское ЧК для следствия
Кучмагер Михаил Семенович	**В концлагерь на 3 года**

Лавренов Федот Никифорович	**Расстрелять**
Лаврентьева Елена Потаповна	**Расстрелять**
Лебедушка Семен Моисеевич	**Расстрелять**
Левицкий Дмитрий Зиновьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Левицкий Павел Михайлович	---
Лещенко Юрий Иванович	**Растрелять**
Лещена Мария Викторовна	Освобождена, как не причастная к делу
Логаненко Акулина Максимовна	Решения нет
Лойченко Алексей Лаврентьевич	**Расстрелять**
Лойченко Павел Лаврентьевич	**Расстрелять**
Лойченко Петр Григорьевич	**В концлагерь на 3 года**
Лоник Акулина Ивановна	Дело прекращено
Лосовский Николай Андреевич	Освобожден, как не причастный к делу
Лутс Август Андреевич	---
Любецкая Ольга Васильевна	**Расстрелять**
Лясковский Михаил Романович	**Расстрелять**
Магдовский Владимир Адольфович	**Расстрелять**
Магдовский Николай Адольфович	**Расстрелять**
Мазурик Владимир Никифорович	--
Мартынюк Павел Игнатьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Медведовский Александр Самойлович	-------------------------------------
Медовар Ихил Моисеевич	Дело прекращено
Мельников Григорий Захарович	Освобожден, как не причастный к делу
Мельниченко Сила Максимович	**В концлагерь на 5 лет**
Мельниченко Трофим Ильич	**Расстрелять**
Митрофанский Всеволод Семенович	**Расстрелять**
Митрофанский Иван Семенович	**Расстрелять**
Митрофанская Мария Константиновна	**Расстрелять**
Митько Даниил Иванович	**В концлагерь на 5 лет**
Митько Иван Михайлович	**В концлагерь на 5 лет**
Митько Михаил Иванович	**В концлагерь на 5 лет**
Могилевец Никита Емельянович	Освобожден, как не причастный к делу
Моисеенко Антон Антонович	**Расстрелять**
Мухин Григорий Зиновьевич	**В концлагерь на 5 лет**
Наливайко Василий Иванович	**Расстрелять**
Негреско Григорий Иванович	**Расстрелять**
Негреско Дмитрий Иванович	**Расстрелять**
Негреско Митрофан Иванович	**Расстрелять**

Негреско Стефан Иванович	**Расстрелять**
Неровецкая Елена Авакуловна	**Расстрелять**
Никитин Леонид Михайлович	Освобожден, как не причастный к делу
Никитина Мария Семеновна	**В концлагерь на 3 года**
Николаев Антон Маркович	**В концлагерь на 5 лет**
Ноев Федор Иванович	**Расстрелять**
Новошицкий Стефан Доминикиевич	**В концлагерь на 3 года**
Оржаховский Михаил Францевич	**Расстрелять**
Орличенко Яков Тарасович	**Расстрелять**
Осипенко Петр Филиппович	**Расстрелять**
Осипенко Федор Ефремович	**Расстрелять**
Остапенко Гавриил Демьянович	**Расстрелять**
Остапенко Леонид Иванович	**Расстрелять**
Павлюк Никифор Григорьевич	**В концлагерь на 3 года**
Пашенко Ефим Иванович	**В концлагерь на 3 года**
Перемежный Семен Илларионович	**Расстрелять**
Переходченко Иван Ефремович	**Расстрелять**
Переходченко Петр Феодосьевич	**В концлагерь на 5 лет**
Петков Илья Петрович	**Расстрелять**
Петрова Евгения Сергеевна	Освобождена, как не причастная к делу
Подолян Лаврентий Михайлович	**Расстрелять**
Поздняк Максим Зиновьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Полевик Григорий Митрофанович	**В концлагерь на 3 года**
Полевой Митрофан Даниилович	**Расстрелять**
Полищук Яков Николаевич	**В концлагерь на 3 года**
Полошкин Николай Петрович	**Расстрелять**
Популях Василий Леонтьевич	**Расстрелять**
Пономарев-Пономарчук Петр Григорьевич	**Расстрелять**
Пономаренко Борис Михайлович	**Расстрелять**
Пономаренко Петр Аркадьевич	**Расстрелять**
Поплавский Павел Михайлович	Освобожден, как не причастный к делу
Поплужный Василий Моисеевич	**Расстрелять**
Продан Яков Васильевич	**Расстрелять**
Пташинский Юлиан Семенович	Освобожден, как не причастный к делу
Рожков Михаил Онуфриевич	**Расстрелять**
Решетняк Федор Харитонович	Направить в коллектор для малолетних преступников
Рождественский Георгий Александрович	**Расстрелять**

Рождественская Стефанида Владимировна	**Расстрелять**
Рожко Никита Федорович	**Расстрелять**
Рожко Семен Михайлович	**Расстрелять**
Розумный Василий Федорович	**Расстрелять**
Радковский Иван Григорьевич	Освобожден, как не причастный к делу
Рябец Михаил Савич	**Расстрелять**
Рябищук Никита Васильевич	**Расстрелять**
Рябокинь Алексей Васильевич	**В концлагерь на 3 года**
Савельев Яков Петрович	**Расстрелять**
Садловский Феликс Дмитриевич	**В концлагерь на 3 года**
Самойленко Михаил Михайлович	**Расстрелять**
Сахинов Александр Иванович	**Расстрелять**
Свинобоенко Никифор Яковлевич	**В концлагерь на 5 лет**
Сербин Леонид Федорович	**Расстрелять**
Середенко Василий Власович	**Расстрелять**
Середенко Иван Исидорович	**В концлагерь на 3 года**
Середенко Исидор Антонович	Дело прекращено
Середенко Исидор Иванович	Освобожден, как не причастный к делу
Скрыпник Константин Петрович	Освобожден, как не причастный к делу
Слободинская Лидия Апполинаровна	**Расстрелять**
Смольницкий Федор Карпович	**Расстрелять**
Соболева Вера Ивановна	**В концлагерь на 5 лет**
Спинул Константин Сергеевич	Освобожден, как не причастный к делу
Стадницкий Григорий Сергеевич	--------------------------------
Степаненко Антон Иосифович	**В концлагерь на 3 года**
Стольниченко Михаил Емельянович	**Расстрелять**
Стопакевич Георгий Емельянович	**Направить в коллектор для малолетних преступников**
Сулима Пантелей Корнеевич	Освобожден, как не причастный к делу
Тараева Мария Станиславовна	Лишить права работать в органах ЧК и Особ. Отд.
Тараненко Феодосий Макарович	Освобожден, как не причастный к делу
Таурина Антонина Стефановна	----------------------------
Терзиман Федор Михайлович	**Расстрелять**
Тетаровская Варвара Осиповна	Освобождена, как не причастная к делу
Тетаровский Николай Трофимович	------------------------------------
Турищев Анисим Артемович	Решения нет

Уманец Никита Васильевич	**В концлагерь на 5 лет**
Усатюк Григорий Васильевич	**--------------------------------------**
Усатюк Иван Григорьевич	**В концлагерь на 3 года**
Франк Адам Яковлевич	**Расстрелять**
Фурман Павел Авксентьевич	**Расстрелять**
Халипенко Анна Ивановна	Освобождена, как не причастная к делу
Халипенко Петр Иванович	**В концлагерь на 3 года**
Хижняк Иван Севастьянович	Освободить
Хмарский Александр Иванович	Освобожден, как не причастный к делу
Хмель Григорий Наумович	**В концлагерь на 5 лет**
Чайка Григорий Иванович	**Расстрелять**
Чанстковский Кузьма Игнатьевич	**Расстрелять**
Черкман Александр Яковлевич	**В концлагерь на 5 лет**
Черногалов Василий Александрович	Освобожден, как не причастный к делу
Черноморченко Василий Федорович	**В концлагерь на 3 года**
Чумаченко Павел Степанович	**В концлагерь на 5 лет**
Шевченко Иван Антонович	**Расстрелять**
Шевченко Николай Ильич	**Расстрелять**
Шевченко Трофим Васильевич	**Расстрелять**
Шевчук Федор Ефимович	**В концлагерь на 5 лет**
Шемшура Лаврентий Григорьевич	**Расстрелять**
Шрот Мариан Осипович	**Расстрелять**
Щербань Петр Федорович	**Расстрелять**
Эртон Владимир Иванович	**Расстрелять**
Юзеф Марцел Константинович	Освобожден, как не причастный к делу
Якубович Гавриил Михайлович	**Расстрелять**
Яроцкий Роман Герасимович	**Расстрелять**
Яроцкая Янина Стефановна	**Расстрелять**
Ясельский Максим Федорович	**Расстрелять**
Невелинский Петр Васильевич	Решения по делу нет. *Допрашивался как секретный сотрудник ЧК*
Осолинский Филипп Иванович	Скрылся

СТ. ИНСПЕКТОР 4 ОТДЕЛЕНИЯ
8 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР /Гейлик/
«31 декабря 1936 г.»
г. Киев.

ДА Миколаївської області. – Ф. – Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6648. – Арк. 6–22.

№ 10
Довідка по справі Особливого архіву № 57727
(Первомайська петлюрівська повстанська організація, 1921 р.)

1937 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
ОСОБЛИВИЙ АРХІВ № 57727
НАЧ. 8 ВІДДІЛУ УДБ НКВС УРСР
ЛЕЙТЕНАНТ ДЕРЖБЕЗПЕКИ
/УМОВ/

ДОВІДКА

У 1937 році під час розробки центрального архіву ВУНК– ДПУ– НКВС УРСР зареєстрована справа № 4676 за архівним номером 57727 (1921 р.) Первомайської УНК про підпільну петлюрівську повстанську організацію на чолі з Іваном Степановичем Нагорним і Бондаруком-Лихо Кирилом Євлампійовичем.

Залишившись не репресованими після придушення куркульського повстання в деяких повітах колишньої Одеської губернії в 1919 році петлюрівські прихильники, використавши незадоволення продрозверсткою заможної частини селянства, повели активну антирадянську агітацію.

У результаті їх антирадянської роботи в Первомайському і деяких інших повітах Одеської губернії створені підпільні повстанські організації, які ставили за мету повалення радянської влади на користь петлюрівської Директорії.

Ці групи комплектувались куркулями, колишніми офіцерами царської армії на чолі з Н. Кулевим (члена УСДРП), учителями, які мали безпосередній зв'язок з агентом Петлюри, керівником повстанського руху в Україні отаманом Недолженко. Під керівництвом Недолженка агітатори зуміли поширити свій вплив на заможних селян більшості сіл Первомайського повіту.

Влітку 1921 року в Первомайський повіт прибув, перекинутий з Галичини в СРСР польським генеральним штабом, призначений керівництвом УНР воєнним інструктором з організації повстанських загонів – Нагорний Іван Степанович.

Використовуючи націоналістичні настрої і розпалюючи невдоволення населення більшовицькою продрозверсткою, керівництву вдалось значно поширити свій вплив і створити повстанську організацію.

Створено штаб на чолі з начальником, який переховувався після придушення куркульського постання в 1919 році в м. Катеринославі (Дніпропетровськ) разом з отаманом банди Гуляй-Поле Осипенко Петром. Штаб розміщувався у с. Добровеличівка.

Організація мала зброю, що частково знаходилась у повстанців, а частина зберігалась у с. Кам'яний Міст. У розпорядженні організації були друкарські машинки, на яких тиражувались звернення і прокламації до населення, а також різні документи для членів організації.

Для документів використовувались бланки з штампами і печатками, якими організація постачалась членами, які увійшли до партійних, комсомольських і радянських органів.

Організація використовувала шифр, мала літературу, якою керував учитель Середа. Матеріальні ресурси організація отримувала шляхом самооподаткування своїх членів, а також від реалізації награбованого майна.

У кінці серпня 1921 року організація мала багато членів, яких вербували в основному через „Просвіти». Іншим джерелом постачання кадрів були навчальні заклади Первомайського повіту, головним чином учительська семінарія у Доброволичівці і сільгосптехнікум в Ольвіополі. Більшість педагогічного колективу і студентів цих навчальних закладів у той час були на боці Петлюри, перебували в повстанських організаціях.

На початку вересня 1921 р. із-за кордону в Україну польським генеральним штабом за погодженням зі штабом головних військ УНР перекинутий головнокомандувач військ на Херсонщині К.Є. Бондарук-Лихо.

Після його приїзду на початку вересня в Холодному Ярі скликана нарада всіх керівників місцевих повстанських організацій. Після наради Бондарук-Лихо прибув у Первомайський повіт, зв'язався з організатором загонів Нагорним Іваном і його помічником Н.І. Кулевим, розпочав реорганізацію і створення нових загонів, намагаючись перетворити їх у монолітну повстанську організацію, яка могла б виступити назустріч петлюрівським військам під час їх переходу через кордон.

У Холодному Ярі, Чорному лісі і на острові в с. Мигія безперервно проводились наради керівників організацій.

К. Бондарук-Лихо намагався зв'язатись із російською підпільною організацією через представника даної організації білогвардійського офіцера Панфілова, який переховувався в с. Заболотському під іншим прізвищем.

Проте до цього часу Первомайська УНК встановила наявність антирадянської організації на заводі б. Гейна в Первомайську. Про наявність повстанської організації УНК повідомив особливий відділ 14-ї армії. Під час бойових операцій організацію частково ліквідували. Але організаторам Бондаруку-Лихо і Нагорному та їх найближчим помічникам вдалося втекти.

У 1922 році Первомайська УНК провела ліквідацію залишків цієї повстанської організації, під час якої Бондарук-Лихо вбитий, Нагорний – заарештований.

Загалом по цій справі заарештовано 278 чол.

Постановою ОДНК зі 195 чоловік – 125 засуджено до розстрілу, 34 – у концтабір на 5 років, 33 – у концтабір на 3 роки, 2 підлітка направлені в колектор для малолітніх злочинців, 1 особа позбавлена права працювати в органах НК і Особливих відділах. 82 особи звільнені.

Справа віднесена до Особливого архіву.

ДА Миколаївської області. – Ф. – Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6648. – Арк. 1–5.
Оригінал. Машинопис.

№ 11
Лист т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР В. Іванова секретареві ЦК КП(б)У С. Косіору про виявлення троцькістів серед особового складу УДБ НКВС УРСР

7 червня 1937 р.

<u>*Совершенно секретно*</u>

Секретарю ЦК КП/б/У
<u>тов. Косиору</u>

<u>гор. Киев</u>

В порядке проверки личного состава УГБ на Украине нами было выявлено в 1936-37 г.г. 119 человек, примыкавших к к-р троцкизму или имевших связи с троцкистами и обвинявшихся в шпионаже.

Из этого количества:
А) Осуждены на разные сроки .... 5 ч.
Б) Уволены и арестованы .... 16 ч.
В) Уволены с предложением предать суду .... 5 ч.
Г) Уволены с органов НКВД .... 40 ч.
Д) Переведены вне УГБ .... 2 ч.
Е) Откомандированы за пределы Украины .... 16 ч.
Ж) Отстранены от работы в УГБ .... 3 ч.
Всего: .... 83 ч.

На 36 человек ведется расследование и проверка.

Врид. Народного комиссара внутренних дел УССР
комиссар государственной безопасности 3-го ранга В. Иванов

«7» июня 1937 г.
№ 1829/сн

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 30 (1951 р.). – Спр. 133. – Арк. 119.
Оригінал. Машинопис.

№ 12
Циркуляр наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова про агентурно-оперативну роботу серед осіб, виключених із ВКП(б)

26 червня 1937 р.

СОВ. СЕКРЕТНО

**ЦИРКУЛЯР
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ЗА 1937 ГОД**

СОДЕРЖАНИЕ:

№ 46. Об агентурно-оперативной работе среди исключенных из ВКП(б).
№ 46. 26-го июня 1937 г., гор. Москва.

**ВСЕМ НКВД СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК.
НАЧ. УНКВД КРАЕВ И ОБЛАСТЕЙ.
НАЧ. ОКРОТДЕЛОВ И ГОРОТДЕЛОВ УНКВД**

Поступающие в последнее время в 4 отдел ГУГБ материалы свидетельствуют о нарастающей активности исключенных из ВКП(б) и их организованной борьбе против партии и советского строя.

Между тем, несмотря на неоднократные указания о необходимости постановки систематической агентурной работы среди исключенных из ВКП(б), некоторые органы НКВД до сих пор этих директив не выполнили, а в отдельных краях и областях нет даже надлежащего учета исключенных из ВКП(б).

По имеющимся у нас сведениям, в целом ряде случаев исключенные из ВКП(б), становясь на путь антисоветской деятельности, идут на прямое смыкание с японо-немецко-троцкистской бандой, пополняя собой ряды шпионов, вредителей, диверсантов и террористов.

Арестованный и впоследствии расстрелянный троцкист-террорист **Колодин А.Г.** на допросе показал, что он по заданию члена к[онтр]р[еволюционной] троцкистской террористической организации **Дмитриева Г.Ф.** ходил в приемную КПК при ЦК ВКП(б) специально для изучения настроений апеллирующих в КПК, исключенных из ВКП(б), с тем, чтобы наиболее озлобленных из них вербовать в свою к[онтр]р[еволюционную] троцкистскую террористическую организацию. Установлено, что таким путем **Колодин** завербовал в свою организацию несколько лиц.

Отмечаются факты, когда наиболее активные элементы, из числа исключенных из ВКП(б), группируют вокруг себя не только других исключенных из партии, но и неустойчивых членов ВКП(б), подчиняют их своему влиянию и вовлекают их в активную борьбу против советской власти.

На Златоустовском инструментальном заводе (Челябинская обл.) бывший член ВКП(б) **Хрущев И.И.,** познакомившись с бывшими коммунистами **Субботиным А.Ф., Черновым А.Л. и Блажевичем И.М.,** распропагандировал их в к[онтр]

р[еволюционном] троцкистском духе и организовал их в антисоветскую группу. Эта группа под руководством **Хрущева** развернула активную к[онтр]р[еволюционно] троцкистскую агитацию среди рабочих Златоустовского завода и систематически нелегально собиралась для разработки планов антисоветской и террористической деятельности.

Частичной проверкой, организованной 3 отделением 4 отдела ГУГБ установлено, что на заводах гор. Москвы имеет место большая концентрация исключенных из ВКП(б). Одновременно эта проверка показала, что в местных органах НКВД отсутствует учет исключенных из ВКП(б).

Если по данным парткома автозавода им. Сталина на заводе работает 550 исключенных из ВКП(б), из которых около 100 чел. троцкистов и связанных с троцкистами, то по данным Пролетарского райотделения УНКВД (г. Москва) числится на учете только 74 чел., исключенных из ВКП(б).

В парткоме завода «Каучук» учтено исключенных из ВКП(б) и работающих в данное время на заводе 280 человек, а Фрунзенским райотделением УНКВД (г. Москва) учтено только 76 чел., исключенных из ВКП(б), работающих на этом заводе.

Нами было установлено, что действительное количество исключенных из ВКП(б), работающих на этих заводах, значительно больше, чем это известно местным партийным организациям.

Особое внимание следует уделить деятельности иностранных разведывательных органов, которые максимально активизируют в последнее время свою агентуру в направлении использования исключенных из ВКП(б), как силу, могущую активно выступить против советской власти.

Так, например, японская разведка в своей директиве о необходимости использования исключенных из ВКП(б) для разведывательной и диверсионной работы на территории СССР дает следующие указания: «В результате многократных чисток ВКП(б) в стране накопилось несколько сот тысяч человек, исключенных из партии, являющихся сейчас носителями злобных антипартийных и антисоветских настроений. Поскольку эти лица имеют политическую вышколенность и обладают активностью и вообще избытком неиспользованной энергии, поскольку они становятся и станут центрами-организаторами всех недовольных политикой партии и правительства элементов в стране и будут основными движущими силами раскола страны на враждующие между собой лагери».

Стремление использовать исключенных из ВКП(б) для борьбы с советской властью характерно не только для японской разведки. Аналогичная работа проводится немецкой, польской и друг. разведками.

На исключенных из ВКП(б), как на силу, могущую быть резко враждебной по отношению советской власти, неоднократно указывал Центральный комитет нашей партии. На последнем пленуме ЦК ВКП(б) т. **Сталин** в своей речи с исчерпывающей ясностью показал, что исключенные из ВКП(б) могут явиться и в отдельных случаях являются резервом к[онтр]р[еволюционного] троцкизма.

Все указанное настоятельно требует немедленной ликвидации отставания в чекистской работе на этом серьезном участке и организации систематической агентурно-оперативной работы среди исключенных из ВКП(б).

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Немедленно приступить к тщательному изучению исключенных из ВКП(б) и созданию агентуры по исключенцам с расчетом быстрой и полной оперативной ликвидации всех выявленных к[онтр]р[еволюционных] формирований среди исключенных из ВКП(б).

2. Ввести во всех органах НКВД единый учет исключенных из ВКП(б), согласно разработанным 4 отделом ГУГБ инструкции и формы учета.

Всю работу по учету исключенных из ВКП(б) закончить к 15 августа с.г. и о результатах донести 4 отделу ГУГБ.

3. Во всех НКВД и УНКВД к 5 июля создать из квалифицированного оперативного состава специальные по работе среди исключенных из ВКП(б) отделения (там, где это предусмотрено штатами) и группы (где штатами специальные отделения не предусмотрены).

Всем НКВД и нач. УНКВД к 10 июля сообщить 4 отделу ГУГБ персональный состав работников, выделенных на работу по исключенным из ВКП(б).

Приложение. Образец карточки учета исключенных из ВКП(б) и инструкция по учету.

Заместитель Народного комиссар
а внутренних дел СССР, комкор М. ФРИНОВСКИЙ

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 616. – Арк. 162–163.
Друкарський примірник.

№ 13
Шифротелеграма ЦК ВКП(б) секретарям обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій, наркомам внутрішніх справ, начальникам УНКВС з роз’ясненням необхідності застосування фізичного впливу по відношенню до «ворогів народу»

21 липня 1937 р.

ШИФРОМ ЦК ВКП(б)

**СЕКРЕТАРЯМ ОБКОМОВ, КРАЙКОМОВ,
НАРКОМАМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД**

ЦК ВКП стало известно, что секретари обкомов – крайкомов, проверяя работников УНКВД, ставят им в вину применение физического воздействия к арестованным, как нечто преступное. ЦК ВКП разъясняет, что применение физического действия в

практике НКВД было допущено с 1937 года с разрешения ЦК ВКП. При этом было указано, что физическое воздействие допускается как исключение и притом в отношении таких явных врагов народа, которые, используя гуманный метод допроса, нагло отказываются выдать заговорщиков, месяцами не дают показаний, стараются затормозить разоблачения оставшихся на воле заговорщиков, – следовательно, продолжают борьбу с Советской властью также и в тюрьме. Опыт показал, что такая установка дала свои результаты, намного ускорила дело разоблачения врагов народа. Правда, впоследствии на практике метод физического воздействия был загажен мерзавцами Заковским, Литвиным, Успенским и другими, ибо они превратили его из исключения в правило и стали применять его к случайно арестованным честным людям, за что они понесли заслуженную кару. Но этим нисколько не опорачивается самый метод, поскольку он правильно применяется на практике. Известно, что все буржуазные разведки применяют физическое воздействие в отношении представителей социалистического пролетариата, притом применяют его в самых безобразных формах. Спрашивается, почему социалистическая разведка должна быть более гуманна в отношении заядлых агентов буржуазии, заклятых врагов рабочего класса и колхозников. ЦК ВКП считает, что метод физического воздействия должен обязательно применятся и впредь, в виде исключения, в отношении явных и неразоружающихся врагов народа, совершенно правильный и целесообразный метод. ЦК ВКП требует от секретарей обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартий, чтобы они при проверке НКВД руководствовались настоящим разъяснением. № I/с, № 2/с, № 26/ш.

СЕКРЕТАРЬ ЦК ВКП(Б) И.СТАЛИН

Копии посланы: тт. Берия, Щербакову, Журавлеву, Жданову, III части, т. Вышинскому.

Ербанову

По установленной практике тройки выносят приговора, являющиеся окончательными. Нр 1077/ш – 14/с.

18 – 05 СТАЛИН

21.VII. 37 г.

Друкується за: Совершенно секретно // Особая папка: лимит на расстрел. – № 7. – 1993. – С. 5.

№ 14
Оперативний наказ наркома внутрішніх справ СРСР № 00439 про встановлення, облік та арешти німецької агентури на оборонних підприємствах

25 липня 1937 р.

ИЗ МОСКВЫ КОПИЯ

КИЕВ – НКВД
ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА С.С.Р.

25 июля 1937 года НР 00439 – г. Москва

Агентурными и следственными материалами последнего времени доказано, что германский генеральный штаб и ГЕСТАПО в широких размерах организуют шпионскую и диверсионную работу на важнейших и, в первую очередь, оборонных предприятиях промышленности, используя для этой цели осевшие там кадры германских подданных.

Агентура из числа германских подданных, осуществляя уже сейчас вредительские и диверсионные акты, главное внимание уделяет организации диверсионных действий на период войны и в этих целях подготавливает кадры диверсантов. Для полного пресечения этой деятельности германской разведки

ПРИКАЗЫВАЮ:

1) В трехдневный срок со дня получения настоящего приказа точно установить и мне донести списки германских подданных:

а) Работающих на всех военных заводах и на заводах, имеющих оборонные цехи, согласно прилагаемому списку заводов.

б) Отдельно список германских подданных, в разное время работавших и уволенных с этих предприятий и цехов, но оставшихся на территории СССР, вне зависимости от того, где они в настоящее время работают.

в) Отдельно список германских подданных, работающих на железнодорожном транспорте. В списках указать фамилию, имя и отчество германского подданного, занимаемую им должность и наименование предприятия, в котором он работает.

2) Начиная с 29 Июля с/г приступить к арестам всех установленных Вами германских подданных, работающих на военных заводах и заводах, имеющих оборонные цеха, железнодорожном транспорте, а также уволенных с этих заводов в том случае, если они проживают не территории Вашей республики, края или области. Всю операцию по арестам закончить в пятидневный срок.

3) Германских политических эмигрантов, работающих на военных заводах, имеющих оборонные цеха, арестовывать только в случае, если они сохранили германское подданство. На каждого из германских политических эмигрантов, принявшего советское гражданство, представить мне не позже 5 августа 1937 года

подробный меморандум с изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

4) Следствие по делам арестованных вести особо тщательно. Добиваться исчерпывающего вскрытия неразоблаченной до сих пор агентуры германской разведки и окончательного разгрома диверсионной низовки, заложенной ею на промышленных предприятиях. Дела арестованных по окончании следствия направлять в НКВД СССР для последующего рассмотрения их Военной Коллегией или Особым Совещанием НКВД.

5) Вновь выявляемых в процессе следствия германских агентов-шпионов, диверсантов и террористов, как из числа советских граждан, так и подданных других государств – немедленно арестовывать независимо от места их работы.

6) Одновременно с проведением операции приступить к проведению тщательного учета всех немцев – германских подданных, работающих на всех других промышленных предприятиях, в сельском хозяйстве и советских учреждениях, а также бывших германских подданных, принявших советское гражданство и работавших ранее на военных заводах и оборонных цехах других промышленных предприятий.

К 1 Сентября (ДВК и ВСО к 15 Сент.) сего года представить мне на каждого из указанных лиц подробный меморандум, с изложением в нем установочных данных и подробных компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

7) Ежедневно к 12 часам за истекшие сутки доносить мне телеграфом ход и результаты операций и все добытые следствием материалы.

8) Приказ ввести в действие по телеграфу.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ЕЖОВ

Верно: Секретарь Наркомата Внутренних Дел УССР
Капитан Государственной Безопасности (подпись)
Верно: подпись

КОПИЯ
ИЗ МОСКВЫ СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

25/7-1937 года. 6 ч. 51 м.

ТЕЛЕГРАММА №- 13585
КИЕВ – НКВД

Тов. _________

ПРИЛОЖЕНИЕ К ОПЕРАТИВНОМУ ПРИКАЗУ НР 00439
ОТ 25 ИЮЛЯ 1937 ГОДА

Учет и последующие аресты германских подданных провести на заводах: 73, 59, 175, 183, 193, 215, ?53, 9, 55, 29, 135, 43, 79, 59, 48, 49, 101, Киевском Краснознаменном, Ленинская Кузница, им. ЧУБАРЯ, им. МАРТИ.

На оборонных цехах заводов: Луганского паровозостроительного, им. СТАЛИНА, Краматорского, Тяжелого машиностроения, Харьковского Тракторного, им. ОРДЖОНИКИДЗЕ, Харьковского Турбинного и Горловского Машиностроительного.

С ПОДЛИННЫМ ВЕРНО КОМБРИГ УЛЬМЕР
Верно:
НАЧ. СЕКРЕТАРИАТА НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (_________)
Верно:

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 672. – Арк. 1–4.
Друкарський примірник.

№ 15
Доповідна записка наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського наркому внутрішніх справ СРСР М. Єжову про оперативну роботу за заявами трудящих

23 листопада 1937 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
О РАБОТЕ ПО ЗАЯВЛЕНИЯМ ТРУДЯЩИХСЯ

Возросшая политическая активность и заостренная бдительность трудящихся в деле выявления и разоблачения антисоветских правотроцкистских, националистических, шпионских и вредительских элементов - усилили за последние месяцы приток заявлений в НКВД от рабочих, колхозников, инженерно-технических работников и служащих.

За последние 5 месяцев непосредственно в НКВД УССР и через Секретариат НКВД Союза поступило 6.567 заявлений, не считая заявлений по линии Милиции, из ГУРКМ Союза и из отделов ГУГБ.

Кроме того, большое количество заявлений поступило непосредственно в Областные Управления НКВД. Точного учета этих заявлений в областях нет, но, по данным мест, в среднем по каждой области за этот период поступило 1500– 2000 заявлений.

Рассмотрение характера поступивших в НКВД УССР заявлений показывает на многообразность вопросов, по которым трудящиеся обращаются в наши органы.

В целом ряде заявлений разоблачается деятельность антисоветских право-троцкистских групп и отдельных троцкистов в партийном и советском аппарате, на фабриках, заводах, шахтах, новостройках и в сельском хозяйстве; приводятся факты подрывной вредительской работы троцкистов и правых в промышленности, научно-исследовательских институтах и т.д.

Вскрываются связи с троцкистскими организациями и группами, факты активной поддержки троцкистов и правых, игнорирование сигналов отдельных рабочих и служащих о неразоблаченных право-троцкистских элементах.

Много заявлений поступает об антисоветской деятельности украинских националистов, о их связях с троцкистами и подрывной работе в промышленности, в учреждениях, особенно на культурном фронте – институтах, ВУЗах, школах, в области литературы, искусства, печати.

Заслуживают внимания заявления о вредительстве в сельском хозяйстве - развал отдельных колхозов, снижение урожайности, уничтожение скота, извращение налоговой политики с целью вызова недовольства широких масс колхозников и т.д.

В связи с рядом статей в центральной и местной печати о методах работы иностранных разведок, поступило большое количество заявлений о лицах, подозрительных по шпионажу, выходцах из Польши и Румынии, перебежчиках, о подозрительных иноподданных. О лицах, связанных с консульствами и иноспециалистами. о галичанах, оставшихся в свое время на территории УССР, проникших в учреждения, предприятия и ВУЗы и подозрительных по связям с иностранными разведками.

Целый ряд данных поступил в НКВД Украины о деятельности контрреволюционных белогвардейских, кулацких элементов, участников петлюровско-махновских банд, об антисоветской контрреволюционной агитации, об уголовно-бандитских группах и одиночках, терроризирующих население, о преступлениях в советском и хозяйственном аппаратах, о разбазаривании и хищении государственного и колхозного имущества, растратах, связях с кулачеством и проч.

Большое количество заявлений поступило на арестованных нами участников антисоветских право-троцкистских организаций.

Кроме заявлений о деятельности антисоветского контрреволюционного, уголовно-бандитского и преступного элемента, к нам поступили заявления по разным другим вопросам: о неправильных арестах, судебных решениях, пересмотре дел, о досрочном освобождении, о незаконном снятии с работы в совучреждениях и предприятиях, о высылке семей исключенных из партии, об устройстве на работу, о розыске родственников, детей, о невыдаче паспортов и отказе в прописке и т.д.

Учтенные нами за последние 5 месяцев заявления, поступившие в НКВД УССР, характеризуются следующими цифрами:

I. ОБ АНТИСОВЕТСКОМ КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОМ ЭЛЕМЕНТЕ

1. Об антисоветских право-троцкистских группах и одиночках – 167
2. Об антисоветских украинских националистических группах и одиночках – 61
3. О связях с право-троцкистскими, националистическими, вредительскими организациями и группами – 279

4. О подозрительных по польскому, немецкому, румынскому шпионажу и связанных с консульствами и иноразведками – 93
5. О вредительских группах в промышленности и сельском хозяйстве – 214
6. О деятельности контрреволюционных белогвардейских, кулацких элементов и антисоветской агитации – 249
7. Об уголовно-бандитских группах, одиночках, убийствах, грабежах – 41
8. О преступлениях в советском и хозяйственном аппаратах – 158
9. О прочих преступлениях – 230

II. ДРУГИЕ ЗАЯВЛЕНИЯ И ЖАЛОБЫ

1. Жалобы колхозников на неправильное изъятие имущества – 46
2. О неправильном снятии с работы, восстановлении на работе в совучреждениях и устройстве на работу – 200
3. Ходатайства о выдаче паспортов, о прописке на жительство и снятии штрафов – 141
4. О розыске разных лиц (осужденных, родственников, детей, неплательщиков алиментов и других) – 102
5. О преступлениях сотрудников НКВД, незаконных действиях, скрытии своего прошлого – 509
6. От уволенных сотрудников НКВД – 375
7. О приеме на работу в НКВД – 426
8. О пересмотре дел и досрочном освобождении – 323
9. От арестованных и их семей – 667
10. По разным другим вопросам – 2286

В порядке проверки и расследования заявлений о работе антисоветских право-троцкистских, националистических, шпионских элементов, по неполным данным, арестовано и осуждено по 211 заявлениям 465 человек.

Привожу наиболее интересные дела, ликвидированные на основе заявлений трудящихся:

I. АГЕНТЫ ИНОСТРАННЫХ РАЗВЕДОК

1. 28 сентября сторожа Горностаевского заготпункта Добрянского района Черниговской области БИБ и ДУБИНА обнаружили на жел. дор. станции в стоге сена неизвестного, назвавшегося ВОЛЬФСОНОМ, безработным.

На требование сторожей предъявить документы, неизвестный ответил отказом. Обыскав его, БИБ и ДУБИНА изъяли паспорт, воинский билет, справку о месте работе на имя ВОЛЬФСОНА, около 2000 рублей денег и письмо на имя ЧЕРНОГРЕБЛЯ – жителя г. Саратова.

ВОЛЬФСОН был БИБОМ и ДУБИНОЙ доставлен в НКВД. Он сознался, что является агентом польской разведки, его фамилия ЛЕВИЦКИЙ, прошел в Польше специальные курсы разведчиков, переброшен 2 сентября в СССР со шпионскими заданиями и имел явку к ЧЕРНОГРЕБЛЮ в Саратов. Ведется расследование.

2. По заявлению работницы Бендичанского сахзавода КУЛИВАР, Могилев-Подольским отделом НКВД в августе арестован крупный шпион, резидент румынской разведки ВОДЯНОЙ-БОНДАРЬ.

ВОДЯНОЙ-БОНДАРЬ сознался, что на протяжении ряда лет проводил шпионскую работу как резидент румынской разведки и назвал лично им завербованных 5 агентов (все они арестованы, сознались).

3. В Ново-Ушицкое Райотделение НКВД Каменец-Подольской области поступило заявление от колхозника села Жванец БУРДЕЙНОГ о том, что из Румынии перешел границу КАВЕРДА Павел, известный нам, как румынский агент-диверсант.

В результате принятых мер КАВЕРДА был установлен и арестован. По его показаниям вскрыта румынская шпионская сетка их 4-х человек. Все они осуждены.

4. По заявлению колхозника ГУЗЕВИЧА в селе Ялтухи Деражнянского района Каменец-Подольской области вскрыта и ликвидирована шпионско-диверсионная группа из бывших кулаков и политбандитов, руководимая из-за границы КОРОСТОВСКИМ - бывш. атаманом банды.

Арестовано 20 человек. Показаниями арестованного руководителя группы КАМИНСКОГО - бывш. ссыльного кулака, находившегося на нелегальном положении, установлено, что шпионская группа была им создана по заданию КОРОСТОВСКОГО.

5. Группа колхозников ОПОЛЬСКИЙ, КОВАЛЬЧУК и другие подали в августе заявление о существовании в селе Снитково Кур-Муриловского района Винницкой области контрреволюционной группы.

В результате следствия выявлена повстанческая организация из бывших бандитов, связанная с польской разведкой.

Арестовано и осуждено по этому делу 20 человек, из них 16 - к расстрелу.

6. По заявлению ДАШКОВОЙ-ОРЛОВСКОЙ о шпионской работе ее бывш. мужа, арестован ДАШКОВ-ОРЛОВСКИЙ, сознавшийся в том, что является агентом польского главштаба, завербован в 1921 году во Львове и переброшен в СССР с заданиями по шпионажу.

Показаниями ОРЛОВСКОГО вскрыта контрреволюционная повстанческая организация, арестовано 30 участников этой организации, из них 10 приговорены к расстрелу.

7. Колхозник села Кирнасовка Джулинского района Винницкой области ДОВГАНЬ задержал и доставил в НКВД подозрительного «нищего», оказавшегося крупным польским шпионом ГАЛАЙСКИМ.

8. Кочегар Жмеринского паровозного депо МАЧКОВСКИЙ подал заявление, что сторож «Заготскот» ЯН Антон ведет троцкистскую агитацию и подозрителен по шпионажу.

Арестованный на основании этих данных ЯН сознался, что является агентом немецкой разведки.

9. 20 октября служащий СТАДНИЧЕНКО заявил, что в Чернигове проживает польский перебежчик ГУБСКИЙ, без определенных занятий.

ГУБСКИЙ разыскивался нашими органами, проходил по многим показаниям как агент польской разведки.

В результате принятых мер ГУБСКИЙ арестован.

10. По заявлению гр-на ПАНАСЕНКО был арестован телеграфист ст. Чернигов ЦЮРИК, как подозрительный по шпионажу.

ЦЮРИК сознался в шпионской работе в пользу Польши (осужден по первой категории).

11. По заявлению рабочего гор. Бердянска ДОРОНИНА вскрыта и ликвидирована шпионская диверсионная группа, созданная ИЗВЕКОВЫМ - бывш. штабс-капитаном царской и белой армии, вернулся в СССР из Болгарии в 1924 году.

Арестовано 3 человека, сознались. Следствие продолжается.

12. По заявлению кандидата партии ПОПОВА был арестован бывш. кулак РОЗОВ, работавший на заводе № 183. РОЗОВ сознался, что является агентом румынской разведки и по ее заданиям проводил шпионскую и вредительскую работу.

РОЗОВ назвал завербованного им для шпионажа рабочего указанного завода.

13. Рабочие 7 хлебопекарни в Киеве РАШКЕВИЧ и ШПАКОВСКИЙ подали заявление об антисоветских настроениях рабочего ДЗЕВИЧА и его намерении пробраться за границу.

ДЗЕВИЧ был арестован и сознался, что с 1926 года является агентом польского консульства в Киеве, по заданиям которого проводил шпионскую работу.

В сентябре ДЗЕВИЧ осужден к расстрелу.

II. УЧАСТНИКИ АНТИСОВЕТСКИХ ПРАВО-ТРОЦКИСТСКИХ И НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

14. От ряда рабочих и инженерно-технических работников завода № 215 в Киеве поступили заявления о вредительской работе ЛЕДЕРМАНА – бывш. директора завода и его связях с врагами народа.

Арестованный на основании этих данных ЛЕДЕРМАН сознался в участии в антисоветской троцкистской организации, показал о своей вредительской работе и назвал двух руководящих работников завода, лично им завербованных (арестованы).

15. В сентябре месяце с.г. поступило заявление секретаря КСМ организации Укрпромсовета КОТЛЯРЕНКО о троцкистской деятельности исключенного из партии УРБАХА Литмана Зельмановича, бывш. пред. Облместпрома г. Киева.

На основании данного заявления УРБАХ 5 октября с.г. был арестован.

УРБАХ сознался, что является участником контрреволюционной троцкистской организации, в которую был завербован ИЛЬИНЫМ - быш. Секретарем Киевского Обкома партии. Лично УРБАХ завербовал трех человек.

Следствие продолжается.

16. В августе месяце с.г. поступило заявление ГОЛЬДШТЕЙНА Наума Израилевича о троцкистской деятельности бывшего пом. пред. Киевского Облисполкома УШОМИРСКОГО Евсея Михайловича.

По проверке заявления УШОМИРСКИЙ 31/VШ- с.г. был арестован.

УШОМИРСКИЙ сознался в том, что он являлся участником контрреволюционной троцкистской организации, в которую был завербован бывш. секретарем парткома Киевского Облисполкома НУДМАНОМ.

Дело УШОМИРСКОГО направляется на Военную Коллегию.

17. Инженер механического завода г. Проскурова ТКАЧЕНКО в своем заявлении сообщил о к.-р троцкистской агитации начальника пожарной охраны завода ИВАНОВА.

Факты, указанные в заявлении ТКАЧЕНКО, подтвердились. ИВАНОВ арестован.

18. По заявлению ТИХОНЕНКО, комсомольца – техника Одесского завода им. Петровского – выявлено участие НЕМЕРИНСКОГО, директора названного завода, в антисоветской троцкистской вредительской организации.

НЕМЕРИНСКИЙ арестован. Ведется следствие.

19. ЧОКАН – токарь завода им. А. Марти в Одессе – подал заявлением об оставшихся на заводе участниках антисоветской троцкистской организации, в том числе назвал своего брата.

Следствием эти данные подтвердились. Арестовано и осуждено 6 человек.

20. Грузчики Одесского порта НЕННО и БАСЮРА заявили в НКВД о том, что САНЖАК ведет среди рабочих антисоветскую троцкистскую агитацию.

Следствием изложенные в заявлении факты подтвердились. САНЖАК арестован и осужден на 5 лет.

21. Рабочий Мариупольского завода им. Куйбышева БУЛГАКОВ явился в НКВД и сообщил, что работающий с ним кулак ЯСТРЕБОВ подготавливает диверсионные акты - взрыв бензинового склада и вывод из строя прокатного стана и что с этой целью ЯСТРЕБОВ вербовал его.

ЯСТРЕБОВ арестован. Ведется расследование.

22. Инструктор Куйбышевского РПК Сталинского района МЕЖЕРИЦКИЙ сообщил, что рабочий шахты № 11 им. Шверника ЯКУБЕНКО написал антисоветскую листовку и распространяет ее среди рабочих.

ЯКУБЕНКО был арестован, осужден к 6 годам лишения свободы.

23. От гр. ПОПОВА (житель Каменного Брода) поступило заявление, что ЗНОСИЛОВ и ТАРАНЕНКО распространяют контрреволюционные листовки.

При аресте ТАРАНЕНКО листовки были обнаружены. ЗНОСИЛОВ приговорен к расстрелу, ТАРАНЕНКО – к 10 годам.

24. ИВАНИЦКАЯ – жена рабочего завода им. Октябрьской революции в Одессе – подала заявление о террористических настроениях КИРЕЕВА – без определенных занятий.

КИРЕЕВ был арестован, следствием установлены его террористические проявления. Тройкой КИРЕЕВ приговорен к расстрелу.

25. По заявлению аспиранта Киевского института керамики СОЛОВЬЕВОЙ в Киевском сельхозинституте вскрыта и ликвидируется террористическая националистическая группа

Арестовано 3 человека. Дополнительно намечено к аресту 5 человек.

26. В Проскуровский Окротдел НКВД поступило заявление председателя колхоза села Иванковец о подрывной работе в колхозе бывш. попа ЕЛЕЦКОГО, ГЕРАСЮКА Ивана и БРЕСЬ Феодосия.

На основании этих данных БЕЛЕЦКИЙ, ГЕРАСЮК и БРЕСЬ были арестованы.

Следствием вскрыта контрреволюционная националистическая группа, связан-

ная с епископом автокефальной церкви ЗАДВЕРНЯКОМ и проводившая контрреволюционную работу.

Арестованный БРЕСЬ показал, что он с 1921 года является агентом японской разведки и занимался сбором шпионских сведений, передавая их через бывшего служащего НКВД ЗАХАРОВА, который и был завербован. БРЕСЬ также показал, что он был завербован БЕЛЕЦКИМ в к-р националистическую организацию.

По делу арестовано 11 человек, из них 8 сознались. Следствие продолжается.

III. КОНТРРЕВОЛЮЦИОННАЯ. ПОДРЫВНАЯ РАБОТА

27. Колхозница, комсомолка ГЛУХОВСКАЯ сообщила в НКВД о том, что член колхоза «УДАРНИК» в Гребенковском районе СТРЕЛКОВСКИЙ – вредитель.

СТРЕЛКОВСКИЙ был арестован. По его показаниям вскрыта группа «ПОВ» из 7 человек. Все они арестованы и сознались во вредительской работе.

28. Рабочий кирпичного завода в Харькове ШУТЬКО сообщил о том, что ХАРЛАН, ШУМСКИЙ – бывш. белые и ЛЕБЕДИНЦЕВ – сын жандарма ведут среди рабочих антисоветскую агитацию.

На этом основании они были арестованы.

Следствием установлено их активное участие в фашистской группе (осуждены по первой категории).

29. По заявлению колхозницы БАРАНОВОЙ вскрыта и ликвидирована антисоветская повстанческую группа в колхозе «Вільна праця» из бывш. белых и политбандитов.

Арестовано 8 человек, все осуждены.

30. В октябре месяце с.г. поступило заявление рабочего Киевской модельной обувной фабрики ЦИСАРЯ-ДОМБРОВСКОГО, который сообщил, что бывш. нач. цеха АПАНАСЕНКО Александр Кириллович, бывш. член партии, сын кулака, проводит антисоветскую агитацию.

Проверкой было установлено, что АПАНАСЕНКО организовал контрреволюционную группу и собирал антисоветско-настроенных людей у себя на дому.

АПАНАСЕНКО арестован. Ведется следствие.

31. В октябре месяце с.г. поступило заявление рабочего фанерного завода СИЛАНИЧЕНКО Алексея Михайловича, который сообщил, что КАВУН Яков Афанасьевич проводит контрреволюционную агитацию.

Проверкой установлено, что КАВУН – бывший офицер белой армии, в период с 1921 года был секретарем религиозной общины, вел агитацию против коллективизации села. Впоследствии КАВУН, работая на заводе, писал контрреволюционные листовки и развешивал их на территории завода.

Был в свое время арестован и бежал из-под стражи.

КАВУН арестован. Дело направляется на Тройку.

32. Житель села Книжковцы Проскуровского района колхозник ДОЛГАНЮК в своем заявлении сообщил, что возвратившиеся из ссылки кулаки МЕШКО и СОБКОВ проводят среди населения антисоветскую агитацию.

Факты контрреволюционной агитации подтвердились. СОБКОВ и МЕШКО арестованы.

Дело представлено на Тройку по первой категории.

33. Колхозник села Гречаны Проскуровского района РУЧКОВСКИЙ сообщил, что возвратившийся из ссылки кулак ВОЙТКОВ, в прошлом участник банды ГАЛЬЧЕВСКОГО, проводит в селе антисоветскую агитацию.

Указанные в заявлении факты подтвердились. ВОЙТКОВ арестован. Тройкой ВОЙТКОВ осужден по первой категории.

34. Председатель колхоза села Каветчина Каменец-Подольского района ДЕРЕВЯШКО Владимир Тимофеевич заявил, что СЕРКИЗЮК Иван, бывший контрабандист, совместно с кулаком МАРИНОВИЧЕМ Василием группирует вокруг себя антисоветский элемент и проводит систематическую антисоветскую агитацию, распространяет провокационные слухи.

Изложенные в заявлении факты подтвердились. СЕРКИЗЮК и МАРИНОВИЧ арестованы и Тройкой осуждены к 10 годам заключения в ИТЛ каждый.

Наряду с произведенными арестами, большое количество заявлений нами использовано в процессе следствия по делам арестованных участников антисоветских право-троцкистских, националистических, шпионских организаций, а также лиц, арестованных в порядке приказа № 00447.

Считаю необходимым указать, что благодаря бдительности колхозников в пограничной полосе за последние 4 месяца задержано 44 нарушителя границы из Польши и Румынии, в том числе 22 агента польской, румынской разведок и подозрительных по шпионажу.

1. На участке 23 пограничного отряда 2 октября 1937 года житель села Залучье комсомолец НЕГНИБЕДА Алексей, возвращаясь с колхозного поля, заметил в 2-х километрах от линии границы прячущихся в кустах трех неизвестных. При приближении к ним, один из неизвестных выскочил из кустов и направил револьвер, пытался окликом и угрозами остановить НЕГНИБЕДУ, последний побежал к работавшей в поле бригаде колхозников. Вместе с НЕГНИБЕДОЙ к месту обнаружения неизвестных направился тракторист ТИХОЛАЗ Степан, при приближении коих скрывавшиеся в кустах неизвестные начали быстро удаляться в направлении к лесу. Видя, что неизвестные могут скрыться в лесу, ТИХОЛАЗ направился им наперерез.

Окруженные с двух сторон ТИХОЛАЗОМ и НЕГНИБЕДОЙ, на оклик «стой», двое остановились, бросили на землю два револьвера и сдались. Подоспевшими колхозниками оба неизвестных были задержаны, а третий скрылся в лесу. Взяв брошенный неизвестными один из револьверов, ТИХОЛАЗ дал три выстрела вверх для вызова пограничников с заставы.

Прибывшими с заставы пограничниками был настигнут третий неизвестный, который, видя безвыходность своего положения, застрелился. Задержанные оказались агентами польской разведки СЫТНИКОМ и КОЧУРОВСКИМ.

Колхозники НЕГНИБЕДА и ТИХОЛАЗ мною представлены к награде.

2. На участке 23 пограничного отряда 1 ноября 1937 года колхозник с. Кудринцы ШТЕФКО, двигаясь по дороге в направлении с. Завалье, в непосредственной близости к границе заметил неизвестного, направлявшегося от линии границы в сторону нашего тыла. При попытке задержать, неизвестный бросился бежать. ШТЕФКО с помощью двух колхозников догнал неизвестного, и в 150 километрах от линии

границы его задержали. Задержанный оказался КОРОЛЮКОМ Николаем, агентом польской разведки.

3. На участке 22 пограничного отряда 23 сентября в 20 километрах восточнее м. Волочиск колхозником МАКРОТА Демьяном в районе жел. дор. полотна был замечен неизвестный, продвигавшийся в сторону м. Волочиск. При попытке задержать его, неизвестный бросился бежать. МАКРОТА, преследуя бежавшего более 3 километров, при помощи колхозников задержал неизвестного и доставил в штаб погранотряда. Задержанный оказался БЕСКИДОВИЧЕМ – агентом польской разведки.

4. На участке 25 погранотряда 19 сентября 1937 г. колхозником села Парканы ПЛАФУТОЙ был замечен неизвестный, переправившийся с правого берега (Румстороны) через р. Днестр на левый берег. Подпустив нарушителя на близкое расстояние, ПЛАФУТА задержал его и доставил на заставу. Он оказался солдатом румынской армии ПУТНЕВЫМ Иваном.

5. На участке 24 пограничного отряда 12 октября колхозницей с. Янкулово ЕЛЬНИЦКОЙ Марией был замечен неизвестный, продвигавшийся со стороны демаркации в сторону нашего тыла. Колхозница ЕЛЬНИЦКАЯ задержала неизвестного и доставила на заставу. Он оказался солдатом румынской армии ПЕРЕБЕГОВСКИМ Арсением, подозрительным по шпионажу.

Рабочие и колхозники во многих случаях оказывают большую помощь органам Милиции в деле раскрытия и ликвидации уголовно-бандитских шаек, убийц, воров и грабителей.

Не имеем данных по этому вопросу со всех областей Украины, однако внимания заслуживают следующие факты по Днепропетровской области.

1. В октябре месяце на основании заявления МАКСИМОВА Александра и БЕРЕЖНОГО - арестованы крупные уголовники:

КАЗНАЧЕЕНКО Степан Федорович, осужденный за участие в вооруженном налете и убийстве фельдъегеря СЕЛЮКОВА в г. Ворошиловске Донецкой области, был приговорен к 10 годам лишения свободы, из лагеря бежал и по фиктивным документам на имя АЛУТИНА Василия Ильича устроился работать старшим браковщиком металлургического завода им. К. Либкнехта.

БОБКОВ Иван Абрамович, разъезжал по городам Союза и выдавал себя за специалиста-лесовика, устраивался на службу, похищал крупные суммы денег, а потом скрывался.

Оба связаны между собой, занимались подделкой облигаций, документов и изготовлением фальшивых дензнаков.

2. В сентябре месяце в Солонянском районе по заявлению и при помощи колхозников ликвидирована шайка вооруженных грабителей в составе ШУМОВА, СВОДИНА и других численностью в 7 человек, совершившая на территории района ряд дерзких вооруженных налетов на квартиры колхозников.

3. В августе месяце в с. Таромское Днепропетровского района была ограблена касса почтового отделения. Грабители, связав сторожа и взломав окно, проникли в помещение отделения и, забрав из кассы 2.500 рублей наличными деньгами и марок почтовых на 100 рублей – скрылись.

По обнаруженным следам было установлено, что один из грабителей в момент взлома окна, стеклом порезал себе руку. На это обстоятельство было мобилизовано внимание населения, в результате, на следующий день гр. ГЛАДЫШ Степан сообщил, что у ВОРОНОВСКОГО Андрея имеется резанная рана на руке. Задержанный ВОРОНОВСКИЙ сознался в ограблении кассы почтового отделения и назвал остальных участников.

4. В сентябре месяце гр. ШЕПЕТКО Василий Дмитриевич задержал и при помощи работников милиции доставил в УРКМ бандита ЛЯЩ Федора Григорьевича, который был изобличен в ряде грабежей и в 3-х побегах из лагерей НКВД.

5. В сентябре месяце по заявлению ШУТКО Иры Семеновны ликвидирована группа грабителей численностью в 6 человек, организовавшая ограбление и убийство гр. ВАЙСБЛАТ.

6. В сентябре месяце по заявлению СИВОГО Владимира Романовича арестован грабитель КОВАЛЬ Акакий, изобличенный в политбандитизме и снабжении бандитов огнестрельным оружием.

7. По заявлению гр. МАТЛАШЕВСКОГО Степана ликвидирована грабительская шайка КОНОНОВА Григория в составе 4 человек, совершившая ряд ограблений и краж, а также пытавшаяся убить нач. копрового цеха завода им. К. Либкнехта.

8. В последних числах июля месяца по заявлению гр. КРОХТАС И. вскрыто дело о хищении и продаже дел работниками суда 6-го района.

Арестованные ЛЕНСКИЙ, ГРИНЧУК и другие сознались в том, что они продали похищенные ими дела 11 осужденным за 4.600 рублей.

9. По заявлению бухгалтера БАРТМАНА вскрыты крупные злоупотребления в ряде артелей Облпромкожсоюза.

Экспертизой обнаружено фиктивных документов на 180.000 рублей.

По делу намечено к аресту 10 человек.

Следует отметить, что в связи с разгромом право-троцкистов и националистов, некоторые участники организаций, желая отвести от себя подозрение и в целях перестраховки на случай возможного их разоблачения, заявляют нашим органам о других участниках организаций, сообщая об их контрреволюционном троцкистском, националистическом прошлом, связях с врагами народа, подрывной работе и других преступлениях, а также в ряде случаев стараются скомпрометировать тех лиц, которые вскрывают их троцкистскую деятельность.

1. КИВОВИЧ – б. зав. Облвнуторгом Киевской области подавал заявление о троцкистском прошлом б. зам. Наркомвнуторга АЙЗЕНБЕРГА.

В июле с.г. КИВОВИЧ был арестован как участник контрреволюционной троцкистской организации, в которую был вовлечен АЙЗЕНБЕРГОМ.

На допросе сознался в том, что был вовлечен АЙЗЕНБЕРГОМ в троцкистскую организацию и по его заданиям проводил вредительскую работу.

Решением Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР КИВОВИЧ приговорен к расстрелу.

2. ЛЯЛЬЧЕНКО – б. секретарь Райпарткома района им. Петровского Киевской области – подавал неоднократно заявления на разоблачавшего его вредительскую деятельность ПОЛИЩУКА.

Показаниями арестованного участника антисоветской организации правых б. председателя Петровского Райисполкома БРАТКО, сознавшегося в своей к-р вредительской деятельности, установлено, что ЛЯЛЬЧЕНКО является активным участником этой же организации, в которую он был завербован БРАТКО.

На основании этого ЛЯЛЬЧЕНКО в августе с.г. был арестован, сознался в принадлежности к антисоветской организации правых, в проведении вредительской деятельности и вербовке в эту организацию новых лиц.

Решением Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР ЛЯЛЬЧЕНКО приговорен к расстрелу.

3. БАРОВ З.Н. – б. зам. пред. Киевского Горсовета. Подавал заявление о том, что инструктор Горпарткома ТРЕЩЕТКА разваливает колхозы пригородного района и проявляет кулацкие настроения.

Показаниями активного участника контрреволюционной троцкистской организации в Киеве КАНТОРОВИЧА установлено, что БАРОВ является участником контрреволюционной троцкистской террористической организации, в которую он был завербован КАНТОРОВИЧЕМ.

Решением Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР БАРОВ приговорен к расстрелу.

4. ИОВЧУК – б. секретарь Киевского Горкома ЛКСМУ подавал заявление о близких связях работника Издательства ЦК ЛКСМУ ТРОФИМОВА с разоблаченными троцкистами.

В июле с.г. ИОВЧУК был арестован как активный участник троцкистской террористической организации, в которую был завербован ДУБИНИНЫМ.

ИОВЧУК на следствии сознался в своей принадлежности к контрреволюционной троцкистской террористической организации и в проведении по заданию организации контрреволюционной деятельности.

Решением Военной Коллегии Верхсуда Союза ССР ИОВЧУК приговорен к расстрелу.

5. НЕТРЕБА – б. секретарь Сталинского РПК г. Киева подал заявление о троцкистских проявлениях инструктора РПК ГУРОВА, разоблачившего ряд троцкистов.

Показаниями активного участника контрреволюционной троцкистской террористической организации КОРЫТНОГО установлено, что НЕТРЕБА был им в эту организацию завербован.

Арестованный в июле с.г. НЕТРЕБА сознался в своей принадлежности к контрреволюционной троцкистской террористической организации и проведении троцкистской работы.

Решением Военной Коллегии Верховного суда Союза СССР НЕТРЕБА приговорен к расстрелу.

6. ЛЕЙФЕР – б. секретарь РПК Ружинского района Киевской области – подавал заявление об антисоветских проявлениях б. зам. пред. Облисполкома КУШНИРА.

В мае 1937 года ЛЕЙФЕР был арестован как активный участник антисоветской организации правых, в которую был вовлечен КУШНИРОМ.

В своей принадлежности к организации правых и о том, что завербован в таковую КУШНИРОМ, ЛЕЙФЕР сознался.

Решением Военной Коллегии Верхсуда Союза ССР ЛЕЙФЕР приговорен к 10 годам тюремного заключения.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА
ЛЕПЛЕВСКИЙ

«23» ноября 1937 г.
№ 3657/СН
г. Киев

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 30 (1951 р.). – Спр. 81. – Арк. 265–297.
Копія. Машинопис.

№ 16
Виступ комуністів Карл-Лібкнехтівського району на районних партійних зборах від 31 січня 1938 року відносно рішення ЦК ВКП (б) щодо боротьби з наклепниками на членів та кандидатів в члени ВКП(б)

31 січня 1938 р.

Тов. Кузнецов – Решение ЦК ВКП(б) является историческим документом для всей партии, ЦК особенно обращает внимание всех парторганизаций на борьбу с клеветниками, которые старались оклеветать честных коммунистов. Меня на протяжении нескольких месяцев отвлекали от работы, обвиняли в подхалимстве, это все делал ГАРМС.

Я считаю, что Районный комитет партии должен быстрее решать вопрос о коммунистах, на которых имеются сигналы и клеветников привлечь к ответственности. У нас имеет место нечуткое отношение к отдельным коммунистам (Бопп, Браун, Павлин), эти товарищи больные, несколько раз обращались за помощью в районный комитет партии, но до сих пор таковой не получили.

Тов. Зецер. – Пленум ЦК вынес историческое решение. Это решение показывает, как отдельные парторганизации бездушно относились к судьбам коммунистов.

Пленум особенно подчеркивает эти недостатки в Куйбышевской области и ряде других. В районе, где я раньше работал, враги народа (Райруководство, Секретарь РПК и Председатель РИКА) говорили, что еврейские колхозы для евреев, давали указания исключать украинцев из колхоза. Когда я их разоблачил, меня они хотели исключить из партии.

Я при изучении истории Партии в декабре месяце 1937 года здесь в районе допустил грубую политическую ошибку. Я признал, что это было не умышленно. Первичная парторганизация обсудила и правильно вынесла мне взыскание. После этого меня РПК исключил, это было неправильно, это по-моему есть действительно перестраховка. Я считаю, что достоин высокой чести КОММУНИСТ.

Тов. Биненбаум. В значительной степени ошибки, которые имели место в ряде парторганизаций, имели место и в нашей парторганизации района. Мы еще не научились спокойно и правильно разрешать вопросы партийности того или иного человека, или говорить о беспартийном гражданине. В этом наше слабое место.

Так, директор МТС ВИВИК несколько раз предлагал снять с работы лучшего агротехника ЭЛЛИ, так как, лишь по слухам, он происходит из кулаков. Это недопустимое явление сегодняшнего дня, вопиющий факт безответственности в деле построения Коммунизма и строительстве нашего великого государства – СССР. Вместе с тем, меня, голосовавшего против этого решения, назвали перестраховщиком и всех остальных честных членов Районного комитета также. Но в результате этой ошибки колхоз Ландауского района значительно отстает в посеве от других, хорошо, что сейчас эту ошибку исправили.

Тов. Грищенко. Вопрос об исключении из Партии не раз ставился не только ЦК ВКП(б), но и лично товарищем СТАЛИНЫМ. Вместе тем Январский Пленум ЦК предостерегает нас от возможности шараханья в противоположную сторону. Нашей организации пришлось выдержать большой бой с выявлением врагов народа, хотя некоторые товарищи и сейчас стараются обрисовать положение так, что будто РПК больше занимался ненужными делами.

В деле исключения тов. ЗЕЦЕРА решение первичной организации было неверное, ибо оно было не мобилизующее для членов партии. Много у нас есть ошибок в деле исключения из комсомола и снятии учителей с работы, что необходимо немедленно исправить. Недостаточно проявил РПК решимости в разоблачении Янкового, на которого материалы поступили еще 6 месяцев назад.

Некоторые товарищи дают сигнал о других коммунистах, но они эти сигналы не подтверждают соответствующими материалами (РАЧИН о ВИННЕНБАУМЕ). Дело с КУЗНЕЦОВЫМ чрезмерно долго тянется, в чем виноват сам комитет. Снятие БАУЭРА было сделано по характеристике ГИЖКА, который сейчас его защищает. Не прав тов. КУЗНЕЦОВ, обвиняющий тов. ГАРМСА в карьеризме, в то время когда о Кузнецове еще решение не вынесено.

Наша очередная задача исправить допущенные ошибки, пересмотреть исключенных работающих в районе, а также снятие снятых с работы учителей, но не допустить шараханья в противоположную сторону, надо только, чтобы вся парторганизация помогла в этом деле.

Тов. Вакуринский. Очень верное решение ЦК, показывающее как враги народа для скрытия своего лица начинают давать разные клеветнические и компрометирующие материалы на честных коммунистов. Раскрытый сейчас враг народа Янковой хотел, например, скомпрометировать тов. БРАНДТА и ГЛУХОВСКУЮ.

По исключению учителей также возможны ошибки, надо это крепко учесть.

Тов. Калержа. Янковой, будучи в Детском доме, провалил посевную кампанию, уборку урожая провел вредительски. На работу у себя он подобрал своих людей, как кладовщика, который пьянствует. Пьянкой занимается и муж заместителя директора по воспитанию Яновский, который часто при детях ругается, неправильно воспитывает детей. Сама Яновская перед детьми заявляет, что мы за плохих детей не отвечаем.

Тов. Брандт. Решение Пленума ЦК о неправильном исключении из партии является историческим, его надо проработать хорошо в первичных организациях и среди беспартийных.

Много есть фактов, когда исключали из партии совершенно необоснованно, относясь по-бюрократически ко всяким заявлениям и сигналам. Не проверяя их. Враги народа специально занимались фабрикацией заявлений на честных коммунистов, чтобы внести разлад и посеять недовольство в наших рядах. В нашей парторганизации также есть ошибки и РПК решил ряд материалов об исключении пересмотреть.

Тов. Бопп. Решение Пленума ЦК особенно обращает внимание Парторганизации на отношение к коммунистам, а также к беспартийным гражданам. Страховаться не надо, но я считаю о фактах писать необходимо в соответствующие партийные организации.

Мне трудно было работать председателем сельского совета, сейчас уже лучше. Я не из слабых, но и не силен в своем политическом развитии. Ошибки могут быть, но это не значит, что меня необходимо сразу делать врагом народа не разобравшись в сути вопроса. Это сделала наша Райгазета, что я, якобы, против Стахановского движения. Это неправильно. Я физически болен и это является тормозом в моей работе председателя сельского совета. У меня была ошибка на партсобрании, но я ее признал.

Тов. Шмидт. Я считаю, что тов. СКРЫНИК неправильно выступил здесь и критиковал других за перестраховку, сам же он присутствовал на заседании РПК и так же молчал.

Ход подготовки к севу у нас проходит не удовлетворительно, прицепной инвентарь у нас до сих пор не отремонтирован. Мы иногда выдвигаем молодые кадры на руководящую работу, а помощи им не даем. Коммунисты - члены сельского сонета, участие в работе сельского совета не принимают. Как например: т. Павлин и Рейс, которых надо было бы вывести из состава Пленума сельского совета.

Тов. Колпаков. Сегодня на повестке дня стоит вопрос об итогах Январского пленума ЦК, поэтому нам надо говорить по всем затронутым на Пленуме вопросам, особенно по вопросу подготовки к весеннему севу. Так как на этом участке работы не все благополучно. Мне не понравилось то, что тов. ЗЭЦЕР в своем докладе не сделал политического вывода об ошибках РПК. Надо ему в заключительном слове об этом сказать.

Весенняя посевная кампания приближается, но мы еще не полностью к севу готовы. В поисках зап. частей в Совхозе пошли на путь раскулачивания тракторов.

Вместо помощи со стороны Районных организаций под видом выдвижения, всякими путями забрали из Совхоза всех Коммунистов и дальше так же продолжаем разбазаривать кадры Совхоза.

Тов. Дорцвейлер. Мы в своей повседневной работе должны быть бдительны. Ошибки мы все имели. Но их надо исправлять на ходу. Решение Пленума поставило перед нами ряд задач, которые должны будут мобилизовать нашу парторганизацию на их быстрейшее выполнение, как подготовку и проведение весеннего сева.

РЭО в лице тов. КОСТЫРЕВА недостаточно оперативно руководит этой работой.

МТС ремонт тракторного парка и прицепного инвентаря затягивает. Минеральные удобрения колхозы завозят плохо. Задача всей парторганизации эти вопросы быстро продвинуть вперед.

Перед нами сейчас стоят большие задачи в части подготовки к весеннему севу, особенно это касается коммунистов РЭО и МТС. В этом деле наблюдается однобокость в работе. Когда мы все внимание уделяем ремонту тракторов, а другим вопросам как посев, минеральные удобрения, тягловая сила мы уделяем мало внимания.

Тов. Костырко, как выдвиженцу на зав. РЭО, нужно всей партийной организацией крепко помочь в работе, а он, в свою очередь, должен взять свой земельный аппарат в руки и как следует руководить подготовкой к севу.

Перед первичными партийными организациями стоит вопрос по подготовке к севу и к выборам в Верховный Совет УССР. Партийные прикрепления должны будут лучше работать, чем работали до настоящего времени.

Я обращаю внимание партийного собрания и в частности руководителей первичных партийных организаций на рост партии в особенности за счет женщин.

Считаю, что все ошибки, имеющие место в нашей организации и в частности в РПК, мы сумеем исправить.

СЕКРЕТАРИАТ (ЗАДОРОЖНЮК)

(ГИЖКО)

ДА Миколаївської області. – Ф. 12. – Оп. 2. – Спр. 87. – Арк. 4– 6.
Оригінал. Машинопис.

№ 17
Обвинувачувальний висновок по справі щодо обвинувачень в антирадянський діяльності громадянина Хотенкова Семена Юхимовича, нормувальника заводу «Незаможник» м. Миколаєва

11 травня 1938 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
по Николаевской области
КАПИТАН ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ (КАРАМЫШЕВ)

«УТВЕРЖДАЮ»
ПРОКУРОР СОЮЗА ССР (А. ВЫШИНСКИЙ)

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

4 Отделом УГБ УНКВД по Николаевской области вскрыта и ликвидирована нелегальная антисоветская меньшевистская диверсионно-террористическая органи-

зация, ставившая своей целью устранение, путем террора, руководства ЦК ВКП(б), Советского Правительства и свержение вооруженным путем Советской власти в стране.

Одним из активных участников этой организации являлся арестованный 15 декабря 1937 года и привлеченный в качестве обвиняемого по настоящему делу ХОТЕНКОВ Семен Ефимович, работавший нормировщиком на заводе «Незаможник» в городе Николаеве.

Следствием установлено, что обвиняемый ХОТЕНКОВ, будучи кадровым меньшевиком с 1906 года в 1924 году являлся одним из инициаторов организационного оформления меньшевистского подполья в городе Николаеве, продолжая оставаться его активным участником до дня своего ареста.

Говоря о своем участии в меньшевистской организаци, ее целях и задачах, ХОТЕНКОВ на допросе показал:

«Мы пришли к выводу, что задачу свержения Советской власти и установления буржуазно-демократической Республики (наша основная цель) мы сможем разрешить лишь при помощи и поддержке нас капиталистическими государствами. Эта поддержка мыслилась в войне капиталистических стран против СССР»

(Из показаний ХОТЕНКОВА л.д. 31)

Осуществление поставленных перед собою целей – свержение Советской власти, организация мыслила путем насаждения повстанческих кадров, проведения массового вредительства, диверсий, подготавливая поражение СССР в предстоящей войне капиталистических государств против него.

Вместе с активными меньшевиками КАУШАНОМ, ГОРЕЛОВЫМ, АНТОНЮКОМ и другими ХОТЕНКОВ входил в состав нелегального Комитета по руководству меньшевистским подпольем в городе Николаеве.

Был осведомлен о существовании Союзного и Украинского нелегальных меньшевистских центров и был в курсе их директивных установок.

Будучи осведомлен о террористических замыслах меньшевистской организации, входил в одну из созданных меньшевиками террористических групп, которые подготавливали совершение терактов над руководством ЦК ВКП(б) и Советского правительства.

Через представителя эсеровского подполья в городе Николаеве КОЧКИНА, принимая участие в установлении блока меньшевистской организации с эсерами был так же осведомлен о таком же блокировании меньшевиков с троцкистским подпольем.

Создал на заводе № 198 из участников меньшевистской организации диверсионно-вредительскую группу, лично проводил вредительство в нормировании и расценке работ, делая это с целью обозлить рабочих против Советской власти.

На предварительном следствии ХОТЕНКОВ свою принадлежность к антисоветской меньшевистской организации и практическую контрреволюционную деятельность признал полностью, отрицает только свое участие в террористической группе. Однако, уличается в этом показаниями КОКАРЕВА и очной ставкой с ним.

Уличается показаниями активных участников организации: КОКАРЕВА, ТРОМКИНА, КАУШАНА, ГОРЕЛОВА, МАКАРОВА, НЕСТЕРЕНКО, ИВАНОВА, ГУЩИНА, АНТОНЮКА, очными ставками с ИВАНОВЫМ, ТРОМКИНЫМ, КАУШАНОМ, КОКАРЕВЫМ, ГРИЩЕНКО, ГУЩИНЫМ.

На основании изложенного, ОБВИНЯЕТСЯ:

ХОТЕНКОВ Семен Ефимович, 1880 года рождения, уроженец с. Матвеевки, Одесской области, по национальности русский, гражданства СССР, служащий, беспартийный, кадровый меньшевик с 1906 года.

До ареста – нормировщик на заводе «Незаможник» в городе Николаеве.

В ТОМ, ЧТО:

а) Являлся активным участником антисоветской меньшевистской террористической организации и входил в состав руководства этой организации.

б) Был осведомлен и разделял террористические замыслы меньшевистской организации и входил в состав террористической группы.

в) Создал диверсионно-вредительскую группу на заводе № 198 и лично проводил подрывную вредительскую работу на заводах им. А. Марти и «Незаможник» в нормировании – расценке работ. Был осведомлен о существовании на оборонных заводах диверсионных групп.

г) Принимал участие в установлении блока меньшевистской организации с контрреволюционным эсеровским подпольем. Непосредственно знал о наличии связей Николаевской подпольной меньшевистской организации с меньшевистским центром, то есть в преступлениях, предусмотренных статьями 54-8, 54-9 и 54-11 УК УССР, вследствие чего

ПОСТАНОВИЛ:

Дело по обвинению ХОТЕНКОВА Семена Ефимовича по статьям 54-8, 54-9 и 54-11 УК УССР в порядке постановления ЦИК СССР от 1 декабря 1934 года направить на рассмотрение Военной Коллегии Верховного Суда СССР.

СПРАВКА: Вещдоков по делу не имеется.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 4 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
(ЗЕЛЬЦМАН)

НАЧАЛЬНИК 2 ОТДЕЛЕНИЯ 4 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (КУПНЫЙ)

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК 4 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (ТРУШКИН)

ДА Миколаївської області. – Ф. 5859. – Оп. – 2. – Спр. 2609. – Т. 1. – Арк. 190–195. Оригінал. Машинопис.

№ 18
Наказ наркома внутрішніх справ СРСР № 00786 про порядок узгодження арештів

8 грудня 1938 р.

СОВ. СЕКРЕТНО

ПРИКАЗ
Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР за 1938 год

СОДЕРЖАНИЕ:

№№ 00779—00785. Разосланы по принадлежности.
№ 00786. О порядке согласования арестов.
№№ 00779–00785. Разосланы по принадлежности.
№ 00786. 8-го декабря 1938 г., гор. Москва.

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ УПРАВЛЕНИЙ И ОТДЕЛОВ НКВД СССР.
ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД.
НАРОДНЫМ КОМИССАРАМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗНЫХ И АВТОНОМНЫХ РЕСПУБЛИК.
НАЧАЛЬНИКАМ ГОРОДСКИХ И РАЙОННЫХ ОТДЕЛЕНИЙ НКВД.

Объявляется для руководства и неуклонного исполнения постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР и Центрального Комитета ВКП(б) от 1 декабря 1938 года «О порядке согласования арестов».

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР Л. БЕРИЯ.

СОВ. СЕКРЕТНО

НАРКОМАМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗНЫХ И АВТОНОМНЫХ РЕСПУБЛИК, НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД КРАЕВ И ОБЛАСТЕЙ, НАЧАЛЬНИКАМ ОКРУЖНЫХ, ГОРОДСКИХ И РАЙОННЫХ ОТДЕЛЕНИЙ НКВД.
ПРОКУРОРАМ СОЮЗНЫХ И АВТОНОМНЫХ РЕСПУБЛИК, КРАЕВ И ОБЛАСТЕЙ, ОКРУЖНЫМ, ГОРОДСКИМ И РАЙОННЫМ ПРОКУРОРАМ.
СЕКРЕТАРЯМ ЦК НАЦКОМПАРТИЙ, КРАЙКОМОВ, ОБКОМОВ, ОКРУЖКОМОВ, ГОРКОМОВ И РАЙКОМОВ ВКП(б).

О ПОРЯДКЕ СОГЛАСОВАНИЯ АРЕСТОВ
Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР и Центрального комитета ВКП(б).

Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября с. г. имеет ссылку в пункте 3 «а» на постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 июня 1935 года «О порядке согласования арестов».

Ввиду того, что постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 июня 1935 года в некоторых своих частях устарело и нуждается в уточнениях, СНК СССР и ЦК ВКП(б) постановляют:

1. Отменить постановление от 17 июня 1935 года.

2 Заменить постановление от 17 июня 1935 года следующим постановлением, долженствующим регулировать вопросы согласования арестов:

1) Разрешения на аресты депутатов Верховного совета СССР, Верховных советов союзных и автономных республик даются лишь по получению органами прокуратуры и НКВД согласия председателя Президиума Верховного совета СССР или председателей Президиумов Верховных советов союзных и автономных республик, по принадлежности.

Разрешения на аресты руководящих работников наркоматов Союза и союзных республик и приравненных к ним центральных учреждений (начальников управлений и заведующих отделами, управляющих трестами и их заместителей, директоров и заместителей директоров промышленных предприятий, совхозов и т.п.), а также состоящих на службе в различных учреждениях инженеров, агрономов, профессоров, врачей, руководителей, ученых, учебных и научно-исследовательских учреждений даются по согласованию с соответствующими народными комиссарами Союза ССР или союзных республик, по принадлежности.

2) Разрешения на аресты членов и кандидатов ВКП(б) даются по согласованию с первыми секретарями, а в случае их отсутствия – со вторыми секретарями районных, или городских, или окружных, или краевых, или областных комитетов ВКП(б), или ЦК нацкомпартий, по принадлежности, а в отношении коммунистов, занимающих руководящие должности в наркоматах СССР и приравненных к ним центральных учреждениях, или в отношении ответственных работников-коммунистов партийных, советских и хозяйственных учреждений – по получении на то согласия секретариата ЦК ВКП(б).

3) Разрешения на аресты военнослужащих высшего, старшего и среднего начальствующего состава РККА и Военно-морского флота даются по согласованию с Наркомом обороны или Наркомом Военно-морского флота, по принадлежности.

4) Санкции на аресты даются в районе районным прокурором, в городе – городским прокурором, в округе – прокурором округа, в автономных республиках – прокурорами этих республик, в краях (областях) — краевыми (областными) прокурорами.

По делам о преступлениях на железнодорожном и водном транспорте санкции на аресты даются участковыми прокурорами, дорожными прокурорами, прокурорами бассейнов, по принадлежности; по делам, подсудным Военным трибуналам, – прокурорами военных округов.

Санкции на аресты, производимые народными комиссариатами внутренних дел союзных республик непосредственно, то есть, помимо местных органов НКВД, даются прокурорами этих республик.

Санкции на аресты, производимые Народным комиссариатом внутренних дел Союза ССР непосредственно, то есть помимо местных органов НКВД, даются прокурором Союза ССР.

Председатель Совета Народных
Комиссаров СССР
В. МОЛОТОВ.
1 декабря 1938 г.
№ П 4404

Секретарь Центрального
Комитета ВКП(б).
И. СТАЛИН

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 8. – Арк. 158–159.
Копія. Машинопис.

№ 19
Наказ НКВС УРСР про перепис населення в 1939 р. в органах і військах НКВС УРСР

10 грудня 1938 р.

ПРИКАЗ
Народного Комиссара Внутренних Дел УССР

Содержание:
№ 084. О переписи населения 1939 года в органах и войсках НКВД УССР.
№ 084. 10 декабря 1938 года, г. Киев

Проведенное по моему приказанию в гор. Киеве бюро переписи НКВД УССР 2–4 декабря с.г. совещание членов бюро переписи УНКВД, с участием руководителей некоторых отраслевых органов и представителей частей войск НКВД, с полной очевидностью показало, что в подавляющем большинстве областных управлений робота по подготовке к переписи населения 1939 года протекает неудовлетворительно, с систематическими срывами сроков преподанного НКВД СССР организационного плана, что ставит под угрозу качественное и своевременное проведение переписи.

Такое положение явилось результатом того, что начальники областных управлений лично вопросами переписи не занимаются, а состав организованных ими бюро переписи часто меняется и к тому же работает не коллегиально.

Основными дефектами в работе по переписи являются:

1. Неполный учёт объектов НКВД, подлежащих переписи в особом порядке.
2. Недостаточно продуманный подбор переписных кадров.
3. Самоустранение от работы по переписи начальников большинства органов, учреждений НКВД, командиров и комиссаров частей войск НКВД, главным образом начальников пограничных отрядов и командиров железнодорожных полков, которые, задерживая представление в бюро переписи УНКВД необходимых дислокационных материалов, срывают сроки разработки важнейших организационных мероприятий по переписи.

4. Отсутствие во всех без исключения областных управлениях НКВД, органах и частях войск массово-разъяснительной, партийно-политической работы по переписи.

5. Недостаточный разворот работы по организации социалистического соревнования на лучшее проведение переписи, как внутри области, органа, части, так и между областями.

В целях образцового проведения всех подготовительных мероприятий по переписи, а следовательно и самой переписи -

ПРИКАЗЫВАЮ:

Начальникам областных управлений НКВД, помня о персональной ответственности за проведение переписи во всех органах и частях 1 области взять под повседневный личный контроль работу бюро переписи УНКВД и в частности, проконтролировать работу бюро по полной реализации решений совещания при НКВД УССР от 2-4 декабря 1 года.

Представить мне к 25.XII.-38 г. доклады о ходе работы по подготовке переписи во всех без исключения объектах НКВД, дислоцированных на территории области.

В 3-х дневный срок представить списки состава существующих бюро переписи УНКВД, прекратив всякую их реорганизацию и освобождая, по мере надобности, членов бюро переписи от исполнения их основной работы, для работы по переписи.

Командирам и комиссарам частей войск НКВД, начальникам органов и учреждений - немедленно включиться в работу по подготовке своих подразделений к переписи, организовать проведение массово-разъяснительной работы и социалистического соревнования между участниками переписи на проведение переписи на «отлично».

Начальникам отраслевых органов и учреждений, командирам - комиссарам частей войск НКВД к 20-му декабря представить начальникам соответствующих областных управлений НКВД в копии начальникам управлений НКВД УССР и округов войск пограничной и внутренней охраны НКВД (по подчиненности) доклады о ходе подготовки к переписи по их объектам.

Ещё раз напоминаю о персональной ответственности за перепись начальников органов, учреждений НКВД, командиров, комиссаров частей войск НКВД и членов бюро переписи.

Врид. народного комиссара внутренних дел УССР
Комдив ОСОКИН.

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 13. – Арк. 12–12 зв.
Друкарський примірник.

№ 20
Наказ наркома внутрішніх справ СРСР № 0032
про роботу особливих відділів НКВС СРСР

14 січня 1939 р.

Сов. секретно
Хранить наравне с шифром

ПРИКАЗ
народного комиссара внутренних дел Союза ССР
за 1939 год

СОДЕРЖАНИЕ:
№ 0032. О работе особых отделов НКВД Союза ССР.
№ 0032.14-го января 1939 г., гор. Москва.

1. На особые отделы НКВД возлагаются специальные задачи по борьбе с контрреволюцией, шпионажем, диверсией, вредительством и всякого рода антисоветскими проявлениями в Рабоче-Крестьянской Красной армии, Военно-морском флоте и пограничных и внутренних войсках НКВД.

2. Особые отделы НКВД осуществляют эти задачи путем:

а) организации агентурно-осведомительного аппарата в армии, флоте и среди гражданского населения, имеющего непосредственное соприкосновение с войсковыми частями, учреждениями, снабженческим аппаратом и отдельными военнослужащими;

б) ведения следствия по делам о контрреволюции, шпионаже, диверсии, измене Родине, вредительстве в РККА и Военно-морском флоте, войсках НКВД и среди указанного выше гражданского населения и путем производства, в связи с этим, обысков, арестов и выемок.

3. Аресты рядового и младшего начальствующего состава РККА особые отделы НКВД военных округов (армий) согласовывают с Военными советами округов. Аресты среднего, старшего и высшего командного и начальствующего состава РККА согласовываются Особым отделом НКВД СССР с Народным комиссаром обороны СССР.

4. Для руководства особыми отделами НКВД и выполнения задач, возложенных на особые отделы по центральному аппарату Народного комиссариата обороны Союза ССР, Народного комиссариата Военно-морского флота и Главного управления пограничных и внутренних войск НКВД СССР организуется Особый отдел НКВД СССР армии и флота, входящий в состав Главного управления государственной безопасности НКВД СССР.

5. В местах дислоцирования управлений военных округов, отдельных армий и флотов создаются особые отделы НКВД округов, отдельных армий и флотов, непосредственно подчиненные Особому отделу НКВД СССР.

6. При армейских группах, корпусах, флотилиях, дивизиях и бригадах, укрепленных районах и крупных военных объектах (военные училища, склады и т. д.)

создаются особые отделы (отделения, группы и уполномоченные) НКВД, подчиняющиеся во всех отношениях соответствующим особым отделам НКВД военного округа, отдельной армии или флота.

7. Начальник Особого отдела НКВД СССР назначается Народным комиссаром внутренних дел Союза ССР по согласованию с Народным комиссаром обороны Союза ССР и подчиняется начальнику Главного управления государственной безопасности.

Начальники особых отделов округов, армий, корпусов, дивизий и бригад назначаются Народным комиссаром внутренних дел по согласованию с Народным комиссаром обороны Союза ССР. Назначение оперуполномоченных Особого отдела при полках, военно-учебных заведениях и складах согласовывается с Военными советами округов (армий).

Назначение Наркомвнуделом СССР начальника *Особого* отдела НКВД СССР, начальников особых отделов округов (армий) и начальников особых отделов дивизий объявляется также приказом Народного комиссара обороны СССР.

8. Особый отдел НКВД СССР выполняет специальные задания Народного комиссара обороны Союза ССР и Народного комиссара Военно-морского флота, а на местах - военных советов соответствующих округов, армий и флотов.

9. Начальник Особого отдела НКВД СССР обязан своевременно и исчерпывающе информировать Народный комиссариат обороны Союза ССР (Наркома, его заместителей, а по отдельным вопросам, по указанию Народного комиссара обороны, - начальников центральных управлений Народного комиссариата обороны) о всех недочетах в состоянии частей Рабоче-Крестьянской Красной армии и обо всех проявлениях вражеской работы, а также о всех имеющихся компрометирующих материалах и сведениях на военнослужащих, особенно на начальствующий состав. На местах особые отделы округов, армий и флотов информируют соответствующие Военные советы, особые отделения НКВД корпусов, дивизий и бригад - командиров и комиссаров соответствующих войсковых соединений, а оперуполномоченные при отдельных частях, учреждениях и заведениях РККА – соответствующих командиров и комиссаров этих частей.

10. Начальники особых отделений корпусов, дивизий и бригад входят в состав военно-политических совещаний и информируют эти совещания о недочетах в политико-моральном состоянии частей, их боевой подготовке и снабжении.

11. Коммунисты и комсомольцы, работающие в особых отделах, кроме работающих в Центре и в особых отделах НКВД военных округов (армий) и флотов, состоят на партийном и комсомольском учете при соответствующих политорганах.

Настоящий порядок распространить на Народный комиссариат Военно-морского флота.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР
комиссар государственной безопасности 1-го ранга Л. Берия

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 5. – Арк. 146–146 зв.
Оригінал. Друкарський примірник.

№ 21
Виступи на партійних зборах Карл-Лібкнехтівського району від 12 лютого 1939 року з обговорення тез доповіді тов. ЖДАНОВА на з'їзді ВКП(б) про зміни до Статуту ВКП(б), ухвалені Політбюро ЦК ВКП(б)

12 лютого 1939 р.

Тов. САНДУЛ В тезисах товарища ЖДАНОВА осуждается практика бездушного отношения к членам и кандидатам в члены партии при исключении и восстановлении.

В нашей парторганизации враги сеяли излишнюю подозрительность и без основания исключали из партии (членов партии ЗЕЦЕР, ГАККЕЛЬ, ШИНКАРЧУК).

Ставится вопрос о реорганизации отделов партийных органов, что является вполне своевременным.

В нашем районе имеются большие нарушения по вопросу приема в партию, особенно оформление документов.

Нам нужно тезисы товарища ЖДАНОВА изучать.

Тов. БЕРЕЗНЕР Тезисы товарища ЖДАНОВА тесно связаны с тезисами товарища МОЛОТОВА о третьем пятилетнем плане.

Разгромлены основные гнезда врагов народа, пытавшихся подорвать единство партии.

Под руководством партии ЛЕНИНА–СТАЛИНА, гениального вождя товарища СТАЛИНА, наша родина добилась величайших успехов в хозяйственно-политической жизни.

В вопросе приема в партию тезисы предлагают обеспечить прием в партию лучших людей из трудящихся нашей страны, рабочих, колхозников, интеллигенцию, вышедшую из рядов рабочих и колхозников.

Тезисы товарища ЖДАНОВА предусматривают роли первичных партийных организаций.

Вполне своевременно упраздняются массовые чистки, ибо наша партия может повседневно проводить очищение своих рядов от людей случайно попавших в партию. Поддерживаю мнение о ликвидации групп сочувствующих партии.

Тезисы товарища ЖДАНОВА нужно довести до сознания каждого трудящегося нашего района. Смело выдвигать новые молодые кадры на руководящие работы.

Тов. КАЛЕНИК В результате грандиознейших побед вокруг партии выросли многочисленные кадры. Лучшая часть рабочих, колхозников и интеллигенции, на основе изучения Устава вольются в ряды партии.

Надо глубоко изучать тезисы товарища ЖДАНОВА в парторганизациях. Улучшить постановку партийной работы. Усилить работу по вовлечению в партию.

Тов. ХРИСТЕНКО Революция в СССР победила потому, что во главе стояла партия большевиков, партия нового типа.

Партия организовала и руководила Государством социализма, реорганизовала сельское хозяйство, построила могучую индустрию.

Парторганизация Ватерлооской МТС мобилизовала весь коллектив трудящихся на то, чтобы прийти к Съезду с высшими показателями.

Во многих колхозах началось изучение тезисов товарищей МОЛОТОВА и ЖДАНОВА. Еще слабо обстоит дело с изучением истории ВКП(б). Коммунисты сами еще недостаточно работают над повышением своего теоретического уровня.

И РПК должен помочь партийным организациям организовать свою работу.

Тов. УГРЮМОВ. Теперь первичные организации еще больше приблизятся к хозяйственным организациям. Права контроля хозяйственных организаций давно уже даны парторганизации совхоза, но она этого не сделала, особенно по отношению к директору совхоза тов. КЕРЖНЕРА, который издевался над рабочими.

Поддерживаю мнение об упразднении групп сочувствующих партии, которые свое сочувствие доказывают на деле своей работой. Недостаточно работают с кандидатами партии, отсюда у нас много кандидатов с просроченным стажем.

Тов. ПФАФ неправильно понимает свои задачи: когда я к ней обратился за рекомендацией для перевода в действительные члены партии, она мне отказала, заявив: «Я тебя знаю, но кем ты был раньше, я не знаю».

Тов. БЕРЕЗНЕР тоже отказал мне в рекомендации, сказал: «Вступай после Партийного Съезда, тогда будет легче».

Тов. СТАЛИН говорил о болтунах, я хочу спросить, не сродни ли он им.

Наша партийная организация мало работает с интеллигенцией. Многие агрономы и другие нигде не участвуют в общественной жизни. У нас много людей заслуживает быть в партии, но мы с ними мало работаем.

Тов. ХВОСТЫКА. Правильно поставлен вопрос о борьбе за политическую грамотность. Мы изучаем историю партии, но как видно недостаточно. У меня много недостатков в политической учебе, но моя вина в том, что я не заходил к консультантам за помощью.

Следует в парторганизации организовать инструктивные доклады по отдельным вопросам истории ВКП(б).

В колхозе имени 17 Партийного Съезда на большом подъеме проходит изучение тезисов товарищей МОЛОТОВА и ЖДАНОВА.

Со служащими учреждений мы очень мало работаем.

Тов. ЦИГЕЛЬМАН, редактор стенгазеты суда, не выпустил ни одной газеты с освещением хода изучения тезисов.

База для роста партии у нас есть, но мы мало работаем с лучшими беспартийными людьми. В нашем районе первичные организации очень маленькие.

Тов. БОРАЗ. Тезисы товарища ЖДАНОВА показывают, что изменения в Уставе вытекают от классовых изменений в нашей стране.

В совхозе имени Тельмана взяли 20 анкет, а принято в партию за 1938 год только один человек. У нас всего 2 члена ВКП(б). Теперь у нас в совхозе намечается рост в члены ВКП(б).

У нас в совхозе рабочие и служащие до 10 марта 1939 года обязуются изучить тезисы товарищей МОЛОТОВА и ЖДАНОВА.

У нас есть кандидаты в партию, такие товарищи как АБРАМЕНКО, ГУДЫМА и другие, которые не оформляются на период в действительные члены партии по-

тому, что те которые им давали рекомендации по переводу, разоблачены, как враги народа.

Вопрос об упразднении чистки партии поставлен своевременно, потому, что наша партия теперь так крепка, что может во всякое время очищать свои ряды от случайных партийных элементов и нарушающих Устав партии. Я не понимаю вопрос о контроле партийной организации над хозяйственными, по моему это было и раньше.

Необходимо взяться активно за изучение «Краткого курса истории ВКП(б)».

Надо всем членам ВКП(б) присутствовать на докладах лекторов Обкома КП(б) У, для этого отделу агитации и пропаганды нужно своевременно оповещать парторганизации.

Мы отстаем в работе с сочувствующими. Надо окончательно решить вопрос с кандидатом в члены партии АБРАМЕНКО, который пьянствует систематически.

Кандидат в партию БУШМЕЛЕВА говорит, что она больная и ничего не делает.

Тов. БАКАРЧУК. Не все понимают все пункты тезисов товарища ЖДАНОВА, мы говорим теперь об одной группе для вступления в партию, но нельзя забывать о выходцах из других партий.

Вопрос о критике любых руководителей партии. Я помню такой момент, когда я критиковал на одном партийном собрании БРАНДТА (бывший начальник НКВД), то меня заели, не дали работать. Теперь это будет устранено. Организационная работа нашей партийной организации в части роста партийной организации недостаточна, надо увеличить рост нашей партии. Нам надо изучать еще лучше тезисы доклада товарища ЖДАНОВА.

Тов. ПАТЛАХ. Массовые чистки партии в свое время себя оправдали. Сейчас в связи с классовыми политическими сдвигами, которые произошли в нашей стране, периодические чистки надо упразднить. Это не значит, что хотя бы на одну минуту можно ослабить партийную бдительность. Наоборот, бдительность надо сейчас усилить, чтобы изгнать из партии ненужные и вредные ей элементы, внимательно и тщательно изучая людей в каждом отдельном случае. Примером этому может служить исключение из партии нашей первичной партийной организации товарища ВАСИЛЕНКО.

В вопросе о критике любого работника партии, Уставом будет узаконено то, к чему всегда призывает нас товарищ СТАЛИН. Правильно предложение в тезисах доклада товарища ЖДАНОВА о праве члена партии писать в любую партийную организацию. Известны случаи, когда сигналы членов партии об отдельных руководителях попадали к тем же руководителям и члены партии подававшие сигналы за это преследовались.

Партийная пропаганда в нашей партийной организации поставлена еще недостаточно хорошо. Постановку партийной пропаганды надо улучшить. Право первичной партийной организации контролировать хозяйственную деятельность организации повысит их авторитет и послужит уздой для отдельных хозяйственников, так называемых партийных «вельмож».

Тов. НАЙДЕНКО. Перед нашей партийной организацией стоят исключительно большие задачи в деле партийной бдительности. У нас в районе особенно много

слушают заграничные радиопередачи и слушают их люди, не заслуживающие доверия партии и Советской власти.

Случай дискредитации торжественного собрания, введением в президиум собрания никакого отношения к собранию не имеющих жениха и невесты, а также ряд других случаев доказывают, что в нашем районе еще крепко работает охвостье врагов народа.

Отсюда необходимость повышения бдительности коммунистов не на словах, а на деле.

Из изучения истории партии каждому из нас надо делать выводы для своей практической работы.

Считаю, что в сельских партийных организациях бюро должно быть организовано при наличии в первичных партийных организациях не менее 10 коммунистов. Массовые чистки партии в свое время принесли много пользы, сейчас необходимость в них отпала.

Тов. БИНЕЙБАУМ. Тезисы товарища ЖДАНОВА на 17 Партийном съезде, в основном одобренные ЦК ВКП(б), являются историческим документом всей партии.

Изменение ряда пунктов в Уставе нашей партии (прием в партию, отмена категорий и т.д.) еще больше укрепит наши партийные ряды. Отмена категорий по приему в партию обязывает каждого коммуниста и каждую первичную партийную организацию к усилению революционной бдительности и знание людей, чтобы в ряды нашей партии не пролезли враги народа и люди, не заслуживающие быть в партии.

Первичная партийная организация должна объявить решительную борьбу с перестраховщиками и лучших людей, преданных делу ЛЕНИНА–СТАЛИНА принимать в партию, обратив особое внимание на работу с кандидатами в партию и их воспитании.

Оставление старых условий приема для выходцев из других партий – безусловно правильно.

Разбор дел и исключение из партии в отсутствии исключаемого использовали враги народа, исключая заочно лучших людей, честных коммунистов.

Изменение Устава партии о разборе дел членов партии при их участии ограждает членов и кандидатов партии от такого произвола.

Основные гнезда врагов разгромлены, но остатки их еще имеются. Об этом всегда нужно помнить и повышать революционную бдительность, как учит товарищ СТАЛИН.

Для поднятия революционной бдительности нам надо неустанно повышать свой идейно-теоретический уровень. Этим и РПК и первичные организации занимались недостаточно.

Отдельные коммунисты нашей партийной организации не чувствуют ответственности за повышение своего политического уровня и мы пустили это дело на самотек и мало контролировали. Без повышения идейного уровня революционная бдительность будет только на словах, а не на деле. Отсюда вывод – взяться за глубокое изучение истории партии. Контроль первичной партийной организации над хозяйственной работой повысит ответственность первичной организации.

Тов. КОНДРАТЮК (Уполномоченный Обкома КП(б)У):

Собрание прошло на высоком идейно-политическом и в большинстве выступлений на высоком теоретическом уровне, это говорит за то, что большинство членов и кандидатов в члены партии историю ВКП(б) изучают глубоко.

За годы Сталинских пятилеток в нашей стране построено социалистическое общество. Этого наша партия добилась в беспощадной борьбе с врагами народа. Важнейшие факторы характеризующие наши успехи это:

1. Уничтожение эксплуатации в нашей стране и искоренение причин, порождающих эксплуатацию.

2. Ликвидация паразитических эксплуататорских классов и наличие сейчас в нашей стране двух дружественных классов – рабочих и крестьян, грани между которыми стираются.

На основе выполнения планов второй пятилетки мы сейчас имеем возможность начать постепенный переход к коммунистическому обществу при одновременном дальнейшем укреплении нашего социалистического государства, имея в виду враждебное капиталистическое окружение.

Важнейшей задачей третьей Сталинской пятилетки является перевоспитание людей, так как идеология всегда отстает от экономики.

Понимание всего этого дается при глубоком изучении «Краткого курса истории ВКП(б)», который так же учит как вести с врагом борьбу, которая ни в какой мере не должна ослабляться. Изменения в Уставе партии вносятся в связи с изменением классовых отношений в нашей стране.

Изменение условий приема не значит, что мы открываем возможность проникновения в партию всех. Именно эти новые условия налагают на нас обязанность знать кого мы принимаем в партию.

Изменениями, вносимыми в Устав партии, дается возможность полного развития внутрипартийной демократии, критики и самокритики.

Сельхозотделы в органах партии остаются как необходимые для дальнейшей работы по социалистической переделке сельского хозяйства и приближению его к разновидности индустриального труда.

Чистки партии давали свои результаты на пройденных этапах.

Враги, особенно в последние годы, использовали массовые чистки для своих предательских целей.

Практически необходимо:

Начать глубокое изучение тезисов. Довести их до сознания масс, взяв на себя практические задачи, которые правильно отмечены в резолюции – центр тяжести перенести на проверку выполнения их.

РПК, секретари и парторги первичных партийных организаций должны вести беседы и проверять членов партии как они изучают историю ВКП(б), одновременно помогая им.

Считаю, что партийная организация К-Либкнехтовского района здорова и задачи, возлагаемые на нее в связи с третьим пятилетним планом сумеет выполнить.

Тов. СКРЫНИК (Заключительное слово).

Собрание прошло на высоком политическом и идейном уровне главным обра-

зом потому, что Райпарткомом и первичными партийными организациями было хорошо подготовлено. Отсюда вывод – необходимо тщательно подготавливать все партийные собрания.

Пример товарища УГРЮМОВА о невтягивании в общественную жизнь интеллигенции района и особенно РЭО неудачен, так как не соответствует действительности.

Над изучением истории партии отдельные члены и кандидаты в партию работают недостаточно. Историю нашей партии надо изучать всем коммунистам для того, чтобы уметь правильно разъяснять массам политику партии.

Под руководством ЦК партии и товарища СТАЛИНА задачи, возлагаемые на нашу районную партийную организацию, выполним полностью.

СЕКРЕТАРИАТ ПАТЛАХ

БИНЕЙБАУМ
БАКАРЧУК
БЕРЕЗНЕР
ЗЕЦЕР

ДА Миколаївської області. – Ф. 12. – Оп. –2. – Спр. 87. – Арк.33–38.
Оригінал. Машинопис.

№ 22
Директива начальника ГЕУ НКВС СРСР Б. Кобулова про посилення оперативної роботи на промислових підприємствах, у радгоспах і колгоспах

26 січня 1940 р.

Совершенно секретно

Наркомам внутренних дел союзных и автономных республик.
Начальникам краевых и областных управлений НКВД

Информация НКВД-УНКВД об отрицательных явлениях в работе промышленных предприятий, совхозов, колхозов, составленная на основе агентурных донесений, является важнейшей частью агентурно-оперативной работы Экономических отделов НКВД автономных и союзных республик и УНКВД краев и областей.

Известно, что хорошо поставленная информация органов НКВД помогает устранению вскрытых недостатков и злоупотреблений в производстве, планировании, в научно-исследовательской работе и т. д.

Своевременная, правильная, четкая, глубокая информация дает ориентировку органам в направлении агентуры на выявление вражеской работы антисоветских элементов в народном хозяйстве. Однако со стороны ряда Экономических отделов органов НКВД этому вопросу уделяется недостаточное внимание. Об этом свидетельствует низкое качество получаемых ГЭУ НКВД СССР докладных записок о неудовлетворительной работе предприятий промышленности, совхозов, колхозов.

В записках, как правило, не приводятся конкретные факты, подтверждающие виновность лиц, допустивших или сознательно проводивших дезорганизацию производства, направленную на срыв правительственных заданий, не указываются конкретные мероприятия агентурно-оперативного порядка по вскрытию и разоблачению вражеской деятельности антисоветских элементов.

В целях устранения существующих недостатков в информации, необходимо регулярно (минимум раз в месяц) представлять в Главное Экономическое управление НКВД СССР докладные записки о недостатках, отрицательных явлениях в работе промышленных предприятий, совхозов и колхозов, выявленной Экономотделами вражеской работе и их практических результатах.

Все материалы, перед использованием для составления докладных записок, тщательно, всесторонне проверять, а при возможности и документировать.

Выявленных виновников немедленно брать в агентурное обслуживание и тщательно вскрывать все факты их преступной деятельности и связи по вражеской работе. В тех случаях, когда агентурным путем и предварительным расследованием устанавливается виновность отдельных работников в срыве правительственных заданий, дезорганизации производства, нарушении правил техники безопасности и противопожарного режима, немедленно ставить вопрос о привлечении к уголовной ответственности.

К докладным запискам прилагать основные документы, подтверждающие содержание записок, т.е. копии важных донесений агентуры, копии соответствующих документов или акты комиссий, с указанием принятых мер.

П. п. начальник Главного эконом[ического] управления] НКВД СССР
комиссар государственной безопасности 3-го ранга *Кобулов*

№ 014/119
Верно:

Начальник секретариата ГЭУ НКВД СССР
лейтенант государственной безопасности *Пинчуков*

ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 59. – Арк. 4–6.
Копія. Машинопис.

№ 23
Вказівки заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського начальникам обласних УНКВС про боротьбу з ухиленням військовозобов'язаних від військової служби та дезертирством військовослужбовців

7 лютого 1940 р.

Совершенно секретно
Всем начальникам УНКВД УССР
Только_________
гор._________

О борьбе со случаями уклонения военнообязанных от воинской службы и дезертирства военнослужащих

Поступающие в НКВД УССР данные свидетельствуют, что за последнее время в ряде областей Украины участились случаи уклонения военнообязанных от несения воинской службы путем неявки по вызову в военные комиссариаты, членовредительства, дезертирства из сборно-сдаточных пунктов и эшелонов, направляющихся на укомплектование действующих частей РККА.

Наряду с этим в январе месяце с.г., во время проведения частичного призыва в РККА военнообязанных запаса по Молдавской АССР, Одесской и Николаевской областям, имели место открытые антисоветские и провокационные проявления, в основном исходившие от антисоветского элемента из числа военнообязанных, призываемых в кадр РККА.

Однако Управления НКВД, имея данные о случаях дезертирства, неявки на сборно-сдаточные пункты военкоматов, членовредительства со стороны отдельных лиц в целях уклонения от несения воинской службы, и антисоветских проявлениях, должных мер, пресекающих эти явления, своевременно не принимают и в лучшем случае ограничиваются только донесением в НКВД УССР о случившемся.

В целях борьбы со случаями уклонения военнообязанных от несения воинской службы, пресечения дезертирства военнослужащих действующих частей РККА и антисоветской деятельности вражеского элемента –

ПРЕДЛАГАЮ:

1. В борьбе с дезертирством военнослужащими из действующих частей РККА строго руководствоваться приказом Наркома обороны и Наркома внутренних Дел Союза ССР № 0093 от 24 января 1940 года об аресте всех дезертиров и передаче их для ведения следствия в Особые отделы.

2. Имеющиеся материалы на военнообязанных, отказавшихся от явки по вызову в военные комиссариаты и сборно-сдаточные пункты, а также причинившие себе увечья в целях злостного уклонения от несения воинской службы, немедленно передать в соответствующие органы Прокуратуры для привлечения виновных к уголовной ответственности.

3. В дальнейшем все материалы в отношении лиц, уклоняющихся от воинской службы под разными предлогами, передавать в органы Прокуратуры по мере их выявления с тем, чтобы ни единого случая не оставлять не расследованным и безнаказанным, одновременно установив наблюдение за прохождением этих дел в судебных инстанциях.

4. По всем фактам антисоветских и провокационных проявлений со стороны вражеского элемента, немедленно производить самое тщательное расследование путем негласной документации и виновных привлекать к уголовной ответственности.

5. Для розыска дезертиров и выявления лиц, уклонившихся от воинской службы, а также антисоветской деятельности вражеского элемента мобилизовать внимание всего оперативного состава и агентурно-осведомительного аппарата органов УГБ УНКВД.

6. О всех случаях дезертирства, уклонения от воинской службы, их аресте и привлечении к уголовной ответственности – доносить в НКВД УССР.

Зам. наркома внутренних дел УССР
капитан государственной безопасности *Горлинский*
«7» февраля 1940 года № 556/сн

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр. 33. – Арк. 65–68.
Оригінал. Машинопис.

№ 24
Із наказу наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова про оперативні заходи щодо боротьби з німецькою агентурою

11 вересня 1940 р.

УССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

«11» сентября 1940 г.
№ 3220/сн г. Киев

Сов. секретно
Лично
Всем начальникам областных
управлений НКВД

Несмотря на ряд моих указаний об активизации агентурно-оперативной работы по вскрытию и разгрому агентуры немецкой разведки, до сего времени должного перелома нет.

Оперативные мероприятия, проводимые органами НКВД УССР на местах, явно недостаточны и не обеспечивают вскрытия деятельности немецкой разведки на нашей территории.

Анализ проведенной работы по разоблачению немецкой агентуры показывает, что значительное количество этой агентуры разоблачено погранотрядами и УНКВД Западных областей из числа задержанных нарушителей границы, имевших, главным образом, задания по приграничной разведке.

Случаев же задержания агентуры немцев в тыловых промышленных областях и районах, а также разоблачения бесспорно внедренной к нам ранее квалифицированной немецкой агентуры – нет.

При наличии огромной базы работы по немецкой линии на Украине (свыше 100 тыс. немецкого населения) и значительно возросшей активности немецкой разведки по внедрению к нам своей агентуры, установлению делового контакта со старой агентурой, в особенности в местах расположения нашей оборонной промышленности, – необходимо перейти к решительным мероприятиям в борьбе с агентурой противника.

Совершенно нетерпимо, когда такие уязвимые области, как Одесская, Запорожская, Харьковская, Днепропетровская и Киевская, в течение 1940 года не вскрыли и не разоблачили ни одного агента немецкой разведки. Это свидетельствует, что агентурно-оперативная работа в этих УНКВД по немцам продолжает отсутствовать.

Состояние работы по выброске нашей агентуры закордон для внедрения в германские разведорганы проходит явно неудовлетворительно. На местах по-прежнему неинициативно относятся к выполнению этой важной и неотложной задачи н/органов. НКВД УССР не получил ни одного ценного предложения в этом направлении.

Мною неоднократно подчеркивалось, что контрразведывательная работа и глубокое проникновение в ее каналы является одной из первоочередных задач органов НКВД Украины, исходя из этого, –

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Всем начальникам УНКВД немедленно пересмотреть оперативные кадры, выделенные для работы по немецкой линии, и укрепить специальные отделения и оперативные группы наиболее опытными и работоспособными сотрудниками…

5. Всем УНКВД и, главным образом, УНКВД Западных областей УССР по всем линиям работы (немецкой, польской, украинской и т. д.) поставить перед собой задачу активного внедрения нашей агентуры в немецкие разведывательные органы, используя польские, украинские и белогвардейские организации, действующие под прямым руководством и по заданиям немцев.

Ответственность за организацию качественной контрразведывательной работы по немцам возлагаю лично на начальников УНКВД.

О проводимой Вами работе и результатах докладывайте в НКВД УССР.

Народный комиссар внутренних дел УССР
комиссар государственной безопасности 3 ранга Серов

ГДА СБ України. – Ф. 9. – Спр 35. – Арк. 63-66.
Оригінал. Машинопис.

№ 25
Директива НКДБ СРСР № 127/5809 про заходи органів держбезпеки у зв'язку з початком воєнних дій з Німеччиною

22 червня 1941 р.

Директива НКГБ СССР № 127/5809 о мероприятиях органов госбезопасности в связи с начавшимися военными действиями с Германией

22 июня 1941 г., 9 час. 10 мин.

В связи с начавшимися военными действиями с Германией приказываю немедленно провести следующие мероприятия:

1) привести в мобилизационную готовность весь оперативно-чекистский аппарат НКГБ-УНКГБ;

2) провести изъятие разрабатываемого контрреволюционного и шпионского элемента;

3) мобилизовать внимание всей агентурно-осведомительной сети на своевременное вскрытие и предупреждение всех возможных вредительско-диверсионных актов в системе народного хозяйства, и в первую очередь на предприятиях оборонной промышленности и железнодорожного транспорта;

4) при поступлении данных о готовящихся государственных преступлениях – шпионаж, террор, диверсии, восстания, бандитские выступления, призыв к забастовкам, контрреволюционный саботаж и т.д. – немедленно принимать оперативные меры к пресечению всяких попыток вражеских элементов нанести ущерб Советской власти;

5) совместно с НКВД-УНКВД обеспечить:

а) строгую охрану важнейших промышленных предприятий, железнодорожных узлов, станций, мостов, радиотелефонных, телеграфных станций, аэродромов, банков и т.д.;

б) мобилизовать внимание работников милиции на борьбу с возможными проявлениями паники;

в) привести в боевую готовность пожарные команды. Намеченные вами мероприятия согласуйте с первыми секретарями ЦК компартий республик, крайкомов, обкомов ВКП(б) и о результатах проводимой работы телеграфируйте в НКГБ СССР немедленно.

Народный комиссар государственной безопасности СССР *Меркулов*

Друкується за: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. – Т. II. – Кн. I. – С. 35.

№ 26
Директива народного комісара внутрішніх справ СРСР і прокурора СРСР № 221 стосовно осіб, які утримуються у тюрмах

22 червня 1941 р.

Директива народного комиссара внутренних дел СССР
и прокурора СССР № 221

22 июня 1941 г.

Всем наркомам внутренних дел республик, начальникам УНКВД краев, областей, начальникам исправительно-трудовых лагерей НКВД, начальникам оперативных отделов лагерей НКВД, прокурорам республик, краев и областей и прокурорам ИТЛ ПРИКАЗЫВАЕМ:

1. Прекратить освобождение из лагерей, тюрем и колоний контрреволюционеров, бандитов, рецидивистов и других опасных преступников.

2. Указанных заключенных, а также польские контингент, немцев и иноподданных сосредоточить в усиленно охраняемые зоны, прекратив бесконвойное использование на работах. Содержащихся в лагере заключенных максимально законвоировать.

3. Арестовать заключенных, на которых имеются материалы в антисоветской деятельности.

4. Охрану лагерей, тюрем и колоний перевести на военное положение.

5. Прекратить отпуска всем сотрудникам лагерей, тюрем и колоний и работникам прокуратур ИТЛ, находящихся в отпусках немедленно вызвать.

6. Прекратить всякую переписку заключенных, а также содержащихся в спецпоселках, с волей.

7. Исполнение донести в 24 часа.

Друкується за: Реабілітація репресованих. Законодавство та судова практика. Офіційне видання. За редакцією В. Маляренка. – К., 1997. – С. 116, 117.

№ 27
Директива НКДБ СРСР № 136 про завдання органів держбезпеки в умовах воєнного часу

24 червня 1941 р.

Директива НКГБ СССР № 136 о задачах органов госбезопасности
в условиях военного времени

24 июня 1941 г.

В дополнение к нашей телеграмме от 22 июня за № 127/5809 напоминаю еще раз о необходимости соблюдения максимальной организованности, бдительности

и напряжения всех сил в борьбе с врагами советского народа. В условиях военного времени органы НКГБ должны еще тверже стоять на своем посту, действуя в тесном контакте с командованием частей Красной Армии и рационально используя совместно с органами Наркомвнудела чекистские оперативные войска.

ПРЕДЛАГАЮ:

1. Форсировать эвакуацию арестованных, в первую очередь из районов, в которых создалось напряженное положение.

2. Архивные материалы и другие секретные документы, не являющиеся необходимыми для текущей оперативной работы, тщательно упаковать и отправить в тыловые органы НКГБ под надежной охраной.

3. Особо охранять шифры, совершенно исключив возможность попадания их в руки противника.

4. Ни в коем случае не покидать обслуживаемой территории без специального разрешения вышестоящих органов НКГБ. Виновные в самовольной эвакуации, не вызванной крайней необходимостью, будут отданы под суд.

5. Совместно с органами НКВД организовать решительную борьбу с парашютными десантами противника, диверсионными и бандитско-повстанческими группами, организованными контрреволюционными элементами.

6. В каждом органе НКГБ создать крепкие, хорошо вооруженные оперативные группы с задачей быстро и решительно пресекать всякого рода антисоветские проявления.

7. Особое внимание обратить на вопросы связи, принимать все необходимые меры, чтобы быть в курсе происходящих событий, в частности знать, в каком состоянии находится тот или иной периферийный орган НКГБ.

8. Не ослаблять работы с агентурой, тщательно проверять полученные материалы, выявляя двурушников и предателей в составе агентурно-осведомительной сети.

Агентуру проинструктировать: в случае отхода наших войск оставаться на местах, проникать вглубь расположения войск противника, вести подрывную, диверсионную работу.

При возможности обусловливать формы и способы связи с ними.

9. Не реже двух раз в сутки информировать НКГБ СССР всеми доступными способами о положении дел на местах.

10. Решительно пресекать малейшие проявления паники и растерянности среди оперативного состава органов НКГБ, арестовывать паникеров и трусов.

Каждый сотрудник НКГБ должен проникнуться чувством огромной ответственности за дело, которое поручено ему партией и правительством Советского Союза.

Уверен, что органы НКГБ с честью выполнят свой долг перед Родиной.

Нарком госбезопасности СССР *Меркулов*

Друкується за: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. – Т. II. – Кн. I. – С. 67–68.

№ 28
Директива НКДБ СРСР № 168
про завдання органів держбезпеки в умовах воєнного часу

1 липня 1941 р.

Директива НКГБ СССР № 168
о задачах органов госбезопасности в условиях военного времени

1 июля 1941 г.

Нападение фашистской Германии на Советский Союз продолжается. Целью этого нападения является уничтожение советского строя, порабощение народов Советского Союза и восстановление власти помещиков и капиталистов.

Наша Родина оказалась в величайшей опасности.

Органы НКГБ, каждый чекист в отдельности обязаны приложить все силы для беспощадной расправы с ордами напавшего германского фашизма.

Наркомам государственной безопасности республик, начальникам УНКГБ краев и областей, в первую очередь находящихся на военном положении, необходимо всю свою агентурно-оперативную работу подчинить интересам борьбы с наступающим врагом и его агентурой внутри СССР.

Чекистский аппарат, как гласный, так и секретный, должен быть подготовлен для активной борьбы с врагом в любых условиях, в том числе в подпольных.

В этих целях приказываю немедленно приступить к осуществлению следующих мероприятий:

1. Весь негласный штатный аппарат НКГБ, сохранившийся от расшифровки, подготовить для оставления на территории в случае занятия ее врагом для нелегальной работы против захватчиков.

Аппарат должен быть разделен на небольшие резидентуры, которые должны быть связаны как с подпольными организациями ВКП(б), так и с соответствующими органами НКГБ на территории СССР.

Способы связи (радио, шифры, оказии и пр.) должны быть заблаговременно определены. Перед резидентурами поставить задачу организации диверсионно-террористической и разведывательной работы против врага.

2. Из нерасшифрованной агентурно-осведомительной сети также составить отдельные самостоятельные резидентуры, которые должны вести активную борьбу с врагом.

В резидентуры как штатных негласных работников НКГБ, так и агентурно-осведомительной сети нужно выделять проверенных, надежных, смелых, преданных делу партии Ленина людей, умеющих владеть оружием, организовать осуществление поставленных перед ними задач и соблюдать строжайшую конспирацию.

3. В целях зашифровки этих работников необходимо заранее снабдить их соответствующими фиктивными документами, средствами борьбы (оружие, взрывчатые вещества, средства связи и т. д.).

4. В отдельных случаях допустим перевод на нелегальное положение и гласных сотрудников органов НКГБ, но при условии обеспечения тщательной зашифровки этого мероприятия в каждом отдельном случае.

Сотрудники НКГБ, как правило, на нелегальное положение должны переводиться в местностях, где они мало известны населению.

5. Также заблаговременно необходимо подготовить для упомянутых выше резидентур и отдельных работников-нелегалов соответствующие конспиративные квартиры и явочные пункты, должным образом зашифрованные.

6. В качестве одного из методов зашифровки агентуры, оставляемой на занятой врагом территории, практиковать фиктивные аресты и заключение в тюрьму якобы за антигосударственные преступления отдельных влиятельных агентов, осведомителей.

Повторяю, при разработке этих мероприятий учтите необходимость соблюдения строгой конспирации, тщательного инструктажа лиц, переводимых на нелегальную работу, и всесторонней разработки форм и методов борьбы с врагом.

7. В качестве основной задачи перед работниками НКГБ, переводимыми на нелегальное положение, необходимо ставить задачу по организации совместно с органами НКВД партизанских отрядов, боевых групп для активной борьбы с врагом на занятой им территории СССР.

8. В процессе повседневной текущей работы органы НКГБ-УНКГБ обязаны оказывать всемерную помощь Красной Армии в ее борьбе с наступающим врагом своей активной неутомимой работой по разведыванию сил противника, оказанию всемерного противодействия его продвижению и успеху, осуществлению связи частей Красной Армии с командованием и истреблению проникающих на нашу территорию диверсантов.

9. Сотрудники органов НКГБ обязаны помнить о необходимости максимального повышения своей революционно-чекистской бдительности, беспощадно бороться со всякими проявлениями контрреволюционных элементов, обеспечивая наблюдение за бдительной охраной важнейших предприятий нашей социалистической промышленности, сельского хозяйства, железных и шоссейных дорог, мостов, электростанций, телефонно-телеграфной связи, материальных складов и т. д.

10. В случае вынужденного отхода частей Красной Армии работники органов НКГБ обязаны до последней минуты оставаться на своих боевых постах в городах и селах, борясь с врагом всеми возможными способами до последней капли крови.

Эвакуироваться можно только с последними частями Красной Армии, приняв предварительно необходимые меры к проверке, насколько тщательно уничтожено на занимаемой противником территории СССР народное достояние (фабрики, заводы, склады, электростанции и все, что может оказаться полезным врагу в его борьбе с советским народом), подготовив и полностью осуществив мероприятия, изложенные выше. Каждому чекисту надо твердо помнить, что в захваченных врагом районах необходимо создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников, преследовать и уничтожать их на каждом шагу и срывать все их мероприятия.

Виновные в неисполнении настоящей директивы, не принявшие всех необходимых мер, изложенных выше, проявившие трусость, малодушие, паникерство и не

выполнившие своего долга перед Родиной, будут арестованы и преданы суду военного трибунала.

В дополнение данных вам ранее директив № 127 и 136 предлагаю немедленно приступить к организации работы, предусмотренной настоящей директивой, и о принятых мерах доложить НКГБ СССР.

Нарком госбезопасности СССР *Меркулов*

Друкується за: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. – Т. II. – Кн. I. – С.1 36–138.

№ 29
Наказ наркома внутрішніх справ УРСР В. Сергієнка з оголошенням нової структури Наркомату у зв'язку з об'єднанням НКВС і НКДБ

2 серпня 1941 р.

ПРИКАЗ
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
за 1941 г.

№ 118 «2» августа 1941г. г. Киев

В соответствии с приказом НКВД СССР № 00983
от 31 июля 1941 г. – объявляется структура НКВД УССР
в связи с объединением НКВД и НКГБ в единый
Наркомат внутренних дел.

1. Секретариат.
2. Разведывательное управление.
3. Контрразведывательное управление.
4. Секретно-политическое управление.
5. Экономический отдел.
6. 1-й отдел.
7. 1-й Спецотдел (учет, розыск).
8. 2-й Спецотдел (ПК, опертехника).
9. 3-й Спецотдел (наружное наблюдение).
10. 5-й Спецотдел (шифры, охрана гостайн).
11. Главное управление рабоче-крестьянской милиции.
12. Управление МПВО.
13. Управление пожарной охраны.
14. Тюремное управление.
15. Отдел кадров.

16. Административно-хозяйственное управление.
17. Управление ИТЛК.
18. Архивное управление.
19. Управление шоссейно-дорожного строительства.
20. Финансовый отдел.
21. Мобинспекция.
22. Отделение «ВЧ» связи, с подчинением 2[-му] Спецотделу.
23. Укрдорстройтрест.
24. Внутренняя тюрьма.
25. Управление аэродромного строительства.

С приказом ознакомить начальников Управлений и отделов НКВД УССР *и их заместителей и разослать начальникам областных Управлений НКВД*

Народный комиссар внутренних дел УССР
старший майор государственной безопасности *Сергиенко*

Державний архів МВС України в Миколаївській області. – Ф. 46. – Спр. 63. – Арк. б/н. Оригінал. Машинопис.

№ 30
Розпорядження НКВС УРСР щодо активізації боротьби з представниками окупаційної адміністрації і фашистськими пособниками

30 листопада 1941 р.
Только лично

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ 1[-го] УПРАВЛЕННЯ НКВД УССР
капитану госбезопасности – тов. ЛЕОНОВУ
НАЧАЛЬНИКУ 4[-го] ОТДЕЛА НКВД УССР
подполковнику – тов. ЛЮБИТОВУ
НАЧАЛЬНИКУ УНКВД ПО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ
майору госбезопасности тов.САФОНОВУ
НАЧАЛЬНИКУ УНКВД ПО ВОРОШИЛОВГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ
капитану госбезопасности тов. МАРКОВСКОМУ
НАЧАЛЬНИКУ УНКВД ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ
капитану госбезопасности тов. ЗАЧЕПА

Только *тов. Леонову*
гор. Ворошиловград

Установлено, что немецкие захватчики при временной оккупации ими территории областей Украинской ССР организуют в селах, местечках и городах свою фа-

шистскую администрацию (в сельских местностях назначают старост, старшин, полицейских и в городах и городских поселках – председателей городских управ, мэров, комендантов, начальников полиции и друг[их] чинов).

Состав этой администрации подбирается и комплектуется из местного контрреволюционного, националистического, кулацкого и уголовного элемента, а также предателей социалистической родины – дезертиров из Красной армии.

Все это контрреволюционное фашистское и бандитствующее отребье ведет активную борьбу с партийным, комсомольским, советским и колхозным активом и всеми советскими патриотами, оставшимися на территории, занятой противником, выдает их гестапо, организует поиски партизан, грабит и терроризирует местное население и т. д. Деятельность этих фашистских ублюдков проходит совершенно безнаказанно с нашей стороны.

Наши органы, организуя и руководя партизанской, диверсионной и разведывательной работой в тылу врага, не уделяют достаточного внимания истреблению местной фашистской администрации во временно захваченных немцами районах, даже прифронтовой полосы, –

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Немедленно организовать систематическое повсеместное и, прежде всего, в ближайшем тылу противника, истребление фашистской администрации и их имущества, особенно старост, мэров, руководителей полицейских органов и агентуры гестапо.

2. Использовать для этих целей все имеющиеся в нашем распоряжении и изыскать новые дополнительные агентурные возможности.

Широко использовать для этих целей партизан, диверсионные группы и разведывательную агентуру наряду с выполняемыми ими другими задачами.

3. Из числа имеющейся агентуры всех отделов и управлений, а равно за счет новых вербовок создать специальные тер[рористические] группы численностью 3–5 человек для выполнения заданий по истреблению фашистской администрации.

4. Составить план работы, которым предусмотреть конкретные объекты и исполнителей.

Тщательно проработать эти указания со всем оперативным составом, призванным выполнять эту работу. После чего эти указания вместе с планом вернуть мне.

К проведению в жизнь плана приступить немедленно, не ожидая специальных указаний, регулярно докладывая о результатах проделанной работы каждую пятидневку.

5. Начальнику 1 [-го] Управления НКВД УССР капитану государственной безопасности тов. ЛЕОНОВУ и начальнику 4[-го] Отдела НКВД УССР подполковнику тов. ЛЮБИТОВУ обеспечить повседневный контроль, руководство и помощь оперативному составу в выполнении этих задач.

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
ПОЛКОВНИК *Савченко*

«30» ноября 1941 г.
№3320/СВ
п. Меловое Ворошиловградской обл.

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 3–5.
Оригінал. Машинопис.

№ 31
Директива НКВС УРСР начальникам обласних управлінь НКВС про активізацію розвідувальної і диверсійної діяльності на окупованій території України

27 грудня 1941 р.

СОВЕРШЕНН0 СЕКРЕТНО
НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР
гг. Купянск, Ворошиловград, Ворошиловск

НАЧАЛЬНИКАМ 1[-го], 2[-го] и 3[-го] УПРАВЛЕНИЙ и НАЧАЛЬНИКУ 4-го ОТДЕЛА НКВД УССР

Все больше усиливается террор на территории, временно захваченной немецкими войсками.

Оккупанты принимают драконовские меры борьбы не только с партизанами, ими уничтожаются ничем не повинные люди лишь заподозренные в связи с партизанами и советским подпольем.

Немецким командованием отдано распоряжение всех, задерживаемых на дорогах без документов, направлять в лагеря для военнопленных, а подозрительных, как мужчин, так и женщин – вешать. Для этого все дороги должны охраняться патрулями из охраны внутреннего порядка, контролируемые немцами.

Вводится строжайший режим в населенных пунктах. Проводится регистрация всех граждан от 16 до 60 лет. Жители, въехавшие в населенный пункт до 1 августа 1941 г., обязаны получить документы от немецких властей на право жительства, а лица, въехавшие после 1 августа, за благонадежность которых местный староста поручительства не дает, направляются в лагеря для военнопленных, а подозрительные уничтожаются.

В борьбе против партизан, советского подполья и органов разведки, немецкие охранники проводят большую провокационную работу. Так, ими были арестованы жена и девятилетняя дочь командира партизанского отряда тов. НЕЧАЕВА, которых под страхом насилия и смерти, заставили выдать известное им местонахождение мужа и отца, только проявленная бдительность дала возможность тов. НЕЧАЕВУ уйти от палачей.

Все эти провокации и жестокость, неслыханная расправа с советскими патриотами и террор не должны ослабить нашей работы по разжиганию партизанской

войны в тылу врага, массовой организации диверсий и разведывательной деятельности.

Однако методы нашей работы должны меняться в зависимости от приемов и мероприятий противника.

В дополнение к моей директиве за № 3320/св от 30 ноября с. г. предлагаю:

1. Изучить состав нашей агентуры, проживающей на территории, занимаемой частями Красной Армии, в целях выявления их связей на территории, временно захваченной немецкими оккупантами, где проведена регистрация населения и выданы документы на право жительства немецкими войсками.

Агентуру с такими связями широко не использовать для привода к нам и последующей вербовки лиц – советских патриотов, легализовавших себя и имеющих надлежащие документы.

Такой состав агентуры использовать для связи с партизанскими отрядами, организации диверсий и проведения разведывательной работы на территории противника.

2. Широко использовать партизанские отряды, агентуру, оставленную на территории противника, в том числе по 2[-му] и 3[-му] Управлениям НКВД УССР, для приобретения необходимых документов, которыми можно было снабжать засылаемых нами людей на территорию, временно захваченную противником.

К квалифицированной агентуре с большими возможностями в этом направлении посылать только проверенных курьеров.

3. Определить, кого из оставленных агентов на территории противника целесообразно использовать в качестве связников между НКВД УССР и партизанскими отрядами, див[ерсионными] группами и разведывательной агентурой, организовав широкое их использование для этой цели. О намеченных и проведенных мероприятиях по использованию настоящей директивы донести мне к 15 января 1942 года.

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
ПОЛКОВНИК *Савченко*

«27» декабря 1941 г.
№ 3467/св
п. Меловое Ворошиловградской области.

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 18–20.
Оригінал. Машинопис.

№ 32
Витяг з директиви наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії про посилення оперативно-чекістської і контррозвідувальної діяльності щодо виявлення і знешкодження німецької агентури

11 березня 1942 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ВЫПИСКА
Из директивы народного комиссара внутренних дел
Союза ССР тов. Л.П. Берия от 20 февраля с. г. № 66

ПРЕДЛАГАЮ:

1. Особым отделам, оперативно-чекистским группам и органам НКВД в прифронтовой полосе провести необходимые мероприятия, обеспечивающие задержание и тщательную фильтрацию всех без исключения лиц (в том числе женщин и детей), приходящих через линию фронта с территории противника.

2. Органам НКВД организовать выявление лиц, прибывших с территорий, временно занятых противником, взять их на учет и под агентурное наблюдение.

При наличии данных о вражеской работе и подозрительном поведении этих лиц — производить аресты и вести следствие, выясняя возможные связи их с германской разведкой.

3. Управлению Особых отделов НКВД СССР, Особым отделам фронтов, округов, армий и флотов наладить такую организацию агентурно-осведомительной работы, которая обеспечивала бы невозможность проникновения в штабы и другие органы управления Красной Армии и флота агентуры германской разведки, своевременное разоблачение и изъятие такой агентуры.

4. Начальникам КРУ, СПУ, ЭКУ, ТУ НКВД СССР, НКВД республик и УНКВД краев и областей усилить оперативно-чекистскую работу по выявлению шпионско-диверсионной агентуры германской разведки на объектах военно-оборонной промышленности, железнодорожном и водном транспорте. Особое внимание обратить на постановку оперативно-агентурной работы в районах, освобожденных от фашистских оккупантов.

5. Начальникам Контрразведывательного управления и Управления особых отделов НКВД СССР организовать планомерное выявление и изучение дислокации, состава и методов работы разведывательных и контрразведывательных органов, воюющих с СССР стран, для чего:

а) обеспечить тщательную следственную и агентурно-оперативную обработку арестованных агентов германской, финской и румынской разведок, обратив особое внимание на агентов, проходящих специальную подготовку в разведывательно-диверсионных школах противника;

б) для получения данных о дислокации и личном составе разведывательных и контрразведывательных органов противника использовать допросы пленных, особенно офицеров, шифровальщиков и радистов;

в) практиковать засылку надежной агентуры в тыл противника для подставы ее германским разведывательным органам с задачей выявления дислокации и личного состава этих органов, а также лиц, подготовляемых противником к переброске на нашу территорию. С этой же целью практиковать перевербовку и засылку в тыл противника захваченной нами вражеской агентуры.

6. Практиковать вербовку на территории противника владельцев жилых помещений, занимаемых разведывательными органами, радиостанциями и офицерами разведки противника, предварительно тщательно изучая намеченных к вербовке.

7. При ликвидации явочных квартир и радиостанций противника на нашей территории устанавливать в каждом случае возможность использования этих радиостанций и содержателей явочных квартир для дальнейшего выявления и задержания агентов противника, а также для дезинформации вражеского командования.

8. НКВД республик и УНКВД краев и областей сообщения о проводимой работе, а также все получаемые следственно-агентурные материалы о дислокации, личном составе и методах работы разведки противника направлять во 2[-е] Управление НКВД СССР.

Особым отделам фронтов, округов и фронтов отчетность по этой линии представлять в Управление особых отделов НКВД СССР, которое информирует по этим материалам 2-е Управление НКВД СССР.

Начальнику 2-го Управления НКВД СССР тов. ФЕДОТОВУ организовать соответствующую разработку этих материалов и периодическую рассылку ориентировок по ним в органы НКВД на местах и в особые отделы фронтов, округов и флотов.

9. Контрразведывательному управлению НКВД СССР и КРО НКВД-УНКВД организовать:

а) единый учет и розыск выявленной агентуры противника, а также всех предателей, изменников родины и пособников врагу, скрывшихся из освобожденных городов и районов;

б) учет агентуры противника, предателей и изменников родины, находящихся на территории еще занятой немецко-фашистскими оккупантами.

Начальнику 2-го Управления НКВД СССР тов. ФЕДОТОВУ в трехдневный срок разработать и разослать на места инструкцию о порядке организации учета и розыска указанных выше контингентов.

10. Отчетность о ходе работ, во исполнение настоящего циркуляра, представлять соответственно во 2-е Управление НКВД СССР и в Управление особых отделов НКВД СССР один раз в декаду.

ВЕРНО СТ[АРШИЙ] ОПЕРУПОЛНОМ[ОЧЕННЫЙ] СЕКРЕТАРИАТА НКВД УССР СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Остапенко*

11 .III. [19]42 г.

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 35. – Спр. 2. – Арк. 109–111.
Завірена копія. Машинопис.

№ 33
Циркуляр НКВС УРСР про накопичення інформації стосовно дезертирів Червоної армії, військовополонених та інших осіб, які опинилися на окупованій території

30 березня 1942 р.

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

Начальнику Опер[ативной] *группы НКВД УССР*
Капитану госбезопасности тов. *Голубеву*
гор. *Купянск*

Для доклада руководящим органам нас интересует вопрос о дезертирах РККА, бывш[их] военнопленных, бежавших или отпущенных из лагерей и др[угих] категорий лиц призывного контингента, оставшихся на оккупированной противником территории.

По указанному вопросу нас интересует следующее:

1. Наличие в каждой отдельной области или районе дезертиров, бывш[их] военнопленных, бежавших или отпущенных из лагерей, лиц, попавших в окружение и не перешедших на сторону советских войск и лиц призывного контингента, не мобилизованных в РККА и не эвакуированных в глубокий тыл.

2. Привлечение немцами дезертиров и быв[ших] военнопленных к открытой антисоветской деятельности – службе в полиции, старостате, карательных отрядах, националистических формированиях «Вільне козацтво» и т. п., вербовка агентуры из этой среды.

3. Антисоветская агитация, проводимая дезертирами и пр[очее].

4. Разложенческая и провокационная работа, проводимая немцами среди лиц призывного контингента - запугивание расстрелом частями Красной Армии при переходе линии фронта или при освобождении местности и т. д.

Реагирование этих категорий людей на провокационную пропаганду немцев.

5. Настроение дезертиров, быв[ших] военнопленных и др[угих], их отношение к мероприятиям гитлеровских властей. Отсиживание в прифронтовых районах.

6. Факты активных действий бывш[их] военнопленных, не вышедших из окружения и др[угих] советских патриотов, а равно и дезертиров против немецких войск и фашистско-петлюровских властей. Готовность бывш[их] дезертиров, военнопленных и т.п. к партизанской, диверсионной деятельности против немцев.

7. Что намечают предпринимать дезертиры при приближении частей Красной Армии, намереваются ли они уходить с немцами или остаться. Намечается ли создание бандгруппировок.

Наличие оружия у дезертиров.

По перечисленным вопросам детально проинструктируйте агентуру, направляемую в тыл противника, и подробно опросите прибываемую с тыла агентуру, бежавших из лагерей военнопленных и других лиц, выходящих из вражеского тыла.

Все собранные материалы немедленно направляйте мне.

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАЧАЛЬНИКА 1[-Г0] УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Карлин*

ГДА СБ України. – Ф. 16. – Оп. 35. – Спр. 2. – Арк. 116–116 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 34
Постанова Державного Комітету Оборони № ГОКО – 1926 сс про порядок репресій членів сімей зрадників Батьківщини

24 червня 1942 р.

О членах семей изменников Родины
Постановление Государственного Комитета Обороны № ГОКО – 1926 сс
24 июня 1942 г.

1. Установить, что совершеннолетние члены семей лиц (военнослужащих и гражданских), осужденных судебными органами или Особым совещанием при НКВД СССР к высшей мере наказания по ст. 58-1 «а» УК РСФСР и соответствующим статьям УК других союзных республик: за шпионаж в пользу Германии и других воюющих с нами стран, за переход на сторону врага, предательство или содействие немецким оккупантам, службу в карательных или административных органах немецких оккупантов на захваченной ими территории и за попытку измены Родины и изменнические намерения, подлежат аресту и ссылке в отдаленные местности СССР на срок в пять лет.

2. Установить, что аресту и ссылке в отдаленные местности СССР на срок в пять лет подлежат также семьи лиц, заочно осужденных к высшей мере наказания судебными органами или Особым совещанием при НКВД СССР за добровольный уход с оккупационными войсками при освобождении захваченной противником территории.

3. Применение репрессий в отношении членов семей, перечисленных в пунктах 1 и 2, производится органами НКВД на основании приговоров судебных органов или решений Особого совещания при НКВД СССР. Членами семьи изменника Родины считаются: отец, мать, муж, жена, сыновья, дочери, братья и сестры, если они жили совместно с изменником Родины или находились на его иждивении к моменту совершения преступления или к моменту мобилизации в армию в связи с началом войны.

4. Не подлежат аресту и ссылке семьи тех изменников Родины, в составе которых после должной проверки будет установлено наличие военнослужащих Красной Армии, партизан, лиц, оказавших в период оккупации содействие Красной Армии и партизанам, а также награжденных орденами и медалями Советского Союза.

Друкується за: Информационный бюллетень «Мемориал». Выпуск № 27, том I «История». – М., 2003. – С. 45–46.

№ 35
Роз'яснення Головного воєнного прокурора і начальника Головного управління воєнних трибуналів № 0120/С-Д/002961 про порядок застосування Постанови ДКО від 24 червня 1942 р.

13 вересня 1942 р.

Разъяснение Главного военного прокурора
и начальника Главного управления военных трибуналов № 0120/С-Д/002961
13 сентября 1942 г.

В соответствии с Постановлением ГКО от 24 июня 1942 года ГОКО-1926 сс репрессированию подлежат совершеннолетние члены семей лиц (военнослужащих и гражданских), осужденных судебными органами или Особым совещанием при НКВД СССР к высшей мере уголовного наказания – расстрелу, и совершеннолетние члены семей лиц, заочно осужденных к высшей мере уголовного наказания – расстрелу. В то же время освобождаются от репрессирования семьи тех изменников, в составе которых, после должной проверки, будет установлено наличие военнослужащих Красной Армии, партизан, лиц, оказавших в период оккупации содействие Красной Армии и партизанам, а также награжденных орденами и медалями Советского Союза.

Таким образом, семьи осужденных за измену к лишению свободы репрессированию не подлежат.

Друкується за: Информационный бюллетень «Мемориал». Выпуск № 27, том I «История». – М., 2003. – С. 46.

№ 36
Директива начальника Першого головного управління воєнних трибуналів № 003486 з пропозиціями щодо репресування членів сімей зрадників Батьківщини

26 жовтня 1942 р.

Директива начальника Первого главного управления военных трибуналов
№ 003486
26 октября 1942 г.

В целях ускорения репрессирования членов семей изменников Родины и дезертиров, занимающихся бандитизмом, вооруженными грабежами и контрреволюционной повстанческой работой, Главное управление военных трибуналов, в соответ-

ствии с постановлениями Государственного Комитета Обороны СССР №№ 1926 сс от 24 июня 1942 г. и 2401 сс от 11 октября 1942 г., п р е д л а г а е т:

1. Председателям военных трибуналов фронтов, отдельных армий и флотов после утверждения военными советами приговоров на осужденных к ВМН по ст.ст. 58-1 «а» и 58-1 «б»:

а) за шпионаж в пользу Германии и других воюющих с нами стран;

б) за переход на сторону врага;

в) за предательство или содействие немецким оккупантам;

г) за службу в карательных или административных органах немецких оккупантов на захваченной ими территории;

д) за попытку к измене Родине и изменнические намерения;

е) за добровольный уход с оккупационными войсками при освобождении захваченной противником территории;

ж) дезертиров, занимающихся бандитизмом, вооруженными грабежами и контрреволюционной повстанческой работой;

з) командиров и политработников, отступающих с боевых позиций без приказа свыше и преданных военному суду командующими и военными советами фронтов (основание – директива НКЮ СССР и Прокурора СССР от 31 июля 1942 г. № 1096/щ);

и) командиров и политработников, во время боя срывающих с себя знаки различия и дезертирующих в тыл или сдающихся в плен врагу (основание – приказ Ставки Верховного Главного Командования Красной Армии № 270 от 16 августа 1941 г.),

а также на осужденных, независимо от меры наказания:

а) военнослужащих за побег или перелет за границу по ст. 58-1 «б»;

б) гражданских лиц, совершивших побег или перелет за границу (основание – Постановление Правительства от 7 декабря 1940 г.),

и по направлении копий приговоров по названным делам для исполнения – дела немедленно направлять в Главное управление военных трибуналов НКЮ СССР (г.Москва) для проверки выполнения требований настоящей директивы и последующей их передачи в НКВД СССР на предмет репрессирования совершеннолетних членов семей осужденных. К делу приобщать справку, когда и кому направлен приговор для исполнения.

Друкується за: інформаційний бюлетень «Меморіал» випуск № 27, том І «Історія». – М., 2003. – С. 46.

№ 37
План організації підйому і зв'язку з агентурою, залишеною в тилу противника по Миколаївській області

Листопад 1942 р.

Совершенно секретно

«Утверждаю»
Начальник управления НКВД УССР
Майор (Решетов)
«__» ноября 1942 г.

ПЛАН
организации подъема и связи с агентурой, оставленной в тылу противника по Николаевской области

Кличка	Место жительства	Краткая соц.-полит. характеристика	С каким заданием оставлен	Порядок обусловлен. связи
«Зефира»	г. Николаев, ул. Рыбная ,13	Полохова Елена Васильевна	Для ведения разведывательной работы по г. Николаеву. Состоит на связи у резидента «Инженера Корнева» – оперативный работник НКВД СССР, оставлен в Николаеве на нелегальном положении	Для связи с агентом «Зефира» установлен следующий устный пароль: Пароль: «Зефир» Отзыв: «Норд»
«Судовой»	г. Николаев, ул. Карла Маркса ,2	Мороз Владимир Васильевич	Для ведения разведывательной работы по г. Николаеву	Для связи с агентом «Судовой» установлен следующий устный пароль: Пароль: «Привет от Судова» Отзыв: «Что жил в Дебальцеве?»

«Эдмунда»	г. Николаев по улице Шевченко, 15 (квартал между улицами Советской и Рождественской, когда идти по направлению к Советской большой дом по правой стороне, с вывеской врага «Гольдмис»)	Дукарт Эмилия Осиповна	Для ведения разведыватель-ной работы по г. Николаеву. Состоит на связи у резидента «Инженера Корнева» – оперативный работник НКВД СССР, оставлен в Николаеве на нелегальном положении	Для связи с агентом «Эдмунда» установлен следующий устный пароль: Пароль: «Эдмунда» Отзыв: «Михайловский»
«Максимов»	г. Николаев, улица Купорная, 15	Соломин Иван Егорович (негласный сотрудник УНКВД)	Для ведения разведыватель-ной работы на судостроитель-ном заводе им. 61. Входит в состав резидентуры, как связист	Для связи с агентом «Максимовым» установлен следующий устный пароль: Пароль: «Привет от Максимова» Отзыв: «Карташев»
«Воронов»	г. Николаев, улица Свердлова, 41	Шаповалов Петр Андреевич (негласный сотрудник УНКВД)	Для ведения разведыватель-ной работы на судостроитель-ном заводе А. Марти. является руководителем резидентурой	Для связи с агентом «Вороновым» установлен пароль: Пароль: «Привет от Воронова» Отзыв: «Привет Щукин»
	г. Николаев, улица Советская, 21	Голян Илья Самойлович (рабочий порта)	Для ведения разведыватель-ной работы по порту г. Николаева. Входит в состав группы разведчиков.	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Вы Микронов» Отзыв: «Я рад.. по призва..»

	г. Николаев, улица Шевченко, 38	Дубленко Григорий Сергеевич (официант ресторана Морпорта)	Для ведения разведывательн-ой работы по порту г. Николаева. Входит в состав группы разведчиков	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Спросишь Сорокина Федора, работника ресторана» Отзыв: «Сорокина не знаю, а Петрова Федора знаю»
	г. Николаев, улица Маломорская, 38	Гончарова Серафима Александровна (домохозяйка)	Содержательница явочной квартиры в г. Николаеве	Для связи с ней установлен пароль: Пароль: «Вы знаете Пантисову» Отзыв: «Да, я знаю ее»
	с. Варваровка, ул. Шевченко, 8	Балашев Михаил Васильевич (агроном Ветлабора-тории)	Резервная группа агентуры по г. Николаеву	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Спросить Колю Луговского» Отзыв: «Я знаю, мы с ним учились в Бериславе»
	г. Николаев, улица Акима, 49	Крамаренко Иван Никитович (инспектор)	- - -	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Спросить Федю Славинского» Отзыв: «С ним работал в Варваровке»

	г. Николаев, улица Набережная, 1	Апорднев Петр Михайлович (работник Бибколлектора)	- - -	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Стоянов пришел с работы» Отзыв: «Дороги»
	г. Николаев, улица Розы Люксембург, 24	Устименко Лука Васильевич (пединститут)	- - -	Для связи с ним обусловлен пароль: Пароль: «Привет от Володи Перекопского» Отзыв: «Я с ним учился в Петербурге»
	г. Николаев, улица Б. Морская, 15	Скачев Роман Ануфриевич (преподаватель)	- - -	Для связи с ним установлен пароль: Пароль: «Упомянуть кличку Зернов и просить учителя Шляхова» Отзыв: «Да, такой учитель Шляхов был, но сейчас его нет»

Нач. 1 отделения 4 управления НКВД УССР
Лейтенант Госбезопасности (ОРЕШКИН)

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 1. – Арк. 48–50.
Оригінал. Рукопис.

№ 38
Додатковий список
учасників підпільно-партизанського руху по Миколаївській області, намічених і представлених до урядових нагород

23 серпня 1944 р.

№ п/п	Фамилия, имя и отчество	Год рожд.	Партийность	Название подпольной организации или партизанского отряда
1	Бутырь Дмитрий Константинович	1910	б/п	«Николаевский центр»
2	Бионосенко Мария Куприяновна	1924	б/п	- - -
3	Беликов Иван Сергеевич	1923	ВЛКСМ	- - -
4	Гиржов Леонтий Иванович	1901	б/п	- - -
5	Грузинова Елизавета Антоновна	1892	б/п	- - -
6	Дзюрилова Зинаида Кузьминична	1913	б/п	- - -
7	Жайворонок Алексей Корнеевич	1903	б/п	- - -
8	Жукова Ольга Ивановна	1922	б/п	- - -
9	Зеленная Анна Владимировна	1897	б/п	- - -
10	Зарицкая Зинаида Яковлевна	1923	б/п	- - -
11	Концов Александр Иванович	1912	б/п	- - -
12	Кубрак Александр Константинович	1919	ВЛКСМ	- - -
13	Кобякова Ульяна Григорьевна	1903	кнд. ВКП (б)	- - -
14	Мельниченко Андрей Иванович	1899	б/п	- - -
15	Мильев Федор Васильевич	1908	член ВКП (б)	- - -
16	Омельянчик Георгий Данилович	1917	б/п	- - -
17	Рубин Григорий Алексеевич	1905	б/п	- - -
18	Сцепинская Екатерина Васильевна	1891	б/п	- - -
19	Чернявская Антонина Селивестровна	1902	б/п	- - -
20	Чернозуб Сергей Васильевич	1914	б/п	- - -

21	Гончаров Михаил Тимофеевич	1918	ВЛКСМ	организация под руководством тов. Морозова
22	Красий Василий Леонтьевич	1907	б/п	- - -
23	Шевякова Диана Игнатьевна	1902	б/п	- - -
24	Дмитриева Полина Фадеевна		ВЛКСМ	Баштанский партизанский отряд
25	Зайцева Галина		ВЛКСМ	- - -
26	Карманович Петр Моисеевич	1896	б/п	Подпольная орг. «Патриоты Родины»
27	Яковлев Иван Денисович	1909	б/п	- - -
28	Могила Степан Моисеевич	1913	ВЛКСМ	- - -
29	Матвеев Кузьма Григорьевич	1905	член ВКП (б)	- - -
30	Айцеховский Петр Федорович	1902	б/п	- - -
31	Левина Раиса Израильевна	1915	б/п	Ново-Одесская подпольная орг.
32	Абакумов Дмитрий Иванович	1924	канд.ВКП(б)	- - -
33	Чернобай Иван Иванович		ВЛКСМ	- - -
34	Терентьев Владимир Васильевич	1924	ВЛКСМ	«Центр»
35	Стругачев Сергей Григорьевич	1912	ВЛКСМ	- - -
36	Тристан Владимир Николаевич	1921	канд. ВКП(б)	- - -
37	Евсеев Павел Николаевич	1896	б/п	- - -
38	Кирильченко Феофан Михайлович	1923	ВЛКСМ	разведгруппа т. Кирильченко
39	Розгонов Терентий Фомич	1861	б/п	- - -
40	Романцов Георгий Александрович	1930	б/п	- - -
41	Селиванов Демьян Ефимович	1895	б/п	- - -
42	Коваленко Константин Иванович	1896	б/п	- - -
43	Безушко Наталья Моисеевна		ВЛКСМ	- - -
44	Тимченко Григорий Илларионович	1899	б/п	- - -
45	Явкин Ефим Иович	1908	б/п	- - -

Зав. оргинструкторским отделом (Вищун)
Николаевского обкома КП(б) У

ГДА СБ України. – Спр .99607. – Т. 1. – Арк. 699–701.
Оригінал. Машинопис.

№ 39
Агентурне донесення на Чиповську О.

22 жовтня 1944 р.

3-е отделение — Совершенно секретно

Агентурное донесение

Источник: «Маяк», принял: Хлевной

В соответствии с полученым заданием источник дважды посещал квартиру гр. Чиповской Ольги и имел с ней беседу по вопросам ее жизни и деятельности в период оккупации.

Чиповская рассказывает, что ее муж Вершинский был расстрелян немцами, а сама она с этого времени начала принимать участие в деятельности подпольной организации и была связанна с ее участниками Борковым Зиновий Петровичем и Петровым Леонидом Ив. На вопросы источника о практической деятельности в подпольной организации Чиповская ничего существенного рассказать не может. В разговорах заявила источнику, что она до оккупации состояла членом ВКП(б). В данное время, якобы она состоит членом ВКП(б) и платит членские взносы, но партийное собрание посещает как желает, в связи с чем ее неоднократно вызывали и предупреждали по этому поводу.

По вопросу своей партийности Чиповская каждый раз рассказывает по другому, так например: на предыдущей беседе она заявила, что восстанавливаться в партию она не думает. Продолжая свою беседу с Чиповской, последняя заявила источнику, что вскоре после освобождения г. Николаева к ней приходили на дом сотрудники НКВД и предлагали ей секретно сотрудничать с органами НКВД, но она якобы отказалась. В процессе беседы Чиповская выражала свое недовольство тем, что в данное время правительство запретило продавать на рынке зерновые продукты, заявляя, что это приведет к голоду. Весь разговор происходил на квартире в отсутствии третьих лиц.

СПРАВКА: Чиповская по аг. материалам проходит неоднократно. Последняя в одной из бесед заявляла источнику, что ей известна группа лиц проводивших борьбу против Советской власти в настоящее время и если бы она желала могла бы якобы вступить в эту организацию.

МЕРОПРИЯТИЯ: Учитывая, что Петров Леонид является нашим источником, на очередной явке отобрать от него подробное донесение о Чиповской, после чего наметить мероприятия по дальнейшей разработке Чиповской.

верно: ст. лейтенант — Хлевной

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т .3. – Арк. 297.
Оригінал. Машинопис.

№ 40
Доповідна записка про результати перевірки роботи резидентури «КЕН»а і розшуку її учасників

1944 р.

Сов. секретно

НАЧАЛЬНИКУ 4 УПРАВЛЕНИЯ НКГБ СССР
Комиссару государственной безопасности 3 ранга –
тов. Судоплатову

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
о результатах проверки работы резидентуры «КЭН»а и розыска её участников

Согласно Вашему распоряжению 26 марта с.г. я выбыл из Москвы с опергруппой в город Николаев для установления результатов работы и розыска участников резидентуры 4-го Управления НКГБ СССР «КЭН»а, руководимой подполковником госбезопасности тов. ЛЯГИНЫМ Виктором Александровичем.

В результате соответствующей работы было установлено:

I

Зам. нач. ИНО подполковник госбезопасности тов. ЛЯГИН Виктор Александрович прибыл в г. Николаев из Москвы в конце июля 1941 года с задачей создать разведывательно-диверсионную резидентуру, осесть там на случай оккупации г. Николаева немецкой армией и проводить разведывательную и подрывную работу против немцев.

К августу 1941 г. тов. ЛЯГИНЫМ была создана резидентура, в состав которой вошли негласные сотрудники, прибывшие по окончанию 2-й Ленинградской спецшколы НКГБ в распоряжение УНКГБ по Николаевской области:

Лейтенант госбезопасности ГАВРИЛЕНКО Григорий Тарасович, 32-34 лет, уроженец хутора Андреева, села Первознановое Чутовского района Полтавской области (где проживают его родители), украинец, член ВКП(б). Его жена ДАВЫДОВА Александра до войны проживала в г. Ленинграде, Мучной переулок, дом №7, кв. № 11.

Ст. лейтенант госбезопасности СИДОРЧУК Александр Петрович, житель г. Киева, украинец, член ВКП(б). В г. Киев с по …онетской улице №23 кв. 3 (на Сталинке), проживают жена и сын.

Ст. лейтенант госбезопасности СОКОЛОВ Александр Васильевич, лет 32-33, житель гор. Вологда, русский, член ВКП(б).

Ст. лейтенант госбезопасности ЛУЦЕНКО Петр Платонович, лет 28-30, житель гор. Киева, украинец, канд. ВКП(б), в настоящее время работает во II-м Управлении НКГБ УССР.

Лейтенант госбезопасности КОВАЛЕНКО Иван, лет 32, житель села Табурищи, Кременчугского района, украинец, член ВКП(б).

Лейтенант госбезопасности НИКОЛАЕВ Александр, житель гор. Горького, где работал на автозаводе, русский, член ВКП(б).

Лейтенант госбезопасности СВИДЕРСКИЙ Демьян Андреевич, лет 30, в настоящее время находится в распоряжении ОК НКГБ УССР.

Лейтенант госбезопасности УЛЕЗЬКО Николай Васильевич, житель гор. Россошь, Воронежской области, где по улице Мичурина в доме №13 проживает его жена.

ПОЛОХОВА Елена Васильевна, агент УНКГБ по Николаевской области, «Зефир», содержательница консквартиры и продбазы.

ДЗЮРИЛОВА Зинаида Кузьминична, 1913 г.р., украинка, беспартийная, учительница средней школы гор. Николаева, содержательница консквартиры.

МОЛЧАНОВ Борис Иванович, лет 20, радист.

II

Резидентура «КЭН»а в гор. Николаеве просуществовала с августа 1941 года по 13 февраля 1943 года и за этот период ее участниками под руководством ЛЯГИНА Виктора Александровича была проделана большая работа. Произведенной проверкой, показаниями свидетелей и некоторых лиц, принимавших участие в осуществлении диверсий установлено следующее:

В декабре 1941 г. уничтожен путём поджога немецкий военный гараж и склад с автопокрышкой, находившийся в парке «Петровского». В результате сгорело до 30 автомашин, 100 комплектов автопокрышек и погибло до 40 немецких солдат. Исполнители: ГАВРИЛЕНКО Г.Т., КОВАЛЕНКО И. и член «Контрольного Комитета Николаевского центра» БОНДАРЕНКО Владимир.

В том же месяце уничтожен путём поджога склад с обмундированием, находившийся в помещении обувной фабрики. Исполнители: НИКОЛАЕВ А. и члены «Контрольного Комитета» ВОРОБЬЁВ Борис и БОНДАРЕНКО Владимир.

В том же месяце уничтожен путем поджога склад, где сгорело 4000 штук автопокрышек разных систем. Исполнители: ГАВРИЛЕНКО Г.Т., НИКОЛАЕВ А., КОВАЛЕНКО И.

9 марта 1942 года в районе местечка Соляное путём поджога и взрыва уничтожены постройки немецкого военного аэродрома, склад с горючим, 27 боевых самолётов разных марок, много авиамоторов, 2 ангара и до 35 тонн горючего. Исполнители: СИДОРЧУК А.П. и завербованный им местный немец, работавший на аэродроме КРЕЧЕТ Геннадий (10.3.42 г. арестован гестапо, а в августе 1942 г. отправлен в Германию).

В августе 1942 года в районе Широкая Балка на немецком военном аэродроме уничтожено 2 боевых самолёта и 4 тонны горючего. Исполнители: СИДОРЧУК А.П., СОКОЛОВ А.В.

В 1942 г. (месяц не установлен) на заводе им. Андре Марти потоплен мощный речной подъёмный кран. Исполнитель: ЛЯГИН В.А.

В том же году в паровозном депо ст. Николаев было выведено на длительное время 3 паровоза (расклёпаны). Исполнитель: КОВАЛЕНКО Г.Т.

В течение 1942 г. на разных перегонах Николаевской железной дороги (ст. Знаменка, ст. Явкино) пущено под откос 3 эшелона с военными грузами и организовано столкновение поездов. Исполнители: СОКОЛОВ А.В., КОВАЛЕНКО Г.Т.

В конце 1942 года на заводе Андре Марти, с румынского военно-морского катера похищена рация. Исполнитель: ЛЯГИН.

Таким образом, участниками резидентуры был нанесён немцам убыток в 45 млн. марок.

Кроме того, за период с 1941г. по апрель 1943 г. отпечатано и распространено до 16000 штук различных советских листовок и прокламаций.

Изложенное подтверждается показаниями свидетелей: ДУНЕНКО П., ПОЛОХОВОЙ Е., КЕЛЕМ Г., ДЗЮРИЛОВОЙ З., НИКОЛАИДИ З., КРИВОШЕИНА В. и членов «Контрольного Комитета» ВОРОБЬЁВА Б., БОНДАРЕНКО В.

III

Для легализации своего положения в оккупированном противником гор. Николаеве ЛЯГИН и большинство участников его резидентуры стремились работать на различных предприятиях города, а некоторые даже женились на местных жительницах. ЛЯГИН поступил работать инженером Планового отдела на заводе Андре Марти, женившись на местной немке ДУКАРТ (сбежала с немцами), СОКОЛОВ работал старшим кондуктором на жел. дороге, был женат на НИКОЛАИДИ, КОВАЛЕНКО – слесарем в паровозном депо. СИДОРЧУК работал на немецком военном аэродроме, женился на местной немке КЕЛЕМ Галине, УЛЕЗЬКО женился на СИДОРОВОЙ Елене и вместе с ЛУЦЕНКО работал на макаронной фабрике. ГАВРИЛЕНКО и НИКОЛАЕВ долгое время не работали. Занимались организацией диверсионной работы в городе.

В процессе работы ЛЯГИН установил в гор. Николаеве связь с патриотическими группами и так называемым «Контрольным Комитетом Николаевского центра» в составе председателя ЗАЩУК П. (повешен) и членов – БОНДАРЕНКО В. (жив), ВОРОБЬЕВ Ф. (повешен), КОМКОВ М. (расстрелян), ВОРОБЬЁВ Б. (жив). Этот Комитет руководил деятельностью отдельных патриотических групп в г. Николаеве и Николаевской области и партизанским отрядом НЕЧЕСАНОГО (жив) в Херсонских плавнях. Идейным руководителем всего подполья являлся ЛЯГИН В.А. Связь с «Николаевским центром» осуществлялась через участников резидентуры СОКОЛОВА А. и НИКОЛАЕВА А.

В конце января 1942 года и начале февраля 1943 года немцы начали прочесывать город в поисках рабочей силы для направления в Германию и на оборонные работы в район Днепропетровска.

Под мобилизацию попал и ГАВРИЛЕНКО, работавший в то время шофером-механиком при городской пожарной полиции. Во время облавы ему удалось бежать и скрыться на конскватире. Он принял решение заручиться официальным документом, который дал бы ему возможность освободиться от отправки в Германию.

С этой целью он 2 февраля 1943 года обратился за справкой к врачу туберкулёзнику ЛЮБЧЕНКО Марии Семёновне, выдававшей себя за пострадавшую от немцев участницу патриотического подполья интеллигенции гор. Николаева. Она действительно была арестована в 1942 году гестапо совместно с рядом врачей и представителей интеллигенции города, которые в последствии были осуждены и расстреляны, а ЛЮБЧЕНКО освобождена.

ЛЮБЧЕНКО пообещала ГАВРИЛЕНКО выдать справку о непригодности к физическому труду и попросила зайти 5 февраля. Прийдя к ней на квартиру в назначенное время ГАВРИЛЕНКО был схвачен засадой гестаповцев, а вечером того же дня на заводе был арестован ЛЯГИН.

Как видно из показаний свидетелей: ПОЛОХОВОЙ Е., ВЕГЕРЖИНСКОЙ К., ВОРОБЬЁВА Б., ДЗЮРИЛОВОЙ И КЕЛЕМ и находившегося в заключении вместе с ЛЯГИНЫМ ДУЛЬКАНОВА И., предала ЛЯГИНА и ГАВРЛЕНКО врач ЛЮБЧЕНКО М.С.

Будучи арестованным ГАВРИЛЕНКО не выдержал примененных к нему пыток, рассказал о деятельности резидентуры и выдал остальных товарищей. В результате 11 февраля 1943 года были арестованы ПОЛОХОВА Е., МОЛЧАНОВ Б., ПОНОМАРЕНКО В. (радисты), 13 февраля СОКОЛОВ, УЛЕЗЬКО, КОВАЛЕНКО и СОЛОМИН, а 13 мая 1943 г. ДЗЮРИЛОВА (содержательница явочной квартиры). Из состава резидентуры не были арестованы: НИКОЛАЕВ А., который скрывался в это время в Херсоне, ЛУЦЕНКО, который был направлен через линию фронта в 1942 году для установления связи с центром, и СВИДЕРСКИЙ, направленный ЛЯГИНЫМ в помощь подпольной организации в совхоз Шевченка.

Активный участник резидентуры СИДОРЧУК А.П. погиб при выполнения задания по взрыву в торговом порту в ноябре 1942 года.

Добиваясь показаний от ЛЯГИНА, палачи из гестапо систематически подвергали его пыткам и издевательствам. Подпольщик ПУЛЬКАНОВ И.Г., сидевший в одной камере с ЛЯГИНЫМ показал, что ЛЯГИН возвращался в камеру с допросов весь окровавленный, еле держась на ногах, но все же не терял духа. Его жестоко избивали нагайками, запускали иголки под ногти, ставили на горячую плиту, выкручивали цепями руки, кололи шилом в бедра, вырывали щипцами волосы на голове. Тело от шеи до пяток было покрыто коркой запекшейся крови, кожа полопалась, повреждено сухожилье левой ноги.

Чувствуя, что палачи до конца не оставят его в покое, ЛЯГИН в марте 1943 года решил кончить жизнь самоубийством. Он ночью перерезал себе вену на левой руке кусочком безопасной бритвы, бывшим у него в козырьке фуражки. Рано утром надзиратель увидел на полу камеры лужу крови, поднял тревогу. В бессознательном состоянии ЛЯГИНА вынесли из камеры и перенесли в тюремную больницу, где к его кровати поставили двух часовых. Через 8 дней он ещё больной вернулся в камеру. Вторичная попытка ЛЯГИНА покончить жизнь самоубийством не удалась, так как в результате повторного обыска все острые и режущие предметы были из камеры изъяты.

Не добившись показаний от ЛЯГИНА, гестаповцы устроили ему очную ставку с ГАВРИЛЕНКО, который указал на ЛЯГИНА как на руководителя всего Никола-

евского подполья. ЛЯГИН в присутствии следователей гестапо ударил ГАВРИЛЕНКО, назвав его провокатором, но не сознался.

По окончании следствия ЛЯГИН просил гестаповцев не расстреливать его, а повесить на видном месте гор. Николаева, но палачи, боясь организации побега и волнения в городе, не сделали этого.

Еще 17 февраля 1943 года были расстреляны гестаповцами, как заболевшие тифом, радисты резидентуры МОЛЧАНОВ Б. и ПОНОМАРЕНКО В. Остальные по окончании следствия 1 марта 1943 года были переведены в тюрьму, где их выводили под охраной на земляные работы на берег р. Ингул.

Оставшийся на свободе НИКОЛАЕВ при помощи членов «Николаевского центра» БОНДАРЕНКО В. и жен арестованных товарищей – КЕЛЕМ Г., НИКОЛАИДИ, СВИДРОВОЙ К. готовили организацию побега с работы ЛЯГИНУ и его товарищей.

Побег был дважды подготовлен, но в связи с тем, что все арестованные участники резидентуры одновременно бежать не могли, в частности УЛЕЗЬКО, который был болен, ЛЯГИН от побега отказался, заявив, что не хочет подвергать новым репрессиям остающихся товарищей и что бежать нужно всем вместе.

Во время работ на берегу Ингула ЛЯГИН имел возможность общаться с внешним миром через жен арестованных товарищей НИКОЛАИДИ, СВИДРОВУ и КЕЛЕМ, которые приносили им пищу, а однажды СВИДРОВА передала два нагана. НИКОЛАИДИ, посещая арестованных, делала неоднократно перевязку руки ЛЯГИНУ и устроила ему свидание с НИКОЛАЕВЫМ, который явился в форме полицейского и договорился о дне побега на 17 апреля 1943 года.

К назначенному времени все было подготовлено – явочные квартиры, одежда и машины для того, чтобы выехать за города.

Побег должны были совершить после обеда. Однако, перед обедом сбежал работавший с ними уголовник, гестапо немедленно возвратило всех в тюрьму и больше на работу из группы ЛЯГИНА никого не выпускали, а 19 мая все были снова переведены в гестапо.

17 мая 1943 года во время облавы по улице Черниговской и Никольской был убит при побеге НИКОЛАЕВ, строго по показаниям ВЕГЕРЖИНСКОЙ предали сестры КРАВЧЕНКО Тамара и Людмила. Последняя находится в настоящее время в г. Одессе, а Тамара скрылась. Материалы на КРАВЧЕНКО и их фотографии нами переданы по Одесской области для розыска.

29 мая 1943 г. гестаповцами был расстрелян СОКОЛОВ А. Участники резидентуры УЛЕЗЬКО, ПОЛОХОВА, КОВАЛЕНКО и СОЛОМИН были направлены в «Грейговский» концлагерь. Свидетели ВЕГЕРЖИНСКАЯ, НИКОЛАИДИ, СВИДРОВА, КРИВОШЕИН и тюремный врач СТАФЕЙЧУК – показали, что 17 июля 1943 г. ЛЯГИН Виктор Александрович и ГАВРИЛЕНКО Г.Т. были расстреляны. ПОЛОХОВА осуждена к году каторжных работ, ДЗЮРИЛОВА к 6 месяцам, остальные на разные сроки. 27 сентября 1943 года КОВАЛЕНКО, УЛЕЗЬКО и СОЛОМИН этапом из лагеря были отправлены в Рейхарский концлагерь (Германия). ДЗЮРИЛОВОЙ удалось из лагеря во время работы в поле бежать, и она до прибытия Красной Армии скрывалась в городе. ПОЛОХОВА находилась последнее время в тюремной больнице на излечении и была освобождена с приходом Красной Армии.

Провал резидентуры «КЭН» и арест ее руководителя подполковника госбезопасности тов. ЛЯГИНА Виктора Александровича, его заместителя лейтенанта госбезопасности ГАВРИЛЕНКО Григория Тарасовича и члена резидентуры НИКОЛАЕВА Александра произошел ввиду предательства:

ЛЮБЧЕНКО Марии Семеновны, бывшего врача туберкулезника II поликлиники города Николаева (бежала с немцами).

КРАВЧЕНКО Тамара – также бежала с немцами.

КРАВЧЕНКО Людмила (сестра Тамары) жительница города Николаева.

Полагаю необходимым ЛЮБЧЕНКО Марию Семеновну и КРАВЧЕНКО Тамару объявить во всесоюзный розыск. КРАВЧЕНКО Людмилу, установленную проживающей в г. Одессе – арестовать (материалы о КРАВЧЕНКО переданы во II отдел УНКГБ по Одесской области).

IV
ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подполковник госбезопасности тов. ЛЯГИН Виктор Александрович провел большую работу по созданию резидентуры в гор. Николаеве и проведению там разведывательно-диверсионной деятельности против немецких оккупантов, нанеся убыток противнику в размере до 45 миллионов марок (сумма эта была предъявлена ЛЯГИНУ во время следствия в гестапо).

Будучи арестованным ЛЯГИН держался стойко и несмотря на применяемые к нему самые ужасные пытки, твердо перенес пытки, не теряя присутствия духа и морально поддерживал находящихся с ним в заключении товарищей. Погиб честным и мужественным, непоколебимо верящим в правоту своего дела – дело партии ЛЕНИНА–СТАЛИНА, как подобает большевику-чекисту и патриоту.

Одним из самых преданных и мужественных участников резидентуры был ст. лейтенант госбезопасности СИДОРЧУК А.П., исполнивший несколько больших диверсий на аэродромах, уничтожил много авиамоторов, 2 ангара, до 40 тонн горючего и несколько солдат. СИДОРЧУК героически погиб в ноябре 1942 г. при выполнении очередного задания по уничтожению базы горючего в Николаевском торговом порту.

Хорошо проявил себя участник резидентуры ст. лейтенант госбезопасности СОКОЛОВ А.В. Работая на железной дороге старшим кондуктором, совершил ряд диверсий, в результате было разбито 5 эшелонов противника с боеприпасами и военными материалами и вместе с СИДОРЧУКОМ в августе 1942 года в районе Широкая Балка уничтожил 2 немецких самолета и 4 тонны горючего. Будучи арестованным, держал себя стойко и 29 мая 1943 г. был расстрелян гестаповцами.

Большую работу проделал лейтенант госбезопасности НИКОЛАЕВ А., поддерживая по заданию ЛЯГИНА связь с «Николаевским центром», патриотическими организациями гор. Херсона, проводя работу по распространению советских листовок и прокламаций. После ареста ЛЯГИНА и остальных участников резидентуры принимал деятельное участие в организации им побега. Погиб во время облавы 17 мая 1943 года при побеге от гестаповцев.

Радист МОЛЧАНОВ Борис Иванович систематически принимал сводки Совинформбюро, которые затем размножились и распространялись по городу. Был расстрелян гестаповцами 17 февраля 1943 года.

Ст. лейтенант госбезопасности ЛУЦЕНКО П.П. работая на макаронной фабрике, дважды засыпал в тесто битое стекло, чем была испорчена продукция, выпускаемая для германской армии. В 1942 году был направлен со специальным заданием через линию фронта для восстановления связи с Москвой, был ранен, но задание выполнил.

Лейтенант госбезопасности СВИДЕРСКИЙ Демьян Андреевич был направлен ЛЯГИНЫМ для участия в подпольной организации при совхозе «Шевченко» Николаевского района, где выполнял работу по созданию организации, а также поддерживал связь с подпольными организациями Николаева и Херсона. После ареста ЛЯГИНА выехал в г.Кременчуг, где находился до прихода частей Красной Армии.

Заслуживает внимания деятельность содержательницы конспиративной квартиры агента «Зефир» – ПОЛОХОВОЙ Елены Васильевны, на квартире которой была организована продовольственная база, находилась рация, похищенная с румынского военного катера, оружие и взрыв. материалы. ПОЛОХОВА Е.В. была арестована гестаповцами 11 февраля 1943 года и освобождена из тюрьмы только с приходом в город Николаев Красной Армии.

Содержательница конскквартиры ДЗЮРИЛОВА Зинаида Кузьминична была привлечена к работе в октябре 1941 года ГАВРИЛЕНКО Г.Т., впоследствии помогала ему в подборе и вербовке патриотически настроенных людей. В её квартире находился радиоприёмник и неоднократно перепрятывались члены резидентуры. Принимала участие в распространении листовок. Была арестована 13 мая 1943 года вследствие предательства завербованного ею АНДРЕЕВА Семёна Ивановича (военнопленный лейтенант РККА, который был арестован по уголовному делу и на следствии сообщил, что знает ГАВРИЛЕНКО и ДЗЮРИЛОВУ). В тюрьме и лагере находилась до 21 февраля 1944 г. Из лагеря бежала, во время работы на поле.

КЕЛЕМ Галина Адольфовна, боевая подруга СИДОРЧУКА А.П., знала о всей работе резидентуры и принимала в ней активное участие, предоставляя свою квартиру для совещаний, проводимых ЛЯГИНЫМ, неоднократно выезжала в населённые пункты за продуктами, которыми безвозмездно снабжала участников резидентуры. После гибели своего мужа – СИДОРЧУКА А.П. продолжала поддерживать связь с резидентурой и после ареста ЛЯГИНА и других участников его группы систематически помогала им материально. 1 июня 1943 года была арестована как участник организации, но показаний никаких не дала, вследствие чего была сильно избита, а затем освобождена.

ВЕГЕРЖИНСКАЯ Клавдия Антоновна была привлечена к работе резидентуры в мае 1942 г. ГАВРИЛЕНКО Г.Т. Работая уборщицей в немецкой фельджандармерии помогала резидентуре доставать готовые бланки фельджандармерии для обеспечения участников резидентуры. Похитила у немцев радиоприёмник, который был передан для херсонской подпольной организации. Достала в жандармерии наган, который СВИДРОВОЙ Е. был передан ЛЯГИНУ во время подготовки их побега. Занималась распространением советских листовок и прокламаций. 18 июня 1943 года

была арестована по обвинению в распространении советских листовок, однако в этом не созналась и была с этапом направлена в Германию, но по дороге к г. Бердичев бежала и до прихода Красной Армии скрывалась в Одессе.

НИКОЛАИДИ Зинаида Аристидовна была привлечена к работе в июне 1942 года СОКОЛОВЫМ А.В., который затем на ней женился. Она знала о работе резидентуры и почти всех её участников и сама активно помогала им в работе, особенно после ареста ЛЯГИНА и его группы. Систематически приносила им передачи, ухаживала за больным ЛЯГИНЫМ, делая перевязки больной руки. Поддерживала связь арестованного ЛЯГИНА с НИКОЛАЕВЫМ и устроила им свидание во время подготовки побега.

СВИДРОВА Елена Семёновна являлась с ноября 1941 года женой участника резидентуры УЛЕЗЬКО Н.В. и была им привлечена к работе. Особую активность проявила после ареста резидентуры ЛЯГИНА. Помогала арестованным товарищам материально, поддерживала связь между заключенными и товарищами, оставшимися на воле. Во время свидания с ЛЯГИНЫМ передала ему оружие во время готовящегося побега, принимала участие в организации свидания ЛЯГИНА с НИКОЛАЕВЫМ.

БЕСПАЛОВА Мария Еремеевна, старушка 68 лет, домработница жены ЛЯГИНА – ДУКАРТ, 4 месяца материально помогала ЛЯГИНУ во время его заключения.

Настоящее подаю на Ваше распоряжение.

СТ. ОПЕРУПОЛН. 4 ОТДЕЛА 4 УПРАВЛЕНИЯ НКГБ СССР
Майор госбезопасности (КАСЬЯНОВ)

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 8. – Арк. 12–20.
Оригінал. Машинопис.

№ 41
Доповідна записка начальника УНКДБ по Миколаївській області про діяльність підпільних організацій в період тимчасової окупації м. Миколаєва

5 червня 1945 р.

Совершенно секретно

Народному комиссару государственной безопасности
Комиссару государственной безопасности 3 ранга
Тов. Савченко
гор. Киев

Докладная записка

О деятельности подпольной партийной организации, существовавшей в период временной оккупации немцами гор. Николаева и состояние агентурно-оперативной

работы по расследованию причин провалов в партийном подполье и разработке лиц, подозреваемых в предательской деятельности.

В результате проведенной агентурно-оперативной работы Управлением НКГБ устанавливается, что в гор. Николаеве в период его временной оккупации немцами существовала подпольная большевистская организация, именуемая «Николаевским Центром», проводившая борьбу с немцами до момента ее разгрома немецкими контрразведывательными органами, сумевшими внедрить свою агентуру в число участников подпольной организации.

Как установлено, организатором, положившим начало подпольной работы и возглавившим непримиримую борьбу организации с немецкими захватчиками является – Корнев Виктор Александрович, официальный сотрудник НКГБ СССР, прибывший в августе 1941 года в гор. Николаев со специальным заданием по разведывательно-диверсионной работе в тылу противника.

Для помощи в работе Корневу была оставлена спец. группа лиц из числа негласного состава 3-го Спецотдела УНКГБ по Николаевской области, прибывших в гор. Николаев перед отступлением частей Красной Армии после окончание Ленинградской школы. В группу входили:

Гавриленко Георгий Тарасович (действительная фамилия не установлена), расстрелян немцами.

Сидорчук Александр Петрович, погиб при выполнении оперативного задания.

Николаев Александр, 1915 года рождения, уроженец гор. Горького, расстрелян немцами.

Васильев Владимир Александрович, уроженец г. Вологды, расстрелян немцами.

Коваленко Иван Наумович, 1915 года рождения, уроженец гор. Кременчуга, арестован немцами, осужден и был увезен в Германию.

Улезько Николай Васильевич, 1914 года рождения, уроженец гор. Россошь, арестован немцами, осужден и был увезен в Германию.

Полохова Елена Васильевна, жительница гор. Николаева, оставлена для работы в тылу противника Управлением НКГБ Николаевской области. Была содержательницей конспиративной квартиры, связной и разведчицей.

В феврале 1943 года была арестована СД, во время допроса дала показания о своей принадлежности к подполью и агентуре УНКГБ. Полохова нами арестована по подозрению в принадлежности к агентуре противника. Следствие по делу закончено, дело направлено на рассмотрение Особого Совещания НКВД СССР.

С захватом немцами гор. Николаева, Корнев с участниками своей спецгруппы развернул большую работу по выявлению людей, преданных Советской власти и искавших путей к организации борьбы против немцев. Из числа таких лиц, с которыми Корнев связался, известны:

Палаганюк Анатолий Васильевич, действительная фамилия – Андреев Владимир Иванович, работник Разведуправления Красной Армии, бывший нач. СПО УНКВД Красноярского Края, в Николаев заброшен в мае 1942 года вместе с радистом Днищенко Александром Васильевичем. Прибыв в Николаев, Палаганюк-Андреев создал подпольную группу по работе в тылу с врагом. По имеющимся данным расстрелян немцами.

Комков Филипп Антонович, 1918 года рождения, кандидат ВКП(б), летчик, лейтенант РККА (расстрелян немцами). Комков в свою очередь был связан с Бондаренко В.В.

Бондаренко Всеволод Васильевич, 1913 года рождения, член ВКП(б), в начале Отечественной войны служил в Красной Армии в звании лейтенанта, попал в окружение немцев, после чего возвратился в гор. Николаев, создал подпольную группу из нескольких человек, которая к этому времени работы не проводила за исключением слушания сводок Совинформбюро. В данное время проживает в Лысогорском районе Николаевской области.

Кроме того, Корнев и участники его спецгруппы, имея обширные связи с патриотически настроенными людьми ряда промпредприятий, учреждений и важных военных объектов и, преследуя цель вовлечь возможно большое число патриотически настроенных советских граждан в активную борьбу с немцами и объединить стихийно возникшие подпольные группы, в начале 1942 года создал областную подпольную организацию под названием «Николаевский Центр», набрав при этом, главным образом из числа руководителей разрозненных подпольных групп, руководящий орган подпольной организации, который именовался «Комитетом Николаевского Центра».

В состав руководящего органа – Комитета подпольной партийной организации «Николаевский Центр» вошли:

Палаганюк Анатолий Васильевич, действительная фамилия – Андреев Владимир Иванович, председатель Комитета.

Защук Павел Яковлевич – заместитель председателя Комитета.

Бондаренко Всеволод Васильевич, – заместитель председателя Комитета.

Комков Филипп Антонович – член Комитета.

Воробьев Федор Александрович – член Комитета.

Сам Корнев в состав Комитета не вошел, а со своей спецгруппой занимался разведывательно-диверсионной работой против немцев и в основном руководил всеми подпольными организациями в Николаевской области.

Заместителем его являлся Палаганюк – Андреев, являвшийся председателем Комитета подпольной организации «Николаевский Центр».

Перед участниками Комитета подпольной организации «Николаевский Центр» Корневым были поставлены следующие задачи:

– организация активных разведывательно-диверсионных групп и всемерная активизация их деятельности;

– организация печатания и распространения агитационных материалов, разоблачающих немецких оккупантов.

Как устанавливается из материалов проверки оперативной группы Штаба партизанского движения 3-го Украинского фронта, а также из агентурных и следственных данных, полученных в ходе разработки участников подпольной организации, подозреваемых в провокаторской и предательской деятельности в партийном подполье, за период деятельности подпольной организации «Николаевский Центр», ею совместно с участниками спецгруппы Корнева и в основном под его руководством была проведена следующая работа:

В состав подпольной организации было вовлечено до 70 человек основных ее участников, принимавших активное участие в подпольной деятельности, преобладающее большинство которых впоследствии было арестовано и расстреляно немцами.

15-го декабря 1941 года был подожжен немецкий воинский вещевой склад, в результате чего сгорело 18 автомашин с обмундированием.

25-го декабря 1941 года в саду им. Петровского в гор. Николаеве был взорван склад горючего. Сгорело 15 автомашин, несколько бочек бензина и было убито несколько немецких солдат. После этой диверсии немцы наложили на городское население контрибуцию в сумме 500 тыс. руб.

2-го января 1942 года в том же саду им. Петровского была проведена вторая диверсия по уничтожению склада горючего, в результате чего сгорело более 30 тонн бензина, 20 автомашин и запасные части к автомашинам.

В марте 1942 года была совершена диверсия на немецком аэродроме, в результате которой сгорело до 30-ти самолетов и большое количество горючего. За указанную диверсию немцы повесили 10 человек заложников, жителей гор. Николаева.

Летом 1942 года на румынском пароходе, находившемся в ремонте на заводе им. А. Марти, был произведен взрыв котла.

В феврале 1943 года было организовано похищение радиопередатчика с румынского военного катера.

Большую работу подпольная организация провела по печатанию и распространению агитационных материалов, листовок, обращений, призывов и т. п. Всего было выпущено патриотических агитационных материалов до 15 тис. экземпляров.

Значительная работа была проведена по освобождению советских граждан из лагерей военнопленных и сохранению молодежи от угона в Германию.

Кроме этого, организацией проводилось вредительство и саботаж на промышленных предприятиях, используемых немцами.

Из данных, полученных от лиц, содержавшихся в тюрьме у немцев совместно с Корневым, известно, что в обвинительном акте по его делу немцы указывали, что в результате совершенных организацией диверсий был нанесен материальный ущерб оккупантам в сумме 50 млн. рублей.

В результате проведенных Управлением НКГБ агентурно-оперативных мероприятий, а также из заключения оперативной группы Штаба партизанского движения 3-го Украинского фронта, производившей проверку деятельности подпольных организаций гор. Николаева и районов области, установлено, что контрразведывательные органы противника, в частности СД сумели внедрить большое число своей агентуры и провокаторов в среду участников подпольной большевистской организации «Николаевский Центр», в результате чего организация в своей работе имела большие провалы и была почти полностью разгромлена органами СД. Так, из общего количества 66-ти основных участников организации, принимавших активное участие в ее работе, немцами было повешено, расстреляно и замучено в застенках СД до 40 человек.

Первый удар был нанесен немецкой контрразведкой подпольной организации «Николаевский Центр» 14-го сентября 1942 года, когда на явочной квартире органи-

зации в доме № 37 по ул. 3-й Слободской был арестован председатель Комитета Палаганюк, он же Андреев Владимир Иванович.

По показаниям участника Комитета подпольной организации Бондаренко В.В. – Палаганюк-Андреев был арестован благодаря предательству члена подпольной организации, в прошлом депутата городского совета, провокатора – Соловьевой Марии Ивановны (Бежала с немцами, нами разыскивается).

Допрошенная нами участница подпольной организации Лобова Александра Кузьминична об обстоятельствах ареста немцами Палаганюка-Андреева показала:

«14-го сентября 1942 года на явочной квартире в доме № 37 по ул. 3-й Слободской у гражданки Елизаветы Антоновны я должна была иметь встречу с руководителем подпольной организации Палаганюком-Андреевым.

Идя на встречу и не доходя до явочной квартиры два-три дома, мне сообщили, что Елизавета Антоновна только что арестована гестапо и вместе с ней арестован был Палаганюк-Андреев.

После этого я вернулась домой и поставила в известность работавшего под руководством Палаганюка радиста Днищенко.

Спустя некоторое время соседка содержательницы явочной квартиры, по имени Маруся, рассказала мне, что арест Палаганюка и Елизаветы Антоновны был проведен следующим образом: гестаповцы и вместе с ними Соловьева М.И. приехали на квартиру, когда Палаганюк-Андреев туда еще не пришел. Всех жильцов дома гестаповцы согнали в одну квартиру и заперли, а сами организовали засаду в квартире, так и вокруг дома. Когда пришел Палаганюк – он был ими арестован и увезен. Соловьева М.И. уехала вместе с гестаповцами на машине».

По этому же вопросу жена участника подполья, расстрелянного немцами – Коген-Оглы Эмиль Аврамовна на допросе 18 августа 1944 года показала:

«Мой муж Коген-Оглы Яков Маркович в период оккупации гор. Николаева открыл парикмахерскую и работал парикмахером. Одновременно он был участником подпольной большевистской организации и имел связи с Палаганюком А.В., Соловьевой М.И. и другими. Участники подполья проводили там свою работу. Я лично хотя участницей организации не являлась, но через мужа о их работе была осведомлена, одно время хранила принадлежащий организации радиоприемник. Мне известен факт, когда в начале сентября 1942 года Соловьева М.И., придя в парикмахерскую, заявила, что она была арестована СД, обвиняли ее как участницу подполья, подвергали обвинениям, при этом она даже показала мне синяки, нанесенные ей розгами. Какие она дала в СД показания и при каких обстоятельствах была освобождена, Соловьева не говорила.

Спустя примерно недели две после этого мой муж был арестован гестапо. При аресте мужа присутствовала и Соловьева, которая приехала вместе с гестаповцами в машине.

В этот день был также арестован и Палаганюк – Андреев».

Следующий удар по подпольной организации «Николаевский Центр» был нанесен немцами в начале ноября месяца 1942 года. В этот день арестован член Комитета – Воробьев Федор Алексеевич, которого предал участник подпольной организации, провокатор СД Круглов Владимир Антонович. Допрошенный нами в качестве

свидетеля член Комитета подпольной организации «Николаевский Центр» Бондаренко В.В. об этом показал:

«… Воробьев Федор Алексеевич был арестован 4-го ноября 1942 года в тот момент, когда он прибыл по служебным делам в контору облпотребсоюза в кабинет Сокаро, которого до этого он пытался привлечь к подпольной работе. Круглов Владимир был вовлечен в подпольную организацию по рекомендации Кубрака А.К., выдавал себя за военнопленного капитана-лейтенанта военно-морского флота и представителя Таврической подпольной военной организации, которой как будто руководил оставленный по спецзаданию полковник Пеньков. Круглов быстро вошел в доверие и присутствовал на собрании актива организации на конспиративной квартире в доме №49 по ул. 5-й Военной при выборах руководящего органа подпольной организации, знал Воробьева Ф.А. как активного работника организации.

Еще до ареста Палаганюка в связи с порчей рации организация не имела связи с Москвой. Узнав об этом, Круглов заявил, якобы у них в Таврической организации связь с Москвой бесперебойная, он сможет обслужить и подпольную организацию «Николаевский Центр». Палаганюк за несколько дней до своего ареста дал Круглову сведения для передачи их в Москву, которые последним были переданы в гестапо. Когда Палаганюк был уже арестован, я получил записку от члена Комитета Защука, который писал:

«Палаганюк передает привет и предлагает тебе и Комкову выехать из города».

Кроме того, Защук писал, что Круглов является провокатором, а «полковник Пеньков» – агент гестапо».

Допрошенная нами мать жены Палаганюка – Сцепинская Екатерина Васильевна, подтвердила провокаторскую деятельность Круглова Владимира и показала:

«Находясь под стражей, Палаганюк под конвоем был доставлен в мою квартиру для свидания со своими детьми. В записке, которую Палаганюк оставил в одном из носков, он писал:

«Поблагодарите Кубрака и Круглова за то, что они вовремя доставили материалы в гестапо о том, что мальчики возвратились».

Эти же данные, показывая вместе с тем обстоятельства содержания в СД Палагнюка, позволяют подозревать и его в причастности к предательству подпольной организации, что нами тщательно исследуется агентурным путем.

В этом же ноябре м-це 1942 года немцами были арестованы и повешены участники подпольной организации – разведчики Хоменко Виктор Кириллович, 1926 года рождения, Кобер Александр Павлович, 1926 года рождения, жители гор. Николаева, которые в июле м-це 1942 года руководителями подпольной организации Корневым и Палаганюком были посланы на «Большую землю» с агентурными материалами и после успешного выполнения этого задания возвратились из Москвы обратно в город Николаев вместе с радисткой Клавой.

По заключению опергруппы Штаба партизанского движения 3-го Украинского фронта и показаниям участника подполья Бондаренко В.В., Хоменко Виктора и Кобера Александра выдал Круглов, который лично знал о них все подробности и после ареста Воробьева, разведчиков Хоменко и Кобера и ряда других участников подполья, скрылся из гор. Николаева.

В конце ноября 1942 года СД были арестованы член Комитета подпольной организации «Николаевский Центр» Защук Павел Яковлевич, участница подпольной организации Андрющенко Нина Петровна и другие.

По показаниям участника подполья Лободы Петра, находившегося в то время под арестом в СД, известно, что Защук, находясь под стражей, не выдержал пыток и начал выдавать участников подполья.

Защук выдав пароль в с. Новую Одессу к участнику подполья Печенерскому Степану Антоновичу (расстрелян немцами) и в записке к последнему написал, чтобы он расшифровал список Ново-Одесской организации и явился на одну из квартир в гор. Николаеве, где впоследствии Печенерский был арестован СД. По агентурным данным при нем был обнаружен список Ново-Одесской подпольной организации, после чего немцами были арестованы большинство ее участников.

Такой же разгром постиг и подпольную организацию в Ново-Бугском районе, Николаевской области.

Допрошенная нами сестра жены Защука – Дзюба Килина Павловна по вопросу ареста участников подполья в Ново-Бугском районе показала:

«…В период оккупации Николаевской области немцами я проживала в Ново-Бугском районе и выполняла отдельные поручения участника подполья своего зятя Защука П.Я., который осенью 1942 года был арестован немцами и расстрелян. Перед арестом Защук с участницей подполья Ниной приехал ко мне в Ново-Бугский район и заявил, что их подпольная организация разгромлена немцами, многие участники арестованы, что они с Ниной не вернутся в Николаев и выедут в гор. Запорожье, предложив при этом выехать и мне.

Примерно на пятый день после выезда Защука в Николаев, из Николаева приехал участник подполья по Ново-Бугскому району по имени Саша и сообщил мне, что Защук арестован, а примерно спустя дня два после этого в Новый Буг к Саше приехал из Николаева неизвестный человек, вызвал к Саше меня и заявил, что он от Защука, якобы сидел вместе с ним в одной камере, бежал и прибыл по заданию Защука, чтобы мы достали подводу для вывозки оружия для подпольщиков. При этом он назвал Саше пароль Защука. Подводу я пообещала достать. Вернувшись домой мне заявили, что приходили ко мне какие-то два мужчины и спрашивали меня, говорили, что из Николаева. Я поняла, что это какая-то ловушка и ночью скрылась, выехав в гор. Запорожье, а прибывший из Николаева неизвестный действительно оказался агентом гестапо и арестовал до 15 человек участников подпольной организации по Ново-Бугскому району».

4-го января 1943 года по предательству Круглова были арестованы участники организации «Николаевский Центр» руководитель подпольной группы на «Сантехзаводе» в гор. Николаеве – Соколов Василий Иванович и участники подполья, работавшие на этом же заводе – его брат – Соколов Иван Иванович и братья Лебедевы Леонид Иванович и Пантелей Иванович.

Арестованный немцами Соколов Василий Иванович был зверски замучен в СД, Лебедев Леонид Иванович был осужден и заключен в лагерь, а при отступлении немцев увезен в Германию. Соколов Иван Иванович и Лебедев Пантелей Иванович были СД завербованы в качестве агентов и из-под стражи освобожден.

Вскоре после ареста братьев Соколовых и Лебедевых немцами была арестована и расстреляна участница подполья – содержательница явочной квартиры – Зимова Ирина и ее муж Кныш Филипп (расстрелян немцами). Эту квартиру хорошо знал Лебедев Леонид Иванович, который, по-видимому, и выдал ее.

Находясь под стражей, Лебедев Леонид вместе с сотрудниками СД приезжал домой, отдал им хранившуюся у него подпольную типографию и пистолет. При этом Лебедев Л.И. привез детям гостинцы и жене дал денег.

Тогда же был арестован СД поддерживавший связь с участниками подполья Егошенко Григорий Васильевич, которого хорошо знали братья Лебедевы.

В феврале 1943 года СД был арестован основной руководитель подпольных организаций Корнев Виктор Александрович и участники его спецгруппы - Гавриленко Георгий Тарасович, Полохова Елена, Васильев Владимир, Улезько Николай и Коваленко Иван.

Арестованная нами Полохова Елена на допросе показала, что Гавриленко Г.Т., находясь под стражей, не выдержал пыток и выдал Корнева как руководителя подпольных организаций области.

По показаниям участника подполья Бондаренко В.В. – Корнев и Гавриленко были арестованы по предательству являвшейся до этого участницей подполья - провокатора Любченко Марии Семеновны, по специальности врача, которая ходила на квартиру к Корневу и его «жене» – немке Дукарт Магде, на которой Корнев женился для большей конспирации в работе.

Гавриленко был арестован на квартире Любченко в тот момент, когда он явился к ней за получением фиктивной справки.

В результате принятых мер розыска 2-м Отделом УНКГБ установлена и арестована в мае м-це с.г. крупный предатель партийно-советского подполья в городе Николаеве, агент немецких контрразведывательных органов «Абверштелле Юга Украины» и Николаевского окружного управления СД –

Любченко Мария Семеновна, 1889 года рождения, уроженка гор. Белгорода, Курской области, русская, имеет высшее образование, из семьи торговца, врач-туберкулезник. До июня 1942 года состояла в ВКП(б). В период оккупации работала врачом поликлиники в гор. Николаеве.

Из агентурных материалов, а также показаний разоблаченных агентов и официальных сотрудников немецких контрразведывательных органов установлено, что Любченко является одновременно агентом двух немецких контрразведывательных органов – «Абверштелле Юга Украины» и СД, вела активную предательскую деятельность среди партийно-советского актива и участников подпольной организации в гор. Николаеве.

Арестованный ОКР «Смерш» официальный резидент «Абверштелле Юга Украины» белоэмигрант Кошарновский Василий Владимирович показал, что Любченко была завербована в качестве агента Фоссом или Громовым. Спустя некоторое время, как показал Кошарновский, Любченко была перевербована СД находилась на связи у следователя Реллинга, которого неоднократно посещала.

Будучи нами допрошена, Любченко в своей принадлежности к агентуре немецкой контрразведки созналась и показала, что в июне 1941 года она была оставле-

на Сталинским РК КП(б)У для подпольной работы в тылу у немцев. С этой целью секретарь РКП(б)У связал ее с руководителем группы Сотниковым, от которого она получила чистый бланк паспорта и деньги для передачи названным ей другим участникам партийного подполья.

В целях конспирации в подпольной работе, Любченко было предложено перебраться из своей квартиры по другому адресу в дом Алексеева, где она пробыла несколько дней, затем ушла на старую квартиру, легализовалась и, решив уклонится от дальнейшей подпольной работы, явилась на регистрацию в фельдкомендатуру, откуда как врач была направлена на работу в городскую поликлинику № 2.

В августе 1942 года с Любченко связалась участница подполья Онуфриенко Вера, которая по предложению Любченко переехала из Привольнянского района, где она скрывалась, в гор. Николаев, и сгруппировала вокруг себя до 5 человек советских патриотов, в основном членов ВКП(б), с целью активной борьбы против немцев. Со всеми этими лицами была связана и Любченко, будучи осведомлена о их подпольной деятельности.

8 июня 1942 года эти лица, в том числе и Любченко, были арестованы СД. Став на путь предательства, Любченко на первом же допросе созналась, что является членом ВКП(б), оставлена для подпольной работы в тылу у немцев и выдала всех арестованных совместно с ней участников подполья, трое из которых затем были немцами расстреляны.

Как далее показала Любченко, 22 июня 1942 года она в кабинете следователя СД Реллинга была им предоставлена русскому белоэмигранту, сотруднику немецкой контрразведки (как указано выше ФОССУ или ГРОМОВУ), которым была завербована в качестве агента для предательской деятельности в партийно-советском подполье, освобождена из-под стражи.

Любченко в своих показаниях в УНКГБ созналась в предательстве ею немцам более 20 человек участников партийно-советского подполья, в том числе руководящего состава подпольной организации «Николаевский Центр» – Корнева и Гавриленко.

В ходе агентурно-оперативных мероприятий по расследованию обстоятельств разгрома немцами подпольной организации «Николаевский Центр» и выявления немецкой агентуры и провокаторов, предававших участников подполья, также арестованы и разоблачены:

Дидух Николай Дмитриевич, 1914 года рождения, уроженец Житомирской области, из крестьян-середняков, украинец, беспартийный.

В период пребывания на оккупированной территории в гор. Николаеве являлся участником подпольной группы. В апреле 1943 года был арестован СД, на допросе сознался в причастности к подполью, после чего был завербован в качестве агента СД. Дидух Николай осужден к ВМН.

Дидух Татьяна Яковлевна, 1921 года рождения, уроженка и жительница города Николаева, украинка, беспартийная.

В 1943 году была завербована СД в качестве агента. Совместно со своим мужем – Дидух Николаем, Дидух Татьяна предала шесть человек участников подполья, которые были немцами арестованы и расстреляны. Следствие по делу закончено, Дидух Татьяна приговорена к 10 годам ИТЛ.

Полтавец Иван Васильевич, 1914 года рождения, уроженец Днепропетровской области, украинец, со средним образованием.

Имел связь с участником подпольной организации «Николаевский Центр» Воробьевым Федором Алексеевичем. В конце 1942 года был арестован СД и, после дачи показаний о своей причастности к подполью, был завербован в качестве агента СД, получив задание разыскать участника подполья Кикоть Георгия Анатольевича. Следствие по делу закончено и направлено по подсудности.

Соколов Иван Иванович, 1916 года рождения, украинец, беспартийный.

Имел связь с участником подполья, в январе 1943 г. был арестован СД, на допросе дал показание в принадлежности к подполью, после чего был завербован в качестве агента и получил задание разыскать связную по имени Вера, но задание якобы не выполнил. Следствие по делу закончено. Дело направлено на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР.

Лебедев Пантелей Иванович, 1916 года рождения, холост, член ВЛКСМ.

Имел связь с участником подполья. В январе 1943 г. был арестован СД, на допросах признался в принадлежности к подполью, после чего был завербован в качестве агента, из-под стражи был освобожден и получил задание разыскать участников подпольной организации «Николаевский центр» а также доносить о лицах, враждебно настроенных к немцам. Следствие по делу закончено и направлено по подсудности.

Полохова Елена Васильевна, 1908 года рождения, уроженка и жительница города Николаева, беспартийная.

Являлась участницей подпольной организации «Николаевский Центр» и содержательницей конспиративной квартиры. Следствие по делу закончено. Дело направлено на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР.

Предатели партийного подполья – агенты немецких контрразведывательных органов - СОЛОВЬЕВА Мария Ивановна и КРУГЛОВ Владимир Антонович бежали вместе с немцами и нами объявлены в розыск.

Подозреваемый в предательстве партийного подполья и принадлежности к агентуре немецких контрразведывательных органов Сокарро Василий Кузьмич, находится в настоящее время в спецлагере НКВД № 258 в гор. Харьков и разрабатывается ОКР «СМЕРШ», о чем нами сообщалось во 2-ое Управление НКГБ УССР. Согласно полученного отношения за № 10850/2 от 22.11.44 г. Сокарро затребован в наше распоряжение, но до настоящего времени не этапирован.

За последнее время Управлением НКГБ добыты данные, дающие основание подозревать в принадлежности к агентуре СД и предательстве участников партийного подполья лиц, их числа которых в первую очередь заслуживают серьезного оперативного внимания фигуранты заведенного в апреле месяце 1945 года агентурного дела «ЛЖЕЦЫ»:

1. Бондаренко Всеволод Васильевич, 1913 года рождения, уроженец с. Казанки, Казанковского района, Николаевской области, украинец, до 1941 года член ВКП (б).

С 1932 года Бондаренко находился в Красной Армии в звании лейтенанта, а в период начала Отечественной войны был командиром батареи 203 артполка, 15 Сивашской дивизии.

В августе 1941 года попал в окружение и прибыл на жительство в гор. Николаев, оккупированный к тому времени немецкими войсками.

Проживая в гор. Николаеве, Бондаренко установил связь с бывшим инженером завода им. А. Марти Воробьевым Борисом Ивановичем, с которым организовали вокруг себя небольшую группу патриотически настроенных советских граждан, однако активной подпольной работы в этот период времени не проводили, ограничиваясь обсуждением положения на фронтах.

В январе 1942 года Бондаренко В.В. через участника спецгруппы, руководимой Корневым, установил связь с последним и с того времени работал под его руководством.

В начале 1942 года Бондаренко по указанию Корнева вошел в состав руководящего Комитета подпольной организации «Николаевский Центр».

В мае 1942 года по заданию Комитета Бондаренко В.В. и Воробьев Б.И. из города Николаева были направлены в район Знаменка-Шпола, для организации там партизанского отряда, но в пути следования в гор. Бобринец были арестованы полицией, находились под стражей около двух недель, после чего, якобы, из-под стражи бежали и возвратились в гор. Николаев.

В середине сентября 1942 года начался разгром немецкой контрразведкой подпольной организации «Николаевский Центр» и планомерно продолжался до февраля 1943 года, а затем был нанесен основной удар, в результате которого были расстреляны основные руководители организации за исключением Бондаренко В.В. и Воробьева Б.И.

Поведение Бондаренко в период разгрома организации весьма подозрительно. Конспиративные квартиры организации, которые были известны Бондаренко, были СД разгромлены, а их содержатели арестованы и расстреляны.

5-ого декабря 1942 года СД был совершен налет на конспиративную квартиру по улице Алексеевской дом № 3, содержатели которой, Иванов Петр и его жена Мария Дмитриевна были арестованы и расстреляны. За два часа до ареста Ивановых квартиру посетил Бондаренко, оставив в ней рацию и радистку.

В том же декабре м-це 1942 года СД был совершен налет на конспиративную квартиру по улице 5-я Военная, № 49, содержатель ее Горлай Григорий был арестован и расстрелян.

5 января 1943 года СД была разгромлена конспиративная квартира по улице Спасской, д. № 59, содержательница ее Корень Екатерина Дмитриевна была арестована и расстреляна. Накануне расстрела Бондаренко явился на эту квартиру и имел здесь встречу с участниками подполья Николаевым Александром и Корень Тамарой, сумевшими во время налета скрыться.

9 января 1943 года СД был совершен налет на конспиративную квартиру организации по улице Севастопольской дом № 85, содержатели ее Зимова Ирина и ее муж Кныш Филипп были арестованы и расстреляны. При налете на эту квартиру Бондаренко также, якобы, шел туда за хранившимися на ней боеприпасами, но арестован не был, якобы оказал вооруженное сопротивление и скрылся.

После разгрома подпольной организации, Бондаренко, оставаясь на свободе, до прихода Красной Армии подпольной деятельностью не занимался.

В феврале 1945 года источник «Пархоменко» сообщила, что, проживая в период оккупации по адресу ул. Спасская № 59, где находилась конспиративная квартира подпольной организации, она являлась свидетелем разгрома этой квартиры СД. В конце 1944 года, она, проходя по улице в гор. Николаеве, опознала одного из участников засады СД на вышеуказанной квартире. Наблюдая за ним, с целью установления его местожительства или места работы «Пархоменко» встретила Бондаренко В.В., которому указала на этого человека и потребовала его задержать, но Бондаренко никаких мер к задержанию не принял, заявив, что источник ошибся.

2. Лобода Петр Тихонович, 1918 года рождения, уроженец села Троицкое, Ново-Одесского района, Николаевской области, украинец, беспартийный, женат, имеет образование 7 классов.

Проживая в оккупированном гор. Николаеве, Лобода с июня 1942 по декабрь 1942 года работал полицейским в лагере военнопленных, а затем официальным сотрудником в жандармерии, одновременно поддерживая связь с подпольной организацией «Николаевский Центр». Работая полицейским, Лобода лично избивал советских граждан, арестованных немцами.

В январе 1943 года Лобода в числе других участников подполья был арестован СД, на допросах дал показания о своей принадлежности к подпольной организации и выдал других известных ему участников подполья, которых изобличал на очных ставках. В августе 1943 года Лобода, якобы, путем пролома стены из-под стражи бежал. Однако, это обстоятельство вызывает серьезные сомнения, тем более, что по агентурным данным Лобода использовался СД в качестве агента-камерника и совершить побег из подвала в карцере не мог.

После освобождения гор. Николаева Лобода установил тесную связь с Бондаренко В.В., который, именуя себя руководителем организации «Николаевский Центр», выдал Лободе характеристику, в которой указал, что Лобода работал полицейским по заданию организации и снабжал ее оружием, в том числе пушками, тогда как в действительности такого оружия в организации не было.

3. Воробьев Борис Иванович, 1914 года рождения, уроженец и житель гор. Николаева, русский, беспартийный.

В период оккупации Воробьев принимал участие в подпольной организации «Николаевский Центр» и поддерживал тесную связь с Бондаренко В.В.

В мае 1942 года вместе с Бондаренко В.В. арестовывался полицией в гор. Бобринец, откуда, якобы, бежал и возвратился в гор. Николаев.

После ареста в ноябре 1942 года члена руководящей пятерки подпольной организации «Николаевский Центр» – ВОРОБЬЕВА Федора Алексеевича, ВОРОБЬЕВ Борис Иванович был кооптирован в состав руководящей пятерки, но активной работой в организаций не занимался, вел себя как обыватель, а после освобождения города Николаева от немецких захватчиков пытался выдать себя за руководителя организации «Николаевский Центр».

Наряду с подпольной организацией «Николаевский Центр» в гор. Николаеве в период его оккупации существовала подпольная организация именовавшая себя «Патриоты Родины», организованная в ноябре месяце 1942 года Козодером Иваном Васильевичем.

По имеющимся материалам в организации «Патриоты Родины» насчитывалось до 97 человек участников, в своем большинстве рабочих промышленных предприятий гор. Николаева.

В состав руководящего органа организации - бюро, входили следующие лица:

Козодеров Иван Васильевич, 1898 года рождения, уроженец и житель гор. Николаева, беспартийный, до войны мастер завода А. Марти, при немцах – сортировщик-сборщик строительства кораблей, после освобождения города – пом. нач. цеха на этом же заводе. В подпольной организации являлся председателем бюро.

Любенецкий Евгений Павлович, 1906 года рождения, уроженец и житель гор. Николаева, член ВКП (б), до войны – контрольный мастер завода им. А. Марти. При немцах работал на разных работах, после освобождения города – председатель райсоюза Заводского района.

Приходченко Александр Яковлевич, 1914 года рождения, беспартийный, до войны и при оккупантах – начальник цеха завода им. А. Марти. Как связной организации перебрасывался через линию фронта, обратно не возвратился.

Скульский Максим Сидорович, 1904 года рождения, член ВКП (б), образование среднее, до войны работал начальником автогаража завода им. 61-ого коммунара, при оккупантах – рабочий завода им. А. Марти.

Карманович Петр Моисеевич, 1896 года рождения, беспартийный, до войны бригадир на заводе им. А. Марти, при оккупантах и после освобождения гор. Николаева - рабочий этого же завода.

Создав руководящий орган подпольной организации и установив связь через члена бюро Приходченко А.Я. с руководившим всеми подпольными организациями области Корневым Виктором Александровичем, члены бюро организации «Патриоты Родины» под руководством Корнева развернули работу по вовлечению в организацию новых участников в направлении организации саботажа, в совершении диверсионных и вредительских актов на заводах им. А. Марти, им. 61-ого коммунара, «Металлопрома» и завода «Дормашина».

За период своей деятельности подпольная организация «Патриоты Родины» проделала следующую работу:

а/ периодически предоставляла сведения Корневу о наличии на аэродромах немецких самолетов, о военных объектах, продбазах, складах с оружием и боеприпасами, огневых точках противника, расположенных в г. Николаеве и его окрестностях;

б/ совместно с участниками «Центра» произвела хищение радиопередатчика с румынского военного катера для нужд подпольного центра;

в/ занималась изготовлением и распространением листовок. Всего было выпущено до 4-х тысяч экземпляров;

г/ большую работу организация провела на промышленных предприятиях города в деле организации саботажа и совершения вредительских актов;

д/ члены подпольной организации освободили из лагеря военнопленных более 50 человек бойцов и командиров Красной Армии;

е/ осенью 1943 года участники организации в районах нового и старого элеватора провели 10 порезов проводов, подведенных немцами к минам для взрыва элеваторов.

Кроме этого произведено до 120 порезов подвесной и полевой связи противника.

За период своего существования организация «Патриоты Родины» провалов в своей работе не имела.

Существовавшая в гор. Николаеве в период временной оккупации подпольная большевистская организация именовавшаяся «Партийным подпольным комитетом Центрального райкома КП(б)У гор. Николаева» была организована в конце 1941 года Морозовым Тихоном Максимовичем, оставшимся для подпольной роботы в тылу противника по заданию ЦК КП/б/У.

В состав бюро этой подпольной организации входило три человека:

Морозов Тихон Максимович, 1895 года рождения, уроженец села Степаново Ростовской области, русский, член ВКП (б) с 1925 года, прибыл в Николаев из Киева по заданию ЦК КП(б)У для подпольной работы в тылу противника. Председатель бюро.

Пруткая Мария Семеновна, 1904 года рождения, уроженка села Плоское, Кировоградской области, украинка, член ВКП (б) с 1927 года, до оккупации гор. Николаева работала учительницей, была оставлена для работы в тылу противника Центральным РК КП(б)У гор. Николаева.

Богданов Константин Иванович, 1891 года рождения, уроженец гор. Николаева, украинец, член ВКП (б) с 1924 года, был оставлен для работы в тылу противника Центральным РК КП(б)У гор. Николаева.

С оккупацией немцами гор. Николаева члены бюро подпольной организации во главе с Морозовым приступили к осуществлению своих задач, вовлекли в подпольную организацию 78 человек патриотически настроенных лиц, создали из числа участников организации 8 групп, действовавших вплоть до освобождения города Николаева частями Красной Армии.

Деятельность этой подпольной организации в основном осуществлялась на территории Николаевского сельского района. За период своего существования подпольная организация проводила работу в направлении снижения урожайности, организации массового хищения хлеба, затягивания уборки урожая и т.п. Большая работа была также проведена в деле уничтожения поголовья скота путем распространения инфекций заразных болезней, а также путем истощения.

Провалов подпольная организация не имела.

В целях активизации агентурно-оперативных мероприятий по расследованию обстоятельств провалов в партийно-советском подполье города Николаева и вскрытия вражеской агентуры и предателей, в первую очередь участников подпольной большевистской организации «Николаевский Центр» подготовляем проведение целевых вербовок агентуры.

В ближайшие дни проводим секретные съемки разрабатываемого нами фигуранта агентурного дела «ЛЖЕЦЫ» Лободу Петра Тихоновича и фигуранта дела – формуляр Куленко Геннадия Васильевича, имея целью вербовку их в агентов при условии дачи ими откровенных показаний о своей предательской деятельности. При отрицательных результатах допроса указанных лиц, они нами будут арестованы.

Одновременно агентурным путем проверяем не были ли созданы контрразведывательными органами противника подпольные организации «Патриоты Родины» и

«Центральный Райком» в целях парализации активной деятельности патриотически настроенных советских граждан и коммунистов, остававшихся на оккупированной территории и имевших намерения вести активную борьбу с немцами.

Начальник УНКГБ по Николаевской области
полковник государственной безопасности (А. Мартынов)

№ 409
5 июня 1945 года
Город Николаев

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 4. – Арк. 75–88.
Оригінал. Машинопис.

№ 42
Директива НКВС СРСР № 181 про взяття на облік і оперативно-чекістському обслуговуванні репатрійованих радянських громадян німецької національності

11 жовтня 1945 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Народным комиссарам внутренних дел союзных и автономных республик,
начальникам УНКВД краев и областей (по списку).

В связи с запросами НКВД – УНКВД о порядке учета и оперативно-чекистского обслуживания прибывших в места поселения репатриированных советских граждан немецкой национальности НКВД СССР разъясняет:

1. Все репатриированные советские граждане немецкой национальности, прибывшие в места постоянного поселения, являются спецпереселенцами, учитываются в спецкомендатурах НКВД и агентурно обслуживаются органами НКВД наравне с другими спецпереселенцами.

2. На каждого репатриированного немца – гражданина СССР в возрасте от 10 лет и старше заполняется один экземпляр карточки персонального учета прилагаемого образца, которая по заполнении направляется в Отдел проверочно-фильтрационных лагерей НКВД СССР в общесправочную картотеку репатриированных.

3. Указанные выше репатрианты-немцы в соответствии с инструкцией по учету спецпереселенцев, объявленной приказом НКВД СССР № 0170-1944 г., должны быть взяты на учет в спецкомендатурах НКВД по спискам установленной формы, а в РО НКВД и отделах (отделениях) спецпоселений НКВД - УНКВД – по учетным карточкам формы № 1, 2 и 3.

4. Репатриированные немцы регистрации и проверке в проверочно-фильтрационных комиссиях РО НКВД, созданных в соответствии с инструкцией о поряд-

ке учета и регистрации репатриированных советских граждан, объявленной приказом НКВД СССР № 00865-1945 г., не подлежат и фильтрационных дел на них не заводится.

5. Имеющиеся у репатриантов-немцев документы, подтверждающие их личность, в момент взятия их на учет отбираются и выдача им новых документов производится на общих основаниям, как спецпереселенцам.

6. НКВД республик, УНКВЛ краев и областей по получении из фильтрационных лагерей и сборно-пересыльных пунктов материалов регистрации и проверки репатриированных направляют эти материалы для оперативного использования в соответствующие городские и районные отделы (отделения) НКВД по месту их поселения.

7. Прибывающий контингент репатриантов-немцев обязательно проверять по оперативным учетам НКВД – НКГБ по месту их прежнего жительства.

8. Всех лиц, из числа репатриантов-немцев, вызывающих подозрение в причасности их к вражеской работе на стороне немецко-фашистских оккупантов, взять на оперативный учет и обставить квалифицированной агентурой.

9. На оперативный состав РО и спецкомендатур НКВД возложить выявление из числа репатриированных немцев:

а) немецких агентов, обучавшихся в разведывательных, диверсионных и контрразведывательных школах, и лиц, выполнявших задания немцев в советском тылу;

б) агентов, завербованных другими иностранными разведками, для разведывательной работы против СССР. Указанную категорию надлежит выявлять главным образом из числа репатриированных, переданных и прибывших с территории оккупационной зоны союзников;

в) изменников родине, предателей и пособников немецким оккупантам.

10. Лиц, изобличенных в перечисленных преступлениях, арестовывать и привлекать к уголовной ответственности.

11. Отчетность по репатриированным немцам предоставлять объединенную с другими спецпереселенцами-немцами в соответствии с приказом НКВД СССР № 001152-1944 г.

Заместитель народного комиссара внутренних дел СССР,
генерал-полковник Чернышов

Державний архів Російської Федерації. – Ф. –Р. 9401. – Оп. 12. – Спр. 207. – Т. 2. 1945 р. – Арк. 20–20 зв.

Засвідчена копія.

№ 43
Витяг
з соціально-політичного та економічного паспорту Миколаївської області підготовленого УМДБ

1950 р.

Миколаївська область
1944–1950 роки

Кількість засуджених органами МДБ репатрійованих колаборантів	Кількість проживаючих на території району репатріантів	Кількість сімей, виселених з Західної України, раніше репатрійованих з окупованих територій	ОУН	Кількість репресованих репатріантів
Арбузинський район				
107	447	-	-	46
Баштанський район				
157	1476	163	Ліквідовано 3 сільські групи ОУН (25 осіб)	170
Березнегуватський район				
160	868	64	Ліквідований осередок ОУН	211
Братський район				
115	765	131	Ліквідований районний провід ОУН	-
Варварівський район				
160	177	151		76
Веселинівський район				
70	300	257		342
Вознесенський район				
220	1050	278	Ліквідований окружний провід ОУН (16 осіб)	1302
Володимирівський район				
80	1050			43

Єланецький район				
98	350	131		1245
Казанківський район				
150	1731		Ліквідована група ОУН (11 осіб)	1863
Очаківський район				
172	172			
Жовтневий район				
130	1358	191		35
Лисогірський район				
88	620	27		24
Новобузький район				
190	1803		Ліквідована група ОУН (7 осіб)	2642
Новоодеський район				
190	417	92		765
Привільнянський район				
100	384	314	Ліквідований районний провід ОУН (26 осіб)	943
Снігурівський район				
123	801	500	Ліквідований осередок ОУН (10 осіб)	64
Тилігуло-Березанський район				
95	100	252		212
Широколанівський район				
20	80			245 1

ГДА СБ України. - Спр. 472. – Арк. 12.
Оригінал. Машинопис.

№ 44
Агентурне донесення
на спецпоселенця Орловського Г.А.

27 листопада 1951 р.

Совершенно секретно

<u>Агентурное донесение</u>

9 отдел УМГБ по НСО
27 ноября 1951 г.

источник «Загайский»

Источник Орловского Гавриила знает с мая 1950 года по совместной работе в г. Новосибирске, до того его не знал. В неоднократных беседах Орловский о себе рассказывал, что до войны проживал в Одесской области и там же был призван на службу в Советскую Армию. Находясь на фронте в 1942 году под Смоленском совместно со своей частью попал в плен к немцам и сразу же в числе других русских военнопленных был отправлен эшелоном в Германию в г. Кензбрик, где содержался в лагере и ничего не делал. В этот лагерь приезжал русский представитель и предлагал военнопленным вступить во власовскую армию. Некоторые из них давали свое согласие служить у немцев, а он, Орловский, не согласился и зимой 1942–1943 года вместе с другими военнопленными был переброшен в гор.Кемниц и работал разнорабочим. Оттуда их направили во Францию, где находился до освобождения американскими войсками. У американцев находился месяца два. Американские солдаты и офицеры, говорит он, относились к нам очень хорошо, давали нам конфеты и шоколад, а офицер, отъезжавший домой, дал ему свой костюм. Затем он с другими военнопленными был передан советскому командованию и направлен в г. Корнус (Германия). Перед отправкой всем им американцы вручили по подарку. Из города Корнус в 5 ешелоне репатриирован в Советский Союз в гор. Челябинск, затем после проверки был направлен спецпоселенцем в г. Новосибирск сроком на 6 лет как репатриант.

В настоящее время Орловский ничем особенно себя не выделяет, плохого настроения источник не слышал.

<u>Справка:</u> Орловский Гавриил Андреевич, 1914 года рождения, проживает по учетам как спецпоселенец-власовец, разрабатывается 4 отделом УМГБ, материал вторичный

<u>Мероприятия:</u> Копию аг[ентурного] донесения передать в 4 отдел тов.Григорьеву и в личное дело Орловского

Начальник 3 отделения 9 отдела УМГБ
Старший лейтенант Кемеров

Архів відділу інформаційних технологій УМВС України в Миколаївській області. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 4437. – Арк. 24–25.

№ 45
Постанова Ради Міністрів СРСР про зняття з обліку деяких категорій спецпоселенців

24 листопада 1955 р.

Секретно

Совет Министров СССР
Постановление от 24 ноября 1955 г. № 1963 – 1052с.

Москва, Кремль

О снятии с учета некоторых категорий спецпоселенцев

Совет Министров Союза ССР постановляет:

1. Снять с учета и освободить из-под административного надзора органов МВД СССР:

– участников Великой Отечественной войны и лиц, награжденных орденами и медалями Советского Союза, членов семей погибших на фронтах Отечественной войны и преподавателей учебных заведений;

– женщин, вступивших после водворения их на спецпоселения в законный брак с местными жителями, не являющимися спецпоселенцами;

– женщин русской, украинской, белорусской и др. национальностей, не подлежащих выселению вместе с немцами, крымскими татарами, чеченцами по признакам их супружеских отношений, которые в настоящее время прекратились;

– одиноких инвалидов и лиц, страдающих неизлечимыми недугами, которые не могут самостоятельно обеспечить свое существование и нуждаются в постоянном уходе за ними.

2. Установить, что лица, снятые с учета и освобожденные из-под административного надзора МВД СССР, могут проживать в любом пункте страны, кроме той области, где они проживали до выселения. Жилые дома и другие помещения, принадлежащие освобожденным из спецпоселения по прежнему их местожительству до выселения, возвращению не подлежат.

3. Обязать Министерство внутренних дел СССР обеспечить строгое соблюдение паспортного режима лицами, освобождаемыми из спец поселения.

4. Разрешить Министерству внутренних дел СССР впредь снимать с учета и освобождать из-под административного надзора МВД СССР лиц, попадающих под действие пункта первого настоящего Постановления.

5. Обязать Советы министров союзных и автономных республик и исполкомы местных Советов депутатов трудящихся провести среди спецпоселенцев необходимую разъяснительную работу в связи с нашим постановлением.

Зам. Председателя Совета Министров Союза СССР М. Сабуров
Управляющий делами Совета Министров СССР А. Коробов

ГДА СБ України. – Спр. 94. – Арк. 38–39.
Копія. Машинопис.

№ 46
Указ Президії Верховної Ради СРСР про зняття обмежень в правовому положенні з німців і членів їх сімей, які знаходяться на спецпоселенні

13 грудня 1955 р.

Без публикования в печати

Указ
Президиума Верховного Совета СССР
О снятии ограничений в правовом положении с немцев и членов их семей, находящихся на спецпоселении

Учитывая, что существующие ограничения в правовом положении спец поселенцев-немцев и членов их семей, выселенных в разные районы страны, в дальнейшем не вызываются необходимостью, Президиум Верховного Совета СССР постановляет:

1. Снять с учета спецпоселения и освободить из-под административного надзора органов МВД немцев и членов их семей, выселеных на спецпоселение в период Великой Отечественной войны, а также немцев – граждан СССР, которые после репатриации их из Германии были направлены на спецпоселения.

2. Установить, что снятие с немцев ограничений по спецпоселению не влечет за собой возвращение им имущества, конфискованного при выселении, и что они не имеют права возвращатся в места, откуда были выселены.

Председатель Президиума Верховного Совета СССР
К. Ворошилов
Секретарь Президиума Верховного Совета СССР
Н. Пегов
Москва
13 декабря 1955 г.

ГДА СБ України. – Спр. 94. – Арк. 40.
Копія. Машинопис.

№ 47
Постанова Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР про усунення наслідків грубих порушень законності по відношенню до колишніх військовополонених і членів їх сімей

29 червня 1956 р.

Секретно

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР

Постановление
от 29 июня 1956 г. № 898 – 490 с

Москва, Кремль

Об устранении последствий грубых нарушений законности в отношении бывших военнопленных и членов их семей

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР отмечают, что во время Великой Отечественной войны и в послевоенный период были допущены грубые нарушения советской законности в отношении военнослужащих Советской Армии и Флота, оказавшихся в плену или в окружении противника.

Советские воины в Великой Отечественной войне героически сражались с фашистскими захватчиками, честно и самоотверженно выполнили свой долг перед Родиной. Однако в силу тяжелой обстановки, сложившийся в первый период войны, значительное количество советских воинов, находясь в окружении и исчерпав возможности к сопротивлению, оказались в плену у противника. Многие военнослужащие попали в плен ранеными, контужеными, сбитыми во время воздушных боев или при выполнении боевых заданий в тылу у противника.

Советские воины, оказавшиеся в плену, сохранили верность Родине, вели себя мужественно и стойко переносили тяготы плена и издевательства гитлеровцев. Многие из них, рискуя жизнью, бежали из плена, сражались с врагом в партизанских отрядах или пробивались через линию фронта к советским войскам. Несмотря на это и в нарушение советских законов, по отношению к бывшим советским военнопленным проявлялось огульное политическое недоверие, широко применялись необоснованные репрессии и незаконно ограничивались их права.

Военнослужащие, выходившие из окружения, бежавшие из плена и освобожденные советскими частями, направлялись для проверки в специальные лагеря НКВД, где содержались почти в таких условиях, как и лица, содержащиеся в исправительно-трудовых лагерях.

Наряду с разоблачением некоторого числа лиц, действительно совершивших преступления, в результате применения при проверке во многих случаях незаконных, провокационных методов следствия, было необоснованно репрессировано большое количество военнослужащих, честно выполнивших свой долг и ничем не запятнавших себя в плену.

Семьи военнослужащих, попавших в плен, неправильно лишались на весь период войны денежных пособий и других льгот, независимо от причины и обстоятельств пленения этих военнослужащих.

Серьезным нарушением законности являлась практика разжалования без суда в рядовые офицеров, бывших в плену или окружении, и направление их в штурмовые батальоны.

Военнослужащие, совершившие героический побег из плена или показавшие образцы мужества и стойкости в период пребывания в плену, никак не поощрялись.

С 1945 года все освобожденные и репатриированные военные, даже если на них не было никаких компрометирующих материалов, сводились в батальоны и в порядке наказания направлялись для постоянной работы на предприятия угольной и лесной промышленности, находящиеся в отдаленных районах.

Органы госбезопасности в послевоенный период продолжали необоснованно привлекать к уголовной ответственности бывших военнопленных, причем многие из них были незаконно репрессированы. Широкое распространение получили незаконные ограничения в отношении бывших военнопленных, их родственников в области трудового устройства, общественной деятельности, при поступлении на учебу, при перемене места жительства и т.п.

Неправильное отношение к бывшим военнопленным сказывалось также и при решении вопроса об их партийности. Многим членам КПСС, проявившим мужество и стойкость в боях с врагом и ничем не запятнавшим себя в плену, отказывали и нередко отказывают и теперь в восстановлении в рядах КПСС.

Грубые нарушения советской законности, допущенные по отношению к бывшим военнопленным, имели место, прежде всего, в результате преступной деятельности Берия, Абакумова и их сообщников, насаждавших массовый террор и репрессии. Нарушение законности способствовали также и пробелы в советском законодательстве по вопросу о военнопленных.

Все это в корне противоречит основам нашего социалистического строя, советской Конституции, ленинским принципам внимательного и чуткого отношения к советским людям. Допущенные нарушения наносят большой морально-политический ущерб нашей партии и государству. Обстановка недоверия и подозрительности по отношению к бывшим военнопленным порождает среди них и членов их семей настроение обиды и недовольства. Такое отношение к бывшим военнопленным широко используется врагами нашего государства в пропаганде среди советских граждан, еще находящихся за границей, с целью удержания их от возвращения на Родину и вовлечение их в антисоветскую деятельность.

В целях устранения грубых нарушений советской законности, допущенных в отношении бывших военнопленных и членов их семей,

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров Союза ССР

ПОСТАНОВЛЯЮТ:

1. Осудить практику огульного политического недоверия к бывшим советским военнослужащим, находившимся в плену или окружении противника, как противоречащую интересам Советского государства.

Обязать партийные, советские, профсоюзные, комсомольские и хозяйственные органы полностью устранить имеющие место в практике их работы разного рода ограничения в отношении бывших военнопленных и членов их семей, в частности:

1) Рассмотреть вопрос о трудоустройстве указанных лиц и принять меры к предоставлению им работы по специальности;

2) Не чинить препятствий при поступлении в высшие и средние учебные заведения и курсы.

2. ЦК компартий союзных республик, крайкомам, обкомам, горкомам, райкомам КПСС и Главному политическому управлению Министерства обороны СССР пересмотреть дела о партийной принадлежности бывших военнопленных, необоснованно исключенных из рядов КПСС в связи с пребыванием в плену.

3. Внести на рассмотрение Президиума Верховного Совета СССР вопрос о распространении действия Указа Президиума Верховного Совета ССР от 17 сентября 1955 года об амнистии советских граждан, сотрудничавших с оккупантами в период Великой Отечественной войны 1941–1945 г. на бывших военнослужащих Советской Армии и Флота, осужденных за сдачу в плен противнику и отбывавших или отбывающих наказание.

4. Министерствам юстиции союзных республик и прокуратуре СССР при пересмотре судебных дел на бывших военнопленных Советской Армии и Флота, находившихся в плену, выявить и обеспечить в установленном законом порядке реабилитацию тех из них, которые попали в плен в условиях, вызванных боевой обстановкой и необоснованно осужденных как изменники Родине.

5. Юридической Комиссии при Совете Министров СССР и Министерству обороны СССР внести на рассмотрение Совета Министров СССР предложение о необходимых уточнениях и дополнениях статей Положения о воинских преступлениях, определяющих ответственность военнослужащего за сдачу в плен и за преступления, совершенные во время пребывания в плену, не допуская при этом смягчение наказания за добровольную сдачу в плен.

6. Установить, что время пребывания в плену, в окружении и на спецпроверке, если пленение не было добровольным, и если военнослужащий, находясь в плену, не совершил преступлений против Родины, засчитывается в срок службы в армии, а также в общий трудовой и непрерывный стаж роботы.

7. Обязать Министерство внутренних дел СССР и Комитет государственной безопасности (тов.Серова) пересмотреть и отменить все ранее изданные НКГБ и НКВД приказы и инструкции в отношении бывших военнопленных, противоречащие настоящему постановлению.

8. Министерству обороны СССР (тов.Жукову):

а) пересмотреть в персональном порядке все дела бывших военнопленных из числа офицеров, лишенных воинских званий без решения судебных органов, и во всех необходимых случаях восстановить их в офицерских званиях, а имеющим право на пенсионное обеспечение назначить пенсии;

б) представить к награждению бывших военнопленных, имеющих ранения или совершивших побег из плена, но неотмеченных правительственными наградами;

в) внести на рассмотрение Совета Министров СССР предложения о необходимых

изменениях и дополнениях в положение о денежном довольствии военнослужащих за время нахождения в плену, а также о пенсионном обеспечении этих военнослужащих и их семей.

9. Министерству культуры СССР (тов.Михайлову) по согласованию с Министерством обороны СССР включить в тематические планы издательств, киностудий, театров и культурно-просветительских учреждений подготовку художественных произведений, посвященных героическому поведению советских воинов в фашистском плену, их смелым побегам из плена и борьбе с врагом в партизанских отрядах.

Публиковать в партийной, советской и военной печати статьи, рассказы и очерки о подвигах советских воинов в фашистском плену.

10. Обязать Комитет государственной безопасности при Совете Министров СССР через «Комитет за возвращение на Родину» и Союз обществ Красного Креста и Красного Полумесяца СССР довести мероприятия Центрального Комитета КПСС и Советского Правительства, изложенные в настоящем постановлении в отношении бывших военнопленных, к сведению советских граждан, находящихся за границей, с целью ускорения возвращения их на Родину.

Секретарь
Центр.Ком.КПСС
Н. Хрущев

Председатель Совета
Министров Союза ССР
Н. Булганин

ГДА СБ України. – Спр. 94. – Арк. 44–46.
Копія. Машинопис.

№ 48
Довідка про діяльність в м. Миколаєві підпільної організації «Миколаївський центр» у період Великої Вітчизняної війни

31 травня 1958 р.

Совершенно секретно

Экз. № 3

Справка
о деятельности в городе Николаеве подпольной организации «Николаевский центр» в период Великой Отечественной войны

В период немецко-фашистской оккупации в городе Николаеве существовала подпольная организация, именовавшаяся «Николаевский центр».

Руководителем этой подпольной организации был капитан государственной безопасности КОРНЕВ (настоящая фамилия ЛЯГИН) Виктор Александрович – псевдоним «КЭН».

КОРНЕВ (ЛЯГИН) Виктор Александрович, 1908 года рождения, уроженец ст. Сельцо, Смоленской области, член КПСС, образование высшее, в 1934 году окончил Ленинградский индустриальный институт. В органах НКВД-КГБ работал с октября 1938 года.

В город Николаев КОРНЕВ прибыл до начала его оккупации, в июле 1941 года со специальным заданием НКГБ СССР – создать разведывательно-диверсионную резидентуру в тылу противника.

Для практического осуществления задач, поставленных перед КОРНЕВЫМ, совместно с ним была оставлена специальная группа, в основном из числа разведчиков, окончивших в июле 1941 года 2-ю Ленинградскую специальную школу НКГБ СССР и прибывших в город Николаев незадолго до его оккупации.

В состав резидентуры КОРНЕВА входили:

ГАВРИЛЕНКО Григорий Тарасович, («Бывалов»), 1911 года рождения, уроженец села Андреевки, Гутовского района, Полтавской области, член КПСС.

СИДОРЧУК Александр Петрович, («Моряк»), 1913 года рождения, уроженец села Радошин, Ковельского района, Волынской области, член КПСС.

СОКОЛОВ Александр Васильевич («Васильев»), 1912 года рождения, уроженец дер. Прохорово, Вологодской области, член КПСС.

ЛУЦЕНКО Пётр Платонович, 1914 года рождения, уроженец м. Боровая, Фастовского района, Киевской области, член КПСС.

КОВАЛЕНКО Иван Наумович, 1915 года рождения, уроженец с. Табурище, Кировоградской области, член КПСС.

НИКОЛАЕВ-НАУМОВ Александр Николаевич («Чёрный»), член КПСС.

СВИДЕРСКИЙ Демьян Андреевич, 1916 года рождения, («Демьяненко»), член КПСС.

УЛЕЗЬКО Николай Васильевич, 1914 года рождения, уроженец г. Россошь, Воронежской области(«Ткаченко»).

ШАПОВАЛ Пётр Андреевич («Воронов»), 1911 года рождения, уроженец села Красногригорьевка, Никопольского района, Днепропетровской области, член КПСС.

СОЛОМИН Иван Егорович («Владимиров»), 1915 года рождения, уроженец села Соломина, Пижанского района, Кировской области, член КПСС.

МОЛЧАНОВ Борис Иванович, 1921 года рождения, радист, член КПСС.

ПОЛОХОВА Елена Васильевна, 1908 года рождения, уроженка города Николаева, беспартийная, содержательница конспиративной квартиры и продбазы, псевдоним «Зефира».

ДЗЮРИЛОВА Зинаида Кузьминична, 1913 г. рождения, уроженка города Николаева, беспартийная, содержательница явочной квартиры, псевдоним «Украинка».

КОРНЕВ и большинство участников его резидентуры с целью легализации устроились на различных предприятиях города Николаева.

КОРНЕВ работал на судостроительном заводе ныне имени Носенко в должности инженера планово-производственного отдела. Для большей конспирации в июле 1941 года (до начала оккупации) женился на немке-колонистке ДУКАРТ Магдалине Ивановне. Мать ДУКАРТ – ДУКАРТ Эмилия Иосифовна до войны являлась аген-

том НКВД (псевдоним «Эдмунда»), состояла на связи у начальника Николаевского горотдела НКВД т. Соколова В.В. Соколовым «Эдмунда» была предупреждена, что у неё на квартире будет проживать инженер з-да имени Носенко – КОРНЕВ.

СИДОРЧУК работал на немецком военном аэродроме, СОКОЛОВ – на железной дороге в должности старшего кондуктора, ЛУЦЕНКО и УЛЕЗЬКО работали на макаронной фабрике. НИКОЛАЕВ и ГАВРИЛЕНКО продолжительное время не работали, занимались организацией диверсионной работы в городе Николаеве.

За несколько дней до оккупации города на квартиру ПОЛОХОВОЙ (ул. Рыбная, 12) для участников резидентуры «КЭНа» были завезены продукты: мука, сахар, консервы, соль и спирт.

Сотрудник УНКВД Николаевской области капитан ШУВАЛОВ сообщил ПОЛОХОВОЙ условный пароль, по которому с ней должны связаться участники резидентуры КОРНЕВА (пароль «Зефир», отзыв «Норд»).

В июне 1944 года оперативная группа 4 Управления НКГБ СССР, возглавляемая майором госбезопасности КАСЬЯНОВЫМ, специально занималась проверкой деятельности резидентуры «КЭНа», руководимой КОРНЕВЫМ.

В результате проведённой проверки, а также на основании имеющихся в УКГБ Николаевской области материалов по подпольному «Николаевскому центру» установлено следующее:

Резидентура КОРНЕВА просуществовала с августа 1941 года по 13 февраля 1943 года. За этот период участники резидентуры проделали большую работу по борьбе с немецкими захватчиками, осуществили ряд крупных диверсионных актов на военных и промышленных объектах города Николаева.

Так, 15 декабря 1941 года был подожжён немецкий воинский вещевой склад, в результате чего сгорело 18 немецких автомашин с обмундированием.

25 декабря того же года был организован взрыв склада горючего в парке имени Петровского в городе Николаеве. В результате взрыва сгорело 15 автомашин, было убито несколько немецких солдат.

В том же парке имени Петровского в январе 1942 года была проведена вторая диверсия, в результате которой было уничтожено до 30 тонн бензина, 20 немецких автомашин и запасные части к ним. В начале марта 1942 года на авторемонтном заводе было уничтожено несколько немецких автомашин и до 4000 автопокрышек. В эту же ночь был подожжен склад с немецким обмундированием на углу Советской и Херсонской (в подвальном помещении обувной фабрики).

В марте 1942 года был организован взрыв на немецком военном аэродроме в районе пос. Соляные, в результате которого сгорело 27 самолётов, 25 авиамоторов и большой запас бензина. Диверсию совершил СИДОРЧУК с помощью завербованного им немца Кречет (арестован гестапо и отправлен в Берлин). За эту диверсию немцы повесили 10 человек заложников, жителей города Николаева.

В августе 1942 года совершена диверсия на аэродроме в селе Широкая Балка. Было уничтожено 2 самолёта и несколько тонн горючего.

3 ноября 1942 года на территории торгового порта города Николаева была подготовлена диверсия по взрыву бензина и снарядов. Во время этой операции погиб СИДОРЧУК.

Через подпольные группы в сёлах Николаевской области «Николаевский центр» проводил диверсии и в сельском хозяйстве.

В совхозе имени Шевченко, например, систематически проводилась работа по уничтожению крупного рогатого скота. Эта работа проводилась под руководством участника группы КОРНЕВА – СВИДЕРСКИМ. В обвинительном акте по делу КОРНЕВА немцы указывали, что в результате совершенных подпольной организацией диверсий, был нанесен материальный ущерб оккупантам в сумме свыше 45 млн. рублей.

Наряду с этим КОРНЕВ и участники его спецгруппы устанавливали связи с преданными советскими людьми на предприятиях и учреждениях города Николаева, а также в селах Николаевской области. Ведя подготовку диверсий, группа КОРНЕВА наталкивалась на представителей других подпольных групп.

Так, в ноябре 1941 года СОКОЛОВ знакомится с ВОРОБЬЕВЫМ и от него узнает о наличии подпольной группы на заводе имени Носенко. В декабре этого же года Николаев знакомится с БОНДАРЕНКО Всеволодом (впоследствии является членом комитета «Николаевский центр»). Через БОНДАРЕНКО НИКОЛАЕВ узнает о наличии подпольной группы, которую создал БОНДАРЕНКО из числа советских патриотов.

В начале 1942 года возникает ряд подпольных групп в городе Николаеве. Все они были разрозненными.

12 мая 1942 года Разведуправлением Генерального штаба Красной армии в район города Николаева был переброшен резидент «Горец» – ПАЛАГАНЮК Анатолий Васильевич (настоящая фамилия АНДРЕЕВ Владимир Иванович), в прошлом начальник СПО УНКВД Красноярского края.

Вместе с ним с самолёта был выброшен радист ДНИЩЕНКО Александр Васильевич, псевдоним «Черкес».

Совместно с радистом ДНИЩЕНКО, ПАЛАГАНЮК развернул активную работу по выявлению и привлечению патриотически настроенных лиц к активной борьбе с немецкими захватчиками.

В июле 1942 года ПАЛАГАНЮК устанавливает связь с ЗАЩУКОМ Павлом, БОНДАРЕНКО Всеволодом и КОМКОВЫМ Михаилом и через них узнает о наличии в городе Николаеве спецгруппы КОРНЕВА.

По указанию КОРНЕВА, летом 1942 года из разрозненных подпольных групп была создана областная подпольная организация под названием «Николаевский центр».

В состав руководящего органа – комитета подпольной организации вошли:

ПАЛАГАНЮК Анатолий Васильевич - председатель комитета;

ЗАЩУК Павел Яковлевич – зампредседателя комитета;

членами комитета были избраны КОМКОВ Михаил Антонович и ВОРОБЬЕВ Фёдор Алексеевич.

КОРНЕВ в состав комитета подпольной организация не вошел, а в целях конспирации осуществлял руководство организацией через ГАВРИЛЕНКО. Через участника подпольной группы Николаева КОРНЕВ поддерживал связь и с подпольной организацией города Херсона.

Комитет подпольной организации «Николаевский центр» развернул активную работу по вовлечению в организацию новых участников, в результате чего к работе в организации было привлечено до 70 человек.

Организация «Николаевский центр» в своем распоряжении имела три подпольных типографии, рацию, печатную машинку, фиктивные печати для изготовления необходимых документов.

Конспиративные квартиры, где находились типографии периодически менялись.

Совместно с участниками спецгруппы КОРНЕВА подпольной организацией «Николаевский центр» было отпечатано и распространено среди населения Николаевской области до 15000 экз. агитационных материалов, листовок, обращений и др., в которых население призывалось к активной борьбе с ненецкими захватчиками.

Была проведена значительная работа по освобождению советских граждан из лагерей военнопленных и сохранению молодежи от угона в Германию на каторжные работы.

Активная борьба подпольной организации «Николаевский центр» против немцев продолжалась до февраля 1943 года, т.е. вплоть до разгрома её немецкими карательными органами, сумевшими внедрить в её среду своих агентов и провокаторов, в результате чего имели место значительные провалы в организации, закончившиеся полным её разгромом.

Работой по выявлению участников подпольной организации «Николаевский центр» занимался немецкий контрразведывательный орган «Абверштелле Юга Украины» и IV-й (политический) отдел СД. Операцией по разгрому подполья руководил зам. начальника 1V-го отдела СД - РЕППЕР и следователь СД - РОЛЛИНГ.

В разработке подполья принимала участие агентура СД и «Абверштелле Юга Украины» – КРУГЛОВ («Владимир»), ГОЛОВ («Нус»), ФИЛИППОВ («Шурин»), МУХИН, ЛЮБЧЕНКО, СОЛОВЬЕВА, ЧАУСОВА и другие.

Главным агентом провокатором, который был внедрён в подпольную организацию «Николаевский центр» был КРУГЛОВ Валентин Антонович.

КРУГЛОВ был завербован в декабре 1941 года в период нахождения в Херсонском лагере военнопленных. По прибытии в Николаев КРУГЛОВ установил связь с работниками СД РЕППЕРОМ и РОЛЛИНГОМ.

По их заданию КРУГЛОВ через КУБРАКА Александра внедрялся в подпольную организацию «Николаевский центр», отрекомендовавшись участником подпольной организации Таврии, руководителем которой был, якобы, полковник Советской армии Пеньков (фамилия вымышленная). Постепенно КРУГЛОВ входит в доверие к участникам подпольной организации и о нгм сообщили ПАЛАГАНЮКУ. Однако личное знакомство ПАЛАГАНЮКА с КРУГЛОВЫМ не состоялось, т.к. ПАЛАГАНЮК к этому времени был арестовал СД по предательству СОЛОВЬЕВОЙ.

СОЛОВЬЕВА М.И. ПАЛАГАНЮКОМ была привлечена к работе в подпольной организации в августе 1942 года. До войны она являлась депутатом Исполкома Николаевского горсовета, член КПСС.

СОЛОВЬЕВА от ПАЛАГАНЮКА получила задание вместе с ГРУЗИНОВОЙ Елизаветой Антоновной (содержательница явочной квартиры) выехать в Херсон и установить, какие немецкие части дислоцировались в городе.

Несмотря на предупреждение ПАЛАГАНЮКА о соблюдении конспирации, СОЛОВЬЁВА обо всем этом рассказала своему мужу СОЛОВЬЕВУ Андрею Гавриловичу, а также ДЕРКАЧЕНКО Клавдии и БУЧИНОЙ Нине, с которыми поддерживала дружеские отношения. БУЧИНА, являясь агентом СД, сообщила РОЛЛИНГУ о том, что СОЛОВЬЕВА поддерживает связь с подпольной организацией.

На основании этих данных СОЛОВЬЕВА была арестована немецкими карательными органами, где дала признательные показания о своей принадлежности к подпольной организации и характере полученного ею задания от руководителя этой организации «Анатолия Васильевича» (фамилию ПАЛАГАНЮКА СОЛОВЬЕВА не знала).

Используя эти материалы, следователь СД РОЛЛИНГ завербовал СОЛОВЬЕВУ в качестве агента, после чего СОЛОВЬЕВА из-под стражи была освобождена.

Скрыв от ПАЛАГАНЮКА факт ареста и вербовки органами СД СОЛОВЬЕВА условилась с ним об очередной встрече 14.09.1942 г. на явочной квартире по улице 3-я Слободская, 31 (содержательница явочной квартиры ГРУЗИНОВА Е.А.), о чём поставила в известность СД.

14-го сентября 1942 года, примерно в 12 часов дня ПАЛАГАНЮК был арестован сотрудниками СД, устроившими засаду на явочной квартире. Вместе с ПАЛАГАНЮКОМ была арестована и содержательница явочной квартиры ГРУЗИНОВА Елизавета Антоновна (арх. следдело № 3213 по обв. СОЛОВЬЕВОЙ, стр.53-56, 91-12).

В результате примененных к ПАЛАГАНЮКУ в СД пыток, он дал признательные показания о практической деятельности подпольной организации «Николаевский центр», назвал фамилии участников организации, указал явочные квартиры и пароль для связи с содержателями этих квартир.

Арестованный официальный сотрудник немецкого контрразведывательного органа «Абверштелле Юга Украины» ГРОМОВ Ф.Ф, на допросе 24.X. 1947 года и 4.V. 1948 года по этому вопросу показал следующее:

«Будучи в СД, к нам на допрос привели советского офицера, назвавшего себя ПАЛАГАНЮКОМ Анатолием Васильевичем. На допросе ПАЛАГАНЮК показал, что является капитаном Советской армии и по заданию разведывательных органов самолетом доставлен в район Николаева для проведения подрывной деятельности в тылу немцев. Далее он показал, что в его задачу входило также создание в г. Николаеве и прилегающих окрестностях подпольного партийного центра для проведения антифашистской деятельности.

[…] ПАЛАГАНЮК показал о структуре и организации работы разведуправления при Генеральном Штабе Советской армии. По вопросу проводимой им в тылу немцев подпольной деятельности ПАЛАГАНЮК сообщил, что он в г. Николаеве подобрал себе двух помощников – ЗАЩУКА Павла Яковлевича и МИЛЬЕВА Фёдора, через которых проводил работу по организации подпольных групп из числа коммунистов, оставшихся на оккупированной территории и военнослужащих Советской армии, оказавшихся в окружении.

[...] ПАЛАГАНЮК сообщил нам о том, что им был завербован в качестве агента радист штаба 4 немецкого Военно-воздушного флота ЛИШТВАН Ганс (впоследствии он был арестован и отправлен в Берлин).

... ПАЛАГАНЮК сообщил свой шифр, по которому он связывался с Москвой и распорядок радиосвязи... при этом он рассказал содержание передаваемых им в центр сведений.

… Мы добились от ПАЛАГАНЮКА его согласия работать на немецкую контрразведку в качестве агента, в связи с чем он составил для нас три варианта возможного его использования.

Все эти варианты нашей службой были направлены в Берлин, откуда немедленно последовало несколько вызовов ПАЛАГАНЮКА в распоряжение Берлина. Но по непонятным для нас причинам СД отказалось этапировать ПАЛАГАНЮКА в Берлин, а некоторое время спустя мы были уведомлены о том, что за организацию побега из тюрьмы ПАЛАГАНЮК был расстрелян».

Агент-провокатор КРУГЛОВ, будучи арестованным 16 декабря 1947 года показал:

«[…] После того, как на допросах в СД ПАЛАГАНЮК дал показания о том, что им были посланы курьеры через линию фронта и назвал квартиру, куда они по обусловленному паролю должны явиться за указаниями Москвы для него, СД решило по разработанной совместно с ПАЛАГАНЮКОМ легенде связать меня с этими курьерами или с хозяевами явочной квартиры.

[…] В целях осуществления этой провокации, РОЛЛИНГ вызвал к себе в кабинет в ноябре 1942 года меня, эту женщину (агент СД) и ПАЛАГАНЮКА, где ПАЛАГАНЮК рассказал мне пароль для связи с сод. явочной квартиры, куда должны явиться курьеры из Москвы. ПАЛАГАНЮК предупредил при явке на квартиру быть осторожным. После ареста ПАЛАГАНЮКА в конце сентября 1942 года состоялось совещание подпольного комитета «Николаевского центра». Совещание проводилось на явочной квартире по ул.5-я Военная, 35 (содержатель явочной квартиры ГОРЛАЙ Григорий) на нем присутствовали: ЗАЩУК Павел, ВОРОБЬЕВ Фёдор, СОКОЛОВ Василий, КОМКОВ Михаил, БОНДАРЕНКО Всеволод, КУБРАК Александр.

На совещание был также приглашен и КРУГЛОВ.

На этом совещании обсуждались два вопроса:

Об объединении подпольных организаций «Николаевский центр» и Таврии для совместной борьбы против немцев.

О выборах руководящего комитета подпольной организации «Николаевский центр».

По первому вопросу было принято решение послать представителя от «Николаевского центра» т. БОНДАРЕНКА в город Херсон для переговоров с полковником Пеньковым, с целью решения вопроса об объединении двух подпольных организаций , предварительно запросив шифровкой согласие Москвы.

Однако в связи с тем, что радиосвязь с центром прекратилась (сгорели передаточные лампы), запросить Москву участники организации не могли. Узнав об этом, КРУГЛОВ предложил оказать помощь в этом вопросе, сославшись на то, что в его организации имеется рация, через которую можно передать шифровку. Поэтому было принято решение о передаче шифровки через рацию «подпольной организации Таврии».

На этом же совещании был избран руководящий комитет «Николаевского центра», в состав которого вошли: ЗАЩУК – председатель комитета; БОНДАРЕНКО и КОМКОВ – зам. председателя комитета, членами комитета были избраны ВОРОБЬЕВ и СОКОЛОВ.

Через несколько дней после этого совещания радистом ДНИЩЕНКО зашифрована телеграмма для передачи в Москву.

Телеграммой запрашивался Генеральный штаб Советской армии о существовании в Таврии подпольной организации, а также разрешение на объединение с ней подпольной организации «Николаевский центр». Одновременно сообщалось об аресте ПАЛАГАНЮКА.

КОМКОВ передал КРУГЛОВУ эту шифртелеграмму, который вручил ее следователю СД РОЛЛИНГУ.

9 октября 1942 года ночью в районе села Гурьевка, неподалеку от г. Николаева, были сброшены два связных, направленных в Москву ПАЛАГАНЮКОМ – ХОМЕНКО Виктор и КОБЕР Александр вместе с радисткой БРЫТКИНОЙ Клавой («Дуня»).

На месте приземления были спрятаны две рации, фотоаппараты, деньги в сумме 60000 рублей, бланки командировочных удостоверений, паспорта.

Часть груза немцами было захвачено.

Вызывалась необходимость снова связаться с Москвой и сообщить о результатах выброски советским самолетом парашютистов. Поэтому ДНИЩЕНКО зашифровал вторую телеграмму, которая была передана КРУГЛОВУ. Эту шифровку КРУГЛОВ также передал в СД.

Сотрудник «Аберштелле Юга Украины» ГРОМОВ, пользуясь шифром ПАЛАГАНЮКА, расшифровал эту телеграмму. Текст этой телеграммы был следующий:

«Д. Центру. «Адлер», «Кедр» и «Дуня» прибыли благополучно. Часть груза захвачено гестаповцами, принимаем меры к его выручке. Связался с майором госбезопасности, просим одобрения наркома этой связи. Пароль имя жены и ребенка».

Телеграмма была подписана псевдонимом радиста ДНИЩЕНКО «Черкесс».

С целью уточнения количественного состава подпольной организации, руководящего ядра и местонахождения участников организации, а также их связи с подпольными группами в районах области СД решило через агента-провокатора Круглова внедрить второго агента – Мухина Александра, который выступал в роли полковника Советской армии Пенькова.

С этой целью в городе Херсоне была специально подготовлена немцами квартира под видом конспиративной квартиры полковника Пенькова, на которую прибыл представитель «Николаевского центра» БОНДАРЕНКО вместе с КРУГЛОВЫМ.

Однако вопрос об объединении двух подпольных организаций не был решен, т.к. «полковник Пеньков» вызвал подозрение у БОНДАРЕНКО своими настойчивыми вопросами о численности подпольной организации, ее руководящем составе, о наличии оружия в организации, а также тем, что в квартире открыто стоял приемник. Тогда же БОНДАРЕНКО узнал от «ПЕНЬКОВА», что их шифровка до сих пор не передана, т.к. якобы по позывным «Николаевского центра» они не могут связаться с Москвой. Вскоре после того, как БОНДАРЕНКО возвратился из Херсона, от ЗАЩУКА он получил записку, в которой ЗАЩУК сообщал о том, что КРУГЛОВ и «пол-

ковник Пеньков» провокаторы, необходимо немедленно покинуть город, так как все конспиративные квартиры известны гестапо.

ЗАЩУКА об этом в свою очередь уведомил ПАЛАГАНЮК, передав из тюрьмы записку через своих родственников.

В связи с создавшимся опасным положением для участников организации ЗАЩУК 8.11.1942 года отправил радистов ДНИЩЕНКО и БРЫТКИНУ Клаву («Дуню») за город, с тем, чтобы они смогли в дальнейшем перейти линию фронта. Когда ЗАЩУК возвратился в город, он был арестован СД, так как в это время начались массовые аресты участников подпольной организации «Николаевский центр».

В это же время немцами были арестованы и другие участники организации: СОКОЛОВ Василий, ВОРОБЬЕВ Федор, ГОРЛАЙ Григорий, КИЯН Леонид, ЛЕБЕДЕВ Пётр, КРИВДА Клавдия, связные ПАЛАГАНЮКА КОБЕР Александр («Кедр») и ХОМЕНКО Виктор («Адлер»).

Немцами были разгромлены явочные и конспиративные квартиры: по ул. Севастопольской, 166 (содержательница явочной квартиры КРИВДА Клавдия), по ул. 6-й Слободской, 47 (КИЯН Василий), по ул. 5-й Военной, 35 (ГОРЛАЙ Григорий), по ул. 6-й Слободской, 26 (СОКОЛОВ), по ул. Бугской, 6 (Лебедев Пётр).

4-го декабря 1942 года часов в 9 вечера на конспиративной квартире КИЯН Леонида по ул. 6-й Слободской, 47 немцы пытались арестовать КОМКОВА Михаила, который имел при себе пистолет. Оказав вооруженное сопротивление, убил двух немцев и одного ранил. В числе убитых был переводчик СД – БИРК.

КОМКОВ, получив ранение в ногу, скрылся и был лишь немцами арестован в мае 1943 года, а в июле того же года был расстрелян.

5-го декабря 1942 года, т.е. на другой день после убийства на базарной площади немцы повесили 10 участников подпольной организации, в числе которых были подростки ХОМЕНКО Виктор, КОБЕР Александр, а также ВОРОБЬЕВ Фёдор, КИЯН Леонид и другие.

ЗАЩУК на следствии в СД, не выдержав пыток, назвал участников Новоодесской подпольной организации, в результате чего немцами был арестован руководитель этой организации ПЕЧЕНЕРСКИЙ Степан Антонович и другие участники этой организации. 7-го мая 1943 года ЗАЩУК был немцами расстрелян.

В феврале 1943 года органами СД был нанесен главный удар по подпольной организации, когда по предательству агента СД ЛЮБЧЕНКО (осуждена к ВМН в 1945 году) был арестован КОРНЕВ (ЛЯГИН) Виктор Александрович и участники его резидентуры: ГАВРИЛЕНКО, УЛЕЗЬКО, СОКОЛОВ, КОВАЛЕНКО, ПОЛОХОВА.

ЛЮБЧЕНКО по специальности врач. До войны являлась членом КПСС. В период оккупация являлась участником подпольной группы врачей, члены которой были немцами арестованы и расстреляны, а ЛЮБЧЕНКО завербована в качестве агента.

КОРНЕВ с ЛЮБЧЕНКО познакомился еще до того, как она была завербована немцами через свою жену Дукарт Магдалину.

В ноябре 1942 года на одной из явок с агентом ЛЮБЧЕНКО сотрудник СД РОЛЛИНГ сообщил ей, что в городе Николаеве проживает майор «Кен», оставленный в тылу со спецзаданием и указал его приметы.

Внешне КОРНЕВ имел сходство с майором «КЭНом» и ЛЮБЧЕНКО с ноября 1942 года приступила к его разработке.

ЛЮБЧЕНКО стала всё чаще посещать квартиру КОРНЕВА под различными предлогами, тем более что она жила по соседству, а Дукарт Магдалина имела заболевание легких и нуждалась в медицинской помощи.

При каждой встрече с Корневым, ЛЮБЧЕНКО старалась высказывать враждебные настроения к немцам, выдавая себя за пострадавшую от немцев участницу подпольной группы врачей.

В конце января 1943 года участник резидентуры КОРНЕВА ГАВРИЛЕНКО получил повестку с биржи труда о направлении его в город Днепропетровск для рытья окопов. Необходимо было заручиться официальным медицинским документом о непригодности ГАВРИЛЕНКО к физическому труду.

В связи с этим КОРНЕВ обратился к врачу ЛЮБЧЕНКО о выдаче фиктивной справки ГАВРИЛЕНКО. ЛЮБЧЕНКО пообещала выдать такую справку и попросила зайти к ней 5-го февраля в больницу.

Когда в назначенное время ГАВРИЛЕНКО пришел в больницу за получением справки, он был арестован немцами, устроившими засаду, В тот же день, т.е. 5-го февраля 1943 года примерно часа через три был арестовав КОРНЕВ на заводе имени Носенко.

Будучи арестованным, ГАВРИЛЕНКО не выдержал примененных к нему пыток, рассказал о деятельности резидентуры «КЭНа» и выдал остальных товарищей.

По показаниям ГАВРИЛЕНКО были арестованы: 9-го февраля Коваленко, 11-го февраля Молчанов, Полохова, 13-го февраля СОКОЛОВ, УЛЕЗЬКО и СОЛОМИН, 13-го мая того же года была арестована содержательница явочной квартиры ДЗЮРИЛОВА. На очной ставке в СД с КОРНЕВЫМ, КОВАЛЕНКО, СОЛОМИНЫМ, ПОЛОХОВОЙ и другими ГАВРИЛЕНКО изобличал их как участников разведывательно-диверсионной группы.

Так, Коваленко в объяснительной записке от 2.1.1946 года показал:

«... 8 февраля 1943 года ГАВРИЛЕНКО на допросе в СД сознался и предал всех участников нашей спецгруппы, в том числе и КОРНЕВА. 9-го февраля ГАВРИЛЕНКО в сопровождении сотрудников СД прибыл на место моей работы на станцию. Через вагонного мастера я был вызван в контору. Как только я открыл дверь, сотрудники СД на меня навели пистолеты, где меня и арестовали. Когда меня подвели к автомашине, я увидел ГАВРИЛЕНКО, синего от побоев и черные конечности пальцев. Здесь же меня сотрудник СД спросили, знаю ли я этого человека, я ответил отрицательно. ГАВРИЛЕНКО с иронией заявляет: «что, ты разве не знаешь меня и за что ты арестован ? Всё уже известно, наша группа предана, все арестованы».

(Материалы по «Николаевскому центру» т. 1 л. 194).

19-го октября 1944 года на допросе в УНКГБ Николаевской области содержательница явочной квартиры спецгруппы КОРНЕВА ПОЛОХОВА Елена Васильевна показала, что 12.2.1943 года в кабинете старшего следователя СД РИППЕРА ей была сделана очная ставка с ГАВРИЛЕНКО, который изобличил её как участницу подпольной организации, заявив при этом: «Елена Васильевна, всё кончено, говорите всю правду».

Аналогичные показания дал и участник спецгруппы КОРНЕВА СОЛОМИН Иван Егорович 18.4.1946 года.

«… 29 февраля я был впервые вызван на допрос к следователю. Зайдя в кабинет, следователь поставил меня к стенке от дверей. Спустя несколько минут в кабинет ввели ГАВРИЛЕНКО прямо к столу. Следователь приказал ГАВРИЛЕНКО повернуться ко мне и спросил его: «Это он?» ГАВРИЛЕНКО ответил, что да, он самый. Следователь угостил ГАВРИЛЕНКО папиросой, а переводчик велел ему подойти ко мне и поздороваться рукопожатием. ГАВРИЛЕНКО, обращаясь ко мне, сказал: «Признавайся Ванюша, чтобы не издевались над твоим телом».

Будучи арестованным КОРНЕВ (ЛЯГИН) Виктор Александрович держался стойко и, несмотря на примененные к нему самые ужасные пытки, твердо перенес все мучения, никого не выдав гестаповцам.

Сидевший в одной камере с КОРНЕВЫМ Нульканов И.Г. показал, что КОРНЕВ возвращался в камеру после допросов весь окровавленный. Его жестоко избивали нагайками, ставили на горящую плиту, вырывали щипцами волосы на голове, загоняли иголки под ногти.

Не добившись показаний от КОРНЕВА, гестаповцы устроили ему очную ставку с ГАВРИЛЕНКО, который указал на него, как на руководителя всего Николаевского подполья.

Корнев в присутствии следователей СД ударил Гавриленко, назвав его провокатором.

Арестованная органами КГБ предатель Любченко на следствии 5. VI. 1945 года показала:

«…Корнев на очной ставке со мной ни в чём не признал себя виновным, а на моё предложение рассказать всё так, как было, с презрением посмотрел мне в глаза и отказался разговаривать».

17-го июля 1943 года Корнев был расстрелян немцами.

Участники резидентуры Корнева: Гавриленко, Соколов, Молчанов были также расстреляны: Молчанов – 17 февраля 1943 года, Соколов 29 мая 1943 года и Гавриленко 17 июля 1943 года.

Остальные участники – Коваленко, Соломин, Улезько, Полохова и Дзюрилова были отправлены в концлагерь, размещавшийся на станции Грейгово, Николаевской области.

Впоследствии Коваленко, Соломин и Улезько были этапом отправлены в Германию и содержались в концлагерях «Дахау» и «Бухенвальд».

Дзюрилова из-под стражи сбежала во время полевых работ и скрывалась до прихода частей Советской армии. В настоящее время проживает в городе Николаеве.

Улезько по подозрению в предательстве спецгруппы Корнева в 1948 году был осужден, а затем следдело по его обвинению было пересмотрено и он реабилитирован. В настоящее время проживает в городе Россошь, Воронежской области.

Местожительство в настоящее время Соломина и Коваленко не установлено.

Полохова в связи с болезнью из концлагеря станции Грейгово была отправлена в тюремную больницу в город Николаев и находилась там до освобождения города от немецких захватчиков. В 1946 году Полохова особым совещанием при НКВД СССР

была осуждена по ст. 54-I-а УК УССР к 8-ми годам лишения свободы. В 1956 году в связи с отсутствием состава преступлений полностью реабилитирована. Проживает в городе Магадане.

Шаповал П.А. («Воронов») осенью 1942 года выехал из города Николаева к своим родственникам в село Красногригорьевку Никопольского района, Днепропетровской области и проживал там до 1943 года.

По сообщению Никопольского ГО МГБ немцами был арестован в 1943 году и вывезен в тюрьму в город Днепропетровск. Его дальнейшая судьба не известна.

Из состава резидентуры Корнева не были арестованы немецкими карательными органами Луценко, Николаев-Наумов, Свидерский, которые в период арестов участников подполья, в городе Николаеве не находились.

По указанию Корнева Луценко находился в Киеве, Николаев-Наумов в Херсоне, Свидерский в совхозе имени Левченко, Октябрьского района, Николаевской области.

Николаев-Наумов был немцами убит 17 мая 1943 года во время облавы по улице Черниговской при попытке к бегству. Свидерский после освобождения города Николаева от немецких оккупантов, был призван в ряды Советской армии, погиб на фронте в 1944 году. Луценко в настоящее время проживает в городе Киеве.

За проявленное мужество и героизм в борьбе с немецкими захватчиками в годы Великой Отечественной войны Корневу (Лягину) Виктору Александровичу Указом Президиума Верховного Совета СССР от 5-го ноября 1944 года посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

Кроме того, награждены: Соколов – Орденом Отечественной войны I степени, Николаев-Наумов и Молчанов – Орденом Отечественной войны II степени, Луценко – орденом Красной Звезды.

Материалам проверки оперативной группы 4 Управления УКГБ СССР (июль 1944 года).

Заключению Штаба Партизанского движения 3-го Украинского фронта (1944 год).

Литерным делам 2-го отдела УКГБ Николаевской области «Абверштелле на Юге Украины» и «СД».

Архивно-следственным делам:

№ 8014 по обвинению Громова Ф.Ф.

№ 7634 по обвинению Круглова В.А.

№ 3213 по обвинению Соловьевой М.И. и Деркаченко К.И.

№ 1963-с по обвинению Полоховой Е.В.

Справку составила:

Ст. следователь особой инспекции отдела кадров УКГБ при Совете Министров УССР по Николаевской области старший лейтенант (Евдокимова)

31 мая 1958 года
№ 353

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 8. – Арк. 21–45.
Оригінал. Машинопис.

№ 49
Спогади члена підпільної організації «Миколаївський Центр» О.К. Кубрака

4 листопада 1964 р.

Воспоминания

Начало Великой Отечественной войны для меня было неожиданным, как и для всего Советского народа. В это время я работал на судостроительном заводе им. А. Марти в настоящее время им. Носенко на одном из военных объектов.

Как и тысячи других комсомольцев в первые дни войны обратился в военкомат с просьбой отправки меня на фронт, но получил отказ – Родине необходимы люди не только на фронте, возвратился на завод и продолжал работать на порученном мне участке до последних дней.

По не зависящим от меня причинам остался в оккупированном Николаеве. С первых же дней настойчиво искал связи с подпольными организациями, в существование которых верил всей глубиной своей души. Тяжело было смотреть на родной город с грудами развалин, остановившимися фабриками и заводами, улицы которого топтали кованые сапоги фашистских солдат, но твердо был убежден, что так долго не будет и чтобы быстрее приблизить это время, долг комсомольца, долг гражданина нашей Родины приказывал: необходимо бороться против ненавистного врага там, где ты с ним столкнулся.

После оккупации Николаева встретился с ЗОРЬКИНИМ Василием Захаровичем, старым коммунистом, бывшим партизаном гражданской войны, который до оккупации города работал в том же цехе, где и я. Понимал, что не зря остался в Николаеве, установил с ним связь, но эта связь скоро оборвалась, он был арестован немцами.

Поиски новых товарищей настойчиво продолжал.

Начало своей подпольной деятельности отношу к периоду начала ранних советских военнопленных в Николаев, т. е. сентябрь м-ц 1941 года.

На первых порах моя деятельность заключалась в том, что я, вместе со своими товарищами: Киян Василием, Киян Леней, Никулочкиной Надей, Симанович Анной, КУБРАК Екатериной, КРИВДОЙ Клавдией Ивановной, Плохотниковой Татьяной Ивановной ходили в госпиталь для военных и оказывали помощь последним питанием и медикаментами, где и познакомился с ранеными офицерами – летчиками Советской Армии т. р. КРУГЛИКОВЫМ Александром Григорьевичем, Комковым Филиппом (Михаилом) Антоновичем, Пройкиным Федором Григорьевичем, Ильиным Леней, Украинцевым Виктором, Сорокиным Яковом, Арманским Михаилом Николаевичем и другими.

В период декабря 1941 года и января 1942 г. все эти товарищи были вырваны из фашистских рук и размещены на конспиративных квартирах: Никулочкиной Н.С., Плохотниковой, Кривды К.И., Кубрак Е.К., и др., одновременно всем сбежавшим были изготовлены документы, удостоверяющие их гражданскую принадлежность. В этот период и была создана группа подпольщиков, в которую вошли: Киян Леня, Киян Василий, Арманский Михаил, Кубрак Екатерина, Пройнин Федор, Украинцев

Виктор, Комков Михаил – комсомольцы и старшие товарищи: Кругликов А. Г., Никулочкина А. С., Кривда К.И., Плохотникова Т.И., Симанович А.И.

Свою роботу сосредоточивали на подготовке и осуществлении побегов командиров и политработников Красной Армии, находившихся в лагере и госпитале для военнопленных, одновременно слушали сводки Совинформбюро (приемник был у меня), которые распространяли среди населения города и в лагере и в госпитале для военнопленных.

В феврале 1942 г. приняли решение выпустить листовки ко дню Красной Армии. Текст листовки составляли Кругликов А.Т., Комков М.А., Украинцев В.И. и я. Пользуясь сводками Совинформбюро, которые были размножены от руки и распространены: в кинотеатре (сегодня «Дружба»), на городском рынке, малой южной верви (сегодня РМВ «Чорноморгидрострой»), лагере и госпитале для военнопленных.

В марте 1942 г. установил связь с рабочими городской типографии и сотрудниками генерал-секретариата города, откуда получили бланки пропусков и другие документы, необходимые нам для содержания военнопленных, беспрепятственного хождения по городу, штампы и печати изготовляли сами. Эту работу выполнял Украинцев В.

К апрелю 1942 г. оправились после ранения и поднялись на ноги Комков М.А., Кругликов А.Г., которые с полной энергией принялись за роботу.

В мае 1942 г. была подготовлена, снабжена необходимыми документами и отправлена через линию фронта на сторону советских войск первая группа в составе: Украинцева, Ильина и Пройкина, которые успешно выполнили задание и были зачислены в действующие войска.

Мы, оставшиеся, продолжали дело, помогали военнопленным, знакомились с ними, готовили побеги и осуществляли их размещение на конспиративных квартирах.

В июне 1942 г. я установил связь с подпольной группой Новоодесского района Николаевской области, которую возглавлял Завадский Василий Гордеевич, и его боевые помощники Чернобай и Беглица А.

В это же время мною была создана группа на малой южной верви (сегодня РМЗ «Чорноморгидрострой»), в которую вошли: Арманский, Киян Василий, Петров В., Кисель Я., в задачу которой входило поддерживать настоящую связь с группой Завадского, перебрасывать продукты и снаряжение. Все эти товарищи были зачислены в команду буксирного катера «Светлана», курсировал – между Новой Одессой и Николаевым. Руководство группами было поручено мне.

Одновременно продолжали вести роботу среди военнопленных в лагере и госпитале, где была также подпольная группа, возглавляемая Кашиным Константином, Еньковым Иваном и Сорокинным Яковом, которые информировали нас о контингенте военнопленных, готовили их к побегам, распространяли сводки Совинформбюро, получаемые от нас. Бежавших из лагеря мы снабжали необходимыми документами, и после выздоровления отправляли их через фронт группами по 2–3 человека. Так были отправлены: Кащин К., Гандрабуров, Кисель, Сорокин и др.

В конце июня 1942 г. А.В. Кругликов установил связь с Палаганюком-Андреевым, прибывшим в Николаев по заданию розведуправления Генштаба РККА и перед сво-

им уходом через линию фронта в средних числах июля 1942 г. представил меня ПАЛАГАНЮКУ. С этого времени я начал работать под его руководством, выполняя все поручения, принимал участие к подготовке перехода через фронт Шуры Кобера и Виктора Хоменко, познакомился со связными ПРИХОДЬКОЙ Ольгой, Фролушкиной Шурой – комсомолками, с которыми впоследствии был тесно связан до дня своего ухода с заданием через фронт, по приказанию ПАЛАГАНЮКА продолжал руководить и поддерживал связь с подпольными группами: Новой Одессы, малой южной верфью, военнопленными.

В июле м-це 1942 г. сложившаяся обстановка (была потеряна связь с Москвой) требовала посылки связных через фронт. Одновременно были подготовлены две группы и отправлены в разных направлениях Кобер–Хоменко, Кругликов–Никулочкина. Подготовкой и отправкой этих групп руководил ПАЛАГАНЮК, задания связными были выполнены.

В августе 1942 г. я представил ПАЛАГАНЮКУ Комкова М.А. и Завадского В.Г., к этому времени Комков установил связь с действующими в Николаеве подпольными группами, которые возглавляли Воробьев Федор и Бондаренко Всеволод Васильевич.

По заданию ПАЛАГАНЮКА, Комков принял от меня связь с Кругловым, с которым я познакомился при посещении лагеря военнопленных, который именовал себя руководителем от Таврической подпольной организации в Николаеве.

14 сентября 1942 г. в результате предательства Соловьевой М.П. был арестован немецкими карательными органами ПАЛАГАНЮК – Андреев, после чего руководство подпольной организации взял на себя Защук Павел Яковлевич – помощник ПАЛАГАНЮКА, с которым я познакомился в 20-х числах сентября 1942 г. и по его приказанию остался в ранее порученных мне группах.

В связи с арестом Палаганюка было принято решение собрать совещание руководителей групп, которое и состоялось 30 сентября 1942 г. на квартире Гарлая по ул. 5 Военная, 35, на котором присутствовали: Защук, Комков, Бондаренко В.В., Воробьев Ф., Кубрак А.К., Гарлай Г.П., Соколов В.И. и Круглов.

На этом совещании было выбрано руководство подпольной организацией в составе: Защук П.Я. – председатель, Комков М.А., Бондаренко В.В., Воробьев Ф. На этом совещании руководство группами оставили за прежними товарищами, был разработан план дальнейшей роботы, а также намечены мероприятия по установлению по месту содержания Палаганюка и его освобождения, здесь-же я впервые познакомился с Бондаренко В.В., Воробьевым Ф., Соколовым и Гарлаем.

В первых числах октября 1942 г. я познакомился с Днищенко А.В. – радистом Палаганюка на конспиративной квартире по ул. Плотничной, 21 у Лободы Александры Кузьминичны.

В конце сентября 1942 г. Новоодесская группа Завадского обнаружила и установила связь с группой разведчиков от Южного фронта возглавляемой Валентином Мацулевичем, которые находились в с. Себиново Новоодесского района.

20 октября 1942 г. возвратились в Николаев из Москвы связные Кобер и Хоменко с радисткой Клавдией Логиновой – Лидия БРИТКИНА. Неудачное их приземление привело к потере груза, предназначенного для подпольной организации, сложившаяся обстановка требовала посылки новых связных через фронт.

Подпольной организацией было принято решение направить группу связных в составе 3-х человек с донесением в Москву в адрес разведуправления Генерального штаба РККА. Группа была назначена в составе: Кубрак А.К. старший группы, Киян В.А. и Арманский М.Н.

29 октября 1942 г. на конспиративную квартиру по ул. 6-я Слободская, 47 прибыли руководители подпольной организации тов. Защук П.Я., Комков М.Н., Бондаренко В., Воробьев. Вместе с ними присутствовали Днищенко А.В. и Хоменко В. Проинструктировав нас по вопросу перехода линии фронта и вручив нам зашифрованные донесения (вручали нам шифровки Защук и Днищенко), товарищи пожелали нам счастливого пути и просили как можно быстрее доставить документы по назначению.

Все было продумано, учтены все неожиданности, которые нам могли встретиться в пути. Тяжело было расставаться со своими боевыми товарищами, но оставляя их, я был морально удовлетворен, потому что время, проведенное в совместной борьбе с проклятыми фашистами не прошло даром, ведь далеко не по точным данным только нашей группой, которая в основном состояла из молодежи, было освобождено из фашистской неволи свыше трехсот человек бойцов, командиров и политработников Красной Армии, которые в основном направлялись через линию фронта, где вновь вливались в ряды нашей армии и продолжали громить врага, часть из них остались в организации, где руководили группами и вошли в состав руководителей подполья, даже в составе группы направляемой сегодня через линию фронта был один из тех многих кому мы помогли.

Вышли из Николаева 29 октября 1942 г. в 12 часов дня, понимая всю важность и срочность порученного нам задания в пути следования не потеряли времени, используя все возможности для быстрейшего продвижения вперед и на 9-е сутки, т. е. 7 ноября 1942 г. в 14 часов 45 минут перешли линию фронта и вошли в расположение войск Красной Армии в районе местечка Горячий Ключ Краснодарского края, где я вручил документы командованию.

Задание подпольной организации было выполнено, документы, врученные нам нашими боевыми товарищами, были доставлены в сохранности и вручены по назначению.

Бывший член подпольной организации
«Николаевский Центр»
Руководитель комсомольско-молодежной группы (Кубрак)

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 10. – Арк. 82–89.
Копія. Машинопис.

№ 50
Із спогадів Серафимова Бориса Павловича про В.О. Лягіна

23 лютого 1967 р.

16 мая 1943 года меня пригласил на квартиру по ул. 8 Марта, 99 Михаил Литвиненко, студент четвертого курса НКИ, он же заместитель секретаря парткома института, и познакомил с военнопленным лейтенантом Советской Армии Петром Поличенко. Литвиненко говорил, что сколачивает группу, задача которой, на первых порах, будет заключаться в организации побегов военнопленных.

20 мая 1943 года по доносу провокатора, завербованного Николаевским «СД» П. Поличенко, Литвиненко, меня и еще несколько человек, арестовали.

Помню, меня пригласили в отдел на заводе имени 61 коммунара и после некоторых уточнений, связали руки и повезли в гестапо, находившееся на Б. Морской, 30.

После полудня меня втолкнули в камеру за № 4. В камере площадью 11–13 $м^2$ находилось не менее 25 человек. Помню, как узники обшарили мои карманы, извлекли махорку, из которой сделали закрутки.

Состояние мое было очень подавленное, и, признаться, очень я растерялся. Я не мог догадаться, за что меня арестовали.

В таком состоянии я оказался рядом с очень интересным человеком, хорошего телосложения, блондином.

Хотя в камере было одно маленькое окно, я, разглядывая его, начал постепенно приходить в себя.

Вот вы и пришли в себя, а теперь давайте знакомиться.

Меня зовут Виктор Александрович Корнев, а вы кто такой?

Я рассказал, что накануне войны закончил НКИ и работаю на заводе им. 61 коммунара.

В камере передо мной промелькнуло несколько знакомых лиц из числа рабочих этого же завода. Позже я узнал, что в камере находится группа из партизанского отряда Павла Хивренко, секретаря комитета комсомола завода им. 61 коммунара.

Виктор Александрович очень искусно с помощью ваты и деревянной дощечки сделал огонь, и начали по очереди тянуть закрутки. В это время это был очень энергичный человек, не потерявший над собой обладание.

Жена – немка-колонистка приносила ему прекрасные передачи. Словом, он был очень здоров, в нем не чувствовалось никакой подавленности. Его авторитет среди узников камеры был непреклонный.

Все спорные вопросы решались только Виктором Александровичем. В камере беспрерывно раздавались голоса: «Как ваше мнение Виктор Александрович», «Что вы думаете по этому вопросу, Виктор Александрович».

О делах политических разговоров не было. Споры шли о технике, литературе, искусстве. В центре всех этих споров был Корнев.

У меня в то время были свежие инженерные знания, и я видел, какой это был прекрасный инженер.

Умывались узники у водопроводной колонки. На другой день я увидел Михаила Литвиненко, понял в чем дело и показал его Виктору Александровичу.

Через сутки или двое нас поменяли. Я перешел во вторую камеру, а Литвиненко в четвертую.

Расстояние в два метра мы прошли молча.

Следствие группы Литвиненко длилось немногим более двух месяцев.

Нас очень били. Было несколько очных ставок с Михаилом Литвиненко. На очных ставках коммунист Михаил Литвиненко твердил только одно, что Серафимов как товарищ по институту, случайно зашел ко мне и напоролся на Поличенко, который предал его безо всяких оснований.

Была очная ставка с П. Поличенко. Помню, на этой очной ставке Поличенко ничего не мог показать и следователь Репер твердил по-немецки: плохо, плохо Поличенко.

17 июля 1943 года большая группа узников рано утром вывозилась на расстрел. Среди вывозимых был и Виктор Александрович. Помню, как он легкой походкой вышел из своей камеры (мы наблюдали из камеры № 2) и подошел к машине. Ему надели наручники. В это время раздается голос Роллинга:

– «Господи Корнев! Вас ведут на расстрел, а за Вами 500 миллионов или тысяч рейхсмарок».

Корнев повернулся к нему и будничным спокойным голосом ответил:

– «Жаль, что так мало».

Во дворе гестапо рылся погреб. На этих работах я встретился с человеком, почти трупом, из группы Виктора Александровича – тов. Гавриленко. Он был так изнурен, что едва передвигался. За то, что он не мог рыть, его тоже били.

В гестапо очень много говорилось о Павле Защуке. Его несколько раз вывозили на расстрел и вновь привозили. Он курил немецкие сигареты, и у товарищей складывалось впечатление, что здесь что-то нечисто.

Когда нас привезли в тюрьму, на стене камеры я прочел такую надпись: «Не верьте П. Защуку – он предатель».

Не стану утверждать о правдивости этих слов, но такое было написано.

Прежде, будучи в тюрьме, я встречался с Мишей Литвиненко, который поделился со мной, что в его разговорах с Корневым последний просил его на следствии всячески выгораживать Серафимова.

Литвиненко честно выполнял указание Корнева В.А., за что я им вечно благодарен.

Б. Серафимов
23.2.67 г.

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 13. – Арк. 1–4.
Копія. Машинопис.

№ 51
Інформаційний лист УКДБ при РМ Казахської РСР по Карагандинській області до УКДБ при РМ УРСР по Миколаївській області щодо Е.Й. Дукарт

22 березня 1967 р.

Управление
Комитета Государственной Безопасности
при Совете Министров Казахской ССР по Карагандинской области

22 марта 1967 г.
№ 3/8 – 2411 г. Караганда

Секретно

Начальнику Управления КГБ при СМ УССР
по Николаевской области
полковнику – товарищу Семенову
г. Николаев
На № 733 от 15.II.1967 г.

Сообщаем, что Дукарт Эмилия Иосифовна, 1888 года рождения, действительно проживает в гор. Караганде по Цикличному переулку, дом № 14, кв. 1.

Вместе с ней живет дочь Дукарт Ангелина Ивановна, 1908 года рождения и её муж – Кеслер Эдуард Германович, 1921 года рождения. Дукарт Э.И. занимает двухкомнатную секцию общей площадью 26 кв. м. Материально обеспечена.

Для сведения сообщаем, что 19 января с. г. в газете «Индустриальная Караганда» была опубликована статья И. Ляховской «Подруга майора Кента», в которой автор в числе других героев чекистского подполья в оккупированном фашистами городе Николаеве указывает Магду и Э.И. Дукарт.

Однако после выхода в свет указанной статьи из КГБ при СМ СССР за № 5/189 от 30. I. 1967 г. нас ориентировали (за подписью начальника группы Референтов при председателе КГБ при СМ СССР генерал-майора т. Белоконева), что в статье допущены фактические неточности как в отображении деятельности группы В.Лягина, так и обстоятельств её провала.

М.И. Дукарт и её мать Э.И. Дукарт после ареста В.А. Лягина вели себя недостойно, в последующем бежали с оккупантами.

После войны они были привлечены к уголовной ответственности за пособничество немецко-фашистским оккупантам. Газета допустила ошибку, опубликовав непроверенный материал.

Зам начальника УКГБ
Подполковник (Смагулов)

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 8. – Арк. 107–108.
Оригінал. Машинопис.

№ 52
Лист начальника УКДБ при РМ УРСР по Миколаївській області Семенова начальнику групи референтів при голові КДБ при РМ СРСР Бєлоконеву щодо показань Е. Дукарт про передачу нею цінностей начальнику фільтраційного табору

4 квітня 1967 р.

Управление комитета государственной безопасности при Совете Министров УССР по Николаевской области

№ 1770
гор. Николаев

Секретно

Начальнику группы референтов при председателе КГБ при Совете Министров СССР
генерал-майору
товарищу Белоконеву
гор. Москва
На № 5/450 от 21. III. 1967 г.

В показаниях Дукарт Магдалины Ивановны от 20 и 26 марта 1946 года говорится, что в июне 1945 года она и её мать, желая быстрее возвратиться на родину, обратились в Особый отдел в г. Хемниц с просьбой отправить их в Советский Союз. Через неделю их передали в распоряжение подполковника Кузьмина и майора Хромого, штаб которых находился в г. Аннаберге. Там её задержали и посадили в тюрьму, а недели через три освободили и отпустили под подписку о невыезде. Однако она и мать у советского коменданта гор. Аннаберга получили разрешение на выезд в гор. Майсен, в лагерь для репатриируемых советских граждан.

В этом лагере начальнику проверочно-фильтрационной комиссии, майору, фамилии которого Магдалина не знает, она сдала следующие золотые ценности, находившиеся до ареста Лягина в его ведении, а затем у неё на сохранении:

1. 6 мужских и 3-е женских часов
2. 14 колец
3. 1 цепочка для мужских часов и цепочка для украшения шеи
4. Браслет дамский
5. Портсигар
6. Медаль царская
7. Три царских монеты достоинством в 10 и 5 рублей
8. Примерно 5 штук иностранных монет
9. Брошь для галстука
10. Дамский медальон с рубиновыми камнями и бриллиантами

11. Одна пара серег с бриллиантами

Кроме того этому же майору она сдала 12 серебряных ложек для варенья, 6 серебряных ложек для десерта, три рюмки и коллекцию старинных монет, принадлежавших их знакомой Рине Марте.

Не смотря не её просьбы квитанции на сданные ценности она не получила.

Из показаний Дукарт Эмилии от 27. XII. 1945 года видно, что в г. Майсене находился фильтрационный лагерь № 272. О принадлежащих Лягину ценностях и их судьбе она не допрашивалась.

Показания Дукарт Магдалины о передаче ею ценностей начальнику фильтрационного лагеря не проверялись.

Из имеющихся у нас архивных материалов видно, что подполковник Кузьмин в июне 1945 года являлся начальником отдела контрразведки «Смерш» 4-го гвардейского стрелкового корпуса, дислоцировавшегося в гор. Аннаберге.

отп. 2 экз.
1-й адресату
2-й в л. д. 46
исп. Зимарин
л/рт. 67, 73, 75-77
вх. 1559
печ. Грунина
3. III
Начальник управления КГБ при СМ УССР
по Николаевской области
полковник (П. Семенов)

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 8. – Арк. 107-108.
Оригінал. Машинопис.

№ 53
Довідка
про результати перевірки листів, направлених до ЦК КП України про партизанську діяльність тов. ТКАЧУКА Л.В.

Березень-квітень 1969 р.

Справка
о результатах проверки писем, направленных в ЦК КП Украины о партизанской деятельности тов. ТКАЧУКА Л.В.

В письмах в адрес ЦК КП Украины указывалось, что Ткачук Л.В. в 1941 году (июнь) дезертировал из Советской Армии, в сентябре того же года прибыл в Широковский р-н, Днепропетровской области, с. Николаевку, где жила его семья.

В конце 1942 года (октябрь) устроился на работу заведующим хозяйством Широковского зерносовхоза, где издевался над советскими людьми, угнанными немцами на работу. Кроме этого, в заявлении сообщается, что Ткачук Л.В. в 1943 году (декабрь) после ареста и расстрела группы партизан во главе с тов. Седневым Г.М., присвоил себе должности – комиссара (при жизни тов. Седнева), а после его гибели и командира отряда.

Указывается, что после освобождения этих районов от немецко-фашистских захватчиков (начало марта 1944 г.) Ткачук Л.В. написал отчет о боевых действиях отряда тов. Седнева за период с 1941–1944гг., который был направлен в обком КП Украины, что Ткачук Л.В. спустя десятки лет после окончания войны зачислил в партизанский отряд людей, которые скомпрометировали себя перед Советской властью (старост, полицейских и своих родственников).

В письмах утверждается, что все это выдумано Ткачуком для своей реабилитации.

Комиссия обкома КП Украины в составе:

Вереснева Г.П. – секретарь Широковского РК КПУ – председатель комиссии,

Осадчук Г.С. – секретарь Криворожского РК КПУ – зам. председ. комиссии,

Сергиенко И.И. – председ. народного контроля – член комиссии,

Шихалеева Г.А. – лектор Широковского РК КПУ – член комиссии,

Пузь Н.П. – инструктор РК КПУ – член комиссии,

Удовенко Л.П. – научный сотрудник Криворожского музея - член комиссии.

Логвинов П.Д. – пенсионер, бывший замначальника КГБ г. Кривого Рога – член комиссии.

Касьян В.И. – инструктор обкома КПУ – член комиссии.

Комиссия проверила факты и провела многочисленные беседы с учасниками партизанского движения тт.: Седневой Е.Д., Доценко Д.И., Голубышко В.А.. Садыченко Н.И., Осташевской В.И, Осташевским Г.Е., Усиком В.М., Климчук Л.М., Билык А.С., Григорьевой А.В., Бардышниковой Н.Н., Бойко Н.С., Сюльдиным С.М., Сюльдиной В.А., Сюльдиной Н.Г, Хворостенко М.Г., Морозовым Е.Н., Гореславец В.С., Королевой К. В., Бабенко Т.Т., Скирко Е.Я., Шило Ф.А., Богуш П.А., Щербиной И.И., Карауш Е.Г., Кинзельской Т.П., Будником А.П., Векарем Н.Ф., Ткачуком Л.В. и др. Всего опрошено 48 человек, а также изучены письменные заявления, ранее присланные по этому делу от тт. Головатого А.А. (г. Ростов-на-Дону), Тарасенко М.Ф. (г. Гадяч), Докучаевой А.Е. (с. Сафоново), Василенко Ф.М. (с. Скобелево), Васильченко Ф.И. и Рощик Д. – дочери командира партизанского отряда т. Седнева, Кузьмицкой Е.Г. (г. Севастополь). Письма прилагаются.

В результате изучения всех материалов и опроса людей, установлено следующее:

I. Действительно, в годы Великой Отечественной войны на территории Криворожского и Широковского районов Днепропетровской области и Казанковском и Владимирском районах Николаевской области существовал партизанский отряд, которым руководил тов. Седнев Г.М.

Этот отряд в основном проводил свою работу патриотического характера (слушание радиопередач с Большой Земли, распространение сводок Совинформбюро,

листовок, отпечатанных на машинках, помощь военнослужащим, бежавшим из концлагерей, проводилась агитация против отправки населения в Германию, саботировались различные работы и т.д.).

Партизанская группа действовала с сентября 1941 года по декабрь 1943 года. Была предана в момент подхода Советских войск к Кривому Рогу. После ареста основная группа партизан в составе: Седнева Г.М., Осыки, Богатова, Ходина, Мартынова, Волохова, Демиды (отец и два сына), Григорьева, Билыка, Кравченко, Рощина и др. были немцами расстреляны в декабре 1943 года. Оставшиеся в живых участники отряда ушли в подполье и всякая деятельность стала крайне опасной и затруднительной, причем эти районы были прифронтовыми тылами немцев.

Для выяснения вопроса, был ли Ткачук комиссаром, а затем командиром партизанского отряда, комиссия опросила большую группу товарищей.

Участники отряда и свидетели тт.: Доценко Д.И., Седнева Е.Д., Голубышке В.А., Климчук Л.М., Садыченко Н.И., Григорьева А.В., Варышникова Н.Н., Осташевский Г.Е., Сюльдин С., Сюльдина В., Усик Б.Н., Осташевская В.И., Кинзельская Т.П., Билык А.С., Богуш И.А., Карауш Е.Г., Шишка, Бойко Г.С., Назареико Л.Н., Щербина И.И., Момот Н.А. и др. категорически заявили, что Ткачук Л.В. ни при жизни Седнева, ни после его расстрела не был комиссаром-командиром, и что он не принимал никакого участия в партизанском движении.

Одновременно другая часть опрошенных товарищей: Сюльдина Н.Г., Морозова Е.Н., Королева К.В., Жулай Е.В., Будник А.П. (бывший староста), Вакарь Н.Ф. (бывший полицейский), Хворостенко (2 брата), Завалий А.Е., Назаров Н.В., Шило Ф.А., Нагорный А.Ф. подтверждают причастность Ткачука Л.В. к партизанскому отряду с октября 1943 года. Однако, показания этих товарищей о партизанских делах и участие в них Ткачука Л.В. путанные, сбивчивые, неконкретные, что вызывает сомнение в их истинности.

Комиссия пришла к выводу, что отчет о партизанской деятельности отряда за период с 1941 по 1944 гг., составленный Ткачуком Л.В., Сюльдиной Н., Доценко Д.И. совершенно не соответствует действительности. В боевом отчете значится, что отрядом проведено 82 боевых операции, при этом убито 729 немцев, румын, калмыков, предателей, уничтожено 56 автомашин, 4 танка, взорвано 2 моста.

Все опрошенные без исключения показали, что ничего этого не было и участия в составлении отчета они не принимали. Участник партизанского отряда Седнева Г.М. товарищ Усик Б.М. пояснил, что уже после войны Ткачук Л .В. приглашал к себе партизан и поручал каждому составить отчет, в котором указывалось бы количество убитых немцев, румын, полицейских, старост и т.д. В беседе тов. Усик Б.М. заявил, что ни одного немца он не убил, а в отчете указал, что он убил 10 немцев.

Ткачуком Л.В. была также выдумана версия о том, что за его голову немецкое командование объявило в газете «Дзвін», выходившей при оккупации, большую награду. Эта версия была поддержана некоторыми нашими газетами в послевоенные годы. Об этом писалось, например, в газете «Прапор Леніна» – органе Широковского РК КП Украины 27 сентября 1957 года в заметке за подписью бывшего старосты Будника А.А., и в 1967 году в газете «Червоний гірник» г. Кривого Рога в статье Драчука. Проверкой установлено, что Ткачук Л.В. в период оккупации на нелегаль-

ном положении не находился и подобных объявлений в газете «Дзвін» не публиковалось.

Во время работы комиссии в ее адрес и ранее в горком партии поступали материалы, которые заслуживают внимания, суть их заключается в следующем:

а/ сослуживец Ткачука Л.В. по Советской Армии Головатый А.Д. (заявление прилагается) сообщает, что Ткачук Л.В. при наступлении немцев на Сталинград (июнь 1942 г.) дезертировал из части. Приводит свидетелей тов. Лавринец, Кучму И.Я. и Дегтярева.

б/ Ткачук Л.В. рассказал, что в сентябре 1942 года он был арестован Широковской полицией, но через два дня его выпустили на свободу. Ткачук Л.В. объяснил, что у него там был хороший приятель, работавший начальником полиции.

в/ Из письменных заявлений тт. Бойко, Момот и др. (прилагаются), которые показывают, что т. Ткачук издевался над людьми, выгонял их на работу, служил «новому порядку», работая заведующим хозяйством в бывшем зерносовхозе.

г/ тт. Назаренко Л.Н., Барышникова Н., сообщили, что родная сестра Ткачука Л.В. Грабская приезжала к ним на квартиру с калмыками, чтобы арестовать их.

д/ Из показания т. Голубышко В.А. (работает эл. сварщиком СУ «Домнаремонт» г. Кривого Рога), стало известно, что в 1943 году по личному указанию Седнева Г.М. поручалось тов. Филатову и другим убрать Ткачука, как ненадежное лицо (показания Голубышко прилагаются).

е/ По заявлениям граждан тт. Карауш Е.Г. и Кинзельской стало известно, что в декабре 1943 года к т. Кинзельской (где стоял на квартире немец Ганс Шулер) явились Ткачук Л.В. и Вакарь Г. и сообщили о местонахождении тов. Седнева Г.М. В этот день Седнев и другие были арестованы и вскоре расстреляны.

ж/ Карауш Е.Г. сообщает также, что Ткачук привез в ее дом, где стояли калмыки, связанного партизана Славика (действительно в отряде Седнева был Слава Волохов). После пыток он был расстрелян в огороде этого дома (письма прилагаются).

з/ Следует проверить пребывание тов. Ткачука в КПСС. По его словам он принят в партию в 1941 г. С 1942 по март 1944 года связи с партией не имел. На вопрос, как вы восстановлены в партию, Ткачук Л.В. заявил: «После войны заплатил членские взносы и все».

С отрицательной стороны характеризуется Ткачук Л.В. в послевоенные годы. С 1947 по 1951 г., работая директором маслозавода, был снят с работы за разбазаривание сливочного масла. Затем работал директором пищекомбината и также был снят с работы за то, что несвоевременно делал ревизии, вследствие чего образовались большие недостачи продуктов.

В последние годы и по настоящее время Ткачук Л.В. работает зав. угольным складом № 45 Криворожского гортопа. И здесь он злоупотреблял служебным положением, создавая излишки угля и дров, которые реализовывал гражданам, а деньги присваивал. В 1968 году на него возбуждено уголовное дело № 11097 по статье 84 ч П УК УССР, но 24 октября прекращено.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

1. В ходе проверки комиссия не установила, что Ткачук Л.В. являлся комиссаром и командиром партизанского отряда.

2. В отчете о деятельности партизанского отряда, составленным тт. Ткачуком и. Сюльдиной Н.Г. допущена фальсификация фактов и событий, за что членов КПСС Ткачука и Сюльдину следует привлечь к партийной ответственности.

3. Учитывая, что в ходе проверки на Ткачука Л.В. поступили компрометирующие материалы, комиссия считает, что проверку этих фактов необходимо поручить соответствующим органам.

Председатель комиссии Г. Береснев
Зам. председателя комиссии Г. Осадчук
Члены комиссии: В. Касьян, Н. Пузь, Удовенко, И. Сергиенко
г. Николаев.

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 15. – Арк. 98–102.
Копія з копії. Машинопис.

№ 54
Архівна довідка партархіву Миколаївського обкому Компартії України про учасників партизанського загону Сєднєва Г.М.

№ 245-253/а

31 грудня 1980 р. ***Секретно***

УПРАВЛЕНИЕ КОМИТЕТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УССР ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

На Ваш № Г-14 от 25 декабря 1980 года

Партийный архив Николаевского обкома Компартии Украины сообщает, что в период временной оккупации территории Казанковского района в селах Владимировке, Казанке, Лагодовке, Ново-Лазаревке, Ново-Сергеевке, Ново-Федоровке, Троицко-Сафоново, Ново-Григорьевке были организованы подпольные группы. Организационным центром всех групп была Троицко-Сафоновская группа, которую возглавлял Седнев Георгий Максимович,

Под общим руководством Седнева подпольные группы проводили агитационную работу против немецко-фашистских оккупантов, распространяли сообщения Совинформбюро, заготовляли оружие, проводили диверсии.

После объединения подпольных групп Казанковского и Широковского районов был организован партизанский отряд (командир отряда Седнев Георгий Максимович, комиссар Ткачук Леонтий Васильевич). Отряд проводил боевые операции, имел связь с частями Советской Армии. Операции больше проводились на территории Широковского района. Подпольные группы Казанковского района помогали отряду. В начале декабря 1943 г. командир отряда Седнев Г.М. приказал отряду идти на соединение с частями Советской Армии. В разрушенном селе Григорьевка

осталась только часть отряда, которая была обнаружена жандармерией. 10 декабря 1943 г. завязавшийся бой с противником длился четыре часа. В неравном бою погибли почти все партизаны. Сам Седнев Г.М. был тяжело ранен и схвачен фашистами. Не выдав ни одного подпольщика, после нечеловеческих пыток, командир отряда Седнев Г.М. с выколотыми глазами и обрезанными ушами был сброшен в реку Висунь под лед с камнем, привязанным к шее.

Весной 1944 г. после освобождения Казанковского района от фашистской оккупации в реке Висунь за селом Владимировкой (в тот период административно существовал Владимировский район), был обнаружен изуродованный труп с камнем на шее. Жители села опознали в нем Седнева Георгия Максимовича.

Серьезно пострадала антифашистская группа с. Троицко-Сафоново в конце 1942 года. В результате предательства было арестовано и расстреляно 21 подпольщик.

5 сентября 1962 г. бюро Николаевского обкома Компартии Украины рассмотрело материалы комиссии и утвердило боевые действия партизанского отряда, признав участниками отряда 54 человека и 39 человек, как участники сопротивления.

В списках участников партизанского отряда значатся Вакарь Николай Филиппович, Тимков Григорий Митрофанович (в запросе Тымко Григорий Гаврилович), Ткачук Леонтий Васильевич.

Григорьева Александра Васильевна, Лисовский Александр Сергеевич, Щербина Иван Илларионович, Седнева Евдокия Денисовна в списках участников партизанского отряда не значатся.

В документах по отчету отряда в списках предателей значится Григорьев Михаил Иванович, который был взят калмыками в селе Сергеевке, Казанковского района, предал 4 человек: Джулька Василия Леонтьевича, Решетняка Ивана Проф. (в тексте сокращено), Ткача Павла Захаровича и Денисюка Ивана Ивановича. Предатель расстрелян калмыками в Казанке в октябре 1943 года.

В настоящее время в с. Троицко-Сафоново Казанковского района проживает учительница-пенсионерка Сюльдина Надежда Егоровна, ведавшая секретной частью партизанского отряда, а также Морозов Евгений Николаевич, один из десантников диверсионной группы партизанского отряда.

ЗАВ. ПАРТАРХИВОМ НИКОЛАЕВСКОГО ОБКОМА КОМПАРТИИ УКРАИНЫ М. РУКОМАНОВ

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 15. – Арк. 78–79.
Оригінал. Машинопис.

№ 55
Архівна довідка партархіву Дніпропетровського обкому Компартії України про учасників партизанського загону Сєднєва Г.М.

31 грудня 1980 р.
ПА / 623

УПРАВЛЕНИЕ КОМИТЕТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНСКОЙ ССР по Николаевской области
г. Николаев

На Г - 14 от 25 декабря 1980 р.

АРХИВНАЯ СПРАВКА

На территории Днепропетровской области и Николаевской области в годы временной немецко-фашистской оккупации действовал партизанский отряд под командованием СЕДНЕВА Георгия Максимовича и ТКАЧУКА Леонтия Васильевича. Деятельность отряда утверждена бюро Днепропетровского обкома Компартии Украины 2 июня 1945 г. Участники партизанского движения признаны на основании отчетов командира отряда ТКАЧУКА Л.В., подтверждений партизан, справок, списков, характеристик Широковского райкома партии Днепропетровской области.

Широковский райком КП(б)У в 1941 г. оставил по спецзаданию для работы в тылу врага члена ВКП(б) СЕДНЕВА Г.М., работавшего учителем в школе ФЗО рудника «Ингулец», Широковского района. В сентябре-октябре 1941 г. СЕДНЕВ Г.М. создал несколько партизанских групп на территории Широковского района Днепропетровской области, Владимирского и Казанковского районов Николаевской области. В начале декабря 1942 г. отдельные партизанские группы были объединены в один партизанский отряд под командованием СЕДНЕВА Г.М. Комиссаром отряда был назначен ТКАЧУК Леонтий Васильевич.

Об обстоятельствах гибели командира партизанского отряда СЕДНЕВА Г.М. в своих отчетах указывает ТКАЧУК Л.В.: 10 декабря 1943 г. СЕДНЕВ Г.М. с группой партизан в 5 часов утра приняли бой в с. Григорьевка, Владимировского района Николаевской области с группой немцев в 25 человек. В бою СЕДНЕВ Г.М. был ранен в грудь и отправлен оккупантами в жандармерию в с. Владимировку, где подвергался зверским пыткам, труп его был найден в р. Висунь, похоронен в с. Владимировка.

В другом отчете ТКАЧУК Л.В. пишет, что будучи раненым в бою, СЕДНЕВ Г.М. при доставке его в жандармерию в с. Владимировку выхватил оружие у конвоира, убив его и самого себя,

После гибели СЕДНЕВА Г.М. командование партизанским отрядом принял на себя ТКАЧУК Леонтий Васильевич, кандидат в члены ВКП(б), работавший до войны замдиректора Широковского пивзавода. В первые дни войны был призван в РККА, где находился до августа 1942 г. В боях в районе Манычского канала, Ростовская область, воинская часть, где служил ТКАЧУК Л.В. попала в окружение и он в сентябре 1942 г. прибыл в Широковский район и тогда же создал партизан-

скую группу в количестве 29 человек. Когда в начале декабря 1942 г. партизанские группы объединились в партизанский отряд под руководством СЕДНЕВА Г.М., ТКАЧУК Л.В. стал комиссаром этого отряда. Партизанский отряд СЕДНЕВА–ТКАЧУКА провел большую работу в тылу врага, принял активное участие в освобождении Широковского района от немецко-фашистских захватчиков, 29 февраля 1944 г. соединился с передовыми частями Советской Армии и был расформирован.

Бойцами партизанского отряда в 1945 г. признаны:

– ВАКАРЬ Николай Филиппович, 1922 г. рождения, член ВЛКСМ, до войны работал в колхозе им. Котовского Широковского района, в 1944 г. вступил в ряды Советской Армии.

– ТЫМКО (ТИМКО Григорий Митрофанович) а не Тымко Григорий Гаврилович, как указано в запросе, 1900 г. рождения, член ВКП/б/, до войны работал в колхозе «Вільний борець», в партизанском отряде был командиром группы, действовавшей на территории Лазаревского сельсовета, Казанковского района Николаевской области. Группа проводила агитационную и политико-массовую работу среди населения, распространяла листовки среди населения, сводки Совинформбюро. Группа ТЫМКО Г.М. работала, как связная между партизанскими группами, снабжала продовольствием партизанский отряд.

– ЩЕРБИНА Иван Илларионович, был бойцом партизанского отряда, в 1944 г. вступил в ряды Советской Армии.

После дополнительного изучения деятельности отряда бюро Днепропетровского обкома Компартии Украины 31 августа 1962 г., пересмотрело отчет и другие материалы об участниках партизанского отряда СЕДНЕВА Г.М.–ТКАЧУКА Л.В. и признало партизанами еще 44 человека и отметило активную патриотическую деятельность 45 граждан. В числе лиц, активно содействовавших партизанскому отряду, значится СЕДНЕВА Евдокия Денисовна, которая содержала явочную квартиру партизан.

В 1965 г. бюро Днепропетровского сельского обкома партии рассматривало вопрос о деятельности партизанского отряда СЕДНЕВА Г.М.–ТКАЧУКА Л.В. в третий раз и признало партизаном Великой Отечественной войны Григорьева Михаила Ивановича (посмертно) и за содействие партизанскому отряду была признана патриотическая деятельность ГРИГОРЬЕВОЙ Александры Васильевны. ГРИГОРЬЕВА А.В. распространяла листовки среди населения, оказывала помощь раненым партизанам и воинам Советской Армии медикаментами и продуктами питания.

В справке инструктора Днепропетровского сельского обкома партии от 23 марта 1964 г. и подтверждений партизан указано, что ГРИГОРЬЕВ М.И. в декабре 1941 г., будучи тяжело раненым, попал в плен, бежал из лагеря военнопленных, вступил в партизанский отряд СЕДНЕВА Г.М., принимал участие в боевых действиях против оккупантов, возглавлял партизанскую группу в с. Сергеевка Казанковского района. По доносу предателя 15 ноября 1943 г. был арестован оккупантами и расстрелян.

В отчете командира партизанской группы в с. Ново-Сергеевка Казанковского района БЛИНОВА и его заместителя ЩЕРБИНЫ от 17 апреля 1944 г. указано, что 14 ноября 1943 г., калмыки по доносу бывшего партизана МАРТЫНОВА окружили село Ново-Сергеевку и захватили партизана ГРИГОРЬЕВА Михаила Ивановичи-

ча. При пытках калмыками ГРИГОРЬЕВ потерял волю партизана и выдал партизан ЩЕРБИНУ, ВАКАРЬ, ТКАЧ, ПОПЕЙКО и других.

В списке участников партизанского движения, оказавшихся предателями (список подписан командиром партизанского отряда ТКАЧУКОМ Л.В. и относится к 1944–1945 гг.) значится ГРИГОРЬЕВ Михаил Иванович, который был схвачен калмыками и как указано в списке предал 4-х человек КУЛИКА Василия Леонтьевича, РЕШЕТНИК Ивана П., ТКАЧ Павла Захаровича, ДЕНИСЮК Ивана Ивановича и был расстрелян калмыками в с. Казанке в октябре 1943 г.

В подтверждениях в 1964 г. участников партизанского отряда СЕДНЕВА Г.М.–ТКАЧУКА Л.В. о деятельности ГРИГОРЬЕВА М.И в отряде, ОСТАШЕВСКОГО Георгия Евгеньевича, ВАКАРЬ Николая Филипповича ДОЦЕНКО Дмитрия Ивановича факт предательства ГРИГОРЬЕВЫМ М.И. партизан отряда не подтверждается.

Среди участников партизанского движения не значится ЛИСОВСКИЙ Александр Сергеевич.

В вышеупомянутом списке участников партизанского движения и оказавшихся предателями составленном ТКАЧУКОМ Л.В. в 1944–1945 гг., кроме ГРИГОРЬЕВА М.И. значатся: БЕЛЫЙ Игорь Денисович, МАРТЫНОВ Александр Фомич, МАРТЫНОВ Василий Васильевич. В списке предателей партизанского отряда Широковского, Владимировского и Казанковского районов, подписанном секретарем Широковского райкома партии (1944–1945 гг.) значатся: БЕЛАН Игорь Денисович, МАРТЫНОВ Листарий Фомич, МАРТЫНОВ Василий Васильевич, ГРИГОРЬЕВ Михаил Иванович, Ларин Александр Тимофеевич, Будник Евдокия, СКАЧКО Василий, ОВЕРЬЯНОВА Мария.

Партийному архиву известны участники партизанского движения в Широковском районе, ныне проживающие в Днепропетровской области

СЕДНЕВА Евдокия Денисовна – г. Кривой Рог – 4, ул. Алексеенко, 38 кв. 3.

ГОЛУБЫШКО Виктор Андреевич – г. Кривой Рог –74, пр. Мира, 33, кв. 344.

ПОДДУБНЫЙ Николай Николаевич – Днепропетровская область, п. Широкое, ул. Гоголя, 28.

ДОЦЕНКО Дмитрий Иванович – Днепропетровская область, п. Широкое, ул. Кренкеля, 38.

Зав. Партархивом Днепропетровского обкома Партии Украины – В. Чернов

ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 15. – Арк. 80–83.
Оригінал. Машинопис.

Розділ III.
ФОТОДОКУМЕНТИ З АРХІВНИХ ФОНДІВ

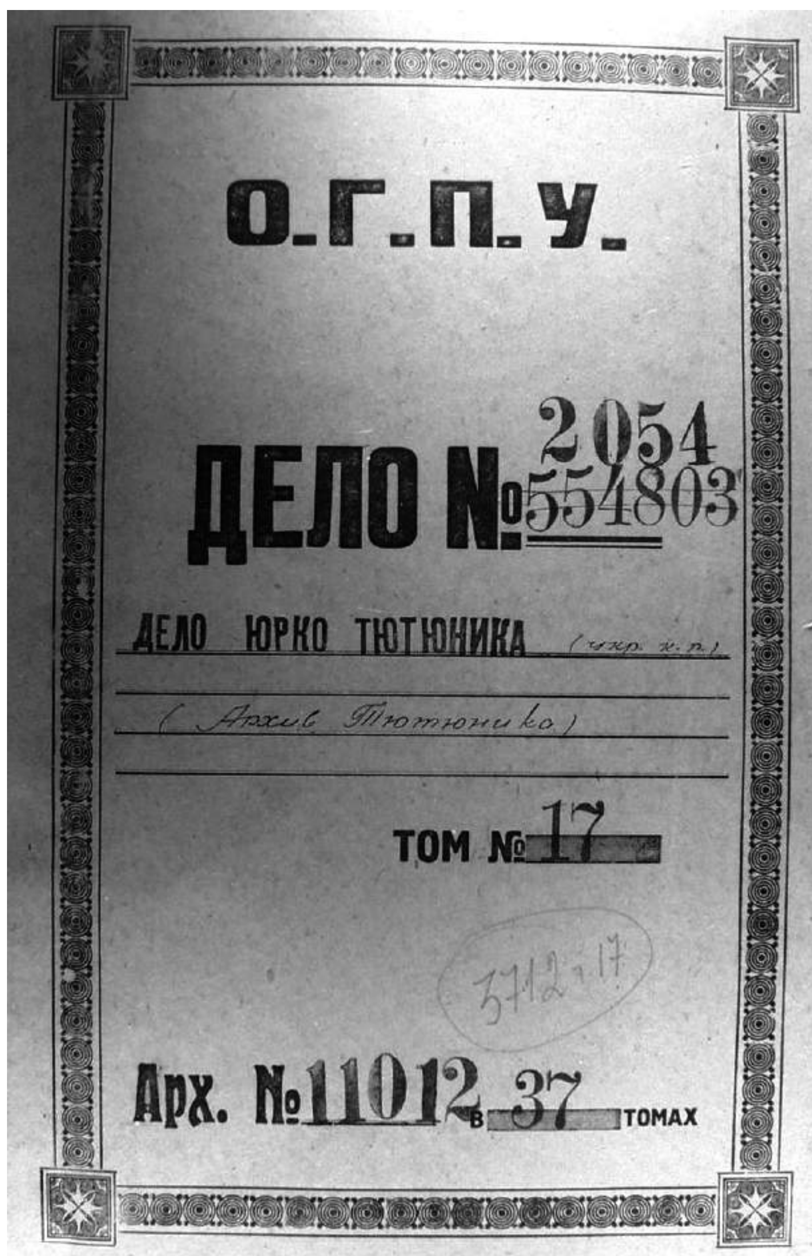

Фото 1. Обкладинка справи Юрка Тютюнника. 1920 р.
(ГДА СЗР України – Ф. 11012 – Т. 17 – Арк. 1)

Таємно

Наказ
по військам У.Н.Р.
ч 48/оп
1 березня 1920 р.

I. Обстановка. 1) По перевірці
відомостей від різних агентур
установлено, що 2ª Латишська
дівізія в складі 1, 2, і 3 латиш-
ських полків спішно відійшла
з Одеського напрямку в Латвію.
Причина - революція в їх краї.
і загроза із заходу.
2, В Елисаветському, Помішнян-
ському, Ольвіопольському і Балт-
ському районах ніяких значних
ворожих сил нема.
3, В районах Уманському, Звениго-
родському, Біло-Церківському і
Фастовському виявлена присут-
ність большевицьких сил.
4, Агентура дівізії Київської 28/II
доносить: „комуністи відтягнули
свої сили на Білу-Церкву, Фастів
/.

Фото 2

командірами ведеться уважна обслід
доріг і переправ.

II Загальне завдання армії. Армія
має зосередитись на протязі 2 і 3
березня ц. р. в районі сел. Юзеф-
поль, Новоселки, Бузинковато.

III Частичне завдання.
1) Волинська дівізія 2/III з місця свого
розташування переходить в Добрян-
ку. 3/III – продовжує марш до с.
Юзефполь де і розташовується.
Розвідку вести на Ольшанку–Ольвіополь

2) Запорожська дівізія 2/III з місця свого ро-
ташування переходить в с. Коритно.
3/III – продовжує марш до с. Новоселки
де і розташовується.
Розвідку вести в секторі Голосково і
Голованевськ включно.

3) Київська 2/III переходит в с. Тішківка.
3/III – продовжує марш до с. Бузенковато
де і розташовується.
Розвідку вести на Добрянку, Тішківку
Покотилово і Голованевськ включно.

4) Штаб армії 2/III с. Добрянка;
3/III – с. Дорожинка.

IV 4/III предбачається денний відпочинок.

V Бажано щоб частини армії ста-
вали на марш не пізніше 8 год ранку,

Фото 2–3. Наказ по військам УНР від 1 березня 1920 р.
(ГДА СЗР України – Ф. 11012 – Т. 26 – Арк. 61–62)

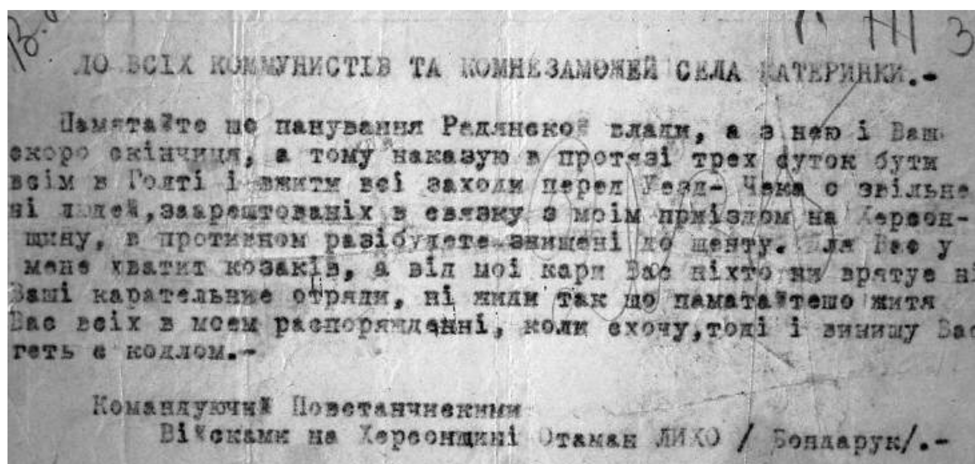

ДО ВСІХ КОММУНИСТІВ ТА КОМНЕЗАМОЖЕЙ СЕЛА КАТЕРИНКИ.-

Паматайте що панування Радянской влади, а з нею і Ваш
скоро скінчиця, а тому наказую в протязі трех суток бути
всім в Голті і вжити всі заходи перед Уезд- Чека с звільне
ні людей, заарештованіх в связку з моім приіздом на Херсон-
щину, в противном разі будете знищені до щенту. Для Вас у
мене хватит козаків, а від мої кари Вас ніхто ни врятує ні
Ваші карательние отряди, ні жиди так що паматайте що життя
Вас всіх в моем распоряджденні, коли схочу, тоді і знищу Вас
геть с кодлом.-

Командуючий Повстанчиским
Військами на Херсонщині Отаман ЛИХО / Бондарук/.-

Фото 4. Звернення командуючого повстанськими військами Херсонщини отамана К. Лихо-Бондарука до місцевої влади с. Катеринки з вимогою звільнити заручників, яких полонили у зв'язку з його приїздом. 1921 р. . (ДАМО. – Ф. С.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6644. – Арк. 2)

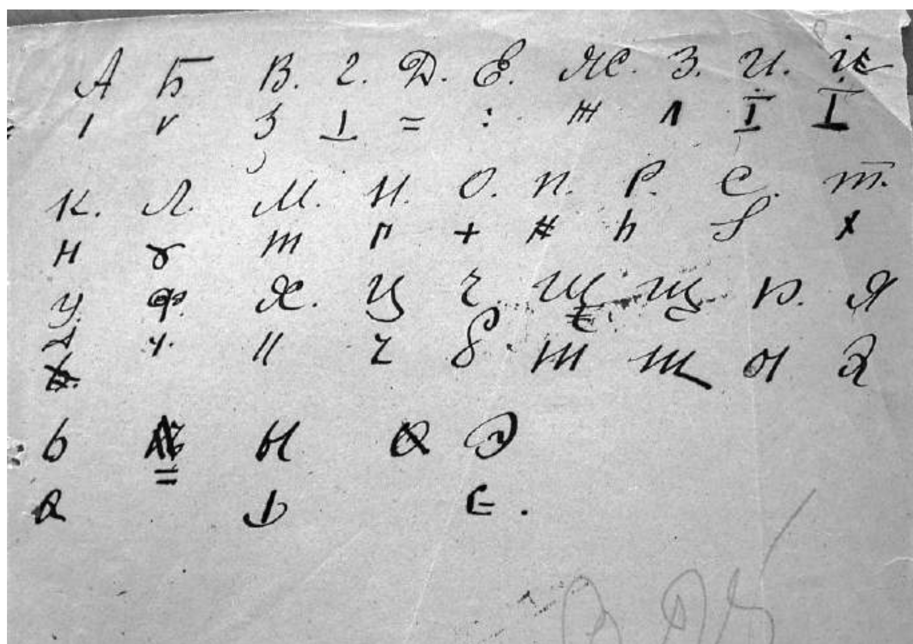

Фото 5. Шифр Первомайської повстанської петлюрівської організації. 1921 р. (ДАМО. – Ф. С.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6644. – Арк. 125)

Товаришу Придсідатилю
Уезд-Чека Першомайського Повіту.

Звиртаюсь до Вас як до голови такого вилкого страшного а в купі з тим справедливого державного органа в повіті, і гадаю що Ви як соціаліст і взагалі людина ідейна зо мною погодитись. Даю Вам коротку автобіографію я син бідного селянина безумовно українця, а тому служу в армії У.Н.Р. Ни дуже давно виїхав із закордону як всеукраінскій інформатор /о цім Ви можете узнати всеукраінскі чрезвичайні коммсії, а туда попали мої папери/. В связку з моім приїздом на Херсонщину заарештовано по наклепу Вашого співробітника злодія Остапенка багато ни вінних людей, але ни маючі нравственої сили приняти в житя ціх людей на свою совесть, я прошу вас в ходатайстві Вашім перед Губ-Чека о іх звільнені, а всвою чергу я Вам скажу що моя праця на Украіні більше провадитись ни буде і я сам виезжаю за кордон. В моім виізді я Вас запиняю і гадаю, що Ви знаючі мене як украінця і знаючі всі мої подіі на Чигаринщині та Черкасщині надіюсь повірите міні я хочу порішити справу самим мирним шляхом. При цім скажу, що до мене приходила декілька разів делегація від Вашого уряду шоб я амністірувався але бачуче до чого Ви дойшли, і хто зараз у влади тіж поміщики, котріх ми в купі з вами ни так давно били, зараз що хотят то і роблят. А як заступник бідного люду ни маю стільки сили волі, шоб примусити себе з ними погодитись. Вприклад даю факт приізд у Ваш повіт поміщеце Фанихи котра зараз видносиця до селян с самою реокцеонерною репресією.

А в разі коли на мого листа ни буде звернута увага і люди ни будут звільнені, то в самом близьком часі тут буде функціонувати терористичний віддіт і я персонально виступаю до праці заактивно.

Потим прошу звернути увагу на таку річ. В 1920 році коли м. Голта була занята армією У.Н.Р. під командою генерала ОМІЛІНОВІЧА-ПАВЛЕНКО, по моім ходатайстві було звільнено декілька Ваших активних працевникив, на приклад коменд. ст. та інші, о цім прошу запитати тов. Гладкаго-залізничника.

С пошаною Всеук-інформатор і
Командуючій повстанцями Херсонщини Отаман ЛИХО / Бондарук./

Фото 6

Прошу відповісти міні на мое прохання в часописі вісті, котра виходит у вас в Гелті.-

Фото 6–7. Звернення командуючого повстанськими військами Херсонщини отамана К. Лихо-Бондарука до УНК Первомайського повіту з вимогою звільнити заручників, яких полонили у зв'язку з його приїздом. 1921 р. (ДАМО. – Ф. С.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6644. – Арк. 8)

Партийный Вестник

Ежемесячный орган Николаевского Губкома К.П.(б.)У.

Адрес редакции: Николаев, Губком, Оргинстр.

№ 5. ОКТЯБРЬ, 1922 г. № 5.

К VII Губпартконференции.

16-го Ноября созывается очередная Губпартконференция. 8 месяцев отделяют нас от 6-й конференции, происходившей в совершенно другой обстановке, вероятная тогда возможность выступления белогвардейских войск Врангеля, Петлюры, Савинкова и других, наложила военный отпечаток, как на работу конференции, так и на деятельность в первые месяцы партийных организаций нашей губернии.

С другой стороны внутреннее состояние организации было несравненно худшим, чем мы имеем в данное время.

Конференция поэтому выдвинула ряд важнейших задач, являющихся основной директивой для всех партийных организаций Николаевщины для будущей конференции.

Несомненно доминирующей, для того периода, была задача превращения партии в боевую организацию и поднятие боеспособности всех частей Красной армии губернии. Эту задачу усвоили себе достаточно твердо партийные органы и члены партии и в очень короткий период ее осуществили полностью, подняв боеспособность в своих рядах и в рядах Красной армии.

Второй задачей, поставленной конференцией было восстановление единства внутри партии и развертывание глубокой практической работы.

Несмотря на то, что единство весьма трудно поддается „статистическому" учету, все же в этом направлении достигнуты значительные результаты.

Сейчас можно с уверенностью сказать, что здоровый организм Николаевской организации победил временные недуги и выступает более крепким на предстоящей Губпартконференции.

Этому обстоятельству способствовал, можно сказать безошибочно, деловой подход к решению вопросов партийной жизни, привлечение к решению важнейших вопросов активной части членов партии, развертывание практической работы и руководства парторганизациями на местах.

Кроме этих основных решений Губпартконференции, два Пленума Губернского Комитета, подводящие итоги и корректирование работы Губкома, выдвинули ряд важнейших дополнительных постановлений по вопросам, возникшим в процессе работы.

Борьба с нарушением коммунистической этики, улучшения материального положения членов партии, укрепление влияния партии на селе по всему фронту, все эти вопросы широко обсуждались на пленумах Губкома, собраниях активных работников и партийных организациях.

Несмотря на все трудности, которые пришлось встретить на этом пути партийным органам, в частности, Контрольной Комиссии удалось достигнуть значительных результатов.

Нарушение комэтики значительно сократилось, благодаря твердой и решительной линии, взятой парторганами, Контком и поддержанной всей организацией.

Материальное положение членов партии после принятия ряда мер значительно улучшилось, превратившись в систему регулярной помощи наиболее нуждающимся товарищам.

И, наконец, третий момент завоевание села, начавшееся с укрепления партаппаратов на селе, завоевания нашего влияния во всех видах кооперации, и наконец укрепление комнезамов и исполкомов, которое по последним сведениям дадут возможность более прочно закрепить наше руководство в аппаратах власти на селе.

Выполняя основные директивы конференции и пленумов, однако, нельзя считать, что Губком и парторганизации на местах провели работу без промахов и недочетов по тем или иным вопросам, которых было-бы значительно меньше, если бы не было массовых (безусловно необходимых) отпусков активным работникам, что безусловно ослабило темп работы, и оставило значительно больше „законных" пробелов в работе парторганов.

VII-я Губпартконференция должна будет подвести итоги 8-ми месячной работы партийных организаций, в частности, Губернского Комитета, дать свою оценку о положительных результатах, недочетах и наметить соответствующую политическую линию будущему составу Губернского Комитета.

Перед конференцией поставлен ряд важнейших вопросов [illegible] [illegible] [illegible] и конкретных решений.

Фото 8. Номер «Партійного вісника» Миколаївського Губкому КП(б)У. Жовтень 1922 р. (ДАМО. – Ф. – 9. – Оп. 2. – Спр. 67. – Арк. 1)

Центральный орган Партии Социалистов-Революционеров.

Революционная Россия

В борьбе обретешь ты право свое!

Měsíčník.

№ 39-40. Ноябрь 1924 г.

СОДЕРЖАНИЕ № 39-40.

Заложники II Интернационала.

Скупы, отрывочны, — порою противоречивы — вести о только что начавшейся *второй* Соловецкой трагедии. Словно далекое эхо полузаглушенного стона, долетают они до нашего слуха, и гнетут мучительной неизвестностью, и ...тавляют бояться *самого худшего*.

Все подробности *первой* соловецкой трагедии — хладнокровного троекратного расстрела безоружных узников — мы узнаем только теперь, когда братская могила шести жертв, заваленная прошлогодним декабрьским снегом, успела оттаять, зазеленеть весеннею травою, пожелтеть и снова покрыться первою осеннею порошею. Семь месяцев должно было пройти прежде, чем в сердце России, Москве, траурная повесть перестала быть зловещею тайной Кремля и Лубянки... Сколько времени пройдет ...режде, чем мы узнаем о том, как кончилась ...торная эпопея отчаянной борьбы и невоз...ных жертв?

...ечальные герои Кремлевской трагикоме...чали, что делают.

...Франции, которую вся советская пресса ...рерыв малюет, как страну жестокостей клас... диктатуры буржуазии — и этой Франции ...кальное министерство Эррио спешит навсегда отменить каторжное заточение в тех закинутых в пустынные пространства отдаленных морей, забытых богом, людьми и природой клочках земли, которые носили имена Кайенны, Чортова острова и другие, подобные им, столь же темными и кровавогрязными пятнами, вошедшие в историю.

И в это самое время в России, в ее сердце Москве, и в сердце этого сердца — Кремле, бывшие люди революции, еще не отвыкшие поминать всуе такие великие слова, как *коммунизм* и *рабоче-крестьянская власть*, возводят в целую систему заточение своих обличителей — социалистов в такие края, которые долгою северною зимою на многие месяцы как-будто перестают существовать для всего остального мира.

Белое море, — большой залив Ледовитого океана — окружает их со всех сторон мертвою пустынею *белого безмолвия*...

Она поглотит в себе и заморозит надолго и крик гнева, и вопль отчаяния, и стон боли, и хрип предсмертной агонии.

Туда мстительная рука выродившихся бывших революционеров забрасывает всех, чей гордый, несломленный дух живым укором стоит перед ними, — всех, кто отказывается склонить перед ними свое социалистическое знамя, всех, кому в России крылатая молва дала имя «заложников Второго Интернационала»...

И туда же, с изобретательностью иезуитов и с утонченною жестокостью садистов, советская власть бросает попавшихся на уголовщине чекистов — выродков в среде выродков — и бросает не как узников, а как тюремщиков и сторожей, приставленных к военнопленным социалистам.

Фото 9

Одних она бросает туда вооруженными до зубов, других — безоружными, одних — снабженными рядом драконовских инструкций, других — бесправными; и оставляет их лицом к лицу в обстановке, которая и здорового человека могла бы свести с ума, и которая вооружает злобу и безумие сознанием, что следы любого их преступления двадцать раз зарастут травою забвения, прежде чем слабый намек на то, что случилось, дойдет до слуха живых людей, а не казенных манекенов.

А если сквозь проволочные заграждения концентрационного лагеря, сквозь тройные кордоны тюремщиков, сквозь снеговые пустыни и прорвется каким-то чудом на волю какая-нибудь уличающая и неизгладимо клеймящая большевистских палачей весть, — разве мало у них найдется Раковских, Скобелевых, Иорданских, Красиных и Оболенских, которые, глядя прямо в глаза любому европейцу своими *честными глазами* и ни разу ни сморгнув, примутся уверять, что все это — сплошная ложь и выдумка злостных клеветников, — да так уверять, что даже самые серьезные люди будут поставлены втупик и скорее подумают, что введены в заблуждение ложными слухами, чем сразу сообразят, какие океаны цинической, бесстыдной лживости, из преданности интересам коммунистической революции, способен самоотверженно вместить в себе любой советский дипломат.

Мы имеем возможность ныне, с документами в руках, дать полную картину всей *первой* соловецкой трагедии. Рано или поздно, но мы дадим такую же исчерпывающую картину и второй. Печальные герои Кремля не уйдут, не спасутся никакими усилиями и никакими ухищрениями от освещения их подвигов перед лицом всего цивилизованного мира во всю их натуральную величину. Никакие присяжные льстецы и хвалители, никакие услужливые перья, субсидированные через Коминтерн выжатыми казною из русских крестьян и рабочих

трудовыми грошами, не обелят их, не
их имени от пятна, которое перейдет
но с ними в историю.

Сегодня — о первой соловецкой
завтра — о второй, узнает весь мир,
ют социалисты, демократы, рабочие
и на всех европейских языках. В
слово будет порукой.

Мы преодолеем все препятствия,
вим узнать всю правду и тех, кто сообра
политической минуты ради, предпочел
ложить это неприятное занятие на завтра
послезавтра, мы доберемся до концевых
самых упрямых и забронированных из
канов социализма — ибо, увы, социализм
не только политиков, но и политиканов.

И жертвы, немые жертвы, приносимые
шими товарищами в снеговых пустынях
безмолвья, не останутся напрасными. Как
факелы предаваемых когда-то сожжению
стианских мучеников озаряли сумеречную
эпохи упадка древнего мира, вонзаясь
своих лучей в сердца живущих и зажигая
новым упованием и новою верой, — так
комученики Соловецких островов, Перто
ского лагеря, Суздаля и других гробовых
лий для живых скромным величием своего
вига еще много, много скажут ныне
слагающимся, зреющим, идущим нам на
поколениям.

Только то дело неумирающе и вечно
торое способно воздвигать на подвижнич
создавать мучеников и страстотерпцев. Э
казательство непреходящей ценности со
ма дано. Социалистический Интернацио
жет гордиться теми, кого молва назы
заложниками в коммунистических за
России. Но тех, кем он вправе гордить
не может своею пассивностью выдать голо
мучителям. Ибо это было бы предательств
а на предательство Социалистический Интер
ционал не может быть способен. Он это до
зал. Он это докажет.

Первая Соловецкая трагедия.

Соловецкая трагедия.

I. ЗА ЧЕКИСТСКОЙ ЗАВЕСОЙ.

Семь месяцев была скрыта от внешнего мира правда о Соловках.

Пользуясь продолжительной зимней отрезанностью от материка, советское правительство в начале надеялось совершенно замолчать «19 декабря». С этой целью была скрыта от политического красного креста посланная на его имя телеграмма старостата политических двух Соловецких скитов, Савватиевского и Муксоломского — с извещением о расстреле и с именами пострадавших с.-р. и одного анархиста. Ни словом не обмолвились об убийстве 6 с.-р. казенные коммунистические газеты. И только 10 февраля, когда весть о трагических событиях в Савватиевском скиту невидимыми путями дошла до Москвы, встревожила родных и друзей заключенных и вынудила их потребовать объяснения от органов коммунистической полиции, — назначенная незадолго перед тем комиссия по расследованию «происшедшего» на Соловках

опубликовала в московских газетах в от
хроники, напечатанное мелким шрифтом кр
кое извещение о происшедшем, будто бы, на С
ловках, «столкновении» конвоя с заключен
ми, «в результате» которого оказалось: 1 у
тый, пять умерших от ран и 2 легко раненых.

Семь месяцев Россия и весь мир дол
была наслово верить правительству коммунис
ческой партии, что 19 декабря 1923 года б
убита только одна женщина, в то время
уже через полтора часа после расстрела 5 б
дыханных трупов лежали друг возле друг
одной из камер Савватиевского скита, а еще
рез 2½ часа смерть 5 с.-р. была оффициал
протоколирована врачом управления Сев
лагерей.

7 месяцев сов. правительство искус
задерживало сношения материка с остр
чтобы ни один «вольный» человек не п
на Соловки и не узнал о новом престу
большевиков, — о незаконной и жестокой р
праве агентов правительства с безоружным
циалистами и анархистами. С этой целью Г
ответило отказом на заявление 5 родствен
ков заключенных на Соловках о разрешении

Фото 9–10. Номер Центрального органу Партії Соціалістів-Революціонерів. Листопад 1924 р. (ДАМО. – Ф. – 9. – Оп. 2. – Спр. 67. – Арк. 1)

„Sozialistitscheski Westnik"
„Der sozialistische Bote"
Berlin SW 68, Zimmerstraße 7-8

Preis 70 Goldpfennig
in Deutschland

Zentralorgan der Soz.-Dem. Arbeiterpartei Russlands

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Центральный Орган Российск. Социал-Демократ. Рабочей Партии
Основан Л. МАРТОВЫМ. Выходит 2 раза в месяц

№ 24 (94)	Контора и редакция: Berlin SW 68, Zimmerstraße 7-8. Tel. Zentr. 809	20-го декабря 1924 г.	Прием по делам редакции ежедн., кроме субботы, от 1—2 час.	4-ый г. изд.

СОДЕРЖАНИЕ:

Открытое письмо

Исполнительному Комитету Английской Рабочей Партии и Генеральному Совету Тред-Юнионов.

После парламентских выборов в Англии делегация английских профессионалистов во главе с тов. Перселем отправилась в Москву на Всероссийский С'езд профсоюзов. Как Вам известно, делегация эта не ограничилась профессиональными вопросами, но перенесла свою деятельность и в политическую область. Эти политические выступления заставляют нас обратиться к Вам с настоящим письмом.

Обследование положения в сов. России со стороны английских товарищей могло-бы принести огромную пользу не только британскому, но и русскому рабочему движению, да и социалистическим партиям всего мира, для которых русский вопрос и посейчас сохраняет серьезное, злободневное, актуальное значение. Но для того, чтобы вынести действительно компетентное суждение по этому вопросу, необходимо всестороннее ознакомление с положением дел. Это достижимо в нынешних русских условиях для иностранных делегаций лишь двумя путями: либо еслиб делегациям удалось организовать действительные сношения с представителями не-большевистских, социалистических партий, стоящих в оппозиции к существующему режиму и способных дать делегациям все те материалы об истинном положении дел, которые замалчиваются агентами правительства и казенной печатью. Либо же, еслиб члены делегаций имели возможность прожить в сов. России более или менее продолжительное время в качестве не именитых гостей, без контроля правительства, в качестве частных лиц, общающихся с массами рабочих и других трудящихся в их повседневной жизни.

Обязательной предпосылкой при любом из этих путей является наличность в составе делегаций достаточного числа лиц, хорошо знакомых уже с прежних времен со страной, с ее политически-социальным укладом, с ее языком, и имеющих необходимые личные знакомства и связи.

Английской делегации всего этого недоставало. Может быть поэтому она и выбрала не одну из указанных двух возможностей, а совершенно иной путь, нецелесообразность и недопустимость которого является очевидной для всякого сколько-нибудь знакомого с положением дел в Сов. России.

Она отдала себя в распоряжение советской власти — и превратилась, против своей воли, конечно, в орудие большевистской пропаганды.

Не сознавая своего истинного положения, делегация приняла на себя роль верховного судьи по всем политическим вопросам. В частности, она и не могла попытаться встретиться в Москве с активными деятелями нашей партии, которая живет в глубоко-нелегальных условиях. Поэтому ей приходилось полагаться на слова и материалы агентов советского правительства, которые нередко сознательно вводили ее в заблуждение. Помимо коммунистов, английская делегация говорила лишь с «бывш. меньшевиками», т. е. с теми, кто порвали с соц.-демократией и капитулировали перед правящей партией, и наконец, с незнакомыми беспартийными рабочими, которые из боязни увольнения или полицейских репрессий ни в каком случае не решатся высказать чужим, иностранцам, свои истинные настроения и нарисовать подлинную, неприглядную картину своей жизни.

Не понимая всего этого, английская делегация, вместо собирания материалов о России, приступила немедленно к публичным суждениям о коммунистическом ре-

Фото 11

80 2

живается идеология всех течений большевизма накануне его распада. Только в такой форме и может происходить его решающий кризис и ликвидация его диктатуры. Но за этой формой надо уметь рассмотреть и существо дела.

Что является решающим в оценке всех внутриполитических и внутри-партийных явлений современной России? Чем определяется обективный смысл тех или иных направлений, групп, течений внутри большевизма или вне его? Решающим является отношение каждого из них к вопросам общей и внутри-партийной диктатуры с одной стороны, и к более свободным формам общественной жизни — с другой. Это центральный вопрос, это вопрос всех вопросов, все остальные — ему подчиненные. Борьба между «законностью» в юстиции и старой «революционной целесообразностью», между устойчивостью крестьянского владения и хроническими перераспределениями, между правильным функционированием торговли — и непрерывными хаотическими зигзагами, между бесконтрольными бюджетов и народным представительством, — все эти и тысячи других вопросов упираются в одну основную проблему: за или против диктатуры коммунистической верхушки. И каждый шаг в сторону расширения рамок общественной жизни, — как-бы мал он ни был, какими-бы левыми фразами он ни сопровождался, есть шаг в сторону ликвидации диктатуры, — в сторону демократии.

Зиновьев очень кстати вспоминает слова Ленина о Троцком: «когда дело идет на под'ем, Троцкий большей частью приближается к большевистской линии; когда дело идет на затяжку или на упадок волны (Зиновьев, в целях смягчения, говорит: временный упадок волны), Троцкий колеблется вправо». Этот «социологический закон» о «троцкизме» совершенно правильно отражает действительное положение дел. По существу, никакого «троцкизма» (словечко-то какое благозвучное!) не существует и существовать не может. Между коммунизмом и социал-демократией нет и не может быть места никаким промежуточным политическим образованиям, если говорить о длительных и серьезных течениях. До революции Троцкому ничего не удалось создать, а после революции другие такие-же попытки (напр. Лозовского) окончились столь-же неудачно. В этом смысле, в качестве вождя массовой стихии, Ленин был бесконечно выше Троцкого. Но Троцкий, как более разносторонняя и яркая личность, правильно отражает колебании настроений в коммунизме, и новая ситуация, складывающаяся с развитием Нэп'а, создающая в РКП настроения неудовлетворенности и депрессии, вызывающая какие-то новые искания, — она раньше всего находит свое отражение в этом чуствительном и отверженном вожде. Как политический вождь, Троцкий уступает очень многим. Но как барометр настроений, бродящих в миллионной коммунистической массе, он безупречен и незаменим.

Поэтому заслуживают большого внимания выступления Троцкого. Не идеология и фразы, а конкретные требования и пожелания. Когда он в прошлом году воевал за «внутри-партийную демократию», он воображал конечно, что это лучший способ укрепления «пролетарской диктатуры»; но по существу дела даже эта, «демократия» была заменой диктатуры и начатком демократии. В работах Коминтерна Троцкий фактически поддерживал тех, кто сомневался насчет путчей и авантюр; в борьбе за самый революционный «мировой октябрь» он на деле старался держать «левых» (вроде Рут Фишер и др.) вдали от руководства делами европейского коммунизма. Словом коммунистический оппортунизм в самых пурпурных нарядах.

Он всегда ориентировался больше на Европу, чем на Россию,—восклицают его оппоненты; он искал опору для малочисленного русского пролетариата и для «его» советской власти не столько в русском крестьянстве сколько в мировом пролетариате: он мол настолько связывал судьбу русской революции с «перманентной европейской революцией», что если-б он был прав, можно-бы ожидать давно катастрофы для большевистского правительства. А оно выжило, ибо оно с'умело опереться на русскую деревню.

Деревня.

(Окончание).

6. Политические настроения.

Трудно писать о политических настроениях деревни, когда все, без единого исключения, отчеты, работы, доклады говорят о полной политической пассивности и апатии. Но пассивность есть тоже своего рода политическое настроение; к тому-же вопрос о том, как воспринимает деревня известия и распоряжения, идущие из города, является решающим для оценки политических отношений. Материалы, находящиеся в нашем распоряжении, рисуют и историю первых увлечений деревни большевизмом, разочарование 1918 г., вооруженную борьбу, надежды на Колчака и т. д., и наконец — полную потерю всякой отчетливой ориентации, упадок активности, — и в результате некоторое, своеобразное примирение с властью.

«На ближайшее свержение теперь не ориентируются, об этом теперь не расспрашивают и сами мало говорят. Когда спрашиваешь мужиков, что же, мол, случилось, почему деревня присмирела, то получаешь ответ — надоело все, уже 6 лет говорили о свержении, а они сидят и не двигаются, видно так их не спихнешь. Да потом кому и говорить то, боятся все — живо в кутузку попадешь. Можно сказать, что сейчас деревня переживает время политической реакции, о политике совсем мало говорят, общественную активность свели до минимума. На всех собраниях молчат, как немые; ни вопросов, ни возражений, ни предложений, предоставляют полную свободу коммунистическим ораторам разводить всяческую чепуху — слушают, как давно известную и обязательную обедню».

«Позволяют коммунистам постепенно завоевывать Вик, Епо, райсоветы, а прежде коммунистов туда не допускали. Единственное, что теперь оберегается еще от коммунистического вторжения — это сельско-хозяйственные товарищества, о которых у меня уже была речь. Пустили коммунистов в Епо, «ладно, чорт с ними — это лавка не наша», рассуждают крестьяне, «но что-бы мы им доверили управление нашим делом — этого никогда не будет». И пока крестьяне выдерживают это, отстаивая свою кооперацию от коммунистического управления. Коммунисты пытаются захватить эти крестьянские организации, напр. этим летом секретарь волячейки пробовал бесплатно записать в члены несколько десятков «беднейших крестьян» коммунистов и комсомольцев, но его с боем спровадили, в уставе этого, мол, у нас нет». (1).

Совершенно прочно сохранилось однако, при всей пассивности крестьян, отрицательное отно-

Фото 12

...повышение норм выработки, нажим на за-
ботную плату. Вводится «черные книги» по мастерским, куда будут заноситься все «провинности» рабочих: пор... инструмента, станков, изделий, разных приспособлений. Одновременно делаются соответствующие отметки в членской книжке профсоюза. После первой такой отметки следует «строгий выговор», после второй — понижение ставки на один разряд. Кроме того ведется на каждого рабочего лично точная регистрация его прогулов — как неявки на работу, так и временных отлучек, «беспричинного шатания по заводу» и пр. Таким образом у каждого оказывается «личный счет» пропущенных часов.

Теперь предполагается еще сокращение обеденного перерыва на 1 час, так что становится похоже, будто втихомолку готовят поход и на 8-часовой рабочий день. Как известно служащих заставили уже работать на 2 часа больше. Некоторые из них пробовали у нас протестовать, пустили лист для сбора подписей, но лист попал сразу в руки начальства, и инициаторам грозит сокращение.

Из Партии.

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО ПЕРСЕЛЮ.

Т. Кефали, как б. секретарь Всер. Союза раб. печ. дела, член президиума Моск. Союза печатников и ВЦСПС, обратился в заграничных газетах с открытым письмом к А. Перселю, после собрания моск. печатников 17 ноября 1924 г. публично засвидетельствовавшему о якобы поголовной приверженности печатников к большевизму. Т. Кефали напоминает Перселю о другом, свободном собрании московских печатников 21 мая 1920 года, на котором тоже присутствовал Персель в составе английской делегации и на котором из свыше чем 6000 участников лишь две сотни высказались за большевиков. Рассказав о произведенном через месяц после этого собрания разгроме союза печатников, об аресте членов правления и т. д., т. Кефали продолжает:

Обратите внимание, товарищ Персель, на две особенности дела московских печатников:

1. Руководил обыском и арестом правления московского союза печатников член союза, тоже печатник Смирнов, ныне, очевидно, занимающий пост секретаря Ц. К. Всеросс. Союза печатников и, по всем признакам, это именно он выступал вместе с Вами на собрании 17 ноября с. г. А второй суб'ект, лидировавший на этом собрании московских печатников, Борщевский, участвовал в комиссии при Чека по определению наказания арестованным в 1920 г. членам правления и заводских комитетов. Теперь они же заменяют арестованных вождей русских печатников, загнанных ими в тюрьмы и ссылки.

2. Разогнанное и арестованное в июне 1920 г. правление московского союза печатников за ½ года до этого было избрано всеобщим голосованием, согласно традициям русских печатников. При чем для организации выборов этого правления состоялось соглашение с коммунистами о том, что обоим сторонам гарантируется свобода избирательной кампании и предвыборных собраний и что выборы будут происходит по платформам, пропорционально и тайно. Ведала выборами партийная комиссия из одинакового числа коммунистов и их противников. Результат: из 9000 поданных голосов московские печатники отдали 7000 с лишним сторонникам независимости профдвижения и менее 2000 коммунистам. И это, несмотря на то, что у коммунистов была вся власть и политическая и хозяйственная, которой они, вопреки соглашению, пользовались весьма усердно во время выборов. Честные пролетарские выборы в наших союзах не могут дать торжества коммунистам и после того, как они в июне 1920 г. захватили правление Московского союза печатников при помощи Чека в свои руки, они тотчас-же отказались от традиционного среди печатников способа выборов правлений союзов — всеобщего голосования. За 4½ года (с июня 1920 г. до ноября 1924 г.) они уже вообще не созывали более общих собраний печатников Москвы, в то время, когда сторонники единства и независимости профдвижения за три года (с марта 1917 г. до мая 1920 г.) устроили их не менее 8.

Я не хочу утруждать Вашего внимания, т. Персель, историей о том, как в ноябре 1918 г. коммунисты задушили независимый союз петроградских печатников тоже при посредстве вооруженного отряда чекистов и соответствующих арестов, как они в августе 1919 г. аналогичными методами захватили независимую Всерос. Центр. организацию

...чество предсе...
в Россию, прежде всего найти ...
теми товарищами, которые в результате ...
борьбы за сохранение всех этих союзов ...
стердама, оказались в тюрьме и ссылке. ...
много. Я хочу здесь назвать Вам только ...
Где-то в далеком Туркестане томятся в ссылке ...
датель Всерос. Союза печатников Больш...
член Президиумов Всеррос. и Московск. союза ...
Романов; на знаменитых Соловецких ост...
дится б. председатель Одесского союза печатн...
временно председатель Одесского совета ...
Коробков, с ним вместе — б. член Правления ...
союза печатников т. Кейлис. Они могли бы ...
поучительного рассказать Вам о том букв...
пути, по которому прошли все независимые ...
ников при диктатуре компартии.

ПРИВЕТСТВИЕ ТОВ. КАУТСКОМУ

Группа русских рабочих-марксистов в ...
довщины шлет свой горячий привет великому ...
марксизма и вождю международного рабочего ...
гов. Каутскому. Мы все в прошлом учились ...
книгах. С глубоким замиранием мы читаем ...
Ваши новые произведения. Все, что сейчас ...
советские сатрапы до русского рабочего класса ...
кают, так же, как в прошлом поступало царск...
тельство. У нас в России нет политической своб...
даже это безвинное приветствие не можем сво...
слать по почте, а также не можем его подпис...
именами, ибо за это нам грозит — тюрьма и ссы...
глубоко верим, что и в многострадальной Росс...
день, когда мы Ваши произведения будем читать ...
без страха попасть в темницу.

На семилетнем примере в России мы твердо ...
что в царство социализма, рабочий класс придет, ...
учили, только через последовательный демо...
не через диктатуру — сатрапов. Желаем, вел...
тель, Вам долго здравствовать; в период кри...
лизма, Вы, как никогда, нужны международно...
му движению. Примите наши лучшие пожелан...

30 под...

Ф. ДАН В ПАРИЖЕ.

В начале декабря т. Дан, по приглашению ...
та французской социалистической партии, посетил ...
10 декабря состоялся доклад т. Дана, с после...
обменом мнений, в Постоянной Административ...
сии (Ц. К-те) партии, а 11-го — в парламентской ...
По желанию фракции 12-го декабря состоялось ...
собеседование, продолжавшееся свыше 2 часов ...
щенное раз'яснению интересовавших фракцию ...
Вопросы эти касались общего политического, ...
ского и финансового положения России, положе...
ского крестьянства и рабочего класса, професс...
союзов и кооперации, организации Красной Арми...
ных судов и т. д. и т. д.

В своих речах и докладах т. Дан, между про...
черкивал необходимость сохранения права у...
ща для всех течений русской эмиграции.

Одновременно с т. Даном Ц. К. партии и ...
скую фракцию посетил т. Церетели для выя...
которых вопросов, касающихся Грузии.

В приветственной статье Le Combat Social, ...
орган партии, отмечает, что особенно дорогою для ...
ских социалистов сделалась РСДРП благодаря свое...
ке в эпоху большевизма, когда она непоколебимо ...
почве революционного марксизма и с'умела дать ...
последовательную и смелую критику коммунизма, ...
не сбиваясь в то же время на пути контр-револ...

ПОЧТОВЫЙ ЯЩИК.

Отослано: 2/XII — № 28; 6/XII — № ...
— № 17; 14/XII — № 29.

Получено: 6/XI — Ев.; 11/XI — Кл.; 12/XI — ...
№ 5 — 28/XI; № 6 — 7/XII.

Экспрессы: А — 14/XI Нд.; В — ...
В — 10/XII Бл.

За недостатком места дискуссионная статья т. ...**рамовича** по вопросу о принятии русских проф... Амстердамский Интернационал откладывается до ...щего номера.

Verantwortl. f. Red. u. Verlag Alex. Rubinstein, Bln.-Wilmersdorf. — Druck: Hempel & Co. G. m. b. H., Berlin SW68, ...

Фото 12–13. Номер «Социалистического вестника» Російської соціал-демократичної робітничої партії. 1924 р. (ДАМО. – Ф. – 9. – Оп. 2. – Спр. 64. – Арк. 1)

- 3 -

Украине и пойдет с ней в момент решительной борьбы .

СРЕДИ УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИИ .

Выходивший в 1923 году в Праге журнал "Нова Украина", окончил свое существование после выхода из его редакции Винниченко и после прекращения соответственной субсидии со стороны чешского правительства. Недавно этот журнал вновь возродился уже без Винниченко, под редакцией Шаповала, Григорьева и Галагана. Во вступительной редакционной статье говорится :

" Особливим завданням " Нової України" буде й надалі викривання і освітлення дійсних змагань окупації на всіх наших землях і викривання всіх окупаційно-яничарських ідеологичних шарлатанств, якими окупація силкується оправдати свое панування, вносячи ворохобню і спантеличення в українські маси. Наша критика окупації матиме метою не полішення окупації, а боротьбу з нею до повного її усунення з української землі ".

В общем, журнал представляется необычайно бедным по содержанию. Кроме небольшого литературного отдела, весь журнал заполнен статьями самих редакторов, пережевывающих старые темы, как например, о петлюровщине, об эмигрантской грызне и т.д., с соответствующим количеством всевозможного вранья по поводу положения в Советской Украине .

Галаган посвящает одну статью ликвидации УКП, доискиваясь ее причин :

"Головною причиною було, розуміється те, що укапісти не мали московського великодержавно-патріотичного почуття й успособлення, якими пересякнені члени РКП ріжних національностей, чи то москалі, чи жиди, чи індивіди якоїсь иншої національности" .

"Що укапісти підходили в своїй критиці політики РКП з "ліво-комуністичного " становища, це, а ні трохи не зменьшує об"єктивного значіння їхніх домагань. Об"єктивно зміст домагань УКП про прийняття її нарівні з РКП до Комінтерна - означав обмеження московсько-централістичної диктатури РКП. " Троцкізм"- є небезпечний для большевиків не через те, що Троцький краще, чи гірше розумів чи здійснював Ленінови заповіти, а через те, що він вимагав усунення " назначенства", домагався виборности партійних органів, ц.т. заведення партійної демократії. За це й було покарано Троцького. Укапісти хотіли обмежити диктатуру рикапістів

Фото 14

в Комінтерні - це підготовило їхню ліквідацію".
"З ліквідацією УКП на Україні не залишилось більше ні одної української партії, через котру як через рупор, українське селянство та робітництво - могло б у легальній формі висловлювати свої дезідерати. Не можна сумніватися, що й після цього український трудовий люд буде використовувати всякі можливости для активного захисту своїх інтересів шляхом участи в органах управління радянської державности".

ция . Шаповал пишет об украинизации и критикуя доклад тов. Кагановича на фракции IX С"езда Советов, говорит:

"Можна собі вдивовано розвести руками і спитати: що це так налякало бідних працівників, що вони забалакали про свою власну українізацію таким тривожним тоном, вписувши в програму свое природне право на "национальное лицо", котрого українці їм не відмовляли?. Для чого вже така самопожертва, що "еще более русские товарищи" повинні українізуватися, між самі українці. Ніхто б не повірів, що в історії можливий такий факт, щоб пани завойовники самі постановляли про власну "денаціоналізацію" і так відважно робили собі "харакірі" в національній гордості".

"Для всіх ясно, що на Україні зовсім не треба українізувати ні руських, ні жидів, ні яких інших инородців. Національні меньшости на Україні хай собі не українізуються, а живуть в атмосфері своєї власної культури. Українізація партії окупантів не змінить природнього змагання української більшости здобути становище більшости і давати свій напрям життю. Український нарід, що є тепер на Україні тільки статистичною більшостю, а не політичною і культурною, мусить здобути своє місце, усунувши об"єднану русько-жидівську меньшість від проводу і поставити її на природнє її становище. В цім весь цирець справи, а не в українізації окупантів.

ПО БЕЛОЙ ПЕЧАТИ .-

мень- Последний номер "Социалистического Вестника" почти целиком посвящен Аксельроду по случаю его 75-ти летия. Меньшевистский центральный комитет печатает по этому случаю поздравление.

Абрамович, Церетелли и ряд других посвятили Аксельроду статьи, отозвались Каутский и Бернштейн. Каутский, указав на значение Аксельрода, как отца русского марксизма, сравнив его с Виктором Адлером и Жаном Жоресом, заканчивает хвалебным гимном меньшевизму:

"Не духу Ленина, а духу Аксельрода будет принадлежать конечная победа. Этот дух придает меньшевизму его великое значение, которое обес

Фото 15

и экономического сопротивления пролетариата против возрождающейся буржуазии. Основным условием успешности этого сопротивления является установление демократического режима, ибо только в обстановке последнего рабочий класс может создать мощные политические и профессиональные организации; свободные, а не принудительные, независимые, а не правительственные, самостоятельные, а не бюрократические".

Коснувшись политического террора, записка заканчивает:

"Мы твердо убеждены, товарищи, что если бы вы могли ближе ознакомиться с русской действительностью, вы вместе с нами признали бы основной задачей русского рабочего класса борьбу против коммунистической диктатуры за свободу классовой самоорганизации и самодеятельности. Вы вместе с нами признали бы, что основным условием этой самодеятельности является политическая свобода, что режим демократии столь же необходим для русского рабочего, как и для немецкого. И вы, наконец, вместе с нами потребовали бы постепенной демократизации советской власти и, как первый шаг на пути к этому, амнистии для социалистов, прекращения полицейских расправ и подлинной свободы выборов во все рабочие организации и во все органы государственного и местного самоуправления".

Интересную характеристику меньшевиков дает "Руль"

"Меньшевики бесспорно представляют мало заметную величину на политической карте русской общественности".

"Растаяла и пролетарская база меньшевизма. Рабочие были отвлечены реальностью большевистской власти от словесности меньшевистских рассуждений. Пусть горьким оказался корень большевистской реакции, все же у нея были для них и сладкие плоды - сладкие по крайней мере по сравнению с унижением и гибелью окружающих. Нельзя отрицать целого ряда привиллегий, подлинно полученных рабочими, например, на суде, в администрации, в быту. Пусть пользуется многим лишь тесный круг пролетариата, но это все же свой брат рабочий, в буквальном смысле брат, или сват и в переносном смысле - человек того же общественного слоя".

Указав, что у меньшевиков от прошлого, кроме наз-

Фото 16

- 8 -

вания, остался лишь "двухнедельный журнальчик и нескол[ь]ко маститых стратегов ", "Руль " так об"ясняет связь меньшевиков со 11$м Интернационалом:

"Там они сохраняют некоторый вес не только по инерции, но и потому, что они нужны социалистическому Интернационалу, который должен поддерживать, если не реальность, то фикцию своей русской секции ."

- союз- [...]рхистов.

Любопытную статью посвящает противосоветским выступлениям Каутского монархическое "Новое Время ", видя в нем своего союзника :

"Карл Каутский, один из старых и заслуженных вождей 11 Интернационала зовет своих правоверных на ожесточенную борьбу против 111 Интернационала вплоть до интервенции. Он утверждает и старается внушить сомневающимся целесообразность этой меры и, конечно, совершенно правильно, что какое бы правительство не заменило эту " ничтожную " кучку большевиков в Красном Кремле, оно будет несоизмеримо лучше ее, и что те ничтожные завоевания революции, которые еще остались у русского народа от режима большевиков, при нем и останутся и после них, при новой власти ".

"Нового, во всяком случае в отношении большевиков, для нас русских он, конечно, ничего не сообщает. Все это мы превосходно знали и знаем. Важно в этом выступлении Каутского то, что его прочтут в Европе, начиная от рабочего и кончая буржуазией. Вот это очень важно. Уж это говорим и проповедуем не мы белогвардейцы, а их собственный брат, и не кто нибудь, а признанная величина ".

[...]й С"езд.

По поводу Зарубежного С"езда "Новое Время " пишет:

" Итак, беженская атмосфера понемногу расчищается и бежинский мир начинает делиться на две резко непримиримые группы, или, как мы в свое время охарактеризовали их: на группу не сложивших оружие против большевиков и на дезертиров борьбы с ними".

"Там в России, в тягчайших условиях придавленной жизни, русские люди восьмой год ведут неравную борьбу с оружием в руках против своих поработителей. А здесь часть русской эмиграции, под водительством Павла Милюкова, кричит и злобствует на тех, кто хочет протянуть угнетаемому народу руку помощи ".

"Право "мысль о "Зарубежном С"езде " - счастливая мысль. Благодаря ей теперь нет уже никаких сомнений в лицах эмиграции. И к своему определению ея группирозок, - на группу несложивших оружия и на группу дезерти-

Фото 14–17. Огляд емігрантської преси. 1925 р.
(ДАМО. – Ф. – 1. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 7–9)

39

К след. делу №

Форма № 30/орг.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(о привлечении в качестве обвиняемого).

Гор. Николаев 1928 года Октября

„26" дня, Уполномоченный Секр.Оперативного Отделения

Николаевского Окр. Отдела ГПУ УССР ГОВБЕРГ

рассмотрев материалы предварительного следствия по делу по обв.

гр.гр. КАШИЦКОГО, МИРКИНА, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА

НАШЕЛ:

что названные гр-не принадлежат к контр-революционной группировке, проводили антисов. работу, выразившуются в антисоветской агитации и распространении нелегальной литературы и листовок.

Фото 18

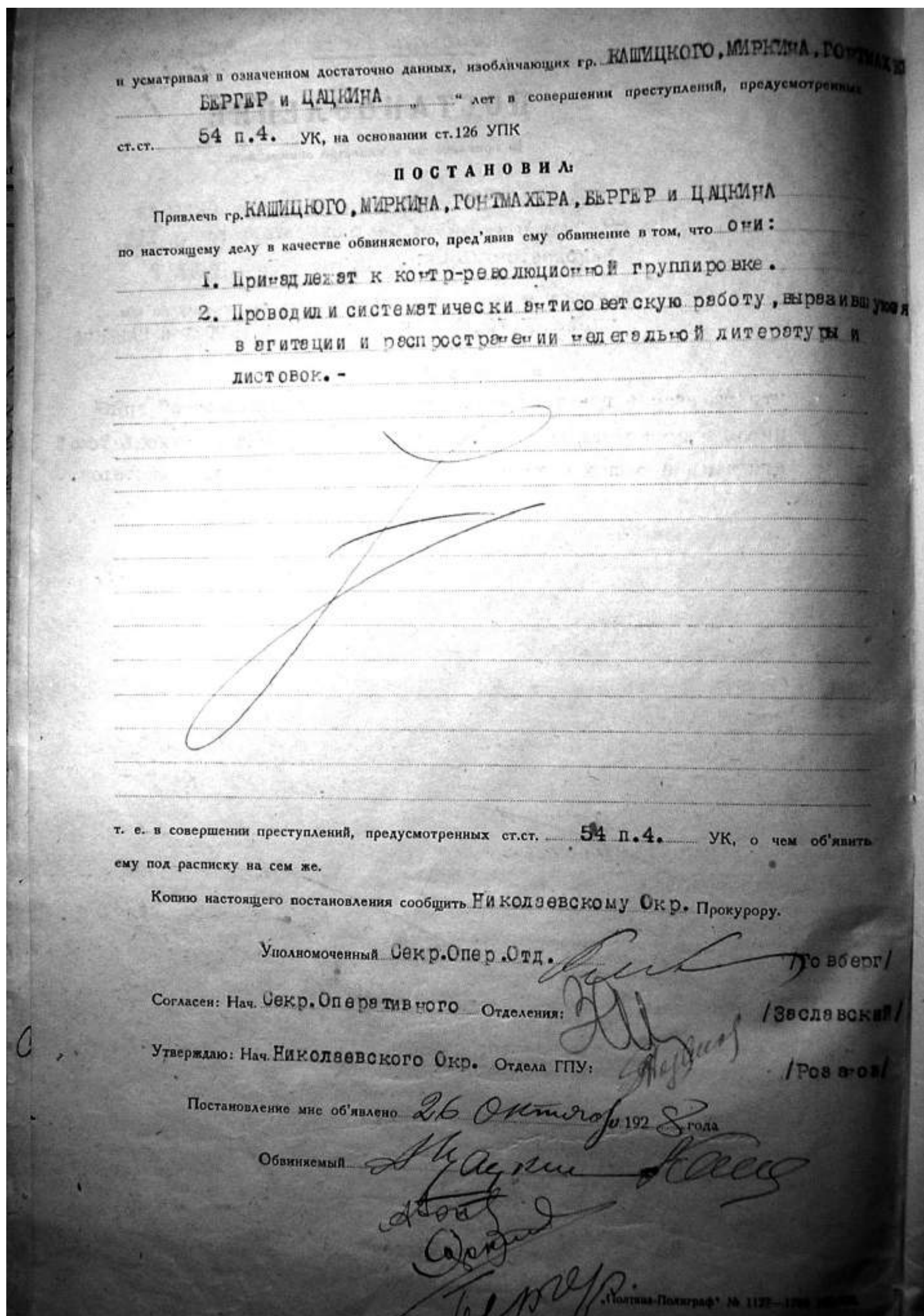
и усматривая в означенном достаточно данных, изобличающих гр. КАШИЦКОГО, МИРКИНА, ГОНТМАХЕРА
БЕРГЕР и ЦАЦКИНА „ " лет в совершении преступлений, предусмотренных
ст.ст. 54 п.4. УК, на основании ст.126 УПК

ПОСТАНОВИЛ:

Привлечь гр. КАШИЦКОГО, МИРКИНА, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА
по настоящему делу в качестве обвиняемого, пред'явив ему обвинение в том, что они:
I. Принадлежат к контр-революционной группировке.
2. Проводили систематически антисоветскую работу, выразившуюся в агитации и распространении нелегальной литературы и листовок. -

т. е. в совершении преступлений, предусмотренных ст.ст. 54 п.4. УК, о чем об'явить ему под расписку на сем же.

Копию настоящего постановления сообщить Николаевскому Окр. Прокурору.

Уполномоченный Секр.Опер.Отд. /Гозберг/
Согласен: Нач. Секр.Оперативного Отделения: /Заславский/
Утверждаю: Нач. Николаевского Окр. Отдела ГПУ: /Розанов/
Постановление мне об'явлено 26 Октября 1928 года
Обвиняемый

„Полтава-Полиграф" № 1122—

Фото 18–19. Постанова про притягнення до кримінальної відповідальності гр. Кашицького, Міркіна, Гонтмахера, Бергера, Цацкіна за контрреволюційну діяльність. 1928 р. (ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 2. – Спр. 6051. – Арк. 39–40)

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е.-

1928 года, Октября 31 дня. Я, Уполномоченный С.О.О. Николаевского Окротдела Г.П.У., ГОЛЬБЕРГ, рассмотрев дело [illegible] о гр-нах: МИРКИНЕ Эли Борисовиче, 1890 года рождения, происходящего из гр. Минской губернии, Речицкого уезда, с низшим образование, б/п, по профессии наборщике, члене союза Всерабземлес, женатом, состоящем под судом Ч.С. по ст. 99 УК-УССР.,

КАШИЦКОМ Гурие Авксентьевиче, 1890 года рождения, уроженце Первомайска, с низшим образованием, по профессии токаре по металлу, б/п, женатом, в 1922 году подвергался аресту, обвинялся в принадлежности к ПСР и активном участии в работе таковой.,

БЕРГЕР Вере Абрамовне, 1898 года рождения, уроженке гор. Двинска, с средним образованием, по профессии учительнице, члене союза Работпрос, девице, б/п, под судом и следствием не состоявшей.,

ГОНТМАХЕРЕ Ароне Яковлевич, 1906 года рождения, уроженце г. Николаева, с ниже среднего образование, холостом, по профессии токаре по металлу, б/п, под судом и следствием не состоявшем.,

ЦАЦКИНЕ Александре Филипповиче, 1895 года рождения, уроженце г. Киева, с низшим образованием, женатом, по профессии электрике, под судом и следствием не состоявшем.,

по обвинению их в совершении преступлений, предусмотренных ст. 54 п. 4 УК-УССР,-

Н А Ш Е Л:

В Николаевский Окротдел Г.П.У. поступили сведения о принадлежности к антисоветской группировке и антисоветской деятельности со стороны гр-н МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА. На основании этого в ночь с 18 на 19/X-с.г. названные гр-не были арестованы, на квартире у коих были произведены обыски. У БЕРГЕР, ГОНТМАХЕРА и ЦАЦКИНА были обнаружены компрометирующие их материалы оппозиционно-троцкистского характера, у КАШИЦКОГО и МИРКИНА ничего обнаружено не было.-

При допросе вышеуказанные гр-не в принадлежности к троцкистско-оппозиционной группировке сознались, однако, отрицая проведение какой-бы то ни было нелегальной работы.-

Предварительным следствием не собрано достаточних материалов для предания их суду.-

Обсудив изложенное и принимая во внимание, что хотя на основании ст. 107 УПК гр-не МИРКИН, КАШИЦКИЙ, ГОНТМАХЕР, БЕРГЕР и ЦАЦКИН были привлечены к следствию в качестве обвиняемых, но, как уже указано выше, предварительным следствием достаточных доказательств для предания их суду не собрано, а посему руководствуясь ст. 197 п. 2 УПК УССР,-

П О С Т А Н О В И Л:

За недостаточностью собранных против обвиняемых доказательств, настоящее дело представить Николаевскому Окр. Прокурору на прекращение.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ С.О.О. /Гольберг/

"СОГЛАСЕН" НАЧАЛЬНИК С.О.О. /Заславский/

"УТВЕРЖДАЮ" НАЧАЛЬНИК НИКОКРОТДЕЛА ГПУ /Розанов/

Фото 20

- 8 -

1. Являются активными членами подпольной антисоветской организации, именующейся троцкистской оппозицией.,

2. Как наиболее активные члены организации, являясь руководителями таковой, проводили активно антисоветскую работу.,

3. В распространении среди рабочих нелегальной литературы, вербовке таковых, организаций нелегальных группировок, разлагающе действуя на рабочих.,

4. В выпуске листовок и распространении таковых по заводам и городу,-

т.е. в преступлении, предусмотренном ст.54 п.4 УК-УССР.-

Принимая во внимание, что предварительным следствием по делу не собрано достаточных доказательства для предания их суду /см. постановление о прекращении дела/, но, однако, дальнейшее пребывание МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА в пределе УССР является крайне вредным и опасным, а посему руководствуясь приказом ГПУ УССР №432 от 3/XII-25 года,-

ПОЛАГАЛ-БЫ:

Настоящее дело по обвинению гр-н МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА в преступлении, предусмотренном ст.54-п.4 УК УССР направить в Особое Совещание при Коллегии ГПУ-УССР с ходатайством о применении к ним, как к лицам социально опасным, админвысылки из пределов УССР сроком на ТРИ года.-

До утверждения настоящего постановления о высылке обвиняемых содержать под стражей при Окротделе ГПУ, перечислив их содержанием за Особым Совещанием при Коллегии ГПУ УССР.-

ПРИМЕЧАНИЕ: МИРКИН, КАШИЦКИЙ, ГОНТМАХЕР, БЕРГЕР и ЦАЦКИН подвергнуты аресту 18/X-с.г., с какового времени содержатся при Окротделе Г.П.У..-

Вещ.доказательства при деле в одном пакете.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ С.О.О. /Гольберг/

"СОГЛАСЕН" НАЧАЛЬНИК С.О.О. /Заславский/

"УТВЕРЖДАЮ" НАЧАЛЬНИК НИКОКРОТДЕЛА ГПУ /Розанов/

В.Ч. 8 экз.-

гор. Николаев,
31/X-28 года.-

Фото 20–21. Постанова про адміністративне вислання з території УСРР гр. Кашицького, Міркіна, Гонтмахера, Бергера, Цацкіна. 1928 р. (ДАМО. – Ф. – 5859. – Оп. 2. – Спр. 6051. – Арк. 39–40)

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ ПОСТАНОВЛЕНИЕ.-

По делу №395 о гр.гр.КАШИЦКОМ Г.А. МИРКИНЕ Э.Б., ГОНТМАХЕРЕ А.Я., БЕРГЕР В.А. и ЦАЦКИНЕ А.Ф., обвиняющихся по ст.54 п.4 УК-УССР.-

---

В Николаевский Окротдел Г.П.У. поступили агентурные сведения на гр.гр.МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ЦАЦКИНА, БЕРГЕР и ГОНТМАХЕРА о их принадлежности и активном участии в работе антисоветской группировки, именующейся троцкистской оппозицией.-

При разработке этих материалов агентурным путем было точно установлено, что названные гр-не проводили систематически нелегальную антисоветскую и антипартийную работу. Ими был создан подпольный комитет, во главе коего стояли МИРКИН и КАШИЦКИЙ. Были установлены связи с иногородними организациями и их центром. Антисоветская деятельность с их стороны, в основном, выразилась:

I. Распространении среди рабочих нелегальной к.р. литературы.,

2. В вербовке рабочих в свою организацию.,

3. В активных выступлениях на собраниях рабочих с антисоветскими речами.,

4. В систематической обработке рабочих и подстрекательстве таковых к выступлениям по тезисам данной группировки.,

5. В разложении комячеек и подрыве авторитета таковых в рабочих массах.,

6. В дискредитации ответственных сов. и парт. работников.,

7. В изготовлении и распространении нелегальных листовок по заводам и городу.,

8. В дезорганизации рабочих масс и подрыве производительности /см. аг. дела/.-

На основании изложенного в ночь с 18 на 19 Октября с.г. гр-не МИРКИН, КАШИЦКИЙ, ЦАЦКИН, ГОНТМАХЕР и БЕРГЕР были арестованы, на квартире коих были произведены обыски.-

При обыске у гр-на ГОНТМАХЕРА было обнаружено: две фотоснимка ТРОЦКОГО с семьей /из ссылки/ и разная переписка.-

При обыске у гр-ки БЕРГЕР обнаружено: 24 листа копировальной бумаги, не бывшей в употреблении, открытое письмо Херсонских оппозиционеров-троцкистов, тонкая чистая бумага, чистый лист писчей бумаги, письма от админссыльного КОНСТАНТИНОВСКОГО директивного и информационного характера, разные оппозиционные тезисы, писанные от руки и пр. переписка.-

У ЦАЦКИНА обнаружены разные оппозиционные тезисы, явочный адрес Херсонской организации и пр. переписка.-

У КАШИЦКОГО и МИРКИНА ничего не обнаружено.-

Предварительным следствием было установлено:

МИРКИН показал, что принадлежит к троцкистской оппозиции, имел связь с КАШИЦКИМ и другими, идеологически разделяющими его взгляды. Свои взгляды он высказывал всем открыто и если бы не был оторван от рабочих, то выступал бы открыто на собраниях и защищал-бы точку зрения оппозиции. /л.д.№..3/.../.-

ГОНТМАХЕР показал, что считает себя оппозиционером, принадлежит к группе старейших большевиков и целиком и полностью поддерживает все предложения, высказанные в платформе, предложенной ХУ С"езду В.К.П.. По существу из"ятых у него фотокарточек ТРОЦКОГО /из ссылки/ он заявил, что таковые он получил от ссыльного оппозиционера КОНСТАНТИНОВСКОГО. /см.л.д.№...22...../.-

КАШИЦКИЙ показал, что считает себя принадлежащим к группе ТРОЦКОГО, РАДЕКА и др., имеет связь с МИРКИНЫМ, ЦАЦКИНЫМ и ГОНТМАХЕРОМ. Свои взгляды он высказывал открыто, как в беседах с кем либо, так и при выступлениях, отстаивая точку зрения оппозиции, при чем выступать, он указал, ему пришлось всего лишь один раз на цеховом собрании в Августе месяце с.г. по докладу о Июльском Пленуме. /см.л.д.№..23..../.-

БЕРГЕР показала, что по своим убеждениям она разделяет взгляды троцкистской оппозиции и что эти взгляды она высказывала открыто при встрече с кем-бы то ни было. По существу обнаруженного у нее при обыске она показала, что поддерживает связь с админссыльным КОНСТАНТИНОВСКИМ, от коего получает письма. Копирку и бумагу она, якобы, купила давно и пользовалась ею для рукоделия, так как является любителем такового. Открытое письмо от

Фото 22

херсонских оппозиционеров получал по почте, но не ответил ему. По остальной переписке она давала также уклончивые ответы. /см.л.д.№.24.25./.-

ЦАЦКИН в первичных своих показаниях заявил, что считает себя коммунистом и в настоящее время, только без парт.билета, отмечая при этом, что если его выступления рассматривались как оппозиционные, то тогда он считает себя оппозиционером. В последующих показаниях он придерживался такой-же линии. Связь свою с КАМИЦКИМ, МИРКИНЫМ и ГОНТМАХЕРОМ не отрицает. /см.л.д.№.27.31.../.-

28/Х-с.г. ЦАЦКИН на допросе заявил, что желает дать искренние показания и порвать с оппозицией, так как осознал свои ошибки. Однако, показания его оказались не искренними. По вопросу о листовках он указал, что ему ничего совершенно неизвестно. Об этом он слышал от рабочих, что какие-то оппозиционные листовки были распространены на заводе. По вопросу о своей нелегальной работе и группировке он указал, что считает, что группа, по всей вероятности, состояла из КАМИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, МИРКИНА, БЕРГЕР, ЗОМИНА и его. О других же участниках ему, якобы, ничего неизвестно. При этом он отметил, что, возможно, перед ним вышеуказанные лица конспирировали работу, так как знали о его разногласиях по некоторым вопросам с троцкистской оппозицией. Нелегальных материалов он не получал и таковых не читал, а получал устные информации от КАМИЦКОГО и ГОНТМАХЕРА. От них-же он получал тезисы для выступлений. /см.л.д.№.47.50./.-

Из сказанного выше видно, что показания ЦАЦКИНА лживы и являются своего рода тактическим маневром, ибо факты как своей нелегальной работы, так и группы он отрицает, отговариваясь незнанием.-

МИРКИН, КАМИЦКИЙ, ГОНТМАХЕР и БЕРГЕР в последующих своих показаниях по вопросам о их нелегальной работе, распространении нелегальной литературы и листовок, - категорически это отрицают. Так, например, по вопросу о листовках они указали, что даже не знают о каких листовках идет речь и что им вообще по существу этого ничего неизвестно.-

Из достоверных агентурных материалов видно, что в изготовлении и распространении листовок принимали активнейшее участие КАМИЦКИЙ, ГОНТМАХЕР, МИРКИН, БЕРГЕР и ЦАЦКИН. Листовки писала БЕРГЕР Вера от руки под копирку печатными буквами. Лист писчей бумаги, обнаруженный у нее такого-же качества и формата, на которой были написаны листовки. ЦАЦКИН получил листовки у КАМИЦКОГО и вечером 4/Х-с.г. произвел раздачу таковых членам своей группы для разброски и расклейки по заводам и городу. /л.д.№.52.53./.

ЦАЦКИН создал на заводе нелегальную оппозиционную группировку, руководил ею и снабжал членов группы нелегальными материалами. На заводе в рабочее время он группировал рабочих, проводил среди них беседы на оппозиционные темы, обрабатывал таковых, отрывал их от производственной работы, разлагающе действовал на них и когда рабочие говорили, что нужно работать, а не заниматься разговорами, то ЦАЦКИН отвечал им: "не спешите, как нам платят, так и работать будем". /см.л.д.№.40-43./.-

На основании изложенного гр.гр.:

1. МИРКИН Эля Борисович, 1890 года рождения, происходит из гр-н Минской губернии, Речицкого уезда, с низшим образованием, беспартийный /бывший коммунист/, по профессии наборщик, работает в Молочросоюзе Зав.Торготделом, член союза Всерабземлес, женат, состоит под судом Ч.С. по обвинению по ст.99 УК-УССР.,

2. КАМИЦКИЙ Гурий Авксентьевич, 1890 года рождения, уроженец г.Первомайска, с низшим образованием, по профессии токарь по металлу, беспартийный /бывший коммунист/, женат, в 1922 году подвергался аресту, обвинялся в принадлежности к ПСР и активном участии в работе таковой.,

3. БЕРГЕР Вера Абрамовна, 1898 года рождения, уроженка гор. Двинска, с средним образованием, по профессии учительница, член союза Рабпрос, девица, беспартийная /бывшая коммунистка/, под судом и следствием не состояла.,

4. ГОНТМАХЕР Арон Яковлевич, 1906 года рождения, уроженец гор.Николаева, с ниже средним образованием, холост, по профессии токарь по металлу, беспартийный /бывший коммунист/, под судом и следствием не состоял.,

5. ЦАЦКИН Александр Филиппович, 1896 года рождения, уроженец г.Киева, с низшим образованием, женат, по профессии электрик, беспартийный /бывший коммунист/, под судом и следствием не состоял-

достаточно изобличаются в том, что они:

Фото 23

\- 3 -

I. Являются активными членами подпольной антисоветской организации, именующейся троцкистской оппозицией.,

2. Как наиболее активные члены организации, являясь руководителями таковой, проводили активно антисоветскую работу.,

3. В распространении среди рабочих нелегальной литературы, вербовке таковых, организации нелегальных группировок, разлагающе действуя на рабочих.,

4. В выпуске листовок и распространении таковых по заводам и городу,-

т.е. в преступлении, предусмотренном ст.54 п.4 УК-УССР.-

Принимая во внимание, что предварительным следствием по делу не собрано достаточных доказательств для предания их суду /см. постановление о прекращении дела/, но, однако, дальнейшее пребывание МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА в пределах УССР является крайне вредным и опасным, а посему руководствуясь приказом ГПУ УССР №432 от 3/XII-25 года,-

П О Л А Г А Л - Б Ы :

Настоящее дело по обвинению гр-н МИРКИНА, КАШИЦКОГО, ГОНТМАХЕРА, БЕРГЕР и ЦАЦКИНА в преступлении, предусмотренном ст.54-п.4 УК УССР направить в Особое Совещание при Коллегии ГПУ-УССР с ходатайством о применении к ним, как к лицам социально опасным, админвысылки из пределов УССР сроком на ТРИ года.-

До утверждения настоящего постановления о высылке обвиняемых содержать под стражей при Окротделе ГПУ, перечислив их содержанием за Особым Совещанием при Коллегии ГПУ УССР.-

ПРИМЕЧАНИЕ: МИРКИН, КАШИЦКИЙ, ГОНТМАХЕР, БЕРГЕР и ЦАЦКИН подвергнуты аресту 18/X-с.г., с какового времени содержатся при Окротделе Г.П.У..-

Вещ.доказательства при деле в одном пакете.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ С.О.О. /Гольберг/

"СОГЛАСЕН" НАЧАЛЬНИК С.О.О. /Заславский/

"УТВЕРЖДАЮ" НАЧАЛЬНИК НИКОКРОТДЕЛА ГПУ /Розанов/

В.Ч. 8 экз.-

Гор.Николаев,
31/X-28 года.-

Верно: [signature]

Фото 22–24. Заключна постанова по справі гр. Кашицького, Міркіна, Гонтмахера, Бергера, Цацкіна. 1928 р.
(ДАМО. – Ф. – 5859. – Оп. 2. – Спр. 6051. – Арк. 76–78)

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

/ об избрании меры пресечения до пред"явления обвинения /.

1929 года Декабря 23-го дня. Уполномоченный СОО Первомайского Окротдела ГПУ-НАЙДИС рассмотрев материалы о преступной деятельности гр.гр. ДЕМИДЕНКО Ивана Даниилловича, ЖОВТЮКА Григория Савроновича, БОЙКО Петра Трофимовича и РЫБАКА Трофима и принимая во внимание, что на них падет подозрение в том, что они создали на хуторах Кривоозерского Сельсовета того-же района Первомайского округа подпольную петлюровскую группировку, на устраиваемых нелегальных собраниях всегда обсуждали мероприятия и методы борьбы с Советской Властью, среди селянство систематически проводили агитацию против Соввласти и всех ее важнейших мероприятий, распространяли среди крестьян явно провокационные слухи о предстоящей войне, скорой гибели Соввласти и установления "самостийной" Украины, а кроме вышеизложенного ЖОВТЮК Григорий подозревается в том, что в период гражданской войны принимал активное участие в петлюровском к.р. движении и устройстве еврейских погромов, а ДЕМИДЕНКО Иван- в том, что в 1905 году был активным членом "Союза Русского народа", предавал в руки царской полиции всех крестьян, недовольных "Столыпинской реформой", а в 1919 году являлся в КривоОзерском р-не Первомайского округа одним из активных участников крестьянского восстания против Соввласти под руководством учителя БЕЛЕЦКОГО, -т.е. в совершении преступлений предусмотренных ст.ст. 54-10 54-13 УК УССР, что до выполнения требований ст. 126 УПК необходимо проверить ряд обстоятельств дела, что нахождение на это время подозреваемых на свободе может отразиться на ходе следствия и есть основания полагать, что в силу тяжести имеющихся против них улик, они скроются от следствия и суда, а потому на основании ст.143 ч.2-я УПК и руководствуясь ст.ст. 145 и 156 УПК

ПОСТАНОВИЛ:

Мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда в отношении подозреваемых-ДЕМИДЕНКО Ивана Даниловича, ЖОВТЮКА Григорий Сафроновича, БОЙКО Петра Трофимовича и РЫБАКА Трофима - избрать содержание под стражей при Первомайском Допр"е, о чем копией постановления уведомить Первомайского Окрпрокурора.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ СОО /НАЙДИС/

Согласен: НАЧ I-го ОТДЕЛЕНИЯ /РЕЗНИКОВ/

Утверждаю: НАЧ ОКРОТДЕЛА ГПУ-ОО 95 /РАЙЛИС/

Фото 25. Постанова про обрання запобіжного заходу до гр. Демиденка, Жовтюка, Бойка, Рибака. 1929 р.
(ДАМО. – Ф. 5859. – Оп. 2. – Спр. 8608. – Арк. 2)

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1930 года Января 28-го дня. Уполномоченный СОО Первомайского
Окротдела ГПУ НАЙДИС рассмотрев следственное дело № 2201 по обвине
нию гр.гр. ДЕМИДЕНКО Ивана Даниловича, ЖОВТЮКА Григория Сафроновича,
БОЙКО Петра Трофимовича и РЫБАКА Трофима по обвинению в совершении
преступлений, предусмотренных ст.ст. 54-10 и 54-13 УК УССР

Н А Ш Е Л:

В Первомайский Окротдел ГПУ с конца 1928 года начали поступать
агентурные сведения о том, что на хуторах КривоОзерского сельсовета
того же района Первомайского Округа гр.гр. ДЕМИДЕНКО И.Д., ЖОВТЮК Г.
С. БОЙКО П.Т. и РЫБАК Т. создали подпольную контр-революционную петлю
ровскую группировку, на устраиваемых нелегальных собраниях всегда
обсуждали мероприятия и методы борьбы с Совластью, среди селянства
систематически проводили агитацию против Совласти и всех ее важней
ших мероприятий, распространяли среди селян явно провокационные слухи
о предстоящей войне и скорой гибели Совласти, чем порождали среди
селянства ярко-выраженные пораженческие настроения, а также проводи
ли агитацию в пользу образования "самостийной Украины". Кроме этого
поступали сведения о том, что участник группировки ЖОВТЮК Григорий
в период гражданской войны принимал активное участие в петлюровском
к.р. движении и устройстве еврейских погромов, а ДЕМИДЕНКО Иван в
1905 году являлся активным членом "Союза русского народа", предавал
в руки царской полиции всех крестьян, недовольных "столыпинской ре
формой", а в 1919 году был одним из активный участников крестьянско
го восстания против Совласти под руководством учителя БИЛЕЦКОГО в
КривоОзерском районе Первомайского округа.

На основании вышеизложенных материалов перечисленные лица
были 8 декабря 1929 года арестованы и привлечены к следствию в ка
честве обвиняемых в совершении преступлений, предусмотренных ст.ст.
54-10 и 54-13 УК УССР.

На предварительном следствии обвиняемые виновными в инкрими
нируемых им преступлениях себя не признали.

Произведенным по настоящему делу предварительных следствием
собраны следующие данные, подтверждающие контр-революционную деятель
ность обвиняемых:

Допрошенные свидетели СТЯГАЙЛО Ф.Г., БАБИЙ М.А., КЛИНИЧЕНКО
В.Е., САЛЬЧЕНКО Г.Ф., ТКАЧ П.И. и ЕВИЧ А.О. показали, что на КривоОзер
ских хуторах в течении очень долгого времени действительно существо
вала подпольная кулацкая петлюровская к.р. группировка в составе:
ДЕМИДЕНКО, БОЙКО, ЖОВТЮКА и РЫБАКА, которые являются ярыми непримиримыми
врагами Совласти, все время не переставали мечтать о скорой ее ги
бели и установления "самостийной Украины" и по этому поводу проводи
ли упорную систематическую агитацию, стараясь всемерно восстановить
селянство против власти рабочих и крестьян. Очень часто они устраива
ли ночные подпольные собрания в доме ЖОВТЮКА и ДЕМИДЕНКО, на которых
всегда вели разговоры, направленные против Совласти и обсуждали ме
роприятия и методы борьбы с ними, надеясь на то, что в ближайшем буду
щем неизбежна война, в результате которой Совласть обязательно по
гибнет, после чего будет установлена настоящая власть украинского
народа, которая будет защищать интересы селянства и примет меры к
улучшению его жизни. На своих собраниях они ставили вопрос о том, что
нужно отвлечь бедноту от Совласти и привлечь ее на свою сторону и
проводить среди селянства агитацию о том, чтобы они не развивали сель
ского хозяйства, поменьше сеяли земли, так как все равно Совласть
заберет у них весь урожай, им ничего не оставит и они будут голодать,
причем по их мнению соблюдением этого они добьются скорейшей гибели
коммуны. В селе они слыли за самых больших буэотеров, на всех селян
ских сходах всегда старались выступать против тех или иных предложе
ний и благодаря их разлагающей работе все важнейшие мероприятия Сов
власти в области укрепления и развития сельского хозяйства срывались,
а они всегда занимались резкой критикой политики Совласти, стараясь
как можно больше ослабить ее мощь и подрывать нормальный ход совет
ского строительства. На своих собраниях они неоднократно обсуждали
вопрос о том, что им необходимо привлечь в свою организацию надежных
людей, работу проводить организованным путем и договариваться о том, что
Совласть можно будет уничтожить только ПУТЕМ ВООРУЖЕННОГО ВОССТАНИЯ.
ДЕМИДЕНКО является ярым приверженцем капиталистического строя, никак
не может примириться с фактом существования Советской власти и ждет
ее скорой гибели. В 1919 году он был одним из активных организаторов

Фото 26

54

крестьянского восстания против Совласти в КривоОзерском районе, принимал участие в разоружении красных частей, а также в убийствах коммунистов и ответственных советских работников. Во время этого восстания он выдал члена ревкома СТЯГАЙЛО Федора Гавриловича, после чего тот был арестован бандой, связан по рукам и его хотели бросить в колодезь, предварительно его несколько раз подбрасывали вверх и он истекал кровью, в результате чего он теперь более туберкулёзом, пороком сердца, а также гниет печень. Во время ареста он изнасилован жену СТЯГАЙЛО /ныне умершую/ и согласно даного ей обещания спас ее мужа от расстрела. В царское время он был активным членом "Союза русского народа", руководил проведением в жизнь в данном р-не "столыпинской реформы", а всех выступавших против таковой беспощадно избивал палкой, после чего передавал в руки полиции и многих сажали в тюрьму. Он постоянно проводил среди крестьян агитацию о том, чтобы они прятали свой хлеб и не отдавали его государству, так как Совласть скоро обязательно погибнет. ЖОВТЮК принимал активное участие в петлюровском движении, был машинистом на ж.д. и ему поручали ответственную военную перевозку. Во время деникинской власти он принимал активное участие в устройстве еврейских погромов в м. Кривое-Озеро, награбил много ценного имущества, занимался убийствами и запрятал большое количество оружия. Эта группа стала на путь необходимости организации кулацкого лжеколлектива, дабы захватить лучшую часть земли, а потом поступать по своему. Будучи настроенными явно контр-революционно они агитировали среди крестьян против засева земли говоря, что все равно Совласть заберет все. Участник группировки РЫБАК Трофим, страшно недоволен Совластью, среди крестьян вел следующие разговоры: "ПЛОХО ЖИТЬ, СОВВЛАСТЬ НИКУДА НЕ ГОДИТСЯ, РАНЬШЕ ЖИЛОСЬ ЛУЧШЕ ВСЕМ, ПОЭТОМУ НЕОБХОДИМО ДАННУЮ ВЛАСТЬ РАЗБИТЬ. ДЛЯ ТОГО ЧТОБЫ ЭТО СДЕЛАТЬ НАМ НУЖНО ДЕЙСТВОВАТЬ ОРГАНИЗОВАННЫМ ПУТЕМ И ПОДБИРАТЬ ЛЮДЕЙ ПРЕДАННЫХ НАШЕМУ ДЕЛУ, А ТАКИМИ ЛЮДЬМИ МОГУТ БЫТЬ ТЕ, КОТОРЫЕ БЫЛИ ЗАЖИТОЧНЫМИ, КОТОРЫМ ДО СОВВЛАСТЬ ЖИЛОСЬ ХОРОШО, А ТЕПЕРЬ ПЛОХО. ДЛЯ ТОГО ЧТОБЫ ПОДАВИТЬ СОВВЛАСТЬ И УНИЧТОЖИТЬ БЕДНОТУ НУЖНО БРАТЬ С НЕЕ ТАКОЙ ЖЕ НАЛОГ КАК С ЗАЖИТОЧНЫХ."

Занимаясь распространением нелепых провокационных слухов о скорой войне и гибели Совласти, они этим восстанавливали селянство против последней, а также создавали среди селянства пораженческие настроения, что в свою очередь в значительной степени отражалось на проведении в жизнь целого ряда серьезнейших кампаний политического характера на селе. /см.л.д.27-40/.

Допрошенные свидетели ЧИСТЯР Ф.Е., ТКАЧ А.Т., СОКОЛЮК П.О., ТКАЧУК Е.И., ГРИНЧЕНКО С.А., ДЕМЕЩЕНКО П.П., ДОМБРОВСКИЙ А.Г. также подтвердили, что ВОЙКО, ДЕМИДЕНКО, РЫБАК и ЖОВТЮК проживая на КривоОзерских хуторах занимались систематической контр-революционной агитацией решительно против всех важнейших мероприятий Совласти на селе, преследуя цель срыва серьезных кампаний, ослабления мощи Совласти и создания среди крестьянства ярко-выраженные пораженческие настроения причем не было ни одного схода где обошлось бы без их выступлений и активных противодействий Совласти. Подтверждением этого служат следующие факты: они являлись ярыми противниками надлежащего засева земельной площади для чего проводили агитацию среди крестьян следующего характера: "НАДО ЗАСЕВАТЬ ЛИШЬ СТОЛЬКО, СКОЛЬКО НУЖНО ЛИЧНО ДЛЯ СЕБЯ, ЭТИМ МЫ ОСЛАБИМ МОЩЬ ВЛАСТИ И ЕЙ СКОРЕЙ ПРИДЕТ КОНЕЦ, У НАС И ТАК ЗАБРАЛИ ВСЕ ЭТИ ГРАБИТЕЛИ, ИЗ НАС КРЕСТЬЯН ЖИЛЫ ТЯНУТ. ДО КАКИХ ПОР ЭТО БУДЕТ....".

Перечисленные лица активно выступали против контрактации крестьянских посевов, для чего говорили крестьянам: "ЭТО НОВАЯ ПРИМАНКА СОВВЛАСТИ, ПОТОМУ ЧТО ЕЙ СКОРО ПРИДЕТ КОНЕЦ. КИТАЙЦЫ НАЧНУТ ВОЙНУ, ПОМНИТЕ ЧТО ТЕ КОТОРЫЕ ЗАПИШУТСЯ НА КОНТРАКТАЦИЮ ПОСЛЕ БУДЕТ ИМ СКВЕРНО. КОММУНИСТЫ СПЕШАТ ЧТОБЫ СКОРЕЕ ЗАБРАТЬ ХЛЕБ И ОТПРАВИТЬ ЕГО НА ФРОНТ. КИТАЙЦЫ УЖЕ НАСТУПАЮТ И КРАСНУЮ АРМИЮ РАЗБИЛИ. ВСЕ ГОСУДАРСТВА ПОМОГАЮТ КИТАЙЦАМ, МЫ ДОЛЖНЫ ТОЖЕ ОРГАНИЗОВАТЬСЯ И НЕ ПОМОГАТЬ "ЖИДАМ" И КОММУНИСТАМ И ИХ ВЫДУМКАМ, ВЕДЬ ОНИ ХОТЯТ СОВЕРШЕННО ОГРАБИТЬ КРЕСТЬЯН, А ПОТОМ САМИ УДЕРУТ, А ВЫ ДУРАКИ ОСТАНЕТЕСЬ ОТЧИТЫВАТЬСЯ ЗА НИХ. ЕСЛИ БУДЕТЕ ЗАПИСЫВАТЬСЯ НА КОНТРАКТАЦИЮ ТО ОСТАНЕТЕСЬ ГОЛОДНЫМИ, ГОСУДАРСТВО У ВАС ВСЕ ЗАБЕРЕТ, А ВАМ ОСТАВИТ СОЛОМУ ДА ПОЛОВУ."

По поводу хлебозаготовки ДЕМИДЕНКО говорил собравшейся бедноте: "НЕУЖЕЛИ ВАМ МАЛО ЧТО НАС ГРАБЯТ. ЗАБИРАЮТ ХЛЕБ ДЛЯ СОВЕТСКИХ БАРЫНЬ. НАС ДУРМАНИТ РАЗНАЯ ШАНТРАПА, А ВЫ ДУРНИ СЛУШАЕТЕ ИХ. ДО КАКИХ ПОР МЫ БУДЕМ ТЕРПЕТЬ ИХ."/л.д.41,42,45-52/.

Фото 27

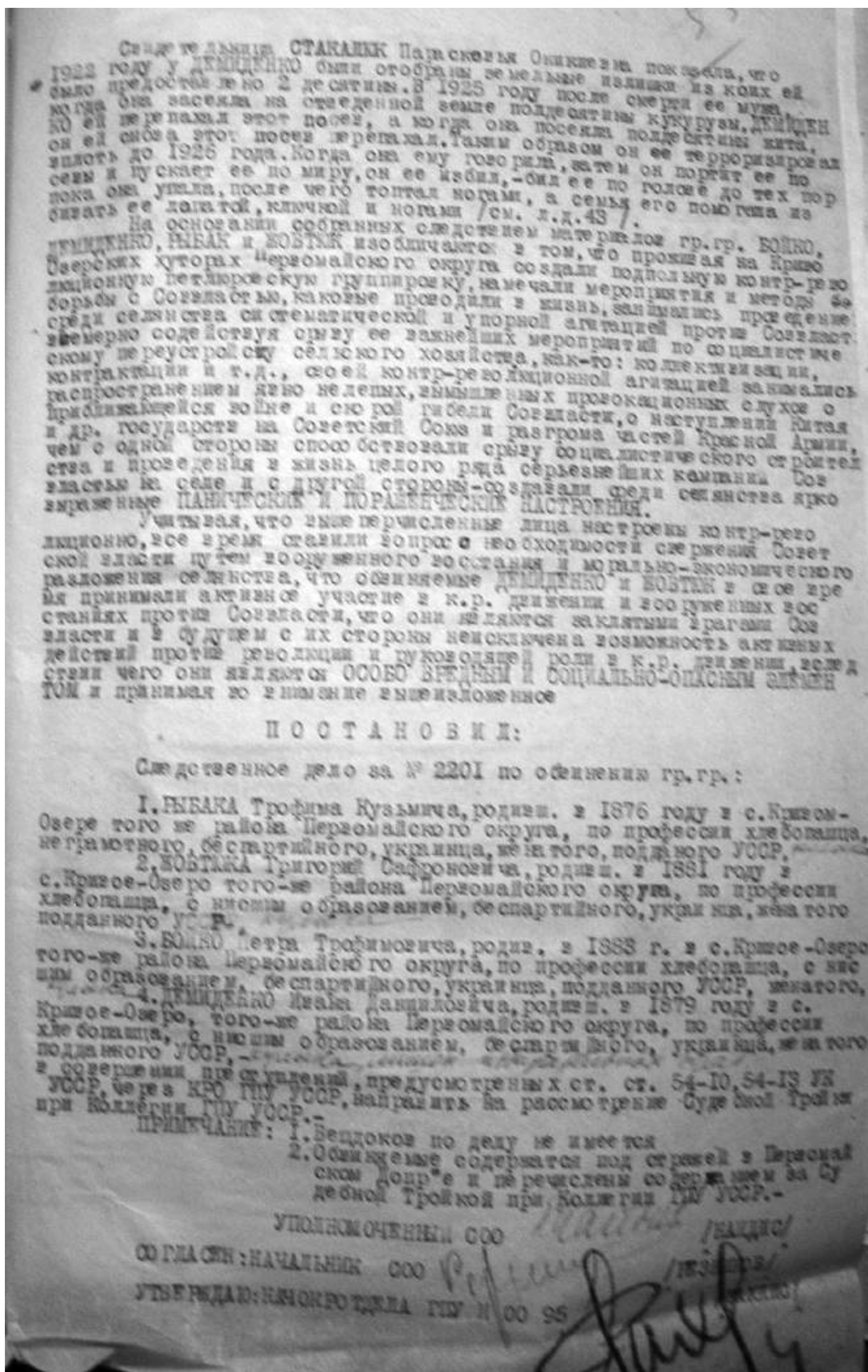

Свидетельница СТАХАНЮК Параскевья Оникиевна показала, что 1922 году у ДЕМИДЕНКО были отобраны земельные излишки из коих ей было предоставлено 2 десятины. В 1925 году после смерти ее мужа, когда она засеяла на отведенной земле полдесятины кукурузы, ДЕМИДЕНКО ей перепахал этот посев, а когда она посеяла полдесятины жита, он ей снова этот посев перепахал. Таким образом он ее терроризировал вплоть до 1926 года. Когда она ему говорила, зачем он портит ее семьи и пускает ее по миру, он ее избил, -бил ее по голове до тех пор пока она упала, после чего топтал ногами, а семья его помогла ее избивать ее лопатой, ключной и ногами /см. л.д.43/.

На основании собранных следствием материалов гр.гр. БОЙКО, ДЕМИДЕНКО, РЫБАК и ЖОВТЮК изобличаются в том, что проживая на Криво-Озерских хуторах Первомайского округа создали подпольную контр-революционную петлюровскую группировку, намечали мероприятия и методы борьбы с Соввластью, каковые проводили в жизнь, занимались проведением среди селянства систематической и упорной агитацией против Соввласти, всемерно содействуя срыву ее важнейших мероприятий по социалистическому переустройству сельского хозяйства, как-то: коллективизации, контрактации и т.д., своей контр-революционной агитацией занимались распространением явно нелепых, вымышленных провокационных слухов о приближающейся войне и скорой гибели Соввласти, о наступлении Китая и др. государств на Советский Союз и разгрома частей Красной Армии, чем с одной стороны способствовали срыву социалистического строительства и проведения в жизнь целого ряда серьезнейших кампаний Соввластью на селе и с другой стороны-создавали среди селянства ярко выраженные ПАНИЧЕСКИЕ И ПОРАЖЕНЧЕСКИЕ НАСТРОЕНИЯ.

Учитывая, что вышеперечисленные лица настроены контр-революционно, все время ставили вопрос о необходимости свержения Советской власти путем вооруженного восстания и морально-экономического разложения селянства, что обвиняемые ДЕМИДЕНКО и ЖОВТЮК в свое время принимали активное участие в к.р. движении и вооруженных восстаниях против Соввласти, что они являются заклятыми врагами Соввласти и в будущем с их стороны неисключена возможность активных действий против революции и руководящей роли в к.р. движении, вследствии чего они являются ОСОБО ВРЕДНЫМ И СОЦИАЛЬНО-ОПАСНЫМ ЭЛЕМЕНТОМ и принимая во внимание вышеизложенное

ПОСТАНОВИЛ:

Следственное дело за № 2201 по обвинению гр.гр.:

1. РЫБАКА Трофима Кузьмича, родивш. в 1876 году в с. Криво-Озере того же района Первомайского округа, по профессии хлебопашца, неграмотного, беспартийного, украинца, женатого, подданного УССР,
2. ЖОВТЮКА Григория Сафроновича, родивш. в 1881 году в с. Кривое-Озеро того-же района Первомайского округа, по профессии хлебопашца, с низшим образованием, беспартийного, украинца, женатого подданного УССР.
3. БОЙКО Петра Трофимовича, родив. в 1888 г. в с. Кривое-Озеро того-же района Первомайского округа, по профессии хлебопашца, с низшим образованием, беспартийного, украинца, подданного УССР, женатого,
4. ДЕМИДЕНКО Ивана Даниловича, родивш. в 1879 году в с. Кривое-Озеро, того-же района Первомайского округа, по профессии хлебопашца, с низшим образованием, беспартийного, украинца, женатого, подданного УССР,-

в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 54-10, 54-13 УК УССР, через КРО ГПУ УССР, направить на рассмотрение Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР.-

ПРИМЕЧАНИЕ: 1. Вещдоков по делу не имеется
2. Обвиняемые содержатся под стражей в Первомайском Допр"е и перечислены содержанием за Судебной Тройкой при Коллегии ГПУ УССР.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ СОО /НАУДИС/

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК СОО /[illegible]/

УТВЕРЖДАЮ: НАЧ. КРО ОТДЕЛА ГПУ И ОО 95 /[illegible]/

Фото 26–28. Обвинувачувальна постанова щодо гр. Демиденка, Жовтюка, Бойка, Рибака за участь в антирадянській петлюрівській організації. 1929 р. (ДАМО. – Ф. – 5859. – Оп. 2. – Спр. 8608. – Арк. 53–55)

Фото 29. Обкладинка справи Ю. Тютюнника зі слідчими матеріалами. 1929 р. (ГДА СБ України – Ф.6. – Спр. 73862-ФП. – Арк. 1)

Форма № 28/орг.

Дело № 2 (рег.)

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(о принятии дела к производству)

1929 г. февраля „15" дня, Я, Пом. Уполном. 3 Отделения КРО Отдела ГПУ УССР .... рассмотрев материалы о преступной деятельности гр.гр. (перечислить полн. фам., им. и отч. всех обв.)

Тютюнника Юрия (Юрко) Иосиповича

выразившейся в (краткое излож. сути дела) в к-р деятельности

усматривая в означен. деяниях признаки преступления предусмотренного ст.ст. 54 п 11 УК. УССР, ПОСТАНОВИЛ

Руководствуясь ст. .... УПК УССР, завести следственное дело по обвинению указанных выше лиц и принять его к своему производству, о чем копией настоящего постановления уведомить Окрпрокурора и УСО ГПУ УССР.

Пом. Уполномоченного

Уполномоченный

Согласен: Нач. .... Отделения

Утверждаю: Нач. .... Отдела

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України обов'язкове

Фото 30. Постанова про прийняття справи до провадження. 1929 р. (ГДА СБ України – Ф.6. – Спр.73862-ФП. – Арк. 2)

Таємно.
При трусі не пред'являється.

У. С. Р. Р.

[ДЕР]ЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ

[Т]алон ордера № 49

[Лю]того „12“ 1929 р. По справі

№

[Чер]гов. Помішн. Коменданта ДПУ прийміть

[заареш]тованого Тютюнника

[Ю]рка Иосиповича

[затри]муваного в

[до] якого переводиться в КРВ ДПУ

При триманні: ~~нормальний~~, суворий.

Голова ДПУ УСРР

Секретар

[За]арештован

[Речові] докази, згідно з протоколом трусу здав

„ “ дня 192 р.

Співробітник

Ордер у Міліції візувати належить, не належить (непотрібне закреслити).

Ф. № 90/орг.

У. С. Р. Р.

ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Ордер № 49

По справі Тютюнника Ю. Йос.

Дійсний на 1 доб.

Дано Лютого „12“ дня 1929 р.

Співробітникові Каневському

на переведення арешту та трусу

гр. Тютюнника Юрка Иосиповича

на адресу вул. Революції 21

Усім військовим і громадянським владам, а також громадянам Республіки належить давати всяку законну допомогу пред'явникові ордера при виконанні покладених доручень.

Голова ДПУ УСРР

Секретар

„Полтава-Поліграф“ № 37—651. 300х200.

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 31. Ордер на арешт Тютюнника Ю.Й. 1929 р.
(ГДА СБ України – Ф. 6. – Спр. 73862-ФП. – Арк. 4)

АНКЕТА №

для арестованных и задержанных с зачислением за О. Г. П. У.

Лица, давшие неверные показания в анкете, будут подвергнуты строжайшей ответственности.

ВОПРОСЫ:	ОТВЕТЫ:
1-я часть (заполняется заключенным).	Тютюнник
1) Фамилия	Тютюнник
2) Имя и отчество	Юрий Иосифович
3) Гражданин/ка какого государства	СССР
4) Национальность	Украинец
5) Место приписки (откуда происходит)	Губ. Шевченковский Округ, уезд Ольшанский; вол. район; село/город Будище
6) Возраст (год рождения)	37 лет; родился в апреле месяце 1891 г.
7) Образование: а) грамотен ли	а) Грамотен
б) какую школу окончил	б) окончил 1-ю Гимназию в г. Киеве школу.
в) если не окончил, то ск. класс./курс. прош.	в) прошел — класс./курс. — школы.

8) Состав семьи, место жительства и место работы каждого члена (отца, матери, детей, мужа, жены, братьев и сестер).

	Степень родства.	Фамилия, имя и отчество.	Возраст.	Занятие или место работы и должность или профессия.	Место жительства (адрес).
1.	Жена	Левитская Вера Андреевна	34	Домашняя хозяйка	Харьков ул. Революции, 9.
2.	Дочь	Тютюнник Ольга	11	—	—"—
3.	—"—	—"— Галина	6	—	—"—
4.					
5.					

ВОПРОСЫ:	ОТВЕТЫ:
9) Партийная принадлежность: а) в какой партии состоит, б) с какого времени	Беспартийный
Профессия	Журналист-литератор
Род занятий и место службы в момент ареста	Секретарь-Инспектор Ревизион. Комиссии Акц. О-ва „Вапіт" г. Харькова.
Состоял ли на государственной службе, в каком чине	Поручик
Владел ли недвижимым имуществом, каким и где	Нет
Если не служил и не работал по найму, то на какие средства жил	

СВЕДЕНИЙ НЕТ.
Реготделения ОЦР ОГПУ.
„ " 192 г.
Справку наводил

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 32. Анкета заарештованого Тютюнника Ю.Й. 1929 р. (ГДА СБ України – Ф. 6. – Спр. 73862-ФП.)

ца станет ясной обстановка
для работы Штаба как на территории Советской
Украины, так (особенно) и на польской территории.

Задачей ПШ была организация всех антисоветских
украинских элементов с целью последующего общего
массового восстания и руководства последним, после
чего УССР должна была быть замененной УНР.

Свою работу ПШ начал в феврале-марте 1921 г.
да в г. Тарнове и окончил свое существование в ноябре
ре того-же года в г. Львове, т.е. существовал на
протяжении всего около 9 месяцев. Во главе штаба
стоял я, а в помощь мне с первых-же дней существова-
ния ПШ был назначен Кузьминский, пользовавшийся осо-
бенным доверием Петлюры и, как впоследствии
оказалось, поляков. Для технической работы в са-
мом начале вз[я]то было всего 3–5 сотрудников.

Определенных сроков для подготовительной работы
и начала восстания не было намечено. Но ориентиро-
вочно считали возможным предварительную подгото-
ку закончить в первой половине лета (май–июнь)
1921 г. и тогда-же начать восстание. Таким образом,
располагая всего временем в 2–4 месяца, ПШ не счи-
тал возможным провести своими силами серьезную
систематическую подготовку к восстанию, полагаясь
по опыту прошлых лет борьбы, на инициативу местных
организаций и на максимальное повышение активности
крестьянства в период перед уборкой хлебов. Фак-
тическая роль ПШ в подготовительный период мне
представлялась, так сказать, в виде морального органи-
зующего центра, который бы своим авторитетом
и всеукраинским масштабом покрывал бы
местные „атаманские“ авторитеты и масштабы, стараясь использовать все силы для направле-
ния удара восстания к единой цели и в единый
определенный момент. Только с момента нача-
ла восстания ПШ должен был фактически Штаб...

Фото 33

При використанні матеріалів
посилання на ГДА СБ України
обов'язковим

внимания по вышеуказанным причинам (слишком
непреодолительной и к тому же заранее неопре-
деленный срок существования штаба, моя лич-
ная перегруженность другой работой и т.п.). Вооб-
ще с переездом ~~в~~ у г. Львов, когда собственно и
развертывалась работа П.П.Ш., я вполне пола-
гался на Отмарштейна, человека знающего
свое дело и безусловно преданного. Все же
по памяти я представлю себе схему
разв. органов на территории Сов. Украины
в таком виде:

А. Группа вместе с резидентом;

Б. В составе группы подчиненные ре-
зиденту агенты;

В. ~~А~~ Линии связи (возможно только
одни двойные курьеры вблизи гра-
ницы).

Эти группы наверно расположены вбли-
зи ~~в самом~~ важнейших стратегически
пунктов. В их задачи входило не только
разведывание, но и диверсии.

Вот и все.

Полагаю, что специально по организа-
ции разведки больше знает Очеретько
и быть может Бирюков.

Тютюнник

3/II 1929 года.

При використанні матеріалів
посилання на ГДА СБ України
є обов'язковим

Фото 33–34. Схема організації і роботи Партизансько-повстанського штабу при Головній команді військ УНР (рукопис Тютюнника). 1929 р. (ГДА СБ України – Ф.6. – Спр.73862-ФП. – Арк. 25, 31)

42

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Я, Пом.Уполномоченный Ш Отд. КРО ОГПУ, рассмотрев 2.ХП-1929г. дело № 71021 на гр-на ТЮТЮННИКА Юрия Иосифовича по обвинению его в преступлениях, предусмотренных ст.58-10 УК, арестованного 12.П-1929г., содержащегося во Внутренней тюрьме ОГПУ -

НАШЛА:

ТЮТЮННИК после его вынужденного перехода на Совсторону, декларируя свою лойяльность в отношении Соввласти, умолчал о созданной партизанско-повстанческим штабом диверсионно-повстанческой сетке, которая была известна полякам и теперь частично использовывается, проявляя вновь свою активность:

В конце декабря 1928 года Могилевским окр.Отделом ГПУ ликвидирована одна из групп этой сетки, подготовлявшая взрыв технических сооружений ж.д. узла Жмеринка и создававшая ядро партизанского отряда для разгрома тыла Красной Армии во время войны.

Пребывая на совтерритории и будучи амнистирован за свою прошлую деятельность, ТЮТЮННИК знал о скрывающихся его сподвижниках и умалчивал об этом, например: в 1927 году ГПУ арестован скрывавшийся сподвижник ТЮТЮННИКА ГОЛОВКО-ЛЕВИЦКИЙ. Незадолго до ареста ТЮТЮННИК вызывал к себе ГОЛОВКО-ЛЕВИЦКОГО для переговоров. После переговоров ТЮТЮННИК продолжал умалчивать об этом, а ГОЛОВКО-ЛЕВИЦКИЙ продолжал скрываться.

В 1929 году арестован сподвижник ТЮТЮННИКА ЯНКОВСКИЙ и получен ряд данных о том, что на Украине скрываются не только отдельные лица, но даже группы, посланные в свое время ТЮТЮННИКОМ для повстанческой работы, например: группа полковника ГАМЗЫ, посланная на Полтавщину и ныне розыскиваемая ГПУ.

ТЮТЮННИК, группируя вокруг себя своих сподвижников, возвратившихся из Польши после его перехода на Украину и умалчивая о скрывающихся и известных ему, в случае ареста кого нибудь из них, рассматривал это как гонение на украинцев [illegible]. Больше того, отмечены случаи связи ТЮТЮННИКА с высланными в концлагерь, как например, с Павлом КРАВЧУКОМ, бывш.петлюровским офицером, высланным в 1925 году в концлагерь -Соловки за шпионскую деятельность по заданиям ОСКИЛКО.

После освобождения из-под стражи отбывших наказание сподвижников ТЮТЮННИКА, он принимал их у себя, обещая некоторым из них свое содействие через посредство своих связей, что имело место с ГОЛОВКО-ЛЕВИЦКИМ и МАКАРЕНКО.

Являясь украинским фашистом ТЮТЮННИК пропагандировал свои взгляды, критикуя мероприятия Соввласти, например, среди своих сподвижников, собравшихся в квартире НАЛИВАЙКО, ТЮТЮННИК провозглашает тост "за фашизм", а среди студентов Музинститута в клубе "Рабмис" он заявляя о том, что он националист-фашист, оправдывает свою прошлую деятельность, как необходимую и заканчивает словами: "мы свое дело сделали - теперь очередь за Вами". Политику Соввласти в отношении крестьян он отождествляет с царской политикой в отношении евреев заявляя: "тогда, чтобы не случилось, были виноваты жиды, а теперь во всем бывают виновны кулаки."

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 35

43

2.

Наконец, в распоряжение ГПУ поступили данные, что ТЮТЮННИК поддерживает связь с укр.к.р. элементом, проводящим активную к.р. работу в данное время, например: вышедший из ДОПР"а бывш. активный деятель Союза Вызволения Украины – МАХИНЯ в 1928 году приступил к созданию новой к.р. организации и на первых порах своей работы приехал из Киева в Харьков и посетив ТЮТЮННИКА имел с ним продолжительную беседу. После ареста МАХИНИ ТЮТЮННИКА посетил посланный МАХИНИ предупредивший ТЮТЮННИКА об аресте организации. ТЮТЮННИК обо всем этом умолчал.

В силу изложенного и ряда других фактов, указывающих на враждебную деятельность ТЮТЮННИКА в отношении Совласти он был арестован.

В своих показаниях ТЮТЮННИК изложил свою позицию украинского фашиста, заявив, что совласть, способствуя своей социальной политикой развитию национального самосознания и росту национальных сил, больше чем какая бы то ни было другая форма государственной власти, постепенно сама по себе изживает и, безусловно, настанет время, когда она должна будет смениться другими государственными формами. Задачей украинских национальных сил в настоящее время должно быть всемерное способствование росту культурного и экономического уровня украинского населения, не принимая активного участия в социальной политике Совласти и, таким образом, ускоряя процесс нарастания национального самосознания и национальных сил.

Будущее независимое украинское государство должно быть буржуазным и, безусловно, с национальной диктатурой. Руководящая роль в нем должна принадлежать крестьянам. От своих убеждений националиста-фашиста он не отказывался и не отказывается, считая при этом, что тост в доме НАЛИВАЙКО и вообще его заявления о том, что он фашист и т.д. лояльности в отношении власти не нарушают, т.к. это говорилось среди таких же как он сам.

Признавая формально нелойяльным момент связи с МАХИНЕЙ, которого он информировал о своей политической позиции ТЮТЮННИК заявляет, что выдавать приходящих к нему – против его морали.

Таким образом следствие подтверждает данные ГПУ о враждебной деятельности ТЮТЮННИКА.

Принимая во внимание все вышеизложенное

ПОЛАГАЛ А-БЫ:

Настоящее дело поставить на рассмотрение судебного заседания Коллегии ОГПУ.-

ПОМ. УПОЛНОМОЧЕННОГО III Отд. КРООГПУ- /НЕДЗВЯДОВСКАЯ/

НАЧ III ОТД КРО ОГПУ - /НАУМОКАЙТИС/

ПОМНАЧ ОО ОГПУ - /СТЫРНЕ/

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 35–36. Обвинувачувальний висновок по справі Ю. Тютюнника. 1929 р. (ГДА СБ України – Ф. 6. – Спр. 73862-ФП. – Арк. 42–43)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА 46

Заседания Коллегии ОГПУ (судебное) от „3" декабря 1929 г.

СЛУШАЛИ:	ПОСТАНОВИЛИ: доп.2
43. Дело № 71021 по обв.гр. ТЮТЮНИК Юрия Иосифовича по 58/4 ст. УК. Дело рассм. в пор.постан. през.ЦИК СССР от 9/6-27 г.)	ТЮТЮНИК Юрия Иосифовича - РАССТРЕЛЯТЬ. Приговор не приводить в исполнение до особого распоряжения. Дело сдать в архив.

Секретарь Коллегии ОГПУ

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 37. Витяг з протоколу засідання Колегії ОДПУ щодо вироку Тютюннику. 1929 р. (ГДА СБ України – Ф.6. – Спр.73862-ФП. – Арк. 46)

СПРАВКА 65

...нтральной Регистратуре ОГПУ значится, что гражд.

Тютюник Юрий Иосифович
под 71021 - 3 кро арх. 554803
обв. по 58/4 ст. УК.
постан. Колл. ОГПУ от 3/12 29 г.
Расстрелять
...иговор не приводить в исполнение впредь до особого распоряжения

...ник сведений Приговор исполнен 20/10-30 г.

Н-к Реготделения ОЦР ОГПУ

1932 г. Справку наводил

При використанні матеріалів посилання на ГДА СБ України є обов'язковим

Фото 38. Довідка Центральної реєстратури ОДПУ щодо виконання вироку Тютюннику. 1932 р. (ГДА СБ України – Ф.6. – Спр.73862-ФП. – Арк. 65)

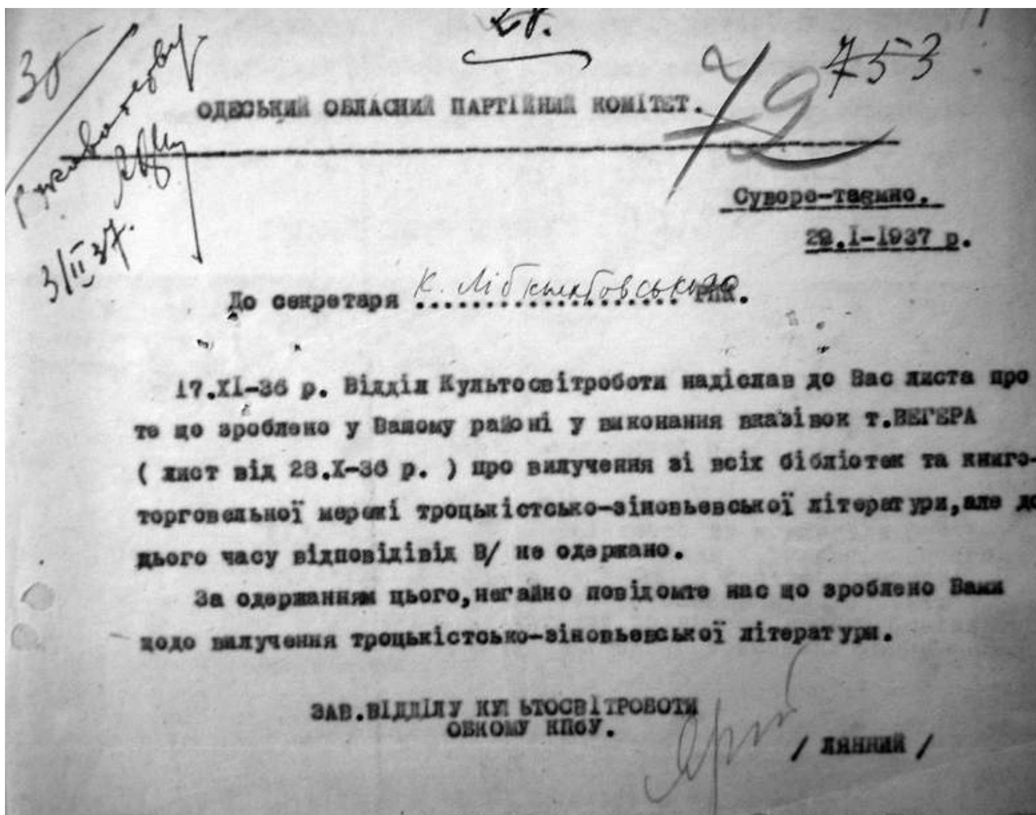

ОДЕСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ПАРТІЙНИЙ КОМІТЕТ.

Суворо-таємно.

29.I-1937 р.

До секретаря К. Лібкнехтовського РПК.

17.XI-36 р. Віддія Культосвітроботи надіслав до Вас листа про те що зроблено у Вашому районі у виконання вказівок т.ВЕГЕРА (лист від 28.X-36 р.) про вилучення зі всіх бібліотек та книго-торговельної мережі троцькістсько-зіновьевської літератури, але до цього часу відповідів В/ не одержано.

За одержанням цього, негайно повідомте нас що зроблено Вами щодо вилучення троцькістсько-зіновьевської літератури.

ЗАВ.ВІДДІЛУ КУЛЬТОСВІТРОБОТИ
ОБКОМУ КПбУ. / ЛЯННИЙ /

Фото 39. Телеграма на адресу секретаря РК КП(б) У Карл-Лібкнехтівського району з вимогою вилучити з бібліотек та книго-торгівельної мережі троцькістсько-зіновьєвської літератури. 1937 р. (ДАМО. – Ф. – 12. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 72)

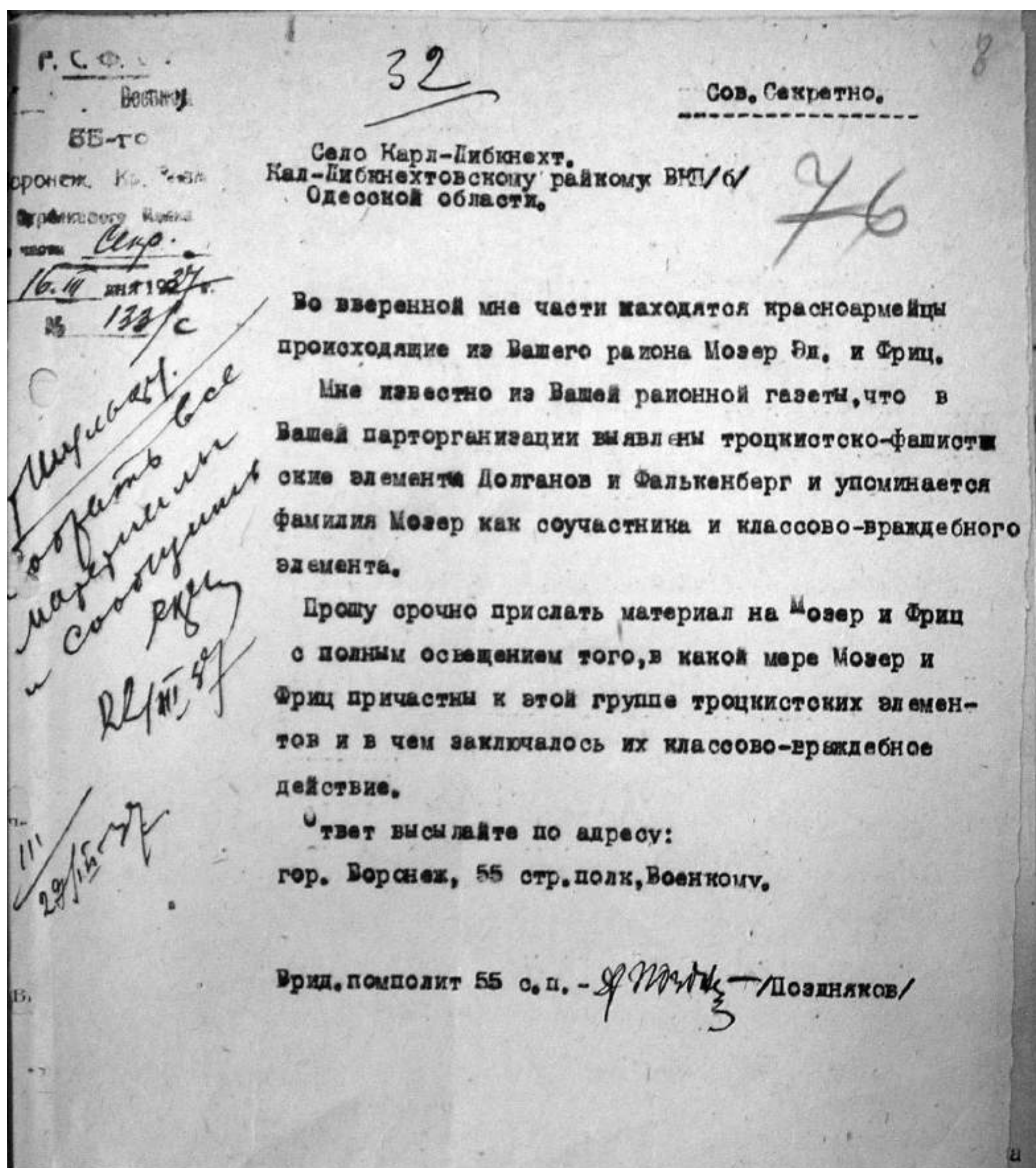

Р. С. Ф.
Военком
55-го
Воронеж. Кр. Знам.
Украинского Имени
части Секр.
16.IV дня 1937 г.
№ 137/с

32

Сов. Секретно.

Село Карл-Либкнехт.
Кал-Либкнехтовскому райкому ВКП/б/
Одесской области.

Во вверенной мне части находятся красноармейцы происходящие из Вашего района Мозер Эм. и Фриц.

Мне известно из Вашей районной газеты, что в Вашей парторганизации выявлены троцкистско-фашистские элементы Долганов и Фалькенберг и упоминается фамилия Мозер как соучастника и классово-враждебного элемента.

Прошу срочно прислать материал на Мозер и Фриц с полным освещением того, в какой мере Мозер и Фриц причастны к этой группе троцкистских элементов и в чем заключалось их классово-враждебное действие.

Ответ высылайте по адресу:
гор. Воронеж, 55 стр. полк, Военкому.

Врид. помполит 55 с. п. - /Поздняков/

Фото 40. Запит відносно причетності військовослужбовців Мозера та Фріца до антирадянських угруповань. 1937 р. (ДАМО. – Ф. - 12. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 76)

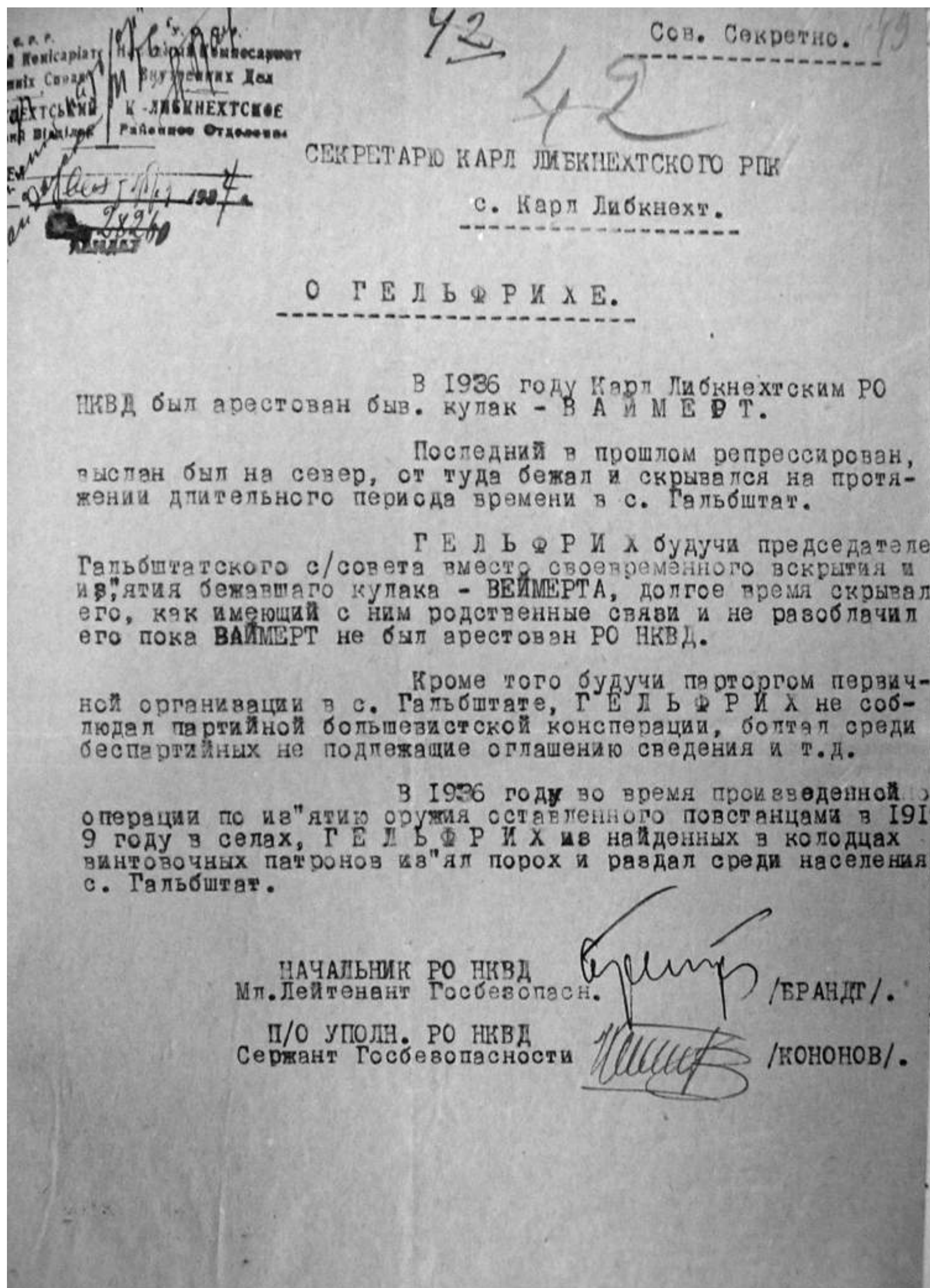
Сов. Секретно.

СЕКРЕТАРЮ КАРЛ ЛИБКНЕХТСКОГО РПК
с. Карл Либкнехт.

О ГЕЛЬФРИХЕ.

В 1936 году Карл Либкнехтским РО НКВД был арестован быв. кулак - ВАЙМЕРТ.

Последний в прошлом репрессирован, выслан был на север, от туда бежал и скрывался на протяжении длительного периода времени в с. Гальбштат.

ГЕЛЬФРИХ будучи председателем Гальбштатского с/совета вместо своевременного вскрытия и из"ятия бежавшего кулака - ВЕЙМЕРТА, долгое время скрывал его, как имеющий с ним родственные связи и не разоблачил его пока ВАЙМЕРТ не был арестован РО НКВД.

Кроме того будучи парторгом первичной организации в с. Гальбштате, ГЕЛЬФРИХ не соблюдал партийной большевистской конспирации, болтал среди беспартийных не подлежащие оглашению сведения и т.д.

В 1936 году во время произведенной операции по из"ятию оружия оставленного повстанцами в 1919 году в селах, ГЕЛЬФРИХ из найденных в колодцах винтовочных патронов из"ял порох и раздал среди населения с. Гальбштат.

НАЧАЛЬНИК РО НКВД
Мл. Лейтенант Госбезопасн. /БРАНДТ/.

П/О УПОЛН. РО НКВД
Сержант Госбезопасности /КОНОНОВ/.

Фото 41. Інформація щодо арештованого голови Гальбштатської сільради Гельфріха. 1937 р.
(ДАМО. – Ф. – 12. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 42)

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

РАЙПАРТСОБРАНИЯ К-ЛИБКНЕХТОВСКОГО РАЙОНА от 5/III-1938 г.

" Сообщение о процессе троцкистско-бухаренского блока"

Мы Коммунисты К-Либкнехтовской организации Одесской Области ,вместе со всем 170-ти миллионным народом Советского Союза с чувством негодования и призрения встретили сообщение о разоблачении, антисоветского "право троцкистского блока"- Бухарина,Рыкова,Ягоды,Чернова и других шпионов и убийц,которые готовили свержение Советской власти и установления власти помещиков и капиталистов.

Наш Советский народ они хотели распродать оптом и в розницу капиталистическим странам. Враги народа ставили своей целью отнять у нас счастливую ,свободную Социалистическую жизнь,завоеванную под руководством партии Ленина-Сталина.

Благодаря неусыпной бдительности ЦК ВКП/б/ и тов. СТАЛИНА, славные органы НКВД во главе со Сталинским Наркомом тов.ЕЖОВЫМ оторвали деятельность этой подлой банды шпионов и убийц,избавили нас от готовящейся кабалы и колониального гнета

Мы также как и весь Советский народ требуем уничтожить всех до одного убийц-шпионов.

Мы еще теснее сплотимся вокруг партии Ленина-Сталина и вождя народов т. СТАЛИНА,на борьбу за окончательное построение Социализма, будучи безпощадным ко всем врагам партии и народа.

ПО ПОРУЧЕНИЮ ПРЕЗИДИУМА
РАЙПАРТСОБРАНИЯ

СЕКРЕТАРЬ РК КП/б/У /ЗЕКСЕР/

Фото 42. Постанова партійних зборів Карл-Лібкнехтівського району щодо процесу над троцькістсько-бухарінським блоком. 1938 р. (ДАМО. – Ф. – 12. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 18)

26

Р Е З О Л Ю Ц И Я

Заслушав доклад тов. Пожидаева об итогах XIУ с"езда КП/б/У парт. собрание К-Либкнехтовского р-на целиком и полностью одобряет решение с"езда и принимает их к неуклонному исполнению в своей практической работе.

Собрание с удовлетворением константирует, что работа с"езда прошла под знаком большивистской принципиальности и непримиримости к рагам народа, под знаком борьбы за Генеральную линию партии, за дальнейшее устранение недостатков практики партийно-политической и хозяйственной работы. Враги народа троцкисты, бухаренцы и буржуазные националисты, все делали для того, чтобы сорвать строительство социализма в СССР и рестоврировать капитализм.

Разгром врагов народа, решительное выкорчевывание шпионских гнезд, троцкистов, бухаренцев и буржуазных националистов, является исключительной победой всей нашей партии и большевиков Украины.

Райпартсобрание с удовлетворением константирует, что успехи КП/б/У в разгроме и уничтожении осиных гнезд троцкистско-бухаренских, буржуазно-националистических и иных фашистских шпионов и диверсантов достигнуты в результате мудрого руководства Ленинско-Сталинского ЦК ВКП/б/ и лично тов. Сталина, в результате неустанной заботы ЦК ВКП/б/ и лично тов. Сталина в укреплении руководства КП/б/У крепким большевиком - Сталинцем - тов. Хрущевым Никитой Сергеевичем.

Выборы в Верховный Совет СССР и избирательная кампания по выборам в Верховный Советы Союзних и Автономных республик показали каким могучим активом окружена коммунистическая партия, народы советского Союза не разрывно связаны с коммунистической партией.

В великом строительстве Социализма, преодолевая трудности и препятствия, разрушая коварные замыслы врагов трудящиеся массы всегда чувствуют руководство, заботу и внимание партии Ленина-Сталина.

Ленинско-Сталинская национальная политика об"единила народы Советского союза в единую многонациональную братскую семью и превратила наши национальные окраины в цветущие Республики с высокоразвитой промышленностью и сельским хозяйством.

Народы царской Росии бывш. ранее угнетенными и культурно отсталыми, покончив с вековой отсталостью успешно развивают свою культуру, национальную по форме и социалистическую по содержанию.

Одним из ярких примеров торжества Ленинско-Сталинской национальной политики является рост могущества Советской Украины. В то же время Райпартсобрание требует от каждого коммуниста помнить указания XIУ с"езда КП/б/У всех коммунистов против малейшего самоуспокоения, ибо далеко еще не все враги народа выявлены и изгнаны из своих нор.

Фото 43

- 2 -

24

С"езд напоминает всем коммунистам указания тов. СТАЛИНА о том, что пока существует капиталистическое окружение враги будут засылать в наши тылы своих агентов- диверсантов, шпионов, вредителей.

Райпартсобрание считает необходимым провести следующее:

I/ Еще выше поднять большевистскую бдительность вести беспощадную борьбу, за полное разоблачение и истребление подлейшей агентуры польско-немецкого и японского фашизма троцкистско-бухаринских и буржуазно-националистич. выродков всех врагов Социализма.

2/ Глубоко изучить решения XIУ с"езда КП/б/У, охватив всех коммунистов школами парт. сети, а также организовать изучение решений XIУ с"езда КП/б/У в школах КСМ и полит. сети, в проф. политшколах и кружках в колхозах.

3/ Шире развернуть работу среди трудящихся колхозников в области ликвидации последствий вражеского вредительства в сельском хозяйстве и животноводстве, беспощадно разоблачить всех врагов народа из тех колхозов, Совхоза, МТС куда им удалось пролезть.

4/ Улучшить повседневное руководство Стахановским движением, создать все необходимые условия для роста рядов стахановцев сельского хозяйства и животноводства.

5/ Все внимание парт. организации направить в настоящее время на выполнение плана уборки в установленные Правительством сроки. Добиться высокого качества уборки урожая без потерь, своевременной сдачи хлеба Государству и по большевистски подготовиться к осеннему севу.

6/ Райпартсобрание обязывает РПК уделить повседневное внимание отстающим колхозам получившим до сих пор низкую доходность, добиться в ближайшее время ликвидации отставания этой группы колхозов и подтягивания их до уровня передовых.

Систематически контролировать правильность распределения доходов среди колхозников и пресекать разбазаривание колхозних трудодней.

7/ Отметить крайне неудовлетворительный ход уборки урожая в Совхозе им. Тельмана и особо неудовлетворительное состояние полит. массовой работы. Полит. отдел Совхоза возглавляемый т. Колпаковым не предпринял никаких мер для обеспечения повседневной полит. массовой работы среди рабочих Совхоза и ликвидации серьезних недочетов в процессе уборочной кампании. Т. Колпаков самоустранился в самый ответственный период с/х работ.

Райпартсобрание поручает РПК провести глубокое расследование хозяйственно-политической деятельности Совхоза, принять соответствующие меры к оздоровлению работы Совхоза, виновних привлечь к суровой партийной ответственности.

Фото 44

- 3 -

29

8/ Обеспечить выполнения решений Февральско-Мартовского Пленума ЦК ВКП/б/, об овладении большевизмом, для чего приступить к укомплектованию парт.сети на 1938-39 учебный годы обеспечив высокое качество большевистского преподавания в школах и подбором большевистских кадров пропагандистов.

9/ Ликвидировать отставание и проведение полит.массовой работы среди трудящихся р-на, добиться регулярного проведения докладов, бесед, полит.информаций, читку газет через парт.КСМ прикрепленных, колхозних агитаторов, среди трудящихся колхозников, проводя данную работу в сответствии с условиями проводимых с/х кампаний.

Зав.культпропу РПК составить конкретный план полит-массовой работы, для парт.КСМ прикрепленных на период уборочной и проведения осенней посевной кампании исходя из общего плана полит.массовой работы РПК на этот период.

10/ Поднять внутрипартийную работу в соответствии с требованием XIУ парт.с"езда, обеспечив плановое проведение и тщательную подготовку.

11/ Враги народа троцкисты- бухаренцы и буржуазние националисты всячески пытались оторвать детей школьников от русской и украинской культуры, вытравляя русский и украинский языки в наших школах.

Задача каждого коммуниста нашей организации в связи с реорганизацией особо немецких школ в русские и украинские школы, вести соответствующую раз"яснительную работу среди школьников и их родителей, о значении реорганизации немецких школ.

Зав.РайОНО т.Шинкарчуку принять все меры к тому, чтобы по большевистски подготовиться к новому учебному году, обеспечив необходимым количеством учебников, подбором большевистских кадров преподавателей, своерменным ремонтом школ.

12/ Всемерно укреплять обороноспособность нашей страны. Развернуть соответствующие работы в организациям ОСО по вопросу сдачи норм ГТО, ГСО, ПВХО, Ворошиловского стрелка и охвата трудящихся р-на членством ОСО.

13/ Обязать РПК усилить работу по воспитанию кандидатов ВКП/б/ и сочувствующих. Первичным парт.организациям проводить соответствующую работу среди лучших людей стахановцев, беспредельно преданных партии Ленина-Сталина, с целью вовлечения их в ряды сочувствующих и ВКП/б/.

14/ Партийное собрание берет на себя обязательство на основе разворота массово- раз"яснительной политической работы среди трудящихся колхозников добиться мобилизации колхозных масс на выполнение плана уборочной кампании ко дню открытия 1-й сессии Верховного Совета УССР.

Фото 43–45. Резолюція партійних зборів Карл-Лібкнехтівського району щодо підсумків XIV з'їзду КП(б)У. 1938 р. (ДАМО. – Ф. – 12. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 26–28)

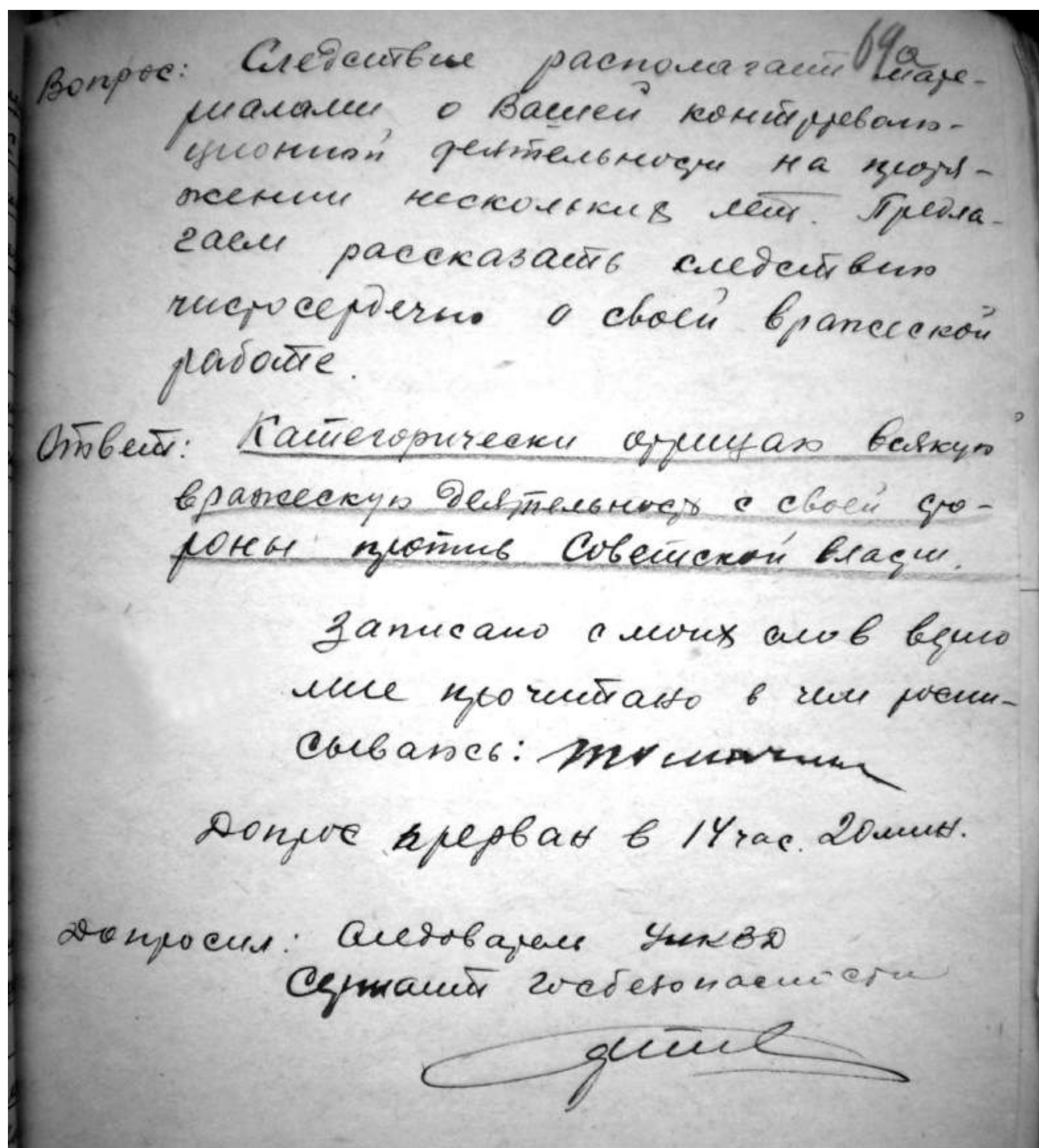

69а

Вопрос: Следствие располагает материалами о Вашей контрреволюционной деятельности на протяжении нескольких лет. Предлагаем рассказать следствию чистосердечно о своей вражеской работе.

Ответ: Категорически отрицаю всякую вражескую деятельность с своей стороны против Советской власти.

Записано с моих слов верно мне прочитано в чем расписываюсь: Томачин

Допрос прерван в 14 час. 20 мин.

Допросил: Следователь УНКВД
Сержант госбезопасности

Фото 46. Свідчення звинуваченого
Томачинського Антона Вікентійовича. 16.07.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.1. – Арк. 69а)

После этого спустя несколько минут - ГОРЕЛИК снова начал разговор по вопросу возможности построения социализма в одной стране и тутже сказал: "Карл Маркс давно сказал, что построить социализм в одной стране невозможно. БЕСКОРОВАЙНЫЙ снова вмешался в разговор и добавил: "Не только К-Маркс об этом говорил, что в одной стране построить социализм нельзя, а вот такие большие теоретики революционеры, как Бухарин и Зиновьев также об этом говорили, однако их расстреляли, как врагов народа".

ВОПРОС ОБВИН.БЕСКОРОВАЙНОМУ: Вы подтверждаете факты антисоветских высказываний имевших место с Вашей стороны, изложенные свидетелем в Вашем присутствии?

ОТВЕТ: В основном показания свидетеля СТИРИСА я подтверждаю, однако насколько мне помнится, я говорил, что Карл МАРКС и Энгельс в своих трудах вообще не писали о возможности построения социализма в одной стране. В остальном СТИРИС воспроизвел разговор, имевший место между мной, ГОРЕЛИКОМ и УСВИЦКИМ - правильно.

Записано с наших слов правильно, нам прочитано в чем и расписываемся: Свид.СТИРИС; обв. БЕСКОРОВАЙНЫЙ.

ОЧНУЮ СТАВКУ ПРОВЕЛИ:

ЗАМ НАЧ СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ ВОЛОШИН.

СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ ХРИПИН.

ВЕРНО:

[illegible] СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ [illegible]
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ [illegible]

Фото 47. Фрагмент протоколу очної ставки між обвинуваченим В.Ф. Безковайним і свідком М.Б. Стірісом. 21.07.1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. Т.1. – Арк. 298)

84

арестованным Василенко действительно имело место.

Подтверждаю, что я в присутствии упомянутого выше Чичкова и Василенко, путем ругательства, дискредитировал вождя партии, указывал на то, что якобы в Советском Союзе проводится такая же политика преследования национальностей, как и в Фашистской Германии, где открыто притесняют евреев, а у нас преследуют немцев, поляков и другие национальности и привел пример, что рабочих указанных национальностей увольняют из оборонных заводов в Николаеве.

Так же подтверждаю, что в беседе с Василенко я наносил оскорбления ВКП(б), называл коммунистическую партию „сборищем бандитов".

Содержание других моих антисоветских разговоров я сейчас не помню, поскольку они велись неоднократно на протяжении 1938 и 1939 года. По мере восстановления их в памяти, я буду давать следствию откровенные показания, т.к. больше запираться не намерен.

Протокол с моих слов записан правильно и мною прочитан. Томачинский

Допрос начат в 11 час, окончен в 13 ч. 15 м.

Допросил:
Ст. следователь след. части УНКВД
Сержант Госбезопасности /Земцов/

Фото 48. Свідчення А.В. Томачинського. 04.08.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.1. – Арк. 84)

3.

ристами не заинтересованных в создании хорошей жизни для рабочего класса, что коммунисты не имеют мнения, а слепо выполняют все то, что им диктуют вожди ВКП/б/ При этом я в похабной форме сравнивал коммунистов с обезяной, которая все повторяет, безсознательно.

Примерно в январе или феврале месяце 1939 года, в цеху в присутствии ЧИЧИКОВА и других рабочих фамилий сейчас не помню, я дискредитировал стахановское движение заявляя о том, что это стахановское движение-гроб для рабочих, которое выжимает с них последние соки и они ходят голые и босые, что в царское время рабочие бастовали за копейку, а при советской власти работают даром.

Мое антисоветское высказывание ЧИЧИКОВ поддерживал.

Кроме того, в присутствии упомянутого ЧИЧИКОВА я высказывался о невозможности строительства коммунистического общества, называя его глупой фантазией большевиков. Я, в подтверждении своих взглядов, приводил пример с того, что наши фабрики вырабатывают товары первого, второго и третего сорта и спрашивал кто же при коммунизме захочет брать товары худшие? -Каждый будет брать только лучшее.

Фото 49. Свідчення А.В. Томачинського. 05.08.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.1. – Арк. 87)

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

1939 года августа II-го дня, гор.Николаев. Я, Старший Следователь Следственной Части УГБ УНКВД по Николаевской области - СЕРЖАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ ЗЕЛЬЦМАН, рассмотрев материалы на гр. ГОРЕЛИКА Шаю Исааковича, 1913 года рождения, уроженца м.Любовичи, работающего токарем завода "Дормашина", проживающего в г.Николаеве по Сенной ул. №47.

Н А Ш Е Л :

В Управление НКВД поступили данные о том, что ГОРЕЛИК Ш.И. был тесно связан с арестованным УНКВД ТОМАЧИНСКИМ и БЕСКОРОВАЙНЫМ, вместе с которыми вел антисоветскую агитацию, высказывал террористические взгляды в отношении руководителей ВКП/б/ и Советского Правительства.

По показаниям обв. ТОМАЧИНСКОГО,ГОРЕЛИК в апреле1939г. высказывал террористические намерения в отношении руководства ВКП/б/ и Советского Правительства.

Кроме того,из показаний обв.БЕСКОРОВАЙНОГО и свидетеля СТИРИСА видно, что ГОРЕЛИК высказываясь в контрреволюционном духе, утверждал о невозможности построения социализма, извращал учение Маркса и идеализировал врагов народа Каменева,Бухарина и др.

На основании изложенного

П О С Т А Н О В И Л :

Возбудить против ГОРЕЛИКА Ш.И.уголовное преследование по ст.ст.18-54-8 и 54-10 ч.I УК УССР,избрав меру пресечения,способов уклонения от следствия и суда в отношении его, в соответствии со ст.ст.142,145 и 156 УПК УССР-содержание ПОД СТРАЖЕЙ В ТЮРЬМЕ г.Николаева.

Настоящее постановление направить Обл. Прокурору на санкцию.

СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕД.ЧАСТИ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ . ЗЕЛЬЦМАН.

СОГЛАСЕН: ЗАМ НАЧ СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ УГБ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ...ВОЛОДИН.

УТВЕРЖДАЮ: ... НАЧ. УНКВД ПО НИК.ОБЛАСТИ
... КАПИТАН ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ ...ИРЧЕНКО.-

Фото 50. Постанова про початок слідства по справі Ш. Горелика та ін. 11.08.1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 14)

182

3.

рабочие завода ЦУКАНОВ и УСВИЦКИЙ. Во время ужина мы завели антисоветский разговор, в процессе которого ТОМАЧИНСКИЙ начал говорить о том, что рабочий класс в Советском союзе материально живет хуже, чем при царизме, что Советская власть эксплуатирует рабочих, которые влачат жалкое существование. Во всем этом он обвинял нынешнее руководство ВКП/б/ и Советское Правительство, называя коммунистическую партию сборищем бандитов и жуликов.

ТОМАЧИНСКОГО активно поддерживал ЦУКАНОВ, утверждавший, что при Советской власти народ живет хуже чем в капиталистических странах, что в стране большой недостаток товаров и продуктов, а цены на них высокие и что заработок рабочих очень низкий.

Хотя, я в свое мнение тогда и не высказывал, однако я был полностью согласен с антисоветскими взглядами ТОМАЧИНСКОГО и ЦУКАНОВА.

В 1938г. летом, в беседе с ТОМАЧИНСКИМ о вскрытой группе шпионов и заговорщиков в РККА, он начал идеализировать врагов народа Тухачевского, Якира и других заявляя, что они боролись за Советскую власть и являлись видными военными специалистами и хорошими стратегами, обвиняя партию и Советское Правительство в том, что они

Фото 51. Свідчення звинуваченого Ш.І. Горелика. 14.08.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1 – Арк. 132)

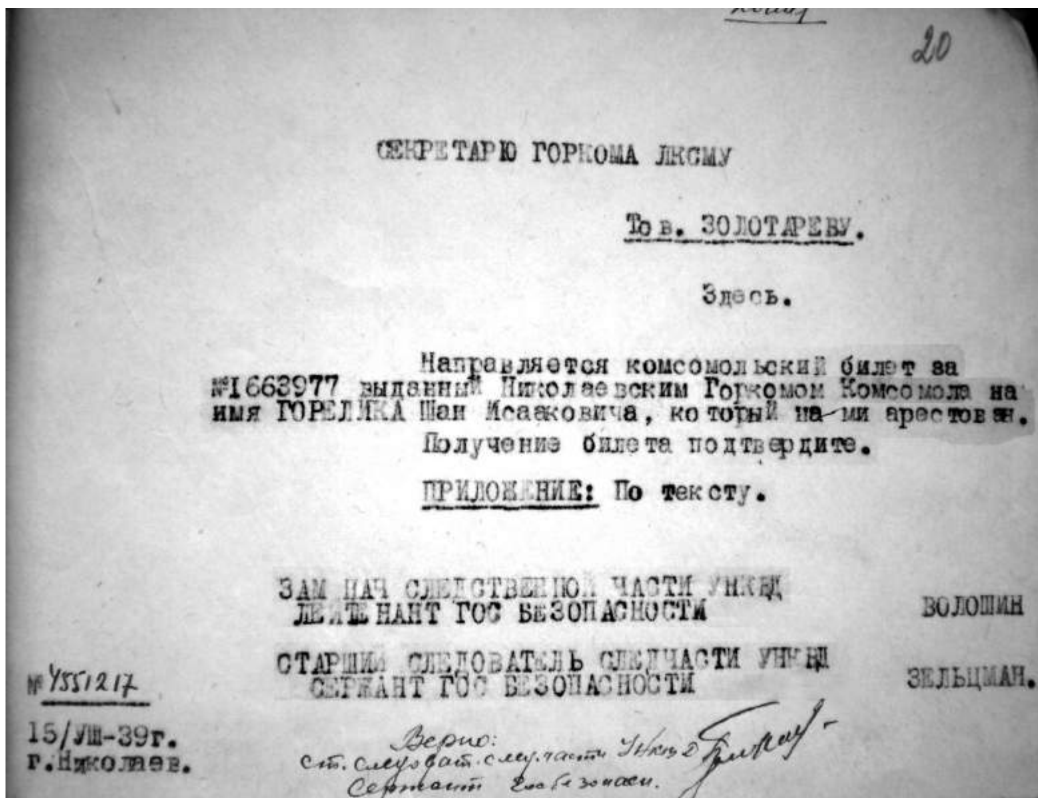

20

СЕКРЕТАРЮ ГОРКОМА ЛКСМУ

Тов. ЗОЛОТАРЕВУ.

Здесь.

Направляется комсомольский билет за №1663977 выданный Николаевским Горкомом Комсомола на имя ГОРЕЛИКА Шан Исааковича, который нами арестован.

Получение билета подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: По тексту.

ЗАМ НАЧ СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ — ВОЛОШИН

СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ — ЗЕЛЬЦМАН.

№ 4551217
15/VIII-39г.
г.Николаев.

Верно:
ст. следоват. след. части УНКВД
Сержант Гос безопасн.

Фото 52. Лист УНКВС про відправлення комсомольського квитка Ш. Горелика у міськком комсомолу. 15.08.1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 20)

143

2.

Припоминаю, в апреле м-це 1939г. в приемной механического цеха ТОМАЧИНСКИЙ в присутствии меня и УСВИЦКОГО, выражая свою злобу к ВКП/б/ заявил: "Раньше я верил партии, а потом убедился, что в партии все построено на лжи, в ней состоят все жулики и бандиты. Один жулик погоняет другого. Партия построена на зажиме критики среди рабочего класса. В партию вступают те кто не имеет специальности, а может лишь болтать".

Примерно в марте 1939г. также в приемной механического цеха, между мною и ТОМАЧИНСКИМ произошла антисоветская беседа. Когда возник разговор о репрессированных врагах народа я заявил, что Тухачевский был орлом гражданской войны и Красной Армии. ТОМАЧИНСКИЙ меня поддержал и заявил, что Тухачевский, Якир и другие были действительными революционерами. При этом он добавил, что лучших людей страны партия и Советское Правительство растреляло.

В марте м-це 1939г. я зашел к ТОМАЧИНСКОМУ в приемную во время обеденного перерыва. ТОМАЧИНСКИЙ начал критиковать положение рабочего класса в Советском союзе и с иронией заявил: " Наше Правительство и партия всегда заявляет, что мы живем весело, а в газетах пишут, что в Италии рабочие голодают. В действительности получается наоборот".

Фото 53. Свідчення Ш.І. Горелика. 23.08.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.1. – Арк. 143)

По делу № 10718

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1939 года, августа 28-го дня г. Николаев.
Я, Старший Следователь Следственной Части УГБ УНКВД по Николаевской области - СЕРЖАНТ ГОС БЕЗОПАСНОСТИ-ЗЕЛЬДМАН, рассмотрев следственное дело № 10718 по обвинению: ТОМАЧИНСКОГО А.В, ЧИЧИКОВА П.Д, .ГОРЕЛИКА Ш.И. и других в преступлениях предусмотренных ст.ст. 18-54-8 и 54-10 ч.I УК УССР

НАШЕЛ:

В процессе следствия по этому делу установлено, что рабочий завода "ДОРМАШИНА" - ЦУКАНОВ Василий Тимофеевич принимал деятельное участие в ликвидированной антисоветской троцкистской группировке на этом заводе и вместе с указанными лицами проводил контрревлюционную агитацию.

На протяжении 1938г. ЦУКАНОВ с враждебных позиций критиковал мероприятия ВКП/б/ и Советского Правительства.

В марте 1939г. в дни работ ХУШ-го с"езда ВКП/б/ - ЦУКАНОВ высказывал резкие контрреволюционные взгляды и дискредитировал вождя партии.

В том же марте м-це - ЦУКАНОВ в беседе с участниками данной группировки вел антисоветские разговоры и клеветнически утверждал, что в Советском союзе рабочий класс живет хуже чем в капиталистических странах.

Изложенное подтверждается показаниями арестованных по данному делу : ТОМАЧИНСКОГО А.В. и ГОРЕЛИКА Ш.И.

На основании изложенного и в целях пресечения дальнейшей антисоветской деятельности ЦУКАНОВА В.Т.

ПОСТАНОВИЛ:

Возбудить против ЦУКАНОВА Василия Тимофеевича, 1890г. рождения, уроженца с.Гороховки Николаевского р-на, украинца, гр-ва СССР, б/п, чернорабочего завода

Фото 54. Постанова про початок слідства по справі В. Цуканова та ін. 28.08.1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 60)

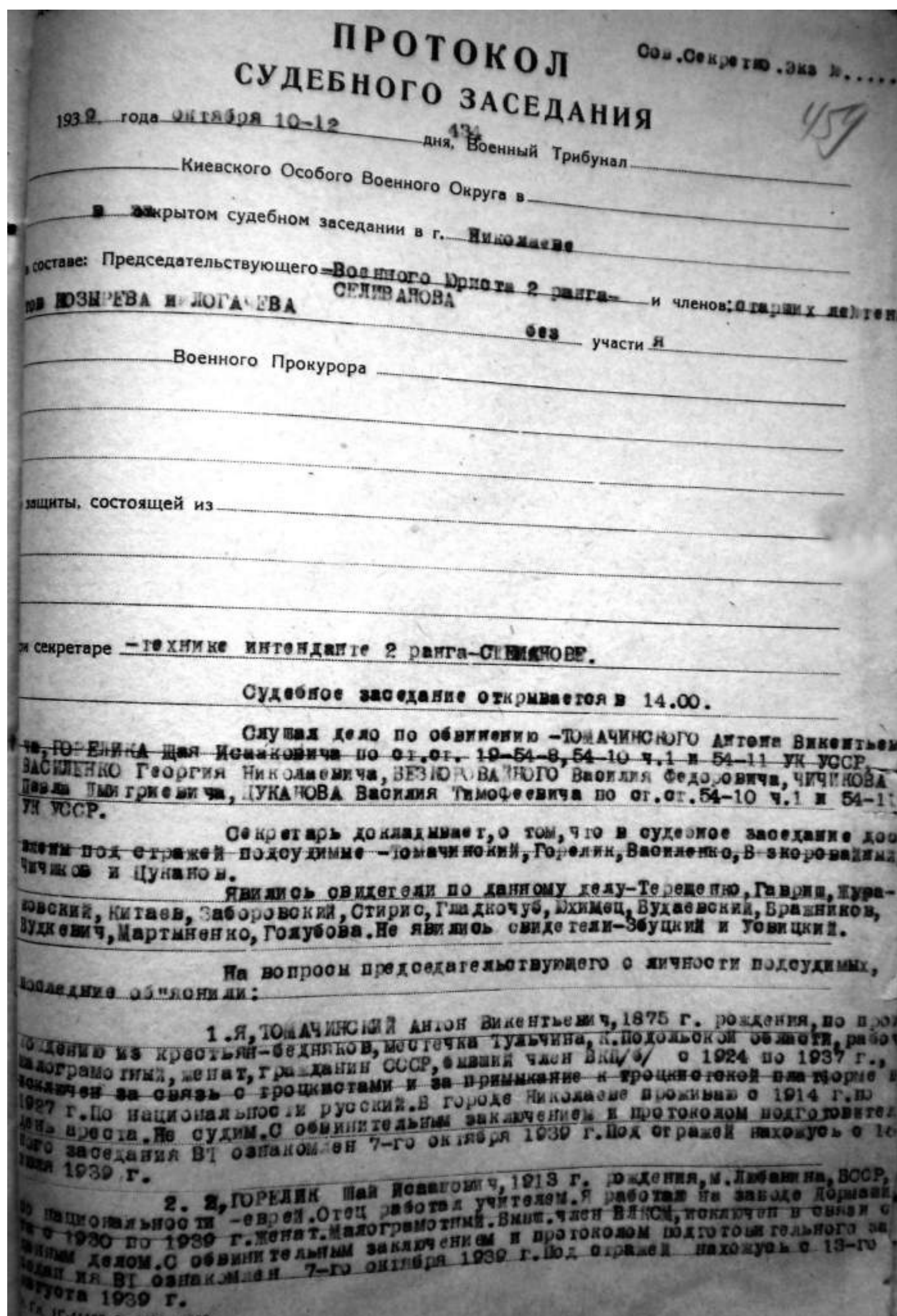

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

Сов.Секретно.Экз №.....

459

1939 года октября 10-12 дня, Военный Трибунал Киевского Особого Военного Округа в закрытом судебном заседании в г. Николаеве

в составе: Председательствующего - Военного Юриста 2 ранга - СЕЛИВАНОВА и членов: старших лейтенантов КОЗЫРЕВА и ЛОГАЧЕВА

без участия Военного Прокурора

защиты, состоящей из

при секретаре - технике интенданте 2 ранга - С[illegible]ЧОВЕ.

Судебное заседание открывается в 14.00.

Слушая дело по обвинению - ТОМАЧИНСКОГО Антона Викентьевича, ГОРЕЛИКА Шая Исааковича по ст.ст. 19-54-8, 54-10 ч.1 и 54-11 УК УССР, ВАСИЛЕНКО Георгия Николаевича, БЕЗЮРОВАННОГО Василия Федоровича, ЧИЧИКОВА Павла Дмитриевича, ЦУКАНОВА Василия Тимофеевича по ст.ст. 54-10 ч.1 и 54-11 УК УССР.

Секретарь докладывает о том, что в судебное заседание доставлены под стражей подсудимые - Томачинский, Горелик, Василенко, Безюрованный, Чичиков и Цуканов.

Явились свидетели по данному делу - Терещенко, Гавриш, Журавовский, Китаев, Заборовский, Стирис, Гладкочуб, Юхимец, Вудаевский, Бражников, Вудкевич, Мартыненко, Голубова. Не явились свидетели - Збуцкий и Уовицкий.

На вопрос председательствующего о личности подсудимых, последние объяснили:

1. Я, ТОМАЧИНСКИЙ Антон Викентьевич, 1875 г. рождения, по происхождению из крестьян-бедняков, местечка Тульчина, б. Подольской области, рабочий, малограмотный, женат, гражданин СССР, бывший член ВКП/б/ с 1924 по 1937 г., исключен за связь с троцкистами и за примыкание к троцкистской платформе. В городе Николаеве проживаю с 1914 г. по 1927 г. По национальности русский. В ... с обвинительным заключением и протоколом подготовительного ... день ареста. Не судим. С обвинительным заключением ... 7-го октября 1939 г. Под стражей нахожусь с 1... ного заседания ВТ ознакомлен 7-го октября 1939 г. ... 1939 г.

2. Я, ГОРЕЛИК Шай Исаакович, 1913 г. рождения, м. Любавина, БССР, ... работал учителем. Я работал на заводе ... по национальности - еврей. Отец работал учителем. Малограмотный. Бывш. член ВЛКСМ, исключен в связи с ... с 1930 по 1939 г. Женат. Малограмотный ... и протоколом подготовительного за... данным делом. С обвинительным заключением и ... 1939 г. Под стражей нахожусь с 13-го ... дания ВТ ознакомлен 7-го октября ... августа 1939 г.

Фото 55. Протокол закритого судового засідання Військового трибуналу Київського військового округу у м. Миколаєві по справі Томачинського А.В. та ін. 10-12.10.1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 459)

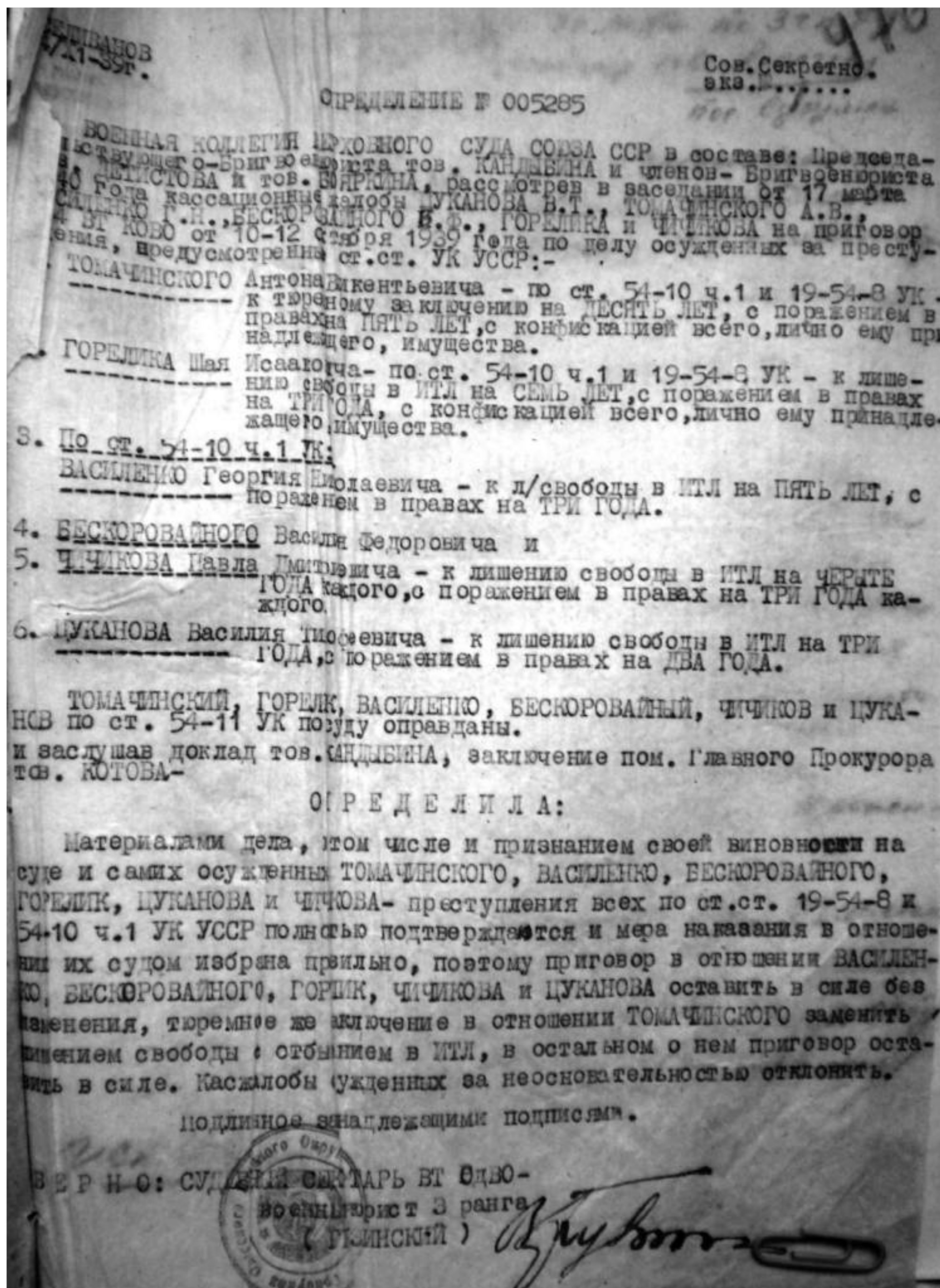

...ИВАНОВ
...-39г.

Сов. Секретно.
экз. ......

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 005285

ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР в составе: Председа-
тельствующего-Бригвоенюриста тов. КАНДЫБИНА и членов- Бригвоенюриста
...ЕТИСТОВА и тов. БОЯРКИНА, рассмотрев в заседании от 17 марта
...40 года кассационные жалобы ЦУКАНОВА В.Т., ТОМАЧИНСКОГО А.В.,
...СИЛЕНКО Г.Н., БЕСКОРОВАЙНОГО В.Ф., ГОРЕЛИКА и ЧИЧИКОВА на приговор
...ВТ КОВО от 10-12 ...бря 1939 года по делу осужденных за престу-
пления, предусмотренные ст.ст. УК УССР:-

ТОМАЧИНСКОГО Антона Викентьевича - по ст. 54-10 ч.1 и 19-54-8 УК -
к тюремному заключению на ДЕСЯТЬ ЛЕТ, с поражением в
правах на ПЯТЬ ЛЕТ, с конфискацией всего, лично ему при-
надлежащего, имущества.

ГОРЕЛИКА Шая Исааковича- по ст. 54-10 ч.1 и 19-54-8 УК - к лише-
нию свободы в ИТЛ на СЕМЬ ЛЕТ, с поражением в правах
на ТРИ ГОДА, с конфискацией всего, лично ему принадле-
жащего, имущества.

3. По ст. 54-10 ч.1 УК:
ВАСИЛЕНКО Георгия Николаевича - к л/свободы в ИТЛ на ПЯТЬ ЛЕТ, с
поражением в правах на ТРИ ГОДА.

4. БЕСКОРОВАЙНОГО Василия Федоровича и
5. ЧИЧИКОВА Павла Дмитриевича - к лишению свободы в ИТЛ на ЧЕТЫРЕ
ГОДА каждого, с поражением в правах на ТРИ ГОДА ка-
ждого.

6. ЦУКАНОВА Василия Тимофеевича - к лишению свободы в ИТЛ на ТРИ
ГОДА, с поражением в правах на ДВА ГОДА.

ТОМАЧИНСКИЙ, ГОРЕЛИК, ВАСИЛЕНКО, БЕСКОРОВАЙНЫЙ, ЧИЧИКОВ и ЦУКА-
НОВ по ст. 54-11 УК по суду оправданы.

и заслушав доклад тов. КАНДЫБИНА, заключение пом. Главного Прокурора
тов. КОТОВА-

ОПРЕДЕЛИЛА:

Материалами дела, в том числе и признанием своей виновности на
суде и самих осужденных ТОМАЧИНСКОГО, ВАСИЛЕНКО, БЕСКОРОВАЙНОГО,
ГОРЕЛИК, ЦУКАНОВА и ЧИЧКОВА- преступления всех по ст.ст. 19-54-8 и
54-10 ч.1 УК УССР полностью подтверждаются и мера наказания в отноше-
нии их судом избрана правильно, поэтому приговор в отношении ВАСИЛЕН-
КО, БЕСКОРОВАЙНОГО, ГОРЕЛИК, ЧИЧИКОВА и ЦУКАНОВА оставить в силе без
изменения, тюремное же заключение в отношении ТОМАЧИНСКОГО заменить
лишением свободы с отбытием в ИТЛ, в остальном о нем приговор оста-
вить в силе. Касжалобы осужденных за необоснованностью отклонить.

Подлинное за надлежащими подписями.

ВЕРНО: СУДЕБНЫЙ СЕКРЕТАРЬ ВТ ОДВО-
военюрист 3 ранга
(...ИНСКИЙ)

Фото 56. Ухвала Військової Колегії Верховного Суду СРСР
по касаційній скарзі засуджених Томачинського А.В. та ін.
на вирок Військового трибуналу. 04.11.1939 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 476)

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следделу № 104718, по обвинению:

1. ТОМАЧИНСКОГО Антона Викентьевича,
2. ГОРЕЛИКА Шаи Исааковича по ст.ст. 19-54-8, 54-10 ч. 1 и 54- II УК УССР
3. ВАСИЛЕНКО Георгия Николаевича,
4. БЕСКОРОВАЙНОГО Василия Федоровича,
5. ЧИЧИКОВА Павла Дмитриевича и
6. ЦУКАНОВА Василия Тимофеевича

по ст.ст. 54-10 ч.I и 54-II УК УССР.

Управлением НКВД по Николаевской области вскрыта и ликвидирована антисоветская троцкистская группировка, существовавшая на заводе " ДОРМАШИНА " в г. Николаеве.

Поступавшие сведения по этому делу указывали на то, что в данную группировку входят : ТОМАЧИНСКИЙ А.В. - кадровый троцкист, ГОРЕЛИК Ш.И., БЕСКОРОВАЙНЫЙ Василий Федорович - родной брат которого репрессирован за к-р троцкистскую деятельность, ВАСИЛЕНКО Георгий Николаевич - вернувшийся в 1937 году из концлагерей, ЧИЧИКОВ П.Д. и ЦУКАНОВ В.Т. и, что ее возглавляет указанный ТОМАЧИНСКИЙ.

В целях пресечения проводившейся этими лицами антисоветской, разложенческой деятельности на заводе - " ДОРМАШИНА" все они, в июле и августе м-цах 1939 года были арестованы по данному делу.

В процессе предварительного следствия установлено следующее:

Фото 57. Обвинувачувальний вирок УНКВС по Миколаївській області по справі Томачинського А.В. та ін., звинувачених у антирадянській агітації на заводі «Дормашина» у м. Миколаєві. 1939 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 1. – Арк. 446)

15

В Ы С Т У П Л Е Н И Я

Товарищей на районном партийном собрании К-Либкнехтовског о района 12.II.1939 года по докладу тов. Либшнштейна по обсуждению тезисов доклада товарища МОЛОТОВА на ХVIII парт. с"езде о третьем пятилетнем плане развития народного хозяйства СССР, одобренные в основном политбюро ЦК ВКП/б/.

Тов. УГРЮМОВ - К ХVIII парт. с"езду готовится не только наша партия, но и все трудящиеся нашей родины. Решение грандиозных задач второй пятилетки проходило в ожесточенной борьбе со всеми врагами народа троцкистско-бухаринскими и буржуазно-националистическими агентами фашизма.

Величественные задачи третьей Сталинской пятилетки требуют приложения максимума сил, энергии и умения руководить массами, а также улучшения дела постановки партийно-массовой работы.

По третьему пятилетнему плану развития народного хозяйства по нашему району имеются возможности организации выработки алебастра, производство черепицы и кирпича. Этими вопросами районные организации до сих пор занимались недостаточно.

Дело животноводства не находится в центре внимания земотдела в части его дальнейшего развития по району. Для более благоприятного развития животноводства в районе необходимо провести обводнение путем устройства ставков.

Поднятие производительности труда в ряде колхозов тормозится отсутствием зерноочистительных машин, а также отсутствием надлежащей борьбы с кшецом. Пора вплотную заняться вопросом ликвидации маломощных хозяйств. Необходимо улучшить дело подготовки кадров шоферов, так как технический транспорт по нашему району быстро разрушается, а также необходимо обратить самое серьезное внимание на улучшение качества строительства дорог.

Надо решительно улучшить культурное обслуживание трудящихся и следить за правильным использованием культ. фондов по колхозам и советско-кооперативным организациям.

[Тов]. ЛОТОЦКИЙ - Тезисы доклада товарища Молотова являются величайшим большевистским программным документом характеризующим успехи и победы второй пятилетки и начертающим пути дальнейшего развития промышленности, сельского хозяйства, построения коммунистического общества. За годы двух Сталинских пятилеток выросла химическая, тракторная промышленность. Имеем неслыханный рост культурного уровня трудящихся. Задача состоит в том, чтобы еще больше укрепить трудовую дисциплину и еще выше поднять производительность труда.

Враги народа пытались потопить в крови добытые в борьбе завоевания народов СССР. Под руководством Сталинского ЦК-народы СССР разгромили основные контрреволюционные гнезда троцкистско-бухаринской и буржуазно-националистической агентуры фашизма.

Фото 58

Необходимо широко проработать среди трудящихся тезиси товарища МОЛОТОВА о третьем пятилетнем плане развития народного хозяйства, на основе которого добиться под"ема политической активности трудящихся района в деле выполнения очередних задач по подготовке и проведения весеннего сева, дальнейшего роста производительности труда в колхозах и укрепления хозяйственной мощи.

ов.БАКАЛЬЧУК- Тезиси товарища МОЛОТОВА о третьем пятилетнем плане развития народного хозяйства на ХУШ парт.с"езде являются всемирно-историческим документом побед достигнутих в период двух пятилеток, он вселяет в сердца миллионов трудящихся уверенность в выполнении задач построения коммунизма.

В тезисах доклада тов.Молотова подытожен путь пройденный нашей родиной за годы второй пятилетки, начертан путь дальнейшего развития народного хозяйства и культурного строительства в годы третьей Сталинской пятилетки.

Победы достигнуты нами под гениальным водительством любимого товарища СТАЛИНА.

Партия большевиков вместе со всем народом разгромила, уничтожила шпионо-троцкистско-бухаринских вредителей. Тезиси товарища МОЛОТОВА выдвигают как историческую задачу -догнать и перегнать в экономическом отношении передовые капиталистические страны. Эта задача может быть выполнена при максимальной мобилизации трудящихся на повышение производительности труда и укрепление трудовой дисциплины.

Наша райпарторганизация добилась некоторых результатов в части укрепления трудовой дисциплины в колхозах и других организациях. Однако и в настоящее время имеет место ряд случаев, когда в колхозах и учреждениях отсутствует дополнительная большевистская борьба с нарушителями трудовой дисциплины.

Наша задача -развернуть еще шире борьбу со всеми нарушителями трудовой дисциплины, укрепить организационную мощь колхозов.

Необходимо шире развернуть полит.воспитательную работу среди трудящихся района, обеспечив повседневную работу культурных учреждений, постановку докладов, лекций и бесед по вопросам текущей политики. Социалистическое соревнование в нашем районе развернуто не плохо, но отсутствует повседневный контроль за выполнением договоров соревнования, систематически не освещается лучший образцы стахановской работы в нашей районной печати, на что необходимо обратить особое внимание с тем, чтобы указанные недочеты устранить.

Наши колхозы в деле выполнения хозяйственно-политических задач имеют значительные успехи, но наряду с этим имеется и отстающая группа колхозов. Наша задача в ближайшее время ликвидировать отставание этой группы колхозов и подтянуть их до уровня передовых. Недостаточно развернута кооперативно колхозная торговля в районе, районные организации этому вопросу уделяли недостаточное внимание. Наша задача расширить Советскую торговлю в соответствии с поставленными задачами в тезисах тов. Молотова.

т.МИНЕВИЧ- Во второй пятилетке построен в нашем районе д/культуры, но [illegible] недостаточное, и немного в этой помощи со стороны коммунистов.

Фото 59

19

№ 5.

У нас имеется в районе алебастр, гипс, строительный камень и другие. Необходимо включить в план третьей пятилетки разработку недр в нашем районе в частности выработку черепицы и кирпича. Мы находимся в полосе где нет лесонасаждений. Надо учесть особенности нашего района и развить лесонасаждение.

У нас в районе недостаточно воды, необходимо заняться вопросом обеспечения района водой. У нас отсутствуют необходимые кадры по животноводству. За прошедший год больше 60 абортов кобыломаток было в наших колхозах. Правильно сказал тов. Угрюмов, что надо покончить с маллеиновыми хозяйствами в нашем районе. С воспитанием кадров в нашем районе не все в порядке. Плохо воспитывают детей по шкалам примерно: школы Ватерлоо, Рорбах. У нас есть люди совсем безграмотные, надо учить их, воспитывать. По МТС плохо воспитывают кадры. В тезисах товарища Молотова в третьей пятилетке будут организованы новые 1500 МТС, поэтому надо сильней поставить вопрос о воспитании кадров. Райпотребсоюз не воспитывает кадры и не думает об удовлетворении продуктами потребности масс. За ликвидацию последствий вредительства в нашем районе плохо борятся. К нам в СССР будут засылать врагов народа пачками, необходимо усиление бдительности.

ЛОВНЕР - В работе Ленина "сумеют ли большевики удержать власть" мы имеем пример отпора врагам-меншевикам и эссерам. За вторую пятилеткумы добились огромных успехов во всех отраслях промышленности и сельском хозяйстве. В 1929 году мы еще вынуждены были ввозить большинство машин из-заграницы. Сейчас на построенных новых заводах мы сами производим все эти машины. Все это достигнуто за 2 Сталинские пятилетки. Под руководством товарища СТАЛИНА мы еще более укрепим обороноспособность нашей страны и построим коммунистическое общество. Оборонной работой парт.организация руководит недостаточно. Колхозы нашего района имеющиеся средства для этой цели не используют. Мы еще в раоне мало заботимся о здравоохранении населения. В районе например свирепствует заразная глазная болезнь " трахома", а врача до сих пор нет.

Парт.организация должна больше раз"яснять колхозникам политику партии и вопросы международного положения. Важнейшей задачей ближайших дней для нас является полная подготовка к севу и образцовое его проведение. Это будет наш подарок ХVШ с"езду партии.

СЛОБОДСКОЙ- В тезисах товарища МОЛОТОВА широко освещены победы за годы второй пятилетки и начертан путь дальнейших побед строительства коммунистического общества.

Тов. Либинштейн в своем докладе останавливался о значении Советского хозяйства в лице совхозов, где перед последним ставятся задачи сделать в ближайшее время совхозы примерными Советскими хозяйствами. Наш совхоз имеет ряд крупных недочетов в выполнении хозяйствен. работ, особенно отразилась вредительская работа пролезших врагов народа на руководящую работу в совхоз. Парт.организация совхоза мобилизована на ликвидацию последствий вредительства в совхозе. После разоблачения врагов народа в совхозе есть заметное улучшение работы, о чем свидетельствуют итоги работы 1938 хозяйственного года. Для обеспечения дальнейших успехов в работе совхоза необходимо обновить руководство, то-есть в руководстве совхоза нового директора, ибо тов. Кержнер руководство совхозами не обеспечивает.

В подарок ХVШ парт.с"езда наша парт.организация совхоза взяла ряд обязательств по вопросам успешной подготовки и

Фото 60

24

№ 10.

дарству убытки, в этом году имеют свыше 200 тыс. рублей прибыли. Обе МТС полностью выполнили в 1938 г. договора с колхозами.

Для выполнения задачи поставленной в тезисах товарища Молотова о средне годовой урожайности в 7 миллиардов пудов хлеба, трудящиеся нашего района берут на себя в социалистическом соревновании им. ХУШ парт. с"езда ряд обязательств. Парт. организация должна возглавить этот политический и производственный под"ем масс.

О развитии местной промышленности на базе имеющихся в районе сырьевых рессурсов поданы соотвествующие заявки в областные организации, однако до сих пор дело до конца не доведено. В отношении благоустройства района Райисполкомом намечены ряд мер- постройка в 1939 году пожарного депо, улучшение водоснабжения района, устройство парка, озеленение улиц, улучшение ставкового хозяйства и т.д.

В нашем районе до сих пор высокоценные Государственные машины находятся под открытым небом и от этого быстро выходят из строя.

В планах МТС и колхозов на 1939 г. надо предусмотреть постройку навесов для хранения машин. В текущем году нам надо будет добиться изоляции маллеиновых хозяйств и улучшения конского поголовья, скота и свиней, вырастить полностью молодняк и улучшить содержание скота. В текущем году нам необходимо улучшить наши дороги. Строить дороги мы можем из местного материала, надо только дороги правильно использовать.

В нашей повседневной работе мы должны помнить указания партии и товарища СТАЛИНА о капиталистическом окружении. Больше развивать оборонную работу, которая находится в районе на низком уровне.

Считаю, что возглавив социалистическое соревнование, политический и производственный под"ем масс, наша парт. организация сумеет выполнить поставленные перед ней на 1939 г. задачи.

СЕВРЮК - Наши успехи огромны. Они могли бы быть еще большими если бы нам не мешали пробравшиеся раньше к руководству района враги народа. Партия и товарищ СТАЛИН знают лучших людей Советского союза и заботятся о них и обо всем Советском народе.

К весеннему севу мы должны полностью подготовиться и провести его своевременно.

В 1937 году враги еще крепко работали в нашем районе В колхозы направлялись не полностью отремонтированные комбайны чтобы сорвать уборку.

Нам надо больше проводить работу среди женщин, которые еще отстают в своем развитии.

У нас в колхозах есть много инкубаторов, но мы их не использовываем, по этому на нашем районном рынке мало курей, яиц и других продуктов.

В борьбе с врагами народа, задачи третьей пятилетки мы ВЫПОЛНИМ.

Нам надо больше работать над ликвидацией неграмотности и малограмотности, а врагов мешающих нам бить беспощадно до конца.

Фото 61

28

ЛИВШИШТЕЙН - /Заключительное слово/. № II.

Обсуждение тезисов товарища МОЛОТОВА на нашем районном парт. собрании прошло на высоком идейно-политическом уровне. Выступавшие в прениях останавливались на вопросе развития местной промышленности в нашем районе и указывали на недостатки в этой области, следует отметить, что выступления товарищей вполне правильны. Райпарткомом намечен ряд практических мероприятий - озеленение района, постройка черепичного завода, что касается имеющихся в недрах земли нашего района алебастра и гипс, райпарткомом и Райисполкомом поставлен вопрос в Обкоме КП/б/У и Облисполкоме о посылке комиссии по определению качества залежей и в зависимости от результатов обследования будет разрешен вопрос о разработках.

Совершенно правильно товарищи отмечают, что трудовая и партийная дисциплина среди отдельных коммунистов так и среди беспартийных не на должной высоте. Задача нашей парт.организации в области поднятия трудовой дисциплины среди трудящихся района - это доведение до глубокого сознания трудящихся района постановления Совнаркома ЦК ВКП/б/ и ВЦСПС об упорядочении трудовой дисциплины.

В области развития животноводства в нашем районе имеется очень много недостатков, враги народа ныне репрессированные органами НКВД не мало навредили в этой области, следствием чего мы имеем в нашем районе большое количество больных коров туберкулезом и бруцелезом, маллеиновых лошадей. В этой области Райпарткомом намечены ряд практических мероприятий в деле быстрейшей ликвидации последствий вредительства в развитии животноводства в нашем районе.

Тезисы доклада товарища МОЛОТОВА - это план великих работ по строительству коммунистического общества. В свете новых задач поставленных перед страной, ясной и отчетливой становится огромная роль перв.парт.организаций во всех областях хозяйственной и политической жизни.

Задача каждого коммуниста парт.организации нашего района глубоко изучить тезисы товарищей МОЛОТОВА и ЖДАНОВА, а также организовать работу так, чтобы тезисы товарищей МОЛОТОВА и ЖДАНОВА были доведены до глубокого сознания трудящихся нашего района.

Важнейшей задачей каждого коммуниста, комсомольца, парт. и КСМ организаций района поднять трудовую дисциплину трудящихся нашего района на высшую ступень, полностью подготовиться к весеннему севу, добившись высокого Сталинского урожая в нашем районе.

К ХУШ с'езду ВКП/б/ добиться 100% выполнения всех хозяйственно-политических задач стоящих перед районом, для чего широко развернуть социалистическое соревнование и стахановское движение среди рабочих, служащих, колхозников.

В области оборонной работы в нашем районе имеется ряд недостатков и совершенно правильно отмечали товарищи, что РПК и перв. парт.организации недостаточно организовали эту работу.

В дальнейшем РПК и перв.парт.организации должны буду т быстро устранить имеющиеся недостатки/ изучение противогазов, сдачи норм ПВХО, ГСО, ВС и друг/.

Следует отметить, что отдельные коммунисты нашей райпарт.организации по большевистски еще не взялись за изучение "Краткого курса истории ВКП/б/", а отдельные перв.парт.организации / РПС, / такой важный вопрос пустили на самотек. Задача каждого коммуниста перв.парт.организации покончить с небольшевистским отношением к столь важному вопросу, как изучение "Краткого курса истории ВКП/б/".

Фото 62

26

№ 12.

Задача каждого коммуниста парт.организации вооружиться теорией Маркса-Энгельса, Ленина-Сталина, глубоко изучить "Краткий курс истории ВКП/б/", крепить обороноспособность нашей страны, усилив оборонную работу в нашем районе. Помнить и никогда не забывать указания Великого СТАЛИНА о том, что мы живем в капиталистическом окружении. Вооружившись теорией Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина мы усилим свою революционную бдительность, окончательно уничтожим охвостье троцкистско-бухаринских буржуазно-националистических агентов фашизма и иных врагов народа.

Под знаменем Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина пойдем вперед к новым победам построения коммунистического общества во всем мире.

СЕКРЕТАРИАТ: /ПАТЛАХ/

/[illegible]ЕНБАУМ/ /БАКАЛЬЧУК/

/БЕРЕЗНЕР/

/ЗЕЦЕР/.

Фото 58–63. Виступи на районних зборах Карл-Лібкнехтівського району з приводу обговорення виступу Молотова відносно третього п’ятирічного плану. 1939 р. (ДАМО. – Ф. – 12. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 15–26)

Наркому Внутрених дел С.С.С.Р.

Вторично

2

от осужденого
Чичикова Павла Дмитриц
находящего в Николаевской
тюрьме Николаевской облас
У.С.С.Р.

58327-9

Жалоба 2

63978-9

Я Чичиков Павел Дмитривич работал в Николаевском
заводе Дор-машина со мною работал Усвицки
котори занимался агитаци против советской власти
и Усвицки говорил что сталин нашол себе теплое местечко
и говорил что у нас некому воеват если будет война
и говорил что не подпишится на заем а если кто
подписался то он его ругал что он дурак и когда он
подписался на заем то тоже называл себя фраером и
дураком он Усвицки говорил в 1938 году в декабре месяце
что 1го Января 1939 года будет сахар 760 к килограм он
Усвицки говорил что робочим плохо жить стало он
взял 5 руб о.с. билет и говорит что бы я не брал а узял
него и говорит что прошол фраером и что ему не
хватает на жизнь он обрКродал нормы рабочие и в месте
этим говорил что у нас заниженые а сам зарабатывал
1000 руб и больше Семья его была стрех душ и вот этот
Усвицки создал целую групировку на заводе дормашина
сам остался на свободе а я Чичиков Павел Дмитриевич
осужденый на 4 года не вел не когда агитаци осужденый
в 1939 год в октябре мес 10-12 чи 43 военым трибуналом
Киевского особого округа Я Чичиков Павел Дмитривич –

Фото 64

Фото 64–65. Скарга засудженого Чичикова П.Д. наркому внутрішніх справ СРСР на вирок Військового трибуналу. 29.02.1940 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 2. – Арк. 147)

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

Форма № 10

...грамму через 48 часов возвратить
...в Шифр Бюро НКВД УССР

СОВ. СЕКРЕТНО

Снятие копий запрещается

ШИФРОВКА Вх. № 3047

...9.7.1941 г. 2 ч. 40 м. Расшифр. 9.7.1941 г. 4 ч. 20 м.

НИКОЛАЕВА

...кому [redacted] НКГБ СССР т. МЕРКУЛОВУ копия т. МЕШИК

Порядке выполнения директивы 168 Николаевской Области состо-...ию 8 июля подготовлено подпольной работы тылу противника случае захват... нашей территории 118 человек из них последние два дня 46 том числе ...ководителей партизанских групп 5, диверсантов 21, террористов 9, развед-...ков 1, агитаторов 5, явочных пунктов 5.

Дальнейшую работу подготовке подпольной группировке продолжаем.

№ 197 ТРЕТЬЯКОВ

2 эк. | Экз. № 1. НРК
№ | Экз. № 2. Дело

Верно /Рейтман/

9.VII.41

Фото 66. Шифровка. 09.07.1941 р.
(ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 4. – Арк. 18)

КЛЯТВА

Я, Красный партизан даю свою партизанскую клятву перед своими боевыми товарищами, что буду смелым, дисциплинированным, решительным и беспощадным к врагам.

Я клянусь, что никогда не выдам своего отряда, своих командиров, комиссаров и товарищей партизан, всегда буду сохранять партизанскую тайну, даже если бы это стоило моей жизни.

Я буду верным до конца своей жизни своей Родине, Партии, своему вождю и учителю товарищу СТАЛИНУ.

Если я нарушу эту священную партизанскую клятву, то пусть меня настигнет суровая партизанская кара.

В чем и расписываюсь: Черняев

19/IX-41 г.

Фото 67. Клятва червоного партизана. 19.09.1941 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 4. – Арк. 28)

Копия

207

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
Генеральному Комиссару Государственной Безопасности-

Товарищу Л.П. БЕРИЯ. -

РАПОРТ.

Бывшего заместителя Начальника УНКВД по Николаевской Области-
Ст. Лейтенанта Гос.Безопасности -
ГОТОВЦЕВА Леонида Трофимовича, содержащегося под стражей во внутренней тюрьме НКВД ТАССР - г.Казань.

Я арестован 29-го Августа 1941 года НКВД УССР в гор. Харькове и мне пред"явлено обвинение по ст. 206-17 п."а" УК УССР.

Арест мой последовал на фоне допущенных отдельными сотрудниками Николаевского УНКВД и Херсонского Горотдела НКВД безобразных явлений в момент оставления гор. Николаева и Херсона при наступлении фашистских войск. Хотя моя причастность к преступным фактам установлена не была, я все-же был подвергнут аресту.

Обвинения, которые были пред"явлены мне при аресте заместителем Наркома Внутренних Дел УССР - Капитаном Гос.Безопасности т.РАТУШНЫМ, сводились к следующему:

Фото 68

- 2 -

208

а) Что я сорвал выполнение Вашего оперативного приказа по организации на территории Николаевской Области подпольных партизанских и диверсионных групп из числа агентуры УНКВД для активных действий в тылу противника;

— б) Что при оставлении гор.Николаева по моей вине не были уничтожены документы об агентуре УНКВД, оставленной для работы в тылу противника, которые попали в руки немецкой разведки и что я, проявив трусость, не принял участия в обороне гор.Николаева.

— в) Что мною в панике был выведен из гор. Херсона аппарат Горотдела НКВД и НКГБ, в результате чего город в течение двух дней оставался без власти.

Эти обвинения, послужившие основанием к моему аресту и исходатайствованию Вашей санкции на привлечение меня к уголовной ответственности не отвечали действительности и в дальнейшем совершенно от меня отпали, ибо фактическая сторона дела заключалась в следующем:

I. Выполняя Ваш оперативный приказ по организации на территории Николаевской Области партизанских и диверсионных групп из числа агентуры УНКВД для активных действий в тылу противника, я к моменту оставления гор. Николаева эту работу в основном завершил, снабдив созданные партизанские и диверсионные группы оружием, боеприпасами и заложив для руководящего состава в подполье ряд продовольственных "складов". Дальнейшее руководство партизанскими и диверсионными группами на территории области было к тому времени передано мною специально командированному из Москвы в гор.Николаев для подпольной работы в тылу против-

Фото 69

209

нике, работнику НКГБ СССР тов. -Л.______________, который принял от меня все связи и явки с оставленными в подполье оперработниками УНКВД и агентурой и был снабжен мною коротковолновым радиопередатчиком для двухсторонней связи с нашим тылом. Кроме того, тов. -Л.______________ было передано для нужд оперативной работы в подполье до 25.000 рублей в золотом исчислении (золотыми вещами и монетами) из фондов УНКВД.

Об итогах проведенной работы по выполнению Вашего оперативного приказа отчетность в НКВД УССР к моменту моего ареста получена не была по причинам временного нарушения тогда связи между Николаевом и Харьковом, в силу чего мне и были пред"явлены обвинения в невыполнении Вашего приказа.

2. Еще за день до оставления гор. Николаева (в связи с создавшейся тогда военной обстановкой) все оперативные документы об агентуре УНКВД, подготовленной для подпольной работы в тылу противника, были полностью сожжены, в силу чего факта оставления по моей вине документов не было. В НКВД УССР имелось лишь сообщение Особого Отдела 9-й Армии о том, что в гор.Николаеве, якобы, были оставлены списки милицейской агентуры, к которым я лично никакого отношения не имел.

Что же касается вопроса непринятия мною участия в обороне гор. Николаева, то это вытекало из следующего: Еще за день до оставления гор. Николаева я по заданию на-

Фото 70

чальника УНКВД СУРОВИЦКИХ выехал с документами УНКВД и частью аппарата (в основном неоперативных работников и женщин с детьми) в один из тыловых районов области на левый берег Днепра, имея задачей обеспечить сохранность и дальнейшую эвакуацию (в случае захвата немцами гор. Николаева) оперативных документов УНКВД и вывезти часть сотрудников УНКВД, которые не могли быть использованы в обороне. Поручение мне этого задания обуславливалось тем, что я лично также не мог принять физического участия в обороне гор. Николаева, так как в результате имевшегося ранее ранения, у меня была ампутирована левая рука.

3. Виновником допущенных безобразий в гор. Херсоне был не я, а начальник УНКВД СУРОВИЦКИХ и его заместитель по кадрам МАГЛЕВАННЫЙ, которые, после оставления гор. Николаева, прибыли в гор. Херсон и, напившись пьяными, допустили там панику и ряд других безобразных фактов, вывели также из Херсона аппарат Горотдела НКВД и Межрайотдела НКГБ, в результате чего город был оставлен без власти. Я лично в Херсоне в то время не был и никакого отношения к указанным фактам не имел.

Несмотря на то, что выдвинутые против меня при аресте обвинения отпали, я продолжал оставаться под стражей, а для обоснования моего ареста, лишь в 20-х числах Сентября 1941 года (т.е. спустя свыше 3-х недель с момента ареста меня), по моему делу были допрошены в качестве свидетелей Нач. УНКВД СУРОВИЦКИХ и его заместитель по кадрам МАГЛЕВАННЫЙ которые, находясь со мной в неприязненных отношениях по работе и являясь сами прямыми виновниками событий в

Фото 71

211

гор. Херсоне, из корыстных мотивов дали обо мне порочащие голословные показания.

На основе их показаний мне по делу официально были пред"явлены уже совершенно новые обвинения в том:

а) Что при оставлении гор.Николаева я, имея задание начальника УНКВД СУРОВИЦКИХ об эвакуации документов и группы сотрудников УНКВД в один из районов области, не точно выполнил это задание и вместо назначенного пункта - г.Херсон, выехал в другой соседний район Николаевской Области, а затем, получив распоряжение Зам. Наркома Внутренних Дел УССР тов. РАТУШНОГО об эвакуации документов УНКВД и неоперативных сотрудников через Крым в гор. Ростов, также не точно выполнил это распоряжение, выехав сам с группой работников УНКВД на территорию Крыма.

б) Что в результате моего выезда в Крым, Николаевским УНКВД до 18-го Августа (т.е. в течение 3-х дней) не велось в незанятых районах области работы по подготовке и засылке своей агентуры в районы, захваченные противником и

в) Что по моей вине в 3-х районах Николаевской области не была снята с учета Райвоенкоматов агентура УНКВД, подготовленная для укомплектования партизанских групп, в результате эта агентура была призвана в армию.

Эти новые обвинения против меня также не отвечали действительности и вытекали из необ"ективного ведения следствия по моему делу в аппарате НКВД УССР в Харькове, которое стало на путь изыскания против меня уликовых материалов для оправдания моего ареста.

Фото 72

- 6 -

212

Это дает мне основание полагать, что в моем деле несомненно была проявлена заинтересованность со стороны Зам. Наркома Внутренних Дел УССР тов. РАТУШНОГО по мотивам, которые могут быть об"яснены следующими обстоятельствами, предшествовавшими моему аресту, а именно:

После эвакуации меня из гор. Николаева с документами и частью аппарата УНКВД на левый берег Днепра, при сложившейся тогда обстановке, я не мог установить связи с Начальником УНКВД, так как гор. Николаев к тому времени уже был оставлен отступавшими частями 9-й Армии. Я связался по телефону с заместителем Наркома Внутренних Дел УССР тов. РАТУШНЫМ, от которого получил указания эвакуировать документы УНКВД и находившихся со мной сотрудников (в том числе и группу оперработников) через Крым в гор. Ростов. Поскольку назначение этого маршрута было связано с выездом на территорию другой республики и трудностями переправы через Керченский пролив, я дважды пытался получить от тов. РАТУШНОГО разрешение на выезд не через Крым, а через районы Запорожской Области, но тов. РАТУШНЫЙ мне в этом отказал, мотивируя тем, что следовать через Запорожье небезопасно, так как там бродят отряды противника.

Распоряжения об эвакуации документов и части аппарата Николаевского УНКВД через Крым в Ростов, повидимому, не были предварительно согласованы тов. РАТУШНЫМ ни с Наркомом Внутренних Дел УССР тов. СЕРГИЕНКО, ни с НКВД СССР,

Фото 73

так как уже во время моего пребывания на территории Крыма (куда я выехал для организации переправы через Керченский пролив), я получил через Наркома Внутренних Дел Крымской АССР тов. КАРАНАДЗЕ новые указания, изменяющие распоряжение тов. РАТУШНОГО, согласно которых я немедленно возвратил на территорию Николаевской Области всех выехавших со мной сотрудников и организовав переправу через Керченский пролив на Краснодар-Ростов только документов УНКВД и женщин-сотрудниц с детьми, возвратился сам на территорию Николаевской Области.

Мой выезд в Крым на фоне допущенных другими работниками Николаевского УНКВД безобразий при оставлении городов Николаева и Херсона, несомненно был расценен в НКВД СССР (при отсутствии полной информации в этом вопросе) как проявление с моей стороны паники и трусости, так как после этого по распоряжению НКВД СССР в Николаевскую Область выезжала бригада НКВД УССР для расследования всех фактов, связанных с оставлением г.г. Николаева и Херсона. Хотя бригада и не установила каких-либо преступных фактов с моей стороны, все же, я при вызове в Харьков был арестован.

При моих об"яснениях с Заместителем Наркома Внутренних Дел УССР тов. РАТУШНЫМ по поводу моего ареста и недоразумений в вопросе отданного им распоряжения об эвакуации через Крым части аппарата УНКВД тов. РАТУШНЫЙ отказался подтвердить часть своего распоряжения, касавшуюся эвакуации через Крым группы оперработников. Вместе с тем тов.

Фото 74

РАТУШНЫЙ заверил меня в том, что мой арест не имеет никакого отношения к этому вопросу, а вызван исключительно наличием против меня других обвинений (которые приведены мною в начале настоящего рапорта) и что если эти обвинения при проверке не подтвердятся, то я буду немедленно освобожден и реабилитирован.

Однако, когда пред'явленные мне при аресте обвинения не подтвердились, я был обвинен уже в действиях, связанных с моим выездом в Крым.

Таким путем мой арест и пред"явление мне обвинений последовали лишь в результате необ"ективности со стороны Зам. Наркома Внутренних Дел УССР тов. РАТУШНОГО.

Преступлений, которые инкриминированы мне по делу, я не совершил. Если же в моих действиях имели место отдельные ошибки, то за них я уже наказан пребыванием свыше 4-х месяцев под арестом и перенесенными мною тяжелыми лишениями двухмесячного этапа из гор. Харькова в гор. Казань.

Излагая в настоящем рапорте сущность всего моего дела и обстоятельства, предшествовавшие моему аресту, я верю в Ваше справедливое решение по моему делу и надеюсь, что мне еще будет дана возможность дальнейшей работой оправдать высокое звание коммуниста - чекиста.

Фото 75

215

- 9 -

Оставаясь до конца своей жизни глубоко преданным делу партии ЛЕНИНА-СТАЛИНА, я готов всегда, где бы я ни находился, отдать все мои силы, а если надо, то и жизнь, на защиту своей родины в беспощадной борьбе с врагами Советского Государства и народа. –

(ГОТОВЦЕВ Л.Т.)

"16" Января 1942 года.

Фото 68–76. Рапорт Л.Т. Готовцева народному комісару внутрішніх справ СРСР Л.П. Берії з поясненнями причин свого арешту. 16.01.1942 р. (ГДА СБ України. – Спр. 45291. – Арк. 207–215)

16 "УТВЕРЖДАЮ"
IV
_______ 1942 г.
ЗАМ.НАРОДНОГО КОМИССАРА
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по следделу № 148029 по обвинению ГОТОВЦЕВА Леонида Трофимовича в преступлении, предусмотренном ст. 206- 17 п."а" УК УССР.

В августе месяце 1941 года в НКВД УССР поступили данные о том, что зам.нач.УНКВД Николаевской области ГОТОВЦЕВ Л.Т. самовольно выехал из прифронтовой полосы в тыл, оставил без руководства райорганы НКВД 7-ми левобережных,незанятых немцами районов, Николаевской области, не выполнил директив НКВД СССР о проведении необходимых мероприятий по оперативной работе.

На основании этих данных 10 сентября 1941 года ГОТОВЦЕВ был арестован и привлечен к уголовной ответственности.

Расследованием установлено, что 12.УШ-41г., ввиду приближения линии фронта, ГОТОВЦЕВ выехал из гор.Николаева с группой неоперативных сотрудников и документами УНКВД, по распоряжению нач.УНКВД СУРОВИЦКИХ,и эвакуировался на левый берег Днепра, а 13.УШ-1941г. прибыл и остановился в мес.Чаплинка (райцентр) Николаевской области.

Находясь в м.Чаплинке,ГОТОВЦЕВ, согласно полученных им указаний, должен был развернуть через райотделения НКВД оперативную работу в 7-ми левобережных районах области, но он не выполнил этих указаний и 15.УШ-1941 года, под предлогом даль-

Фото 77

251

2.-

нейшей эвакуации документов УНКВД, самовольно выехал из пределов Николаевской области в Крым, откуда был возвращен распоряжением НКВД УССР и прибыл обратно в м.Чаплинку 21.УШ-1941 года. /л.д. 26-об., 44,65,66,75-76,125,178/.

ГОТОВЦЕВ предпринял самовольный выезд в Крым несмотря на то, что зам.Наркома Внутренних Дел УССР РАТУШНЫЙ 14.УШ-41г. в разговоре по телефону предложил ему не выезжать из Чаплинки, а оставаться на месте, организовать и проводить в 7-ми левобережных районах оперативную работу. Эвакуацию же документов поручить под ответственность специально выделенных для этой цели лиц из числа работников УНКВД. /л.д. 26-об,75,130,135, 186/.

Кроме того, как в Чаплинке, так и в пути следования ГОТОВЦЕВ, не имея на это санкции руководства, давал неправильные указания о направлении в Крым прибывающих на левый берег Днепра сотрудников УНКВД, в результате чего более 20 человек сотрудников УНКВД выехали в Крым, откуда они были возвращены распоряжением НКВД УССР и прибыли обратно в Николаевскую область 21.УШ-1941 года /л.д. 17,75,78-79,84,92, 101-103, 151-152,170/.

Таким образом, по вине ГОТОВЦЕВА оперативная работа и мероприятия по организации партизанских и специальных групп в 7-ми,незанятых противником,районах Николаевской облас- до момента возвращения оперсостава и ГОТОВЦЕВА из Крыма, т.е. до 21.УШ-41г. своевременно и полностью не проводились. /л.д. 68,73,80,88,95,104,112,114,115,134/.

Допрошенный в качестве обвиняемого ГОТОВЦЕВ в предъявленном ему обвинении виновным себя не признал /л.д. 59,116/, но изобличается показаниями свидетелей: СУРОВИЦКИХ И.Д./л.д. 26-об.44/, РУДЕНКО М.Л. /л.д. 65,67,68/, МАГЛЕВАННОГО И.Л.

Фото 78

3.- 252

/75,76/, ФЕДЧУНОВА И.П. /72-73/, БАЙБИКОВА Н.Г. /78,80/, ДМИТРЕНКО Д.И. /л.д. 84,88/, АМЕЛЬЧЕНКО Т.А. /л.д. 92-93/, ЗАЙДЕНБЕРГ С.Е. /л.д. I00,I02,I03-I04/, ПОНЕДЕЛЬНИКОВА И.П. /I08-I09/, ШУВАЛОВА В.В. /II0,II2,II4-II5/; материалами дела /л.д. I78,I83,I34,I35,I5I,I85,I86/ и очной ставкой со свидетелем СУРОВИЦКИХ И.Д. /л.д. I25-I27, I30-I3I/.

На основании изложенного обвиняется:

ГОТОВЦЕВ Леонид Трофимович, I903 года рождения, уроженец м.Рыжановка, Звенигородского района, Киевской области, украинец, гр-н СССР, из рабочих, служащий, образование среднее, член ВКП/б/ с I93I года, до ареста - зам.нач.УНКВД Николаевской области, по званию - ст.лейтенант гос.безопасности.

в том, что он в связи с приближением линии фронта, вопреки указаниям НКВД УССР, самовольно выехал из пределов Николаевской области в Крым, в результате чего в течение 6 суток - с I5 по 2I.УШ-I94Iг. не выполнял оперативную работу и не руководил аппаратом УНКВД, вследствие этого не были полностью и своевременно выполнены мероприятия по организации партизанских и специальных групп, т.е. в преступлении, предусмотренном ст. 206-I7 п."а" УК УССР.

Руководствуясь ст.204 УПК УССР, следственное дело № I48029 по обвинению ГОТОВЦЕВА Леонида Трофимовича через военного прокурора направить на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР, меру наказания полагаю определить зачет предварительного заключения.

ЗАМ НАЧ ОТДЕЛЕНИЯ ОИ ОК НКВД СССР
КАПИТАН ГОСУД БЕЗОПАСНОСТИ
(САЛЬНИКОВ) Сальников

"СОГЛАСЕН" - НАЧАЛЬНИК ОСОБОЙ ИНСПЕКЦИИ ОК НКВД СССР
СТ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
(СТЕФАНОВ) Стефанов

Фото 77–79. Обвинувачувальний висновок у справі Л.Т. Готовцева. 16.04.1942 р. (ГДА СБ України. – Спр. 45291. – Арк. 250–252)

ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР ПО КАДРАМ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

267

Тов. ОБРУЧНИКОВУ

Отдел Кадров НКВД СССР
Взято на контроль

лично

Старшего Лейтенанта Государственной Безопасности ГОТОВЦЕВА Л.Т. - бывшего заместителя начальника УНКВД по Николаевской области УССР.

РАПОРТ

До сентября м-ца 1941 года я работал в должности заместителя начальника УНКВД по Николаевской области УССР.

10 сентября 1941 года я был арестован НКВД УССР и мне были пред"явлены обвинения по ст.206-17 пункт "А" УК УССР в том, что, якобы, я после оставления гор.Николаева совершил самовольную отлучку с территории Николаевской области в гор.Керчь.

Основанием для пред"явления мне этих обвинений послужило то, что после оставления гор.Николаева, я, выполняя распоряжение Заместителя Народного Комиссара Внутренних Дел УССР - капитана Государственной Безопасности тов.РАТУШНОГО об эвакуации оперативных документов УНКВД и части аппарата УНКВД через гор.Керчь на Ростов, выехал лично в гор.Керчь, для организации на месте переправы эвакуируемых документов и сотрудников через Керченский пролив.

В результате недоразумений, которые получились при выполнении мною указанного распоряжения тов.РАТУШНОГО, мой выезд в гор.Керчь, где я пробыл три дня, был квалифицирован как самовольная отлучка с места службы.

1283

Фото 80

- 2 -

268

Дело мое было рассмотрено Особым Совещанием при НКВД СССР, решением которого от 29 июля 1942 г. я из-под стражи освобожден, однако мне зачтено при этом предварительное заключение, как мера наказания за "самовольную отлучку с места службы"

Это решение Особого Совещания при НКВД СССР принято по моему делу на основании материалов предварительного следствия, которое было проведено особой инспекцией ОК НКВД УССР необ"ективно.

Еще находясь под стражей я обращался с заявлением на имя Народного Комиссара Внутренних Дел СССР - Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов.Л.П.БЕРИЯ от 30 июля с/г. и вторым заявлением на Ваше имя от I4 августа с/г., в которых указывал на необоснованность моего ареста и тенденциозное нагромождение против меня материалов обвинения. Однако, поскольку решение по моему делу было принято Особым Совещанием при НКВД СССР еще 29 июля с/г., то мои заявления при вынесении решения по делу рассмотрены не были.

Основываясь на указанных выше своих заявлениях от 30 июля и I4 августа с/г., прошу Вашего ходатайства перед Народным Комиссаром Внутренних Дел Союза ССР - Генеральным Комиссаром Государственной Безопасности тов.Л.П.БЕРИЯ о пересмотре моего дела, снятии с меня наказания и восстановлении меня на работе в органах НКВД.

Одновременно прошу Вашего разрешения о предоставлении мне, до пересмотра моего дела, временной работы в системе органов НКВД.

Ваше решение по настоящему рапорту прошу сообщить через Отдел Кадров НКВД ТАССР гор.Казань.

Ст.Лейтенант Гос.Безопасности - [подпись] /ГОТОВЦЕВ/

"7" Октября 1942 г.
гор.Казань.

Фото 80–81. Рапорт Л.Т. Готовцева заступнику наркома внутрішніх справ СРСР Обручникову про причини свого арешту. 07.10.1942 р. (ГДА СБ України. – Спр. 45291. – Арк. 267–268)

Совершенно секретно 18

СПРАВКА

на агента "ЭДМУНДА"

Для проведения разведывательной работы в оккупированном немецко-фашистскими войсками городе Николаеве оставлен агент "ЭДМУНДА"

"ЭДМУНДА"... Дукларт Эмилия Осиповна проживала в г. Николаеве по ул. Шевченко, 45 /квартал между улиц Советской и Рождественской, когда итти по направлению к Советской большой дом по правой стороне, с вывеской врача Гольдина/.

Для связи с ним по прибытии к нему нашего курьера, с агентом "ЭДМУНДА" обусловлен следующий устный пароль:

Пароль: "Эдмунда"

Агент "ЭДМУНДА" связана с резидентом "Инженером КОРНЕВЫМ" - оперативный работник НКВД СССР, оставлен в г. Николаеве на нелегальном положении. Резидент проживает на квартире у "ЭДМУНДЫ".

ИО НАЧ 4 УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
МАЙОР

РЕШЕТОВ

"20" ноября 1942 г.

Фото 82. Довідка на агента «Едмунда». 22.11.1942 р.
(ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 1. – Арк. 18)

19

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

На резидента " МИЩЕНКО " (личное дело № 904)

Направленного в гор. НИКОЛАЕВ

" МИЩЕНКО " Артчев Петр Пантелеймонович

1884 г. рождения, уроженец г. Одессы, украинец, беспартийный, из семьи рабочего, пр професии музакант-капельмейстер, окончил Рижскую консерваторию. Участник Шмидтовского восстания в 1905 году. В годы гражданской войны служил в Красной-армии капельмейстером, откуда демобилизован в 1925 году, после чего работал в различных гражданских учреждениях по г.г. Днепропетровск, Рубежное, Славянск, Кагановичи- по своей специальности.

Последнее время работал в гор. СТАРОБЕЛЬСКЕ в должности домоуправляющего при Горсовете.

Семья " МИЩЕНКО " состоящая из жены Марии Мироновны Шагинук, проживает в гор. Старобельске, по ул. КИРОВА дом № 26.

Сын- Вадим, служит в Красной-Армии, военным летчиком.

" МИЩЕНКО " завербован 2.1.42 года начальником 1-го отделения 3 отдела 1-го управления НКВД УССР- мл лейтенантом госбезопасности ЛАВРИНОВЫМ и направлен в гор. Николаев с заданием :

1) создать по одной диверсионной, разведывательной группе, и одну группу по распространению советской пропаганды,
2) приобрести две консперативные квартиры в г.Николаеве,
3) создать две явочные квартиры в селе Большая-Лепетиха Запорожской области и в селе СНИГИРЕВКЕ Николаевской области.

" МИЩЕНКО " остается в гор. Николаеве на ОСЕДАНИЕ и руководит деятельностью созданных им групп.

На выполнение задания, " МИЩЕНКО " получил 1000 рублей Советскими знаками и 30- рублей в золотой валюте.

По городу НИКОЛАЕВУ, " МИЩЕНКО " распологает следующими связями:

1) СЕНКЕВИЧ Арсентий Ильич и его жена Лина- инженер монтажник,
2) КЛАВЕЦ Екатерина Петровна- дочь служащего банка, проживает по Никольской улице дом № 32,
3) ПОГОРЕЛОВ- музыкант,
4) ТАРАСОВ- бухгалтер банка.

По материалам личного дела, " МИЩЕНКО " характеризуется как грамотный, подвижной, способный выполнить задание, по характеру- прямой, патриотически настроенный человек.

Фото 83. Довідка на резидента «Міщенко». 1942 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 1. – Арк. 19)

Vorläufiger Ausweis gültig bis 31.12.42

Der (die) Inhaber (in) (Vor- und Zuname) Magdalena Dukart

Geburtstag: 19. 3. 1920 Geburtsort: Nikolajew

ist Volksdeutsche(r).

Stadtkommissar Nikolajew
Generalbezirk Nikolajew

Der Stadt-~~Gebiets~~kommissar.

I. A.

Виказка дійсна до 31.12.42

Властитель(ка), (ім'я і прізвище) Магдалена Дукарт

День уродження: 1920 місце уродження Николаев

є німцем (німкою).

Міський ~~Обласний~~ комісар.

Nr. ——— (Febr. 42) 15000.

Фото 84. Виказка на Магдалину Дукарт. 1942 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 2.)

registriert
10.2.1943

Verlängert bis 31.3.43

Nikolajew, den 17. Januar 1943

Der Stadtkommissar

I.A.

Verlängert bis 30.6.43

Der Gebietskommissar

I.A

Gebietskommissar Nikolajew

Generalbezirk Nikolajew

Verlängert bis 30.9.43.

Gebietskommissar

Stadtkommissar Nikolajew

Generalbezirk Nikolajew

Фото 85. Німецький реєстраційний лист. 10.02.1943 р.
(ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 2.)

№ 3/71 10.II 44 г.
Секретариат НКГБ СССР

т. Галякину

на заключение

270

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА ССР
Комиссару Государственной Безопасности 1 ранга

10/II

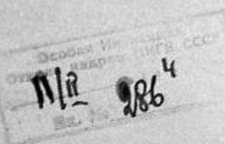

тов. М Е Р К У Л О В У В.Н.

через Народного Комиссара Госбезопасности ТАССР.

И.о. Зам.Начальника 2 Отдела НКГБ ТАССР - Майора Госбезопасности ГОТОВЦЕВА Л.Т.

Р А П О Р Т

В Сентябре месяце 1941 года, работая в должности Заместителя Начальника УНКГБ-УНКВД по Николаевской области УССР, я был арестован НКВД УССР с пред'явлением мне обвинения по ст.206-17 пункт "А" УК УССР.

Сущность пред'явленных мне обвинений сводилась к тому, что, якобы, я, в момент временного оставления гор.Николаева, самовольно выехал за пределы Николаевской области на территорию Крыма.

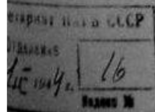

Фото 86

2.-

Это обвинение не было обоснованным и в подкрепление его, в ходе следствия по моему делу, мне пред'являлся ряд других "улик", на которых следственный аппарат НКВД УССР пытался построить обвинение в том, что я, как заместитель начальника УНКГБ, якобы, не проводил никакой работы по выполнению Вашей директивы о насаждении в районах Николаевской области, временно оккупированной немецкими захватчиками, диверсионных и партизанских групп для работы в тылу противника.

Попутно с этим против меня возводился ряд кляузных "улик", направленных к тому, чтобы опорочить и скомпрометировать меня в ходе следствия.

Все это, однако, в процессе расследования по делу отпало, как необоснованное, но оно не могло не оставить своего следа и, естественно, при вынесении решения по моему делу в НКВД СССР могло сыграть роль до некоторой степени компрометирующих меня данных.

В связи с этим, я должен указать на то, что следствие по моему делу велось в условиях, когда целый ряд работников Николаевского УНКГБ, могущих внести ясность по реабилитировавшим меня вопросам, допрошены не были и поэтому мое дело в конечном итоге было представлено с неисследованным до конца рядом моментов.

Фото 87

В силу этого против меня остались обвинения в самовольной отлучке из пределов Николаевской области.

В действительности же, я самовольной отлучки не совершал. Мои действия выразились в том, что после оставления гор.Николаева, получив распоряжение от бвв.Зам.Наркома НКВД УССР тов. РАТУШНОГО эвакуировать вывезенные из Николаева оперативные документы УНКГБ и часть неоперативных сотрудников через г.Керчь на Ростов, я временно выехал на три дня в г.Керчь для организации переправы через Керченский пролив автотранспорта УНКГБ с указанным грузом, после чего снова возвратился в незанятые районы Николаевской области, где продолжал свою оперативную работу.

Я допустил ошибку и это я признал в ходе следствия по моему делу,в том, что:

а) Во время эвакуации г.Николаева принял к исполнению распоряжение бвв.Начальника УНКВД тов. СУРОВИЦКИХ возглавить эвакуацию документов УНКГБ-УНКВД в то время, как эту задачу мог выполнить другой работник и, в связи с этим -

б) После оставления г.Николаева, находясь с автотранспортом с указанными документами УНКГБ в одном из районов Николаевской области, получив распоряжение от бвв.Зам.Наркома НКВД УССР тов. РАТУШНОГО эвакуировать документы и часть сотрудников через Керчь на Ростов, выезжал на три дня в г.Керчь для организации там переправы

Фото 88

275

4.-

автотранспорта (хотя в этом я руководствовался исключительно соображениями обеспечить сохранность документов).

Мое положение в данном случае, однако, усугубилось тем, что быв.Зам.Наркома НКВД УССР тов.РАТУШНЫЙ, от которого я получил распоряжение по телефону об эвакуации части аппарата и документов УНКГБ через Керчь, повидимому не согласовал данного распоряжения ни с руководством НКВД СССР, ни с Наркомом Внутренних Дел УССР, находившемся в то время в Киеве, и поэтому, когда возник вопрос о причинах моего выезда в Керчь, тов.РАТУШНЫЙ свое распоряжение подтвердить отказался.

Дело, по которому я обвинялся, в силу некоторой его специфичности и затронутых в нем, не подлежащих огласке, вопросов оперативно-чекистской работы, было рассмотрено на Особом Совещании при НКВД СССР. Решением последнего от 29 Июля 1942 г. я из под стражи был освобожден, однако, по указанным выше обстоятельствам, изложенным в настоящем рапорте, мне было зачтено нахождение мое под стражей, как наказание "за самовольную отлучку".

Работая долгие годы в органах советской разведки, я всегда руководствовался в своей работе указаниями партии ЛЕНИНА-СТАЛИНА, которой я безгранично предан до конца дней моей жизни и всегда отдавал все мои силы делу служания нашей Родине.

Фото 89

274

5.-

Я никогда не отступал и не колебался ни перед какими трудностями. Никогда не имел по своей работе в органах советской разведки никаких других взысканий.

Обращаясь к Вам настоящим рапортом, я прошу о пересмотре моего дела и снятии с меня взыскания, вынесенного в решении по моему делу Особым Совещанием при НКВД СССР от 29 Июля 1942 года.

Л. Готовцев

(ГОТОВЦЕВ Л.Т.)

"20" Декабря 1943 года.

Фото 86–90. Рапорт Л.Т. Готовцева наркому державної безпеки СРСР Меркулову про причини свого арешту. 20.12.1943 р. (ГДА СБ України. – Спр. 45291. – Арк. 270–274)

"УТВЕРЖДАЮ"
" 5 " VII 1944 г.
НАРОДНЫЙ КОМИССАР
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНО-
СТИ СССР -

281

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По архивно-следственному делу № 148029 на быв.зам.нач.УНКВД по Николаевской области - ГОТОВЦЕВА Леонида Трофимовича.

В феврале 1944 года на имя Наркома Государственной Безопасности СССР тов.МЕРКУЛОВА от майора госбезопасности ГОТОВЦЕВА поступил рапорт с просьбой о снятии с него судимости.

В связи с этим Особой Инспекцией ОК НКГБ СССР было затребовано архивно-следственное дело № 148029, из которого видно:

ГОТОВЦЕВ Л.Т. был арестован 10/IX-41 г. и решением Особого Совещания НКВД СССР от 29/VI-1942 г. из-под стражи освобожден с зачетом срока предварительного заключения.

ГОТОВЦЕВ осужден по ст.206-17 п."а" УК УССР за то, что он, являясь зам.начальника УНКВД Николаевской области, во время приближения линии фронта к гор.Николаеву, 12/VIII-41 г., получив указания нач.УНКВД СУРОВИЦКОГО эвакуировать ценные документы и неоперативный состав УНКВД на левый берег Днепра, а также о развертывании оперативной работы по организации партизанских отрядов в левобережных районах области, 15/VIII-41 г. самовольно под предлогом эвакуации документов, выехал из пределов области в Крым, куда предложил следовать всем сотрудникам УНКВД, прибывшим на левый берег Днепра.

Будучи допрошен, ГОТОВЦЕВ виновным себя в пред"явленном ему обвинении не признал и заявил, что распоряжение следовать в Крым с документами и сотрудниками УНКГБ он получил по телефону от быв.Зам.Наркома Внутренних Дел УССР тов.РАТУШНОГО.

Тов. РАТУШНЫЙ не отрицает отданного им распоряжения по телефону ГОТОВЦЕВУ об эвакуации документов и неоперативного состава в Ростов через Керченский пролив, но распоряжение об эвакуации в Крым оперативного состава УНКВД и самого ГОТОВЦЕВА не подтверждает.

Фото 91

- 2 -

Из материалов дела усматривается виновность ГОТОВЦЕВ[illegible] том, что он, приняв по телефону при плохой слышимости ра[illegible] ряжение Зам.Наркома Внутренних Дел УССР тов.РАТУШНОГО об эвакуации сотрудников и вывозе оперативных документов в [illegible] Ростов через Керчь, не принял мер к уточнению ко всему ли[illegible] составу работников НКВД относится распоряжение об эвакуа[illegible] или к неоперативным работникам, в результате чего вместе с группой оперативного состава УНКВД выехал с территории [illegible]колаевской области.

Прибыв в Керчь, ГОТОВЦЕВ получил распоряжение о возвращении оперативных сотрудников на территорию Николаевск[illegible] области, что он немедленно исполнил. Сам же после перепра[illegible] неоперативного состава и документов через Керченский прол[illegible] возвратился к месту дислокации УНКВД Николаевской области и приступил к исполнению своих обязанностей.

За время работы в органах НКВД-НКГБ т.ГОТОВЦЕВ ха[illegible]рактеризуется, как опытный оперативный работник, хоро[illegible]шо знающий все виды агентурно-оперативной работы, политически грамотный, дисциплинированный, в работе тре[illegible]бовательный, умеющий руководить подчиненным аппаратом и воспитывать кадры.

Будучи освобожден из-под стражи и допущен к работе в системе УИТЛК НКВД Татарской АССР тов.ГОТОВЦЕВ за короткий период работы показал себя работоспособным, инициативным, дисциплинированным. Как опытный чекист, подходит к разрешению вопросов правильно.

НКГБ Татарской АССР ходатайствует о снятии с т.ГОТОВЦЕВА судимости и утверждение его в должности зам.начальника 2 Отдела НКГБ ТАССР.

ГОТОВЦЕВ Леонид Трофимович, 1903 года рождения, уроженец м.Рыжановка, Звенигородского р-на Киев[illegible]ской области УССР, по соц.происхождению из рабо[illegible]чих, украинец, образование н/среднее, чл.ВКП/б/ с 1931 года, в органах ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ с 1922 года, работает и.о. зам.начальника 2 Отдел[illegible] НКГБ ТАССР, по спецзванию майор госбезопасности Имеет физический недостаток - левая рука ампути[illegible]на.

На основании изложенного, -

ПОЛАГАЮ:

Возбудить ходатайство перед Особым Совещанием при НКВ[illegible] СССР о снятии судимости с майора госбезопасности ГОТОВЦЕВ[illegible] Леонида Трофимовича.

СЛЕДОВАТЕЛЬ 2 ОТД.ОСОБОЙ ИНСП.ОК НКГБ СССР
СТ.ЛЕЙТЕНАНТ ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ [signature] /НЕРЕТИ[illegible]

"СОГЛАСЕН" ЗАМ.НАЧ.ОСОБОЙ ИНСПЕКЦИИ ОК НКГБ СССР
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ [signature] /[illegible]

Фото 91–92. Висновок з архівно-слідчої справи Л.Т. Готовцева. 05.07.1944 р. (ГДА СБ України. – Спр. 45291. – Арк. 281)

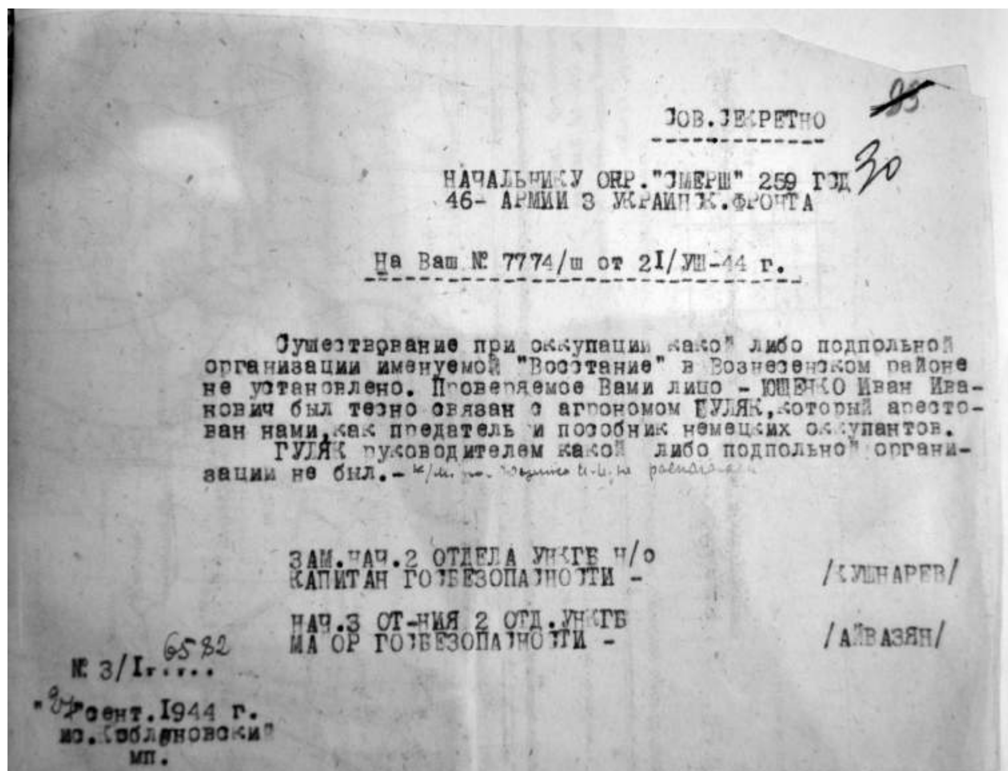
30

СОВ.СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ОКР."СМЕРШ" 259 ГСД
46- АРМИИ 3 УКРАИН.Ж.ФРОНТА

На Ваш № 7774/ш от 21/УШ-44 г.

Существование при оккупации какой либо подпольной организации именуемой "Восстание" в Вознесенском районе не установлено. Проверяемое Вами лицо - ЮЩЕНКО Иван Иванович был тесно связан с агрономом ГУЛЯК, который арестован нами, как предатель и пособник немецких оккупантов.

ГУЛЯК руководителем какой либо подпольной организации не был.-

ЗАМ.НАЧ.2 ОТДЕЛА УНКГБ Н/О
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ - /КУШНАРЕВ/

НАЧ.3 ОТ-НИЯ 2 ОТД.УНКГБ
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ - /АЙВАЗЯН/

№ 3/I.....6582
"27" сент.1944 г.
из.Кобляновский
МП.

Фото 93. Начальнику ОКР «СМЕРШ». 27.09.1944 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 3. – Арк. 30)

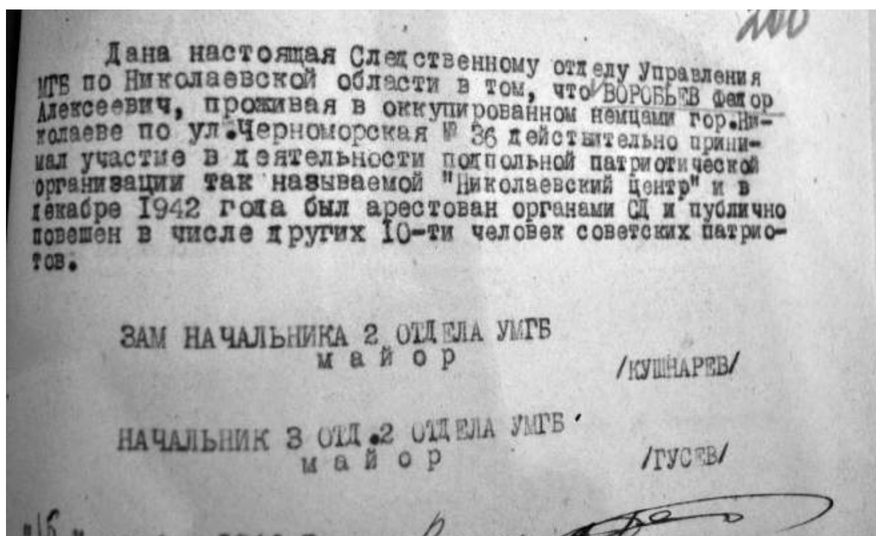
200

Дана настоящая Следственному отделу Управления МГБ по Николаевской области в том, что ВОРОБЬЕВ Федор Алексеевич, проживая в оккупированном немцами гор.Николаеве по ул.Черноморская № 36 действительно принимал участие в деятельности подпольной патриотической организации так называемой "Николаевский центр" и в декабре 1942 года был арестован органами СД и публично повешен в числе других 10-ти человек советских патриотов.

ЗАМ НАЧАЛЬНИКА 2 ОТДЕЛА УМГБ
майор /КУШНАРЕВ/

НАЧАЛЬНИК 3 ОТД.2 ОТДЕЛА УМГБ
майор /ГУСЕВ/

Фото 94. Довідка на Воробйова Федора Олексійовича. 1944 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 2. – Арк. 200)

3-е отделение
21.II-45 г.

302

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

АГЕНТУРНОЕ ДОНЕСЕНИЕ

источник : " РУБЛЕВ", принял: ХЛЕВНОЙ

В период оккупации г.Николаева немцами на заводе А.Марти существовала подпольная организация "Патриоты Родины", руководителем которой являлся КОЗОДЕРОВ Иван Васильевич. Осенью 1943 года КОЗОДЕРОВ начал преследоваться со стороны гестапо и у него на квартире был произведен обыск, аресту не подвергался. После этого КОЗОДЕРОВ на завод не возвратился и скрывался до прихода Красной Армии.

СПРАВКА : КОЗОДЕРОВ И.В. по материалам проходит неоднократно.

ЗАДАНИЕ : Так как источник работает с КОЗОДЕРОВЫМ в одном цехе и находится с ним в близких дружеских отношениях путем беседы с КОЗОДЕРОВЫМ установить: Кто производил обыск на квартире КОЗОДЕРОВА, где он находился в это время, что при обыске было из"ято и в связи с чем у него производился обыск. Где КОЗОДЕРОВ скрывался после обыска и с кем поддерживал связи из числа подпольщиков, находясь на нелегальном положении.

верно : ст.лейтенант г/б /ХЛЕВНОЙ/

Фото 95. Агентурне донесення. 21.02.1945 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 3. – Арк. 302)

Сов. секретно.

78

Отчет т. Касьяненко РДФ 4/417

См. том 2 стр. 1-9 характ-ки см. на обор. листа 21 в конце

СПРАВКА

по разведывательно-диверсионной резидентуре
4 Управления НКГБ СССР "МАРШРУТНИКИ" - "КЭН"

В июле м-це 1941г. в гор. Николаеве капитаном г/б - ЛЯГИНЫМ Виктором Александровичем была создана разведывательно-диверсионная резидентура.

К августу м-ца 1941г. в состав резидентуры входили:

1) Лейтенант г/б ГАВРИЛЕНКО Григорий Тарасович, 32-34 лет, урож. хутора Андреева, села Первозвановка, Чутовского р-на Полтавской обл. (расстрелян гестаповцами).

2) Ст. лейтенант г/б СИДОРЧУК Александр Петрович, житель гор. Киева, украинец, член ВКП(б) (погиб при выполнении задания).

3) Ст. лейтенант г/б СОКОЛОВ Александр Васильевич, лет 32-33, житель гор. Вологда, русский, член ВКП(б) (расстрелян гестаповцами).

4) Ст. лейтенант г/б ЛУЦЕНКО Петр Платонович, лет 28-30, кандидат ВКП(б), в настоящее время работает во II Упр. НКГБ УССР.

5) Лейтенант г/б КОВАЛЕНКО Иван, лет 32, житель с. Табурчицы, Кременчугского р-на, украинец, член ВКП(б) (29.V.43г. направлен в Грейковский немецкий концлагерь).

6) Лейтенант г/б НИКОЛАЕВ Александр, житель гор. Горького, русский, член ВКП(б) (убит).

7) Лейтенант г/б СВИДЕРСКИЙ Демьян Андреевич, лет 30. В настоящее время работает в НКГБ УССР.

8) Лейтенант г/б УЛЕЗЬКО Николай Васильевич, житель гор. Россошь, Воронежской обл. (29.V.43г. направлен в Грейговский немецкий концлагерь.

9) ПОЛОХОВА Елена Васильевна, агент УНКГБ по Николаевской обл. "ЗЕФИР".

10) ДЗЮРИЛОВА Зинаида Кузьминична, 1913 г. рождения, украинка, б/п, учительница средней школы гор. Николаева.

11) МОЛЧАНОВ Борис Иванович, лет 20.

-126-

Фото 96

79 (102)

2.-

Резидентура просуществовала до 13 февраля 1943 года. За этот период времени резидентурой была проделана большая работа, а именно:

1. В декабре м-це 1941г. уничтожен, путем поджога немецкий военный гараж и склад с автопокрышками. В результате сгорело до 30 автомашин, 100 комплектов автопокрышек и погибло до 40 немецких солдат.

2. В том же месяце уничтожен, путем поджога склад с обмундированием.

3. Уничтожен путем поджога склад, где сгорело 4000 штук автопокрышек разных систем.

4. 9 марта 1942г. путем поджога и взрыва уничтожены постройки немецкого военного аэродрома, склад с горючим, 27 боевых самолетов разных марок, много авиамоторов, 2 ангара и до 35 тонн горючего.

5. В августе м-це 1942г. в р-не Широкая балка на немецком военном аэродроме уничтожено 2 боевых самолета и 4 тонны горючего.

6. В 1942г. на заводе им. Андре Марти потоплен мощный речной подземный кран.

7. В паровозном депо ст. Николаев было выведено на длительное время 3 паровоза (расклепаны).

8. В течение 1942г. на разных перегонах Николаевской ж.д. пущено под откос 3 эшелона с военными грузами и организовано столкновение поездов.

9. В конце 1942г. на заводе Андре Марти, с румынского военно-морского катера похищена рация.

Таким образом участниками резидентуры был нанесен немцам убыток в 45 мн. марок.

Кроме того, за период с 1941 года по апрель 1943 год отпечатано и распространено до 16.000 штук различных советских листовок и прокламаций.

Провал резидентуры произошел ввиду предательства участников так называемого "патриотического подполья" гор. Николаева:

1) ЛЮБЧЕНКО Марии Семеновны, быв. врача туберкулезника поликлиники гор. Николаева (бежала с немцами).

2) КРАВЧЕНКО Тамары - также бежала с немцами.

3) КРАВЧЕНКО Людмилы (сестра Тамары, жительница гор. Николаева.

-127-

Фото 97

80

3.-

ЛЮБЧЕНКО Мария Семеновна и КРАВЧЕНКО Тамара об"явлены во всесоюзный розыск, на КРАВЧЕНКО Людмилу материалы переданы во 2 Отдел УНКГБ Одесской области для ее ареста.

Все участники резидентуры были представлены к правительственным наградам, но награждены из них следующие:

I. ЛЯГИН Виктор Александрович - присвоено звание Героя Советского Союза (посмертно).

2. СОКОЛОВ Александр Васильевич - орденом Отечественной войны I степени. посмертно

3. НИКОЛАЕВ Александр - орденом Отечественной войны 2 ст. посмертно

4. МОЛЧАНОВ Борис Иванович - орденом Отечественной войны П степени. посмертно

5. ЛУЦЕНКО Петр Платонович - орденом "Красной Звезды".

Семья тов.ЛЯГИНА переведена на пенсию. Семьи остальных членов резидентуры по линии 4 Управления НКГБ СССР на пенсию не переводились, т.к. они являлись работниками НКВД-НКГБ Николаевской области, где их семьи должны были быть переведены на пенсию, о чем своевременно были даны указания.

\#

ОПЕРУПОЛН. I ОТД. 4 ОТДЕЛА 4 УПР НКГБ СССР
Майор госбезопасности- (КУПРИНА)

"9" июня 1945 года.

-128-

Фото 96-98. Довідка про розвідувально-диверсійну резидентуру 4 Управління НКДБ СРСР «Маршрутники»-«КЕН». Червень 1945 р. (ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 13. – Арк. 126–128)

" УТВЕРЖДАЮ"

НАЧАЛЬНИК УМГБ НИКОЛАЕВ ОБЛ.

ПОЛКОВНИК -

/ А МАРТЫНОВ /

"13" июня 1946 года

50

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По материалам расследования на быв.сотрудника Управления МГБ по Николаевской области КОВАЛЕНКО Ивана Наумовича 1915г. рождения, уроженца села Табурище Ново-Георгиевского р-на, Кировоградской обл, украинца, кандидата в члены ВКП/б/, в органах НКГБ с 1940 по 1941г. Проживает в с.Табурище Ново-Георгиевского р-на, Кировоградской области.

В Управление МГБ по Николаевской области поступило заявление от быш.сотрудника 2-го Спецотдела Управления НКГБ по Николаевской области КОВАЛЕНКО Ивана Наумовича, который заявил что он по специальному заданию органов НКГБ в августе м-це 1941г был оставлен в тылу немцев для проведения разведывательно-диверсионной работы и с 17 августа 1941 г. по 22 апреля 1945г. находился на временно оккупированной территории немецкими войсками.

Произведенным по делу расследованием установлено, что КОВАЛЕНКО Иван Наумович в августе м-це 1941 года действительно был оставлен Управлением НКГБ по Николаевской области в составе спецгруппы из числа сотрудников органов НКГБ прибывших в гор. Николаев, перед отступлением из Николаева войск Красной армии, в тылу противника со специальным заданием для проведения разведывательно-диверсионной работы.

Спецгруппу возглавлял КОРНЕВ Виктор Александрович официальный сотрудник НКГБ СССР в звании подполковника, прибывший в гор.Николаев в июле м-це 1941г. по специальным заданиям по организации разведывательной и диверсионной работы в тылу врага.

Проживая в оккупированном немцами гор.Николаеве КОВАЛЕНКО И.Н. до 9 февраля 1943г.т.е. до момента его ареста органами СД работал на железно-дорожной станции Николаев и поддерживал связь с участниками спецгруппы и частично выполнял даваемые ему поручения руководителем группы тов.КОРНЕВЫМ.

По показаниям самого КОВАЛЕНКО, проверить которые не представилось возможным, им выполнялись следующие задания:

а/ Работая на ж.д. ст.Николаев КОВАЛЕНКО информировал КОРНЕВА о перевозимых немцами грузах и передвижении их войск.

б/ В декабре месяце 1941г. по указанию КОРНЕВА- КОВАЛЕНКО написал от руки пять антифашистских листовок и расклеил их в гор. Николаеве.

Фото 99

в/ В мае месяце 1942 г. принимал участие в повреждении телефонных проводов соединявших связь гор. Николаеве со ст.Водопой.

Оперативными материалами Управление МГБ по Николаевской области установлено, что 2-го февраля 1942г. по предательству провакатора СД, врага ЛОВЧЕНКО М.С. участники и руководитель спецгруппы КОРНЕВ В.А. были арестованы органами СД. Сам КОВАЛЕНКО был арестован 9 февраля 1942г. после того, как один из арестованных участников спецгруппы ГАВРИЛЕНКО, не выдержав пыток, дал показание о наличии в гор. Николаеве спецгруппы органов НКГБ, назвав при этом всех ее участников, в том числе и КОВАЛЕНКО.

В процессе следствия установлено, что будучи арестованным органами СД КОВАЛЕНКО на следствии держал себя не твердо, в первый же день ареста сознался в причастности к спецгруппе органов НКГБ, назвав при этом известных ему участников оставленных на оккупированной территории со спецзаданием, отрицая, якобы, только свою практическую деятельность.

В то же время будучи арестованным, КОВАЛЕНКО выезжал вместе с сотрудниками СД на арест участника спецгруппы УЛЕЗКО Николая Васильевича указав квартиру последнего и по существу, якобы, под давлением сотрудников СД, выдал УЛЕЗКО органам СД.

Сомнительными обстоятельствами так же являются показания КОВАЛЕНКО о том, что он допрашивался органами СД только один раз и разоблачен был как сотрудник органов НКГБ на очной ставке руководителем спецгруппы КОРНЕВЫМ /расстрелян немцами/ тогда, как по оперативным данным УМГБ по Николаевской области тов.КОРНЕВ вообще немцам ни каких показаний не дал и погиб смертью храбрых оставшись до конца верным Родине.

Учитывая изложенное и то, что КОВАЛЕНКО после ареста СД находился продолжительное время с сентября м-ца 1942г. по 25 апреля 1945г. в лагерях в Германии.

П О Л А Г А Л Б Ы:

Руководствуясь указанием ОК МГБ УССР № 3446/ОК от 29 апреля 1944 года бывш.сотрудника 3 спецотдела УНКГБ Николаевской области КОВАЛЕНКО Ивана Наумовича на работу в органы МГБ не восстанавливать.

Учитывая, что по материалам расследования имеется необходимость продолжения дальнейшей оперативно-агентурной проверки деятельности КОВАЛЕНКО в тылу врага, материалы расследования через Особую Инспекцию ОК МГБ УССР направить в Управление МГБ по Кировоградской области по месту жительства КОВАЛЕНКО.

Копию настоящего заключения приобщить к архивному личному делу КОВАЛЕНКО И.Н. хранящемуся в ОК УМГБ по Николаевской области.

НАЧАЛЬНИК ОСОБОЙ ИНСПЕКЦИИ ОК УМГБ по Николаев.обл.
майор [signature] / ЧИРКИН /

СОГЛАСЕН: ЗАМ НАЧАЛЬНИКА УМГБ ПО КАДРАМ Никол.обл.
подполковник / ПРОТАСОВ /

Фото 99–100. Висновок по справі Коваленка Івана Наумовича. 13.06.1946 р.
(ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 14. – Арк. 50–50 зв.)

3

173

ёжова. "Будучи ни в чем не виновным, не зная, что собственно требуется от меня, я наотрез отказывался давать какие-либо показания. Тогда следователь перешел к мерам физического и морального воздействия. На допросах днем и ночью меня принуждали стоять на ногах не разрешая ни на минуту присесть. Ноги у меня опухли, я был лишен пищи, сна, следователь непрестанно угрожал мне арестом жены и отца. Применив эти нестерпимые методы воздействия, следователь написал 9 вопросов, по которым мне было предложено писать показания. Я написал показания на листе бумаги. Прочитав, следователь пришел в ярость, изорвав в клочья написанное. Затем мне было предложено вторично написать показания, которые "заняли бы по крайней мере 8-9 листов." При этом, следователь объявил мне,

Фото 101. Фрагмент протоколу допита Владовського. 04.09.1958 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.2. – Арк. 173)

8 №173

6. Составить обзорные справки по делам по обвинению ЦАЦКИНА А.Ф., ШАКУЛА П.И. и АМИТОВА Б.С. /т. I л.д. 437-439/, в которых отразить какие показания дали эти лица в отношении ТОМАЧИНСКОГО и других вместе с ними осужденных. Если указанные дела прекращены, то указать основания их прекращения. Следует также отразить не допрашивались ли по делам ЦАЦКИНА, ШАКУЛА и АМИСТОВА ТОМАЧИНСКИЙ и другие обвиняемые, проходящие по одному с ним делу.

7. Проверить не имеется ли в органах КГБ дополнительных данных об антисоветской деятельности осужденных по настоящему делу.

8. По возможности передопросить проходящих по делу свидетелей.

Для сведения сообщаем, что нами поставлен вопрос перед Военной Коллегией Верховного Суда СССР о высылке кассационных жалоб осужденных в адрес УКГБ Николаевской области.

9. Концовки многих протоколов допроса и других документов уже после их переплета обрезаны и из дела из"яты. Необходимо выяснить с какой целью это сделано. /см. т. I, л.д. 9, 30, 45, 61, 78, 118, 135, 148, 155, 158, 168, 184, 192, 209, 211, 220, 223, 230, 234, 279, 310, 336, 340, 343, 347, 398, 419, 422, 436/.

10. Следствие по данному делу вели или руководили следствием ЗЕЛЬЦМАН, СЫЧКОВ, ХРИПКО, ВИННИЦКИЙ, ЗОТОВ, ВОРОНИН, ПОБЕРЕЖНЫЙ, ВОЛОШИН, БОРОВЧЕНКО, КРУТОВ и ЮРЧЕНКО. Проверить не привлекались ли эти лица к судебной или дисциплинарной ответственности за нарушение социалистической законности и не вменялось ли им, в частности, нарушение законности, допущенное в ходе расследования данного дела.

Провести по делу и другие следственные действия, какие в ходе проверки окажутся необходимыми.

ПРИЛОЖЕНИЕ: дело № 4237 в 3-х томах на 744 листах от н/вх № 017324, справки спецотдела МВД СССР на 6 листах, 6 справок по различным делам на 18 листах, жалоба ГОРЕЛИКА на I листе с н/вх № 23567, жалобы других осужденных и их родственников на 8 листах - первому адресат.

СТ.ПОМ.ГЛАВНОГО ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ПОЛКОВНИК ЮСТИЦИИ /ВАРУХИН/

Фото 102. Фрагмент листа Головної військової прокуратури. 15.09.1958 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 2. – Арк. 143)

од-2

УПРАВЛЕНИЕ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ИСПОЛКОМА
НИКОЛАЕВСКОГО ОБЛАСТНОГО СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

№ 14/2/1163 "3" ноября 1958 г. гор.Николаев

На № 6/1142 от 28 октября 1958 года

СЕКРЕТНО
экз.№ 1

НАЧАЛЬНИКУ СЛЕДОТДЕЛА УКГБ ПРИ СМ УССР ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ - полковнику

тов.ШАПОВАЛОВУ А.К.

Сообщаем, что из-за отсутствия на хранении в УВД Николаевской области архивных личных дел сообщить Вам интересующие данные на бывших работников УНКВД не представляется возможным.

Однако из имеющихся на хранении архивных служебных карточек видно, что:

1. ЮРЧЕНКО Иван Трофимович, 1903 года рождения, уроженец с.Августиновки, Запорожской области, с 20.1.1939 г. по август 1940 г. работал начальником УНКВД Николаевской области, уволен из органов как несправившийся с работой.

Вх. 1222

Фото 103

2. КРУТОВ Роман Васильевич, 1908 года рождения, уроженец гор. Саратова с 26 апреля 1939 года по какое время не указано в карточке работал заместителем начальника УНКВД Николаевской области.

3. ПОБЕРЕЖНЫЙ Юда Маркович, 1908 года рождения, уроженец гор. Верхнеднепровска, Днепропетровской области, значится работавшим с 15.VI.1938 года по 11.VII.1939 г. начальником следчасти УНКВД Николаевской области, затем был назначен врид начальника ЭКО УНКВД Николаевской области, по какое время работал в указанной должности в карточке не указано.

4. ВОЛОШИН-ДЕЙЗЕРСОН Петр Соломонович, 1900 года рождения, уроженец села Сестриновка, Казатинского района, Киевской области, с 15.VI.1938 г. по 5.X.1940 года работал зам. начальника следчасти УНКВД, а с 5.X.1940 года по 15.XI.1940 года врид зам. начальника УНКВД Николаевской области, затем уволен вовсе по ст. 38 п. "В" положения о прохождении службы начсостава ГУГБ НКВД.

5. ЗЕЛЬЦМАН Григорий Семенович, 1911 года рождения, уроженец гор. Сталино с 14.XI.1938 года по 1.VII.1940 года работал ст. следователем следственной части УНКВД Николаевской области и уволен вовсе приказом НКВД СССР № 657 от 20.7.1940 года.

6. СЫЧКОВ Николай Емельянович, 1916 года рождения, уроженец села Каховки, Каховского района, Херсонской области, с 15.VI.1939 г. по 1.I.1941 г. работал ст. следователем следчасти УНКВД, затем заместителем начальника следчасти УНКВД Николаевской области, по какое время в карточке не отмечено.

7. ХРИШКО Иван Андреевич, 1912 года рождения, уроженец г. Зиньков, Полтавской области, значится работавшим с 1939 года (с какого месяца и по какое время не указано) следователем следчасти УНКВД Николаевской области.

8. ВИНИЦКИЙ Аввзрь Ильич, 1915 года рождения, уроженец гор. Одесса с 15.VI.1938 года по 9.XI.1940 г. работал следователем следчасти УНКВД Николаевской области, затем был откомандирован на постоянную работу в УНКВД Дрогобычской области.

Фото 103–104. Довідка УВС Миколаївської обл. про колишніх співробітників УНКВС. 03.11.1958 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 2. – Арк. 233, 234)

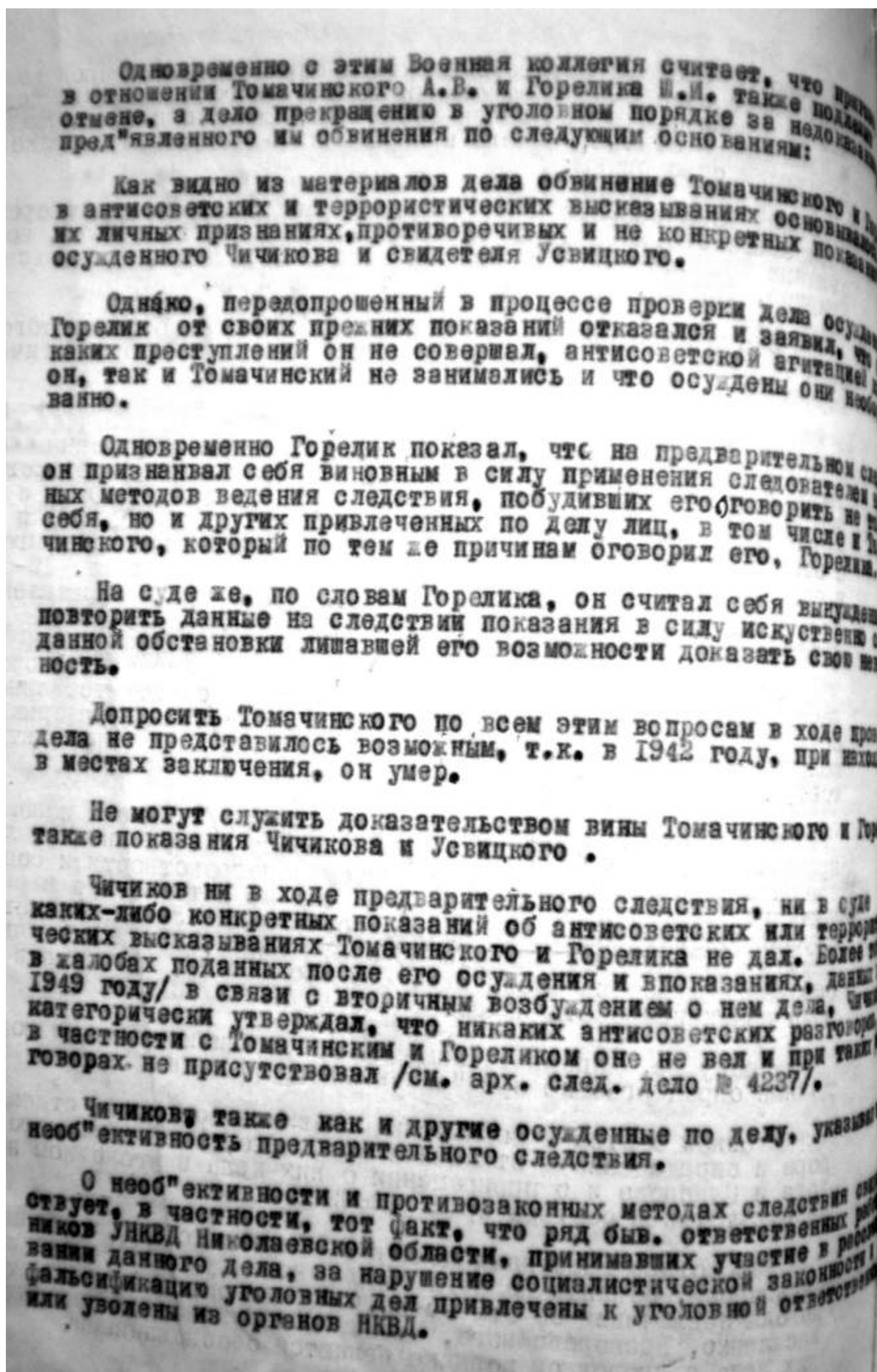

Одновременно с этим Военная коллегия считает, что приговор в отношении Томачинского А.В. и Горелика Ш.И. также подлежит отмене, а дело прекращению в уголовном порядке за недоказанностью пред"явленного им обвинения по следующим основаниям:

Как видно из материалов дела обвинение Томачинского и Горелика в антисоветских и террористических высказываниях основывалось на их личных признаниях, противоречивых и не конкретных показаниях осужденного Чичикова и свидетеля Усвицкого.

Однако, передопрошенный в процессе проверки дела осужденный Горелик от своих прежних показаний отказался и заявил, что никаких преступлений он не совершал, антисоветской агитацией как он, так и Томачинский не занимались и что осуждены они необоснованно.

Одновременно Горелик показал, что на предварительном следствии он признанвал себя виновным в силу применения следовательскими незаконных методов ведения следствия, побудивших его оговорить не только себя, но и других привлеченных по делу лиц, в том числе и Томачинского, который по тем же причинам оговорил его, Горелика.

На суде же, по словам Горелика, он считал себя вынужденным повторить данные на следствии показания в силу искусственно созданной обстановки лишавшей его возможности доказать свою невиновность.

Допросить Томачинского по всем этим вопросам в ходе проверки дела не представилось возможным, т.к. в 1942 году, при нахождении в местах заключения, он умер.

Не могут служить доказательством вины Томачинского и Горелика также показания Чичикова и Усвицкого .

Чичиков ни в ходе предварительного следствия, ни в суде каких-либо конкретных показаний об антисоветских или террористических высказываниях Томачинского и Горелика не дал. Более того, в жалобах поданных после его осуждения и впоказаниях, данных в 1949 году/ в связи с вторичным возбуждением о нем дела, Чичиков категорически утверждал, что никаких антисоветских разговоров, в частности с Томачинским и Гореликом оне не вел и при таких разговорах не присутствовал /см. арх. след. дело № 4237/.

Чичиков, также как и другие осужденные по делу, указывает на необ"ективность предварительного следствия.

О необ"ективности и противозаконных методах следствия свидетельствует, в частности, тот факт, что ряд быв. ответственных работников УНКВД Николаевской области, принимавших участие в расследовании данного дела, за нарушение социалистической законности и фальсификацию уголовных дел привлечены к уголовной ответственности или уволены из органов НКВД.

Фото 105. Фрагмент визначення Військової Колегії Верховного Суду СРСР про реабілітацію всіх звинувачених по справі. 21.05.1959 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т.1 – Арк. 513-1)

Справка

160

Ничепорук Андрей Федорович, 1904 года рожден, уроженец гор. Николаева, украинец, член ВКП(б) с 1927 года, исключен из рядов ВКП(б) 11 октября 1937 г. (т.е. после ареста), начальник механического цеха судостроительного завода им. Носенко (быв. завод № 198 г.), житель г. Николаева, ул. Большая Морская, № 33

арестован 9 октября 1937 года УНКВД Николаевской области, осужден по ст. ст. 54-8 и 54-11 УК УССР 24 ноября 1937 года Военной коллегией Верховного суда.

На следствии Ничепорук признал себя виновным, однако, в суде от этих показаний отказался и виновным себя не признал.

Волошин, проводивший следствие по делу Ничепорук, был уволен в 1940 году из органов НКВД „за допущение нарушений... законности при ведении следственных дел."

Определением Военной коллегии Верховного суда СССР от 17 октября 1957 года приговор по делу Ничепорук от 24 ноября

Фото 106. Довідка НКВС про порушення законності при слідстві по справі Нечипорука А.Ф. 1959 р.
(ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 2. – Арк. 160)

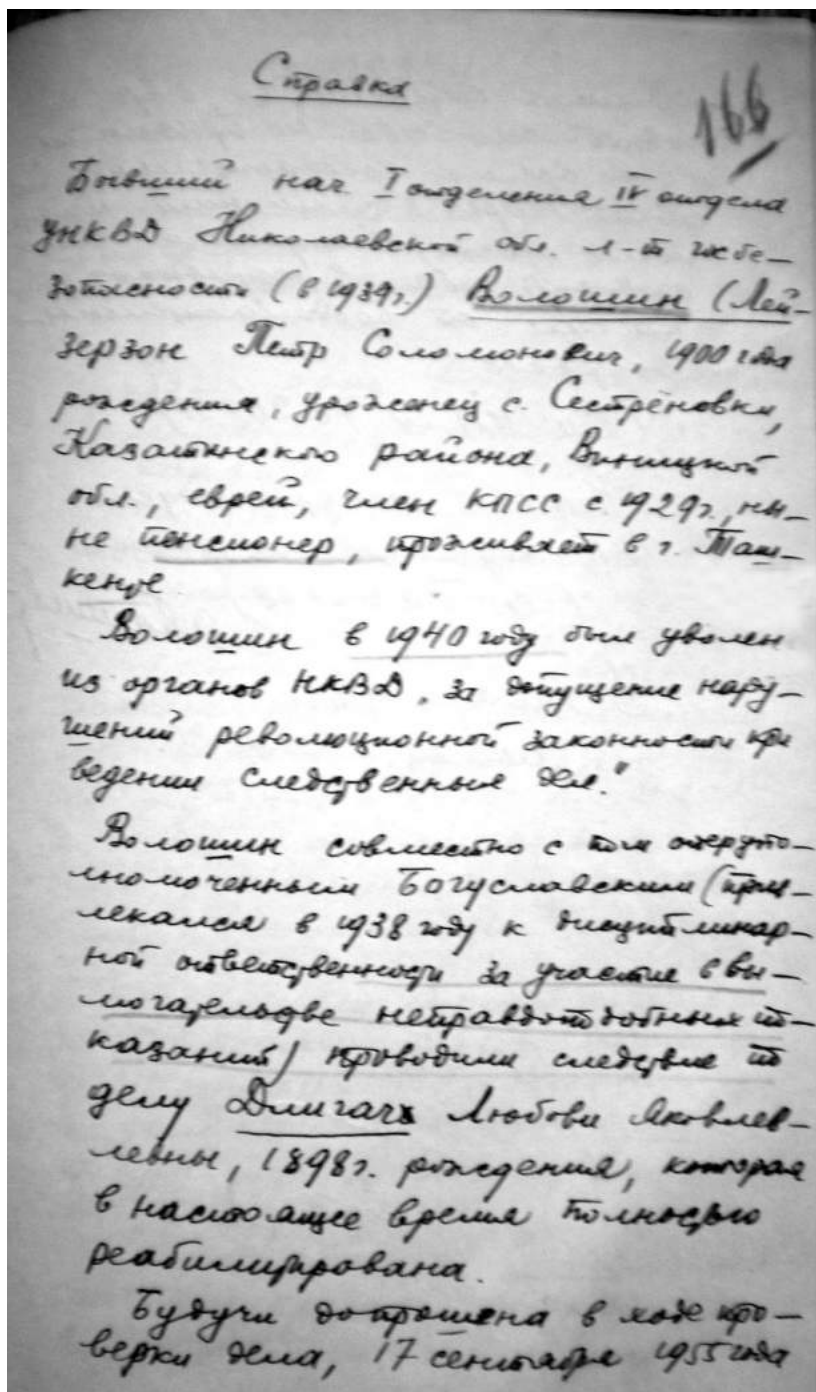

166

Справка

Бывший нач. I отделения IV отдела УНКВД Николаевской обл. л-т госбезопасности (в 1939 г.) Волошин (Лейзерзон) Петр Соломонович, 1900 г. рождения, уроженец с. Сестреновки, Казатинского района, Винницкой обл., еврей, член КПСС с 1929 г., ныне пенсионер, проживает в г. Ташкенте

Волошин в 1940 году был уволен из органов НКВД, за "допущение нарушений революционной законности при ведении следственных дел."

Волошин совместно с быв. оперуполномоченным Богуславским (привлекался в 1938 году к дисциплинарной ответственности за участие в вымогательстве неправдоподобных показаний) проводил следствие по делу Димгач Любови Яковлевны, 1898 г. рождения, которая в настоящее время полностью реабилитирована.

Будучи допрошена в ходе проверки дела, 17 сентября 1955 года

Фото 107. Довідка НКВС про порушення законності слідчим Волошиним (Леєрзоном) Петром Соломоновичем. 1959 р. (ДА СБ України в Миколаївській області. – Спр. 3889-с. – Т. 2. – Арк. 166)

УССР
УПРАВЛЕНИЕ КОМИТЕТА
государственной безопасности
при Совете Министров УССР
по
Николаевской области
5 июня 1964
№ 7/1265
гор. Николаев

СОВ. СЕКРЕТНО

52

НАЧАЛЬНИКУ 2 ОТДЕЛА УКГБ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛ
подполковнику
тов.БЕЛЕЦКОМУ П.Ф.

т.Сухопары.

Сводка наружного наблюдения

за объектом „ФРИЦ" от „3" июня 1964 года

н/н начато в 12 час. 30 мин.
н/н окончено в 22 час. 00 мин.

Согласно задания 3.УI.64 года взят под наружное наблюдение -

БЕРНГАРДТ Иван Адамович, проживающий в гостинице "Дом колхозника", который в сводках н/н будет проходить под кличкой "Фриц".

В 12 часов 50 минут "Фриц" вышел из здания Управления КГБ по Николаевской области. В левой руке держал свернутую в трубочку канцелярскую бумагу. По ул.Декабристов в 13 часов объект пришёл в гостиницу "Дом колхозника".

В 13 часов 40 минут "Фриц" с дочерью (примерно 1 год и 6 месяцев) на руках и женой вышли из гостиницы, по ул.Декабристов, пр.Ленина, перешли ул.К.Либкнехта и зашли в столовую, где объект передал дочь жене, которая села за свободный столик, а сам взял два обеда из трёх блюд.

Пообедав, наблюдаемые вышли со столовой и пошли по пр.Ленина, на углу ул.Советской купили пучёк редиски за 05 коп. положили в сетку и пошли по ул.Советской. Дочку на руках нёс объект. По пути они посещали промтоварные и продовольственные магазины, здесь же дочь начала засыпать.

Дойдя до ул.Б.Морской "Фриц" передал ребенка жене и оставил их в тени, а сам быстрым шагом пришёл в хоз.магазин на ул.Свердлова, но сразу же вышел и пришёл в магазин "Сувениры", откуда через 01 минуту вышел, возвратился к жене, ожидавшей его на углу ул.Б.Морской, взял у неё дочь и по ул. Советской,Плехановской,К.Либкнехта,Мархлевского,Декабристов в 14 часов 50 минут они возвратились в гостиницу.

Зак. 280—1960 г.

Фото 108

В 17 часов 45 минут "Фриц" с женой и ребенком вышли из гостиницы, пришли на трамвайную остановку, сели в подошедший трамвай маршрута № 1. В вагоне объект рассказывал что-то жене, показывая кивком головы на улицы, которые проезжали.

Доехав до остановки "Варваровский мост", наблюдаемые вышли из трамвая и медленным шагом, посматривая по сторонам, в 18 час по лестнице спустились в яхт-клуб к реке.

В яхт-клубе наблюдаемые медленно прохаживались, разговаривая между собой, говорил всё время "Фриц". Здесь же они подошли к павильону, взяли бутерброд, пиво и мороженное, встали возле столика и стали кушать.

Затем наблюдаемые дошли до водной станции "Динамо", где объект опустил дочь на землю и в течение 5 минут прохаживался с ней. После чего подошли к одной из скамеек и сели. Посидев минут 5 "Фриц" поднялся", разделся и пошёл купаться, а жена с ребенком продолжала сидеть.

Минут через 10 наблюдаемый вышел из воды и подошёл к жене. В это время жена поднялась, подошла к киоску, купила бутылку пива, мороженное, конфет ребенку, и возвратилась на место.

В 19 часов 20 минут "Фриц" оделся, взял дочь на руки и все пошли в обратном направлении. На пути к выходу подходили к спортивным площадкам, смотрели игры в волейбол и баскетбол. Выйдя с территории яхт-клуба наблюдаемые подошли на трамвайную остановку, сели в подошедший трамвай маршрута № 1, приехали к гостинице "Колхозный двор" и в 20 часов 15 минут зашли в гостиницу.

В 21 час 25 минут наблюдаемый вышел из гостиницы с термосом, прошёл через двор и вышел на ул.Декабристов, где у киоска купил газ.воды и в 21 час 35 минут зашел в гостиницу.

До 22 часов наблюдаемые из гостиницы не выходили, на этом н/н было прервано до утра следующего дня.

Приметы "Фрица"

Выше среднего роста, лет 45-48, нормального телосложения, волосы русые, имеются лобные залысины, подстрижен под полубокс. Лицо овальное, носит усы английские.

ОДЕТ: белый льняной пиджак, т/синие шевиотовые брюки, коричневые полуботинки.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Справка к сводке н/н только к копии.

НАЧАЛЬНИК 7 ОТДЕЛЕНИЯ УКГБ НИК ОБЛАСТИ
подполковник

(подпись) (Якуба)

Фото 109

УССР
Управление Комитета
государственной безопасности
при Совете Министров УССР
по
Николаевской области
6 июня 1964 г.
№ 7/1266
гор. Николаев

СОВ. СЕКРЕТНО

58

НАЧАЛЬНИКУ 2 ОТДЕЛА УКГБ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛ

подполковнику

тов. БЕЛЕЦКОМУ П.Ф.

Сводка наружного наблюдения

за объектом „ФРИЦ" от „4" июня 1964 года

н/н начато в „7" час. „00" мин.
н/н окончено в „22" час. „30" мин.

В 9 часов 10 минут "Фриц" вышел из здания "Дома колхозника", проследовал в туалет, расположенный во дворе дома, спустя 2-3 минуты вышел и возвратился в здание.

В 9 часов 40 минут "Фриц" вышел из "Дома колхозника" и медленным шагом направился по ул.Декабристов,Свердлова. В 9 часов 55 минут зашел в здание УКГБ по Николаевской области.

В 13 часов 30 минут "Фриц" вышел из здания УКГБ по Николаевской области, тутже к нему подошел известный оперработник, что-то сказал объекту. После этого оперработник ушел по ул.Свердлова в сторону ул.Советской без н/н, а "Фриц" пошёл по ул.Декабристов и в 13 часов 40 минут пришёл в "Дом колхозника".

В 13 часов 50 минут "Фриц" вышел из "Дома колхозника" с ребенком на руках без пиджака и с женой и направились по ул. Декабристов, пр.Ленина, где зашли в столовую. В столовой объект отдал ребенка жене, которая заняла отдельный столик, наблюдаемый занял очередь, дождался своей очереди, купил два вторых блюда, компот, затем прошёл к жене.

Пообедав, объект взял ребенка у жены и в 14 часов 30 минут вышли со столовой, направились по пр.Ленина, ул.Декабристов, дошли до ворот "Дома кохозника", "Фриц" отдал ребенка жене, а сам пошёл дальше по ул.Декабристов, напротив клуба трудовых резервов объект повернулся и пошёл в обратном направлении и пришёл в "Дом колхозника".

Спустя 2-3 минуты "Фриц" вышел из "Дома колхозника" на ул.Фалеевскую, одет был в пиджак х/б парусинового цвета и пошёл по ул.Фалеевской,Свердлова и в 14 часов 45 минут зашел в здание УКГБ Николаевской области.

зак. 280—1960 г.

Фото 110

В 18 часов 05 минут "Фриц" вышел из УКГБ и в 18 часов 15 минут пришёл в "Дом колхозника".

В 18 часов 45 минут объект с дочерью на руках и женой вышли из "Дома колхозника", в киоске выпили по стакану газводы, подошли к трамвайной остановке, сели в подошедший трамвай маршрута № 1, во вто-рой вагон, купили билеты, заняли свободные места, и ни с кем не об-щаясь, доехали до ул.Маяковского, вышли и пошли по ул.Маяковского, Б.Морской.

Не доходя до ул.Артиллерийской "Фриц" приостановился напротив каменного забора, в котором имеется деревянная калитка, относящаяся к дому № 18 по ул.Артиллерийской, что-то сказал жене и показал рукой в сторону забора, после чего пошли дальше.

Пройдя Артиллерийскую улицу, следуя по ул.Б.Морской, объект объясняя что-то жене, указал рукой на первую от перекрестка парадную дверь и окна за ней дома № 9. Остановившись, жена заглянула в эту парадную дверь, после чего пошли дальше.

В 19 часов наблюдаемые подошли к воротам дома № 9 по ул. Б.Морской и "Фриц" обратился к одной из двух сидевших на скамейке неизвестной женщине кличка которой дана "Седая" и назвал себя. Та поднялась с.места и с удивлением произвела "Неужели это ты Ваня" объект и жена почти одновременно подтвердили, что он Ваня, после этого они поздоровались рукопожатием, объект сел на скамейку рядом с женщинами и стал с ними о чём-то разговаривать. В разговоре "Седая" упомянула, что тетя Катя умерла, а Нина живёт здесь. Жена объекта в это время стояла рядом и смотрела на здесь же игравшую дочь, иногда вступая в разговор.

В 19 часов 45 минут "Фриц" взял дочь на руки вместе с женой, и прощаясь с женщинами (к ним во время разговора подошли еще две женщи-ны) и пошли по ул.Б.Морской, Новой Б.Морской, прошли мимо дома № 5, через дворы и зашли в продмагазины в котором купили одну бутылку 0,5 литра вина и что-то из продуктов, вышли из магазина и обратным марш-том вышли на ул.Новую Б.Морскую.

Оставив жену с дочерью возле дома № 3, "Фриц" подошёл к берегу реки Ю.Буг, посмотрел 2-3 минуты на новостроящийся мост, подошёл к жене, взял ребенка и в 20 часов 20 минут зашли в дом № 9, кв.5 по ул. Б.Морской.

В 20 часов 40 минут из этого дома вышла одна из женщин, прини-мая участие в разговоре возле ворот, пришла на ул.Курьерскую, 15, подош-ла к игравшим в домино мужчинам, обратилась к одному из них, кличка которому дана "Курьерский", что-то сказала ему, тот зашел в кв.21, оде-л пиджак и кепи и вышел с женщиной со двора. Здесь последняя сказала ему что-то и он быстрым шагом, оставив женщину в 21 час 10 минут пришёл в кв.5 дома № 9 по ул.Б.Морской.

Фото 111

2. - 54

В 23 часа 30 минут н/н было прервано, в связи с переходом на работу по срочному заданию.

Приметы связи "Курьерский"

Вышесреднего роста, нормального телосложения, 37-39 лет, лицо овальное, светло-русый.

ОДЕТ: серая кепи, серый пиджак из ткани букле, чёрные брюки.

Приметы связи "Седан"

Среднего роста, плотного телосложения, 58-60 лет, волосы седые, лицо полное.

ОСОБЫЕ ПРИМЕТЫ: на правой стороне лица от виска до подбородка имеется несколько родинок величиной в зерно пшеницы.

ОДЕТА: поношенное ситцевое платье с мелкими синими цветами, комнатные туфли.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Справка к сводке н/н только к копии.

НАЧАЛЬНИК 7 ОТДЕЛЕНИЯ УКГБ НИК ОБЛАСТИ
подполковник
(Скуба)

Фото 112

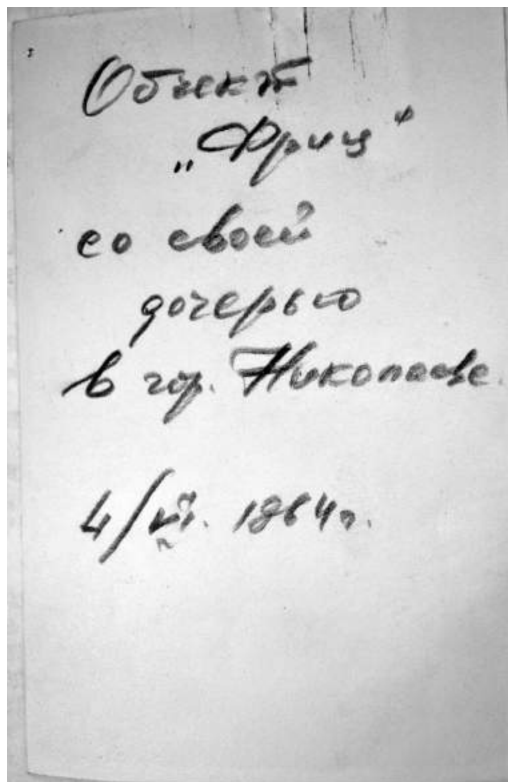

Фото 108–114. Зведення про зовнішній нагляд за об'єктом «ФРІЦ». 03.06.1964 р. (ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 10. – Арк. 52–54)

Секретно 28
Экз. № I.

СПРАВКА

на ГЕРОЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

ЛЯГИНА Виктора Александровича

ЛЯГИН Виктор Александрович, 1908 года рождения, уроженец ст. Сельцо, Орловской области, член РКП(б) с 1938 года, русский, происходит из семьи служащего. В органы НКВД-НКГБ принят в 1938 году.

После окончания Ленинградского индустриального института в 1934 году ЛЯГИН В.А. до 1938 года работал на предприятиях гор. Ленинграда: старшим инженером Гипроспецмета, ответственным руководителем Стройквартирного отдела ЛВО, инженером-технолоком станкостроительного завода. В 1938 году ЛЯГИН В.А. окончил оперативные курсы при ЦШ НКВД СССР и был оставлен на работе в Центральном аппарате НКВД Союза ССР в должности заместителя начальника 5 отдела ГУГБ НКВД СССР.

С 1939-1941 г.г. находился на выполнении специального задания по линии 5 Отдела ГУГБ НКВД СССР. В 1941 году работал начальником отделения "А" I Управления НКГБ СССР.

В 1941 году ЛЯГИН В.А. был направлен резидентом 4-го Управления НКГБ СССР в гор. Николаев для ведения разведывательной и диверсионной работы на случай оккупации города немецкими войсками.

Капитан госбезопасности тов. ЛЯГИН В.А. провел большую работу по созданию разведывательно-диверсионной резидентуры в гор. Николаеве и проведению ею работы против немецких оккупантов.

Разведывательно-диверсионная резидентура тов. ЛЯГИНА проводила свою работу в гор. Николаеве и области с августа 1941 года по 13 февраля 1943 года.

Под руководством тов. ЛЯГИНА и при личном его участии за период с августа 1941 года до февраля 1943 года резидентурой была проделана большая работа:

I. В декабре 1941 года путем поджога уничтожены:
а) немецкий военный гараж и склад с автопокрышками в парке им. Петровского. Сгорело до 30 автомашин, 100 комплектов автопокрышек, погибло до 40 гитлеровцев;
б) склад с обмундированием для немецкой армии, находившийся в помещении обувной фабрики;
в) склад с немецкими автопокрышками (сгорело до 1000 шт. автопокрышек).

2. 9 марта 1942 года в районе местечка Соляков, путем поджога и взрыва уничтожены постройки немецкого военного аэродрома, склад с горючим, 27 боевых самолетов, много авиамоторов, 2 ангара и до 35 тонн горючего.

Фото 115

29

2.

3. В августе 1942 года в районе Широкая балка на немецком военном аэродроме уничтожено 2 боевых самолета и 4 тонны горючего.

4. В 1942 году на заводе им. Андре Марти лично ЛЯГИНЫМ В.А. потоплен мощный речной подъемный кран.

5. В течение 1942 года на Николаевской железной дороге пущено под откос три эшелона противника, выведены кроме того из строя три паровоза и организовано столкновение поездов. В том же году в паровозном депо ст. Николаев было выведено на длительное время 3 паровоза.

6. В течение 1942 года на разных перегонах Николаевской железной дороги (ст.ст. Зкашенка-Звкино) пущено под откос 3 эшелона с военными грузами и организовано столкновение поездов.

7. В конце 1942 года на заводе Андре Марти, с румынского военного морского катера похищена рация.

По подсчетам оккупационных властей, участниками резидентуры тов. ЛЯГИНА немцам был нанесен убыток в 45 миллионов марок (эта сумма предъявлена была ЛЯГИНУ В.А. во время следствия в гестапо).

Кроме того,за период с 1941 года по апрель 1943 года отпечатано и распространено до 16.000 экземпляров различных советских листовок и прокламаций.

ЛЯГИН В.А. является идейным руководителем всего патриотического подполья гор. Николаева и Николаевской области, так же поддерживал связь с партизанским отрядом, действующим в Херсонских плавнях под командованием тов. КЕЧЕСАНОГО и руководил работой патриотических групп на территории оккупированной противником Николаевской области.

5 февраля 1943 года тов. ЛЯГИН В.А. был арестован гестапо.

Провал группы ЛЯГИНА произошел ввиду предательства изменников Советской Родине.

В застенках гестапо тов. ЛЯГИН В.А. вел себя стойко и мужественно, как подобает большевику-чекисту и патриоту.

Добиваясь показаний от ЛЯГИНА , палачи из гестапо систематически подвергали его пыткам и издевательствам.

Подпольщик ПУЛЬКАНОВ М.Н., сидевший в одной камере с тов. ЛЯГИНЫМ В.А. рассказал, что ЛЯГИН возвращался в камеру с допросов весь окровавленный, еле держась на ногах, но все же не терял духа. Его жестоко избивали нагайками, запускали иголки под ногти рук, ставили его на горячую плиту, выкручивали цепями руки, кололи шилом в бедра, вырывали щипцами волосы на голове. Тело от шеи до пяток было покрыто коркой запекшейся крови, кожа полопалась, было повреждено сухожилие левой ноги.

Чувствуя, что палачи до конца не оставят его в покое, ЛЯГИН в марте 1943 года решил кончить жизнь самоубийством. Он ночью перерезал себе вену на левой руке кусочком безопасной брит-

Фото 116

30

3.

вы бывшим у него в козырьке фуражки. Рано утром надзиратель увидел на полу камеры лужу крови, поднял тревогу. В бессознательном состоянии ЛЯГИНА В.А. вынесли из камеры и перевели в тюремную больницу, где к его кровати поставили двух часовых. Через 8 дней он еще больной вернулся обратно в камеру. Вторичная попытка ЛЯГИНА кончить жизнь самоубийством не удалась, так как в результате повторного обыска все острые и режущие предметы были из камеры изъяты.

Не добившись показаний от ЛЯГИНА гестаповцы устроили ему очную ставку с его заместителем - ГАВРИЛЕНКО, который указал на ЛЯГИНА, как на руководителя всего Николаевского подполья. ЛЯГИН, в присутствии следователей гестапо ударилГАВРИЛЕНКО по лицу, назвав его провокатором, но не сознался.

По окончании следствия ЛЯГИН просил гестаповцев не расстреливать его, а повесить на видном месте г. Николаева, но палачи, боясь организации побега и волнения по городу не сделали этого.

I-го марта 1943 года ЛЯГИН В.А. и остальные подследственные из его резидентуры были переведены в тюрьму, где их выводили под охраной на земляные работы на берег реки Ингул.

Оставшийся на свободе, член резидентуры тов. ЛЯГИНА - НИКОЛАЕВ, при помощи членов "Николаевского центра" - БОНДАРЕНКО В. и других, готовили организацию побега с работы ЛЯГИНУ и его товарищам.

Побег был дважды подготовлен, но в связи с тем, что все арестованные участники резидентуры одновременно бежать не могли, в частности, член резидентуры УЛЕЗЬКО, который был болен, ЛЯГИН от побега отказался заявив, что не хочет подвергать новым репрессиям остающихся товарищей и что бежать необходимо всем вместе.

Во время работ на берегу Ингула ЛЯГИН имел возможность общаться с внешним миром, через жен арестованных товарищей НИКОЛАИДИ, СВИДРОВУ и КТЛЕШ, которые приносили им пищу, а однажды СВИДРОВА даже передала два нагана. НИКОЛАИДИ , посещая арестованных, делала неоднократно перевязку ЛЯГИНУ В.А. и устроила ему свидание с НИКОЛАЕВЫМ, который явился в форме полицейского и договорился о дне побега на I7 апреля 1943 года.

К назначенному времени все было подготовлено - явочные квартиры, одежда и машины для того, чтобы выехать из города. Побег должны были совершить после обеда. Однако, перед обедом, сбежал работавший вместе с ними уголовник, гестапо немедленно возвратило всех в тюрьму и больше на работу из группы ЛЯГИНА никого не выпускали, а I9 мая все были снова переведены в гестапо.

29 мая 1943 года гестаповцами были расстреляны участники резидентуры ЛЯГИНА - СОКОЛОВ и др., а остальные участники резидентуры - УЛЕЗЬКО и др. были направлены в Грейговский концлагерь.

Фото 117

4. 31

Свидетели: ВЕГЕРЖИНСКАЯ, НИКОЛАИДИ, СВИДРОВА, КРИВОШЕИН и тюремный врач ОСТАФЕЙЧУК показали, что 17 июля 1943 года ЛЯГИН Виктор Александрович и ГАВРИЛЕНКО Г.Т. были расстреляны.

Тов. ЛЯГИН Виктор Александрович погиб честным и мужественным, непоколебимо верившим в правоту своего дела – дела партии ЛЕНИНА – СТАЛИНА, как подобает большевику – чекисту и патриоту.

Основание: Дело РДР, арх.№ 20092, стр.61-64.

НАЧАЛЬНИК ЦЕНТРАЛЬНОГО АРХИВА П.М. Емельяненко

"5" мая 1975 года

Фото 115–118. Довідка на Героя Радянського Союзу Лягіна Віктора Олександровича. 05.05.1975 р. (ГДА СБ України – Спр. 99607. – Т. 9. – Арк. 28–32)

У Т В Е Р Ж Д А Ю
Прокурор Николаевской области
старший советник юстиции
Ю.Е.Бондарь
"28" апреля 1989 года

З А К Л Ю Ч Е Н И Е
в отношении Демиденко Ивана Даниловича

По материалам уголовного дела архивный № 8608 проходит -

Демиденко Иван Данилович, 1879 года рождения, уроженец и житель с.Кривое Озеро Кривоозерского района Первомайского округа,украинец,б/п.

Родственников Демиденко И.Д. установить не представилось возможным.

Демиденко И.Д. арестован 15.12.1929 года Первомайским окротделом ГПУ УССР за то, что, являясь кулаком проводил на селе контрреволюционную агитацию, направленную к срыву всех мероприятий советской власти таких как контрактация, хлебозаготовки,распространял слухи о войне и скором падении Советской власти.

По постановлению судебной тройки при Коллегии ГПУ УССР от 13 марта 1930 года по ст.ст.54-10 (контрреволюционная пропаганда и агитация) 54-13 (активная борьба против рабочего класса и революционного движения) УК УССР Демиденко И.Д. заключен в концлагерь сроком на пять лет.

Демиденко Иван Данилович подпадает под действие ст.1 Указа ПВС СССР от 16.01.89 г. "О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий,имевших место в период 30-40-х и начала 50-х годов".

Ст.помощник прокурора Николаевской области по надзору за следствием в органах КГБ советник юстиции В.М.Колбёшкин

Начальник следгруппы УКГБ УССР по Николаевской области подполковник В.А.Левенец
"17" апреля 1989 года

Фото 119. Висновок щодо реабілітації гр. Демиденка І.Д. 1989 р. (ДАМО. – Ф. – 5859. – Оп. 2. – Спр. 8608. – Арк. 74)

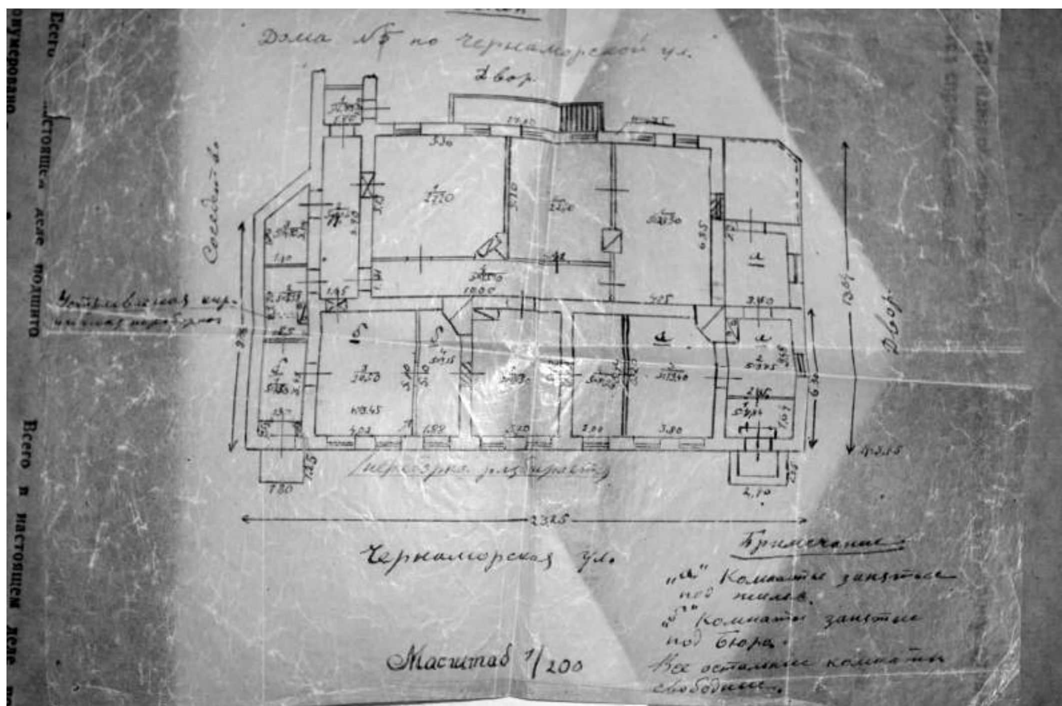

Фото 120. План будинку по вул. Чорноморська, 5.
(ГДА СБ України. – Спр. 99607. – Т. 2)

Розділ IV.
СПОГАДИ, АВТОБІОГРАФІЇ ТА БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ ПРО РЕПРЕСОВАНИХ

Нариси про репресованих діячів

Пискурёв С.Е.

ТЕАТР ВРЕМЕН НЕРОНА И СЕНЕКИ (ПСИХОДРАМА ПОСЛЕДНЕГО ГОЛИЦЫНА)

Мы – дети страшных лет России …
Александр Блок.
Я буду
То снова жить, то снова умирать,
Всегда рождаться вновь для новых казней.
Л.А. Сенека. Эдип – царь.

Луций Анней Сенека, блестящий древнеримский мыслитель и драматург, был наставником и воспитателем будущего императора Нерона. Именно Сенека, один из главных умов своего времени, привил юноше любовь к искусству, науке, развил в нем творческую энергию. Повзрослев и став императором, Нерон по своему произволу употребил знания прошлого – он расправился со своим бывшим воспитателем, приказав ему покончить с собой. Таков итог «воспитания чувств» двухтысячелетней давности.

В творчестве Сенеки отразились умонастроения Империи времен упадка. В отличие от древнегреческих трагиков, исполненных веры в духовные силы человека, римский автор считал, что человек бессилен и является игрушкой в руках слепого рока. Он может противопоставить всемогущей судьбе лишь собственную готовность к страданиям и смерти. Трагедия всех героев драм Сенеки состоит в бесцельности их борьбы с всесильным роком. Все они оказываются, в конечном счете, страдальцами и мучениками.

Парадокс российской истории заключается в том, что вся российская передовая мысль, начиная с Радищева и заканчивая богоискательством и богостроительством философов и поэтов «серебряного века», только тем и занималась, что взращивала и лелеяла «грядущего хама» XX века, будь то «стахановцы» или сегодняшние олигархи из бывших «стахановцев». Комплекс вины культурных российских классов перед «униженными и оскорбленными» обернулся трагедией, когда однажды кто был никем, стал всем.

Непреходящую историческую актуальность извечного спора Сенеки и Нерона, художника и тирана, чутко уловил ярый исследователь советского тоталитаризма

драматург Эдвард Радзинский. Пусть его пьеса «на два голоса» «Театр времен Нерона и Сенеки» станет лейтмотивом нашего повествования.

Сталинские репрессии против театральных деятелей провинции, в том числе местных, николаевских – тема мало исследованная. Дело № 2789 по обвинению артиста Николаевского городского русского драматического театра Сергея Павловича Голицына (сценический псевдоним Галич) [1] проливает свет не только на культурно-политическую ситуацию 30-х годов прошлого столетия, но предоставляет пищу для размышлений о дне сегодняшнем. Дело это уникально по своей драматической насыщенности и многоплановости. В нем фигурируют десятки имен деятелей отечественной культуры, с которыми обвиняемому пришлось столкнуться на путях-перепутьях своей недолгой жизни. Среди многих персонажей дела, как ни странно, как раз сам герой драмы является фигурой не очень значительной, неким статистом, участником «хора» той, почти античной трагедии, которая развернулась на страницах страшного расстрельного дела № 2789, что подвела черту жизни одного из последних представителей великого российского дворянского рода Голицыных.

Голицыны подарили России выдающихся государственных деятелей, писателей, ученых. Княжеский род происходил от литовского князя Гедимина, сын которого Наримунд, в крещении Глеб, в первой половине XIV в. был князем новгородским. Его внук Патрикей Александрович, князь звенигородский (на Волыни), с 1408 г. поступил в литовское подданство. Внуки последнего носили фамилию князей Патрикеевых, а один из правнуков, боярин – князь Иван Васильевич Булгак, имел сына Михаила, прозванного «Голица», который и стал родоначальником фамилии Голицыных. К концу XIX в., то есть, ко времени рождения нашего героя, существовало три ветви рода, проживало около ста лиц мужского пола и около полутораста княгинь и княжен Голицыных [2].

Отцом главного фигуранта дела № 2789 был Павел Павлович Голицын (1856–1914). Список его должностей и званий широк и несколько живописен – егермейстер Двора, выборный член от новгородского дворянства в Государственном Совете (с 1906), предводитель дворянства Новгородского уезда (с 1890) и губернии (с 1900), казначей общества поощрения полевых достоинств охотничьих собак, почетный член охотничьего кружка Гвардейского экипажа. П.П. Голицын принимал участие в русско-турецкой войне 1877–1878 гг. 21 год состоял почетным попечителем Новгородского реального училища. Его называли образцовым предводителем дворянства и незаменимым председателем земских собраний. Им составлен «Список дворянских родов Новгородской губернии», изданный в Новгороде в 1910 г. [3].

По линии матери, Александры Николаевны Мещерской, Сергей Голицын принадлежал еще к одному славному дворянскому роду. Княжеский род Мещерских по Бархатной книге происходил от ширинского князя Бахмета Усейновича, «засевшего» в Мещере в 1298 г. Его сын Беклемиш крестился с именем Михаила. Потомки его до конца XIV в. сохраняли за собою владение Мещерою [4]. Впоследствии из Мещерских вышли видные государственные деятели, дипломаты, ученые, публицисты.

Таким образом, в крови Сергея Павловича Голицына смешалась кровь русской аристократии различной группы – европейской и азиатской. Как бы оспаривая утверждение Редьярда Киплинга, Запад и Восток соединились.

Дело князя Голицына – скромного советского актера Галича интересно тем, что оно раскрывает судьбу человека, рожденного быть раздавленным тоталитарной системой. Ему пришлось жить не в то время и не в том месте. Новому виду «человека разумного» XX века – «человеку убегающему», ярким представителем которого был Голицын – Галич, как героям Франца Кафки, стало свойственным постоянно мимикрировать, приспосабливаться, заметать следы и сливаться с фоном. Словом, бежать от безжалостной руки Государства. …Вероятно, потому и стал блистательный молодой князь, хотя и бывший, провинциальным «арлекином».

Сергей Голицын имел несчастье родиться в канун «века-волкодава» XX-го, 24 декабря 1898 г. в родовом имении Усадище Марьинской волости Новгородского уезда той же губернии [5]. Имение состояло из нескольких населенных пунктов и составляло почти 10 тыс. десятин. Крестьянские долги по оброчным платежам в 1897 г. по деревне Усадище – 411 р. 48 коп.

После кончины отца опекунами имения стали мать Александра Николаевна и дядя Петр Павлович Голицын, адъютант принца Ольденбургского. Именно при последних владельцах имение начало приходить в запустение – вырубались леса, строения ветшали, пруды и озера заболачивались.

В 1920-30 г.г. в бывшем господском доме, состоявшем из 120 комнат, размещались дом отдыха ученых и опытная станция геологоразведочного геофизического института. Дом отдыха посещали писатель А. Толстой, художники З. Серебрякова и А. Рылов, который оставил несколько «марьинских» пейзажей. С 1930 г. по 1940 г., в годы, когда был умерщвлен несостоявшийся наследник, в имении размещался детский дом. Во время Великой Отечественной войны усадьба сильно пострадала – было взорвано восточное крыло дома, разрушена церковь, парковые и служебные постройки, мосты и гидротехнические сооружения. Ныне бывшее имение князей Голицыных – частная собственность одного российского юридического лица, используется как база отдыха [6]. Такова краткая судьба «родного пепелища» последнего князя Голицына.

Из следственного дела мы узнаем, что Сергей Голицын учился в Новгородском реальном училище. В 1911 г. перешел в Кадетский корпус, который вскоре оставил и вернулся в училище. В 1916 г. поступил в Царскосельский лицей, где проучился до Февральской революции 1917 г. В дни революции был избран председателем ученического комитета.

В конце 1917 г., сразу же после Октябрьского переворота, дважды арестовывался. Первый раз отсидел всего несколько дней, второй раз – два месяца. В то же время новые власти конфисковали и национализировали все голицынское имущество. В 1918 г. (или 1919) вместе с матерью, братом Николаем, сестрами Аглаидой, Александрой, Екатериной, Марией и Софьей пытался нелегально проникнуть на территорию Финляндии. Беглецов задержали, и каждый отсидел в концентрационных лагерях положенные сроки. Сергей, например, целый год.

В начале 1920-х годов ближайшим родственникам все же удается выехать за границу: матери и Марии с мужем – венгром Сечени – в Венгрию, Николаю – в Америку, Аглаиде, вдове офицера царской армии Шидловского, и Екатерине – в Германию, Александре – в Австрию.

Так Сергей остался один в совершенно чужой и незнакомой стране. Без работы, без средств к существованию. На исходе 1921 г. ему крупно повезло. Проживая безработным в Москве, он был порекомендован бывшим графом Николаем Петровичем Шереметевым, тогда работником Московского отделения Шведской миссии доктора Нансена по борьбе с голодом в России, для работы в Миссии и был принят курьером Красного Креста.

В Самаре генеральный консул Экстронде, узнав, что Голицын владеет основными европейскими языками, предложил ему работу секретаря-переводчика. В обязанности ему вменялось из вырезок в советских газетах собирать сведения о положении в сельском хозяйстве, особенно в районах, пораженных голодом, обрабатывать добытую информацию, перевозить дипломатическую почту, заниматься статистикой.

По рекомендации Ольги Константиновны Толстой, жены младшего сына Льва Николаевича Толстого – Андрея, страстной последовательницы религиозно-этического учения Толстого, Голицын, спустя время, устраивается на работу в Американскую христианскую миссию квакеров в Самарской губернии. Занимался привычной переводческой деятельностью. Даже был бухгалтером и директором Грачевского отделения, где произошло слияние американских и английских квакеров.

На средства своих же христианских «благодетелей» Голицын был направлен на лечение от распространенного тогда среди стрессовой интеллигенции заболевания – морфинизма. Сперва в Гурзуф, затем в Ленинград, в клинику Военно-медицинской академии. И в Крыму, и в Северной Пальмире лечением занимался профессор Николай Александрович Куршаков, впоследствии член-корреспондент Академии медицинских наук СССР, заслуженный деятель науки. О нем на допросах 1937 г. Голицын вспоминал с нескрываемой любовью, говоря, что Куршаков спас ему жизнь. Именно профессор Куршаков, первым, после XX съезда КПСС обратился в органы КГБ с заявлением о реабилитации своего бывшего пациента. Но об этом – позже.

После выздоровления, там же, в Ленинграде Голицын вернулся к квакерской деятельности. Вместе с представительницей общества «Друзей детей» он занялся организацией приютов и колоний для детей-сирот [7].

И тут как гром на голову – четвертый арест!

Это случилось в 1927 г. в Воронеже. В связи с убийством полпреда СССР в Польше П.Л. Войкова. Варшавское убийство «стоило» Голицыну 58-й статьи и двух месяцев ареста.

Вероятно, все эти перипетии натолкнули Голицына на мысль заняться лицедейством. Как бывший князь стал кочевым артистом, документально восстановить невозможно. Предположим, что уже в Воронеже он актерствовал, сменил несколько провинциальных театров, пока в 1930 г. не оказался в Одессе. Быть может, ему казалось, что кочевая жизнь лицедея позволит ему затеряться, спрятаться от недреманного ока Государства. Впрочем, все это – только предположения.

Одесский период жизни Голицына продлился пять лет и стал еще одним роковым актом трагедии в его обвинительном деле. Здесь он стал невольным статистом и жертвой очередной «зачистки» НКВД, операций под кодовыми названиями «Босфор» и «Актеры» [9]. В Одессе Голицын работал в русском театре и на Одесской кинофабрике, одной из ведущих киностудий СССР того времени. Круг его знакомых,

как всегда, был широк – режиссеры, артисты, художественная и техническая интеллигенция.

В 1936 г. Голицын появляется в Николаеве артистом местного русского драматического театра, который открывал свой третий сезон. Появляется не из Одессы, а почему-то из Курска. Именно там работал режиссер Леонид Викторович Луккер, которому поступило предложение возглавить молодой николаевский театр. Луккер пригласил с собой и Голицына.

В Николаеве артист Галич проработал один сезон. Через год после его николаевского дебюта вышла «Постанова» следующего содержания: «1937 р. сентября 2 дня Я, Прокурор м. Миколаєва і області розглянувши матеріали подані на гр. Галицина-Галіча Сергія Павловича запідозреного в том, что проводіл контрреволюционную деятельность, преступление предусмотренное ст. 54-10 УК керуючись ст. 156 КПК УРСР постановив надати дозвіл на арешт гр. Галицина – Галіча Сергія Павловича та утримання його в Миколаївській промколонії НКВД як міру запобігання на час слідства. Прокурор м. Миколаєва Грановський». (Стиль и язык документа сохранен) [10].

Все. Точка. Биография нашего героя закончилась. Последовал обыск («трус», как значится в документе), из протокола которого, написанного химическим карандашом безграмотной рукой (впрочем, как и все последующие документы дела), мы узнаем, что «трус» совершил сотрудник Николаевского городского отдела НКВД Гудымов.

Присутствовали некто Приходько и представитель домового комитета гражданка Кузнецова, едва сумевшая расписаться своей «чиновной» малограмотной рукой. При аресте были изъяты паспорт, военный и профессиональный билеты, трудовой список, переписка, а также книга на немецком языке. (Все это будет уничтожено «путем сожжения» 25.11.1937 г.). Обыск происходил по адресу: Большая Морская улица, д. 49/57. Жалоб со стороны арестованного не было [11].

Прижизненную и загробную драму артиста Галича можно разбить на три акта. Первый акт – это документы допросов и скорого суда в 1937 г. [12], второй – неудачная попытка реабилитации по инициативе профессора медицины Н.А. Куршакова в 1955–56 г.г. [13] и, наконец, завершающий и последний – запоздалая и полная реабилитация от 11 января 1990 г. по ходатайству троюродного племянника, московского журналиста Андрея Кирилловича Голицына [14]: «В соответствии со ст. I Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 года «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30–40-х и начала 50-х годов», гражданин Голицын-Галич Сергей Павлович считается реабилитированным» [15].

Голицын-Галич допрашивался в НКВД только что образованной Николаевской области 2, 8, 9, 10, 14, 16 сентября 1937 г. сотрудниками отдела УНКВД Черниенко и Лебедевым. 23 ноября и 4 декабря 1937 г. – начальником отдела Сараевым и начальником отделения Ворониным. На основании восьми допросов было вынесено обвинение за подписями помощника начальника III отделения IV отдела УГБ УНКВД сержанта Государственной безопасности Воронина, начальника IV отдела УГБ УНКВД ст. лейтенанта Толкачева, начальника УНКВД по Николаевской области, капитана Фишера в том, что «Голицын-Галич являлся агентом английской и польской разве-

док и на протяжении ряда лет проводил шпионскую работу против СССР в пользу иностранных государств. Руководствуясь приказом Народного Комиссара Внутренних Дел Союза – Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов. Ежова за № 00485, дело по обвинению Голицына-Галич С.П. направить на рассмотрение в Особом Порядке» [16].

Следующая справка потрясает своей лаконичностью. Она без даты(!) и на ней только одно слово – «сознался», а также подписи начальника УНКВД Фишера и областного прокурора Ганчуковского [17]. И, наконец, занавес – «Решение Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР – Генерального Комиссара Государственной Безопасности т. Ежова и Прокурора Союза ССР т. Вышинского от 4 января 1938 г. за № 707 о расстреле Голицына-Галича Сергея Павловича, 1898 года рождения, приведено в исполнение 20 января 1938 г. в … час. Комендант УНКВД по Николаевской области Крюковский» [18].

Сотрудники Черниенко и Лебедев занимали небольшие посты, но, видно, были мастерами своего дела. Недаром им было поручено вести первичные допросы, а как и в какой атмосфере проходили эти допросы, нам остается только догадываться. Спектакль навсегда останется скрытым от глаз зрителей. Но кое-какие детали выдают и «жанр», и «мизансцены» того действа.

Хотя оба следователя не совсем дружили с грамотой (самая невинная их ошибка – упорное написание фамилии «Голицын» через букву «а»), начинали они протоколы допросов вполне бодрой рукой, если не каллиграфическим, то вполне читаемым почерком. После многочасовых «бдений» почерк почему-то сходит на нет. Расхристанные строчки едва умещаются на бумаге …. С этих страниц, по этой партитуре так и читаются глухие удары, стоны истязаемых жертв …. Впрочем, мы знаем об этом уже из другой литературы. Из Варлама Шаламова, Солженицына, Евгении Гинзбург, десятков других свидетелей и очевидцев.

Артист Галич плохо знает свою роль. Он зажат, растерян, подавлен, он не понимает текста, не понимает задач, поставленных режиссерами, вернее, кукловодами. Он все отрицает, пытается вспомнить, пытается говорить правду и только правду. А на самом деле увязает … глубже и глубже, увязает, называя все новые фамилии родных и знакомых.

После трех неполных месяцев в застенках Николаевского НКВД и шести допросов интеллигентская душа бывшего аристократа явно сломалась. Ведь там текла уже не клюквенная кровь из блоковского «Балаганчика», а самая что ни на есть настоящая. Тут за дрессуру взялись мастера более высокого полета – «начальники» Сараев и Воронин. После месячного перерыва в допросах им не было нужды вести протоколы вручную. Они вложили в руки жертве машинописные (но такие же безграмотные) тексты допросов, явно сфабрикованные и приготовленные заранее.

Перевоплощение нашего героя налицо. Почти по системе Станиславского. Если вначале перед нами растерянный «маленький человек» из «бывших», то теперь – «опытный» шпион (он так и заявляет о себе!), какой-то Джеймс Бонд. О … жертва уже «созрела», она готова подписать все что угодно ради скорейшего избавления.

Думаем, будет уместно, как можно полнее процитировать сам текст последних, машинописных допросов Голицына. Показать воочию, как стряпались сталинские

«бондианы», пьески театра абсурда советской шпиономании. И так, предпоследний диалог от 23 ноября 1937 года:

Вопрос: Назовите следствию свою настоящую фамилию.

Ответ: Моя настоящая фамилия Голицын Сергей Павлович. Фамилия Галич мною присвоена как театральный псевдоним.

Вопрос: Имеете ли Вы родственные отношения к бывшим дворянам Голицыным?

Ответ: Да. Отец мой Голицын Павел Павлович в прошлом титулованный дворянин, князь. Имел родовые поместья и придворное звание.

Вопрос: Где находится Ваша семья?

Ответ: Мой отец умер в 1913 году. Мать Александра Николаевна, сестры Аглаида, Мария, Екатерина, София и Александра, а также брат Николай находятся за границей.

Вопрос: Когда и каким образом они эмигрировали за кордон?

Ответ: Старшие сестры Аглаида и Екатерина в начале Октябрьской революции бежали с Кавказа за кордон. В данное время Екатерина проживает где-то в Англии, замужем за англичанином, военным по фамилии Кембл. Точного адреса местожительства ее в Англии я не знаю. Аглаида находится в Германии, проживает в городке Тиловец, также замужем. Мужа ее я не знаю. Тогда же, после Октябрьской революции, я, мать, брат Николай, а также сестры Мария, София и Александра пытались нелегально бежать за границу через Финляндию. В Шувалово мы были задержаны и заключены в концлагеря. Это было или в конце 1917 года или же в начале 1918 года, точно я сейчас уже не помню. Сестра Мария попала в Иванковский лагерь, где вышла замуж за содержавшегося там венгерца Сечени, участвовавшего в чехословацком мятеже. В 1920 году Мария и ее муж Сечени были освобождены из концлагеря. При обмене военнопленными Сечени уехал в Венгрию. Вместе с ним выехала и Мария. Марии помог выехать в Венгрию бывший секретарь ЦИК СССР Енукидзе. В данное время Мария проживает в Будапеште. София и Александра попали в какой-то другой лагерь. В этом лагере они вышли замуж за венгерцев и вместе с ними, тогда же, при обмене военнопленными, уехали вместе со своими мужьями, одна – в Австрию, другая – в Чехословакию. В каком из этих двух государств находится каждая из них, мне не известно. Мать, Александра Николаевна, и брат после освобождения из концлагерей некоторое время проживали в Москве, а в 1921 году уехали также за кордон к сестре Марии в Венгрию.

В данное время мать проживает в Будапеште вместе с сестрой Марией, брат Николай выехал в Америку. И матери, и Николаю помог выехать из Советского Союза за кордон бывший секретарь ЦИК СССР Енукидзе. Я за попытку побега с территории Советского Союза был заключен в тюремную больницу бывшего Николаевского военного госпиталя в Ленинграде. Содержался под стражей один год, после чего был освобожден в 1919 году.

Вопрос: Почему Вы остались в Советском Союзе, а не использовали возможности эмигрировать вместе с Вашей матерью и братом?

Ответ: Потому что ко времени отъезда моей матери и брата в Венгрию я был уже связан работой в Шведской дипломатической миссии. Кроме этого, я был связан так-

же с Английской дипломатической миссией, проводил разведывательную работу в пользу англичан, доставлял им сведения военного и экономического характера о Советском Союзе. Англичане обещали мне после окончания работы в Советском Союзе нелегально отправить меня за кордон.

Вопрос: Когда и кем Вы привлечены для разведывательной работы в пользу англичан?

Ответ: В 1920 году я приехал из Ленинграда в Москву к своей матери. У нее на квартире встретил одного англичанина, который, знакомясь со мной, отрекомендовался Лисмитом – первым секретарем Английского консульства в Москве. Лисмит сообщил мне, что знаком с моей сестрой Екатериной и ее мужем морским офицером. В доказательство он привез рекомендательное письмо от Екатерины.

Уходя от матери, Лисмит пригласил меня навестить его в консульстве, которое помещалось на ул. Воровского. В один из воскресных дней я, вместе с матерью и братом Николаем, отправились в консульство. Лисмит представил меня консулу Ходжону, его заместителю Грову и второму секретарю консульства – морскому офицеру Рейне (или Рейнер, точно фамилии не помню). В этот день англичане давали обед, на который помимо нашей семьи были приглашены семьи бывшего графа Шереметева, Мансуровы, Майндорфы и другие. После обеда я вместе с братом был приглашен в комнату к Рейне покурить.

В начале там было еще несколько англичан, вскоре же я остался один с Рейне. Он начал осведомляться о жизни в Советском Союзе, положении оставшегося титулованного дворянства, размерах голода, охватившего отдельные районы Советского Союза. При этом сообщил, что закордонное общественное мнение все больше поднимается против Советского правительства и что, в связи с этим, необходимо ожидать более интенсивной борьбы со стороны некоторой группы государств против Советской России. Рейне заявил мне, что борьба будет вестись за установление твердого порядка в России и за восстановление прав привилегированных классов. Среди этих разговоров он предложил мне в целях облегчения борьбы с Советским правительством, давать разведывательные материалы им, англичанам. Я принял предложение Рейне и дал свое согласие добывать шпионские и разведывательные материалы англичанам. Тогда же, в консульстве, Рейне предложил мне давать ему материалы: а) об отношении к Советскому правительству различных групп населения. О массовых выступлениях против Советской власти, вооруженных сопротивлениях, брожениях, размерах голода и о состоянии экономики; б) собирать и передавать информацию о воинских частях, вооружениях, дислокациях; в) о наличии военной промышленности, мощности ее, о строительстве новых военных заводов и прочих военных объектах; г) собирать данные о насыщенности крупных городов бывшей России активными антисоветскими элементами, которых можно было бы использовать в борьбе с Советским правительством.

Рейне предупредил меня, чтобы я реже посещал его в консульстве, так как мои частые посещения могли вызвать подозрение у советских разведывательных органов.

Вопрос: Какие материалы шпионского характера Вы передавали через Рейне английской разведке?

Ответ: Содержание всех материалов я уже не помню, так как агентом английской разведки я работаю длительное время. В 1921, в 1922 и 1923 годах я передавал материалы о настроениях того круга людей, где я вращался. Передал материалы о высылках, производившихся советским правительством, подбирал материалы об экономическом состоянии Поволжья, ряда городов, расположенных в центральной части России. В эти же годы я суммировал материалы о голоде на Волге, о его результатах и мероприятиях Советского правительства о ликвидации последствий голода. Периодически я давал сведения о воинских частях, их расположении, вооружениях. Эти сведения мне приходилось добывать через знакомых, служивших в армии, и путем личных наблюдений. В 1927 году, будучи в Воронеже собрал данные о строительстве оборонных заводов: завода синтетического каучука, 18-го авиазавода, завода № 20. Все эти данные мною были переданы английской разведке. Для сбора их я использовал своего приятеля Стомповского, служившего в фотолаборатории завода № 2 синтетического каучука.

Вопрос: Вы не все рассказали следствию о заданиях, полученных Вами от Рейне.

Ответ: Таких поручений Рейне мне не давал. Перед своим отъездом из советского Союза в Англию в 1922 году он связал меня с одним агентом английской разведки, через которого я должен был направлять ему шпионские материалы. Перед отъездом Рейне было условлено, что я должен буду писать закрытые письма на английском языке в адрес сестры Екатерины, проживающей в Англии, вкладывать в эти письма шпионские материалы и вручать их агенту для отправки за кордон.

Вопрос: Назовите фамилию этого агента.

Ответ: Толстая Ольга Константиновна. Бывшая графиня. Теперь она проживает в Москве, на Арбате, по Никольскому переулку. Толстая еще раньше меня была связана с английской разведкой и кроме этого, будучи верующей, поддерживала связи с различными зарубежными сектантскими объединениями – толстовцами, баптистами, квакерами. Связи осуществлялись нелегально, через дипломатических представителей, приезжавших в Советский Союз. Впоследствии, по указанию Толстой, я использовал и другие нелегальные возможности для передачи шпионских материалов английской разведке.

Вопрос: Назовите эти возможности.

Ответ: Через Ольгу Константиновну Толстую я связался с другим агентом английской разведки – Толстой Софьей Андреевной. Толстая Софья Андреевна проживает в Москве, на Арбате, по Никольскому переулку. Бывшая графиня, дочь крупного помещика. Ее ближайшие родные, дядя и брат, находятся где-то в эмиграции. Толстая Софья имеет в Москве обширные связи, давно связана с английской разведкой, и я одно время передавал шпионские материалы за кордон через нее. Толстая связана с бывшими аристократами и представителями придворных кругов, осевших в Москве и имеющих родственников в эмиграции. Используя их для шпионской разведывательной работы, она является одновременно основным связующим звеном, через которое все ее связи ведут нелегальную переписку с эмиграцией.

Вопрос: Вам известны эти связи?

Ответ: Из связей Толстой, которые используются ею для разведывательной работы и, в свою очередь, через нее ведут нелегальную переписку с закордонной эми-

грацией, мне известны: Шереметев Николай Петрович, проживает в г. Москве, скрипач театра Вахтангова, бывший граф, сын крупного помещика. Имеет в эмиграции сестру и зятя – князя Галицына. Шереметев поддерживает нелегальные связи со своей сестрой и зятем через Толстую Софью Андреевну. Эти связи одно время помогала ему осуществлять бывшая графиня Бобринская, до своего отъезда за кордон. Мансурова Цецилия, жена Шереметева. Актриса театра им. Вахтангова. Неоднократно совершала поездки за кордон вместе с театром. Перед поездками собирала сведения у Раевских, Толстых и нелегально переотправляла их за кордон. За границей виделась с матерью Шереметева и другими эмигрантами. Страшкевич Варвара Николаевна, дочь крупных капиталистов из рода купцов Морозовых. Имеет родственников за границей, работает в Афганистанском представительстве в Москве. Проживает на Арбате по Никольскому переулку. Имеет обширные связи с иностранными представительствами в Москве, используется Толстой Софьей для разведывательной работы. Сама также поддерживает нелегальные связи с закордоном. Через Афганское представительство получает различные вещи, газеты, литературу.

Кристи Владимир. Служит в питомнике собаководов в Москве в ОСОАВИАХИМе. Его брат, Кристи Григорий – режиссер оперного московского театра им. Станиславского. Оба – сыновья бывшего Бессарабского губернатора, который в данное время находится в Бессарабии. Поддерживают нелегальные связи с закордоном через Толстую и Глебову, свою мать, проживающую также в Москве. Помимо этого Кристи связаны с латвийским консульством. С кем персонально – мне не известно. Абрикосов Андрей. Артист Большого Реалистического театра в Москве. Родственник одного из бывших крупнейших фабрикантов царской России. В одной из европейских стран имеет родственника – кардинала, с которым через Глебову и Толстую поддерживает нелегальные связи.

Мне известно также, что Абрикосов через них, то есть, Глебову и Толстую, получал большие суммы денег из-за границы. Раевский Александр Александрович. В прошлом помещик. Теперь работает в театре Народного творчества, в оркестре. Живет в Москве по Манильчиковскому переулку. Имеет за границей родственные связи. Жена его – урожденная бывшая баронесса Майндорф Надежда Богдановна. Раевский используется для разведывательной работы Толстой и, в свою очередь, поддерживает нелегальные связи с закордоном через бывшую графиню Бобринскую и Толстую Софью. Глебова Мария Александровна. Мать Кристи Владимира и Григория. Нигде не работает, живет на средства, нелегально доставляемые ей из Чехии и Германии. Проживает в Москве в Полуэктовском переулке. Ее первый муж, бывший губернатор Бессарабии, находится где-то в Румынии. Глебова связана с Толстой. Самостоятельно поддерживает связи с Латвийским и Датским посольствами. Одно время она использовалась мною для передачи шпионских материалов английской разведке. Бобринская Софья Львовна. Бывшая графиня, дочь крупного помещика. До 1925 года проживала в Советском Союзе, вела разведывательную работу в пользу англичан. Использовалась мною для передачи английской разведке шпионских материалов. В 1925 году вышла замуж за англичанина Винтера (неразборчиво – авт.) и вместе с ним выехала в Англию. В данное время с ней поддерживает нелегальные связи Толстая Софья. Данилевская Надежда. Бывшая дворянка. В период Октябрьской ре-

волюции эмигрировала за кордон, проживала где-то в Греции или Румынии. В 1920 году нелегально возвратилась в Советский Союз, якобы для розыска могилы мужа, белогвардейца, убитого красными. Поселившись в Советском Союзе, Данилевская одно время работала в английской миссии, после закрытия миссии жила в квакерском представительстве в Москве. Является доверенным лицом этой миссии. Через Софью Толстую поддерживает нелегальные связи с закордоном. Майндорф Александра Богдановна. Родственница бывших графов Шереметевых. Бывшая помещица, имевшая придворное звание. В свое время была выслана на Соловки, позже служила у англичан на Кавказских концессиях по разработке марганца, была связана с английской разведкой. При помощи Енукидзе выехала в Англию. В данное время поддерживает нелегальные связи с Советским Союзом через Толстую Софью. Со всеми перечисленными лицами я лично знаком. Об их деятельности и нелегальных связях с закордоном мне известно из личных бесед и слов Толстой Софьи, Глебовой и Бобринской Софьи Львовны, через которых я передавал английской разведке шпионские материалы. Последний раз я был в Москве в 1937 году весной. Виделся с Глебовой, Страшкевич, Раевским и Толстой Софьей.

Должен заявить следствию, что деятельность Толстой Софьи не ограничивалась только сбором шпионских материалов и нелегальной перепиской корреспонденции эмигрантам. Толстая длительное время поддерживала связи в Советских правительственных кругах, которые она использовала в интересах разведки, а также отправки за границу семей бывших титулованных дворян.

Вопрос: С кем персонально была связана Толстая из представителей Советского правительства?

Ответ: Я имею в виду бывшего секретаря ЦИК СССР Енукидзе, которого Толстая использовала для разведывательной работы, а также для организации поездок бывших титулованных дворян за кордон и переотправки их семейств за границу. Когда была установлена эта связь, мне точно не известно. Когда я в 1920 году приехал из Ленинграда в Москву, Толстая уже тогда оказывала известное влияние на Енукидзе. В тех кругах, где я вращался, это влияние объясняли тем, что Енукидзе якобы является большим поклонником писателя Толстого, а Софья Толстая выступала в роли основного консультанта жизни и деятельности этого писателя. Однако, это был лишь повод.

Эту связь Толстая широко использовала для разведки, ходатайств и заступничества за титулованных дворян перед Советским правительством. По представлению Толстой Енукидзе дал разрешение на выезд из Советского Союза моей матери, бывшей княгине Голицыной, а также моему брату Николаю и сестре Марии. Таким же образом, по представлению Софьи Толстой Енукидзе разновременно разрешил на выезд за кордон семьям бывших графов – Толстого О.К. и Толстого С.К. Таким же путем выехала семья князей Голицыных. По ходатайству Толстой Енукидзе предоставлял возможность поездки за кордон бывшему князю Трубецкому Владимиру, родственнику графов Бобринских. Трубецкой, побывав некоторое время за кордоном, возвратился обратно в Советский Союз. Помимо перечисленных мною лиц с территории Советского Союза за кордон таким же образом были переправлены семьи бывших графов Шереметевых и целый ряд других титулованных дворян.

Вопрос: Сколько времени работали Вы в английской разведке?

Ответ: В английской разведке я работал до конца 1927 года. Последние данные, которые я передал через Глебову и Толстую, заключали в себе подробное описание оборонного строительства в городе Воронеже. С конца 1927 года связь моя с английской разведкой прекратилась. С Толстой, Глебовой, Страшкевич, Раевским, Абрикосовым, Кристи и другими я периодически встречался во время моих поездок в Москву. В 1932 году я был привлечен турецким консулом в Одессе Зекки-беем и его секретарем Каншиным Владимиром Ивановичем для шпионской работы в пользу польской разведки. Подробные показания о моей разведывательной работе в польской разведке я дам на следующем допросе. Показания записаны с моих слов верно. Мною прочитаны. Голицын-Галич [19].

Кроме упомянутой аристократии на ранних допросах среди родственных связей С.П. Голицына фигурирует целый список лучших фамилий тогдашней России. Это князья Мещерские и Васильчиковы, бароны Офенберги, графы Игнатьевы и Толстые, дворяне Родзянко [20]. Естественно, с таким родственным «багажом» провинциальному артисту скрыться от пролетарской власти было далеко не просто. Увы, из протокола вышеприведенного допроса видно, что не Галич – «арлекин» интересовал органы в первую голову. Основные фигуранты дела – уже расстрелянный к тому времени Авель Енукидзе и Софья Толстая.

Авель Сафронович Енукидзе (1877–1937) – близкий друг Сталина – Каина, секретарь ЦИК, крупный представитель большевистской номенклатуры. Первый из граждан СССР был награжден орденом Ленина. Он – один из авторов печально известного «закона о колосках» 1932 г. В 1934–35 гг. выступал против процесса над Каменевым и Зиновьевым. В апреле 1937 г. арестован и расстрелян. С.П. Голицыну просто-напросто пришлось стать не только жертвой, но и свидетельством правомочности казни партийца, неоправданно заинтересованного в судьбах бывшей российской аристократии, а заодно и в их состояниях. О пристрастии профессионального революционера к роскоши ходили легенды. Недаром одной из его партийных кличек была «Золотая рыбка» [21].

Подвижническая и мученическая судьба любимой внучки Льва Толстого Софьи Андреевны Толстой – ныне национальное достояние всей российской культуры. Дочь одного из младших сыновей Толстого Андрея Львовича (1877–1916) и сестры жены известного толстовца В.Г. Черткова Ольги Константиновны (урожденной Дитерихс), она родилась в 1900 г. 15 июля 1909 г. Лев Толстой написал «Молитву внучке Сонечке»: «Богом велено всем людям одно дело: то, чтобы они любили друг друга. Делу этому надо учиться. А чтобы учиться этому делу, надо первое: не позволять себе думать дурное о ком бы то ни было; второе: не говорить ни о ком дурного; и третье: не делать другому того, чего себе не хочешь. Кто научится этому … узнает самую большую радость на свете – радость любви» [22]. Ее крестной стала бабушка Софья Андреевна. Девочку и назвали в ее честь.

В 1925 г. Софья закончила литературное отделение Государственного института живого слова. В том же году она стала последней (и нелюбимой) женой Сергея Есенина, с которым ей суждено было прожить последние и страшные месяцы его жизни. Весной 1925 г. она писала матери о Есенине: «Я знала, что иду на крест, и шла со-

знательно, потому что ничего в жизни не было жаль. Я хотела жить только для него. Я себя всю отдала ему. Я совсем оглохла и ослепла, и есть только он один …» Позднее Софья Андреевна сделала очень многое для сохранения наследия поэта.

С 1928 г. С.А. Толстая-Есенина работала в Государственном музее Л.Н. Толстого, сначала в качестве научного сотрудника, а затем – ученого секретаря (с 1932). В 1941 г. она становится Директором объединенных толстовских музеев. Именно ей выпало на долю организовать эвакуацию экспонатов дома Толстого, которая была завершена непосредственно перед фашистской оккупацией Ясной Поляны. 13 октября 110 ящиков с экспонатами дома Толстого были отправлены сначала в Москву, а затем в далекий Томск.

24 мая 1942 г. Толстая-Есенина официально, в торжественной обстановке, заново открыла музей в освобожденной Красной Армией Ясной Поляне. Дом Толстого и Литературный музей вновь принимали посетителей.

Директором Государственного музея Л.Н. Толстого в Москве Софья Андреевна оставалась до конца жизни. Умирала внучка Толстого одинокой, больной, затравленной, так и не примиренной с Советской властью … Даже сталинскому режиму не так-то просто было поставить к стенке любимицу Льва Николаевича. Видно, оберегала ее молитва деда. Она умерла в 1957 г. и похоронена на Кочаковском кладбище близ Ясной Поляны.

По делу проходят и другие выдающиеся деятели отечественной культуры. Главным образом, артисты. Андрей Львович Абрикосов (1906–1973) родился в семье симферопольского агронома. Подобно Максиму Горькому в юности бродяжил по Руси. Народный артист СССР (1968), с 1926 г. сотрудник Малого театра в Москве. С 1929 г. – актер Московского передвижного театра, в 1931–37 г.г. – Реалистического театра в Москве. С 1938 г. до последних дней жизни – в театре им. Вахтангова.

В кино впервые сыграл роль Григория Мелехова в экранизации шолоховского «Тихого Дона» (1930) режиссера Ольги Преображенской [23]. Последняя роль в кино – князь Владимир в сказке Александра Птушко «Руслан и Людмила» (1972).

В деле Голицына-Галича странным образом переплелись киносудьбы двух Гришек Мелеховых. Абрикосовского и Мелехова из «Тихого Дона» режиссера Сергея Герасимова в исполнении любимого не одним поколением советских зрителей народного артиста СССР (1981) Петра Глебова.

Петр Петрович Глебов (1915–2000) – сын той самой «английской шпионки» Марии Александровны Глебовой (в первом браке – Кристи, урожденная княжна Михалкова, тетка советского поэта Сергея Владимировича Михалкова, бабка кинорежиссеров Андрона Михалкова-Кончаловского и Никиты Михалкова) и сводный брат братьев Кристи.

О судьбе Марии Александровны Михалковой стоит сказать отдельно. Первым браком она была за мужем за Владимиром Григорьевичем Кристи (1882–1946), сыном Г. И. Кристи, принадлежавшего к роду богатейших бессарабских землевладельцев, что оставил заметный след в истории молдавского виноделия. Его матерью была Мария Николаевна Трубецкая. От брака с Михалковой родилась дочь и трое сыновей. (Самый известный – Григорий Владимирович Кристи, театральный режиссер и педагог, ближайший соратник К.С. Станиславского в последние годы его жизни).

В 1911 г. Кристи, ревнуя свою жену к своему дяде, князю Петру Николаевичу Трубецкому, убил последнего выстрелом из пистолета. Вскоре М.А. Михалкова развелась с ним и вышла замуж за своего кузена и коннозаводчика Петра Владимировича Глебова, от брака с которым и родился будущий народный артист СССР.

Убийца дяди, В.Г. Кристи, жил в Бессарабии. В 1939 г., когда в Румынии установилась королевская диктатура, он, сторонник короля Карла II, стал градоначальником Кишинева. Покинул город в 1940 г. до передачи Румынией Бессарабии Советскому Союзу [24].

В деле Голицына двадцатидвухлетний Петр Глебов еще студент Московской оперно-драматической студии им. Станиславского, которую закончил в 1940 г. [25].

По иронии судьбы натурные съемки киноэпопеи Сергея Герасимова проходили в тех самых местах, что и съемки немого «Тихого Дона» Ольги Преображенской тридцать лет до того [26]. Догадывались ли впоследствии Абрикосов и Глебов о существующем на них «компромате» в провинциальных архивах органов г. Николаева в связи с делом всеми забытого артиста Галича?

Садистская изощренность и одновременное невежество сталинских опричников иногда доходит до анекдотизма. Из дела можно судить, что Цецилия Мансурова, великолепная Мансурова, которую Евгений Вахтангов считал своей лучшей актрисой, первая легендарная Турандот, прирожденная «упрямая принцесса» [27] – якобы представительница дворянского рода Мансуровых [28].

Настоящая фамилия актрисы – Воллерштейн. Цецилия Львовна Мансурова (1897–1976) – народная артистка РСФСР (1943). Окончила юридический факультет Киевского университета, в 1919 г. поступила в студию Евгения Вахтангова. Фамилия «Мансурова» стала ее сценическим псевдонимом по названию Мансуровского переулка в Москве, где находилась студия [29].

Вызывает сомнение именной склад английских резидентов. Проверкой через 2-е Главное Управление КГБ в 1956 г. было установлено, что данными о пребывании в СССР в составе английских дипломатических и других учреждений Лисмита, Грова и Рейне-Рейнера Комитет госбезопасности не располагает. Но обвинительный приговор Голицыну Комитет оставил в силе [30].

Одесский период жизни Голицына продлился пять лет и принес ему новые несчастья. Хотя, как мы говорили выше, Сергей Павлович и был представителем нового вида «человека разумного», выведенного Советами – «человеком убегающим», но, все-таки, был он еще и просто человеком. Тем более, воспитанным в определенной среде, среди определенных вещей и ценностей, как духовных, так и материальных.

В Южной Пальмире он продолжал вести самые широкие знакомства в артистических и культурных кругах, интересовался новинками техники, занимался спортом, в том числе, яхтингом.

На свою беду продолжал интересоваться политикой. По радио (а радио было тогда предметом роскоши) слушал иностранные голоса. Да голоса кого! Да в кружке знакомых из одесской интеллигенции! Предателя Славика и самого Гитлера, на тот момент хотя и тайного, но все-таки «закадычного» друга советского руководства [31].

Следствие припомнит ему одесские «грешки», когда тот станет одним из объектов упоминавшихся уже операций НКВД «Актеры» и «Босфор». Эти операции были

направлены на разгром старой интеллигенции, которая во время гражданской войны стекалась в Одессу со всей России. Многие там и осели. А также на разгром иностранных представительств в Одессе. Приморский вольнодумный воздух Одессы, всегда присущий городу «порто-франко», нужно было отравить, напитать миазмами душегубки.

Над континентом сгущались тучи, надвигалась катастрофа. Кто как ни интеллигенция, первою, должна была чувствовать тектонические изменения, видеть «закат» старой культурной Европы! Думаем, наш герой в списке европейской интеллигенции не лишний.

Из протокола последнего допроса от 4 декабря 1937 г. перед нами предстает другой, совершенно «виртуальный» Голицын. Это уже не тот Голицын, что на предварительных допросах – испуганный, растерянный бывший дворянин со своими сильными и слабыми сторонами, нет, это даже не Джеймс Бонд, это уже какой-то маньяк, политический Джек-потрошитель, наркоман от шпионажа, вернее, не человек уже, а механизм, робот, терминатор. Впрочем, предоставим слово самому документу.

Вопрос: На допросе 23-го ноября Вы показали, что в 1932 году были привлечены секретарем Турецкого консульства в Одессе Каншиным для шпионской работы в пользу польской разведки. Расскажите, при каких обстоятельствах Вы были завербованы.

Ответ: С 1930 по 1935 год, работая актером на Одесской кинофабрике и в Русском театре, я познакомился с рядом новых лиц, среди которых были художники Семенов, Демьяненко и актрисы Гродницкая и Мирато. С Семеновым у меня довольно быстро установились дружеские взаимоотношения, в результате чего мы часто посещали друг друга.

Однажды, будучи в квартире Семенова, я рассматривал находившиеся там эскизы и фотографии конструкций различных машин и объектов заводов, в частности Одесского завода А. Марти. Эти материалы были изготовлены Семеновым и Демьяненко. Как разведчик я определил, что такими материалами могла интересоваться какая-либо разведка. В беседе с Семеновым на эту тему я узнал от него, что материалы изготовлялись ими, Семеновым и Демьяненко, по заданию бывшего секретаря Турецкого консульства в Одессе Каншина. Тогда же Семенов мне сообщил, что эти материалы лично им были переданы Каншину. Некоторое время мы продолжали беседу, в конце которой Семенов под большим секретом рассказал мне о своем сотрудничестве в польской разведке и, что его работой руководит Каншин. В продолжении длительного времени Семенов настоятельно просил меня познакомиться с Каншиным.

С такими же просьбами обращался и Демьяненко. В итоге я дал согласие на это знакомство. После этого Семенов однажды привел Каншина ко мне на квартиру. После состоявшегося знакомства Каншин в качестве знакомого навещал меня, расспрашивал о моих знакомых, прошлой деятельности, политических убеждениях, всесторонне изучал меня. Уходя, он приглашал к себе в гости. Однажды, это было в 1932 году, после нескольких приглашений, я отправился к Каншину на квартиру. Там мы имели продолжительную беседу, во время которой он призывал меня к активной борьбе с Советской властью и предложил работать вместе с ним в пользу «одного

иностранного государства». Впоследствии я узнал, что этим иностранным государством является Польша. Тогда же, на квартире я принял предложение Каншина.

Вопрос: Какие задания шпионского и разведывательного характера получали Вы от Каншина?

Ответ: Каншин мне поручал: подбирать материалы об оборонных заводах и сооружениях в Одессе, а также в других городах, где мне придется бывать по роду свой работы; давать сведения о расположении воинских частей, их вооружении, настроениях и быте красноармейцев, командиров; сведения о состоянии дорог, ведущих к границе, новом дорожном строительстве, транспорте; сведения о состоянии Одесской летной школы, ее составе, материальной части; сведения о размерах недорода, количестве районов, охваченных продовольственными затруднениями и настроениях населения, связанных с этим; данные о военных грузах, направляющихся из Одесского порта. Все эти задания Каншин давал мне разновременно, в виде устных поручений, каждое из которых я был обязан запомнить.

Вопрос: Какие материалы шпионского характера Вы передавали через Каншина польской разведке?

Ответ: За время с 1932 по 1935 год мною переданы Каншину следующие материалы: 1) о миноносцах, отправка которых производилась через Ленинградский порт во Владивосток. Для сбора этих данных я использовал артиста одесского театра Михайлова. Последний имеет родственные связи среди моряков Одесского порта. Муж сестры Михайлова Всеволод Ерофеевич (фамилии его не знаю) служит механиком судов загранплавания одесского порта. Он лично был в команде, которая отправляла миноносцы. Михайлов доставлял мне эти сведения через Всеволода Ерофеевича; 2) кроме сведений о направлении миноносцев во Владивосток, я систематически передавал Каншину материалы о состоянии Одесской летной школы, ее составе и материальной части. Каншин усиленно интересовался моторами и я систематически передавал ему данные о новых конструкциях моторов, продолжительности их работы в воздухе, скорости, высоте и дальности полета, количестве потребного горючего. Передавал также материалы о настроении летного состава школы. Для сбора этих материалов я специально устроился в кружок по изучению авиадела. Моя работа в этом кружке дала мне возможность познакомиться и сблизиться с преподавателем летной школы (фамилии не помню), который руководил кружком и которого я использовал для сбора сведений; 3) в 1933 г. по роду своей работы я был в Воронеже. Свое пребывание там я использовал для сбора материалов о воронежских военных заводах. Данные об этих заводах доставляли мне Докукин и Столповский. Первый работает в Воронеже юрисконсультом в одном из учреждений, Столповский является кинооператором, постоянно проживает в Воронеже. При их помощи я подобрал подробные материалы о производственной мощности завода СК-2, Авиазавода, Паровозоремонтного завода и по прибытии в Одессу вручил их Каншину; 4) в 1933 году Каншин усиленно интересовался размерами продовольственных затруднений на селе и просил меня доставлять документацию этих затруднений. Сбор этого рода материалов не представлял для меня особой трудности. Я использовал артиста Дылевского Виктора, который часто разъезжал по селам, доставлял все нужные мне сведения, которые я и передавал Каншину. Кроме этого мною передан еще целый ряд шпион-

ских материалов и информаций по различным вопросам – о пропускной способности Одесского железнодорожного узла и порта, о настроениях на селе, в городе, о воинских частях, о строительстве различных сооружений и дорог. Моя работа в польской разведке длилась в течение трех лет, то есть, с 1932 по 1935 год. В этот промежуток времени я систематически встречался с Каншиным – или у него на квартире, или же Каншин приходил ко мне домой. Форма передачи материалов была устная. Я по заранее подготовленным заметкам сообщал Каншину все собранные мною данные, Каншин условным шрифтом записывал в свою записную книжку. Все это вручалось Зекки-бею. Как говорил Каншин, Зекки-бей был доволен моей работой и обещал мне подарить золотые часы с браслетом. В конце 1934 года или же в 1935 году Каншин и Семенов были арестованы. Я, опасаясь ареста, решил переменить местожительство и вскоре выехал в Воронеж. Чтобы окончательно запутать следы, через месяц после прибытия в Воронеж, выехал в Курск, где устроился на работу в городской театр.

Вопрос: С кем из агентов польской разведки помимо Каншина Вы были связаны в Одессе?

Ответ: помимо Каншина я был связан с агентами Семеновым (арестован в 1935 году) и Демьяненко (умер). Мне известно, что они вели разведывательную работу по заданию Каншина и подбирали новых лиц для вербовки. Заданий разведывательного характера от них лично я не получал, однако я был в курсе некоторых материалов, которые передавались Каншину Семеновым и Демьяненко для передачи Зекки-бею. Со слов Семенова мне известно, что он подготовил и передал подробные данные о Днепропетровском гарнизоне, его численности, технической оснащенности, противовоздушной обороне. Эти материалы Семеновым были подготовлены во время отбывания им воинской службы в г. Днепропетровске.

Вопрос: Известны ли Вам люди, которые при посредстве Семенова и Демьяненко были привлечены Каншиным для работы в пользу польской разведки?

Ответ: Мне известно несколько лиц, которые при посредстве Демьяненко и особенно Семенова были привлечены Каншиным для шпионской работы. В Одессе у Каншина была явочная квартира, которую содержала актриса Мирато Янина Казимировна. В этой квартире я лично несколько раз встречался с Каншиным, где передавал ему шпионские материалы. При посредстве Семенова Каншиным через квартиру Мирато были обработаны и привлечены для разведывательной работы в пользу польской разведки: 1. Гродницкая Кира (она же Клавдия и Жанна) актриса Русского театра, проживала в Одессе по ул.. Гоголя. Гродницкая оказывала большие услуги и хорошо оплачивалась Зекки-беем. 2. Де Рибас. Постоянно проживает в Одессе, преподает историю в одном из учебных заведений города. В прошлом граф. 3. Цомакион. Около 45 лет. Постоянно проживает в Одессе, профессор медицины. 4. Ермичей Иван Дмитриевич. Около 40 лет. Актер Колхозного театра, родственник Мирато, постоянно проживает в Одессе. 5. Гасаненко Зинаида Яковлевна. Около 25 лет, актриса, постоянно проживает в Одессе по Воронцовскому переулку в доме № 3, квартира 8. До переезда в Одессу работала в Казани. 6. Михайлов Павел Васильевич. 30-ти лет, артист, постоянно проживает в Одессе. До переезда в Одессу работал в Казани. Эти лица по заданию Каншина проводили шпионскую работу. С ними я разновременно встречался в доме Мирато. Здесь же происходили свидания их с Каншиным.

Вопрос: В каких разведках Вы еще работаете?

Ответ: Кроме английской и польской в других разведках я не работал и не работаю!

Вопрос: Мы Вам не верим. Следствию известно, что Вы, проживая в Одессе, были связаны с представителями и других разведок. Говорите правду.

Ответ: Я ничего не намерен скрывать от следствия. Действительно, проживая в Одессе, я в 1932 году познакомился с Загорским-Лукашевкером, который проводил разведывательную работу в пользу итальянской разведки. Должен оговориться, мои отношения с Загорским-Лукашевкером сложились на почве взаимной дружбы. Никаких заданий разведывательного характера он мне не давал и по этому вопросу со мной не говорил.

Вопрос: Кто такой Загорский-Лукашевкер и что Вам известно о его шпионской работе в пользу итальянской разведки?

Ответ: К моменту моего знакомства Загорский-Лукашевкер Борис Григорьевич работал в г. Киеве на кинофабрике. Часто приезжал в Одессу и посещал дом № 17 по Софиевской улице, где я проживал. С его слов мне известно, что он получил образование за границей. Отец его был крупным одесским финансистом. До революции Загорский-Лукашевкер разъезжал по Западной Европе. Был в Бельгии, Швейцарии, Италии, Германии, Франции. В 1918 году нелегально вернулся из-за границы в Советский Союз, в Ленинград, откуда перебежал к белым в Одессу. Во время отступления белых из Одессы со своим братом бежал за границу и находился в Италии. Загорский-Лукашевкер снова нелегально перебрался в Советский Союз, кажется, в 1922 году и с того времени проживал в Киеве, Одессе и других городах. Характер разведывательной работы, которую проводит Загорский-Лукашевкер мне не известны, известны только его шпионские связи.

Вопрос: Назовите эти связи.

Ответ: Со слов самого Загорского-Лукашевкера мне известно, что он через одно лицо, проживающее в Одессе (фамилии этого лица он мне не назвал), поддерживает связи с итальянским консулом в Одессе. Помимо этого, в 1933 и 1934 годах к нему из-за кордона под видом иностранных туристок приезжали шпионки – эстонка Филин и итальянка, фамилию которой я забыл. Загорский-Лукашевкер был заранее осведомлен об их приезде и за несколько дней до их появления в Одессе выезжал из Киева в Одессу, где и встречался с ними. При этих встречах приезжавшие вручали ему крупные суммы денег в иностранной валюте (доллары). Для связи с итальянской разведкой Загорский-Лукашевкер использовал также прибытие в Одесский порт торговых судов итальянского общества «Ллойд-Трестино». Встречи с агентами, прибывшими на этих судах в Одессу, организовывались следующим образом. В Одессе существовал торгсиновский бар для иностранцев-моряков, где кельнершами-переводчицами были Яня, Мэри и Гида. Все они выдавали себя за политэмигранток. Яня – полька, Мэри – еврейка из Египта, Гида – чешка. Все они проживали по ул. Короленко № 17. Загорский-Лукашевкер близко сошелся с этими девушками. По его требованию они приглашали к себе на квартиру итальянских моряков. В этой же квартире происходили свидания Загорского-Лукашевкера с агентами итальянской разведки, прибывшими под видом моряков на торговых судах общества «Ллойд-Трестино». Проживая

в Киеве, Загорский-Лукашевкер к моменту прибытия итальянских пароходов всегда приезжал в Одессу. В Одессе Загорский-Лукашевкер использовал для разведывательной работы артиста Коваля-Самборского Ивана Ивановича, который в 1925 году выезжал в Германию и возвратился в СССР в 1930 году. Дьяконову Ольгу Николаевну, которая постоянно проживает в Одессе, актриса, имеет какие-то связи с закордоном. Шапсиса, бывшего завгаражом «интуриста», который постоянно проживал в Одессе, несколько раз бывал за кордоном. Врухеса, работника Союзкино, который постоянно проживает в Одессе, имеет родителей в Польше. Мне известно, что родители Врухеса имеют мануфактурную фабрику и высылали Врухесу крупные суммы денег.

Вопрос: Вы показали следствию, что Загорский-Лукашевкер по вопросу разведывательной работы с Вами не говорил. Откуда Вам известно, что он проводил разведывательную работу в пользу итальянской разведки?

Ответ: Я старый разведчик! (sic! – авт.) Длительное время работал у англичан и поляков. Хотя мне Загорский-Лукашевкер прямо и не говорил о его разведывательной работе, я знал о ней по следующим причинам. Сам Загорский-Лукашевкер сообщил мне о своих нелегальных связях через одно лицо, проживающее в Одессе с итальянским консулом. Остальные связи Загорского-Лукашевкера полностью подтвердили мои выводы о том, что Загорский-Лукашевкер – шпион. Мои подозрения подтвердил однажды Каншин. На одном из свиданий Каншин, беседуя об отдельных лицах, затронул и Загорского-Лукашевкера. Тогда же Каншин мне сказал, что Загорский-Лукашенкер ведет разведывательную работу, однако ведет в ней самостоятельную линию и представляет «интересы» другой державы. Из связей Загорского-Лукашевкера мне было достаточно понятно, что он работал в итальянской разведке. Показания записаны верно и мною прочитаны. Галич – Голицын [32].

Так «это» делалось в Одессе …

Когда читаешь расстрельное дело № 2789, читаешь долго, дотошно, особенно если читаешь ночью и всему веришь, веришь, что всюду – враги и шпионы, в определенный момент на читателя накатывает какой-то морок … и затем просветление. А какие такие сокровища, какие истины, какие секреты построения светлого будущего прятали от града и мира Советы? Да одни и те же – что в 1923-м, что в 1933-м. О настроениях, брожениях, выступлениях против властей, вооруженном сопротивлении, голоде, милитаризированной экономике, политических репрессиях … нет, нельзя верить перевернутому социуму. Это как булгаковский сеанс черной магии с последующим разоблачением. Ну а сейчас, в нашем XXI веке, если подбросить вдруг какую-нибудь подлую идейку – национальную, расовую, религиозную, техногенную, партийную, – мы выстоим, удержимся, не сорвемся туда, в «век-волкодав»? XX-й от Рождества Христова? Первый от Рождества Христова? В век Сталина, Гитлера, Нерона.

Странное дело, но список фигурантов протокола допроса про «одесский» шпионаж от 4 декабря значительно поредел в отличие от предварительных допросов. Многих УНКВД даже не побеспокоил и, судя по реабилитационным документам 1956 г., на то время они спокойно проживали в Одессе или вообще не значились в архивном учете местной ГБ [33]. Некоторые отделались легким испугом, некоторые получили различные сроки. Появились и новые персонажи. Например, фарсовые «злодейки»

и «женщины-вамп» Яня, Мэри и Гида, в реальность которых трудно поверить. Они пригодны разве что для пародии на чеховских «Трех сестер». А кое-кто на последнем допросе приобрел несвойственные ему функции.

Так в обширном списке артистов, режиссеров, работников кино, слушавших иностранное радио в компании с Голицыным, значится работник Киевской кинофабрики Б.Г. Загорский-Лукашевкер [34]. В последующих документах он – итальянский шпион [35].

Из документов 1950-х г.г. вскрывается, что Загорский-Лукашевкер для органов не представлял интереса и не был опасен [36]. Слушал радио и шурин Голицына, брат его бывшей жены, актрисы Нового ленинградского театра Неонилы Иващенко, Николай Иванович Иващенко, украинский советский артист балета, заслуженный артист УССР (1949). В 1924–27 г.г. он учился в Одесском музыкально-драматическом училище у профессора В.И. Преснякова. С 1926 г. работал в Одесском театре оперы и балета. С 1935 г. – солист Киевского театра оперы и балета им. Шевченко. Один из исполнителей партии Степана в украинском балете «Лилея» К.Ф. Данькевича, исполнитель украинских народных танцев [37]. На последнем допросе Иващенко не упоминается.

Не упоминается и кинорежиссер Мирон Львович Белинский (1904–1966), заслуженный деятель искусств Молдавии (1948). Он закончил операторский факультет Одесского государственного техникума кинематографии (1928). Работал на Киевской (1928–1932) и Одесской (1932–1942) студиях художественных фильмов. Поставил ленты «Двое», «Трансбалт», «Генеральная репетиция», «Казнь», «Застава у Чертова брода», «Старая крепость» [38].

А вот Иван Иванович Коваль-Самборский, один из популярнейших артистов немого кино, секс-символ зрителей поколения 20-х годов, из любопытствующего радиослушателя превратился в агента пресловутого Загорского-Лукашевкера.

И.И. Коваль-Самборский (1893–1962) – заслуженный артист Киргизии (1944). Работал в театре Мейерхольда (1922–1923). Начал сниматься в кино с 1924 г. Первая роль – Андрей в фильме «Его призыв». Снялся в некогда знаменитых фильмах «Мисс Менд», «Мать», «Сорок первый», «Человек из ресторана». В 1927 г. уехал в Германию, где продолжал сниматься. Возвратился в СССР в 1932 г. В 1938 г. был незаконно репрессирован. «Я убежал от фашистов в СССР, а нужно было драпать в Париж», – говаривал артист. После реабилитации снялся в фильмах «Поэт», «Гуттаперчевый мальчик», «Коммунист», «Шторм». Снимался у режиссера М.Л. Белинского в фильме «Застава у Чертова брода» [40].

С 1925 по 1935 г. г. в Одессе работало Турецкое консульство. Вероятно, консульство занималось и разведывательной деятельностью как любое дипломатическое представительство в любой стране. Бессменным вице-консулом в Одессе был Зекки Джамиль-бей [41], не без участия которого в 1926 г. с целью знакомства и укрепления культурных связей между обеими странами на Одесской киностудии был снят художественный фильм «Спартак».

Как уже отмечалось, на тот час Одесская кинофабрика была одной из лучших в стране. Одесса еще не растеряла свой художественный потенциал, когда в годы гражданской войны в город стекались творческие кадры со всех концов гибнущей империи.

«Спартак» снимали с голливудским размахом. Средств не жалели. Фильм поставил турецкий режиссер Мухсин-бей, а музыку написал Арам Хачатурян. Через тридцать лет она легла в основу одноименного балета композитора. В советском киноведении фильм имеет разгромную оценку, так как на первом плане была показана не борьба классов, а любовная интрига между предводителем рабов и женой римского диктатора Суллы [42].

Возможно, со съемок фильма и завязались самые теплые отношения между турецким вице-консулом и кинотеатральной общественностью Одессы. Через секретаря консульства В.И. Каншина он познакомился с молодой красавицей, начинающей актрисой Кирой Гродницкой, которая стала его увлечением.

После дискредитации и закрытия консульства в 1935 г. В.И. Каншин стал фигурантом агентурного дела «Гарем». Дальнейшая судьба бывшего секретаря консульства понятна, хотя в протоколах служебного осмотра 1950-х гг. в связи с попыткой реабилитации С.П. Голицына имеются разночтения. В одном месте указывается, что Каншин был заключен в исправтрудлагерь сроком на три года [43], в другом месте, что Каншин приговорен к ВМН [44]. В этих же документах указывается и на недоказуемость вины осужденного.

В 1935 г. был арестован и расстрелян мл. командир 3-го радиобатальона УВО Павел Феодосьевич Семенов, якобы за связи с Каншиным, которому передавал сведения шпионского характера в пользу турецкой разведки. В своей шпионской деятельности П.Ф. Семенов полностью сознался [45].

В документах уже новой, послесталинской эпохи, про Гродницкую безапелляционно говорится, что она – «женщина легкого поведения». Документы противоречат сами себе. Там же подчеркивается, что, имея роман с турецким вице-консулом, молодая актриса «пыталась оформить с ним брак и уехать в Турцию». Высылка последнего помешала предприятию.

Коренная одесситка Кира Иустиновна Гродницкая была арестована 27 августа 1937 г. и 4 декабря 1937 г. в возрасте двадцати шести лет приговорена тройкой УНКВД Одесской области к ВМН. Приговор приведен в исполнение 5 декабря 1937 г. На допросах вела себя мужественно. Своей вины так и не признала [46].

Трагически сложилась судьба бесспорной «кинозвезды» Янины Мирато, на фильмы с участием которой валом валила экзальтированная толпа поклонников эпохи «великого немого». В Сети имя Янины Мирато можно прочесть на всех основных европейских языках, даже на арабском. Нельзя увидеть ее фотоизображения. На сайте «Советские киноактрисы», кроме имени, нет ни постера, ни биографической справки. Среди ярких фотопортретов сотен кинокрасавиц эта зияющая пустота ошеломляет.

Янина Каземировна Мирато родилась в Варшаве в 1898 г. По национальности – полька. Дебютировала на киноэкране еще до революции. В 1916 г. вышли три фильма режиссера Евгения Бауэра с ее участием – мистическая «фильма» «Загадочный мир» и жестокие мелодрамы «Лунная красавица» и «Нелли Раинцева». Фильмы не сохранились. В «Лунной красавице» Янина Мирато впервые встретилась со своей партнершей Верой Холодной. Интересно, соперничали «кинодивы» или дружили? В 1918 г. она сыграла главную роль в фильме режиссера Евгения Славинского «Ка-

тастрофа власти», снялась в фильме Никандра Туркина «Не для денег родившийся». Партнерами актрисы по фильму стали футуристы Давид Бурлюк и Владимир Маяковский.

В. Маяковский написал и сценарий, о котором поэт позднее вспоминал: «2-й и 3-й сценарии – «Барышня и хулиган» и «Не для денег родившийся» – сентиментальная заказная ерунда, переделка с «Учительницы рабочих» и «Мартина Идена». Ерунда не тем, что хуже других, а что не лучше. Ставилась в 18 году фирмой «Нептун». Режиссер, декоратор, артисты и все другие делали все, чтобы лишить вещи какого бы то ни было интереса» [47].

В том же, 1918 г. актриса познала настоящую славу, когда снялась в фильме трех режиссеров – Петра Чардынина, Чеслава Сабинского и Вячеслава Висковского «Молчи, грусть … молчи». Второе название фильма – «Сказка любви дорогой». Почти 38-ми минутная лента стала культовой. Пожалуй, это первый российский фильм, обошедший экраны Европы и Америки. Здесь партнершей Мирато вновь стала Вера Холодная. Современная аннотация гласит: «Артистка Пола, оставившая цирк по инвалидности мужа-акробата, уходит из семьи к богатому человеку, предложившему бросить к ее ногам недвижимость и сердце. Замечательное исследование пороков предреволюционного общества, где представлены «хозяева жизни» – крупные собственники, манипулирующие не только капиталами, но и человеческими судьбами». Фильм сохранился не полностью, он сберегается в синематеках мира.

На экране партнерами Янины Мирато кроме Веры Холодной были «звезды» немого российского кино – Зоя Баранцевич, Маргарита Кибальчич, Владимир Максимов, Осип Рунич, многие другие.

В 1920-е годы Я.К. Мирато сделала многое для пропаганды в Одессе польской культуры. В 1930 г. в городе открылся новый театр – театр для детей. Дебютным спектаклем стал «Фриц Бауэр» в постановке Наталии Сац [48]. Педагогом и вторым художественным руководителем театра была приглашена ведущая актриса «Молодого театра» Леся Курбаса и соратница режиссера София Адриановна Мануйлович, на тот период актриса Одесского музыкально-драматического театра, которым руководил тоже «курбасовец» В.С. Василько [49].

Янину Мирато также приняли на должность режиссера во вновь созданном детском театре. Проработала в нем она вплоть до ареста 12 августа 1937 г. Правда, в 1933 г. ненадолго выезжала в Жмеринку, где организовала и возглавила театр кукол. Эту поездку НКВД характеризует следующим образом: «Находясь в Жмеринке, Мирато собрала данные о количестве полков Красной армии, политико-моральном состоянии личного состава, количестве и настроениях поляков …» [50].

Когда в 1937 г. в Николаеве был арестован Голицын, София Мануйлович возглавляла уже николаевский Театр юного зрителя. Естественно, они были знакомы. Вот так сталинская ГБ одной удавкой повязала судьбы десятков и десятков людей.

В протоколе осмотра по делу Мирато Я.К., проживавшей в г. Одессе по Малому переулку № 4, который был составлен в 1956 г., читаем: «На допросах 16, 26 августа и 11 сентября 1937 года Мирато призналась в том, что являлась участницей польской националистической организации «ПОВ», которая вела подготовку к вооруженному свержению советской власти … Показаний других лиц и свидетелей в деле Мирато

нет … Решением НКВД СССР и прокурора Союза СССР Мирато Я.К. в особом порядке осуждена к ВМН. 19.09.1937 года Мирато расстреляна» [51].

Нужно добавить, что ни в показаниях Каншина, ни в показаниях Гродницкой, ни в показаниях Мирато имени Сергея Голицына не упоминается. В Списках жертв по сведениям Одесского академического центра о Гродницкой и Мирато скупые сведения – дата и место рождения, приговор, дата исполнения приговора [52].

Тяжкие предчувствия привез с собою в Николаев артист Галич. Впрочем, этот период жизни не очень интересовал местные органы. Ведь артист в силу профессиональных обязанностей всегда был на виду и под рукой.

Был ли артист Галич артистом даровитым? О том уже никто не расскажет. Зрителей, видевших его на сцене в Николаеве, не осталось. Но то, что профессиональный режиссер Луккер, принимая николаевский театр, пригласил из Курска в качестве единомышленника именно его, говорит о многом. Во время первого допроса на вопрос следователя «с кем Вы поддерживали связь в Николаеве?», Голицын назвал режиссера Луккера и двух артистов – Александра Викторовича Ратомского и Льва Николаевича Розина. Да, николаевский круг общения Голицына значительно сузился.

Третий сезон 1936–37 г. г. Николаевский русский драматический театр открывал 1 октября спектаклем «Любовь Яровая» Тренева в постановке нового худрука Луккера. Роль Ярового исполнял А.В. Ратомский, чиновника Фольгина – Л.Н. Розин.

В то время местная пресса внимательно и почти трепетно следила за делами первого стационарного театра в Николаеве. Рецензии давались на каждый спектакль, часто печатались интервью с работниками театра. Неизменным летописцем начинающего театра и автором рецензий был журналист Касьян Федулов (1899–1985).

Его рецензии – продукт своего времени, где художественную критику порой не отличить от политического доноса. Вот что писал критик о луккеровском дебюте: «Постава режисера Л. Луккера була б цілком вдалою, як би не одна хиба. На нашу думку, треба розглядати як непотрібний прийом – досить таки тривалий молебень з виконанням „Спаси, Господи», цілком непотрібною сценою є також виконання хором царського гімну (цілком!) ...» [53].

Основной критерий Касьяна Федулова – «бракує» или «не бракує» произведению социальности. Следующей постановке Л.В. Луккера – «Анне Карениной» – социальности «бракувало». Режиссер воплотил мелодраму, а главной сценой спектакля стала душещипательная сцена встречи Анны с сыном Сережей.

Луккеровская «Анна Каренина» вошла вехой в историю Николаевского художественного русского драматического театра, она давно считается хрестоматийной. Хотя не сохранилось ни афиш, ни программок постановки, театроведы знают исполнителей всех главных ролей. Анну играла легендарная Надежда Ивановна Огонь-Догановская, Сережу – травести Нина Ходусова. Никто никогда не называл, кто же играл Вронского. Вронского играл артист Галич.

Федулов писал: «Не зовсім виразний образ Вронського (актор Галіч)). Йому бракує темпераменту для його видатної ролі і більшого блиску манер. Проте, цілком вдалим треба вважати монолог перед пострілом ...» (Вероятно, имеется ввиду попытка самоубийства Вронского во время родов Анны) [54]. Пожелание критика, выросшего в пролетарской среде, «блиска манер» потомственному аристократу говорит о том,

что в Николаеве Галич вел иной образ жизни, он стал скрытным, не вступал в лишние контакты. О его происхождении знали только в театре и то немногие – Луккер, Ратомский, Розин.

В связи с арестом Голицына в тот роковой для него четверг 2 сентября 1937 г. на допрос в НКВД вызывались художественный руководитель театра Л.В. Луккер и директор театра М.Е. Крайман. Луккер – 17 сентября, Крайман – 19-го. Протоколы их допросов очень лаконичны.

Луккер отделался тем, что главным грехом коллеги Галича назвал наличие денег у последнего. (Голицын не скрывал – через Торгсин он получал частые посылки и валютные переводы от родственников из-за границы. Кстати, последний торгсиновский магазин в Николаевском порту был упразднен 31 декабря 1935 г.) [55]. Луккер тут же добавил, что Галич никогда не скаредничал и охотно давал в долг нищенствующей актерской братии.

Рассказывая о деле № 2789 Голицына-Галича, мы из этических соображений опускаем детали, характеризующие интимные стороны жизни героя, его взаимоотношения с женщинами. Признаемся, что Голицын не был ни аскетом, ни ханжой, ни чистоплюем. Он был мужчина как мужчина. Но одну цитату из показаний Луккера нельзя опустить, без нее исчезнет яркая деталь в характеристике методов работы «гэбистов».

Луккера и Краймана допрашивал тот же следователь Лебедев, что и Голицына. На вопрос о поведении бывшего коллеги, Луккер ответил: «Поведение Галича за время его работы в театре можно охарактеризовать как хвастовство при работницах театра – девушках, которых он обещал одеть в заграничные наряды с целью привлечения их на свою сторону …»

Позже следователь перед словом «хвастовство» жульнически вписал «антисоветское хвастовство». Нелепица стала еще нелепее. Подтасовка видна невооруженным глазом. Даже для следователя было очевидным, что ухаживание за девушками «на вышку» явно не тянет [56].

В Бахрушинском театральном музее в Москве хранится личный фонд Л.В. Луккера. Можно сказать без преувеличения, что копия допроса режиссера из николаевского дела Голицына – Галича значительно обогатила бы столичное собрание.

Представьте ужас двадцатишестилетнего директора Краймана, отца полуторагодовалой дочери, когда тот получил повестку на допрос в НКВД в связи с арестом подчиненного работника. Допрос состоялся на два дня позже допроса худрука. Можно сказать, что последний совершил подвиг. Невзирая на саму собой разумеющуюся «подписку о неразглашении», он предупредил директора обо всем. На допросе тот слово в слово повторил показания предшественника [57]. Возможно, предупредил Луккер и других работников театра.

Зимой 1937 г. театр готовился к юбилею со дня смерти Пушкина. 11 февраля состоялась премьера инсценизации повести «Дубровский» в постановке Луккера. Касьян Федулов не задержался с рецензией: «Дружно розіграли сцену в суді актори Жилін (засідатель Шабаткін), Бєлослюдов (член суду), Розін (секретар), Галіч (черговий засідатель). Але їм дещо шкодувала зайва карикатурність. Не варто вдаватися в шаржування, що робить спектакль схожим з аматорським» [58].

Это было вторым и последним упоминанием Галича в николаевской прессе. И тут критик оказался излишне строг. Вероятно, актеры, как это часто бывает, не удовлетворенные эпизодичностью пребывания на сцене, решили, что говорится, «потянуть одеяло на себя», разыграть интермедию, подурачиться, поимпровизировать. Этот эпизод доказывает, что у бывшего князя все-таки были артистические задатки, он недаром избрал профессию лицедея. Ведь жизнь – игра. Тем паче, его собственная.

6 мая 1937 г. театр завершал сезон. Потом следовали гастроли Сумы–Одесса. За семь месяцев театр выпустил 11 премьер. «Анна Каренина» шла 23 раза. Ее посмотрело 18 тыс. 944 зрителя [59].

Тем временем «охота на ведьм» в Николаеве шла полным ходом. В июне в газете «Шлях індустріалізації» появились стихи молодого ассистента кафедры языка и литературы Николаевского института народного образования Василия Малагуши:

Ми відповіли банді шпіонажу.
Вона на голову розгромлена в бою
І коли треба буде, ми покажем
Всю силу грізну бойову свою [60].

2 октября того же года В. Малагуша был арестован как «участник антисоветской националистической организации» [61]. Ему пришлось пройти все круги ГУЛАГовского ада и в возрасте девяносто лет выпустить первую и единственную книжечку стихов, где есть строки, которые можно назвать истинной эпитафией его «потерянному» поколению:

И вздрогнет душа, только струны тронь …
И в сердце войдет теплота.
Кому – вечная память,
Кому – вечный огонь,
Кому – вечная мерзлота [62].

В августе газета пестрела передовицами с говорящими за себя названиями – «Про підривну діяльність фашистських розвідок в СРСР і завданнях боротьби з нею».

Новый сезон театр открывал 23 сентября. Уже без Галича. Артист был рядом, всего в двух кварталах от театра, в двух кварталах от собственной квартиры, но недосягаем, словно замурован в вечную мерзлоту.

Премьерный репертуар текущего сезона состоял из следующих пьес – „19-й год» Прута, «Очная ставка» братьев Тур и Шейнина («Ця п'єса про пильність. Актори змальовують в надзвичайно цікавій за інтригою п’єсі складну і відповідальну роботу органів НКВД в боротьбі з іноземним шпигунством», – мнение М. Фамилиант, зав. литературной частью театра; такая должность появилась в штатном расписании в новом сезоне), «Земля» Вирты, «Лес шумит» Пермяка и подобных образчиков «социалистического реализма». Театр работал. Выпускал премьеру за премьерой. Но странное дело! – с сентября по декабрь в газетах ни одной рецензии. Отработав сезон, Леонид Луккер покидает театр.

По истории николаевского театра написана единственная монография «Театр города корабелов». Ее автор – киевский театровед и кандидат филологии Ирина Давы-

дова. Монография имеет как свои достоинства, так и недостатки. Нельзя согласиться с мнением театроведа о причинах ухода Луккера из театра. Творческие проблемы, которые называет автор, здесь ни при чем. И пасквиль «Луккер остался в стороне», напечатанный в газете «Советское искусство» 23 ноября 1937 г. санкционирован не зрителями, а «гэбистами» [64]. Да и сама концепция исследования И. Давыдовой – «от победы к победе» – выдержана в «лучших» традициях советского мифотворчества. Русский театр в Николаеве – дитя «страшных лет России». На его сцене, как и на сцене всей страны «победившего социализма», разыгрывалась бесконечная древнеримская трагедия Луция Аннея Сенеки.

По известным причинам имя артиста Галича практически не было известно ни театроведам, ни работникам Николаевского художественного русского драматического театра, ни, тем более, широкой театральной общественности. В «перестройку» в местной бульварной газете появилась небольшая заметка «Дело князя Голицына» журналиста В. Чунихина, явно знакомого с делом № 2789, хотя оно в то время и было под «семью печатями». Статья написана с привкусом неуместной сенсационности и проиллюстрирована возможной фотомистификацией «Князь Голицын незадолго до казни. В СССР публикуется впервые», на которой романтический красавец с чайльд-гарольдовским взглядом позирует за решеткой [65]. В первом энциклопедическом словаре «Николаевцы» Голицыну-Галичу посвящена биографическая статья всего в несколько строк [66]. Вот, пожалуй, и все.

Смеем надеяться, что наш скромный труд восполнит пробел. За те два месяца, пока велась работа над статьей, автор настолько сжился с трагедиями десятков людей, что кровоточат в деле № 2789, людей, о существовании которых автор не знал или знал несколько тривиальностей, что, готовясь поставить точку, он продолжает переживать шок, катарсис, очищение трагедией.

20 января, то есть день расстрела С.П. Голицына, станет для меня теперь особым днем. Каким? Не знаю. Но не таким как все. Театр – загадочная, ни с чем не сравнимая планета. По собственному опыту знаю, какое это жуткое ощущение – обнаружить себя ночью в темноте пустого зрительного зала, с распахнутой сценой, готовой к завтрашнему спектаклю. Тогда кажется, что все герои, некогда прожившие жизни на этих подмостках, оживают. И шепчутся. В кулисах, в партере, в колосниках … У каждого театра – свой «скелет в шкафу», вернее, свой «призрак оперы».

Николаевскому художественному русскому драматическому театру около 130 лет. Его подмостки слышали пульс таких гениев как Комиссаржевская, Шаляпин, Мейерхольд, украинские корифеи. Слышали они пульс и скромных тружеников сцены подобных Галичу. Тени десятков, сотен актеров продолжают жить на этой сцене. Порою, подобно тени отца Гамлета, взывая о возмездии. Не учредить ли 20 января днем Памяти, днем поминовения усопших артистов?

Император Нерон скуки ради сжег Рим. Сжег, а в поджоге обвинил малочисленных сектантов-христиан. У большевизма задачи были глобальнее. Большевизму необходимо было поджечь всю страну, мир, бросить в топку проклятый человеческий материал, доставшийся в наследство, и в горниле том выплавить нового «гомункулуса», банального как болванка, послушного как винтик – «человека социалистического». Эксперимент удался отчасти. Мы пережили это. Не оттуда ли наши сегодняш-

ние проблемы – демографические, национальные, экономические, экологические, социальные, культурные, политические? Все просто как яйцо. Quo vadis? Камо грядеши? Куда идем?

1. Державний архів Миколаївської області (далі - ДАМО). – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219.
2. Брокгауз-Ефрон. Энциклопедический словарь. – Т. IX. – С. 47.
3. http: // mar. sro region.ru/
4. Брокгауз-Ефрон. Энциклопедический словарь. – Т. XIX. – С. 230.
5. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 5.
6. http: // mar. sro region.ru/
7. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 7–16.
8. Там само. – Арк. 9.
9. Там само. – Арк. 104.
10. Там само. – Арк. 2.
11. Там само. – Арк. 4.
12. Там само. – Арк. 6–74.
13. Там само. – Арк. 76–115.
14. Там само. – Арк. 116–120.
15. Там само. – Арк. 119.
16. Там само. – Арк. 72.
17. Там само. – Арк. 73.
18. Там само. – Арк. 74.
19. Там само. – Арк. 35–50.
20. Там само. – Арк. 14.
21. Деятели СССР и революционного движения России. Энциклопедический словарь Гранат. – М. – 1989. – С. 415-416.
22. Последняя жена Есенина. Письма С.А. Толстой-Есениной. *Публикация С.В. Шумихина.* – М. – Новый мир. – № 9. – 1995.
23. Театральная энциклопедия. – М. – Т. 1. – 1961. – С. 30.
24. http://v-g-d.ru/K/
25. Кино: Энциклопедический словарь. – М. – 1981. – С. 97.
26. История советского кино. – М. – Искусство. – Т. 1. – С. 446.
27. Смирнов-Несвицкий Ю. Вахтангов. – Л. – Искусство. – 1987. – С. 218.
28. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 39, 44.
29. Театральная энциклопедия. – М. – Т.III. – 1964. – С. 678.
30. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 39, 44.
31. Там само. – арк. 19–20.
32. Там само. – арк. 51–65.
33. Там само. – арк. 88–89.
34. Там само. – арк. 19.
35. Там само. – арк. 60-65.
36. Там само. – арк. 88-89.
37. Театральная энциклопедия. – М. – Т. III. – 1964. – С. 840.
38. Капельгородська Н, Глущенко Є, Синько О. Кіномистецтво України в біографіях. Кінодовідник. – К. – АВДІ. – 2004. – С. – 64.
39. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 19, 63.
40. Кинословарь в двух томах. – М. – Т. I. – 1977. – С. 789.

41. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 88.
42. История советского кино. – М. – Искусство. – Т. I. – С. 583.
43. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 93.
44. Там само. – Арк. – 88.
45. Там само. – Арк. – 89–90.
46. Там само. – Арк. – 91–92.
47. Маяковский В.В. – Собр. соч. в 8-ми томах. – Т. 7. – М. – Правда. – 1968. – С. 351.
48. Театральная энциклопедия. – М. – Т. V. – 1965. – С. 140.
49. Молодий театр. Ґенеза. Завдання. Шляхи. – К. – Мистецтво. – 1991. – С. 203–205.
50. ДАМО. – Ф.Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 100.
51. Там само. – Арк. 99–100.
52. http://lists.memo.ru/
53. Шлях індустріалізації. – 1936. – 4 жовтня.
54. Шлях індустріалізації. – 1936. – 21 жовтня.
55. Шлях індустріалізації. – 1936. – 4 жовтня.
56. ДАМО. – Ф. – Р. 5859. – Оп. 2. – Спр. 1219. – Арк. 66–67.
57. Там само. – Арк. 68-69.
58. Шлях індустріалізації. – 1937. – 15 лютого.
59. Шлях індустріалізації. – 1937. – 4 травня.
60. Шлях індустріалізації. – 1937. – 24 червня.
61. Літературна Миколаївщина в особах. Бібліографіч. покажчик. – Миколаїв. – 2001. – С. 57.
62. Малагуша В. Сага о вечной мерзлоте. Стихи. – Мн. – 2003.
63. Шлях індустріалізації. – 1937. – 23 вересня.
64. Давыдова И. Театр города корабелов. – Николаев. – 1994. – С. 24.
65. Родной причал. – 1990. – 9 мая.
66. Николаевцы. Энциклопедический словарь. – Николаев. – Возможности Киммерии. – 1999. – С. 104.

Погорєлов А.А.

«ОДКРОВЕННЯ ФРОНТОВИКА»

Соціально-економічні реформи, започатковані Микитою Хрущовим, дали неоднозначні результати. Звичайно, неможливо заперечувати певний поступ, що відбувся в економіці та житті населення: було істотно знижені податки, розкріпачено колгоспників, зросло виробництво товарів широкого вжитку, велося масове житлове будівництво.

Але разом з тим, радянське керівництво з метою вирішення продовольчих проблем, оздоровлення аграрного сектору вдалося до нереалістичних надпрограм, які лише погіршили економічну ситуацію в СРСР. На стан сільського господарства негативно вплинуло розпорядження радянського уряду про зменшення вдвічі площі присадибних ділянок (1955 р.) та заборона тримати свійську худобу в містах та селищах (1959 р.), що значно посилило продовольчу залежність населення від забезпечення державою.

Величезної шкоди економіці завдали пропагандистські гасла на зразок висунутого 22 травня 1957 р.: «Наздогнати й випередити Америку з виробництва м'яса й молока на душу населення», сумнозвісна «кукурудзяна епопея» та ін. Переважна більшість соціальних проектів М. Хрущова наштовхнулася на обмежені можливості економіки. Життєвий рівень населення, як і раніше, значно відставав від західного. В 1961–1962 рр. значно зросли ціни на харчову продукцію: молоко, м'ясо, масло, яких до того ж часто не вистачало в магазинах, внаслідок чого знову з'явились довжелезні черги.

Значних розмірів у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. набуло житлове будівництво. Уряд декларував прорив у забезпеченні населення житлом. В цей період СРСР посідав перше місце в світі за темпами зведення житлових будинків. Спочатку будували цегляні будинки, а пізніше для прискорення будівництва запропонували застосовувати блочні конструкції. 9 кв. м. на душу населення повинні були забезпечити всі потреби людини. Проте форсовані темпи будівництва велися за рахунок якості споруд. Часом траплялися випадки, коли будинок здавали вже через тиждень. Зрозуміло, таке житло мало безліч вад, які полягали у великій кількості недоробок: незавершений водопровід, відсутність санвузла… Нові квартири потребували капітального ремонту.

Вищезазначені фактори викликали серед населення хвилю протесту, яка прокотилася влітку 1962 року у деяких регіонах України. Зокрема, листівки із закликами протесту та проведення мітингів проти постанови радянського уряду про підвищення цін на м'ясо-молочну продукцію з'являлися в Ізмаїлі, Одесі, Херсоні, Миколаєві.

Проте окремі громадяни намагалися привернути увагу й провідних демократичних країн світу до соціально-економічної кризи, з якою зіштовхнулося населення СРСР внаслідок чергових комуністичних командно-адміністративних методів управління економікою.

Солонар Олексій (справжнє ім'я – Андрій) Петрович, 1916 р. народження, українець, уродженець с. Федорівка Великоврадіївського району Миколаївської області. До війни працював дільничним міліціонером у Миколаєві.

Приблизно 10 серпня 1941 р., у зв'язку з наближенням лінії фронту до міста, з групою співробітників евакуювався у Донецьк. Пробувши там близько 20 днів, у складі спецпідрозділу НКВС направлений до республіки німців Поволжя, де проводили депортацію німців. Виконавши завдання, повернувся до Донецька, звідки у тому ж складі працівників НКВС направлений до м. Орджонікідзе підривати шахти, що знаходилися на відстані близько 7 км. від міста [1].

Після окупації гітлерівськими військами Орджонікідзе повернувся у с. Лимани Жовтневого району Миколаївської області, де проживав з грудня 1941 до березня 1944 рр. В період окупації працював конюхом в сільській общині.

Рядовим солдатом брав участь у боях на радянсько-німецькому фронті з 4 березня 1944 р. до липня 1944 р. у складі 133-го стрілецького полку 50-ї стрілецької дивізії імені Суворова 27-ї Армії. У зв'язку з пораненням у липні 1944 р. потрапив до госпіталю.

Антирадянські настрої складалися тривалий час під впливом власних спостережень. Перебуваючи у госпіталі на лікуванні чув, що радянське керівництво буде до-

бре відноситись до інвалідів Великої Вітчизняної війни, виявляти турботу до них. Після війни спершу так і було. Голова сільради влаштував Андрія Петровича на роботу. Коли він переїхав у квітні 1946 р. до Миколаєва, міськрада надала однокімнатну квартиру.

З квітня 1946 р. до серпня 1961 р. працював касиром залізничної станції м. Миколаїв. Проте, на думку Андрія Петровича, умови роботи були неприпустимими. До того ж далися взнаки хвороба доньки, некомфортні житлові умови проживання його родини: з дружиною та двома дітьми (мав двох дочок Ганну та Людмилу) мешкав в однокімнатній квартирі.

А.Д. Солонар

Хрущовські соціально-економічні реформи не вирішили нагальних проблем населення, а, навпаки, спричинили низку глибоких криз, пов'язаних з недостачею продуктів харчування, гостро постало квартирне питання. Все це разом узяте розпалювало в ньому ненависть спочатку до конкретних осіб керівного складу, а пізніше – вороже відношення взагалі до всього радянського.

У квітні 1960 р. отримав іншу, 2-х кімнатну квартиру, яка виявилася з великими недоробками: відсутня каналізація та ін. У районі було мало магазинів, погано розвинена транспортна лінія. Неодноразово звертався до місцевих радянських та партійних органів з проханням звернути увагу на проблеми своєї родини, мешканців будинку. Проте ніхто з керівництва реальної допомоги не надавав. А.П. Солонар протягом 1958–1961 р. отримав 26 листів з відповідями про те, що його скарги отримані та будуть задоволені [2].

Продовжуючи пошуки справедливості, звертався до секретаря Миколаївського міськкому партії Васляєва, редакцій журналів «Перець», «Крокодил», «Правда України», «Известия». Побутові проблеми, з якими зіштовхувалися тисячі таких же простих громадян, змусили Андрія Петровича замислитися над існуючим ладом в СРСР. Поступово почав більше цікавитися, як живе населення інших країн, періодично слухаючи трансляції передач радіо «Свобода».

Під час бесіди з реемігрантами з Аргентини, які прибули в Миколаїв у 1959 р., дізнався, що за кордоном життя краще, люди гарно одягаються, у магазинах багато продуктів та відсутні черги [3]. Така інформація не викликала сумніву у Андрія Петровича, оскільки як фронтовик у кінці війни пройшов багатьма європейськими містами та був свідком високого рівня життя населення. Все це посилювало переконання у необхідності ліквідації комуністичного режиму в СРСР, а на тлі голослівної радянської пропаганди про «переваги соціалізму», розпалювало недовір'я до політичного керівництва країни.

До 1960 р. його наміри стали твердими. Проте постала проблема: з чого розпочати та яким чином вести боротьбу. Відкритий виступ проти тоталітарної системи, у якій людина була лише «гвинтик», тяг за собою ув'язнення у спеціальних виправно-трудових таборах, в яких утримувалися особливо небезпечні з політичних мотивів для комуністичного режиму громадяни, терміни ув'язнення для яких встановлювали

максимальні, а умови утримання – часом несумісні з життям. Тому Андрій Петрович обрав метод поширення анонімних антирадянських листівок, вважаючи, що компетентні органи не зможуть його знайти [4].

При написанні листів своєї справжньої адреси не вказував, а відправляв, кидаючи їх у поштовий вагон поїзда Миколаїв–Харків. Частину з них друкував на машинці, інші – писав від руки.

Працюючи конторником на станції Миколаїв протягом 1960–1962 рр., систематично виготовляв анонімні листи, направляючи їх у радянські та партійні органи, посольства іноземних держав у Москві.

У листах викривав радянський державний та суспільний лад, критикував соціально-економічні програми хрущовського керівництва.

У березні-квітні 1960 р. відправив декілька листів до ЦК КПРС на ім'я М. Хрущова, в яких викривав політику комуністичного керівництва, порівнював становище громадян СРСР з часами царської Росії. В одному з листів Андрій Петрович писав:

«Шановний тов. *Хрущов*! Всі люди чекають, коли ви приїдете та звернете увагу, як живуть прості робітники у порівнянні з працівниками обкому та міськкому. Ленін нас постійно вчив, аби ми боролися з капіталізмом, рабовласниками. А що виходить: *залишилася та ж сама кріпосна праця, народ глухий, забитий*. Але нічого, скоро народ підніметься та знищить своїх пригноблювачів!

З розмов з реемігрантами видно, що люди за кордоном живуть набагато краще. А в нас навпаки: народ знищив російську монархію, проте населення стало жити ще гірше. Громадяни СРСР слухали виступ Ніксона в Лужниках. У промові він торкався життя робітників за кордоном, зауважуючи, що прості робітники в США на свою зарплату з часом можуть купити легковий автомобіль, одяг, назбирати на будинок. Він нічого не казав про бригади комуністичної праці. З такою ***кріпосною системою*** праці, як ***в СРСР***, вам повинно бути соромно!!! Вам, Микита Сергійович, ***не країною керувати***, ***а свиней пасти*!!!**» [5].

Пишучи листа у січні 1961 р. до Президії ЦК КПРС, фронтовик обурювався: «…Радіо тріщить, що ми Америку наздогнали. А м'яса немає, одна конина. За що воювали товариші у Велику Вітчизняну війну, щоб кониною давитись та кислим хлібом? Цілі ешелони поїздів з тушонкою та хлібом йдуть за кордон!!! А радянські громадяни недоїдають. Нам необхідна революція! Ми повинні знищити драконівську владу, ***цей російський фашизм***! [6].

В цей же період відправив декілька листів на адресу посольств Англії, Франції у Москву. Консульствам цих країн, а також на ім'я М. Хрущова, надсилав по три листа [7]. У посольства Франції просив навіть видати йому візу для виїзду з СРСР.

У серпні 1961 р. написав листа у посольство США із закликом до американського уряду знищити керівну комуністичну еліту в період роботи 22 з'їзду КПРС.

У листі на ім'я англійського посла стверджував: «…Увесь народ Росії приречений на загибель! *Тільки керівництво європейських країн зможе врятувати наш народ від вікової примусової рабської праці, нелюдяної системи життя, що існує у СРСР.* ***Комуністи людей перетворили на худобу, намагаються поширити злигодні й у інші країни*** [8]. М. Хрущов придумав догнати й перегнати Америку, позабиравши у колгоспи всі корови та свині, де один раз годують та вісім разів доять [9].

Замість того, щоб люди мали певну приватну власність, нас вчать, щоб у нас нічого не було, окрім власних рук, а це не що інше, як рабство! Хіба погано, якби у кожної людини був власний транспорт? Тоді непотрібно було б стояти чекати більше години громадський транспорт. В той же час наше керівництво їздить на державних машинах з персональними шоферами, отримує високі зарплати, пайки. Вони не рахують копійки, так як ми! Звичайно, що такі «демократи» будуть відстоювати комунізм. Проте прості люди тільки проклинають творців цієї нелюдської системи життя. Громадяни СРСР знають, що розвиток нашого суспільства гальмує комунізм, який вижимає останні соки на мілітаризацію армії. Я від імені нашого населення СРСР прошу Вас взяти наш народ під свою опіку, оскільки про ваш демократичний устрій ми можемо лише мріяти!!!» [10].

Роблячи відчайдушні спроби знайти захист у американського уряду, донести інформацію про дійсне, безправне становище громадян у «колонії всіх народів», зазначав: «…Ми, мешканці Миколаєва, як і всі інші люди, обнадієні успіхами Західних держав, а особливо життям американського народу. Ми, фронтовики, були безпосередніми свідками чудового життя у Румунії, Болгарії, Словаччині, Німеччині, де усі дороги асфальтовані, все побудовано, як годиться, а не так, як у нас. Куди не подивишся – скрізь безлад, хаос, і все кинуто на самоплив.

Місто має великі проблеми з міським транспортом, який не може задовольнити потреби населення, а керівництво не реагує на заяви. У Москві всі скарги повертають назад на розгляд місцевого керівництва.

У центрі міста будують квартири з усіма зручностями, а на окраїнах – з великим недоробками. І на всьому цьому фоні процвітає спекуляція на квартирах – беруть великі хабарі з людей, які потребують житло. Місцевому керівництву все рівно, що у районі Лісків будинки потребують водопроводу, каналізації. У цьому районі немає школи, кінотеатру, дитсадка, лікарні, аптеки, їдальні. У магазинах нічого немає, а якщо щось і з'являється, то тут такі черги, у яких можна простояти цілий день, так нічого і не купивши.

Коли слухаю заяви, мовляв, ми перегнали Америку по виробництву молочних продуктів, то дивуюся, як можна так обманювати всю країну?! [11]. Ціни за часів Хрущова зросли неймовірно, не вистачає телевізорів, холодильників. Промисловість не може забезпечити попиту населення, і керівництво вирішило підняти ціни замість того, щоб розвивати промисловість. ПРОСТА АРИФМЕТИКА! ***Комунізмом досить дурити населення у 20 столітті!*** Ми заявляємо свій рішучий протест XXII з'їзду КПРС!! Ми просимо західні країни покласти кінець цьому беззаконню, ліквідувавши компартію. Це не 17-й рік – дурнів немає! Ми вже не віримо в теревені Москви і закликаємо усі держави повести боротьбу проти комунізму. Ми просимо приїхати і подивитись, що ***комунізм нічим не відрізняється від фашизму!!!*** У нас процвітає грабіжництво, обман!» [12].

Останнього листа Солонар А.П. надіслав у грудні 1961 р. на адресу радіостанції «Свобода», в якому викривав умови життя населення в СРСР, злочинну політику комуністичної партії, звернувся до європейських урядів із закликом ліквідації комуністичної партії, від імені народу СРСР просив вислати зброю для боротьби проти комуністів [13].

Проте сподівання Андрія Петровича, що листи дійдуть до адресатів, виявилися марними. При наявній системі цензури, за якої всі листи, особливо ті, які надсилалися за кордон чи у вищі інстанції, перевірялися працівниками органів держбезпеки, донести слово правди було неможливо.

Вже 11 квітня 1960 р. начальник 8 відділу 2 управління КДБ при РМ УРСР надіслав вказівку начальнику 2 відділу УКДБ по Миколаївській області з вимогою знайти автора анонімних листів [14]. 26 березня 1962 р. Андрія Петровича Солонаря заарештувало УКДБ по Миколаївській області за поширення антирадянської агітації шляхом написання у різні інстанції анонімних листів.

Під час слідства А. Солонар зізнався, що дійсно писав антирадянські листи на вказані адреси. Цікаво, що слідчі УКДБ, постійно переконували і змушували підозрюваного визнати, що факти викладені ним – не що інше як «клевета на советский строй и правительство». Вироком Миколаївського обласного суду від 28 травня 1962 р. А.П. Солонаря засуджено до 4 років ув'язнення у ВТТ посиленого режиму [15].

Адвокат А. Солонаря звернувся до Верховного Суду УРСР з проханням зменшити строк ув'язнення, врахувавши, що останній зізнався у всьому, є учасником Великої Вітчизняної війни, мав двох хворих доньок. Проте Судова колегія з кримінальних справ Верховного Суду УРСР своїм рішенням від 10.06.1962 р., беручи до уваги «тяжесть и особенную общественную опасность» скоєного «злочину» А.П. Солонарем, відхилила касаційну скаргу [16].

Андрій Петрович Солонар реабілітований 23 квітня 1992 р. відповідно до ст. 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17.04.1991 р.

---

1. Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області. – Спр. 12581-с. – Арк. 17-зворот.
2. Там само. – Арк. 10.
3. Там само. – Арк. 45.
4. Там само. – Арк. 69.
5. Там само. – Арк. 210.
6. Там само. – Арк. 215.
7. Там само. – Арк. 26.
8. Там само. – Арк. 201.
9. Там само. – Арк.202.
10. Там само. – Арк. 203.
11. Там само. – Арк. 210.
12. Там само. – Арк. 212.
13. Там само. – Арк. 360.
14. Там само. – Арк. 172.
15. Там само. – Арк. 360.
16. Там само. – Арк. 379–380.

Погорєлов А.А.

ЖЕРТВА ОБСТАВИН

Вивченню початкового періоду німецько-радянського протистояння сучасні дослідники приділяють значну увагу. І це закономірно, адже саме в цьому періоді можна віднайти відповіді на питання, які довгий час з різних причин не вирішувались істориками.

Саме тоді на тлі галасливої радянської пропаганди про „міць червоної армії», її окремих „геніальних полководців» відбувалися прикрі поразки на фронтах, відбувався масовий провал підпільно-партизанських структур у тилу німецько-румунських загарбників, які не змогли заявити про себе на початку своєї діяльності. Часто через прорахунки вищестоящого керівництва страждали висококваліфіковані фахівці, які ставали жертвами обставин.

Л. Т. Готовцев

Увагу автора привернула архівно-слідча справа Готовцева Леоніда Трохимовича – українця, 1903 р. народження, уродженця м. Рижанівка Звенигородського району Київської області УРСР. За походженням – робітник, освіта – неповна вища, член ВКП(б) з 1931 р. В органах ВНК–ОДПУ–НКВС–НКДБ з 1922. До 1937 р. працював на посадах помічника оперуповноваженого, згодом оперуповноваженим. З 1938 р. – заступник начальника 3-го відділу УНКВС Миколаївської області. У вересні 1940 призначений заступником начальника УНКВС Миколаївської області.

У зв'язку з утворенням НКДБ в 1941 р. – займав посаду заступника начальника УНКДБ Миколаївської області [1]. Рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 14 березня 1941 р. Леоніда Трохимовича на цій посаді затвердили. У зв'язку з об'єднанням наркоматів НКДБ і НКВС, у серпні 1941 р., його призначили заступником начальника УНКВС Миколаївської області [2].

Справа цікава тим, що у доповідних записках керівників різних відділень УНКВС–УНКДБ, допитах обвинувачуваних і свідків поряд з величезною роботою, направленої на організацію боротьби проти німецьких окупантів, простежуються кричущі факти безвідповідальності, які вчиняли окремі працівники органів держбезпеки в період евакуації з Миколаєва і Херсону, висвітлюються окремі аспекти діяльності органів держбезпеки, які за сучасним законодавством кваліфікуються як репресивні дії.

9 вересня 1941 р. помічник начальника особливої інспекції відділу кадрів НКВС УРСР молодший лейтенант держбезпеки, розглянувши матеріали справи щодо заступника начальника УНКВС Миколаївські області, старшого лейтенанта держбезпеки ГОТОВЦЕВА Леоніда Трохимовича, з'ясував: „Готовцев при відступі із Миколаєва виявив панікерські настрої, не виконав наказ начальника НКВС і заступника наркома НКВС УРСР з евакуації неоперативного складу УНКВС і вивозу документів.

12 серпня 1941 р. Л.Т. Готовцев отримав розпорядження від начальника УНКВС І.Д. Суровицьких виїхати з групою працівників і документами до Херсону, там організувати оперативну роботу і, на випадок неможливості залишитись у Херсоні, розміститись у Каховці. Таке ж розпорядження ним було отримано від заступника наркома внутрішніх справ УРСР Ратушного.

Л.Т. Готовцев розпорядження начальника УНКВС і заступника наркома НКВС УРСР не виконав, виїхав із працівниками у напрямку Ростова через Керч, на шляху слідування давав розпорядження усім працівникам прямувати до Ростова.

Через це обласне управління після залишення Миколаєва, Херсону та інших районів до 18–19 серпня ніяких агентурно-оперативних заходів з придбання, засилання і зв'язку з окремо взятою агентурою, яка залишилася у районах і містах, тимчасово занятих ворогом, не проводило і про становище у цій місцевості не знало.

З провини Л.Т. Готовцева, який керував роботою з організації партизанських загонів [3] у Каховському, Горностаївському і Бериславському районах Миколаївської області, ця робота була провалена, так як підібраний рядовий склад партизанських загонів не оформили через військкомат, внаслідок чого евакуйований у зв'язку з мобілізацією чоловічого населення віком 16–50 років до червоної армії» [4].

Для розслідування вищеназваних фактів працювала спеціальна інспекція НКВС УРСР, яка проводила допити практично всього апарату Миколаївського УНКВС про його роботу після початку бойових дій проти Німеччини.

На питання слідчого, хто керував створенням агентури, диверсійних груп на території області до евакуації і яка була проведена робота, одним із перших дав роз'яснення начальник УНКВС Миколаївській області Суровицьких Іван Данилович. За його словами, до 10.08.41 р., тобто до об'єднання УНКДБ і УНКВС (наказ НКВС СРСР № 00983 від 31.07.1941 р.) цією роботою займався начальник УНКДБ т. Третьяков і його заступник Л.Т. Готовцев.

За доповіддю Л.Т. Готовцева І.Д. Суровицьких 11.08.41 р. дізнався, що у всіх районах області були організовані партизанські і диверсійні групи, у підпіллі була залишена частина працівників УНКДБ із гласного і негласного штату, а також агентура. Інших деталей він не знав, так як за один день не встиг розібратися, а начальники відділень УНКДБ були не в курсі справи у зв'язку з великою конспірацією [5].

Посилаючи Л.Т. Готовцева із Миколаєва, І.Д. Суровицьких сказав йому, якщо вони будуть довго у місті, то роботою зі створення агентури, диверсійних груп займатиметься щойно призначений заступник М.Л. Руденко разом із працівником, якого прислав центральний апарат НКВС СРСР (мова йде про В.О. Лягіна – *А.П.*). Але, оскільки апарат УНКВС пробув у Миколаєві одну добу, то робота ця не проводилася.

Сам М.Л. Руденко з цього приводу зазначив: Л.Т. Готовцев виїхав із Миколаєва 12 серпня, а весь інший оперсклад разом із керівництвом УНКВС виїхав 13 серпня. На один день не було необхідності призначати нову людину, бо Леонід Трохимович особисто займався весь період оперативною роботою зі створення партизанських загонів і диверсійних груп.

Тому керівництво цією роботою, начебто, залишалося за ним, враховуючи те, що Л.Т. Готовцев повинен був залишитися у Каховці за наказом начальника Миколаївського УНКВС.

І М.Л. Руденко, і І.Д. Суровицьких у керівництві нового УНКВС (по лінії УНДБ) були люди нові [6], всього 3–4 дні як приступили до роботи, а всі документи з організації партизанських загонів і диверсійних груп знаходилися у Л.Т. Готовцева.

Слідчого цікавили питання, чи проводилася яка-небудь оперативна робота до 18–19 серпня, тобто до повернення оперпрацівників із Криму, які поїхали разом із Готовцевим і чи вплинув на хід роботи від'їзд цієї групи у Крим.

М.Л. Руденко розповів, що оперативна робота проводилася, але у недостатній мірі. Великою проблемою у роботі, нібито, стала відсутність документів, паролів для зв'язку з керівниками партизанських загонів, які були у Л.Т. Готовцева. Відсутність цих документів не давала можливості налагодити зв'язок з партизанськими групами, так як ми без паролів не могли послати людей для зв'язку. Цей зв'язок і у весні 1941 р. ще не налагодили, так як другий екземпляр цих документів Л.Т. Готовцев знищив, а оригінал надіслав наркому НКВС УРСР через УНКВС Харківської області.

Від'їзд у Крим оперативної групи, у складі якої знаходилися [7] деякі начальники відділів УНКВС та інші кваліфіковані робітники безумовно, на думку М.Л. Руденка, мало негативний характер, так як переправившись на лівий берег Дніпра, необхідно одразу ж приступити до проведення оперативної роботи у незайнятих ворогом районах області [8].

Під час допиту Л.Т. Готовцева 31 січня 1942 р., останній категорично зазначив, що винним себе не визнає. У своїх свідченнях щодо наказу про проведення оперативної роботи у районах області незайнятих ворогом він стверджував, що такого завдання не отримував і, що ця робота начальником Миколаївського УНКВС І.Д. Суровицьких покладена на діншого заступника – М.Л. Руденка. Ще до виїзду Леоніда Трохимовича із Миколаєва М.Л. Руденко, будучи другим заступником начальника УНКВС, фактично керував [9] агентурно-оперативною роботою Миколаївського УНКВС, так як до того часу Л.Т. Готовцева звільнили від значної частини керівництва агентурно-оперативної роботи у зв'язку із виконанням ним спеціального завдання з підготовки на території Миколаївської області партизанських і диверсійних груп для активних дій у тилу ворога на випадок німецької окупації.

Таким чином, на час евакуації Л.Т. Готовцева із Миколаєва М.Л. Руденко був у курсі оперативної роботи Миколаївського УНКВС і зрозуміло, що він очолював керівництво оперативною роботою після його від'їзду.

Л.Т. Готовцев зауважив, що у свідченнях М.Л. Руденка мова йде тільки про те, що він не був у курсі всієї проведеної Леонідом Трохимовичем роботи з підготовки партизанських, диверсійних груп, які були залишені у тилу ворога. Тому для продовження цієї роботи у районах, які ще не були зайняти ворогом, зовсім не було необхідності розсекречувати ту частину роботи [10], яку вже провели в інших районах області, тим більше, що загальне керівництво створення у тилу ворога партизансько-диверсійних груп доручено працівнику НКДБ СРСР В.О. Лягіну, який залишався у підпіллі у Миколаєві.

Свідчення М.Л. Руденка про те, що робота з підготовки і засилання агентури у захоплені райони ворогом, начебто, ускладнювалася у зв'язку із відсутністю у його розпорядженні списків та інших матеріалів – є безпідставними. Відповідна робота проводилася через районні апарати НКДБ, які залишалися на місцях у незайня-

тих районах ворогом, і була можливість отримати всі необхідні дані від начальників РВ НКДБ, які безпосередньо проводили роботу у районах. Таким чином, звинувачення Леоніда Трохимовича у тому, що з його виїздом у Крим 15.08.1941 р. Миколаївське УНКВС не вело у районах до 18–19 серпня 1941 р. підготовки [11] і закидання своєї агентури у тил ворога, також безпідставні, оскільки М.Л. Руденко, як другий заступник начальника УНКВС, мав можливість для проведення цієї роботи.

Л.Т. Готовцев розповів слідчому, що робота з організація партизансько-диверсійних груп із числа агентури УНКВС для активних дій на випадок захоплення ворогом території Миколаївської області відбувалася через РВ і МРВ НКДБ у всіх районах області, і на час залишення Миколаєва в основному завершилася. Підготовленні у районах кадри керівників партизансько-диверсійних груп (та їх заступників) передані у підпорядкування оперпрацівників УНКВС, залишених для підпільної роботи у тилу ворога. У свою чергу, кожний із оперпрацівників, залишених у підпіллі, мав обумовлений зв’язок і підпорядковувався оперативному керівництву – працівнику НКДБ СРСР В.О. Лягіну [12]. Створені партизансько-диверсійні групи забезпечені зброєю і боєзапасами, які через райоргани закладалися у схованках. Для керівного складу, який залишався у підпіллі, створені продовольчі бази [13].

Проте така робота ускладнювалася чималими проблемами. Наприклад, за свідченнями начальника Херсонського МРВ НКДБ М.С. Поповиченка завчасно зброю отримали тільки для керівників партизанських груп. Придбання зброї, у зв’язку з її відсутністю на місцях, виявилося проблематичним, тому керівництво Миколаївського УНКДБ завчасно дало розпорядження діставати зброю скрізь, де тільки можна для постачання партизанських груп [14]. Частину зброї вдалося дістати через коменданта міста, а також шляхом вилучення його у партійно-радянського активу, який евакуювався у тилові райони країни із Бессарабії.

10 серпня 1941 р. начальник Херсонського МРВ НКДБ М.С. Поповиченко по телефону від Л.Т. Готовцева отримав розпорядження отримувати гвинтівки у Херсонському МВ НКВС і двох РВ НКВС, які потім передали партизанським групам [15].

Детально про цю роботу Миколаївське УНКВС у спеціальній доповідній записці звітувало перед НКВС УРСР. Крім того, підсумкова доповідь (у чорновому варіанті) була вручена Л.Т. Готовцевим заступнику наркома НКВС УРСР Ратушному під час його виклику до Харкова 29 серпня 1941 р. [16].

Леонід Трохимович чітко зазначив, що вказівки з бронювання керівників партизанських груп, їх заступників і рядового складу, давалися всім райорганам НКДБ як під час інструктажу начальників райорганів (у тих випадках, коли вони приїздили в УНКДБ), так і через працівників обласного апарату, які виїздили у райони для проведення цієї роботи [17].

Слідчий запитав Леоніда Трохимовича, як він може пояснити те, що у декількох районах робота зі створення партизанських загонів провалилася (за словами начальника СПВ (Секретно-політичний відділ) УНКВС Миколаївської області Т.Я. Амельченко) через мобілізацію чоловічого населення до червоної армії.

Л.Т. Готовцев відповів, що Т.Я. Амельченко згадує лише про те, що Леонід Трохимович як заступник начальника УНКВС повинен був дати такі вказівки начальниками МРВ НКДБ.

Проте Т.Я. Амельченко не знав, що Каховському, Горностаївському і Бериславському районам дані детальні вказівки з питань підготовки партизанських груп через заступника начальника УНКВС І.Л. Маглькованного, який спеціально виїздив для керівництва і надання практичних порад Каховському МРВ НКДБ (об'єднував вищезазначені три райони) у питаннях підготовки партизанських груп [18].

Ось як, наприклад, розповів про організацію партизанських загонів у Каховському, Бериславському і Горностаївському районах начальник Каховського РВ НКВС Д.І. Дмитрієнко. 7 липня у Каховку приїхав заступник начальника УНКВС з кадрів І.Л. Маглькованний з пропозиціями за підписами начальника УНКВС з питань створення диверсійно-терористичних груп і підбору керівників партизанських загонів.

Оскільки Дмитро Іванович не був у курсі цієї роботи, він разом з І.Л. Маглькованним виїхав у Горностаївський район, де підібрали 2-х керівників партизанських загонів і 7 чоловік диверсантів-терористів. Потім І.Л. Маглькованний [19] виїхав у Бериславський район, а Дмитро Іванович в Каховку. 8-го серпня ввечері І.Л. Маглькованний зателефонував із Берислава і заявив, що його терміново викликають у Миколаїв, що матеріали по Горностаївці та Бериславу він забирає із собою, а Дмитру Івановичу наказав зайнятися цією роботою у Каховці і продовжувати у Бериславі.

Таким чином, ними підібрано у Горностаївці 2 керівника партизанських загонів і 7 чол. диверсантів; у Каховці – 2 керівника і 8 диверсантів; у Бериславському – 2 керівника партизанських загонів і 7 диверсантів.

1 серпня в УНКВС скликано оперативну нараду всіх начальників МРВ НКДБ з питань створення партизанських загонів, диверсійно-терористичних груп. Поставлено завдання: керівників партизанських загонів повинні підібрати начальники РВ НКВС, а рядовий склад – самі керівники загонів. Повернувшись із наради Дмитро Іванович поїхав у райони з метою зв'язатися [20] з керівниками партизанських загонів і з'ясувати у них, скільки підібрано рядового складу.

Каховський і Горностаївський райони Дмитро Іванович перевіряв разом із працівником УНКВС Федчуновим, а у Бериславі Дмитро Іванович не перевіряв, оскільки 12 числа прибув новопризначений начальник РВ НКВС, тому йому передав всі матеріали. Під час бесіди з керівниками з'ясувалося, що у Каховці в одного керівника було 5 чол. рядових, а у іншого – 7. У Горностаївці у одного – 25, а у іншого – 7 чоловік [21].

На думку Д.І. Дмитрієнко, робота провалена, так як підібраний ними керівний і рядовий склад мобілізований до червоної армії, частково евакуйований у тил. Це сталося через те, що УНКДБ, а потім УНКВС начебто ніяких вказівок стосовно оформлення вищезазначеного складу партизанських і диверсійних груп не давав [22].

Ще кілька причин, які призвели до провалу діяльності партизанських загонів у Каховському і Горностаївському районах, можна виявити із доповіді одного із агентів, ім'я якого невідоме: „6 серпня 1941 р. мене викликав капітан держбезпеки т. Третьяков стосовно підпільної роботи, щодо керівництва партизанами. Він пояснив, що у мою задачу входить тільки зв'язок з керівниками партизанських загонів. Робота повинна була проходити таким чином: я прибуваю у район, влаштовуюсь на роботу, після чого через начальника РВ НКВС зв'язуюсь з керівниками партизанських загонів і письмово підтримую зв'язок з Миколаєвом, де також залишається людина, яка отри-

мавши від мене, листа приїде у Каховський район і буде давати мені вказівки для передачі їх керівникам партизанських загонів. Хто ця людина у Миколаєві, я не знав і як він міг розшукати мене також було не зрозуміло.

Оформивши документи, я попрямував у Каховку. Чорноробом я ніколи не працював, проте документи мені оформили саме як на чорнороба (повинен був працювати огородником) [23].

Приїхавши у Каховку, спочатку знаходився у готелі, шукав роботу, з якою одразу не заладилося. Я пробував влаштуватися у Каховському бавовнорадгоспі, бавовнозаводі та в інших місцях, але скрізь наштовхувався на людей, які знали моє справжнє прізвище і тому звідти необхідно було звільнятися. Після семиденного бродіння зайшов у райвідділ до начальника РВ НКВС, повідомив про свою справжню мету і запитав, як справи з партизанськими загонами у Каховському районі. Він сказав, що справи погані, оскільки багатьох потенційних партизанів призвали до лав червоної армії. Із двома керівниками, які залишилися, провів зустріч, під час якої з'ясувалося, що свої завдання знають, проте людей ще не підібрали (це вже було 17 серпня) [24].

Я наголошував начальнику РВ НКВС, що необхідно посилити цю роботу, але виконати її було тяжко, оскільки основна маса чоловічого населення відповідно до наказу командування виїхала. Тому у таких важливих районах, як Каховський і Горностаївський організація партизанських загонів пройшла незадовільно. У серпні, коли частина обласного апарату приїхала у Каховку, я запитав, що мені робити далі, так як влаштуватися на роботу не міг через те, що мене багато хто знає. Коли обласне управління виїхало у Чаплинський район, мене викликав начальник КРВ С.Ю. Зайденберг і, дізнавшись про такий стан справ, наказав залишатися при обласному апараті» [25].

Ознайомившись із матеріалами справи, Л.Т. Готовцев зробив висновки, що за розпад партизанських загонів [26] через мобілізацію їх членів до армії повинні відповідати начальник Каховського МРВ НКДБ або заступник начальника УКНВС з кадрів І.Л. Магльованний, як такий, що не дав своєчасних вказівок начальнику МРВ НКДБ.

Л.Т. Готовцев зазначив, що І.П. Федчунов, якого планували залишити на підпільній роботі у тилу ворога у якості зв'язкового у Каховському і Горностаївському районах, виявився нездатним для виконання завдання і тому із Каховського району відізваний. Отже, він і не міг бути у курсі того, яка практична робота проводилася у вказаному районі [27].

Слідчі намагалися звинуватити Л.Т. Готовцева, що його мати за національністю була німкеня. Проте Л.Т. Готовцев відповів, що є відповідні матеріали спецперевірки, які знаходяться у відділі кадрів НКВС УРСР і НКВС СРСР, на підставі яких ЦК ВКП(б) і НКВС СРСР його призначили у 1940 р. на посаду заступника начальника Миколаївського УНКДБ [28].

Л.Т. Готовцев, знаходячись у внутрішній тюрмі НКВС ТАРСР – м. Казань, у зверненні до наркома НКВС СРСР Генеральному комісара Державної безпеки Л.П. Берії від 26 травня 1942 р. вказав, що під слідством вже знаходиться більше 8 місяців. 9 березня 1942 р. слідчі матеріали його справи направлені в НКВС СРСР. З того часу пройшло більше двох місяців, проте результати невідомі [29].

У листі він повідомляв, що 20 серпня 1941 р. в НКВС УРСР у Харкові Леоніду Трохимовичу висунуте звинувачення за ст. 206-17 п „а» КК УРСР. Арешт Л.Т. Готов-

цева відбувся на тлі допущених окремими працівниками Миколаївського УНКВС, Херсонського міськвідділу НКВС неприпустимих явищ під час залишення Миколаєва і Херсону. Хоча причетність Леоніда Трохимовича до ганебних фактів встановлена не була, його все ж заарештували. Капітан держбезпеки, заступник наркома НКВС УРСР Ратушний висунув йому наступні звинувачення [30]:

1. зірвав виконання оперативного наказу НКВС СРСР з організації на території Миколаївської області підпільних партизанських і диверсійних груп із числа агентури УНКВС для активних дій у тилу ворога;

2. під час евакуації з Миколаєва з вини Л.Т. Готовцева не знищені документи про агентуру УНКВС, яку лишали для роботи у тилу ворога і яка потрапила до рук німецької контррозвідки;

3. злякавшись, не приймав участі в обороні Миколаєва;

4. в паніці вивів із Херсону апарат міськвідділу НКВС і НКДБ, і як наслідок – місто протягом двох днів залишалося без влади.

Ці звинувачення, які стали причиною арешту Леоніда Трохимовича, у подальшому не підтвердилися, оскільки фактична сторона справи полягала у наступному. Виконуючи оперативний наказ НКВС СРСР з організації на території Миколаївської області партизанських і диверсійних груп із числа агентури УНКВС для дій у тилу ворога, Леонід Трохимович на момент залишення Миколаєва роботу в основному завершив: надав створеним партизанським і диверсійним групам зброю, боєзапаси, створив для керівництва загонів продовольчі склади. Подальше керівництво партизанськими і диверсійними групами на території області до того часу передано спеціальному працівнику із центрального апарату НКВС СРРС – В.О. Лягіну, який залишався у підпіллі [31].

Леонід Трохимович також надав В.О. Лягіну короткохвильовий радіоприймач для двостороннього зв'язку з радянським тилом. Крім того, В.О. Лягіну передано для потреб оперативної роботи у підпіллі до 24000 крб. золотом (золотими речами і монетами) із фондів УНКВС.

Підсумкова доповідь про проведену роботу з виконання оперативного наказу на момент арешту Леоніда Трохимовича не була отримала НКВС УРСР з причин тимчасового порушення зв'язку між Миколаєвом і Харковом, через що йому і висунули звинувачення у невиконанні наказу [32].

Аналізуючи звіти відповідальних керівників, які причетні до створення партизанських, диверсійних груп, винищувальних батальйонів НКВС, проведення агентурно-слідчої роботи на території Миколаївщини до і після евакуації, інших вже відомих до сьогодні аспектів з виведення з ладу стратегічних об'єктів, можна побачити великий пласт роботи, хоча є немало і недоліків.

Начальник УНКВС Миколаївської області І.Д. Суровицьких розповідав, що в області організовано 30 винищувальних батальйонів з кількістю бійців 7000, яких озброїли трофейною, мисливською та малокаліберною зброєю. На озброєнні також було близько 60 кулеметів і незначна кількість гранат.

Винищувальні загони регулярно проводили навчання не менше 2 годин на день. Останнім часом, коли батальйони перевели на казармене становище, військове і політичне навчання продовжувалися 3–5 годин. Окремо батальйонами проводилися вій-

ськові ігри і одна – з участю декількох батальйонів. Завдання перед батальйонами ставилися старшим військовим начальником Миколаєва, контр-адміралом Кулешовим, який особисто перевіряв виконання і дав гарну оцінку.

На початку серпня у період нальоту літаків ворога підбито один літак, який зробив посадку у 20 км від Миколаєва. Залучено 35 бійців винищувального батальйону Варварівки, які розпочали бій із 5 німецькими льотчиками: двох убили, одного поранили і двох захопили у полон з кулеметами, пістолетами і документами.

Організація партизанських загонів проводилася спільно з обкомом КП(б)У. Всього організовано 12 партизанських загонів по 20–30 чол. і 25 диверсійних груп по 2–4 чол. Бійці партизанських загонів вливалися у винищувальні батальйони, де отримували найкращу зброю. За домовленістю з облвоєнкомом, цих людей в армію не повинні були брати, оскільки вони повинні залишитися на окупованій ворогом території [33]. Для партизанських загонів і диверсійних груп підготували вибухівку, зброю, боєзапаси, продукти і цінності, які попередньо зарили у певних місцях. І це тільки та робота, яка проведена УНКВС спільно з обкомом КП(б)У. Окрім цього, створенням диверсійних і терористичних груп займалося УНКДБ. Декілька працівників УНКДБ були залишені у підпіллі, котрим завчасно виготовили документі, визначили місця роботи і проживання у районах області. Крім того, УНКВС підготувало і передало розвідвідділу Південного фронту 15–18 міліціонерів-добровольців, для переправлення їх у тил ворога [34].

Крім створення партизанських загонів і диверсійних груп в окупованих районах області залишили підпільний обком, організовано 23 підпільні райкоми.

Проте, як зазначав секретар Миколаївського обкому І.К. Сиромолотний, з'ясувалося, що 4 райкоми партії втекли: Варварівський, Т.-Березанський, Херсонський сільський, Білозерський. Три райкоми Єланецький, Новосельський та Баштанський категорично відмовилися залишитися, мотивуючи тим, що родини, де вони мали явки, евакуювалися і, що чоловіків у районі не залишилося. Таким чином, залишилися 16 райкомів партії [35].

До того ж, напередодні евакуації з Миколаєва, 11.08.41 р. німецькою розвідкою піймaний між Привільнянським та Новобузьким районами 3-й секретар Миколаївського обкому Ярош. При ньому у машині були облікові картки Новобузької парторганізації, склад підпільних партійних організацій [36].

З моменту відходу з Миколаєва і Херсону за наказом І.Д. Суровицьких Миколаївське УНКВС перемістилося до Чаплинки. Створено 6 оперативних групи, які разом із начальниками райвідділів проводили роботу з організації партизанських загонів для закидання їх у німецьких тил.

Одночасно опергрупи готували по 2–3 чоловіки партизанів із завданням з'ясувати сили ворога, їх розміщення та взаємини із населенням, які повинні були повертатися через 1–2 доби. З 18.08 до 28.08.1941 р. створено 4 партизанських загони і перекинуто 3 пари розвідників.

За наказом військового командування з винищувальних батальйонів НКВС організована винищувальна дивізія, яку передали під командування контр-адміралу Кулешова. Ця дивізія брала участь у боях на підступах до Миколаєва з боку Варварівського району, а частина – Водопою [37].

Заступник начальника КРВ (контр-розвідувальний відділ) УНКДБ Миколаївській області молодший. лейтенант держбезпеки С.Ю. Зайденберг повідомляв, що з перших днів війни перед апаратом КРВ поставлене завдання: поряд з боротьбою проти ворожої агентури, займатися створенням агентурної мережі із спеціальним завданням вести роботу у тилу ворога на випадок окупації Миколаївської області. Спочатку керував цією роботою заступник начальника УНКДБ Л.Т. Готовцев, а пізніше – спеціальний працівник із Москви.

Працівниками КРВ проведена суттєва робота зі створення мережі агентів на миколаївських суднобудівних заводах № 198 і № 200, ТЕС, залізниці та інших об'єктах для ведення диверсійної роботи. Одночасно у місті створена мережа агентів із завданням вести терористичну і розвідувальну роботу у тилу ворога. Частина наявної агентури після відповідного відбору залишена у тилу ворога, з нею проведений відповідний інструктаж [38]. Керівництво цією мережею повинен був здійснювати працівник НКВС СРСР із Москви.

У квітні КРВ (відділення „О») розроблений план заходів з виводу із ладу і демонтажу окремих цехів заводів „А. Марті», імені 61 комунара, ТЕС, елеватора, радіовузла, телеграфу, нафтобази та ін. Виконавцями були спеціальні люди на чолі із старшими. Вони попередньо вдень і вночі виїжджали на об'єкти, знайомилися з розміщенням і підходами до об'єктів, намічених для виводу із ладу [39].

Досить цікавим є рапорт старшого оперуповноваженого т. Кузнєцова відділу „О» КРВ УНКДБ Миколаївської області про роботу зі створення диверсійної та терористичної агентури по відділенню „О», яка проводилася на заводах „А. Марті», імені 61 комунара і ТЕС. Робота з придбання диверсантів проводилася безпосередньо під керівництвом начальника КРВ УКДБ капітана держбезпеки В.В. Шувалова, який особисто займався інструктажем резидентів.

Особисто т. Кузнєцов проводив роботу на заводі „А. Марті», де було завербовано 10 чол. диверсантів і терористів у таких цехах: механічний – 2, судноремонтний – 2, кисневий – 1, малярний – 1 [40], модельний – 1, транспортний – 1, відділ озброєння – 1. Крім того, оперпрацівники т. Гайдай і А.Г. Шешеловський також завербували 10 чол.

Серед недоліків т. Кузнецов відзначав те, що частину агентури втратили через мобілізацію до ЧА. Крім того, він запропонував начальнику відділення, молодшому лейтенанту держбезпеки т. Хаскіну відправити родини агентів у тил. Оскільки дозволу на це не отримано, то Кузнєцов припускав втрату ще декількох агентів [41]. Один із завербованих вибув у якості супроводжуючого заводського обладнання.

Крім того, за участю апарату КРВ планувалося налагодження виробництва на одному із Миколаївських заводів вибухонебезпечної речовини і детонаторів для пляшок із бензином як для диверсійної роботи, так і для боротьби із ворожими танками. Детонатори були виготовлені, а чи виготовлена вибухівка – невідомо [42].

Начальник КРВ УНКВС Миколаївської області капітан держбезпеки В.В. Шувалов у своєму рапорті на ім'я наркома НКВС УРСР від 27.08.1941 року вказав про проведену роботу апарата КРВ УНКВС Миколаївської області з придбання агентури з диверсійно-терористичними цілями для залишення її у тилу ворога. Проте слідчого цікавило інше питання: яким чином здійснювався зв'язок із агентурою, яка залишалася на окупованій території після евакуації із Миколаєва?

В.В. Шувалов повідомив, що ніякий зв'язок із залишеною у тилу агентурою апаратом КРВ не підтримувався, так як він не мав ані списків цієї агентури, ані паролів для зв'язку з нею [43]. Перед КРВ керівництвом управління ставилась лише завдання створити у м. Миколаєві ряд диверсійних груп, підготовка розвідувальної агентури і сигнальників для залишення її у тилу ворога. У відповідності до вказівок по лінії КРВ створена така агентура, частково за рахунок виділення із складу мережі, яку залишали і за рахунок нових вербовок. Основна маса цієї агентури введена в резидентури, резиденти забезпечені вибухівкою, а також організовано для агентури декілька продовольчих складів, куди завезені борошно, цукор, консерви, сіль [44]. Апаратом КРО на різних підприємствах Миколаєва підготовлено для залишення у тилу ворога більше 50 чол. [45].

Крім того, підшукана квартира для працівника НКВС СРСР, який залишався у підпіллі в Миколаєві, куди він переїхав за 2–3 дні до залишення працівниками УНКВС Миколаєва [46].

Практична робота з підготовки, вербовки і перекидання агентури за лінію фронту розпочата після повернення оперативного складу із Криму у районах області незайнятих ворогом (7 районів). Вказана робота до приїзду бригади із наркомату НКВС УРСР велася у районах оперативними групами без будь-якого централізованого керівництва. Тільки з приїздом бригади управління, яке знаходилося у с. Чаплинка, були відізвані В.В. Шувалов, його заступник С.Ю. Зайденберг [47] і декілька працівників КРВ (вони знаходилися в оперативних групах у районах). Перед апаратом КРВ поставили завдання з керівництва цією роботою. З цього моменту робота із закидання агентури у тил ворога велась активно. З 20-го серпня (з моменту повернення оперскладу із Криму) і до остаточного залишення цих районів Миколаївської області за лінію фронту перекинуто до 40 агентів-розвідників. Частина розвідників повернулася з розвідданими, які передали до частин червоної армії, які знаходилися на лінії фронту. Результати цієї роботи повідомлено в НКВС УРСР у спеціальних доповідях [48]. Таким чином, до повернення оперативної групи ніякої роботи у цьому напрямку не проводилося та і вести її не було майже нікому, так як основний склад опер працівників, близько 80 чоловік, Л.Т. Готовцев повіз у Крим. До залишення м. Миколаєва ні КРВ, ні СПВ створенням партизанських груп і загонів не займалися. Всією роботою займався Третьяков і його заступник Л.Т. Готовцев [49].

Після повернення із Криму, тобто з 20-го серпня, апарат КРВ (і 4-й відділ) почали займатися формуванням партизанських груп і загонів у незайнятих ворогом 7 районах області, при чому дві партизанські групи закинуті на територію, зайняту ворогом. Проводилися заходи зі встановлення зв'язку із партизанськими групами, які діяли в інших районах області, захоплених ворогом. Зв'язок вдалося налагодити з двома партизанськими групами, які діяли на території В. Александрівського району [50].

Крім роботи зі створення партизанських загонів і диверсійних груп Миколаївське УНКВС активно проводило дії з боротьби проти антирадянської опозиції. З огляду на це, вартий уваги рапорт начальника СПВ (секретно-політичний відділ) УНКВС Миколаївської області Т.Я. Амельченка на ім'я наркома НКВС УСРС, майора держбезпеки В.Т. Сергієнка.

По лінії СПВ УНКДБ Миколаївської області з початку військових дій з Німеч-

чиною арештовано близько 179 чоловік, які активно себе проявляли. Спочатку до 05.07.1941 р. проводили арешти осіб, які раніше перебували на обліку, а пізніше після відправки всіх архівів в Актюбінську область, арешти проводили за новими агентурними матеріалами і за повідомленнями громадян.

У процесі агентурно-слідчої роботи по Миколаєву розкрита контрреволюційна повстанська організація, яку очолював агроном Ліпко і Запотоцький. Організація ставила за мету вести боротьбу проти радянської влади шляхом здійснення терористичних і диверсійних актів. Активно готувала зброю шляхом вбивства окремих працівників міліції і членів винищувальних батальйонів, планували перейти на бік німецьких військ у момент їх наближення до Миколаєва [51]. Крім того, розкрита контрреволюційна група серед німецького населення Тилігуло-Березанського району.

Одночасно з цим проводилася вербовка агентурної мережі для заміни тих, хто пішов у лави червоної армії, відповідно до наказу НКДБ УРСР створена агентурна мережа на харчових об'єктах, які були найбільш уразливими для здійснення біологічних диверсій. Аналогічна агентурна мережа створена відповідно до мобілізаційного плану по спецформуванням. Крім того, проведено 14 вербовок агентури для залишення на окупованій території Миколаєва, а також сигнальників близько 10 чоловік. Для надання допомоги периферійним органам більшість особового складу СПВ знаходилася у відрядженнях, які вели роботу не тільки по лінії СПВ, але і по КРВ [52].

Створенням груп для знищення матеріальних цінностей на випадок залишення Миколаєва займався Л.Т. Готовцев, який керівництво відділу СПВ не ввів у курс справ, але особовий склад відділу використовував [53].

Після відходу на Херсон, у Голопристанському районі розгорнули агентурно-слідчу роботу, внаслідок якої заарештовано 4 чоловік, двох з яких за вироком Військового трибуналу розстріляно [54].

Пізніше здійснені зустрічі із агентурою, яку планували залишити у тилу ворога, а також із керівниками партизанських загонів, яким дали відповідний інструктаж, надана зброя і боєзапаси для керівників партизанських загонів [55].

Далі у листі до Л.П. Берії Леонід Трохимович пояснював, що за день до залишення м. Миколаєва всі оперативні документи про агентуру УКНВС, підготовлену для підпільної роботи у тилу ворога, повністю спалили, тому його вини у залишенні документів не було. У НКВС УРСР надійшло лише повідомлення Особливого відділу 9-ї армії про те, що у м. Миколаєві знайдені списки міліцейської агентури, до якої Леонід Трохимович не був причетний жодним чином [56].

Як виявилося пізніше (під час німецько-румунської окупації), знищили не всі архівні матеріали. У кінці грудня 1941 р. знайдені 400 порожніх картонажів для архівних справ [57]. Проте серед них виявився один із документами, у яких містилася інформація про склад та кількість парторганізацій області, відомості про агентів НКВС, а також детальні інструкції зі створення диверсійних та партизанських груп [58].

Керівництво архіву передало до каральних німецьких органів списки комуністів, знайдених у кінці грудня 1941 р. у своєму приміщенні [59]. Тоді ж в німецьких документах зроблена примітка, що в Миколаєві знайдені списки членів комуністичної партії та співробітників НКВС, захоплені інструкції з організації і діяльності партизанських загонів та диверсійних груп [60].

Стосовно неучасті в обороні Миколаєва [61] Леонід Трохимович пояснював Л.П. Берії, що за день до залишення Миколаєва відповідно до наказу начальника УНКВС І.Д. Суровицьких виїхав із документами і частиною апарата (в основному неоперативних працівників і жінок з дітьми) в один із тилових районів області на лівий берег Дніпра. Далі мав завдання забезпечити збереження і подальшу евакуацію (у випадку захопленні німцями Миколаєва) оперативних документів УКНВС, вивезти частину працівників УНКВС, яких не можна було використати в обороні. Вибір впав на Леоніда Трохимовича через те, що він не міг приймати фізично участі в обороні Миколаєва через відсутність лівої руки.

Винуватцями допущених злочинів у Херсоні був не Л.Т. Готовцев, а начальник УНКВС І.Д. Суровицьких і його заступник по кадрам І.Л. Магльованний, які після залишення Миколаєва, прибули у Херсон і, перебуваючи у нетверезому стані, допустили там паніку та ряд інших явищ, вивели також із Херсону апарат міськвідділу НКВС, міжрайвідділ НКДБ, в результаті чого місто було залишене без влади. Л.Т. Готовцев особисто у Херсоні тоді не був і ніякої причетності до вказаних фактів не мав [62].

З огляду на об'єктивне висвітлення становища останніх днів перед окупацією Херсонщини німецько-румунськими військами, окремий інтерес становить книга О. Березовського, де міститься підсумкова доповідь „Про бойову діяльність Дунайської воєнної флотилії у Дніпробузькому лимані, на р. Дніпро, Кінбурнській та Тендрівській косах у період з 15 серпня до 25 вересня 1941 р.». У ній зазначається: „…16 серпня до Херсону прибув штаб 9-ї армії і в цей же день, переправившись через Дніпро, зник у невідомому напрямку. Частини червоної армії відступали і переправлялися у цілковитому безладі, кидаючи залишки техніки і поранених. **Місцеві партійні, радянські та органи НКВС втекли**. У місті панує повна анархія, населення грабує магазини, на вулицях відбуваються бійки та вбивства. **Водопровід, електростанцію, хлібозавод місцева влада вивела з ладу, населення залишилося без води, хліба, світла.** У це й же час на елеваторі знаходилося 42 тис. тонн пшениці. У цистернах були десятки тонн бензину та нафти, у місті були великі запаси консервів, вина, одягу… Місцеві партійні та радянські організації віднайшли лише в Олешках, після чого їх під конвоєм доставили знову до Херсону» [63].

Для того, щоб зрозуміти хто насправді винен у тих злочинах, що мали місце під час залишення Херсону у серпні 1941 р. і чи причетний до них Л.Т. Готовцев, необхідно відтворити обстановку, яка передувала вивозу документів миколаївського УНКВС та евакуації групи працівників УНКВС з Миколаєва.

Напередодні, тобто 11.08.1941 року, передові частини німецької армії, що прорвалися у напрямку на Миколаїв, знаходилися у районі аеродрому Сливине, що знаходиться у 8–10 км від Миколаєва. Інша група німецьких військ наближалася до Миколаєва з лівого берегу Південного Бугу з боку Вознесенська, захопивши до цього часу територію Новоодеського району Миколаївської області і створивши загрозу обходу Миколаєва з північно-східного напрямку. Як показали наступні дні, 13 і 14 серпня, ця загроза виявилася реальною у зв'язку з хаотичним відступом частин 9-ї армії [64].

В ніч на 11 серпня І.Д. Суровицьких отримав наказ про об'єднання УНКВС і УНКДБ, про його призначення начальником УНКВС, про призначення його пер-

шим заступником Л.Т. Готовцева і про відрядження колишнього начальника УНКДБ т. Третьякова до Харкова, який виїхав із Миколаєва вранці 11 серпня [65].

11 серпня у першій половині дня до Івана Даниловича зайшов Л.Т. Готовцев, який був стурбований і заявив, що йому необхідно негайно виїхати до Херсона, оскільки через швидкий наступ ворога там ще не завершена робота з організації підпілля. Зокрема сказав, що повинен провести інструктаж резидента.

Спочатку І.Д. Суровицьких на це не погодився, знаючи, що у Херсон виїхав начальник 3-го спецвідділу т. Стовба як раз у цих же справах. Заборона була викликана ще й тим, що апарати УНКВС і УНКДБ тільки-но об’єдналися, т. Третьяков поїхав, а Іван Данилович ще не був у курсі справ УНКДБ і, якщо б ще й Л.Т. Готовцев виїхав у відрядження, то робота по лінії УНКДБ могла зовсім залишитися без керівництва.

Однак, не знаючи чи все підготовлено у Херсоні, Іван Данилович сказав Л.Т. Готовцеву, що вони разом поговорять про це з товаришем, який присланий із НКВС СРСР (мова йде про В.О. Лягіна). Спустившись на нижній поверх, у кімнату, де працював оперпрацівник НКВС СРСР В.О. Лягін, Іван Данилович поставив йому запитання, чи є необхідність зараз їхати Л.Т. Готовцеву у Херсон [66]. В.О. Лягін відповів, що у Херсоні все зроблено, що т. Стовба повіз туди вибухівку і продукти, тому їхати немає необхідності [67].

В ніч на 12 серпня в кабінет начальника Миколаївського УНКВС І.Д. Суровицьких зайшов начальник Особливого відділу Південного фронту комісар держбезпеки 3-го рангу Сазикін і звернув його увагу на те, що напередодні відходу із Миколаєва в управлінні залишається багато людей, які у бойовій обстановці заважатимуть. Він же порадив Івану Даниловичу, базуючись на своєму досвіді під час евакуації із Кишинева, залишити тільки оперативну групу, інших евакуювати. І.Д. Суровицьких так і зробив. Вже 12 серпня 1941 року на підставі дозволу начальника УНКВС Миколаївської області Л.Т. Готовцев виїхав із Миколаєва із секретними документами УНКВС та групою неоперативних працівників у тилові райони Миколаївської області, на лівий берег Дніпра.

Серед документів, які йому доручили вивезти із Миколаєва були: частина агентурних справ і справ формулярів; частина слідчих справ арештованих, які евакуйовані [68] із Миколаєва у м. Томськ; матеріали 1-го спецвідділу, частина матеріалів відділу кадрів про особовий склад УНКВС; фінансові документи УНКДБ і УНКВС, а також матеріальні цінності УНКВС, які на момент евакуації передані до УНКВС.

Всі документи запаковані у ящики і завантажені на 7 машин. Крім того, доручено вивезти частину медикаментів і медичного майна санвідділення УНКВС. На момент виїзду з Миколаєва під керівництвом Леоніда Трохимовича знаходилися також і 49 працівників УНКВС, в основному жінок з дітьми. На шляху слідування з Миколаєва на Херсон–Каховку до колони Л.Т. Готовцева приєдналися додатково евакуйована із Миколаєва група працівників УНКВС (негласний склад 3-го спецвідділу у кількості 23 чоловік і частина вахтерів) [69]. Таким чином, серед працівників, які виїхали пізніше з Леонідом Трохимовичем із Чаплинки до Криму були 23 співробітники негласного складу 3-го спецвідділу УНКВС, 8–9 працівників 2-го спецвідділу УНКВС, 5 працівників 1-го спецвідділу УНКВС і УНКДБ, декілька працівників відділу кадрів УНКВС і УНКДБ, наглядачі тюрми і вахтери комендатури, 5 працівників санвід-

ділу УНКВС, працівник АХВ і фінвідділу УНКВС і УНКДБ (технічний апарат), декілька працівників АХВ і фінвідділу Ізмаїльського УНКВС, які тимчасово закріплені за Миколаївським апаратом на час евакуації, і 10–12 чоловік оперативного складу Миколаївського УНКВС, серед яких були 5 слідчих на чолі з начальником слідчастини І.П. Понєдельніковим, начальником КРВ В.В. Шуваловим і заступником начальника КРВ С.Ю. Зайденбергом. Більшість складали жінки з дітьми, машиністки і працівники адресного бюро [70].

Після виїзду Л.Т. Готовцева із Чаплинки у Крим самостійно виїхав заступник начальника 3-го спецвідділу т. Стовба, якого Леонід Трохимович негайно повернув назад після повернення оперскладу в Чаплинку. Однак Стовба за розпорядженням І.Д. Суровицьких повторно направлений через Крим на Ростов [71].

Під час переправи 7-х автомашин з документами і працівниками УНКВС на лівий берег Дніпра у районі Херсона і Берислава (переправу проводив у двох місцях у зв'язку із великими заторами на переправах), як в першому, так і в другому пункті автоколона потрапила під інтенсивне авіабомбардування ворожої авіації, у результаті якої вбита працівниця УНКВС Смілянська і поранено ще п'ятьох. Поранених розмістили спочатку у Каховській лікарні, а потім Леонід Трохимович віддав наказ [72] начальнику Каховського РВ НКВС перевести їх до госпіталю у Генічеськ. Залишення машин з документами у районі Цурюпинська і Каховки не гарантувало їх збереження, оскільки військові частини 9-ї армії, які переправлялися через Дніпро у ряді випадків чинили свавілля: відбирали автомашини і викидали з них вантаж [73].

Після переправи на лівий берег Дніпра, машини із працівниками і документами сконцентровані на вечір 13 серпня 1941 р. у Чаплинці Миколаївської області [74]. Разом із начальником Чаплинського РВ НКВС М.Г. Байбіковим Леонід Трохимович вирішив підібрати приміщення для базування обласного апарату НКВС. Ввечері вони пішли в РК КП(б)У і домовилися, що для цієї мети виділять приміщення школи [75].

Знаходячись в Цюрупинську, а потім у Чаплинці, Л.Т. Готовцев особисто заслухав доповіді начальників РВ НКВС, а в Цюрупинську – оперпрацівника УНКВС з питань організації партизанських і спеціальних груп, дав їм кілька практичних порад з організації цієї роботи. Крім того, переглянув агентурні матеріали на осіб, яких РВ НКВС планувало арештувати і дав вказівки про порядок реалізації цих матеріалів. З начальниками Каховського і Скадовського РВ НКВС Леонід Трохимович розмовляв по телефону, даючи вказівки з відповідної роботи [76]. Наприклад, він 12 серпня ввечері зателефонував начальнику Каховського РВ НКВС Д.І. Дмитриєнку і запитав як йдуть справи зі створення диверсійних і терористичних груп, знищення документів. Дмитро Іванович озвучив цифри додатково створених диверсійних і терористичних груп з 2-го до 12-те серпня, розповів про знищення документів до 1941 р. Проте Л.Т. Готовцев наказав знищити документи і за 1941 р., за виключенням обліку секретної мережі і підконтрольного антирадянського „елементу» [77].

З Чаплинки Л.Т. Готовцев намагався зв'язатися з начальником Миколаївського УНКВС І.Д. Суровицьких або із другим заступником начальника УНКВС М.Л. Руденком, які залишилися у Миколаєві. Проте обстановка на фронті склалася на той час так, що зв'язок із Миколаєвом обірвався, так як передові частина ворога обійшли місто із північно-східного напрямку на південь. Про це Леоніду Трохимовичу пові-

домив генерал-майор т. Осипенко, командир авіадивізії, який прибув із своєю частиною у Чаплинку.

Після невдалих спроб встановити зв'язок[78] з УНКВС, Л.Т. Готовцев вночі 14 серпня зателефонував через Сімферополь заступнику наркома НКВС УРСР капітану держбезпеки т. Ратушному, якому доповів обставини виїзду з документами і групою працівників із Миколаєва. Одночасно запитав вказівки заступника наркома НКВС УРСР відносно подальшого маршруту ввіреної автоколони, так як через свавілля окремих частин 9-ї армії не було гарантії збереження документів УНКВС.

Від Ратушного отримав наказ [79] переправити документи УНКВС із працівниками і членами їх родин через Крим у м. Керч, а далі рухатися на Краснодар–Ростов, звідки необхідно було зв'язатися із Харковом. Намагаючись з'ясувати можливість руху через Мелітополь на Запоріжжя і Дніпропетровськ (для того, щоб здати документи в один із УНКВС України), Леонід Трохимович отримав від т. Ратушного відповідь, що цей маршрут небезпечний.

Після телефонної розмови із Ратушним, ураховувавши, що переправа автомашин через Керч все ж буде пов'язана з великими труднощами, Л.Т. Готовцев вирішив зв'язатися із Запорізьким УНКВС для з'ясування місцевої обстановки [80]. Проте зв'язок із Запоріжжям перервався, тому вдалося лише поспілкуватися із начальником Мелітопольського міськвідділу НКВС, який повідомив, що і в них зв'язок із Запоріжжям відсутній.

Наступного дня вранці у Чаплинку, де знаходився Л.Т. Готовцев, прибула невелика група оперативних працівників УНКВС, яка прорвалася із Миколаєва після виконання завдання зі знищення обладнання заводів [81]. Причиною затримки цієї групи оперпрацівників (за словами одного з її членів, Г.А. Шешеловського) стало те, що 13 серпня 1941 р. за наказом начальника КРВ УНКВС Миколаївської області капітана держбезпеки В.В. Шувалова група оперпрацівників УНКВС направилася на завод імені А. Марті з метою виводу його з ладу. Оскільки енергокомбінат знаходився напроти заводу імені А. Марті [82], то в одній машині з ними поїхала група працівників, яка повинна була провести таку ж роботу на енергокомбінаті. Під'їхавши до заводу, вони побачили, що завод частково виведений з ладу, те ж виявилося і на енергокомбінаті. Вони повернулися до УНКВС, але нікого не застали, окрім вахтера т. Казюка. Забравши його, поїхали у напрямку Херсона. Доїхали до Водопою, де їх зупинив полковник піхотних військ і за допомогою „нагая» змусив усіх злізти з машини, все кинути і піти у наступ на селище Водопій, де вже були німецькі танки. Таким чином він, „б'ючи нагайкою» висадив працівників міліції, які приїхали машинами. Коли вони пішли у наступ, потрапили під вогонь із кулеметів, мінометів з іншого берегу р. Південний Буг. Їх група вирвалася з-під обстрілу і направилася [83] до Херсону. Звідти їх направили на Чаплинку, після чого під керівництвом заступника начальника УНКВС старшого лейтенанта держбезпеки Л.Т. Готовцева, поїхали у м. Керч [84].

Основний склад УНКВС і УНКДБ залишався у розпорядженні начальника Миколаївського УНКВС І.Д. Суровицьких і його заступника М.Л. Руденка: відділ СПВ на чолі з начальником Т.Я. Амельченком і його заступником т. Лесаєвим, частина апарату КРВ, працівники ЕКВ на чолі із заступником начальнаика ЕКВ т. Катковим, два заступники начальника Миколаївського УНКВС з кадрів (по НКВС і НКДБ)

І.Л. Магльованний і т. Головачов, помічник начальника УНКВС – А.І. Нікітін, весь апарат Херсонського МВ НКВС і МРВ НКДБ і апарати районних відділень НКВС і НКДБ 85.

Вранці 15 серпня Л.Т. Готовцев повторно зателефонував через Сімферополь заступнику наркома НКВС УРСР т. Ратушному, сподіваючись отримати дозвіл на виїзд не через Крим, а через Мелітополь (щоб скоротити відстань). Проте т. Ратушний заборонив рух на Мелітополь, підтвердив наказ рухатися через Крим на Керч–Краснодар. У розмові із т. Ратушним Леонід Трохимович проінформував, що з ним знаходиться і частина оперпрацівників, які додатково прибули у Чаплинку, і запитав, чи можна їм прямувати під його керівництвом, на що отримав дозвіл (необхідно відмітити, що якість зв'язку була поганою і через це окремі вказівки Ратушного повторювали оператори АТС Сімферополя) [86].

Перед виїздом у Крим Леонід Трохимович залишив для заступника начальника Миколаївського УНКВС М.Л. Руденка записку, в якій повідомив про отриманні вказівки від т. Ратушного стосовно подальшого маршруту [87].

У відповідності до вказівок т. Ратушного, Л.Т. Готовцев виїхав із Чаплинки з документами і групою працівників УНКВС у Керч, куди прибув у вечері 17.08.1941 р. Наступного дня вранці через Керченський міськвідділ УНКВС отримав новий наказ телефоном від наркома НКВС Кримської АРСР т. Каранадзе про те, що необхідно всіх оперпрацівників повернути назад у Чаплинку, а документи УНКВС, жінок-співробітників і їх родини відправити через Керченський пролив на Північний Кавказ, у Краснодар, що і було негайно виконано [88].

Разом із оперскладом УНКВС повернуті у Чаплинку і неоперативні працівники-чоловіки, у тому числі вахтери, бухгалтери фінвідділу, негласний склад 3-го спецвідділу (23 чол.), технічний склад опервідділів. На Краснодар відправлено тільки працівників 1-го спецвідділу для обробки документів та жінок. Оскільки у Керчі було багато людей, що евакуювалися, то Л.Т. Готовцеву з чималими труднощами [89] вдалося переправити на Тамань 7 машин з документами і людьми лише протягом трьох днів (18–20 серпня). Після цього він негайно повернувся у Чаплинку 21 серпня.

Для розуміння причин, що спричинили паніку, передчасну втечу місцевого керівництва з Херсону, виведення з ладу електростанції, знищення харчових продуктів, вбивства у будівлі міського НКВС засуджених необхідно розглянути події, що передували евакуації основного складу Миколаївського УНКВС.

Ще до об'єднання УНКВС і УНКВД, УНКДБ був розроблений план диверсій на підприємствах Миколаєва, але так як адміністрація і громадські [90] організації заводів № 198 і № 200 вже багато зробили самі, то І.Д. Суровицьких скорегував план КРВ з підривної роботи. Відповідно до вказівок обкому КП(б)У нічого не можна було підривати, підпалювати і тільки можна було виводити з ладу окремі важливі деталі агрегатів [91].

13 серпня у кабінеті начальника КРВ В.В. Шувалова скликано нараду працівників УНКВС, які призначалися для виконання руйнувань об'єктів у випадку залишення Миколаєва. На нараді В.В. Шувалов повідомив [92], що надійшла команда про знищення об'єктів, усім працівникам видали вибухівку і вони роз'їхалися по об'єктам.

В.В. Шувалов та І.П. Понєдєльников отримали розпорядження від начальника

УНКВС І.Д. Суровицьких об'їхати всі об'єкти і перевірити як оперпрацівники проводять диверсійні роботи відповідно до плану. Перевіривши заводи „А. Марті», імені 61 комунара, ТЕС та інші об'єкти з'ясувалося, що все зроблено відповідно до плану [93].

На заводах імені А. Марті та 61 Комунара у зв'язку з неможливістю евакуації, 15 серпня 1941 р. підірвали три недобудовані підводні човни С-36, С-37, С-38, які знаходилися на стапелях (після приходу німців розрізані на метал та відправлені до Німеччини на переплавку [94]. Крім того, неушкодженими залишилися: лінкор „Україна» (для його завершення потрібно було не менше 2-х років), і шість коробок есмінців та крейсерів [95].

На заводі № 198 залишили підводні човни С-58, С-59, С-60 XVI (Проект 97). Стан готовності їх на 22 червня 1941 р. складав: С-58 – 3,3%, С-59 – 2,8%, С-60 – 1,9% [96].

За 2–3 години до початку відходу із Миколаєва обком КП(б)У віддав наказ обов'язково підірвати і підпалювати заводи, які залишалися ще неушкодженими. Не маючи відповідної кількості вибухівки і розіславши своїх людей по заводах, звісно не можна було все знищити, навіть такі запаси як броньована сталь чи судове залізо вони не знищили б, якщо і мали б вибухівку. У цей же час апарат УНКВС і міліції використовувався для охорони особливо-важливих об'єктів (телефон, телеграф, водогони та ін.). Всі виходи і входи міста охоронялися працівниками УНКВС і міліцією, так як військових частин у Миколаєві було мало [97].

Помічнику начальника УНКВС з неоперативних справ А.І. Нікітіну із групою оперпрацівників при відході із Миколаєва було доручено підірвати Варварівський міст [98], крім того він здійснював часткове виведення з ладу й будівлі УНКДБ [99].

Крім руйнування стратегічних об'єктів Миколаївщини йшло масштабне знищення сільськогосподарської продукції. До 70 000 тонн хліба, що знаходився у портах Скадовська, Хорли, Голої Пристані і на полях радгоспів, повністю знищили, а близько 12 тис. тонн роздали колгоспникам. Хліб, який не встигли вивезти зі складів семи правобережних районів, знищували таким чином: в кожному радгоспі та колгоспі, крім оперативних груп НКВС, діяли й представники райкомів та райвиконкомів; до зерна, що знаходилось у полі, підвозили пальне, полову; розділивши хліб на невеликі частини, рили канави, куди клали полову та дрючки, поливаючи їх пальним; у Каховському бавовнорадгоспі одну купу хліба (700 тонн) розсипали двома гарматними пострілами з близької відстані. Увесь хліб, що знаходився у складах та конюшнях, знищили [100].

Незважаючи на знищення сільськогосподарської продукції та промислових підприємств, німцям вдалося в Херсоні захопити велику кількість зерна та інших трофеїв – 4 завантажених військових транспорти (близько 3000 тонн), 2 канонерки та багато інших менших транспортних засобів [101].

Крім того, на 19 вересня 1941 р. у Миколаєві та Херсоні окупанти захопили чимало сировини і продукції: **залізо та сталь** (ферохром – 6 т, феромарганець – 30 т., феромолібден – 5 т., ферокремній – 10 т, необроблене залізо – 4000 т, металолом – 10000 т, необроблена сталь – 5350 т, титанова руда – 40 т); **кольорові метали** (*сировина* – алюміній (чистий) – 4 т, мідь (електроліт) – 87 т, мідь (неочищена) – 1 т, латунь – 77 т, цинк (чистий) – 2 т, ртуть – 6 кг.; *утильсировина* – алюміній (чистий) – 10 т, алюміній (зв'язаний) – 13 т, мідь (чиста) – 27 т, латунь – 231 т; *напівфабрикати* – алюміній (зв'язаний) – 40 т, мідь – 22 т, латунь – 235 т); **промислові масла та жири** (льняне масло (оліфа) – 18 т, деревинне масло – 14 т, парафін – 3 т, столярний клей – 2,4 т); **камені та ґрунти** (азбест –

82 т, графіт – 90 т, плавлений кварц – 5 т, слюда в злитках – 0,1 т); **шкіра та шкури** (бичачі шкіри – 5950 шт., кінські шкіри – 200 шт., телячі шкіри – 100 шт., шкіри овець і кіз – 2850 шт., інші шкіри – 29000 шт., з яких 10000 свинячих шкір); **текстильна сировина** (коноплі – 12 т., войлок – 2 т, шерсть – 60 т, шерстяні відходи – 2 т, бавовник – 358 т, відходи бавовнику – 264 т, шерсть тварин – 0,1 т); **лісоматеріали** (дуб – 2600 кубометрів, пробкова корка – 6 т); **мінеральні мастила** (автомобільне та карбюраторне паливо – 22 куб., авіаційне пальне – 5 куб., тракторне пальне – 460 куб., дизельне паливо – 754 куб., рідке паливо – 4418 куб., масло для змазування – 87 куб., масло для змазування очищене – 258 куб., масло для циліндрів – 76 куб., веретенне масло – 15 куб., дьоготь – 1 куб., вісьове масло – 1 куб., трансформаторне мастило – 1 куб., турбінне мастило – 29 куб., машинне мастило – 68 куб., керосин – 254 куб., бензол – 1 куб, лекруїн – 94 куб, тавот – 110 куб., технічний вазелін – 4 куб., ружейне мастило – 2 куб., асфальт – 15 куб.); **дзеркальний чавун** – (12–14% вміст марганцю) – 40 т і ін. [102].

З 13 серпня у Миколаєві відчувалася паніка як серед радянських і партійних органів, так і серед військових, що викликана відходом військових частин 9-ї армії із Миколаєва на Херсон [103]. О 10-й ранку отримано наказ підірвати всі об'єкти, а потім його відмінили. Пізніше знову надійшло розпорядження про підрив. Нарешті 13 серпня, об 11.30 І.Д. Суровицьких вирішив дізнатися про обстановку і зателефонував в обком КП(б)У і облвиконком, відповіді він не отримав і особисто поїхав машиною. Обком КП(б)У і облвиконком були порожні. Не знайшовши керівних партійних і радянських органів, дав наказ виїхати з Миколаєва на машинах [104].

Ще напередодні евакуації оперскладу УНКВС з Миколаєва, всім роз'яснено, що вони будуть відходити з останніми частинами червоної армії, тому природно розраховували на турботу керівництва про особовий склад. Насправді все вийшло навпаки. За свідченнями начальника 2-го відділення СПВ УНКВС Миколаївської області, сержанта держбезпеки Ю.С. Лейзеровського на питання оперпрацівників у нач. АХФВ т. Каткова і заступника начальника УНКВС по кадрам т. Головачова (відповідали за забезпечення транспортом), останні з єхидною посмішкою заявляли: „Якщо не буде машин, підете пішки», але самі нічого не зробили, аби дістати автомашини, яких у місті було багато. Всі наявні легкові машини розподілили між начальниками відділів УНКВС, про рядових працівників ніхто не думав.

Так і вийшло. 13 серпня близько 12.00 дали команду роз'їхатися по заводам для виводу із ладу різних об'єктів [105]. Окремі оперпрацівники виїхали на спиртовий завод, де до 13.45 знищили всі запаси спирту і горілки шляхом випуску у каналізацію. Після завершення роботи повернулися в УНКВС, де застали одну півторатонну машину і всіх працівників у паніці.

На машину сіли тільки декілька чоловік, інших вишикував начальник АХФВ т. Катков і наказав йти пішки зі зброєю і речами. За містом, на Херсонській дорозі було оригінальне видовище. Все місто тікало у напрямку на Херсон, і незабаром повідомили [106], що по Херсонській дорозі з боку Водопою на Миколаїв рухаються німці. Почалася стрільба, страшна паніка, біготня – всі тікали у різні сторони. Весь оперсклад розбрівся окрім начальників відділів і їх заступників, які були на автомашинах. Декілька оперпрацівників повернулися у місто до будівлі УНКВС [107]. Там зустріли помічника начальника УНКВС А.І. Нікіна, який заявив, що потрібно „рвати кігті».

На шляху до Херсону ці працівники зустріли 4 машини під керівництвом заступника начальника УРКМ т. Головченка і начальника кримінального розшуку т. Миргородського і разом з ними о 24.00 прибули у Херсон [108].

Основна частина оперпрацівників за наказом командуючого 9-ї армії генерал-полковника Я. Черевиченка, організувала загін чекістів і охоронців заводу № 198 та рушили на передову [109].

Були запеклі бої. На лінії оборони з оперскладом був начальник УНКВС І.Д. Суровицьких, його заступник І.Л. Магльованний і помічник з неоперативних питань А.І. Нікітін.

Заступника начальника УНКВС по міліції Гайворонського, його заступника Головченка, начальника політвідділу РКМ Карпенка, його заступника Хорошилова на лінії оборони не було, вони виїхали прямо на Херсон [110].

На передовій чекісти перебували до 7-ї години ранку 14 серпня, а потім за наказом генерал-майора Матвієнка евакуювалися до Херсону [111]. Знаходячись на передовій, озброєння мали погане: російсько-польські гвинтівки, вітчизняної зброї було мало, ні одного кулемету, а бійці охорони заводів у переважній більшості озброєні малокаліберними гвинтівками. Керівництво опергрупи на чолі із І.Д. Суровицьких попередили, що в обороні вони знаходитимуться до приходу військових частин. Вони протрималися до 7 ранку 14 серпня, проте підкріплення так і не надійшло. За цей час їх втрати складали 7 убитих і 7 поранених. І.Д. Суровицьких звернув увагу на те, що поки вони тримали оборону, військові частини 9-ї армії у безладі відходили на Херсон [112].

Після відходу з Миколаєва, 14 серпня о 8 годині ранку І.Д. Суровицьких приїхав у Херсон, де застав весь міськвідділ НКВС, МРВ НКДБ на чолі з начальниками [113]. Викликавши до себе начальника Херсонського міськвідділу НКВС С.П. Євтушенка, начальника МРВ НКДБ М.С. Поповиченка, начальника міськвідділу міліції П.А. Барабаша, наказав їм негайно організувати групи і особисто кожному начальнику перевірити у всіх кімнатах столи, шафи, а зібравши документи, спалити їх у дворі. Пізніше С.П. Євтушенко, П.А. Барабаш, М.С. Поповиченко доповіли І.Д. Суровицьких, що всі кімнати перевірені, а знайдені матеріали знищені. Іван Данилович особисто вибірково перевірив 3 кімнати і нічого не знайшов. Крім того, наказав відправити на лівий берег Дніпра працівників, які не потрібні, залишивши опергрупу для диверсійної роботи і групу міліціонерів для підтримання порядку у місті [114].

У контексті вищезазначеної, безперечно важливої, оперативної роботи з організації боротьби проти німецьких загарбників Миколаївського УНКВС є цікавий аспект, який пов’язаний із механізмом застосування репресій у Херсоні напередодні евакуації.

П.А. Барабаш доповів Івану Даниловичу, що в тюрмі є заарештовані [115]. Разом з І.Л. Магльованнм, С.П. Євтушенком, М.С. Поповиченком розглянули матеріали на арештованих, із яких 8–10 відпустили, так як на них були незначні матеріали, а двох наказав розстріляти [116]. Зі слів начальника міськвідділу НКВС С.П. Євтушенка А.І. Нікітін, перебуваючи у Херсоні, застрелив у камері одного арештованого без будь-якого на те приводу [117].

Контроль за виконанням смертних вироків І.Д. Суровицьких вирішив доручити М.С. Поповиченку і запитав, чи є кому у міськвідділі привести їх у дію, чи все ж вони

повинні це зробити самі. М.С. Поповиченко відповів, що виконанням смертних вироків завжди займався шофер Едленко, який і зараз це може зробити. Тоді у присутності С.П. Євтушенка і Маглованного І.Д. Суровицьких наказав М.С. Поповиченку особисто простежити за виконанням і провів інструктаж (*зверніть увагу! – Автор*), що ями повинні бути вириті на кожного окремо у підвалі, який знаходився у дворі міськвідділу, щоб ями були засипані землею і завалені дрючками, дошками, порожніми ящиками. Якщо буде можливість, то цей підвал підпалити. Окремо П.А. Барабашу І.Д. Суровицьких дав наказ, що арештованих, які підлягали звільненню, необхідно відпустити тільки в останній момент, за 10–15 хвилин до евакуації, аби не „піднімати паніки у місті» [118].

Приблизно о 14–15 годині М.С. Поповиченко у присутності секретаря міськкому партії т. Козачок доповів І.Д. Суровицьких, що вироки виконані. Іван Данилович його запитав, чи він особисто їх приводив, а той відповів, що ні. Тоді І.Д. Суровицьких наказав йому особисто поїхати і перевірити [119]. Через декілька хвилин М.С. Поповиченко доповів, що особисто перевірив, що все „в порядку» [120].

Начальник УНКВС Миколаївської області І.Д. Суровицьких прибув у Херсон 14.08, а вже о 2-й годині ранку 15.08.1941 р. дав наказ евакуюватися, оскільки у місті абсолютно не залишалося військових частин [121].

Слідчого Особливої інспекції НКВС УРСР цікавило, чому І.Д. Суровицьких дав наказ Херсонському міськвідділу НКВС евакуюватися саме 14.08.1941 р., адже місто зайняв ворог лише через декілька днів? Іван Данилович відповів, що прибувши у Херсон 14 серпня, в міськвідділі застав багато працівників міліції, весь склад УНКВС і УНКДБ та членів їх родин. І.Д. Суровицьких дав наказ залишитися тільки оперскладу, інших відправити на лівий берег, а також кілька вказівок з підготовки до евакуації. Зв'язавшись з міськкомом КП(б)У і начальником Херсонського гарнізону, майором Патокою І.Д. Суровицьких з'ясував обстановку, що частини 9-ї армії рухаються для переправи у район Антонівки і Берислава. Близько 16-ї години секретар Херсонського міськкому партії т. Козачок чи т. Ладичук повідомив І.Д. Суровицьких, що розмовляв по телефону із секретарем обкому КП(б)У т. Максимовим (обком на той час вже був у Цюрупинську) [122], який сказав, що потрібно, орієнтуючись по обстановці, переходити на лівий берег Дніпра. Не знаючи дійсної обстановки, І.Д. Суровицьких сказав, якщо є така порада, то, мабуть, обком КП(б)У знає більше, сказав йому, що вони ще залишаються, а інші переправляються у Цюрупинськ.

Ще вдень, знаходячись у порту, І.Д. Суровицьких звернув увагу, що там нікого не було, відсутні засоби пересування, крім невеликої кількості самохідних барж. І.Д. Суровицьких наказав С.П. Євтушенку і М.С. Поповиченку забезпечити групу засобами переправи на лівий берег. Близько 13.00 І.Д. Суровицьких направив М.С. Поповиченка і С.П. Євтушенка до начальника гарнізону з'ясувати обстановку [123], сам залишаючись у міськвідділі, намагався зв'язатися з Миколаєвом і Цюрупинськом, проте не зміг. Оскільки вони затримувалися, І.Д. Суровицьких направив до них шофера Едленка. Через 15–20 хвилин вони повернулися і повідомили, що начальник Херсонського гарнізону майор Патока нічого не знає. В цей час підійшов майор Патока і запитав у Івана Даниловича, чи давав той розпорядження про евакуацію із Херсону через свого посильного. І.Д. Суровицьких здивувався і сказав, що таких вказі-

вок не давав. М.С. Поповиченко і С.П. Євтушенко також не давали таких розпоряджень. З'ясувалося, що шофер Едленко сказав майору Патоці, що необхідно терміново підійти до І.Д. Суровицьких. Іван Данилович вилаяв Едленка. Майор Патока пояснив обстановку, що у районі сільсгоспколонії чули стрілянину, сказав, що у місті залишився тільки він і ще дві його людини. Іван Данилович сам переконався, що у місті не було військових частин [124]. І.Д. Суровицьких повідомив начальнику гарнізону, що направляється в Цюрупинськ або Голу Пристань. Той сказав, що поки залишається, але скоро також евакуюється.

І.Д. Суровицьких дізнався, що пізніше, з приходом Дунайської флотилії і залишків частин 9-ї армії у м. Херсон, майора Патоки не застали [125]. Для наведення залізної дисципліни у Херсоні і організації його оборони (про яку армія і не думала) віцеадмірал Левченко наказав командуючому Дунайською військовою флотилією контрадміралу Абрамову оголосити себе начальником Херсонського гарнізону. Комендантом міста призначили начальника відділу бойової підготовки штаба флотилії капітана 3-го рангу К. Балакірєва, який і командував обороною міста [126].

Прибувши до порту близько 13.30 15 серпня 1941 р., побачив тільки 2 баржі, на які вантажити трактори-тягачі, декілька гармат, а на іншу – декілька коней і підвід. Більше у порту нікого не було. Потім підійшов буксирний катер, на який повантажили поранених бійців, і попрямував на Голу Пристань.

16 серпня 1941 р. І.Д. Суровицьких прибув у Каховку і дізнався від І.Л. Магльованного, що до Херсону підійшли німецькі частини. Іван Данилович організував опергрупу із працівників НКВС і міліції і направився у Херсон [127].

Після відходу із Херсона з'ясувалося, що С.П. Євтушенко, П.А. Барабаш, М.С. Поповиченко та інші залишили частину оперативних матеріалів, патрони і не закопані(!) трупи арештованих [128].

Повернувшись у Херсон 16 серпня, І.Д. Суровицьких одразу направився у підвал, який був підірваний, але трупів не бачив. Перевіряючи особисто разом з С.П. Євтушенком, знайшов декілька папок справ, списки працівників на деяких столах під склом. С.П. Євтушенко в одній із кімнат МРВ НКДБ знайшов ящик-картотеку, де не були знищені [129] облікові картки у чотирьох верхніх ящиках на букви „А–Г». У підвалі будівлі були чисті бланки. Все було спалено. Зі зброї І.Д. Суровицьких бачив декілька побитих старих понівечених стволів і малокаліберних гвинтівок без затворів. У дворі, де розміщувалися працівники міліції, бачив до десятка петлиць, емблем не було.

Після приїзду у Херсон, І.Д. Суровицьких зустрів на вулиці біля міськвідділу воєнслідчого Дунайської флотилії [130], який розповів, що вдень 15 серпня 1941 р. у міськвідділі НКВС були знайдені три трупи, із яких один – у вбиральні, а два у підвалі, які були погано зариті, а також про те, що знайдені облікові картки кримінальних злочинців у міліції.

Крім того, до І.Д. Суровицьких зайшов заступник начальника Особливого відділу Дунайської флотилії і розповів, що один із червонофлотців, у вбиральні міськвідділу бачив труп жінки, про що доповів уповноваженому Особливого відділу. Заступник начальника, знаючи, що у підвалі раніше виконували смертні вироки (!), зайшов у підвал і знайшов два погано заритих трупи. Він також повідомив, що за його на-

казом вбиральню спалено, підвал підірвано, а частину документів знищено [131]. Іншу частину забрав помічник прокурора Південного фронту. Вже після відходу із Херсону, у Чаплинці, заступник прокурора Південного фронту, показував декілька справ і декілька карток із розшуку [132].

У листі до Л.П. Берії Л.Т. Готовцев звертав у вагу на те, що хоч і висунуті проти нього під час арешту звинувачення відпали, він продовжував перебувати під вартою, а для обґрунтування його арешту лише у 20-х числах вересня 1941 р. (через три тижні з моменту арешту) у його справі допитані у якості свідків начальник Миколаївського УНКВС І.Д. Суровицьких і його заступник по кадрам І.Л. Магльованний, які перебували з Л.Т. Готовцевим у неприязних стосунках по роботі і, тому дали неправдиві свідчення, хоча були прямими винуватцями вищезазначених подій у Херсоні [133].

На основі їх свідчення Л.Т. Готовцеву офіційно пред'явили вже зовсім нові звинувачення: А) при залишенні Миколаєва Л.Т. Готовцев, маючи завдання начальника УНКВС І.Д. Суровицьких про евакуацію документів і групи працівників УНКВС в один із районів області, не точно виконав завдання, і замість призначеного пункту – Херсон, виїхав в інший сусідній район, потім, отримавши наказ заступника наркома НКВС УРСР Ратушного про евакуацію документів УНКВС і неоперативних працівників через Крим у Ростов, також не точно виконав це розпорядження, виїхавши з групою працівників УНКВС на територію Криму;

Б) у результаті виїзду Л.Т. Готовцева до Криму, Миколаївським УНКВС до 18 серпня (протягом трьох днів) не велась у районах області робота з підготовки і засилання своєї агентури в окуповані ворогом райони;

В) з провини Л.Т. Готовцева в 3-х районах Миколаївської області не була знята з обліку райвійськкоматів агентура УКНВС, підготовлена для укомплектування партизанських груп, в результаті чого цю агентуру мобілізували до лав червоної армії.

Висунуті обвинувачення також не відповідали дійсності і витікали із необ'єктивного ведення слідства у справі Л.Т. Готовцева в апараті НКВС УРСР у Харкові, який став на шлях вишукування фактів для виправдання його арешту [134].

Леоніду Трохимовичу це давало підстави думати, що у його арешті зацікавлений заступник наркома НКВС УРСР Ратушний з таких мотивів: розпорядження про евакуацію документів і частини апарату Миколаївського УНКВС через Крим на Ростов, мабуть, не було попередньо узгоджено Ратушним із наркомом НКВС УРСР т. Сергієнком, ні з НКВС СРСР [135], так як під час перебування Л.Т. Готовцева на території Криму, він отримав через наркома НКВС Кримської АРСР т. Каранадзе новий наказ, який відміняв наказ Ратушного. Відповідно до нього Леонід Трохимович негайно повернув на територію Миколаївської області всіх оперпрацівників, які були з ним. Організувавши переправу через Керченську протоку на Краснодар–Ростов документів і жінок-співробітниць з дітьми, повернувся на територію Миколаївської області.

Звичайно, на тлі допущених іншими працівниками Миколаївського УНКВС злочинних дій при залишенні Миколаєва і Херсону, вчинок Л.Т. Готовцева розцінили як прояв паніки і боягузтва (при відсутності повної інформації щодо цього) [136].

Таким чином, арешт Л.Т. Готовцев і висунуті проти нього обвинувачення відбулися внаслідок необ'єктивності з боку заступника наркома НКВС УРСР т. Ратушного. Злочинів, які інкримінували Л.Т. Готовцеву, він не вчиняв. Якщо ж у його діях і мали

місце окремі помилки то, як зауважив Леонід Трохимович, він вже відбув покарання, перебуваючи тривалий час під вартою [137].

29 липня 1942 р. Особлива нарада при Народному Комісарі Внутрішніх Справ СРСР постановила: за самовільне залишення місця служби термін попереднього ув'язнення Л.Т. Готовцева зарахувати у покарання, з-під варти звільнити [138].

Начальник 1-го спецвідділу НКВС ТАРСР лейтенант держбезпеки Щербаков повідомляв, що на основі відповідного рішення Особливої наради Л.Т.Готовцева звільнено з-під варти лише 03.09.42 р. [139].

Рішення Особливої наради при НКВС СРСР, яке винесено у справі Л.Т. Готовцева на основі матеріалів попереднього слідства, проведене Особливої інспекцією НКВС СРСР не об'єктивно [140]. З огляду на це варто навести витяг із доповідної записки Особливої інспекції НКВС УРСР, яка проводила слідство стосовно роботи Миколаївського УНКВС:

„…СТАН АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНОЇ РОБОТИ

Керівництво всією агентурно-оперативною роботою (створення резидентур агентури, придбання конспіративних квартир) здійснював заступник начальника УНКВС – старший лейтенант держбезпеки Л.Т. Готовцев. Зі слів начальника УНКВС старшого лейтенанта держбезпеки І.Д. Суровицьких, він після реорганізації УНКВС і УНКДБ прийняв 11.08.1941 р. справи по УНКДБ, тобто за два дні до залишення Миколаєва, у зв'язку з чим всі агентурно-оперативні заходи проводилися заступником начальника УНКВС Л.Т. Готовцевим.

За словами Л.Т. Готовцева, облуправління придбало необхідну кількість агентури, створило конспіративні квартири, декілька диверсійних, терористичних і сигнальних груп. Перелічена вище агентура, конспіративні квартири і резидентура передані працівнику НКВС СРСР, який залишався в Миколаєві у підпіллі, начебто, здійснює з нею зв'язок, а сам безпосередньо зв'язаний із Москвою. УНКВС до цього ніякого відношення не має.

Після залишення Миколаєва, Херсона та інших районів УНКВС по день нашого приїзду ніяких агентурно-оперативних заходів з придбання, засилання і зв'язку з окремою агентурою, яка залишалася у зайнятих ворогом районах і містах, – не проводили, у зв'язку з чим про становище у цих містах і районах начальник УНКВС Суровицьких, його заступник Л.Т. Готовцев нічого не знають [141].

Варто відзначити, що начальники відділів КРВ і СПВ від проведення агентурних заходів Л.Т. Готовцевим повністю ізольовані і виконували тільки окремі доручення.

До 22 серпня цього року ніякої агентурної роботи облуправління не проводило, так як весь оперативний склад області за наказом Л.Т. Готовцева евакуйований у Крим, звідки повернулися у Чаплинку на місце дислокації облуправління лише 20–21 серпня, а сам Л.Т. Готовцев прибув 22 серпня.

Після повернення оперскладу із Криму керівництвом облуправління створено опергрупи у районах області, які розпочали організацію партизанських загонів, вербовки агентури і виконання інших оперативних заходів. Придбанням агентури для закидання у тил ворога, УНКВС не займалося, а за пропозицією особливих органів вербувало для них агентуру, які особливі органи самі використовували для засилання

у ворожий тил. Таким чином, УНКВС до останнього часу цією, найбільш важливою ділянкою роботи по суті не займалося.

Начальник КРВ УНКВС – капітан держбезпеки В.В. Шувалов на поставлене йому питання заявив, що він не знав про необхідність проведення вербовки, засилання і здійснення зв'язку з цією агентурою. Аналогічне становище у відділах СПВ і ЕКВ.

Оперативний склад облуправління і приписана із Ізмаїльської області група оперпрацівників у кількості 27 чоловік роботою не завантажені, шатаються без діла.

За час нашого перебуванні в УНКВС разом із керівництвом, яке залишилося, провели нараду, на якій поставлені завдання у мінімальний термін зайнятися придбанням агентури, створенням диверсійних і терористичних груп для засилання у тил ворогу і забезпечення безперебійного зв'язку з ними. Одночасно поставлене завдання про посилення агентурно-оперативної роботи в інших районах області. Для виконання цих заходів створені оперативні групи, які виїхали у райони і села області.

РОБОТА ПО ЗНИЩЕННЮ ОБ'ЄКТІВ

Обласне управління, зі слів керівництва, оперпрацівників УНКВС і секретаря Миколаївського обкому КП(б)У, залишаючи Миколаїв, в основному, заплановані об'єкти вивело з ладу. Але мав місце випадок, коли оперпрацівники не знищили два підводних човни, які пізніше помітили і знищили партійно-радянські працівники [142].

За інформацією секретаря обкому, до працівників УНКВС ніяких претензій не має. Апарат облуправління НКВС на чолі з І.Д. Суровицьких покинув місто Миколаїв останніми і при відході брав участь в обороні. Є людські втрати.

У місті Херсоні мав місце ганебний факт з боку начальника міськвідділу НКВС С.П. Євтушенка, начальника міськвідділу НКДБ М.С. Поповиченка, начальника міськміліції П.А. Барабаша, начальника карного розшуку І.З. Іванова і начальника сільського району міліції м. Херсона Л.Г. Нудлера. Ці особи ще за два дні до залишення Херсону втекли з міста, залишили у будівлі міськвідділу трупи 4-х розстріляних, передчасно підірвали водокачку та електростанцію.

Дізнавшись про самовільне залишення оперскладом Херсону, начальник УНКВС І.Д. Суровицьких останніх повернув і особисто виїхав до Херсону, де провів низку заходів.

При повторному залишенні м. Херсона вищезазначені працівники міськвідділу НКВС знову передчасно виїхали із Херсона, залишивши при цьому декілька агентурно-оперативних матеріалів не знищеними. Вищезазначене стало відомо окремим мешканцям Херсону, які заходили у будівлю Херсонського УНКВС, розглядали трупи людей і оперативні матеріали, про що донесли воєнному керівництву. Стосовно цього факту прокуратурою Південного фронту заведена кримінальна справа за звинуваченням С.П. Євтушенка, М.С. Поповиченка, П.А. Барабаша, Л.Г. Нудлера у зраді Батьківщини.

Крім того, помічник начальника Миколаївського УНКВС лейтенант держбезпеки А.І. Нікітін, знаходячись у відрядженні у Херсоні, розстріляв невідомого громадянина, труп якого також залишений не заритий на території міськвідділу НКВС. А.І. Нікітін аморальна людина, систематично зловживав спиртними напоями і вів розгульний спосіб життя.

Необхідно відмітити, що серед знайдених 4-х трупів у будівлі міськвідділу 2-є розстріляні за вироками, одного розстріляв А.І. Нікітін, один труп жінки у голому вигляді знайдений у вбиральні. На думку помічника воєнного прокурора Південного фронту, вбивство жінки є, можливо, наслідком розгульного життя Нікітіна.

Наказ про затримання начальника Миколаївського облуправління міліції Гайворонського не виконаний через те, що він зі своїм заступником, начальником і заступником начальника політвідділу ще за декілька днів до залишення Миколаєва виїхали у невідомому напрямку, залишивши напризволяще весь склад міліції області» [143].

Лише в кінці німецько-радянської війни 24 травня 1944 р. народний комісар державної безпеки ТАРСР, комісар державної безпеки Ручкін звернувся до наркома державної безпеки СРСР, комісара державної безпеки 1 рангу Меркулова з пропозицією зняти судимість з Л.Т. Готовцева і затвердити його на посаді заступника начальника 2-го відділу НКДБ Татарської АРСР.

У клопотанні зазначав, що з утворенням НКДБ Татарської АРСР на посаду начальника 1 відділення „А» і заступника начальника 2-го відділу призначено майора держбезпеки Л.Т. Готовцева, якого раніше притягували до відповідальності за ст. 206-17 п. „а» КК УРСР.

Після звільнення з-під варти допущений до роботи у системі УВТТК НКВС Татарської АРСР, за короткий період роботи показав себе ініціативним, дисциплінованим. Зауважень по роботі не мав. Працюючи з 13.08.43 р. Л.Т. Готовцев виявив себе тільки позитивно [144].

Проаналізувавши справу Л.Т. Готовцева, нарком НКДБ Татарської АРСР Ручкін вважав за доцільне обмежитися щодо Л.Т. Готовцева дисциплінарним стягненням, зберігши його на керівній посаді [145].

Постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 15 липня 1944 р. судимість і пов’язані з нею обмеження з Л.Т. Готовцева зняли [146].

---

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 275.
2. Там само. – Арк. 276.
3. Там само. – Арк. 2.
4. Там само. – Арк. 3.
5. Там само. – Арк. 26-зворот.
6. Там само. – Арк. 66.
7. Там само. – Арк. 68.
8. Там само. – Арк. 69.
9. Там само. – Арк. 116.
10. Там само. – Арк. 116-зворот.
11. Там само. – Арк. 117.
12. Там само. – Арк. 117-зворот.
13. Там само. – Арк. 118.
14. Там само. – Арк. 220.
15. Там само.
16. Там само. – Арк. 118.
17. Там само.

18. Там само. – Арк. 119.
19. Там само. – Арк. 85.
20. Там само. – Арк. 86.
21. Там само. – Арк. 87.
22. Там само. – Арк. 89-90.
23. Там само. – Арк. 189.
24. Там само. – Арк. 190.
25. Там само. – Арк. 191.
26. Там само. – Арк. 119.
27. Там само. – Арк. 119-зворот.
28. Там само. – Арк. 123.
29. Там само. – Арк. 265.
30. Там само. – Арк. 207.
31. Там само. – Арк. 208.
32. Там само. – Арк. 209.
33. Там само. – Арк. 182.
34. Там само. – Арк. 183.
35. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп. 23. – Од. зб. 26. – Арк. 8.
36. Там само. – Арк. 7.
37. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т.Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 183.
38. Там само. – Арк. 162.
39. Там само. – Арк. 164.
40. Там само. – Арк. 160.
41. Там само. – Арк. 160-зворот.
42. Там само. – Арк. 164.
43. Там само. – Арк. 110.
44. Там само. – Арк. 111.
45. Там само. – Арк. 174.
46. Там само. – Арк. 175-зворот.
47. Там само. – Арк. 112.
48. Там само. – Арк. 113.
49. Там само. – Арк. 14.
50. Там само. – Арк. 115.
51. Там само. – Арк. 141.
52. Там само. – Арк. 142.
53. Там само. – Арк. 143.
54. Там само. – Арк. 144.
55. Там само. – Арк. 145.
56. Там само. – Арк. 209.
57. Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області (далі – ДА СБ України в Миколаївській області). – Архівно-кримінальна справа Н.В. Цеханович. – Од. зб. 12373. – Арк. 26.
58. Нюрнбергский процесс: Сб. материалов в 8 т. / [Отв. ред. А. М. Рекунков и др.]. – М.: Юридическая литература, 1991. – Т. 5. – 1987.– С. 306.
59. ДА СБ України в Миколаївській області. – Архівно-кримінальна справа Н.В. Цеханович. – Од. зб. 12373. – Арк. 26-зворот.

60. Нюрнбергский процесс: Сб. материалов в 8 т. / [Отв. ред. А.М. Рекунков и др.]. – М.: Юридическая литература, 1991. – Т. 5. – 1987.– С. 306.
61. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 209.
62. Там само. – Арк. 210.
63. *Березовский А.* Монитор „Ударный» в боевом пути.– Черкассы, 2004. – С. 120–121.
64. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 19.
65. Там само. – Арк. 45.
66. Там само. – Арк. 46.
67. Там само. – Арк. 47.
68. Там само. – Арк. 18.
69. Там само. – Арк. 19.
70. Там само. – Арк. 121.
71. Там само. – Арк. 121-зворот.
72. Там само. – Арк. 19-зворот.
73. Там само. – Арк. 31.
74. Там само. – Арк. 20.
75. Там само. – Арк. 74.
76. Там само. – Арк. 28.
77. Там само. – Арк. 83.
78. Там само. – Арк. 20.
79. Там само. – Арк. 20-зворот.
80. Там само. – Арк. 21.
81. Там само. – Арк. 21-зворот.
82. Там само. – Арк. 16.
83. Там само. – Арк. 16-зворот.
84. Там само. – Арк. 17.
85. Там само. – Арк. 121-зворот.
86. Там само. – Арк. 22.
87. Там само. – Арк. 35.
88. Там само. – Арк. 22-зворот.
89. Там само. – Арк. 23.
90. Там само. – Арк. 178.
91. Там само. – Арк. 179.
92. Там само. – Арк. 97.
93. Там само. – Арк. 98.
94. Корабли ВМФ СССР накануне и годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс] // Интернет-справочник корабельного состава ВМФ СССР времен 2-й мировой войны. – Режим доступу до сайту: http://sovnavy-ww2.by.ru
95. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – Од. зб. 26. – Арк. 3.
96. Потери подводных лодок РККФ в период Великой Отечественной войны // Великая Отечественная под водой. – Режим доступу до сайту: http://town.ural.ru/ship/ship/s58_60.php3
97. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 179.
98. Там само. – Арк. 28-зворот.
99. Там само. – Арк. 157.
100. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – Од. зб. 26. – Арк. 4.
101. Воєнний архів Національної народної Армії Німеччини. – Ф.-WF. – Од. зб. – 03/5692. – Арк. 78.

102. Там само. – Арк. 84–86.
103. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 179.
104. Там само. – Арк. 27.
105. Там само. – Арк. 149.
106. Там само. – Арк. 149-зворот.
107. Там само. – Арк. 150.
108. Там само. – Арк. 150-зворот.
109. Там само. – Арк. 180.
110. Там само. – Арк. 138-зворот.
111. Там само. – Арк. 180.
112. Там само. – Арк. 184.
113. Там само. – Арк. 27.
114. Там само. – Арк. 27-зворот.
115. Там само. – Арк. 52.
116. Там само. – Арк. 27-зворот.
117. Там само. – Арк. 28-зворот.
118. Там само. – Арк. 53.
119. Там само. – Арк. 27-зворот.
120. Там само. – Арк. 28.
121. Там само. – Арк. 180.
122. Там само. – Арк. 48.
123. Там само. – Арк. 49.
124. Там само. – Арк. 50.
125. Там само. – Арк. 51.
126. Березовский А. Монитор „Ударный» в боевом пути / Березовський Александр. – Черкассы: Відлуння-Плюс, 2004. – С. 120-121.
127. ГДА СБ України. – Архівно-слідча справа Л.Т. Готовцева. – Од. зб. 148029. – Арк. 51.
128. Там само. – Арк. 28.
129. Там само. – Арк. 54.
130. Там само. – Арк. 25.
131. Там само. – Арк. 56.
132. Там само. – Арк. 57.
133. Там само. – Арк. 210.
134. Там само. – Арк. 211.
135. Там само. – Арк. 212.
136. Там само. – Арк. 213.
137. Там само. – Арк. 214.
138. Там само. – Арк. 254.
139. Там само. – Арк. 255.
140. Там само. – Арк. 268.
141. Там само. – Арк. 134.
142. Там само. – Арк. 135.
143. Там само. – Арк. 136.
144. Там само. – Арк. 279-280.
145. Там само. – Арк. 280.
146. Там само. – Арк. 283.

Ліньов А.А.

«ЧАРІВНИЙ АНГЕЛ З ДУШЕЮ САТАНИ» (О. ТЕМЧИШИНА 1903–1937 РР.)

Саме так з легкого слова заступника голови Одеського губкомпомгола І. Черкаса стали поза очі називати Олександру Темчишину в 1920 році [1].

О. Темчишина народилася в 1903 році в дворянській родині, та останнє не завадило їй, малолітній дівчині, яка навчалася в жіночій гімназії Одеси, активно включитися в революційні процеси з 1917 року, за часів Центральної ради поширювати есерівські листівки, гетьманату Скоропадського – поширювати кокаїн, будучи дилером місцевого кримінального авторитета М. Япончика, Директорії УНР – організувати платну народну просвітницьку школу політичної грамоти, де навчала читати та писати місцевих більшовицьких активістів [2].

Із закінченням громадянської війни та встановленням радянської влади О. Темчишина у віці 17 років (повнолітніми в той час вважалися в 21 рік) була направлена в лютому 1920 року Одеським Губкомом в Миколаїв для зміцнення кадрів. Слід відмітити, що крім каліграфічного почерку та вільного володіння трьома мовами (французькою, грецькою, англійською) вона володіла теоретичними основами загального права. Автору не вдалося розшукати відомостей про її діяльність на посаді секретаря, та цікаво інше: проживала вона в одній кімнаті з двома слідчими губернського військового суду [3].

На час організації Миколаївського губернського революційного трибуналу в березні 1920 року О. Темчишиній запропонували піти на «почесну революційну роботу» засідателем в губернському трибуналі, остання погодилася та виставила голові трибуналу ультиматум, щоб слідчими трибуналу були призначені обидва її співмешканці. Так як один з них – М. Славєєв був племінником голови ревтрибуналу, то і проблем із призначенням слідчих до ревтрибуналу відповідно до бажання О. Темчишиної не виникло.

Однією з перших справ, відкритою секретарем ревтрибуналу О. Темчишиною була справа про контрреволюційний виступ та агітацію проти продрозкладки її співмешканця О. Уварова, який виявив бажання покинути її з М. Славєєвим та піти жити до Світлани Іванюк – продавця хлібного магазину. Відповідно до матеріалів справи слідчим М. Славєєвим було встановлено, що «злісний контрреволюціонер О. Уваров наніс значних збитків державі, підмовивши багатьох землевласників не здавати зерно державі».

На всіх протоколах допитів свідків зазначалося, що допити відбувалися 4 квітня 1920 року в приміщені ревтрибуналу, та цього ж дня до ревтрибуналу прибув кур'єр з Великокорениської волості з терміновими відомостями, що в хуторах волості назріває сільська волинка контрреволюційного характеру. Не знайшовши нікого, навіть охорони в приміщенні трибуналу, кур'єр рушив до міської ЧК, яка і придушила волинку. Відповідно і справа про «контрреволюціонера О. Уварова, якого розстріляли того ж дня за вердиктом трибуналу, носить необ'єктивний характер, до того ж йому

не дали відведених законом 14 днів на апеляцію вироку, що передбачено діючою інструкцією про повноваження ревтрибуналів».

Процитоване зауваження Верховного ревтрибуналу, що надійшло телеграфом 6 квітня 1920 року, залишилося без відповіді [4].

Губревтрибунал був мобільним органом і його виїзні повноважні сесії самостійно на місцях приймали рішення по справам та вироки. Останні неодноразово викликали запитання в інструкторів та інспекторів Верховного трибуналу. Так, в грудні 1921 року спеціальною виїзною сесією в с. Козлове (нині с. Нечаяне Миколаївського району) було засуджено до смертної кари 9 осіб за організацію селянської волинки проти продподатку. За пропозицією О. Темчишиної вони були живцем закопані в землю. Вся виїзна сесія складалася з двох осіб: засідателя-секретаря О. Темчишиної та слідчого М. Славєєва [5].

27 грудня 1921 року до Миколаєва прибув із службовим відрядженням представник Одеського губкомпомголу І. Скаржинський, який застав в ресторані нетверезого голову миколаївського ревтрибуналу. На питання, а як же робота, останній відповів, що там племінник з його секретаршею цілком справляються, а він собі голову морочити не бачить підстав [6].

За неповними підрахунками автора (більшість справ ревтрибуналу знищена в архівних фондах) з березня 1920 до грудня 1921 року Миколаївським ревтрибуналом було винесено більше 11 смертних вироків, за якими страчено 75 осіб [7].

У січні 1922 року О. Темчишина народила дитину. Небажаючи її глядіти, віддала малюка доглядати знайомій жительці Миколаєва на 3 роки, за що заплатила останній 2 мішки рису та 4 мішки житньої муки. Забігаючи наперед, відмітимо, що по закінченню терміну в 1925 році «чарівний ангел з душею сатани» відмовилася забрати дитину назад і няня-доглядальниця виставила дитину на вулицю, поповнивши ряди безпритульних [8]. За деякими даними з січня до квітня 1922 року О. Темчишина особисто брала участь в розстрілах засуджених ревтрибуналом та обласним судом [9]. В квітні 1922 року застрелився її співмешканець, слідчий М. Славєєв, якого вона того ж дня замінила 3 офіцерами РККА з міського гарнізону.

Після ліквідації Миколаївського губревтрибуналу в 1922 році О. Темчишина закінчила короткі військово-політичні курси (2 місяці) та влаштувалася на роботу комісаром щотижневого військово-політичного бюлетеня «Красный Октябрь» 14-го кавалерійського полку, дислокованого поблизу м. Миколаєва. Менш ніж за місяць в 14 бійців та командирів полку було діагностовано сифіліс, яким «чарівний ангел» хворіла з листопада 1922 року.

У січні 1923 року за власним бажанням вона була відрахована з роботи та виїхала на лікування до Криму, де пробула всього тиждень і з 28 січня 1923 року знову опинилася в Миколаєві в якості журналіста газети «Красная армия и советский народ». Будучи вродливою та маючи ораторські здібності, часто виступала з промовами на мітингах, демонстраціях. За словами її сучасників «надихала фанатичним бажанням працювати, служити в армії навіть самих непатріотично налаштованих людей» [10].

В 1926 році на республіканській нараді військових комісарів познайомилася з І. Якіром та М. Тухачевським. Ідеї з будівництва армії та держави останнього визначили все її подальше життя.

В кінці 20-х – початку 30-х років минулого століття М. Тухачевський в ряді газет та журналів висунув низку ідей з військово-економічного планування, зокрема термінового спорудження 100 000 танків. І хоча на той час базової основи (зразка) не існувало, зрештою як і потужностей для їх виготовлення, на що неодноразово вказували чимало військових та партійних діячів, лобіювання цієї ідеї активно відбувалося серед керівництва Союзу. Перепоною не слугували навіть тверезі аргументи про відсутність технічного обслуговуючого персоналу. Танкістів, інфраструктури, пропорційного розвитку інших родів військ.

О. Темчишина організувала в грудні 1936 року військово-політичну нараду серед командування частин Одеського військового округу, де для обміркування висунули ряд ідей Тухачевського, зокрема і про термінове включення до Держплану коштів та організації засобів для будівництва 100 000 танків. Хоча ряд ідей і були раціональними та прогресивними для того часу, зокрема активізації розвитку радіолокації для своєчасного інформування про наявність в повітрі ворожих літаків та ін., але зважаючи на політичну атмосферу та настрої серед військових в ті часи, жоден командир не висловився «за». Ідею підтримали лише 2 комісара із частин тилового забезпечення [11]. 14 грудня, наступного дня після наради, ініціатор та організатор її проведення О. Темчишина була виключена з партії з формулюванням «за нерозуміння генеральної лінії партії» та позбавлена роботи в зв'язку із «реорганізацією військової преси». Спроби влаштуватися на роботу до районних партійних та відомчих газет закінчилися невдало.

З 4 січня 1937 року О. Темчишина таки влаштувалася на роботу заступником голови колгоспу «Червоний плугар» Варварівського району (нині Миколаївського Миколаївської області). Між іншим, голова колгоспу М. Дацюк в 1921 році проходив по одній зі справ губ ревтрибуналу в якості підозрюваного [12].

Активно виконуючи завдання держави та партії, вона змусила колгоспників збільшити посівні площі за рахунок сінокосів та висіяти все фуражне зерно. В квітні того ж року в колгоспі виздихали всі коні та більшість корів. 18 квітня 1937 року за доносом голови колгоспу О. Темчишина була заарештована Варварівським районним відділення НКВС. Звинувачення одне – «шкідництво» [13].

22 травня 1937 року був арештований Маршал Радянського Союзу Михайло Тухачевський. В ході публічного процесу йому було інкриміновано в числі інших звинувачень «червоний мілітаризм». Відповідно і репресивних заходів по відношенню до себе зазнали більшість його поплічників. Після арешту Тухачевського та публічного інформування про його «змову», О. Темчишину, в якої було конфісковано 6 фотографій з І. Якіром та М. Тухачевським, було переведено до внутрішньої тюрми НКВС м. Києві. В республіканському НКВС слідчим М. Майоровим пред'явлено додатково ще 38 пунктів звинувачення, зокрема і «підле проникнення соціально ворожої особи до рядів партії, червона мілітаризація армії з метою знищення економіки Радянського Союзу, плюгавлення морального образу члена партії на керівній посаді: співмешкання з 2 і більше офіцерами армії та активістами партії, перекручення генеральної лінії партії, антирадянська агітація та пропаганда, диверсійна робота та ін.» [14]. За матеріалами 11 томної справи, по якій було допитано більше 200 осіб, рішенням Особливої колегії НКВС УРСР від 29 червня 1937 року О. Темчишина була засуджена до роз-

стрілу з конфіскацією майна. Вирок виконано наступного дня в 00 годин комендантом в'язниці [15]. Місце поховання тіла невідоме.

З початком хрущовської відлиги та реабілітацією М. Тухачевського як жертви сталінських політичних репресій, справа О. Темчишиної була переглянута, але вирок залишено без змін по жодному з пунктів звинувачення.

В 1995 році справа була вдруге переглянута Київською обласною прокуратурою, за висновком якої «свідчення свідків є суперечливими та сумнівними, відповідно і склад злочину недоведений». За рішенням Київського обласного суду від 11 грудня 1995 року О. Темчишина була реабілітована [16].

Як зазначав в інтерв'ю газеті «Київські новини» колишній слідчий КДБ майор М. Ігнатов «і кати, і жертви всі в одному списку реабілітованих. Так кому ж класти квітку на постаменті жертв політичних репресій?»

Добре, що хоча б читати та думати нині навчилися трішки. Не вистачає тільки знань, але на те є архіви та історики: учіть історію, коли ще є така можливість…» [17].

---

1. *Черкас І.*. Чарівний ангел з душею сатани. / Фрагмент щоденника у вигляді оповідання // Епістолярія Одеського губкомпомголу. – Самвидав. – 1991. – С. 11.
2. Там само. – С. 2.
3. Там само. – С. 14.
4. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. Р. 153. – Оп. 3. – Спр. 41. – Арк. 16.
5. Новини з півдня / Степова Україна. – 1921. – 27 грудня.
6. *Скаржинський І.* // Епістолярія Одеського губкомпомголу. – Самвидав. – 1991. – С. 65.
7. Підраховано за: ДАМО. – Ф.Р. 153. – Оп. 1. – Спр. 1-12; – Оп. 3. – Спр. 1-42.
8. *Черкас І.*. Назв. праця. – С. 9.
9. *Черно М.* Особисті свідчення. Записані 02.04.1929. – Особистий архів І. Черно, м. Миколаїв.
10. Наши журналисты. / Красная армия и советский народ. – 1923 г. – 14.02.
11. Державний архів Служби безпеки України в Київській області (далі ДА СБ України в Київській області). – Спр. 1134.-с – Арк. 13.
12. ДАМО. – Ф.Р. 153. – Оп. 3. – Спр. 42. – Арк. 22.
13. ДА СБ України в Київській області. – Спр. 1134.-с – Арк. 18.
14. Там само. – Арк. 25-27.
15. Там само. – Т. 11. – Арк. 156.
16. Там само. – Т. 11. – Арк. 217.
17. *Ігнатов М.* Про репресії і не тільки. / Київські новини. – 1997. – 23.06.

Ю. Тютюнник

АВТОБИОГРАФИЯ

На вопросы, заданные мне Председателем Государственного Политического Управления т. Балицким, сообщаю следующее: Мои родители, Иосиф и Марина, оба были детьми крепостных, хотя сами не работали на барщине, зато очень хорошо ее помнили и при случае рассказывали про нее детям. По своему социальному положению они принадлежали к так называемым середнякам. Хозяйство имело шесть десятин полевой земли и одна и три четверти усадебной. Детей родители имели 9 чел., из них выросли только 5 – четыре сына и одна дочь.

Родился я 20 апреля ст. ст. 1891 г. в с. Будищах Пидиновской волости Звенигородского уезда на Киевщине. Как тогда водилось, меня окрестили и назвали Георгием (Юрием). Родители любили рассказывать про случай во время моего крещения: будищанский поп не захотел меня крестить, потому что отец передал попу через кумовей лишь одну бутылку водки и добрый кусок сала, а поп требовал курицу. Отец рассердился и повез меня крестить в соседнее село Майдановку, где поп был беднее; там меня и записали, как появившегося на этот свет. Этот случай имел влияние на дальнейшее отношение будищанского попа к семье моего отца, а также и ко мне лично. Поп был чрезвычайно злоблив и не хотел забыть про утерянную водку и курицу.

Помню себя очень маленьким. Первые мои воспоминания относятся к времени, когда я болел какой-то детской болезнью, и мать выносила меня на руках из хаты и при месяце что-то шептала надо мной и сплевывала на сторону. Потом она возвращалась в хату, ложила меня спать и, перекрестивши окна большим кухонным ножом, сама ложилась рядом со мной. Те суеверия производили на меня огромное впечатление, потому они и остались надолго в моей памяти. Болел я очень часто. Не имея возможности присматривать меня, мать и все стар[шие уход]или в поле работать, а меня запирали на ключ на целый день [одного в ха]те, чтобы я как-нибудь не попал в колодезь или пруд, ко[торый был] недалеко от нашей хаты.

На шестом году я уже пас отцовских и соседских ов[ец, зарабаты]вая восемь-пятнадцать копеек в неделю. В том же г[оду] отец начал меня учить читать и писать (отец [обучился гра]моте на военной службе во время войны с турками в 1876–1877 г.). Отцовская наука пошла мне на пользу. Когда на восьмом году отец повел меня в сельскую школу, то я уже умел кое-как писать и читать, Школьные годы оставили у меня приятные воспоминания. Мой учитель Трофим Мазурко был добрым человеком, к тому же наука мне давалась чрезвычайно легко. Товарищество школьных дней мне было приятнее опеки матери, которая таки часто брала меня за чуб или измеряла мою спину розгами. Не скажу, чтобы я не заслужил такого поведения со мной – любил выкинуть какую-либо штуку. Помню, что один раз меня били вдвоем отец и мать за то, что я загулялся и пустил нашу корову в помещичьи бураки, за что отцу

пришлось платить штраф – целый рубль. Зимой я ходил в школу, а летом пас скотину на сельской толоке. Часто будищские пастухи объявляли «войну» пастухам соседних сел. Те «войны» редко доходили до битв, лишь маневрировали, т.е. одни гнались за другими, а те удирали, но было, что и головы разбивали один другому. Такие «войны» я любил – бегал очень быстро и при неудаче имел полную возможность удрать от врага.

На одиннадцатом году я окончил одноклассное сельское училище. На семейном совете обсуждался вопрос по продолжению моего образования. Сам отец по-своему понимал пользу науки. Двух сыновей, – старшего Ивана и третьего Моисея – он выучил в городском училище в г. Звенигородке. Второй сын, Макарий, назначен был отцом «на хозяина». Я был самым младшим. Решалась моя судьба – быть ли мне «хозяином» или учиться мне на «пана». Для отца этот вопрос имел огромное значение, он напряг все усилия, чтобы выучить Ивана и Моисея. Хозяйство было истощено до конца. Несмотря на это, не истощенность хозяйства сыграла главную роль в решении моей судьбы.

Брат Иван был старше меня на 11 лет. По окончании городского училища он поехал в Киев, где и работал в различных канцеляриях. Работая, учился. Выдержал экзамен за гимназию и получил аттестат зрелости, потом прослушал высшие сельскохозяйственные курсы. Временами он приезжал в с. Будищи и привозил много книжек. В марте 1902 г. он переезжал из Киева в местечко Тальное в имение графа Шувалова, где получал должность. По дороге заехал в с. Будище и завез две огромные корзины с книгами. Кроме того, он выписывал для нас журналы «Образование», «Журнал для всех» и «Земледелие». Я страстно увлекся чтением. Читал сказки и геометрию, басни и зоологию, повести и ботанику и много других вещей. Читал без всякой системы, без чьего-бы то ни было руководства. Понятно, что читал только в то время, когда не работал.

2 мая 1902 г. в с. Будище приехали невиданные и страшные гости. Были там и чиновники особых поручений при губернаторе, и тов. прокурора, и жандармский ротмистр Васильев и еще много разного люда в блестящих погонах и городской одежде. Они окружили нашу хату и начали делать обыск. Перевернули вверх ногами все, что было. Били отца, били брата Макария, кричали на мать и на остальных детей, В заключение арестовали всех и повели за село по дороге на Звенигородку. За селом еще кричали и ругались, потом освободили мать, сестру и меня, а отца и брата Макария повели в город и посадили в тюрьму. Ивана арестовали в местечке Тальном и заключили в Уманскую тюрьму. Отца выпустили дней через пять, братьев держали больше полутора месяца, потом выпустили под надзор полиции.

Во время, когда братья сидели в тюрьме, отец со мной ездил в город, чтобы увидеться с ними. Долго простаивали мы под воротами тюрьмы, но нас не пускали. Я видел и чувствовал семейное горе. В то время я начинал ненавидеть всех, кого считал причиной нашего горя. Само собой понятно, что наибольше виноватыми, по моему мнению, были городовые да тюремные надзиратели, которые не пускали нас видеться с братьями.

Необходимо прибавить, что с. Будище реагировало на этот случай по-своему. Неизвестно, кто распускал слухи, что начальство будет жечь села, потому что, якобы в

селах спрятаны «афиши», в каковых призывают народ к бунту против царя и панов. Чтобы доказать свои верноподданические чувства с. Будище несколько раз собиралось на сход, где все кричали: «Нужно Иосифа (моего отца) в Сибирь сослать, пусть не восстает со своими сыновьями против царя, всю семью выслать». Темное село поддавалось провокации, и готово было учинить самосуд над нашей семьей. И все это происходило несмотря на то, что отец до того времени пользовался уважением.

В это время происходили большие крестьянские восстания на Левобережьи. Все эти происшествия оставили глубокий след в моей детской душе. В ней являлись вопросы: «За что так издевается начальство над моей семьей? Чего оно так боится «афиш»? В самом ли деле отец и мои старшие братья хотели восстать против царя, а когда хотели, то по какой причине и с какой целью?» Я нигде не мог получить на эти вопросы ответа, я только ненавидел и хотел мести над виновниками нашего горя.

Как я позже узнал, «афиши» таки были. Привез их брат Иван из Киева, а Макарий распространял. Полиция напала на следы, и последствием этого была вся оказия с обыском и арестами. При обыске ничего неразрешенного не нашли, а отец и братья упорно отказывались, что ничего не знают про «афиши». Были то прокламации Киевской организации Социалистов-Революционеров, членом которой был брат Иван.

Этот чрезвычайный случай решил вопрос про продолжение моего учения в отрицательном смысле. Отец говорил: «Довольно с меня того, что за старших таскают по тюрьмам». К тому же приближалось время, когда Макарий должен был оставить хозяйство и идти на военную службу. Естественно, что заменить его должен был я, помогая отцу в хозяйстве. А мне хотелось учиться.

Скоро Макария забрали на военную службу. Отец заболел. Мне в то время минул 13 год. Я оказался в роли одинокого работника-мужчины в хозяйстве. Я орал, сеял, возил навоз, сено, снопы, смотрел за скотиной. Видел, как горевала мать, и хотел облегчить ее долю.

Родители боялись, чтоб я не надорвался. В то время немного времени я имел для чтения, но все же читал: страсть к чтению увеличилась.

Началась война с Японией, а с нею и революционное движение, хотя в селе сразу было тихо. Лишь осенью 1905 г. и с. Будище зашевелилось. Я не пропустил ни одного собрания, ни одного митинга, неведомая сила тянула меня туда. Со всего, что говорилось на митингах и собраниях, понял я, что народные массы не удовлетворены своей долей, и что единственным желанием их было – «земли».

Потом явились на селе карательные экспедиции. Застонало село. Зато теперь никто уже не собирался «выслать в Сибирь тех, которые против царя восстают». Наоборот, наша семья приобрела авторитет и уважение.

Весной 1906 г. вернулся Макарий с военной службы; он там принадлежал к революционной организации и, возвратившись, много рассказывал о целях революционного движения.

Начали гореть помещичьи имения на Украине. Со своими сельскими товарищами, по собственной инициативе, сделали и мы несколько поджогов экономии, которые были вокруг села. Скоро брату Ивану пришлось бежать за границу – угрожала ссылка в Сибирь. Он бежал во Францию, потом в Швейцарию, – где и умер. Отец умер, когда мне было 16 лет. Я продолжал читать. Теперь меня больше интересовали

книжки по сельскому хозяйству, кооперации, политической экономии и т.п. На 18-м году напечатана была моя первая корреспонденция в «Киевской Земской газете». После этого я стал постоянным корреспондентом и сотрудником «Земской газеты». Помещал статьи по сельскому хозяйству, кооперации, садоводству и т.п. Со временем стал сотрудником еще нескольких специальных журналов.

К тому же времени нужно отнести развитие национального сознания в моей душе. Причин этому было много. Главнейшие из них: 1. На себе лично и на своей земле я почувствовал гнет власти [в оригіналі – «клас-таи»], которая была «русской». 2. Все земельные и неземельные крупные имения на Украине принадлежали людям чужой национальности. 3. Рос я в местности, где из рода в род передавались традиции казацкой борьбы против панов за Украину. Кроме того, в двух верстах от нашего села была Кириловка, где все помнили революционную проповедь Шевченко, которую он проводил на украинском языке. 4. Влияние моих старших братьев, которые никогда не скрывали передо мной своих чувств.

Вначале 1913 г. судьба занесла меня в стены русской казармы. Вывезли меня с Киевщины к Владивостоку, где назначили в 6-й Сибирский полк. Оторванность от родного края, поведение тогдашнего командования со всеми нерусскими, денационализаторские методы воспитания в казарме и много иных причин увеличили мою ненависть к угнетателям [в оригіналі – «к угнетенным»] и любовь к своему родному, украинскому.

Там, в 6-м Сибирском полку я смог наладить связь с наиболее революционным элементом в войсках и среди населения. Наибольшее влияние на меня имел один из моих коллег – Артюхов (землемер – уроженец Нижегородской губернии). Его убеждения во многом, особенно в национальном вопросе, сходились с теперешними взглядами коммунистической партии.

Не имея возможности добыть иную литературу, я набросился на военную и учебники по разным наукам. Это мне удавалось добыть, хотя и в ограниченном количестве, от некоторых молодых офицеров и в военных библиотеках. На войну против Германии вышел унтер-офицером. Пошел на войну с ненавистью не только к форме власти, каковая тогда была, я ненавидел саму Россию, считал ее в целом врагом Украины. Понятно, что при таких убеждениях ненадежный был в моем лице «защитник царя и отечества». Несмотря на это, я все же не решался открыто перейти на сторону немцев, а бежать куда-нибудь не находил возможным, потому что не имел никаких связей с революционными организациями ни в России, ни за границей.

В октябре 1914 г. я был тяжело ранен в голову в боях недалеко от Лодзи. После лечения был короткое время в отпуску. После этого попал в 27 запасный полк (г. Кременчуг), откуда меня опять послали в 6-й Сибирский полк, который тогда дрался недалеко от озера Нарочь. Там командование предложило мне держать экзамен в военное училище. После двухмесячной подготовки меня послали в Киев, где я выдержал испытание при 1-й Киевской гимназии. Потом послали меня на Кавказ, где я окончил во второй половине 1915 г. военную школу в г. Гори (Тифлисской губ.). Со школы поехал опять в 6-й Сибирский полк. Меня опять ранили, но в этот раз уже легко в руку, зато общее состояние моего здоровья значительно ухудшилось. Болел я на горло и легкие. Вылечивши мою рану, меня послали в г. Симферополь в 32 запасный полк.

В 32 запасном полку я нашел хорошее товарищество молодых офицеров-украинцев, революционно настроенных. В воздухе чувствовалось приближение восстания против [в оригіналі – «акта»] монархии, среди офицеров особенно отличались своей революционностью прапорщик Комличенко и поручик Ибрагимов (татарин). Пришел конец февраля 1917 г. Революция стала фактом. Я сразу же с головой окунулся в море революционной стихии. Меня выбрали членом Гарнизонного Совета Симферополя и членом полкового комитета. На первом крестьянском съезде меня выбрали председателем Симферопольского крестьянского союза. Работая в общереволюционных организациях, все же наибольшее внимание уделял я организации украинских солдатских масс под национальным флагом. Понемногу, но упорно украинское национальное движение набирало размах стихийного движения. Загнанные, осмеиваемые и оплевываемые «хохлы» почувствовали весь позор обращения с ними как русской буржуазии, так и так называемой демократии – Керенский, Церетели и т.п.

В Симферополь долетали политические и социальные лозунги большевиков, но они пока не находили отзвука в массовой душе. В практической своей деятельности я в то время шел при решении большинства вопросов за партией Украинских социалистов-революционеров, каковая была наиболее революционной партией на Украине, по крайней мере, мне так казалось. К временному правительству и его политике я занимал открыто враждебную позицию. Формула «постольку – поскольку» меня не удовлетворяла. На втором Симферопольском крестьянском съезде я внес резолюцию о недоверии временному правительству. Победили русские социалисты-революционеры. Мой проект был, отвергнут, хотя и незначительным количеством голосов. Это было причиной моего отказа от председательствования в Симферопольском крестьянском союзе. Был я в числе присутствовавших и на 1-м Таврическом крестьянском съезде. Тяжелое впечатление осталось у меня от дебатов по поводу введения «рідної мови» хотя бы в начальных училищах. Несмотря на подавляющее большинство нерусского населения тогдашней Таврической губернии, русская демократия никак не могла согласиться с «расчленением России», каковое она видела в свободном развитии народов нерусской национальности. Там же, в Крыму, в самом начале Революции, я познакомился с Верховским, который позже был военным министром в кабинете Керенского, – это был первый человек, причислявший себя к русской демократии, который не враждебно относился к украинскому национальному движению.

В половине мая 1917 г. в Крым приехал Керенский. Он предложил мне перевод в Штаб Одесского Военного Округа, обещая какую-то «высшую должность». Но к тому времени у меня развилось органическое отвращение к временному правительству и вообще русской демократии. Я целиком отдался работе среди украинских масс. Потому я не согласился на перевод меня в Одессу, а Керенский не настаивал на этом.

Моя работа среди украинских масс не понравилась симферопольским меньшевикам и с.-р. Они послали на меня донос Керенскому. Тот издал приказ о переводе меня в г. Ектеринослав в 228 запасный полк. Но в то время я был уже избран делегатом на 2 Всеукраинский съезд, куда и выехал, несмотря на запрещение съезда Керенским. На всеукраинском военном съезде меня избрали членом Центральной

Рады. Я остался в Киеве и начал работать как член Украинского Революционного центра, и опять-таки, оставаясь беспартийным, я всегда поддерживал наиболее радикальные течения Центральной Рады. В это время мое политическое мировоззрение устанавливается. Я начинал смотреть на Революцию на Украине как на Революцию национальную. ЦЕЛЬЮ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ Я СЧИТАЛ НАЦИОНАЛЬНОЕ ОСВОБОЖДЕНИЕ, И В ДАЛЬНЕЙШЕЙ СВОЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Я ПОДХОДИЛ К ОЦЕНКЕ КАЖДОГО ФАКТА, КАЖДОГО ЯВЛЕНИЯ с точки зрения НАЦИОНАЛ-РЕВОЛЮЦИОНЕРА.

Не могу сказать, чтобы политика Центральной Рады меня удовлетворяла. Прежде всего, та политика не имела определенной цели, а потому не могла иметь определенной тактики. Причину этого нужно искать в том, что Украинская Нация, будучи в страшном угнетении, не успела создать определенной национальной идеологии, потому и неудивительно, что Центральная Рада в своей национальной политике колебалась от «куцой» автономии до самостоятельности, в социальной политике – от национализации и социализации до принципиального признания «священной неприкосновенности» частного владения. Центральная Рада не вела Революционные массы. Она только примерялась к обстоятельствам, боясь смелого шага, даже жеста. Украинская Национальная Революция была фактом, но фактом было и полное отсутствие вождей Украинского национал-революционного движения. Мне приходилось самостоятельно ориентироваться в чрезвычайно запутанном лабиринте национальных, политических и социальных противоречий, каковые со всей остротой выплывали на Украину во время Революции. Несмотря на это, мне, кажется, удалось быть до конца последовательным в своей революционной деятельности. В социальных вопросах я всегда поддерживал наиболее левые элементы Центральной Рады. К такой тактике меня привело сознание необходимости отобрания земельных и других имений от буржуазии, которая почти целиком принадлежала к польской, русской или еврейской национальности. Я боролся за отобрание их имущества, без какого бы то ни было выкупа и передачи их в руки местного населения, на 70–80% украинского. Таким образом, по моему мнению, Украинская Нация производила экономическое обезоруживание своих национальных врагов. Но в то же время я не разделял взгляда тех отдельных украинских деятелей, которые считали возможным в освобожденной Украине в свою очередь угнетать так называемые национальные меньшинства. И опять-таки я не разделял политики и тактики тех элементов, которые в силу различных соображений шли на компромисс в национальном вопросе. Так, например, я голосовал против оглашения второго универсала, считая его актом не революционным. Голосовал также против принятия инструкции, которую прислало временное правительство для генерального секретариата. Голосовал, несмотря на то, что за принятие той инструкции подано 287 голосов, а против принятия только 27. Тогда же у меня возникла мысль создать национал-революционную партию. В инициативную группу по организации партии, между прочим, входил Н. Левинский, который позже перешел к социалистам-революционерам, и А. Лихтнякевич. Вооруженная борьба сперва против корниловщины, а потом против временного правительства, в которой мне пришлось принимать активное участие, не дала возможности укрепиться партии национал-революционеров, и она распалась.

Во время вооруженной борьбы против войск временного правительства в Киеве, я был с некоторыми моими товарищами арестован в Киеве Кириенко, комиссаром Временного правительства при Киевском военном округе. Под арестом я впервые познакомился с Леонидом Пятаковым, который тоже сидел вместе со мной. Мне нравились ясные радикальные взгляды Л. Пятакова (большевика) на вопросы социального характера. Зато презрительное отношение к украинскому национальному движению отталкивающе действовало на меня. Несмотря на это, когда мы разошлись, мы расстались приятелями.

Сейчас же по освобождении из-под ареста я был командирован в Одессу, где тоже принимал активной участи в боях против временного правительства.

Начало вооруженной борьбы между сторонниками Центральной Рады и большевиками захватило меня в Киеве. Как раз тогда между членами Центральной Рады наметился раскол. Большинство не хотело признать чисто советские формы власти, а меньшинство, если и не были активными сторонниками советской власти, то все же не считали нужным бороться за нее, при условии, что она будет украинской. Я шел за меньшинством.

Помню, какое угнетающее впечатление произвел на меня факт убийства Л. Пятакова. Про его смерть я узнал от Н. Порша, который не без злорадства рассказывал про это.

Центральная Рада начала переговоры про оккупацию Украины немецкими войсками, каковая должна была быть произведена под видом «союзной помощи». Не соглашаясь с такой политикой, которую я считал контрреволюционной и антинациональной, я вышел из состава членов Центральной Рады, поехав на родину в Звенигородский уезд, с целью заняться общественной деятельностью в родном своем уезде.

На Звенигородщине господствовала анархия. В уезде хозяйничал Грызло (атаман вольного казачества), человек с уголовными наклонностями. За него я взялся в первую голову. Мне помогал Демерлий (тоже член Ц.Р.), который разделял мои взгляды. Нашими усилиями был созван Уездный крестьянский съезд с представителями от рабочих и вольного казачества, который постановил арестовать Грызло и начать следствие над ним для предания суду. Вольное казачество осталось без атамана, среди него начался еще больший развал. Сила его уменьшалась.

Я уже сказал, что фактически на Звенигородщине не было никакой власти, хотя формально власть принадлежала Земской Управе и уездному комиссару. Скоро в г. Звенигородке появился до того времени незнакомый мне Кац и начал организовывать большевистские Ревкомитеты и Красную Гвардию. Его работа продвигалась чрезвычайно медленно, причиной чего было отсутствие в уезде промышленных предприятий с большим количеством квалифицированных рабочих и сравнительно националистическое настроение крестьянских масс и полное незнание Кацом местных условий. Ему никто не мешал.

Киев был уже занят красными войсками под командованием Муравьева. Центральная Рада ушла куда-то в направлении на Житомир. С Киева ко мне приехали Н. Шинкарь, В. Кедровский, Н. Павловский и еще несколько человек. Их рассказы про физическое уничтожение красными украинцев в Киеве и между ними таких деятелей, как Зарудный и Пугач и др., которые в принципе были за советскую власть

и, без сомнения, позже стали бы активными ее защитниками, те убийства без суда, убийства неизвестно кем и за что (якобы за принадлежность к украинской нации), – все это повлияло на меня не в пользу Советской власти, каковые не были меня чужды. Мне казалось, что за ширмою советской власти прячется старое, циничное лицо черносотенной России, с неограниченной ненавистью ко всему Украинскому, как раз к тому, что я так глубоко люблю и чему решил отдать свои молодые годы.

Приехавши с Киева, подняли вопрос про уничтожение членов Звенигородского Ревкома во главе с Кацом. Силы для того легко можно было собрать, но я, Демерлий и еще несколько человек запротестували против такого предложения. И тогда было, и навсегда во мне осталось отвращение к методам политической борьбы, за какие никто не хотел брать формальной ответственности.

Через несколько дней в Звенигородку из Киева на лошадях приехал П. Скоропадский и Полтавец. Скоропадский явился ко мне и заявил, что бежал на Звенигородщину специально ко мне, чтобы быть под моею защитой и спастись от физического уничтожения. Скоропадский меня лично знал до этого и мои политические убеждения. Познакомились мы во время корниловщины, когда я был послан Центральной Радой к 34 корпусу (командовал корпусом Скоропадский) для удержания корпуса от выступления на стороне Корнилова. Миссия моя была удачной, корпус не только не пошел за Корниловым, а даже выступил против войск, которые поддерживали последнего. После ликвидации корниловщины я вернулся в Киев. Несмотря на разницу политических взглядов, личные отношения между мной и Скоропадским во время моего пребывания в корпусе не были плохими. Все-таки факт приезда Скоропадского был для меня неожиданностью. Я разъяснил ему, что не могу гарантировать ему безопасность. Скоропадский переночевал у меня на квартире и на другой день собрал собрание «всех украинцев» в отеле «Англия». На собрании были все приехавшие из Киева, я и еще несколько человек из местных деятелей, – всего душ двадцать. Трудно было понять, чего именно хочет Скоропадский. Со всего сказанного им на собрании я вынес впечатление, что Скоропадский в первую очередь хочет организовать собственную охрану. Поняв, что между нами нет людей, которые годились бы ему для этой роли, Скоропадский инкогнито выехал из Звенигородщины, оставив своих лошадей. С ним поехал Полтавец и еще несколько человек его клевретов.

Тем временем Ревком во главе с Кацом решил созвать съезд крестьян и рабочих Звенигородщины. Съезд собрался в помещении коммерческого училища. Я всегда интересовался настроением масс, и потому пошел на съезд, который должен был быть открыт. Перед открытием съезда я познакомился с Кацом. Мы вели дебаты по разным принципиальным вопросам. Много кое в чем мы не соглашались, но были и общие точки зрения на вопросы, особенно социального характера. Мы обменялись фотографическими карточками и Кац пошел открывать съезд, а я остался между публикой. Некоторые обстоятельства, а между ними и семейные, принуждали меня воздерживаться от активных выступлений, к этому присоединялись мои колебания чисто политического характера, которые были следствием чрезвычайно запутанной политической ситуации, в какой я пока что бессильно пробовал ориентироваться.

После открытия съезда был избран президиум, в состав которого вошли большинство членов Ревкома. После речи Каца симпатии большинства были открыто на

стороне большевиков. Началось обсуждение как принципиальных, так и основных вопросов, во время которого я заметил некоторую нервность членов президиума. Через минуту президиум вышел из помещения, остался один Кац, который был, кажется, председателем президиума, но потом и он вышел. На сцене явилось несколько вооруженных вольных казаков во главе с Школьным (шофер, уроженец Звенигородщины). Последний поднял обе руки вверх, – в руках у него были гранаты, – и начал кричать на съезд. С аудитории раздались отдельные выкрики: «прочь со штыками», «не мешайте работать съезду». Раздалось несколько выстрелов из винтовок во дворе, начал работать пулемет, пули попадали в окна здания. Среди членов съезда началась паника. Все устремились к дверям, одни давили и топтали других. Видя все это, я решил вмешаться, чтобы приостановить, или по крайней мере уменьшить панику. Мое появление на сцене немного успокоило крестьян, которые почти все знали меня лично. Несмотря на это съезд не мог продолжать своей работы, потому что большинство членов съезда все же успело разбежаться во время паники. К тому же и в городе было неспокойно. Улицы были запружены тысячами вооруженных вольных казаков. Грызло был выпущен толпой из тюрьмы, но почему-то не принял активного участия в событиях.

Куда девался президиум съезда – было неизвестно. Ночь в городе прошла в тревожном состоянии. На рассвете ко мне прибежал председатель Земской Управы Смоктий и заявил, что в городе грабят и возможен погром. Он просил меня попробовать взять под свое командование толпы вольных казаков и восстановить порядок в городе. Я не мог и не имел никакого права отказаться от активного противодействия анархии. Я только предложил земской управе вынести соответствующее постановление, что она впоследствии и сделала. После усилий мне удалось вывести за город вооруженную толпу. Собранная здесь толпа выбрала меня атаманом Вольного Казачества Звенигородщины. Это дало мне формальное право приказывать и требовать исполнения моих приказов. Сейчас же я приказал толпе разойтись командами по своим селам и ожидать от меня дальнейших распоряжений. В Звенигородке оставили немного больше ста казаков для охраны порядка. Непосредственное командование оставленными казаками поручил И. Капуловскому, который справился со своей ролью довольно хорошо.

Во время, когда я восстанавливал порядок в городе, мне дали знать, что Кац убит неизвестно кем, и что его труп еще с ночи лежит на берегу реки Тикич. Я дал приказ поставить охрану около трупа, но пока приказ был исполнен, еврейская молодежь перенесла труп в город и взяла его под свою опеку. Убийство Каца вызвало большое недовольство среди населения мирного городка. Формально власть в уезде перешла в руки Революционного Комитета, во главе которого стоял Демерлий, а в городе организовался комитет охраны порядка. На первом же заседании Комитета Охраны представителями рабочих организаций был внесен вопрос о торжественных похоронах Каца. Не смотря на оппозицию реакционных элементов, этот вопрос был разрешен в положительном смысле. Был риск, что во время похорон не обойдется без эксцессов со стороны разагитированного в антисемитском духе вольного казачества и населения, но благодаря мерам предосторожности спокойствие не нарушалось и обошлось без эксцессов.

Почти одновременно в Звенигородку долетели два известия: первое – про движение немцев на Украине, и другое – про выход из состава Совнаркома Украины Нероновича, которого я лично знал и считал одним из активнейших революционеров. Я понял, что на известное время события на Украине пойдут по-за украинцами, и что нет силы, какая могла бы помешать этому. Нужно было готовиться к борьбе в условиях немецкой оккупации. Перед приходом немцев на Звенигородщину приехал Яковенко с полномочиями от Кудри по делу демобилизации частей армии, которые должны были проходить через Звенигородский уезд.

Он предложил мне должность уполномоченного по демобилизации. Приняв эту должность, я начал собирать в склады разбросанное повсюду военное имущество и демобилизовать военные части, которые проходили мимо Звенигородки. Временами приходилось силой принуждать военные части к демобилизации и отбирать у них военное имущество, какое они распродавали. Вследствие моей работы в складах было собрано 11 тысяч винтовок, до пятидесяти пулеметов, пушки, патроны, снаряды и много разного военного имущества.

Скоро немцы разогнали Центральную Раду и вместо нее выдвинули гетмана Скоропадского. До того времени я не мог никак допустить, чтобы тупой реакционер и анальфабет в политических и социальных вопросах, каким я знал Скоропадского, мог оказаться в роли верховной власти Украины. Как впоследствии оказалось, я не ошибся. Скоропадский стал обыкновенным орудием немецко-русской реакции. Верховная власть принадлежала ему только формально.

Было решено раздать оружие, которое имеется у меня на складах, населению. Это было сделано довольно искусно на протяжении нескольких дней, несмотря на присутствие в городе немецкого гарнизона. Наконец произведена симуляция грабежа склада, после чего «грабители» разбежались неизвестно куда. Сначала немцы меня арестовали, но за отсутствием данных, что в операции со складами я тоже участвовал (фактически оружие роздано по моему приказу), немцы меня освободили. Местные черносотенцы открыто заявляли, что виновен во всем я, но им никто не верил, особенно немцы, с которыми у меня были отличные отношения. Так или иначе, но оружие было роздано населению, а виновников не отыскали.

Помогло мне и мое личное знакомство со Скоропадским, – как раз во время следствия ко мне приехал гетманский офицер с Киева за лошадьми Скоропадского. Кроме того, офицер принес мне письмо от Полтавца (генерального писаря гетмана), который просил меня приехать в Киев по «очень важному делу». При свидании с Полтавцем, а потом и со Скоропадским оказалось, что они хотели перетянуть меня к гетманскому двору и «дать более активную роль». Разошлись мы не так, как хотелось моим непрошеным покровителям. Я не согласился на их предложение и возвратился опять в Звенигородку. Все же мое знакомство с самим гетманом сделало магическое впечатление на черносотенцев Звенигородщины, и они оставили меня на некоторое время в покое.

На Звенигородщину явился офицерский карательный отряд; делая экзекуции по селам, он требовал сдачи оружия. Никто не хотел сдавать и не сдавал. Настроение в уезде поднималось. Ко мне приезжали делегации крестьян и говорили, что они перебьют карателей. Я советовал им подождать, считая восстание несвоевременным. Но

меня не слушали. Я почувствовал, что восстание неизбежно, если каратели немедленно не выедут из уезда. Нужно было действовать решительно. Я поехал в Киев, там увиделся с многими деятелями Центральной Рады, но никто из них не хотел брать ответственности за то или иное решение, тогда я решился использовать свое знакомство с гетманом и поехал к нему. Скоропадскому и Полтавцу я представил дело в таком виде, что карательный отряд провоцирует население против гетманской власти и указывал на необходимость немедленного отозвания отряда с уезда. Мне поверили и сделали соответствующее распоряжение, но пока распоряжение дошло до Звенигородки, крестьяне перебили карателей. Началось стихийное восстание, известное под названием «Звенигородского». Я поехал на Звенигородщину.

Детальные сведения и роль отдельных личностей, а также мою роль я описал в своей [статье] «СТІХІЯ» в июльской книжке «Літературно-наукового вістника», Львов, 1922 г. Книжка имеется в Киевском ГПУ.

После ликвидации восстания и следствия, из-под какового мне удалось вывернуться, черносотенцы опять начали травлю на меня. Находясь под непрестанным надзором платных и не платных шпиков, я не мог ничего делать в направлении организации революционного движения в Звенигородщине. Это принудило меня принять решение о переезде в Киев. Перед выездом в Киев неожиданно для меня в мою квартиру явился звенигородский гражданин Гулькин, совершенно мне не знакомый. Не без волнения Гулькин сознался, что он принадлежит к коммунистической партии, и предложил мне работать в контакте с местной комъячейкой. Боясь провокации, я навел справки о Гулькине, после каких убедился, что он не провокатор. Я согласился на предложение Гулькина, но сказал ему, что уезжаю в Киев. Тогда Гулькин дал мне явку в Киев по Жилянской ул., нр.114. Кажется, два раза я заходил на Жилянскую, но практических последствий моя связь с коммунистами не дала, ввиду того, что шпионы не давали мне спокойствия и тут. Я вынужден был маскироваться, и поступил слушателем на Высшие кооперативные курсы. Там на курсах мне удалось связаться с украинскими революционными организациями. Перед началом противогетманского восстания в ноябре я был выдвинут на пост Начальника Революционного Штаба г. Киева. Сразу все шло как-будто хорошо, но в ночь на 18 ноября меня со всем моим штабом арестовали и заперли в Киевской крепости, как потом оказалось, штаб был провален провокатором. Допросы и следствие тянулись почти целый месяц, наконец, 12 декабря князь Долгоруков, главнокомандующий, наложил на следственный материал резолюцию «расстрелять». Украинские революционные организации дали мне знать про резолюцию кн. Долгорукова.

В ночь с 13 на 14 декабря мы обезоружили офицерский караул и захватили крепость в свои руки. Я опять принял пост Начальника Революционного Штаба. 150 политических заключенных, которые сидели в крепости, на рассвете вышли на улицы и после упорного боя при помощи рабочих к 12 часам 14 декабря овладели Печерском, Зверинцем, Липками, Подолом. На Куреневке и Лукьяновке тоже восстали. До вечера 14/XII город был в руках революционеров. Белогвардейские части бросили фронт и разбежались. Одной из бежавших через город групп я случайно попался со своим помощником Соломинским, но нам удалось вывернуться. В ночь на 15 декабря в Киев вошли сечевики.

Директория мне предложила принять командование особым корпусом, который формировался в Киеве, но уже тогда я не соглашался с политической неопределенностью и методами директории, опять-таки я не мог согласиться с убийствами политических противников, какие практиковались при директории под видом «что арестованный бежал». Другой факт, с которым я не мог согласиться, было заискивание и переговоры директории с французами в Одессе. Те переговоры я считал и считаю одной из наипозорнейших страниц нашей борьбы за национальное освобождение. К тому же, Советская власть, власть рабочих и крестьян Украины, по моему мнению, была единственной формой власти, которая обеспечивала Украину от войн против советской России и ничем не угрожала самостоятельности Украины, какая в то время могла сформировать не меньше полмиллиона красной армии, – наилучшие гарантии государственной независимости в тогдашних условиях.

Я еще имел хорошее отношение к ЦК партии боротьбистов, которым сочувствовал, считая их программу и тактику соответствующей условиям политического момента. При переговорах с Петлюрой я заявил, что соглашусь принять командование на фронте против Одессы, с целью ликвидировать силой десант Антанты, который хозяйничал в том районе. Петлюра «лично» как будто ничего не имел против предложенной мной операции на Одессу, но считал ее практически не осуществимой из-за недостатка сил. Понятно, что с Петлюрой я не мог говорить о практическом проведении операции. По этому поводу пришлось мне говорить с генералами Грековым, Осецким и В. Тютюнником – «военными авторитетами».

Генерал Греков заявил: «Победителей мира Вы хотите победить. Извините, поручик, но это мог придумать только сумасшедший, хотя я Вас таким не считаю». Он начал мне говорить про танки, ультрафиолетовые лучи, и еще много всякой всячины наговорил Греков о «технике». Остальные генералы поддерживали Грекова. Я увидел, что говорить с ними нет смысла, так же, как с Петлюрой.

На другой день я выехал на автомобиле из Киева в Триполье к Зеленому. Вез я литературу боротьбистов и думал остаться у Зеленого (он тогда открыто боролся за советскую власть). По дороге меня остановили сечевики, и если бы не личное знакомство с офицером, который командовал отрядом, они обыскали бы меня. Мне пришлось вернуться в Киев, потому что сечевики вели наступление против Зеленого и не пустили меня ехать в Триполье.

Вернувшись в Киев, я встретил у себя на квартире Гулькина, который приехал со Звенигородки звать меня в уезд для борьбы за советскую власть. В Звенигородку в это время ехал М. Павловский, который будто бы соглашался перейти на сторону советской власти. После короткого совещания решили Гулькин и Павловский поехать на Звенигородщину, а я с Александром Шуйским опять-таки к Зеленому, но уже окольной дорогой через Белую Церковь. Пока мы доехали, Зеленого сечевики успели разбить, пришлось начинать организацию отряда с начала, что мы и сделали, занял г. Ржищев на Днепре. Тут же организовался Ревком Киевщины, в каковой, между прочим, вошли Шумский и Майоров. Этот Ревком, должно быть на страх врагам, назначил меня командующим правобережной Красной армии, хотя сама «армия» имела не больше трехсот штыков. К тому же еще дали мне псевдоним «Гонта». «Армия» успела занять только небольшой район с г.г. Каневом, Кагарлыком и Васильковым,

причем были стычки с войсками директории. И опять-таки благодаря ошибке попал в Штаб Черноморской дивизии (директорских войск). Там меня судили и приговорили к расстрелу. Но батальон, который должен был привести в исполнение приговор, решил выслушать мою речь, после чего пошел во главе со мной к «армии». Вскоре красные войска вступили в Киев и «армия» получила приказ влиться в ближайшую красную часть, что и было исполнено.

Я поехал в Киев, где от боротьбистов получил задание ехать в Звенигородку для помощи Гулькину и Павловскому. С некоторым риском мне удалось верхом на лошади вдвоем с красноармейцем добраться к Звенигородке, но Павловского я не застал там, он пошел за директорией. Вернувшись в Киев, я попал на одну ночь в ЧК, после чего выехал в Харьков на съезд боротьбистов. Там от Шинкаря получил письмо к Григорьеву и поехал на юг.

Штаб Григорьева я нашел на ст. Апостолово. После первого знакомства Григорьев назначил меня начальником штаба своих отрядов, общее количество бойцов которых доходило до пяти тысяч человек. Организационно войска находились ниже всякой критики: штаба не было, интендантства не было, каждый командир называл свою часть, как хотел, – кто батальоном, кто полком, а кто и дивизией. Не без труда мне удалось реорганизовать отряды в бригаду по штатам красной армии. Я мог приступить к осуществлению моей мечты о наступлении на десант Антанты и белогвардейцев, которые засели в Херсоне, Николаеве и Одессе. С Григорьевым у меня установились неплохие отношения, он не вмешивался в технические дела штабной работы. Драться с десантными войсками у него была большая охота. Считаю ненужным писать о ходе операций, которые привели к занятию красными войсками Херсона, Николаева и Одессы, это дело истории. Перехожу к характеристике самого Григорьева и анализу причин, какие, по моему мнению, толкнули Григорьева на восстание против советской власти.

Сам Григорьев как человек представлял из себя интересный тип. Был он чрезвычайно храбрый, решительный человек, прекрасно ориентировался на поле боя, имел феноменальную память, силу воли и гражданское мужество. Умел владеть толпой, никогда никому не льстил. Но были и отрицательные стороны его характера. Был он чрезвычайно самолюбив и честолюбив. Временами слишком самоуверенный, мало дисциплинированный, политически почти неграмотен. Любил деньги, сильно пил, имел только одну идею – возвышение своего «Я». К тому же имел ограниченное образование, как общее, так и военное, плохо ориентировался на карте, сравнительно легко подпадал под влияние своего окружения, если таковое стояло культурно выше его.

Поняв Григорьева так, как я его охарактеризовал, мне не тяжело было прибрать к своим рукам все технические функции военного командования. Для Григорьева необходимо было оставить только наружный вид командования да славу победителя.

Зато дело с политработой стояло хуже. Политическим комиссаром был Ратин, человек сам по себе слабый, помощником политкомиссара был Мурин. Типичный офицер-гуляка царской армии, которому Революция «испортила карьеру», но который мирился с фактом и использовал условия лично для себя, Ратин относился к Григорьеву с большим пиетизмом, считая его чуть ли не гением. Политработа в частях почти не проводилась, а работа требовалась колоссальная, хотя бы потому, что в ча-

стях единым непогрешимым авторитетом был Григорьев, да и состав самих частей, набранных из крестьянских элементов Херсонщины, которые в своей массе представляли собой элемент середняцкий. Этот состав требовал над собой серьезной политработы. Того сделано не было, хотя я лично неоднократно указывал Ратину на необходимость работы.

Антидисциплинарные выпады Григорьева в своих телеграммах на имя Высшего Красного командования, какие повторялись довольно часто, иногда выводили меня из равновесия, и только мое бесповоротное решение довести операцию на Одессе до конца, удерживало меня от подачи прошения об отставке. Отрицательное влияние имел факт, что красное командование как-то совсем не реагировало на выпады Григорьева, недопустимые с точки зрения наиэлементарнейших требований военной дисциплины и субординации.

У Григорьева получалось впечатление слабости центрального аппарата, неспособность его справиться «со славным атаманом Григорьевым». Победы под Херсоном и Николаевым, разгром французов под Березовкой и Сербкою и, наконец, взятие Одессы, с триумфальным въездом туда Григорьева, буквально вскружили голову «славному атаману». Он начал посылать угрожающие телеграммы в Екатеринослав, Харьков и по другим адресам. Желая выйти из фальшивого положения, в каком я оказался, и не желая отвечать за действия Григорьева, в Одессе я подал рапорт с просьбой уволить меня от обязанностей Начальника Штаба. Григорьев не соглашался на уход, я настаивал. В дело вмешался Реввоенсовет армии, который в это время приехал в Одессу. Вызвав меня в Реввоенсовет, мне поставили вопрос: почему я не хочу дальше оставаться Начальником штаба у Григорьева? Я дал объяснение, но меня просили остаться. Особенно настаивал на этом т. Голубенко, который, кажется, был заместителем председателя Реввоенсовета.

Сам Григорьев не был погромщиком, доказательством этого может быть прекращение погрома в Одессе. Для разгона несколько тысячной толпы он разрешил мне обстреливать толпу из артиллерии на дистанции не больше тысячи шагов. Но после выезда в район Елисаветград–Александрия он дал свободу антисемитической пропаганде. В это время политкомом вместо Ратина был назначен С. Савицкий – боротьбист. Савицкий, сам по себе человек идейный и разумный, не мог в короткий срок повлиять на настроение Григорьева и его войск, к тому же Савицкий был молод годами, а Григорьеву импонировали только старшие люди.

Со своими подчиненными Григорьев обходился бесцеремонно – он не допускал мысли, что его подчиненные могли думать или поступать иначе, как он приказывает. Этим объясняется, что Григорьев, никого не спрашивая, выпустил свой универсал. Ни один из т.н. помощников универсала не подписывал, сделал за них это сам Григорьев. Но он не ошибся, «помощники» не протестовали против текста универсала.

Оказавшись перед фактом восстания, возможность которого до известной степени, хотя бы и по интуиции, я предвидел, во мне начались внутренние колебания. Передо мной стал вопрос, что делать дальше. Будучи по своим убеждениям, прежде всего национал-революционером и украинцем, я пошел служить украинской рабоче-крестьянской власти, пошел потому, что считал ее «УКРАИНСКОЙ». Более близкое знакомство с ответственными работниками и их работой поколебало мое убеж-

дение в украинской природе тогдашней советской власти. Глубоко вкоренившееся во мне недоверие к российской политике помогло тому, что я не вполне верил в искренность официальных деклараций и заявлений РКП, в руках которой фактически находилась власть.

Поведение политкома Ратина, который всегда высмеивал все украинское, его помощника Мурина во время капитуляции Николаевского гарнизона, перед немецким командованием и в моем присутствии заявившего: «УКРАИНЫ НЕТ, ОНА УМЕРЛА НАВЕКИ». Такое поведение людей, которые принадлежали к составу компартии и были политическими представителями Украинского правительства, не могло не породить сомнений в верности моей по политической линии. Эти сомнения еще увеличились в связи с ликвидацией Украинской красной армии, каковая тогда спешно проводилась, а вокруг бурлила возбужденная толпа, восставшая «против коммуны» за советскую власть. Понятно, что отказавшись от участия в восстании, я рисковал попасть под «повстанческий суд», но этот факт не играл значительной роли в принятии мною окончательного решения.

Я решил использовать факт восстания для Украинской национальной идеи, приняв участие в нем. Я знал, что среди украинских социал-демократов «незалежников» и даже среди некоторых боротьбистов идея восстания находила сочувствие, а что они не были сознательными контрреволюционерами, – в этом я уверен. В том, что восстание прошло под украинским национальным флагом, виновен, главным образом, я. Не находя возможности остаться на должности Начальника штаба Григорьева в силу явно погромных тенденций Григорьева и его окружения, я отказался от этой роли и принял командование одной из бригад. Мой отказ от должности Начальника Штаба вызвал у Григорьева недоверие ко мне, и он дал мне самое южное направление для операций на Екатеринославщине, желая дать мне возможность непосредственной связи с «незалежниками» и боротьбистами или войсками директории.

Считаю нужным подчеркнуть интересный факт, который подтверждает отчасти данную мной характеристику, как Григорьева, так и политсостава. Уже после провозглашения восстания к Григорьеву заехал коммунист Шафранский. После долгого разговора он произвел огромное впечатление на Григорьева. У меня осталось убеждение, что Григорьев в душе каялся и готов был повернуть назад. Факт, что Григорьев не задержал Шафранского, а отпустил его, дав возможность выехать из района восстания, – говорит сам за себя. Еще один факт, характеризующий аполитичность Григорьева: когда я уезжал из Александрии в сторону Екатеринослава, Григорьев неожиданно спросил меня: «А не лучше ли бы было ориентироваться на левых русских эсеров или Деникина». Я посоветовал ему оставаться под украинским флагом.

В мою бригаду Григорьев дал наиболее преданных мне два полка – Григорьевский и Херсонский. Это делалось не без намерения парализовать мои намерения, когда бы они разошлись с планами Григорьева. Понятно, что все предупредительные меры, какие Григорьев делал для обеспечения себя от «измены», я понимал сразу, потому что успел изучить психологию этого человека. После первых неудач в Полтавском направлении Григорьев забрал у меня Херсонский и Григорьевский полки, но в то время вокруг меня были тысячи вооруженных крестьян, которые шли со всех сторон, будучи недовольны продовольственной и национальной политикой сов. власти.

Когда Григорьев был разбит окончательно красными войсками, которые захватили Александрию, я потерял с ним связь. Распустив толпы крестьян, я с 150-тю наилучшими бойцами при одной пушке пошел с Екатеринославщины на Киевщину, где думал отдать себя в распоряжение Главного Повстанческого штаба, каковой организовали Украинские Социалисты-демократы «незалежники» и украинские социалисты-революционеры. Во время движения, несмотря на бои, мой отряд сразу увеличился до 250 чел., а после выхода на Звенигородщину – до 1500 чел. На Звенигородщине ко мне пришел курьер от Главного Повстанческого штаба, который стоял в районе местечка Володарка, Старийше. Я двинулся на север. Опять-таки с небольшими боями мне удалось достигнуть г. Сквиры, куда перешел Главный Повстанческий Штаб.

При проходе по улице Сквиры я начал ориентироваться в положении. Город был разграблен, население терроризировано, везде были видны следы погрома и грабежа, впечатление было угнетающее, убийственное. По улицам гуляли толпы пьяных повстанцев, которые удивленно смотрели на мои части, проходящие колоннами под музыку, отбивая такт ногами по мостовой. По дороге встретила меня смешанная Еврейско-украинская делегация от Городского населения. Они приветствовали меня, а в глазах можно было видеть и жалобу, и ужас, и вопрос. Они не знали, что я несу городу.

В Сквире я нашел «главнокомандующего» Юрия Мазуренко и его начальника Штаба Малолитко – «Сатану». Они мне рассказали, что в Сквире и окрестностях находится около пяти тысяч повстанцев при трех полевых орудиях, и что все это называется дивизией, находящейся под командованием Дияченко. Сам главком непосредственно не командует, а только дает директивы общего характера. Он предложил мне приступить к формированию II-го Повстанческого корпуса, в состав которого должен был войти и мой отряд, с переименованием в дивизию, и дивизия Дияченко. Вдвоем с Малолитко они просили меня привести в порядок дивизию Дияченко, с которой никто не мог справиться. Я принял предложение и, убедившись в полной неспособности, как Главкома, так и его начальника Штаба, а впоследствии и комдива Дияченко, решил действовать по своему усмотрению и на свою ответственность.

Первой неотложной задачей было вывести грабящие толпы повстанцев из г. Сквиры. Я дал приказ отступить и использовал момент для хотя бы поверхностного ознакомления с внешним видом и составом частей Дияченко. Кроме частей, которые я привел со Звенигородщины, из Сквиры двинулось со мной около 2500 чел. Была эта банда в полном смысле этого слова. Опираясь на хорошо организованные и дисциплинированные части, приведенные мною со Звенигородщины, я начал приводить толпу в порядок. В первую очередь заменил большую часть командования во главе с Дияченко, который был идеологом погромов и грабежей, и разогнал наиболее уголовный элемент, обезоружив его. Я решил присоединиться к войскам директории, – то был единственный выход в моем положении. Несмотря на принятые мною меры, в м. Вахиевке «дияченковцы» начали погром, правда, без людских жертв. Я принял решительные суровые меры для ликвидации погрома. В результате за несколько дней было расстреляно больше 20-ти погромщиков, а мой корпус уменьшился душ на пятьсот. После этого погромов не наблюдалось.

Другая половина лета и осень 1919 г. прошла в борьбе сразу против красной армии, а потом против Деникина. В это время я командовал группой директорских войск в составе двух дивизий. Считая наибольшим врагом украинской нации русских монархистов, я занял непримиримую позицию против русской добрармии, первым начал бои с ней на украинском фронте и последний их окончил. К этому периоду относится эпизод т.н. «Волоховщины», т.е. пробы Волоха организовать украинское государство по программе боротьбистов. Тогда я считал это и нецелесообразным, и практически неосуществимым, убедился в неспособности украинских левых элементов к самостоятельной работе на Украине. Национальным Украинским центром я считал правительство Петлюры, да и сам Волох производил на меня впечатление типичного атамана, который не хотел признавать над собой никакой власти. По своим способностям он стоял немного выше Ю. Мазуренко.

Был я вдохновителем зимнего похода 1919–20 г., главной целью, какового было сохранение армии до весны, когда обстоятельства могли измениться в нашу пользу. Во время похода я не раз колебался, не начать ли переговоров с Красным командованием относительно слияния наших частей с Красной Галицкой армией. Мне хотелось, чтобы инициатива переговоров шла не от меня, ввиду этого, когда я получил записку от С. Савицкого, бывшего политкома у Григорьева, в районе Умани, я согласился на переговоры. Боевые действия, начавшиеся не по нашей инициативе, прервали мои сношения в самом начале. Весной 1920 г. я не знал про договор Петлюры с поляками, хотя у меня были отрывочные сведения про возможность польского наступления. Весною должен был быть разрешен вопрос про соединение наше с Украинской Галицкой армией.

В последних числах апреля 1920 г. из района Ананьев–Балта–Бирзула я двинулся на юг, чтобы опереться, с одной стороны, на море, с другой – на Румынскую границу, занять на известное время выжидательное положение. Но в момент принятия решения я получил сведения, что Украинская Галицкая армия восстала против советской власти и что единовременно с этим поляки перешли в наступление.

Сопоставляя эти два факта, я пришел к убеждению, что вопрос о восточной Галиции разрешен в нашу пользу. Ничем иным я не мог объяснить себе восстание Галицийской армии на помощь полякам, во имя борьбы против которых галичане переходили на сторону черносотенцев и на сторону большевиков.

Обыкновенно с моим решением соглашался и Омельянович-Павленко, который формально был командующим армией. Мы приняли решение идти на соединение с Галицийской армией, но последняя сама себя ликвидировала, отчасти была ликвидирована красными и польскими войсками до нашего похода.

Прорываясь к галицийской армии, в чрезвычайно тяжелых упорных боях с дивизиями 14 Советской Армии в районе Тульчина, Вапнярки, Томашполя, Ямполя, Мьясковки, за несколько дней я истощил до конца свои части, растратил все патроны и снаряды, потерял больше 30% своего состава частей. Были моменты, когда одна свежая рота красных могла окончательно решить вопрос о ликвидации моих частей, но должно быть и моим противникам нелегко было.

Прорвавшись, я вместо галичан оказался на польском фронте. Узнал про ликвидацию галицийской армии, прочитал текст договора Петлюры и поляков. Что я дол-

жен был делать, и что я мог делать при таком положении. Если бы не мое глубокое презрение к самоубийцам и самоубийству – я бы покончил с собой. И если бы тогда со стороны Красного командования было сделано предложение, начать борьбу против поляков, я немедленно согласился бы на это. Я подал мотивированный рапорт Петлюре с просьбой об отставке, подал другой рапорт о болезни. «Болел» я более шести недель, до тех пор, пока главное командование не поставило мне ультиматум с требованием возвратиться к командованию дивизией, угрожая военно-полевым судом. Но главной причиной моего возвращения к командованию были просьбы моих подчиненных возвратиться к ним. Уступив командованию, я дрался со своими частями и был с ними интернирован.

В это время, среди интернированных и эмиграции, определилась сильная позиция против методов, какими пользовался Петлюра в своей деятельности. Между прочим, оппозиция требовала передачи военного дела в мои руки. Последствием этого было назначение меня Начальником Партизанского Повстанческого Штаба и членом Высшего Военного Совета.

Еще до своего нового назначения отношения у меня с Петлюрой не были идеальны. Временами они были так натянуты, что была угроза окончательного разрыва. После назначения меня Начальником ПП Штаба я, как непосредственно подчиненный Петлюре, имел возможность ближе присмотреться к человеку, который волею судьбы некоторое время стоял в центре Украинского Национального движения. Его неограниченное властолюбие и честолюбие не гармонирует с остальными качествами его. По своей натуре не есть вождь, который может вести за собой массы. Он только плывет по ветру и никогда не пробует повернуть против ветра. Одинаково жаждет власти, как и боится ответственности. Я немного знал его и раньше, но в 1921 г. Петлюра не был Петлюрой 1917 года. Тогда еще было в нем что-то от демократии, в 1921 г. Петлюра смотрел на демократию как на средство к цели, как на неприятную, но необходимую декорацию власти «на чолі з головним отаманом Петлюрою». Ко всему этому Петлюра имеет душу далеко не рыцарскую. В борьбе против своих личных врагов он пренебрегает интересами Украинской нации.

Увидев Петлюру таким, каким он есть, и, убедившись, что я не ошибаюсь, я повел работу для ликвидации петлюровщины, считая ее абсолютно неспособной организовать национальное движение для дальнейшей борьбы. Подготовка шла медленно – не было смысла делать Революцию против Петлюры в Польше. Тогда еще были надежды, что эту Революцию можно сделать на Украине в виде обыкновенного ареста и предания суду.

Между нами началась скрытая борьба, во всяком моем проекте или плане Петлюра видел подкопы под его личность; так, он в категорической форме отказался утвердить мой план про начало восстания на Украине в мае и июне 1921 г., хотя тогда были данные на наибольший успех восстания. Рядом с ПП Штабом он создал штаб Гулого-Гуленко, отнесясь к последнему с большим доверием, что и доказал, выдавая Гулому-Гуленко в пять раз большие суммы на организационные расходы, несмотря на то, – что масштаб работы Гулого был в пять раз меньше моего.

Откладывая момент восстания, Петлюра довел его до поздней осени, когда не было никаких данных на успех. Наконец я получил приказ про движение на Укра-

ину. Следствием этого были рейды: г. Копычанцы, р. Ирпень, г. Сарны, р. Ирпень. Возвратившись в Польшу, я сделал доклад Петлюре про действительное положение на Украине и указывал на расформирование лагерей интернированных, где бесцельно гибнут люди. Я доказал, что в дальнейшем массовую борьбу против русской оккупации, которая, по моему мнению, временно пряталась под фирмой «УССР», что эту борьбу приходится отложить до более удобного момента. Петлюра не согласился со мной, считая, что в случае международного конфликта он сможет активно выступить во главе интернированных частей. Он доказывал, что такой конфликт будет не позже 1922 г. Понятно, что при таких убеждениях, ни на чем не основанных, я не мог договориться с Петлюрой. Я поехал во Львов, а он остался в Варшаве. Раза-два после этого Петлюра присылал ко мне курьера за сводками по положению на Украине, – кое-какие сведения про это положение я все же имел.

Во время моего пребывания в Львове мне удалось добыть документ, как для меня лично, так и для истории представляющий немалую ценность. Было это собственноручное письмо Петлюры к своему военному представителю в Варшаве полковнику Данильчуку, в каковом Петлюра писал, чтобы Данильчук добился в польском генеральном штабе возможно меньшей выдачи оружия и патронов в мое распоряжение ввиду того, что «рейды есть личным делом...». Письмо датировано одним днем с приказом мне про движение в рейд.

Это письмо взялся вывезти из территории Польши Юрий Отмарштейн, погибший перед выездом в лагере Шепиорно. При убитом указанного письма не нашли, хотя деньги, документы и личные вещи остались на месте. В кругах, близких к Петлюре, и у него самого трагическая смерть Отмарштейна вызвала удовлетворение, с каким они не умели или не хотели скрываться.

Отношения между Петлюрой и поляками перешли всякие границы этики. Несмотря на неисполнение поляками договора от 22 апреля 1920 г., и на факт Рижского договора, Петлюра находил возможным выпрашивать у поляков подачки на содержание своего двора и самого себя. Эти подачки поляки выдавали через 11-й отдел Ген. Штаба. Весной 1922 г. в петлюровских кругах возник проект оккупации поляками правобережной Украины на неограниченное время. В этом направлении была поведена соответствующая агитация среди эмиграции и закулисные переговоры с т.н. «пильсудчиками».

Приняв во внимание всю сумму вышеуказанных фактов и придав к ним мое убеждение враждебности всех поляков, независимо от их политических убеждений, ко всему украинскому, а также практическое последствие договора от 22 апреля 1920 г., последствия польской политики в Галиции, на Волыни и Холмщине, я решил, что дальше оставаться хотя бы только и формально в лагере Петлюры, недостойно. В начале июня 1922 г. я послал Петлюре письмо, в каковом уведомил его про свое решение. После этого ко мне приезжал А. Левицкий и Данильчук, чтобы «полагодить непорозуміння». Но я остался при своем решении.

Отдельного внимания заслуживают отношения поляков к украинскому вопросу, а также отношения между поляками и Петлюрой, поляками и мной.

Из моего опыта работы с поляками я вынес убеждение, что поляки рассматривают Украинский Национальный вопрос в такой плоскости:

1. Создание Украинского государства считают вредным для интересов польской нации. Свою мысль мотивируют тем, что при создании хотя бы территориально незначительного украинского государства, последнее стихийно будет стремиться к расширению своих границ до черты этнографической украинской территории, что угрожает для Польши потерей украинских земель.

2. Всякое явление Украинской национальной жизни, какое проходит помимо влияния польского государственного аппарата, поляки считают противно-польским.

3. Признают необходимость использовать антирусские тенденции Украинского Национального движения для подрыва мощи Советских Республик.

Теперь перехожу к фактам, на основании каких я вынес вышеуказанное убеждение. Сейчас же по назначению меня Начальником ПП Штаба Петлюра дал мне поручение переговорить с Начальником Польского Генштаба и Начальником Французской Военной Миссии в Варшаве по вопросу о помощи работе ПП Штаба со стороны указанных учреждений. Переговоры я должен был вести через посредство ген. Зелинского, бывшего в то время военным представителем Петлюры в Варшаве. Посредничество Зелинского должно было быть преградой для меня говорить с глазу на глаз с представителями поляков и французов, но об этом я узнал позже. По приезде в Варшаву под моей редакцией был написан мемориал про задачи ПП Штаба на имя начальника французское военной миссии и Начальника Польского генштаба. Подписал мемориал ген. Зелинский. На другой день Зелинский и я в помещении французской миссии имели свидание с ген. Нисселем. Ниссель засвидетельствовал свои «личные симпатии» к украинскому Национальному движению и обещал переслать мемориал в Париж, а пока что посоветовал работать с поляками. Позже я узнал, что такая тактика со стороны ген. Нисселя была следствием совещания с ген. Развадовским (Начальник польского Генштаба), который просил передать украинские дела в его ведение. Того же дня были мы у Развадовского. Последний принял нас чрезвычайно вежливо и обещал полную помощь в работе ПП Штаба. Техническое осуществление помощи он передал в тот же II-й отдел Генштаба.

Обсудив технические вопросы во II-м отделе, я выехал в Тарное, где приступил к организации ПП штаба и высылке людей на Украину для организационной работы. Наибольшие материальные средства для начала работы выдал Петлюра. В своей работе я сразу же натолкнулся на формальности при переезде сотрудников ПП штаба по территории Польши и при переходе их через польско-советскую границу. Этот вопрос был разрешен таким способом. С польского Генерального Штаба был командирован в Тарнов поручик Глязер со специальной задачей, помогать работе ПП штаба, разрешая формальные вопросы, возникающие по отношению [к] представителям польской власти на местах. Глязер привез бланки войсковых проездных билетов, какими и пользовался ПП штаб по мере надобности.

Ехавшие на Украину люди заезжали во Львов в Экспозитуру Польского Генштаба, во главе, которой стоял майор Флерек, и там получали документы пропуска через границу.

Поляки во что бы то ни стало, в деталях хотели знать всю работу ПП штаба и особенно все задачи, какие задал ПП штаб людям, посылаемым на Украину, а также районы работы каждого в отдельности. Я этого не хотел. Когда поляки во Львове рас-

спрашивали моих людей про задачи, какие они получали от меня, люди обыкновенно или совсем отказывались отвечать, или говорили не то, что в действительности было.

Между прочим, поляки хотели использовать для своих целей недоверие между мной и Петлюрой от имени своего начальства. Поручик Глязер осторожно довел до моего сведения, что они, поляки, решили военное дело на Украине в будущем предоставить мне, а Петлюре оставить политическую власть. Я попросил не вмешиваться не в свое дело. Это было высказано в такой форме, что поручик Глязер был отозван Генеральным Штабом из Тарнова. Больше поляки подобных предложений мне не делали.

Стараясь быть в курсе всего происходящего в ПП штабе, поляки перевели штаб из Тарнова во Львов (с согласия Петлюры) и разместили его в одном доме с экспозитурой Польского Генерального Штаба во львовском предместье «Кисельки» в бывшей санатории. После приезда во Львов поляки начали требовать, возможно, больше разведывательных материалов, который должен был, быть собираем через организации, подчиненные ПП штабу. На расходы по разведке они выдавали непосредственно идущим на Украину людям деньги. В среднем месячные расходы на эту цель определялись до 200–500 тысяч марок польских в месяц. Тогда же они предложили Юрию Отмарштейну организовать разведку на стороне Чехии. Отмарштейн отказался, сославшись на то, что не имеет подлежащего приказа от меня. После инцидента с Глязером поляки не решились делать мне предложение подобного рода.

Поляки обещали много. Так, уже в апреле месяце начата была подготовка к организации отряда из всех родов оружия количеством около пяти тысяч бойцов для выхода с ними ПП штаба на Украину. Люди, шедшие на Украину, получали оружие и, как впоследствии я узнал, отравленные папиросы и т.п.

В силу того, что я не хотел стать обыкновенным исполнителем польских заданий, между мной и поляками происходили трения. Эти трения имели под собой основание. В то время я уже понимал в целости неприродность польско-украинского союза и, не порывая до времени, все же делал кое-какие шаги для ориентации в будущей борьбе против поляков в Галиции. Знали об этом несколько галичан, приехавшие от ПП штаба на Украину. Между ними знал про это и галичанин Мирон, в чем и сознался перед расстрелом в Киеве (расстрелян одновременно с Центральным Украинским Повстанческим Комитетом в 1921 г.).

Польский Генштаб, Польское правительство и сам Пилсудский были целиком в курсе всего, что делалось экспозитурой Генштаба во Львове, ноты Советского правительства о работе ПП штаба обыкновенно с Варшавы посылались во Львов, где я редактировал ответы, шедшие потом через Польский Генштаб на подпись Скирмунту.

Перед движением в рейд на Украину в ноябре 1921 г. по распоряжению Начальника Польского Генерального Штаба Сикорского в мое распоряжение было направлено на три тысячи бойцов обмундирование, оружие, лошади и т.п. Только благодаря указанному выше письму Петлюры, все это было задержано по дороге. Я получил всего на южную и северную группу шестьсот винтовок, 22 пулемета и очень ограниченное количество патронов.

Между прочим, поляки были чрезвычайно недовольны тем, что работа Гулого-Гуленко в Румынии проходит мимо их контроля. В ноябре мои отношения с поляка-

ми были такого рода, что я должен был как-нибудь порвать с ними. Работа Революционных организаций Галиции углублялась, поляки настаивали на нашем участии в борьбе против галичан. Я на это не соглашался, напротив, я лично и мои ближайшие сотрудники, до известной степени, хотя и косвенно, сыграли роль вдохновителей и инструкторов Революционного движения Галиции. Выстрелы Федака, направленные в Пилсудского и Грабовского, не были выпущены без нашего ведома. Галичане шли к нам, но, в свою очередь настаивали на разрыве с поляками. Поляки же хотели использовать целый штаб исключительно как разведочный и контрразведочный аппарат.

Кроме того, я считал, что необходимо дать почувствовать жизнеспособность украинского национального движения и проверить действительное положение на местах, т.к. сведения, получаемые ПП штабом, были самые разноречивые. Рейды начались с двух пунктов: г. Копычинцы, ст. Моквин (вблизи Сарн). При обоих группах выехали польские офицеры. На юге (группа Палия) пошел поручик Шолин (сейчас работает в Краковской экспозитуре генерального штаба под псевдонимом Добровольский). На севере, кроме поручика Ковалевского, – поручик Маевский и др.

При отъезде со Львова вместо ПП штаба было сформировано информационное бюро с полковником Пересадой во главе. Интересно, что после выезда ПП штаба поляки хотели забрать архив, но архив штаба до того времени был вывезен и спрятан по моему распоряжению. После возвращения с рейда ответственным работникам ПП штаба по протекции львовской экспозитуры львовская полиция выдала легитимации как польским гражданам. Выдавались такие легитимации и паспорта в Ровно, где от польгенштаба помогал получить их поручик Белявский.

Состав информационного бюро во Львове был уменьшен сразу до трех человек, а потом остался только один, и, наконец, поляки и того удалили. Дело в том, что поляки хотели найти среди бывших работников ПП штаба верных себе людей, и, убедившись, что это им не удастся, они решили, что лучше совсем не иметь их в экспозитуре – чужих людей, передававших мне все необходимые сведения, как получаемые с Украины, так и о намерениях поляков. Лично я сейчас же по возвращении с рейда перестал сноситься с польским Генштабом, хотя со стороны последнего неоднократно делались пробы не выпустить меня из-под своего влияния.

После опыта 1921 г., убедившись, что делать польскую политику на Украине руками украинцев нелегко, поляки в 1922 г. желают непосредственно использовать Украинские повстанческие организации. Так, они выдавали небольшие денежные субсидии представителям повстанческих организаций Заярному, Погибе, Богданенко и др.

Петлюру поляки продолжали субсидировать, как и прежде, но лишили его возможности производить какие-бы, то, ни было политические шаги без согласия поляков, да и сам Петлюра не пробовал этого делать.

Порвав с поляками и Петлюрой, я имел возможность более объективно оценить положение, в каком оказалась вследствие войны и Революции Украинская нация. Для меня стало ясно, что борьба против Польши в широком масштабе – есть неотложное задание. Для этого нужно было революционизировать Галицию. Непосредственно эта роль была мной возложена на Добротворского, в распоряжении, которого дано несколько десятков хороших работников. Уже в 1922 году работа Добротворского и

его товарищей дала последствия в виде ряда поджогов польских помещиков, уничтожения коммуникаций, политического террора во время выборов в сейм и т.п.

В 1922 г. я одинаково враждебно относился к Польше и Советской власти на Украине, продолжая считать эту власть оккупационно-российской. Понятно, что при таком убеждении я считал необходимым за всякую цену продолжать борьбу против Советской власти на Украине. Но все меньше и меньше находил я элементов, поддерживающих эту борьбу. Посылать же из-за границы элементы эмиграции для продления революционной борьбы я находил нецелесообразным, главным образом потому, что считал возможным использование эмиграционных элементов на польской оккупации. В принципе я считал необходимым, чтобы на Украине и в сфере польской оккупации были созданы независимые одна от другой украинские организации, и какие должны быть сейчас в связи между собой и только в будущем слиться в одну. Для этого в Галиции была реорганизована местная революционная организация, а на Украине создавалась Всеукраинская Военная Рада, как оказалось бывшая обыкновенным Бюро ГПУ, через посредство каковой я и приехал в Харьков.

Одним из наилучших средств революционной борьбы против оккупации я считаю систематическое уничтожение экономической силы государства, против которого направлена борьба. В то же время я признаю, что экономическое развитие Украины есть гарантия ее самостоятельности и успеха в борьбе против денационализаторского похода Нации, которая в данный момент находится в сравнительно лучших условиях. Поскольку на Украине ликвидировано крупное чужонациональное землевладение, мне нужно было искать объектов для революционных ударов в ином направлении, вплоть до перенесения борьбы на территорию господствующих наций. Но где было взять сил, какие это сделали бы [?]. Борьба может быть успешной, когда в эту борьбу есть надежда втянуть широкие массы. Поскольку на Украине чувствуется упадок интереса масс к революционной борьбе, я логически пришел к выводу про необходимость анализа причин упадка революционных настроений. Несмотря на то, что в последнее время я довольно регулярно читал Советскую прессу, я не мог прийти к окончательному выводу относительно интересующих меня вопросов о действительном положении советских государств и особенно на Украине. Пришлось серьезно задуматься над решением 12-го съезда РКП по национальному вопросу. Сразу я считал, что все эти решения есть обыкновенный тактический ход для окончательного усыпления революционной энергии в массах угнетенных наций. Дальнейшие события поколебали мои убеждения.

Теперь про мои отношения с французами и румынами. После свидания с ген. Нисселем в 1921 г., какое не дало никаких последствий, я не имел сношений с французами. Только осенью 1922 г. во Львов приехал полковник с французской миссией (не помню фамилии) и говорил со мной о создании единого противобольшевистского фронта. С той же целью, и приблизительно тогда же, от русских монархистов (группа Кирилла Владимировича) и на ту же тему вел переговоры со мной князь Хованский (псевдоним Леснобродский), приезжал еще с Черновиц французский консул [втрачено с. 33 і 34] проявилась и вследствие которой я вынужден принимать решение в условиях, дающих право Советской власти сомневаться в искренности моих сегодняшних заявлений.

Всеукраинская Военная Рада была единая организация, какую я считал реальною антирусской силой на Украине, враждебной нынешней власти. Поскольку определилось, что В.В.Р., как таковая не существует и не существовала, я убедился, что при современном положении на Украине и при проведении в жизнь постановления 12 съезда РКП и в будущем нет и не будет оснований для борьбы против русской оккупации как несуществующей.

Лично я никогда не был принципиальным противником советской власти, как власти Украинских рабочих и крестьян, – наоборот, как раз при такой форме власти я считал обеспеченным от участия в управлении Украиной буржуазии враждебных Украине национальностей, каковая только и была на Украине. Только убеждение, что советская власть была маской походу русского национализма на Украину, принуждало меня долго и упорно бороться против нее.

Краткое, хоть и вынужденное пребывание мое на территории Советской Украины, пока что поверхностные знакомства с Советской прессой по национальному вопросу, с практическими мерами, принимаемыми советской властью для обеспечения свободного развития бывших угнетенных наций, а также личное знакомство с некоторыми видными представителями Советской власти в корне поколебало мое убеждение в антиукраинской природе нынешней Советской власти на Украине. Во мне растет убеждение, что угнетенные нации в лице Советской власти нашли могущественного союзника против господствующих наций, наций угнетателей.

Положение восьми с половиной миллионов украинцев, находящихся в границах Польши, Румынии, Чехии чрезвычайно тяжело в сравнении с положением на Советской Территории. В беспрерывной борьбе, каковая пока что скрытно проводится между западом и Советскими Республиками, место Украинских патриотов не на стороне запада, – таково мое сегодняшнее убеждение, являющееся следствием долгого и тяжелого опыта и наблюдений, какие мне удалось сделать на территории Советской Украины.

Взвесив все обстоятельства в данный момент и принимая во внимание все последствия на будущее, я решаюсь отдать себя в распоряжение Украинского Советского правительства, надеюсь, что с момента взрыва вооруженной борьбы (неизбежной) между Советской Украиной и западными соседями Украинское Советское правительство разрешит мне стать в ряды активных защитников Украинского народа от Национального и Социального гнета со стороны поляков, румын и прочих «великих держав».

Было ли рациональным так долго и упорно проводить вооруженную борьбу за освобождение Украинской нации под Украинским Национальным Флагом не только против ЕДИНОНЕДЕЛИМОВЦЕВ либерально-буржуазного и монархического толка, а и против СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ, мозг и хребет которой составляет коммунистическая Партия, которая давно принципиально разрешила национальный вопрос в направлении полного равноправия наций? На этот вопрос отвечаю:

Да, борьба была рациональна, потому что когда практика буржуазии [и] монархистов в национальном вопросе не расходилась с их принципами, то в Коммунистической партии дело обстояло хуже – практика Советской власти в национальном вопросе не отвечала, а иногда противоречила принципам коммунистической партии.

И особенно было необходимо бороться под национальным флагом Украинской нации, само существование которой было под большим сомнением, и не только царские чиновники совершенно искренне считали Украину выдумкой кучки галичан и Грушевского. Нужно было бороться, чтобы борьбой доказать жизнеспособность Украинской нации и Украинской национальной идеи, так как мертва та идея, в защиту которой никто не хочет идти на борьбу и лить кровь, так как нельзя ничего строить, не разрушая.

Борьба угнетенных наций под национальным флагом есть неизбежною. Только она напоминает про силу хищнического империализма наций господствующих, империализма, какой даже при советской власти пробует ассимилироваться, чтобы сделать эту власть средством для своей цели.

Борьба угнетенных под национальным флагом только тогда начинает быть абсурдом, когда уничтожается первопричина, вызывающая эту борьбу, когда исчезает гнет империализма. Для борьбы против артиллерии нужна артиллерия. Для борьбы против воюющего национализма одних есть необходим воюющий национализм других. Когда исчезает первый, тогда нет смысла существования другого.

Формальное равноправие дает угнетенной нации не больше, нежели формальное политическое равноправие дает рабочим массам капиталистического государства, где средства угнетения все же остаются и на будущее в руках угнетателей. Если компартия бесповоротно до конца доведет принципы своей программы по национальному вопросу в жизнь, – это будет Революция, по своим последствиям имеющая не меньшее значение, нежели Революция Социальная. Но, безусловно, проведение этой программы будет встречать на своем пути не меньше преград, нежели проведение социальных вопросов. Для проведения в жизнь программы по национальному вопросу потребуется сильное напряжение в продолжение долгого ряда лет.

Державний архів Служби безпеки України в Миколаївській області. – Ф.13. – Спр.439. – Арк.1–37. Копія.

Вперше опубліковано: О. Божко. Генерал-хорунжий Армії УНР. Невідома автобіографія Ю. Тютюнника // З архівів ВУЧК–ГПК–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1–2. – С. 24–56.

Зайцев Ю.О., Горецький В.Ю.

ГЕРОЙ БУВ ПОРЯД*

Василя Юрійовича Горецького знаю давно. Ще на перших рухівських зібраннях коло пам'ятника Тарасу Шевченку, після яких проводилася хода до Аркаса на День Незалежності. Він спеціально приїздив з села, щоб побути серед патріотів України. Невисокий, худорлявий, пенсійного віку. Потім вже ми дізналися, що він був репресований і відбував покарання у воркутинських таборах. Його спогади вже давно чекають на друк в архіві товариства «Меморіал». Надаємо їх частку.

«22 серпня 1947 р. я був заарештований КДБ, який знайшов в нашому домі дві книжки. Одна про голод на Україні, де були знімки, як грудні діти повзають по мертвих матерях, а друга книжка була про радянську науку, яка робила дослідження з мавпами, бо хотіли доказати, що людина походить від мавпи – і з цього експерименту нічого не вийшло. І ще я зберіг календар-книжечку, яку купив під час німецької окупації, де на обкладинці були фото Гітлера і Муссоліні. Ті книжечки я не ховав, вони були в мене на виду [1].

Зайшов до хати лейтенант, почав ті книжечки читати – і питає мене, чиї ті книжечки. Я сказав, чиї вони. В нашому домі за місяць до того жили дві родини і хазяїн помер. Тоді лейтенант бере книжечки і календар і каже: – Пішли зі мною! – Я і пішов.

Повів він мене на пограничну заставу, бо в нашому селі проходив кордон між СРСР і Польщею, і того ж дня мене повезли в прикордонну комендатуру. Переночував, на другий день мене привезли у штаб прикордонних застав у Добромиль, що недалеко од Перемишля. Постригли і посадили у КПЗ (російською – «камера предварительного заключения»), де я пробув два місяці. Три рази викликали на допити, і що я відповідав – слідчий писав і багато він мене не розпитував. За другим разом мене викликали, стали питати, з ким дружив, які в мене сусіди, але нічого слідчий не писав, а повернув аркуш десь такий самий, як я на ньому зараз пишу, де нічого не було написано, і каже: – Отут унизу розпишись! Я то й зробив. На третій раз мене визиває – дивлюся, весь листок списаний. Каже: Читай!

Коли я став читати, я не міг собі повірити, як можна було все те брехливо-фальшиво все перекрутити і понаписувати. Ось дещо: «Ходіл по дєрєвнє, подстрєкал своїх друзєй протів совєтской власті, раздавал контррєволюционную літєратуру, дєржал в домє на стєнє Гітлєра і Муссоліні» і т.д. – дуже багато фальшу. Я йому кажу, що на стінах крім релігійних ікон я нічого не тримав. Спросіть моїх сусідів і друзів – і мови не могло бути, щоб він мене вислухав.

Десь у листопаді мене відвезли в тюрму міста Самбір, в грудні мене в тюрмі судили троє суддів. Засудили по ст. 54-10 (російська ст. 58) на 10 років таборів. В січні 1948 р. відвезли у Львівський пересильний пункт, в січні повантажили нас в телячі

вагони і привезли на воркутинську пересилку, де протримали один тиждень, а потім перегнали в табір ВМЗ (Воркутинський механічний завод). Там нас під конвоєм зі псами ганяли на роботу. Півтора кілометра в завод, о п'ятій годині носили пайки хліба, о шостій сніданок, після сніданку за зону на розвод. Зібрались і погнали в завод на роботу. На обід нас ніхто не водив, а хліб – висівки з пшона і як болото, як отримав вранці, то тут же його і не стало. Суп і ложку каші ніколи я ложкою не їв. Суп випив, де в каламутній воді зверху крупинки висівок плавали, а ложку каші – зігнув палець в гачок – раз черпну, і каші вже немає. Така сама вечеря була разом з обідом. Цього ж 1948 року в наш табір прибув новий етап і коло мене поселився молодий чоловік – рудуватий, ще свіжий проти нас, бо ми вже були як живі трупи. Я запитав того чоловіка, звідки їх привезли. А він мені каже – з Москви. Говорив він по-російськи не дуже добре, але я зрозумів. І я став його питати, звідки він родом і за що попав, а він мені розповідає:

– Я є американський офіцер. Я в американській армії служив зі своєю дружиною. Одного разу ми з дружиною вирішили піти в ресторан радянського сектору Берліна. Заходимо в ресторан. При столику сидять два російські офіцери, то вони нас запросили сідати поряд. Ми погодилися. Почали вони мене питати, де я вчив російську мову. Я сказав їм всю правду, що коли ми прийняли союз проти Гітлера і ми стали учити російську мову. Тож слово по слові, рюмочка коняку – і про все забув. Факт той, що я проснувся в московській в'язниці. Стали мене допитувати, яке завдання мені потрібно було виконувати. Я говорив, що ніякого завдання не мав. Мені не повірили, протримали у в'язниці два місяці і осудили мене за шпіонаж на 10 років таборів. Мою дружину теж привезли в Москву літаком, з нею я мав одне побачення.

Я його став питати, як його звуть. Він сказав – Джон Занкі, чи Зайкін, я конкретно не зрозумів. Ну, він місяць був в нашому таборі і його не стало, і я його більше ніде не бачив. В тому таборі я страшно голодував – я не був схожий на людину. Кожного вечора, лягаючи спати, я молився і просив Бога о своїй смерті. В якій одежі працював, в тому й лягав спати на голі дошки, не розбуваючись. Не було ніякого матрацу, а за подушку мені була як літом так і взимку шапка. Лише іноді на заводі в обідню перерву я роззувався на 5–10 хвилин просушити своє взуття, де халяви були зі старого ватного бушлата, а підошва пришита з колеса легкового авто. Мене поставили працювати в кузню молотобійцем до старого коваля з довгою бородою по пояс. Його назвисько Котєльніков Саша. Я його все називав «дядя Саша». Він також ув'язнений, сам із Ленінграда. Він мене дуже-дуже жалів, бо він бачив, на кого я був подібний. Отож він мені каже: «Вася, коли я молотком стукну о наковальню, бери до рук молот», бо він був обернутий обличчям до проходу і знав, хто іде, а норми у нас поки не вимагають за виробітку.

У нашому таборі розмаїті люди осуджені: вбивці, злочинці, злодії і т.п. Було багато блатних, але вони на роботу деколи виходили, але абсолютно нічого не робили. В мене була домоткана лляна сорочка, вона в мене у деяких місцях зробилася як риболовна сітка, і чорна латка наче чимось замазана. За три роки я не знав, що таке лазня, хіба що раз у два місяці голили нас і голови стригли в бараках.

Ще я хочу розказати дещо про блатних. В бараках сідають на голі нари без матраців, роблять сигару велику (вони були групами по 6–8 чоловік), закурюють її.

Потягнув один-два рази – передає другому, а той, що потягнув, тримає вже кружку і ковтає раз-два води, і так вони курять і воду п'ють, поки та сигара зовсім не спалиться, і тут же починають співати пісні розмаїтого складу. То пісні про тюрми, слідства, суд. Деякі з тих пісень і мені сподобались, як от така: «В воскресенье мать старушка к воротам тюрьмы пришла, своему родному сыну передачу принесла».

Або ще така: «Здалека из колымского края шлю тебе, дорогая, привет. Как живёшь ты, родная? Напиши поскорее ответ!» І ще багато пісень, які так складені гарно, що і не віриться. І ці блатні посилають одного свого чоловіка в тамбур, щоби наглядав, чи йде до бараку наглядач, і як побачив, що йде, то забігає і кричить «полундра!». Тоді сигару тушать, ховають, кружку з водою кладуть у тумбочку, а самі сідають на нари і ноги звішують на підлогу. Як дуже накурено, ще дим не встиг розсіятися, то наглядач питає: – Хто курив? – У бараках було заборонено курити. Іноді всю ту компанію забирали на 1–3 доби у БУР («барак усиленного режима»).

Так я із тими блатними і ув'язненими по політичній статті прожив три роки без усякої надії що я виживу. У 1952 році нас всіх, осуджених по 54 ст., вилучили. Приїхали авто вантажні і нас повезли в друге місце, тут же у Воркуті, на шахту № 8, яка називалася «Рудник». Розподілили нас по бараках, а так як ми вже всі мали фах роботи, бо робили на ВМЗ, то нас не послали у шахту працювати, а порозділяли на заводі, який був на поверхні шахти і називався РЕМЗ-1 (ремонтно-електромеханічний завод). Коли ми приїхали, днювальний каже нам: – Новоприбувші, пішли зі мною! Ну ми пішли, зайшли на склад, де нам дали матраци, по два простирадла, по дві наволочки, одіяло, декого зовсім переоділи, в тому числі і мене, дали валянки не зовсім нові, але ще цілі. І в той же день повели нас через вахту з жилої зони в робочу зону в деревообробний цех набивати матраци і наволочки дерев'яною стружкою. Цього ж дня ввечері повели нас в лазню. То я після трьох років як спав не роздягнутим вперше ліг на матрац з простирадлом і вкрився простирадлом і одіялом. А вранці днювальний дав нам талони на сніданок, обід і вечерю. Я не хотів повірити, що я буду годуватися три рази на день. Пайки хліба видавали в їдальні, і хліб був печений з борошна, справдішній. А вже через тиждень в мене з'явилася надія, що я може виживу. Так як я працював в кузні на ВМЗ, то мене направили в кузню на новому місці, але не молотобійцем, а просто ковалем робити невеличкі болти.

Так я пропрацював з півроку. В нас в кузні було два молоти: паровий трьохтонний і невеличкий пневматичний. Я під час обіду дещо перекусив і сів у крісло трьохтонного молота потренуватися. То було не одного разу і начальник цеху побачив мої тренування. Він був із вільних. Постояв, подивився, але нічого не сказав. Одного разу він підійшов, дістав коробок сірників з кишені і каже: – Ану, Вася, я покладу сірники на бойок молота, а ти повинен на молоті так робити, щоби сірників дотулитися, але не розбити їх.

Ну я і показав свою здібність, сірників дотулявся, але не розбивав. Тож він каже:

– З тебе буде хороший машиніст молота!

Через якийсь час нашого машиніста парового молота забирають на етап, а мене сажають на паровий молот машиністом молота. Тож замінив я Білого Івана Романовича, якому тоді було десь років п'ятдесят. Дуже була гарна людина. Сидів він вже років 15. Золота людина була.

Нас перевезли на другий завод. Якось дивимося – днювальний бараку приніс білі простирадла і каже нам, щоб ми робили латки і нашивали вище коліна на нозі, на рукаві, на шапці на чолі, на рукаві вище ліктя і на спині. Кожному дали номер, який має бути написаний, латки мали бути розміром 100х200 мм. Нам видали нитки і голки, ми нашили ті латки з номерами. Мені випав № 1.Р.599. На вікна бараків поприбивали металеві грати. На ніч в коридор ставили дві дерев'яні діжки для своїх потреб. Після вечері нікому не дозволялося ходити по зоні. О шостій годині ранку днювальний брав собі людину – все виносили в туалет. А на роботу ми збиралися коло вахти прохідної. Бригади проходили у строю по п'ять чоловік. Червонопогонники рахували, записували номер бригади і тоді відчиняли ворота і випускали в робочу зону. Так само поверталися. Ми обирали серед своїх старшого, який разом з наглядачами нас рахував. Одного разу ми зібралися в робочій зоні і докладаємо, що бригада № 19 зібралася для заходу в жилу зону. Вийшли з вахти наглядачі, стали рахувати, а одної людини немає. Питають, хто ранком пускав (був за старшого). Всі мовчать, а один показав на мене. На мене наділи наручники і забрали на вахту. Щоб наручники добре в'їлися, наглядач поклав мої руки собі на коліна і бив рукою по наручниках, то з болю я ледве не впав. Привели мене в контору БУР, стали знімати наручники. З лівої руки ключем легко розімкнули, а з правої руки ніяк не змогли розімкнути замок. Його двоє людей розмикало, то я вже болю не відчував, моя рука стерпла, коли відперли. Тіло, де скобка наручників проходила, почорніло і великий палець на руці по сьогоднішній день мені терпне. А той чоловік, що не встиг з'явитися до вахти, затримався у робочій зоні з якоїсь причини. Були випадки, коли люди тікали з табору – коли вантажили вагони з вугіллям. З нашої зони якось втекли два чоловіка – вони прокопали в снігу тунель з жилої зони. Через місяць їх впіймали і повернули у наш табір. Один з них через місяць помер.

5 березня 1953 року нам показалося сонце, що нас все одно не зігрівало. В той день здох Джугашвілі-Сталін. Рано, ще до роботи, у наш барак прийшов офіцер і каже:

– Гражданє заключьонниє! Ми понєслі тяжелєйшую потєрю – скончался наш вєлікій І.В. Сталін.

Він багато говорив про сталінські заслуги перед народом. А ми, зеки, коли офіцер вийшов, стали обніматися, знімати шапки, дякувати Богу, що він почув наші молитви. І вже після того нам відняли пайки хліба, а почали нарізувати стільки, скільки чоловік міг з'їсти – бери хоч до схочу. Ну і ми між собою один з одним розмовляли, питали один в одного – коли посадили, за що? Я запитав в одного білоруса – за що його посадили? Тож він каже:

– Дурним був. Гімн Радянського Союзу переклав. Сексоти доложили і мені дали 10 років.

Питаю:

– Які ж ти слова підібрав?

– Союз нєрушимих республік свободних, але замість «свободних» вклав «голодних», а далі – «сковала навєкі проклятая Русь».

І ще другого питаю, а він мені каже:

– Ми у колгоспі ходили по стерні босі, а тут вже серпень місяць, в магазин привезли калоші. Селяни збіглися до магазину, тож і мені дісталися ті калоші. З радощів, одна

калоша в одній руці, друга в іншій, підняв вище голови і крикнув: Спасибо Сталіну-грузину, що озув нас у резину! Тож дали мені не багато – 5 років.

У 1952 році в наш табір привезли хлопчика 15 років, якого називали Валєрка. До роботи його не виганяли. Ми запитали його:

– А тебе за що?

Він нам і розповів:

– Перед Першим травня нам у школі сказали познімати всі портрети державних діячів. Я став знімати. Зняв Леніна, Маркса. Коли знімав портрет Сталіна, він в мене висунувся з руки, впав і скло розбилося, пробило Сталіну обличчя і око, тож мене за це засудили на 15 років.

Я розміщався на нарах на другому ярусі. Як і нижній, він був на два чоловіка. Далі йде прохід – і т.д. На моєму ярусі коло мене було вільне місце. Якось у 1952 році приходе днювальний і каже:

– Вася! Я тобі привів сусіда.

Я дивлюся – дійсно, стоїть чоловік: обличчя кругле, середнього зросту, гарно виглядає. Коли розговорилися, він сказав:

Щиров Сергій Сергійович
Герой Радянського Союзу

– Звати мене Сергій, а по-батькові Сергійович.

За що сидів, довго не хотів розповідати. Згодом він відкрився і мені розповів:

– Я сам Герой Радянського Союзу. Маю 17 бойових нагород, серед яких є і іноземні (французькі і інші). Проживав я в Москві, одружений. Моя дружина по національності єврейка, артистка з відомого театру. В неї є сестра у Москві. Якось мене з Москви направляють у відрядження на три дні у Закавказький військовий округ. Коли я повернувся з відрядження, моєї дружини вдома не було. Я поїхав до сестри. Сестра почала плакати і розповіла мені все про мою дружину. Її забрав із собою у Кремль полковник, возить Берію. Спочатку він її вмовляв, але вона не давала згоди. Тоді він став мені казати, що якщо вона сама не поїде, то я її більше не побачу, а також тебе і я свого чоловіка. Я то все розповіла сестрі. Тож другий раз вони приїхали і її забрали. Я став добиватися правди і добився правди такої, що начебто я у 1944 році відмовився від бойового завдання на бій з німецькими літаками, за що мене і засудили на 25 років.

Ще він мені багато чого розповідав про своє воєнне життя. І ще він казав мені, що особисто Сталін давав йому доручення виконати його особистий наказ по Югославії.

Отож мого сусіда направили на роботу в наш завод, де і я працював, в інструментальний цех видавати робочим інструмент.

Коли здох Сталін, його викликали в табірну управу і заявили, що Ви, Сергій Сергійович, реабілітовані. То було у квітні місяці. Ми вже тоді почали отримувати мізерні гроші за нашу роботу. А в зеків був заведений порядок, що тому, хто виходить на волю, всі збирають по скільки хто може, від 1 до 10 рублів. Ми Сергію зложилися на дорогу. Я його став просити, щоб він писав нам листи, і я у Воркуті отримав від

С.С. Щирова два листи. Він мені писав, що з дружиною не зійшовся, що буде їхати в Закавказький військовий округ командувати ескадрильєю бойових літаків.

Якщо я вже розповідаю про Героя Радянського Союзу С.С.Щирова, то додам ще. У 1989 році я передплатив газету «Известия». Якось на одній сторінці всередині побачив великий заголовок «Судьба под № 17». Став я читати, а там все про Героя Радянського Союзу С.С. Щирова. Написано все те, про що я розповідаю з деякими змінами. Газета за 19 вересня 1989 р. Сергій поїхав у Москву і хотів добитися комуністичної правди, але його посадили у психіатричну лікарню у Москві, де він і помер у 1956 році. Статтю написав кореспондент Феофанов, тож я йому і написав, що сидів з С.Щировим. Кореспондент прислав мені листівку і запросив до Москви:

– «Уважаемый В.Ю.! Мы все заранее Вас просим, что когда Вы получите от нас приглашение, то приедете в Москву – все расходы мы берём на себя. Надеемся, что Вы расскажете про лагерную жизнь». Там же мені повідомляли, що про Щирова готуються зняти фільм. Забув додати, що коли Сергія звільнили, він зайшов у наш барак у формі і з всіма нагородами».

Ці щирі спомини дуже вже виглядають дивовижними, адже багато творчих людей здатні домислювати життєві події. Але нещодавно з’явилися матеріали, які повністю підтверджують спомини Василя Горецького.

По-перше, у Книзі пам’яті Республіки Комі є довідка:

«Щиров С.С., 1916 р.н. Заарештований 28.04.51 р., засуджений повторно на 25 р.

Завдяки дослідженню колишнього багатолітнього політв’язня більшовицьких таборів Леоніда Рябченка «Тричі Герой під номером Г-313», він повертається із забуття. Це – двічі Герой Радянського Союзу і Народний Герой Югославії українець Сергій Щирий з села Якимівка Запорізької області. Козацького роду – батько мав прізвище Щирий, а більшовики його сина записали вже Щировим. Та від цього він не перестав бути українцем. Під час Великої Вітчизняної війни Сергій Щиров прославився як один із кращих льотчиків-винищувачів у світі, творець нової передової теорії ведення повітряного бою, яку він перевірив на практиці – саме її відразу запозичили пілоти інших країн. Про нього фронтова преса друкувала статті, навіть видали у 1943 році книжку «Бити ворога, як Щиров» [3].

Тож не дивно, що на кінець 1942 року Щиров – уже Герой Радянського Союзу, володар двох орденів Леніна, бойового Червоного Прапора, Червоної Зірки, майор, інспектор з техніки пілотажу 236-ї винищувальної авіадивізії. Він започаткував тактику ведення повітряних боїв «парами», тобто перший веде, а другий – ведений, перший атакує, другий прикриває. До нього радянські ланки винищувачів складалися з трьох літаків, що давало ворогові перевагу в маневровості.

Але вершиною його злету, без сумніву, стало успішне завершення влітку 1944 року відомої операції на Балканах, під час якої було врятовано від неминучої загибелі маршала Йосипа Броз Тіто і його штаб. Сталін задоволений. Для зустрічі з Тіто, вручення югославських і радянських нагород та інших вшанувань Щирова викликають з фронту і залишають у Москві при Головному штабі Військово-Повітряних Сил СРСР на посаді інструктора винищувальної авіації.

А було то так. В останніх числах травня, після відвідин Москви, Сергій Щиров приземлився на радянській авіабазі в м. Барі, розташованій на Адріатичному

узбережжі Італії, де базувалася 10-та штурмова авіадивізія під командою генерал-майора А. Вітрука. Перед Щировим стояло завдання врятувати вождя народів Югославії, маршала Йосипа Броз Тіто. Він ретельно вивчав можливі маршрути до цілі, від точного виходу на яку залежав успіх операції. Крім того, погода в Балканських горах, особливо на межі з узбережжям Адріатики, завжди багата на сюрпризи: може пригостити розбурханим мороком громовиці або посприяти фатальній зустрічі зі скелями… Потрібна була віртуозна майстерність пілота, щоб уночі, за відсутності наземних орієнтирів приземлитися серед гірського масиву на якомусь, поспіхом приготовленому «п'ятачку». Не виключалася можливість ворожої дезорієнтації.

Незважаючи на несприятливі метеорологічні умови під час польоту, Сергій Щиров вийшов на ціль, здійснив посадку винищувача і врятував Йосипа Броз Тіто від неминучого полону чи й загибелі, доставивши його на радянську авіабазу в Барі. Решту членів ЦК КПЮ і Комітету по протореній Щировим трасі вивезли пілоти 10-ї авіадивізії А. Шорніков, Б. Калінін, П. Якімов.

В один із днів – між 20 і 30 вересня, під час перебування Тіто в гостях у Сталіна, відбулася очікувана зустріч недавнього приреченого з його рятівником. Сергій Щиров з рук маршала Тіто отримав найвищу нагороду Югославії – партизанську Зірку 1-го ступеня і звання Народного Героя Югославії. Щиров отримав високу посаду, звання підполковника, з доданням до нагород другої Золотої Зірки Героя Радянського Союзу. Генерал-майор авіації А. Вітрук і вищезгадані льотчики 10-ї штурмової авіадивізії також отримали належне: кожен із них був нагороджений Партизанською Зіркою 1-го ступеня, став Народним Героєм Югославії, а у себе на батьківщині – Героєм Радянського Союзу – всі, за винятком найвизначнішого серед них, Сергія Щирова, якому до другої геройської зірки несподівано-негадано став на заваді член Політбюро ЦК ВКП(б) – Лаврентій Берія.

З архівів КДБ: «Протокол обшуку затриманого Щирова Сергія Сергійовича, 7 квітня 1949 р. …вилучено: 3) Зірка Героя Радянського Союзу… орден Леніна… орден Леніна… орден Червоного Прапора… орден Кутузова… орден Олександра Невського… Партизанська Зірка (Югославія)… Всього 15 нагород».

Всі спогади Василя Горецького про дружину Щирова і її сестру, про полковника з охорони Берії підтверджуються авторами біографії. Щирова вдруге засуджують вже в таборі. Військовий трибунал військ МДБ Комі АРСР 14 вересня 1951 р. засуджує Щирова на 25 років.

Вийшов він на свободу навесні 1954 р. по амністії. Помер у психіатричній лікарні Казані у 1956 році. Бойові друзі-побратими із Запоріжжя домагаються, щоби Щирову надали звання Героя України. А нашого краянина Василя Горецького побратими з Всеукраїнського товариства політв'язнів та репресованих представили на довічну стипендію Президента України. Тож хай живе людська пам'ять!

---

* Стилістика та орфографія спогадів збережені.

1. Архів Миколаївського обласного товариства «Меморіал».

2. Жертвы политических репрессий в СССР. База данных Международного общества «Мемориал».

3. *Кулиняк Д.* Україна багата героями // Зона. 25, 2009. – С.127.

Розділ IV
ВІДОМОСТІ ПРО ГРОМАДЯН ЩО ЗАЗНАЛИ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

С

САБАЙ Григорій Андрійович, 1891 року народження, с. Троїцьке Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Болгарка Вознесенського району Миколаївської області. Робітник рибоколгоспу. Заарештований 20.11.1947 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 19.01.1948 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Рішенням Військового трибуналу Одеського військового округу від 02.11.1954 року строк покарання зменшений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

САВАТЄЄВ Флор Іванович, 1880 року народження, с. Козине Калузької області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Штукатур в будівельній конторі. Заарештований 02.12.1937 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 13.02.1938 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

САВВАТІЙ Катерина Костянтинівна, 1907 р. народження, х. Трахман Тилігуло-Березанського району, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Нова Кабурза Очаківського району. Заарештована 22.12.1944 р. Військовим трибуналом військ НКВС Миколаївської області від 30.01.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1999 році.

САВЕНКО Анастасія Іллівна, 1914 р. народження, с. Новогригорівка Казанківського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у с. Новогригорівка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 20.03.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 24.10.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

САВЕНКО Андрій Антонович, 1903 року народження, с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області. Червоноармієць. Дата арешту невідома. Вироком Військового трибуналу 296-ої стрілецької дивізії від 28.11.1941 р. засуджений до розстрілу. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР від 10.05.1943 р. вирок відмінено, справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 р.

САВЕНКО Омелян Андрійович, 1888 р. народження, с. Єланець Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Єланець Єланецького району Миколаївської області. Сторож. Місце роботи невідомо. Заарештований 14.11.1945 р. Вироком Військового три-

буналу військ НКВС Миколаївської області від 17.01.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1955 році.

САВЕНКО Павло Карпович, 1894 року народження, с. Андріївка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Андріївка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 12.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВЕНКО Степан Захарович, 1904 року народження, с. Баловне Миколаївського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Баловне Миколаївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 08.02.1937 р. Вироком Одеського обласного суду від 05.06.1937 р. засуджений до 2 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1994 році.

САВЕНКО Федір Никифорович, 1866 р. народження, с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 28.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 27.03.1930 р. справу припинено, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома.

САВЕНКОВ Андрій Вікторович, 1911 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Курсант. Заарештований 21.02.1936 р. Вироком Військового трибуналу від 20.05.1936 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САВИНОК Олександр Васильович, 1902 р. народження, м. Харків, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Перший секретар райкому КП(б)У. Заарештований 05.07.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 23.12.1942 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1968 році.

САВИЦЬКИЙ Альбін Станіславович, 1884 р. народження, м. Бердичів, поляк, із робітників, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник суднобудівного заводу імені 61-го комунара. Заарештований 16.10.1936 р. Рішенням військового прокурора 6-го стрілецького корпусу від 08.04.1937 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САВИЦЬКИЙ Андрій Олексійович, 1904 року народження, с. Кам'янувате Кривоозерського району, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Кам'янувате Кривоозерського району. Колгоспник. Заарештований 04.03.1931 року. Постановою Кривоозерського районного відділу ДПУ від 27.03.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САВИЦЬКИЙ Іван Тимофійович, 1888 р. народження, с. Миколаївка Кривоозерського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Миколаївка Кривоозерського району. Хлібороб. Заарештований 25.02.1931 р. Постановою Кривоозерського районного відділу ДПУ від 12.06.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САВИЦЬКИЙ Йосип Георгійович, 1900 р. народження, м. Миколаїв, поляк, із селян. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 22.08.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 04.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 19.11.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САВИЦЬКИЙ Леонід Станіславович, 1894 р. народження, м. Бердичів, поляк, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Телеграфіст. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.10.1936 р. Вироком Військового трибуналу Київського військового округу від 28.08.1937 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

САВИЦЬКИЙ Сигізмунд Станіславович, 1887 р. народження, м. Бердичів, поляк, із робітників, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник суднобудівного заводу імені 61-го комунара. Заарештований 19.10.1936 р. Вироком Військового трибуналу Київського військового округу від 28.08.1937 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

САВІН Іван Григорович, 1901 р. народження, с. Кашине Тульської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Керівник учбового пункту ПВХО. Заарештований 08.07.1937 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 31.03.1938 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

САВІН Ростислав Іванович, 1912 р. народження, м. Миколаїв, українець, із службовців, відомості про освіту відсутні. Проживав у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 року засуджений до розстрілу. Дата страти невідома. Реабілітований у 1991 році.

САВІЧ Максим Ігнатович, 1898 р. народження, с. Сирове Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Гуляницьке Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 19.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 26.09.1944 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Помер 17.07.1945 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

САВНЕР Шулім Давидович, 1892 року. народження, м. Балта Одеської області, єврей, із службовців, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Службовець. Місце роботи невідомо. Заарештований 25.05.1950 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 24.07.1950 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1961 році.

САВОВ Антон Іванович, 1885 р. народження, х. Чемерлей Веселинівського району Одеської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Подимове Тилігуло-Березанського району Одеської області. Чабан в колгоспі. Заарештований 23.02.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 04.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВОРСЬКИЙ Андрій Михайлович, 1892 р. народження, х. Одрада Новоодеського району Миколаївського ок-

ругу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Одрада Новоодеського району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 27.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВОРСЬКИЙ Євдоким Михайлович, 1882 р. народження, х. Одрада Новоодеського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Одрада Новоодеського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 26.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВОРСЬКИЙ Ісак Михайлович, 1870 р. народження, с. Новоженівка Єланецького району Миколаївського округу, українець, із селян. Проживав у с. Одрадне Новоодеського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 26.01.1930 р. Постановою окружного відділу ДПУ УСРР від 12.04.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САВРАНСЬКИЙ Андрій Архипович, 1903 р. народження, с. Кінецьпіль Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кінецьпіль Первомайського району. Колгоспник. Заарештований 26.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 28.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 ррці.

САВУН Іван Григорович, 1873 р. народження, с. Богоявленськ Миколаївського району Одеської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Котляреве-Шевченкове Миколаївського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 28.07.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 09.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 17.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САВУН Іван Федорович, 1906 року народження, с. Котляреве Миколаївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Котляреве Миколаївського району Одеської області. Коваль. Заарештований 27.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВЧЕНКО Анна Іванівна, 1912 р. народження, с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспниця. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

САВЧЕНКО Валентин Петрович, 1933 р. народження, с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області, німець, із селян, не освічений. Проживав у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Безробітний. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселений у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

САВЧЕНКО Василь Степанович, 1910 р. народження, с. Новий Буг Ново-

бузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 18.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.11.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САВЧЕНКО Григорій Ігнатович, 1865 р. народження, с. Воронівка Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Воронівка Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 06.10.1929 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВЧЕНКО Григорій Ілліч, 1916 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Куцуруб Очаківського району Миколаївської області. Табельник у колгоспі «Червоний партизан». Заарештований 07.10.1937 р. Постановою Очаківського районного відділу НКВС від 02.07.1938 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

САВЧЕНКО Григорій Яремович, 1892 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 17.09.1929 року Херсонським окружним відділом ДПУ від 20.01.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САВЧЕНКО Іван Ілліч, 1903 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Покровка Очаківського району. Рибак в артілі «1-ше травня». Заарештований 25.02.1931 р. Миколаївською окружною прокуратурою 12.08.1931 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САВЧЕНКО Микола Павлович, 1918 р. народження, с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, освічений. До призову на військову службу проживав у с. Арбузинка Арбузинського району. Червоноармієць. Заарештований 25.12.1941 р. Вироком Військового трибуналу військового з'єднання 586 від 26.06.1942 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САВЧЕНКО Михайло Михайлович, 1901 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Бухгалтер. Заарештований 22.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою УНКВС Миколаївської області від 29.11.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

САВЧЕНКО Олександр Якимович, 1887 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 10.01.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від

13.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВЧЕНКО Павло Григорович, 1899 р. народження, с. Воронівка Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Воронівка Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 06.10.1929 р. Миколаївським окружним відділом ДПУ від 23.03.1930 р. справу припинено, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома.

САВЧЕНКО Павло Петрович, 1896 року народження, с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 06.05.1936 р. Вироком Одеського обласного суду від 30.07.1938 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САВЧЕНКО Павло Харитонович, 1893 р. народження, с. Миколаївка Братського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Комірник. Місце роботи невідомо. Заарештований 17.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 03.12.1937 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1958 році.

САВЧЕНКО Семен Якимович, 1894 р. народження, с. Буромка Іченського району Чернігівської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Миколаївської області. Учитель у школі. Заарештований 08.07.1938 р. Постановою УНКВС Миколаївської області від 16.12.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САВЧЕНКО Яків Іванович, 1896 року народження, с. Привільне Баштанського району Миколаївського округу, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Привільне Баштанського району Миколаївського округу. Безробітний. Заарештований 30.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.02.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САВЧЕНКО-БОНДАР Олександра Харитонівна, 1923 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Секретар-рахівник у школі. Заарештована 28.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Дата винесення вироку невідома. Після ув'язнення направлена на спецпоселення у м. Акмолінськ Казахської РСР. Реабілітована у 1956 році.

САВЧИН Юліус Петрович, 1889 р. народження, с. Чертеж (Галичина), німець, малоосвічений. Проживав у с. Миролюбівка Новобузького району Миколаївської області. Мельник. Заарештований 06.01.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 25.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 03.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 р.

САВЧУК Олександр Антонович, 1890 р. народження, с. Морозовичі Мінської області, білорус, із селян, освіта по-

чаткова. Проживав у м. Миколаєві. Чоботар артілі «Праця інваліда». Заарештований 15.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 09.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 13.06.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САГАЙДАК Микола Олексійович, 1877 р. народження, с. Актове Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Актове Вознесенського району Миколаївського округу. Колгоспник. Заарештований 27.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.05.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САГАЙДАК Микола Прокопович, 1887 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Пасічник. Заарештований 24.06.1941 року. Вознесенським РВ УНКВС 07.02.1942 р. засуджений до виселення в Північний край строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САГАЙДАК Прокопій Прокопович, 1880 р. народження, с. Кантакузівка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Вознесенську. Пенсіонер. Заарештований 30.04.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 26.07.1946 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. 15.03.1954 р. строк ув'язнення зменшений до 8 років. 02.11.1954 року звільнений з ув'язнення. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

САГАЙДАК Федір Іванович, 1892 року народження, с. Актове Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Актове Вознесенського району Миколаївської області. Робітник. Заарештований 29.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 05.12.1944 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САГАЙДАК Федір Іванович, 1898 року народження, м. Вознесенськ, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Колгоспник. Заарештований 27.01.1930 року. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 25.04.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САГЛАЄВ Василь Васильович, 1908 року народження, с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївського округу, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Володимирівка. Хлібороб. Заарештований 28.05.1930 р. Постановою Особливої колегії ДПУ УСРР від 06.11.1930 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

САГЛАЄВ Дмитро Мусійович, 1895 року народження, с. Володимирівка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Володимирівка Новобузького району Одеської області. Заарештований 30.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САГЛАЄВА Тетяна Федорівна, 1907 року народження, с. Володимирів-

ка Володимирівського району Миколаївської області, росіянка, відомості про соціальне походження, освіту та місце проживання відсутні. Колгоспниця. Заарештована 14.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 20.11.1937 р. засуджена до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

САДИЛАК Кіндрат Опанасович, 1874 р. народження, с. Новокантакузівка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новокантакузівка Доманівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 24.10.1929 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 18.01.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САДМЕНСЬКА Катерина Трохимівна, 1898 р. народження, залізнична станція Гонорівка Південно-Західної залізниці, українка, із робітників, малоосвічена. Проживала у м. Первомайську. Домогосподарка. Заарештована 05.11.1937 року. Постановою транспортного відділу НКВС Одеської залізниці від 27.05.1938 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1998 році.

САДОВИЙ Василь Семенович, 1888 р. народження, с. Пересадівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Вавилове Снігурівського району Херсонського округу. Одноосібник. Заарештований 06.11.1929 року. Постановою Особливої наради ДПУ УСРР від 25.11.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САДОВИЙ Микола Андрійович, 1890 р. народження, с. Володимирівка Очаківського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Не працював. Заарештований 02.03.1931 року. Постановою Очаківського районного відділу ДПУ від 15.05.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

САДОВИЙ Опанас Андрійович, 1884 р. народження, с. Володимирівка Очаківського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Володимирівка Очаківського району. Одноосібник. Заарештований 31.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САДОВСЬКИЙ Михайло Францович, 1903 р. народження, с. Трихати Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Балабанівка Миколаївського району. Голова колгоспу. Заарештований 27.12.1932 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 13.04.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САДОВСЬКИЙ Олексій Якович, 1898 р. народження, місце народження невідомо, поляк, із селян, освіта початкова. Проживав на ст. Лоцкине. Помічник начальника станції. Заарештований 27.02.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС УРСР від 08.06.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1959 році.

САДОМЮК Ганна Петрівна, 1886 року народження, м. Миколаїв, українка, із робітників, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 01.07.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Ми-

колаївської області від 03.08.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Покарання відбувала у ВТК УМВС Свердловської області. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1955 році.

САДЧЕНКО Кирило Опанасович, 1910 р. народження, с. Кубряки Тилігуло-Березанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у радгоспі «Друга п'ятирічка» Варварівського району Одеської області. Бухгалтер у радгоспі. Заарештований 08.04.1935 р. Вироком Одеського обласного суду від 25.08.1935 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САДЧЕНКО Лук'ян Петрович, 1894 р. народження, с. Кубряки Широколанівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кубряки Широколанівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 08.07.1948 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 18.09.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САДЧЕНКО Микола Іванович, 1893 р. народження, с. Кубряки Анатолівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кубряки Анатолівського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 16.02.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 20.04.1933 р засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома Реабілітований у 1989 році.

САЗОНОВ Антон Гаврилович, 1896 рлку народження, м. Одеса, росіянин, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар-механік. Місце роботи невідомо. Заарештований 01.02.1921 року. Постановою Трійки при Миколаївській губернській надзвичайній комісії від 14.04.1921 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

САЗОНОВ Степан Максимович, 1892 р. народження, с. Трикрати Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Трикрати Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 16.08.1929 року. Миколаївською окружною прокуратурою 19.12.1929 року. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

САЗОНОВА Марія Дорофіївна, 1915 р. народження, м. Вознесенськ, українка, із робітників, освіта середня. Проживала у м. Вознесенську. Бухгалтер артілі «Жовтень». Заарештована 19.05.1950 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 06.01.1951 р. засуджена до 25 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1955 році.

САЙБЕЛЬ Емілія Іванівна, 1924 року народження, с. Зульц Варварівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Зульц Варварівського району Миколаївської області. Одноосібниця. В 1945 році репатрійована із Німеччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

САЙКОВСЬКИЙ Сергій Михайлович, 1881 р. народження, с. Княжна Звенигородського району Черкаської області, українець, відомості про соціальне по-

ходження та освіту відсутні. Проживав у с. Новопетрівка Новобузького району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 06.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 14.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

САЙЛЕР Петро Петрович, 1877 року народження, с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 18.12.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 29.01.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 10.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САКАРА Федір Дмитрович, 1910 р. народження, с. Демидове Березівського району Одеської області, молдованин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Семенівка Арбузинського району Одеської області. Коваль у колгоспі. Заарештований 15.02.1938 р. Постановою УНКВС Одеської області від 20.02.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САКЕВИЧ Григорій Васильович, 1911 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із робітників, освіта незакінчена вища. Проживав у м. Києві. Студент Київського інституту професійної освіти. Заарештований 16.03.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 29.04.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САКСАЙ Феодосій Савелійович, 1895 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Тесляр. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

САКСЕНГАУЗЕН Юхим Давидович, 1900 р. народження, м. Рогатіне (Австрія), єврей, із службовців, освіта початкова. Проживав у с. Добре Баштанського району Миколаївської області. Завідуючий торговельним відділом. Заарештований 08.07.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.09.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1956 році.

САЛАГОР-ДЕРДИЯЩЕНКО Агафія Семенівна, 1896 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 08.12.1947 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 13.02.1948 року засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

САЛАМАХА Микола Артемович, 1884 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Висунськ Березнегуватського району. Одноосібник. Заарештований 12.11.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 12.04.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САЛГАЄВА Анастасія Матвіївна, 1905 року народження, с. Володимирівка Володимирівського району Одеської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 08.06.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 10.08.1937 р. засуджена до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

САЛЕЦЬКИЙ Григорій Данилович, 1899 р. народження, х. Старосерочка Мостівського району, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання невідомо. Червоноармієць. Дата арешту невідома. Вироком Військового трибуналу 344-тої стрілецької дивізії від 01.11.1942 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САЛЄВ Василь Михайлович, 1914 року народження, с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Миколаївської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Петрово-Висунське Володимирівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 23.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 19.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САЛЄВ Михайло Тимофійович, 1876 р. народження, с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Миколаївського округу, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Миколаївського округу. Власник господарства. Хлібороб. Заарештований 27.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САЛЄВ Олексій Михайлович, 1910 року народження, с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Петрово-Висунське Володимирівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 14.09.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 18.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САЛІЙ Мусій Антипович, 1882 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 10.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 16.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

САЛІКОВА Ніна Михайлівна, 1904 року народження, м. Воронеж, росіянка, із робітників, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 24.04.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 25.06.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

САЛІМОНОВ Кузьма Никифорович, 1887 року народження, місце народження невідомо, українець, із службовців, освіта початкова. Проживав у с. Натягайлівка Вознесенського району Одеської області. Нарядчик кондукторського резерву на залізничній станції Вознесенськ. Заарештований 19.10.1937 р. Постановою Особливої наради при НКВС

СРСР від 26.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Каргопольтабі НКВС СРСР. Після звільнення проживав у м. Вознесенську. Реабілітований у 1959 році.

САЛІТРА Микола Олексійович, 1885 р. народження, с. Олеша (Галичина), українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Садове Володимирівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 22.02.1938 року. Колегією Миколаївського обласного суду 05.07.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САЛОГУБ Андрій Іванович, 1900 р. народження, с. Інгулка Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Скоблик Новоодеського району Миколаївської області. Секретар сільської ради. Заарештований 20.09.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 08.01.1945 засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

САЛОМАТІН Максим Трохимович, 1903 р. народження, с. Молокіш Молдавської РСР, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Возсіятське Єланецького району Миколаївської області. Заступник директора МТС. Дата арешту невідома. Постановою Військової Колегії Верховного Суду СРСР від 14.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 14.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

САЛОТІН Андрій Антонович, 1882 року народження, с. Петропавлівка Первомайського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Актове Вознесенського району. Хлібороб. Заарештований 27.02.1931 р. Вознесенським районним відділом ДПУ 10.03.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

САЛТИК Катерина Кирилівна, 1922 р. народження, с. Червоноволодимирівка Мостівського району Одеської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у с. Червоноволодимирівка Мостівського району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 14.09.1944 р. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 25.01.1947 р. засуджена до 5 років заслання з конфіскацією майна. Покарання відбувала у Північноказахстанській області. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

САЛЮТІН Петро Костянтинович, 1892 р. народження, с. Возсіятське Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Малодворянка Єланецького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 15.04.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 23.06.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

САМБОРІК Олександра Пилипівна, 1921 р. народження, с. Поди Очаківського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Неєвич Волинської області. Домогосподарка. Заарештована 21.09.1948 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 09.02.1949 року засуджена до 15 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбувала в Ухтинських таборах. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1955 році.

САМБУРСЬКИЙ Семен Данилович, 1906 р. народження, с. Зульц Варварівського району Миколаївської області,

українець, із селян. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 01.06.1941 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 19.08.1942 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Відбуття покарання відкладено до закінчення війни. Направлений в діючу армію. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМКІН Петро Леонідович, 1908 року народження, с. Завадівка Березівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав на х. Гофман Мостівського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 12.09.1942 р. Вироком Військового трибуналу Донського фронту 17.12.1942 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САМОЙЛЕНКО Андрій Романович, 1890 р. народження, с. Маліївка Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Маліївка Снігурівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 27.11.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.02.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОЙЛЕНКО Артем Феодосійович, 1880 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 03.03.1938 р. Вироком Колегії Одеського обласного суду від 29.06.1938 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Архип Федорович, 1904 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Миколаївського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Чубарівка Доманівського району Одеської області. Колгоспник у колгоспі «Червоний прапор». Заарештований 11.07.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 23.10.1945 р. засуджений до розстрілу. Верховним Судом СРСР 20.11.1945 р. міра покарання замінена на 15 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САМОЙЛЕНКО Василь Кіндратович, 1890 р. народження, с. Воєводське Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Воєводське Арбузинського району Одеської області. Член артілі. Заарештований 23.12.1932 р. Звільнений 02.02.1933 р. Подальша доля невідома.

САМОЙЛЕНКО Григорій Іванович, 1886 р. народження, с. Спаське Березнегуватського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Спаське Березнегуватського району. Хлібороб. Заарештований 22.10.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 15.02.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОЙЛЕНКО Григорій Тимофійович, 1895 р. народження, с. Манжурія Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Манжурія Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 26.08.1928 р. Вироком Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно з кон-

фіскацією майна. Рішенням Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. звільнений з ув'язнення. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Захар Феодосійович, 1885 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області. Чорнороб. Заарештований 04.03.1938 р. Вироком Колегії Одеського обласного суду від 29.06.1938 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Іван Дмитрович, 1905 р. народження, с. Миколаївка Херсонської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Новодмитрівка Новобузького району Миколаївської області. Директор школи. Заарештований 20.08.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.11.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Кирило Антонович, 1877 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Трикрати Вознесенського району Одеської області. Завідуючий сільбудом. Заарештований 26.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 11.02.1933 р. засуджений до виселення в Казахстан строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

САМОЙЛЕНКО Кузьма Іванович, 1882 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Спаське Березнегуватського району. Хлібороб. Заарештований 22.10.1930 р. Постановою Особливої наради при ДПУ УСРР від 15.02.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОЙЛЕНКО Микола Кузьмич, 1904 року народження, с. Спаське Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Спаське Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 14.08.1928 року. Вироком Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Звільнений з ув'язнення із забороною проживання в Миколаївській та Херсонській областях до 3 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Олександр Васильович, 1908 р. народження, с. Спаське Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Спаське Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 14.08.1928 року. Вироком Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Звільнений з ув'язнення із забороною проживання в Миколаївській та Херсонській областях на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Олександр Макарович, 1890 р. народження, с. Христофорівка Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у м. Миколаєві. Коваль на заводі № 198. Заарештований 20.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.12.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подаль-

ша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМОЙЛЕНКО Олексій Степанович, 1897 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеської області, українець, із службовців, освіта середня. Проживав у с. Доманівка Доманівського району Одеської області. Веттехнік у колгоспі. Заарештований 17.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 08.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

САМОЙЛЕНКО Степан Архипович, 1868 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Богданівка Доманівського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 08.09.1930 р. Вироком Доманівського районного народного суду від 04.11.1930 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОЙЛЕНКО Федір Власович, 1894 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Богданівка Доманівського району Одеської області. Сторож у колгоспі. Заарештований 30.12.1932 р. 19.05.1933 р. справу припинено. Назва судової установи, яка припинила справу, невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

САМОЙЛОВ Григорій Максимович, 1885 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Киселівка Снігурівського району Миколаївської області. Тесляр у колгоспі. Заарештований 26.07.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 04.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 31.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

САМОЙЛОВИЧ Олександр Дмитрович, 1887 р. народження, м. Бобринець Кіровоградської області, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Новополтавка Веселинівського району Миколаївської області. Голова колгоспу. Дата арешту невідома. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 17.12.1944 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Рішенням Військового трибуналу Одеського військового округу від 02.09.1955 р. міра покарання знижена до 8 років ув'язнення у ВТТ. Звільнений з ув'язнення 29.04.1955 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

САМОЙЛЮК Степан Миколайович, 1894 р. народження, с. Богданівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Інгулка Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 03.03.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 30.04.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОХВАЛОВ Антон Терентійович, 1899 р. народження, с. Бармашове Баштанського району Одеського округу, білорус, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Бармашове Баштанського району Одеського округу. Колгоспник. Заарештований 28.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.01.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на

3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМОХВАЛОВ Олексій Іванович, 1903 р. народження, с. Новополтавка Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новополтавка Баштанського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 30.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 19.08.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САМОХІН Василь Романович, 1897 року народження, с. Надеждівка Братського району Одеської області, росіянин, із селян, освічений. Проживав у с. Надеждівка Братського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 01.01.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 11.08.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 23.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САМОЩЕНКО Ганна Мокіївна, 1905 р. народження, місце народження невідомо, українка, із службовців, малоосвічена. Проживала у м. Очакові. Продавець. Місце роботи невідомо. Заарештована 31.01.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 09.03.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

САМСОНОВ Андрій Сергійович, 1875 р. народження, с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївського округу, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 27.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМСОНОВ Володимир Феліксович, 1892 р. народження, с. Махирадзонкі (Польща), поляк, із селян, неосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник заводу імені А. Марті. Заарештований 14.08.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 15.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САМСОНОВ Олександр Андрійович, 1912 р. народження, с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Місце проживання невідомо. Червоноармієць 266-тої стрілецького полку 88-ої стрілецької дивізії. Заарештований 04.07.1944 р. Вироком Військового трибуналу 8-ої Гвардійської Армії від 09.08.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

САМУЄЛІ Стефан Людвігович, 1903 р. народження, м. Ніредьхаза (Угорщина), угорець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Парторг ЦК КП(б)У на заводі імені А. Марті. Заарештований 10.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.09.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 02.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1956 році.

САМУНИШСЬКИЙ Адольф Самойлович, 1906 р. народження, с. Мерег Віленської губернії, єврей, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Мико-

лаєві. Робітник. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.04.1927 р. Постановою Особливої наради при Колегії ОДПУ від 01.07.1927 р. засуджений до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Постановою Особливої наради ОДПУ від 19.04.1929 р. засуджений до виселення в Палестину. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САМУСЕНКО Михайло Сергійович, 1903 р. народження, с. Маринівка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Романівка Казанківського району Миколаївської області. Робітник залізниці. Заарештований 27.05.1946 р. Вироком Військового трибуналу Одеської залізниці від 25.07.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САНДУЛ Афанасій Васильович, 1901 р. народження, с. Болгарка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Рибалка. Місце роботи невідомо. Заарештований 01.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 13.10.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

САНДУЛ Василь Мусійович, 1896 року народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Рахівник у колгоспі. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 22.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САНДУЛЕНКО Павло Олександрович, 1879 р. народження, місце народження невідомо, молдованин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Трикрати Вознесенського району Одеської області. Священик. Заарештований 26.12.1936 року. Вироком Одеського обласного суду від 09.03.1937 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

САНСАЙ Іван Юхимович, 1899 року народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Муляр. Місце роботи невідомо. Заарештований 11.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 03.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

САПЛЬОВ Іван Огійович, 1893 р. народження, с. Бармашове Баштанського району Миколаївської області, білорус, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Бармашове Баштанського району Миколаївської області. Колгоспник у колгоспі ім. 14-річчя жовтня. Заарештований 10.04.1944 р. Прокуратурою Миколаївської області 08.08.1944 р. справу припинено у зв'язку зі смертю обвинуваченого. Покінчив життя самогубством під час слідства. Реабілітований у 1992 році.

САПСАЙ Василь Іванович, 1903 року народження, м. Одеса, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Новомаксимівка Новобузького району Миколаївського округу. Безробітний. Заарештований 27.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ

УСРР від 25.03.1930 року засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САПСАЙ Феодосій Савелійович, 1895 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Завідуючий господарством. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 21.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

САПУНАРОВ Петро Михайлович, 1899 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 15.12.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 08.02.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САПУНКОВ Азарій Сафонович, 1903 р. народження, с. Критіли Сталінградської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Кудрявцівка Мостівського району Одеської області. Продавець. Заарештований 03.06.1937 року. Рішенням НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 25.07.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 17.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САПУНОВ Йосип Микитович, 1895 р. народження, с. Новоселівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоселівка Арбузинського району Одеської області. Безробітний. Заарештований 22.03.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.05.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САРАЖАН Прокіп Степанович, 1883 р. народження, с. Козирка Очаківського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Каталине Очаківського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 21.02.1930 р. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 23.04.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САРАН Віталій Миколайович, 1931 року народження, м. Миколаїв, білорус, із службовців, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. На підставі директиви НКВС УРСР від 27.01.1944 року виселений у Новосибірську область 22.02.1945 р. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 році.

САРАН Микола Михайлович, 1893 року народження, м. Двінськ Вітебської області, білорус, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. В 1945 році виїхав із м. Миколаєва. Сузунським РВ МВС Новосибірської області у 1945 році узятий на облік спецпоселення. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

САРАН Ольга Олексіївна, 1905 р. народження, м. Вознесенськ, українка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Солістка обласної філармонії. 22.02.1945 р. виселена із м. Миколаєва. На підставі розпорядження НКВС СРСР № 20, директиви НКВС СРСР № 11 від 27.01.1944 р., 22.02.1945 р. виселена у Новосибірську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

САРАНЧУК Петро Степанович, 1926 р. народження, с. Конюхи Тернопільської області, українець, із селян,

освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Художник на заводі залізобетонних виробів № 2. Заарештований 01.06.1970 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 18.12.1970 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САРАПІН Микола Онуфрійович, 1894 р. народження, залізнична станція Калфа Молдавської РСР, українець, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Вознесенську. Нормувальник ПЧ-18 залізничної станції Вознесенськ. Заарештований 05.03.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 21.06.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у м. Котласі Архангельської області. Помер у таборі в 1944 р. Реабілітований у 1956 році.

САРАФАНЮК Олексій Лаврентійович, 1892 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта середня. Проживав у зернорадгоспі Єланецького району Миколаївської області. Старший агроном. Заарештований 20.07.1938 р. Постановою Єланецького районного відділу НКВС від 16.05.1939 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

САРАЧ Самійло Бабакаєвич, 1891 року народження, м. Миколаїв, караїм, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 19.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.04.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

САРДАНОВА Раїса Данилівна, 1903 року народження, с. Калмазівка Ольшанського району, росіянка, із робітників, освіта початкова. Проживала у м. Первомайську. Акторка. Не працювала. Заарештована 03.03.1945 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 18.08.1945 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

САРЖАН Іван Михайлович, 1919 року народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 15.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 28.10.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САРКО Іван Іванович, 1914 р. народження, с. Рекачук (Румунія), румун, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Червоне Мостівського району Одеської області. Конюх. Заарештований 23.08.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 08.01.1945 р. засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Покарання відбував у Гортабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1955 році.

САРОЧИНСЬКИЙ Василь Степанович, 1914 р. народження, с. Нововолодимирівка Володимирівського району Одеської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Нововолодимирівка Володимирівського району Одеської області. Військовослужбовець. Заарештований 03.03.1937 року. Вироком Військового трибуналу від 13.06.1937 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САСС Михайло Кузьмич, 1895 р. народження, с. Соколянка (БРСР), білорус, із селян, освіта вища. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Одеської області. Директор школи. Заарештований 28.02.1935 р. Вироком Одеського обласного суду від 17.08.1935 року засуджений до 2 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САТУЛЬСЬКА Фросина Трохимівна, 1893 р. народження, м. Миколаїв, росіянка, із робітників, неосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 12.04.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 10.03.1945 р. засуджена до заслання в Північноказахстанську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

САУЛЯК Володимир Кіндратович, 1919 р. народження, с. Димівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник. Місце роботи невідомо. Заарештований 23.06.1941 року. Вироком Новосибірського обласного суду від 25.11.1941 року засуджений до 6 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САУТЕР Вільгельм Іванович, 1888 року народження, с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області, німець, із службовців, малоосвічений. Проживав у с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 28.03.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 06.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 22.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САУТЕР Готліб Карлович, 1898 року народження, с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області, німець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області. Колгспник. Заарештований 20.04.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області в 1938 році засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 17.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1964 році.

САУТЕР Лідія Павлівна, 1897 року народження, с. Ватерлоо Веселинівського району Одеської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Місце проживання та роботи невідомо. Дата арешту невідома. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Алтайський край. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

САУТЕР Фрідріх Карлович, 1887 року народження, с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Ватерлоо Карл-Лібкнехтівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 28.03.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 06.12.1937 р засуджений до розстрілу. Страчений 22.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

САФОНОВА-БАУЕР Валентина Леонідівна, 1920 року народження, с. Драбове Київської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Доманівка Доманівського району Одеської області. Відбірниця товару в райспоживспілці. Заарештована 07.07.1950 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Одеської області від 22.09.1950 р. засуджена до 25 років ув'язнення у ВТТ з по-

разкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Покарання відбувала в Ухттабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1955 році.

САФОНЦЕВ Іван Дмитрович, 1901 року народження, с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кашперівка Новоодеського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.06.1947 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 11.08.1947 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

САФОНЦЕВ Микита Дмитрович, 1888 р. народження, с. Нова Одеса Новоодеського району Одеської області, українець, із робітників, освіта початкова. Проживав у с. Нова Одеса Новоодеського району Одеської області. Працівник райспоживспілки. Заарештований 28.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 07.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 22.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

САФОНЦЕВ Олександр Дмитрович, 1895 р. народження, м. Одеса, росіянин, із службовців, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер у трамвайному парку. Заарештований 16.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 09.12.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САФРОНОВА-БОРИСОВА Єфросинія Трохимівна, 1900 р. народження, с. Калинівка Миколаївської області, росіянка, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 31.12.1938 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 09.05.1939 року засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Рішенням Верховного Суду УРСР від 23.08.1939 р. строк покарання зменшено до 3 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 1 рік. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

САХАРНА Ганна Тихонівна, 1884 року народження, с. Маліївка Володимирівського району Одеської області, росіянка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Маліївка Володимирівського району Одеської області. Безробітна. Заарештована 29.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.09.1937 р. засуджена до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

САХАРНИЙ Архип Харитонович, 1898 р. народження, с. Маліївка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Маліївка Новобузького району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 24.01.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 20.03.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

САХАРНИЙ Гаврило Микитович, 1883 р. народження, с. Маліївка Володимирівського району Одеської області, росіянин, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Маліївка Володимирівського району Одеської області. Пастух. Заарештований 29.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.10.1937 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

САХАРОВ Володимир Герасимович, 1878 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із службовців, освіта середня.

Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 14.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

САХНО Дмитро Мойсейович, 1910 року народження, с. Лепетиха Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Лепетиха Березнегуватського району Херсонського округу. Учень агропрофшколи. Заарештований 14.09.1928 р. Вироком Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ з випробним строком на 3 роки та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

САХНО Нил Власович, 1892 р. народження, с. Петропавлівка Братського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Петропавлівка Братського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 03.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1962 році.

САХОШКІН Микола Федорович, 1904 р. народження, м. Очаків, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Бондар на Очаківському рибному заводі. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Очаківського районного відділу НКВС від 18.12.1938 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

САШЕНКО Василь Власович, 1877 року народження, с. Парутине Очаківського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Парутине Очаківського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 30.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СВАТЕНКО Володимир Петрович, 1906 р. народження, с. Мішково-Погорілове Жовтневого району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Пожежник. Заарештований 24.04.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 17.09.1946 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1959 році.

СВЕЧИНСЬКИЙ Петро Миколайович, 1918 р. народження, с. Богданівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Болгарка Вознесенського району Одеської області. Робітник залізничної станції Вознесенськ. Заарештований 29.05.1938 р. Лінійним судом Одеської залізниці від 28.10.1938 року засуджений до 5 років ув'язнення у ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СВИНТКОВСЬКИЙ Йосип Фабіанович, 1899 р. народження, с. Сухий Ташлик Первомайського району Первомайського округу, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Климівка Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 07.11.1929 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10.02.1930 р. засуджений до заслання в Північний край

строком на 3 роки. Заарештований удруге 28.07.1937 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 04.10.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 10.10.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СВИРИДОВ Василь Захарович, 1891 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Вознесенську. Працював у Вознесенському міському поштовому відділенні. Посада невідома. Заарештований 01.09.1927 р. Постановою прокурора шостого стрілецького корпусу від 30.11.1927 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СВИРСЬКИЙ Гервасій Феодосійович, 1889 р. народження, с. Капустянка Савранського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Не працював. Заарештований 14.11.1930 р. Постановою Первомайського окружного відділу ДПУ від 07.01.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СВИСТУН Василь Андрійович, 1896 р. народження, с. Малошевці Тернопільської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Очакові. Голова райвиконкому. Заарештований 18.07.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 13.09.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 27.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СВИСТУН Василь Дорофійович, 1894 р. народження, с. Доменяни Вінницької області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Староголовльове Доманівського району Одеської області. Колгоспник колгоспу ім. К. Маркса. Заарештований 20.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.05.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.08.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СВІНТКОВСЬКИЙ Микола Сильвестрович, 1897 р. народження, с. Кумарі Первомайського району Одеської області, українець, із селян, член ВКП(б), освіта середня. Проживав у м. Вознесенську. Директор Вознесенської МТС. Заарештований 30.07.1938 р. Постановою УНКВС Одеської області від 22.11.1939 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СВІОНШОВСЬКИЙ Мартин Матвійович, 1887 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освіта незакінчена вища. Проживав у с. Курячі Лози Кривоозерського району Одеської області. Вчитель у школі. Заарештований 08.04.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 29.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СВІРСА Олександр Кіндратович, 1890 р. народження, с. Новогеоргіївка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новогеоргіївка Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 22.01.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СВОЯЧЕК Опанас Михайлович, 1902 р. народження, с. Новобірзулівка Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, мало-

освічений. Проживав у с. Новобірзулівка Привільнянського району Миколаївської області. Рибак. Місце роботи невідомо. Заарештований 29.05.1946 р. Постановою УМДБ Миколаївської області від 02.08.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СВЯТЕЦЬКИЙ Тимофій Якович, 1924 р. народження, с. Бабанка Київської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Дарниця Братського району Одеської області. Учень 6-го класу семирічної школи. Заарештований 29.04.1940 р. Вироком Одеського обласного суду від 28.08.1940 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ. Помер 28.11.1942 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1992 році.

СВЯТИЙ Гордій Михайлович, 1888 року народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Первомайське Новобузького району Миколаївського округу. Колгоспник. Заарештований 27.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СВЯТИЙ Михайло Матвійович, 1871 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Первомайське Новобузького району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 27.01.1930 р. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 24.03.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СВЯТОВЕЦЬ Сергій Володимирович, 1899 р. народження, м. Кіровоград, відомості про національність відсутні, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 19.03.1920 р. Постановою Миколаївської губернської надзвичайної комісії від 04.05.1920 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СГІБНЄВ Олександр Васильович, 1883 р. народження, м. Одеса, українець, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Електротехнік. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.01.1934 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.02.1934 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕВЕРІН Василь Іванович, 1893 р. народження, с. Лютенька Харківської області, українець, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Викладач у фінансово-економічному технікумі. Заарештований 02.09.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 14.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 25.11.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕВЕРІН Дмитро Корнійович, 1903 р. народження, с. Маліївка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у радгоспі «Добра Криниця» Баштанського району Одеської області. Тесляр у радгоспі. Заарештований 27.12.1935 року. Вироком Одеського обласного суду від 07.02.1936 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕГАЛ Григорій Якович, 1903 року народження, м. Миколаїв, єврей, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Вчитель у середній школі № 11. Заарештований 03.01.1938 р. Постано-

вою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 12.09.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

СЕДАГІН Андрій Якович, 1878 р. народження, с. Матвіївка Рильського району Курської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Дата арешту невідома. На підставі постанови УНКВС Миколаївської області від 31.10.1944 р., 15.04.1945 року виселений у Новосибірську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СЕДАГІНА Зінаїда Андріївна, 1909 року народження, м. Одеса, росіянка, із робітників, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Лікар у поліклініці № 3. Дата арешту невідома. На підставі постанови УНКВС СРСР Миколаївської області від 1944 р. виселена в Новосибірську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СЕДАГІНА Магдалена Пилипівна, 1890 р. народження, місце народження невідомо, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 09.06.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 26.08.1944 р. засуджена до заслання в Новосибірську область строком на 5 років з конфіскацією майна. Після покарання проживала у м. Миколаєві. Реабілітована у 1955 році.

СЕДІН Андрій Фомич, 1900 р. народження, с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 16.02.1938 р. Постановою Арбузинського районного відділу НКВС від 07.04.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕДЛЕЦЬКИЙ Володимир Людвігович, 1885 р. народження, м. Могилів-Подільський, українець, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Коректор редакції газети «Шлях індустріалізації». Заарештований 14.11.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 26.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 08.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕДНЄВ Іван Харитонович, 1892 року народження, с. Богоявленськ Миколаївського району Одеської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 03.03.1938 р. Постановою УНКВС Миколаївської області від 27.10.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СЕДНЄВ Кирило Максимович, 1896 року народження, с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Миколаївської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Троїцько-Сафонове Володимирівського району Миколаївської області. Голова правління колгоспу ім. Фрунзе. Дата арешту невідома. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 22.04.1938 року засуджений до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Страчений 26.07.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕДНЄВА Антоніна Онисимівна, 1920 р. народження, с. Воскресенськ Жовтневого району Миколаївської області, росіянка, із селян, освічена. Проживала у с. Воскресенськ Жовтневого району Миколаївської області. Колгосп-

ниця. Заарештована 13.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 12.10.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЕКМІЛЕР Елеонора Ердонівна, 1914 року народження, с. Зульц Варварівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, не освічена. Проживала у с. Зульц Варварівського району Миколаївської області. Колгоспниця. В 1945 р. репатрійована із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СЕЛЕДЕЦЬ Микола Матвійович, 1898 р. народження, с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Моторист в редакції районної газети. Заарештований 04.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 15.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕЛЕЗНЬОВ Митрофан Андрійович, 1894 р. народження, с. Куйбишівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Базалянка Тузловського району Ізмаїльської області. Винороб. Місце роботи невідомо. Заарештований 22.07.1947 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 11.11.1947 р. засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СЕЛЕЗНЬОВ Митрофан Андрійович, 1894 р. народження, с. Новокосіорівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новокосіорівка Єланецького району Миколаївської області. Сторож у колгоспі. Дата арешту невідома. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 19.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1957 році.

СЕЛЕЗНЬОВ Петро Олексійович, 1897 р. народження, м. Воронеж, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Секретар Варварівського райкому КП(б)У. Заарештований 07.08.1937 р. Вироком Колегії Верховного Суду СРСР від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений у м. Києві 28.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕЛЕЗНЬОВА Ірина Лук'янівна, 1904 р. народження, с. Олександрівка Одеської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Робітниця підсобного господарства УНКВС Миколаївської області. Заарештована 29.03.1945 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 12.01.1946 року засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СЕЛЕЦЬКА-САРЖАН Євдокія Антонівна, 1922 року народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українка, із селян, освічена. Проживала у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Прибиральниця. Дата арешту невідома. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 04.07.1945 р. засуджена до заслання в Північноказахстанську область строком на 5 років з

конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СЕЛЕЦЬКИЙ Антон Матвійович, 1893 року народження, м. Вознесенськ, українець, із робітників, освічений. Проживав у м. Вознесенську. Машиніст паровозного депо залізничної станції Вознесенськ. Заарештований 28.09.1935 року. Постановою заступника прокурора Південно-Західної залізниці від 23.05.1936 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЕЛЕЦЬКИЙ Василь Іванович, 1894 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Завгосп у школі. Заарештований 15.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 10.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

СЕЛЕЦЬКИЙ Микола Євгенович, 1892 р. народження, м. Викса Нижегородської губернії, українець, із службовців. Проживав у м. Миколаєві. Комірник контори «Сільгосппостач». Заарештований 18.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 01.12.1937 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Покарання відбував в Онегтабі НКВС СРСР. Справу припинено 10.10.1939 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕЛЕЦЬКИЙ Фабіан Віталійович, 1901 р. народження, с. Адамівка Великоврадіївського району Одеської області, відомості про національність відсутні, із селян, освіта початкова. Проживав у радгоспі ім. Фрунзе Доманівського району Одеської області. Бухгалтер у радгоспі. Заарештований 23.10.1947 року. Постановою Одеського обласного суду від 21.02.1948 р. засуджений до 8 років ув’язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕЛІВАНОВ Іван Євтихійович, 1899 р. народження, с. Снігурівка Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Одеської області. Комірник у колгоспі. Заарештований 07.02.1933 р. Постановою Колегії ОДПУ від 14.08.1933 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Покарання відбував в Ухтижмтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1957 році.

СЕЛІВЕСТРОВА *Жозефіна* Іванівна, 1897 р. народження, с. Сталпикани (північна Буковина), німкеня, із робітників, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 06.06.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 14.10.1944 р. засуджена до 5 років ув’язнення в Чорногорський ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СЕЛІН Дмитро Романович, 1889 р. народження, с. Привільне Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Привільне Баштанського району Миколаївської області. Завідуючий базою райспоживспілки. Заарештований 23.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 27.10.1944 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕЛІН Іван Іванович, 1903 р. народження, с. Привільне Привільнян-

ського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоукраїнка Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 20.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 02.12.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕЛІН Іван Михайлович, 1887 р. народження, с. Привільне Баштанського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Одрадне Баштанського району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 25.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.04.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЕЛІН Іван Феофанович, 1910 р. народження, с. Привільне Привільнянського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у радгоспі «Друга п'ятирічка» Варварівського району Одеської області. Бригадир у радгоспі. Заарештований 23.08.1937 р. Постановою Варварівського районного відділу НКВС від 20.04.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЕЛІН Олександр Кирилович, 1899 р. народження, с. Привільне Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Леніне Привільнянського району Миколаївської області. Вчитель у школі. Заарештований 19.06.1946 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 07.09.1946 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СЕЛІХОВ Олександр Тимофійович, 1906 р. народження, м. Одеса, росіянин, із робітників, малоосвічений. Відбував покарання у Миколаївській в'язниці. В'язень. Заарештований 11.09.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 21.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕЛЮК Наталія Іллінічна, 1990 р. народження, ст. Долинська Кіровоградської області, росіянка, із службовців, освіта незакінчена середня. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 30.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Новосибірської області від 25.12.1941 р. засуджена до 2,5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЕЛЯТЕНКО Дмитро Кирилович, 1904 р. народження, с. Вівсянівка Новобузького району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Вівсянівка Новобузького району. Хлібороб. Заарештований 09.03.1931 р. Постановою Новобузького районного відділу ДПУ від 28.03.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЕМЕНЕНКО Данило Гнатович, 1878 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Семено-Пилипівка Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 26.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНЕНКО Іван Павлович, 1892 р. народження, с. Тузли Тилігуло-Березанського району Миколаївської

області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Тузли Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Священик. Заарештований 26.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 09.11.1944 р. засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Постановою Військового трибуналу Одеського військового округу від 24.05.1955 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕМЕНЕНКО Савелій Семенович, 1892 р. народження, с. Антонівка Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Штейнгут Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 22.10.1937 р. Постановою Трійки при НКВС Миколаївської області від 08.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1991 році.

СЕМЕНЕНКО Сергій Павлович, 1889 року народження, с. Тузли Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Тузли Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 25.04.1944 року. Постановою Тилігуло-Березанського районного відділу НКДБ від 25.10.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕМЕНІСОВ Степан Іванович, 1891 р. народження, с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Рибак Очаківського рибопереробного заводу. Заарештований 14.08.1938 року. Вироком судової Колегії по карним справам Миколаївського обласного суду від 04.03.1939 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЕМЕНІШИН Григорій Степанович, 1886 р. народження, с. Софіївка Новобузького району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Софіївка Новобузького району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 01.02.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНОВ Андрій Олексійович, 1881 р. народження, с. Казанка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоукраїнка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 01.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 15.02.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНОВ Василь Андрійович, 1901 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 12.09.1920 р. Постановою Колегії Миколаївської губернської надзвичайної комісії від 17.10.1920 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕМЕНОВ Дмитро Сидорович, 1881 р. народження, с. Кінбурн Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Шкіпер у рибному

господарстві. Заарештований 16.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 25.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Трійки при УНКВС Новосибірської області від 25.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СЕМЕНОВ Олександр Васильович, 1878 року народження, с. Кардон Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Вознесенську. Бухгалтер Вознесенської МТМ. Заарештований 21.04.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.05.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.05.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНОВ Платон Олександрович, 1894 р. народження, с. Сухий Єланець Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Мар'янівка Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 06.03.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.04.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНОВ Степан Іванович, 1898 р. народження, с. Троїцьке Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоукраїнка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 03.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1958 році.

СЕМЕНОВ Тимофій Власович, 1880 р. народження, місце народження невідомо, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Механік автобази обласного аптекоуправління. Заарештований 12.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 30.06.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Покарання відбував у с. Кринички Миколаївської області. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1963 році.

СЕМЕНОВА Христина Микитівна, 1897 р. народження, с. Шабельники Чигиринського району Черкаської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Мар'янівка Володимирівського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 15.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 28.05.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЕМЕНЦОВ Павло Архипович, 1915 р. народження, х. Абакумов Ростовської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 29.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу військової частини № 1080 від 09.08.1941 р. засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕНЧЕНКО Іван Якович, 1909 року народження, с. Юр'ївка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Юр'ївка Новобузького району Голова колгоспу. Заарештований 18.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу 25 учбової стрілецької дивізії від 20.12.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕМЕНЧЕНКО Микола Костянтинович, 1919 р. народження, с. Калуга Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Місце проживання невідомо. Військовослужбовець 2-го танкового батальйону 91-ої танкової бригади. Заарештований 06.04.1942 р. Вироком Військового трибуналу Казанського гарнізону від 04.05.1942 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЕМЕРЕНКО Іван Афанасійович, 1884 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Петропавлівка Березнегуватського району Херсонського округу. Власник господарства. Заарештований 26.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 28.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМЕРЕНКО Карпо Якович, 1904 року народження, с. Олексіївка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, член ВКП(б), малоосвічений. Проживав у м. Новоросійську. Шофер на військовому будівництві. Заарештований 06.07.1941 р. 06.07.1941 р. справу припинено. Назва судової установи, яка припинила справу, невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕМИКОП Єрофій Степанович, 1895 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Вознесенське Казанківського району Миколаївської області. Тракторист у колгоспі. Заарештований 06.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 15.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕМИЛІТ Порфирій Іванович, 1899 р. народження, с. Баштанка Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 29.06.1935 р. В ході слідства 17.09.1935 р. справу припинено. Загинув в роки Великої Вітчизняної війни. Місце поховання невідомо.

СЕМИРЕНКО Андрій Іванович, 1911 р. народження, с. Петропавлівка Березнегуватського району Херсонського округу, українець, малоосвічений. Проживав у с. Петропавлівка Березнегуватського району Херсонського округу. Власник господарства. Заарештований 14.05.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 06.11.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Судимість знято у 1949 р. Подальша доля невідома.

СЕМИРЕНКО Марія Герасимівна, 1877 р. народження, с. Бейкуш Миколаївської області, українка, із селян, не освічена. Проживала у с. Петропавлівка Березнегуватського району Херсонського округу. Колгоспниця. Заарештована 14.05.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 06.11.1930 р. засуджена до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЕМІДА Юхим Антонович, 1905 року народження, с. Скребиші Білоцерківського району Київської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Корчине Варварівського району Миколаївської області. Касир у колгоспі. Заарештований 01.10.1937 р. Постано-

вою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 23.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМІЗ Іван Гаврилович, 1914 року народження, с. Талдики Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новокиївка Снігурівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 10.02.1949 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 19.04.1949 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕМІЛЕТ Василь Якимович, 1908 року народження, с. Новопетрівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Кірове Новоодеського району Миколаївської області. Охоронник на заводі імені 61 комунара. Заарештований 23.11.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 28.02.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СЕМКО Григорій Антонович, 1892 року народження, с. Нова Висунь Володимирівського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Нова Висунь Володимирівського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 27.04.1929 р. Постановою Колегії ОДПУ від 23.08.1929 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕМЧОВ Григорій Миколайович, 1874 р. народження, с. Кантакузівка Вознесенського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кантакузівка Вознесенського району. Колгоспник. Заарештований 24.02.1931 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 03.09.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕНКЕВИЧ Полікарп Іванович, 1875 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із міщан, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Юрист. Заарештований 01.02.1921 р. Постановою Трійки при Миколаївській губернській надзвичайній комісії від 14.04.1921 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СЕНКЕЛЬ Юзефа Іванівна, 1890 р. народження, м. Миколаїв, полька, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Робітниця торговельного порту. Заарештована 15.12.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 05.02.1938 р. засуджена до розстрілу. Страчена 22.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітована у 1989 році.

СЕНН Варвара Туманіківна, 1887 року народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована по репатріації в 1945 р. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Ганна Альбертівна, 1926 р. народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештована після репатріації в 1945 р. На підставі директиви НКВС

СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Георгій Альбертович, 1902 року народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспник. В 1945 р. репатрійований із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселений у м. Чкалов. В 1954 р. виселений в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 році.

СЕНН Єлизавета Альбертівна, 1924 р. народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспниця. В 1945 р. репатрійована із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Кондіта Альбертівна, 1928 року народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. В 1945 р. репатрійована із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Мар’яна Християнівна, 1906 року народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспниця. В 1945 р. репатрійована із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Вологодську область. В 1955 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Матильда Маркусівна, 1902 року народження, с. Гольдштадт Веселинівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспниця. В 1945 р. репатрійована із Польщі. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Чкалов. В 1954 р. виселена в Акмолінську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕНН Михайло Пилипович, 1889 року народження, с. Шпейер Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Рорбах Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Перукар у колгоспі. Заарештований 14.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.10.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 25.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕНН Франц Пилипович, 1901 року народження, с. Шпейер Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німець, із селян, освічений. Проживав у с. Йоганесталь Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Бухгалтер у колгоспі. Заарештований 15.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 27.09.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 16.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СЕНН Франц Францович, 1921 р. народження, с. Шпейер Веселинівського району Миколаївської області, німець,

із селян, освічений. Проживав у с. Шпейєр Веселинівського району Миколаївської області. Начальник транспортного відділу, найменування підприємства невідомо. Заарештований 24.03.1950 р. Вироком Військового трибуналу військового гарнізону м. Галле засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Постановою Військового трибуналу Приволзького військового округу від 03.06.1955 р. міра покарання знижена до 5 років ув'язнення. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЕНН Християн Михайлович, 1889 року народження, с. Шпейєр Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Шпейєр Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.06.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 21.09.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕНЧИН Кирило Павлович, 1899 року народження, с. Новокосіорівка Єланецького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Василівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕНЧИН Устим Никанорович (Никифорович), 1899 р. народження, с. Новокосіорівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 16.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 21.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 21.04.1938 р. (14.06.1938 р.). Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕПІЛОВ Григорій Петрович, 1897 року народження, м. Одеса, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Комірник у будівельному управлінні. Заарештований 15.07.1938 р. Відділом УНКВС Миколаївської області від 02.11.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СЕРБ Євгенія Іванівна, 1918 р. народження, м. Миколаїв, українка, із службовців, освіта незакінчена вища. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 29.06.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 22.07.1946 року засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СЕРБІН Семен Федорович, 1888 р. народження, с. Болгарка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Болгарка Доманівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 12.01.1932 р. Вироком Доманівського районного народного суду від 24.01.1932 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРБІН Федір Ілліч, 1876 р. народження, с. Тернівка Одеської області, болгарин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Тернівка Одеської області. Чорнороб. Заарештований 27.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.08.1937 р. засуджений

до розстрілу. Страчений 17.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕРБІНОВ Гаврило Сергійович, 1908 р. народження, с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Веселинове Веселинівського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 11.03.1942 року. Вироком Військового трибуналу 296-ої стрілецької дивізії від 16.03.1942 р. засуджений до розстрілу. Страчений 23.03.1942 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1996 році.

СЕРБІНОВА Дорофія Іванівна, 1872 р. народження, м. Мітова (Латвія), німкеня, із селян, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Вчителька німецької мови. Заарештована 19.12.1937 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 14.03.1938 р. засуджена до заслання в Казахстан строком на 5 років. Покарання відбувала в м. Алма-Аті. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СЕРБОВА Лідія Сергіївна, 1923 року народження, м. Вознесенськ, українка, із службовців, малоосвічена. Проживала у м. Вознесенську. Медсестра 163-ої стрілецької дивізії. Заарештована 19.02.1942 року. Постановою відділу НКВС залізничної станції Сталінград від 05.06.1942 р. направлена на примусове лікування до психіатричної лікарні. Померла 23.06.1942 р. у в'язниці м. Сталінграда. Постановою УНКДБ при Раді Міністрів УРСР Миколаївської області від 30.05.1964 р. справу припинено. Реабілітована у 1998 році.

СЕРБУЛ Данило Опанасович, 1919 року народження, с. Липецьке Котовського району (Молдова), молдованин, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Шевченко Доманівського району Одеської області. Тракторист у колгоспі. Заарештований 08.07.1938 р. Прокуратурою Доманівського району 15.05.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЕРБУЛ Степан Карпович, 1872 р. народження, с. Великосербулівка Єланецького району Одеської області, молдаванин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Великосербулівка Єланецького району Одеської області. Тесляр у колгоспі «Друга п'ятирічка». Заарештований 06.02.1936 р. Прокуратурою Єланецького району 07.03.1936 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕРБУЛ Федір Абрамович, 1903 року народження, с. Новоіванівка Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоіванівка Баштанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 14.07.1938 р. Постановою Баштанського районного відділу НКВС від 22.11.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕРБУЛ Федір Андрійович, 1912 року народження, с. Великосербулівка Єланецького району Миколаївської області, молдаванин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Великосербулівка Єланецького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 20.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕРБУЛОВ Олексій Давидович, 1911 р. народження, с. Арнаутівка Вознесенського району Миколаївської об-

ласті, відомості про національність відсутні, із селян, освіта середня. Під час військової служби проживав у м. Черняхівську Калінінградської області. Начальник квартирно-експлуатаційної частини 128-ої залізничного батальйону 29-ої залізничної бригади. Заарештований 11.08.1950 р. Вироком Військового трибуналу військової частини № 33149 від 16.01.1951 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРБУЛОВ Олексій Маркович, 1917 р. народження, с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 26.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 01.08.1941 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1996 році.

СЕРБУЛОВ Павло Якимович, 1899 року народження, с. Раківка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.07.1937 року. Постановою Трійки при НКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1959 р.

СЕРГЄЄВ Віталій Михайлович, 1885 р. народження, с. Колосівка Мостівського району Одеської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Григорівка Мостівського району Одеської області. Колгоспник колгоспу «Червона зоря». Заарештований 02.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 28.08.1937 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЕРГЄЄВ Володимир Васильович, 1889 р. народження, м. Миколаїв, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Рахівник. Місце роботи невідомо. Заарештований 01.04.1931 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 25.08.1931 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРГЄЄВ Михайло Михайлович, 1892 р. народження, с. Колосівка Мостівського району Одеської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Колосівка Мостівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 03.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 28.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРГЄЄВ-РАУДА Євген Юлійович, 1881 р. народження, росіянин, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Інспектор. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.08.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 30.03.1931 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРГІЄНКО Григорій Пантелеймонович, 1906 р. народження, с. Тарасівка Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання невідомо. Одноосібник. Заарештований 15.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 10.09.1937 року.

Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕРГІЙЧУК Григорій Кузьмич, 1897 р. народження, с. Миколаївка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Павлівка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспник колгоспу «Вільний шлях». Заарештований 09.03.1938 р. Постановою Прокурора Казанківського району від 21.03.1939 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕРГОВ Петро Іванович, 1917 р. народження, м. Первомайськ, українець, із робітників, освічений. До призову на військову службу проживав у м. Миллерове. Військовослужбовець. Заарештований 03.12.1941 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Південного фронту від 13.12.1941 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕРДЮК Григорій Петрович, 1890 року народження, с. Піски Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Піски Баштанського району. Хлібороб. Заарештований 01.02.1933 року. Баштанським районним відділом ДПУ 04.06.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СЕРДЮК Олександр Самійлович, 1884 р. народження, с. Піски Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Піски Баштанського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 30.12.1932 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 15.01.1933 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРДЮК Степан Юхимович, 1880 р. народження, с. Возсіятське Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Возсіятське Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 08.02.1933 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 01.04.1933 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРДЮК Федір Денисович, 1894 р. народження, с. Піски Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Піски Баштанського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 19.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.02.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРДЮК Юхим Архипович, 1889 року народження, с. Піски Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Піски Баштанського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 14.02.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 20.03.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРДЮКОВ Григорій Михайлович, 1888 р. народження, с. Нова Прага Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар трамвайного парку. Заарештований 08.02.1937 року. Вироком Одеського обласного суду від 19.04.1938 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРДЮЧЕНКО Іван Гаврилович, 1881 р. народження, с. Калантей Чигиринського району Київської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Миролюбівка Новобузького району Миколаївської області. Член артілі. Заарештований 17.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 14.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 25.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЕРЕБРЕННІКОВ Віктор Сергійович, 1912 р. народження, м. Томськ, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Кресляр військово-будівельного управляння. Заарештований 21.03.1935 р. Вироком Військового трибуналу Чорноморського флоту від 26.07.1935 року засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРЕБРИЧ Дмитро Миколайович, 1898 р. народження, с. Тернівка Миколаївського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Тернівка Миколаївського району Миколаївської області. Машиніст. Місце роботи невідомо. Заарештований 25.02.1938 р. УНКВС Миколаївської області 13.05.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЕРЕБРЯК Гаврило Йосипович, 1887 р. народження, с. Водяно-Лорине Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Вільне Єланецького району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 02.09.1939 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 15.10.1939 року засуджений до 3 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРЕДА Анастасія Степанівна, 1907 року народження, с. Богоявленськ Жовтневого району Одеської області, українка, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживала у с. Богоявленськ Жовтневого району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 27.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.08.1937 р. засуджена до 10 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СЕРЕДА Василь Андрійович, 1903 року народження, х. Румунський Вознесенського району Одеської області, українець, із селян. Проживав на х. Румунський Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 22.02.1932 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 14.04.1932 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СЕРЕДА Василь Тимофійович, 1899 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Вантажник на заводі «Дормашина». Заарештований 12.08.1950 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 30.10.1950 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Верховним Судом УРСР 20.03.1955 року строк покарання зменшено до 6 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРЕДА Григорій Дем’янович, 1902 р. народження, с. Білоусівка Вознесенського району Одеської області, українець, із службовців, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Інспектор Вознесенського районного фінансового відділу. Заарештований 16.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 29.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕРЕДА Дмитро Семенович, 1902 року народження, с. Білоусівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Білоусівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник колгоспу ім. Шмідта. Заарештований 16.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 29.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕРЕДА Іван Григорович, 1888 року народження, с. Білоусівка Вознесенського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Білоусівка Вознесенського району. Колгоспник. Заарештований 26.02.1931 р. Вознесенським районним відділом ДПУ 29.04.1931 р. справу припинено. Виселений за межі України. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЕРЕДА Іван Єрофійович, 1871 року народження, с. Явкине Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Явкине Баштанського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 28.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.01.1933 р. засуджений до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРЕДА Іван Лук'янович, 1894 року народження, с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Коваль у колгоспі. Заарештований 11.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 07.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 02.06.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СЕРЕДА Йосип Павлович, 1886 р. народження, с. Білоусівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Білоусівка Вознесенського району Одеської області. Голова колгоспу ім. Шмідта. Заарештований 16.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 29.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЕРЕДА Олексій Федорович, 1899 року народження, с. Снігурівка Снігурівського району, білорус, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району. Хлібороб. Заарештований 17.12.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.04.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЕРЕДА Тихон Іванович, 1894 р. народження, с. Явкине Баштанського району Одеської області, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Явкине Баштанського району Одеської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 28.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 11.01.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЕРЕДАН Олександра Максимівна, 1912 р. народження, с. Миколаївка Казанківського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Місце проживання невідомо. Вчитель. Заарештована 26.10.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС

Миколаївської області від 30.12.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЕРЕДЕНКО Андрій Федорович, 1907 р. народження, с. Сливине Миколаївського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Сливине Миколаївського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 01.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу 35-ої учбової стрілецької дивізії від 04.07.1944 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СЕРЕДІН Макар Карпович, 1894 року народження, с. Покровське Апостольського району Дніпропетровської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Вознесенську. Слюсар. Заарештований 28.06.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1958 році.

СЕРЕДІНА Єлизавета Іванівна, 1895 р. народження, м. Кривий Ріг, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Кам'яна Балка Вознесенського району Одеської області. Колгоспниця колгоспу ім. Будьонного. Заарештована 15.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 року засуджена до розстрілу. Страчена 08.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітована у 1989 році.

СЕРЕДНИЦЬКИЙ Іван Сидорович, 1896 р. народження, м. Миколаїв, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Коваль на заводі № 444. Заарештований 07.02.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.03.1945 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЕРМАКОВИЧ Іван Михайлович, 1884 р. народження, м. Тарноград (Польща), поляк, із службовців, освіта початкова. Проживав у радгоспі «Добра Криниця» Миколаївської області. Бухгалтер радгоспу. Заарештований 09.07.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.09.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував в Онегтабі НКВС СРСР. Помер у таборі 11.06.1942 р. Реабілітований у 1957 році.

СЕРМАНОВИЧ Лідія Євгенівна, 1929 р. народження, м. Одеса, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Навчалась у школі. В 1945 році виселена із м. Миколаєва. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕРМАНОВИЧ Роза Іванівна, 1908 р. народження, м. Миколаїв, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Працювала поваром. 01.11.1945 р. виселена із м. Миколаєва. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЕРЮК Микола Костянтинович, 1915 року народження, с. Пересадівка Жовтневого району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. До призову на військову службу проживав у с. Пересадівка Жовтневого району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 27.07.1941 р. Ви-

роком Військового трибуналу 296-ої стрілецької дивізії від 29.12.1941 р. засуджений до розстрілу. Страчений 25.01.1942 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СЕЧКАР Іван Тимофійович, 1878 року народження, с. Новоархангельськ Новоархангельського району Кіровоградської області, українець, відомості про соціальне походження відсутні, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер у тресті «Миколаївпальне». Заарештований 03.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 16.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Відомості про страту відсутні.

СЕЧКІН Дмитро Назарович, 1893 року народження, м. Одеса, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Коза Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.04.1944 р. УНКДБ Миколаївської області 21.03.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СИВАЧЕВ Петро Калеників, 1908 р. народження, с. Грибоносове Доманівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Грибоносове Доманівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 26.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 09.03.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИВАЧЕНКО Євдоким Яремович, 1880 р. народження, с. Сирове Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Сирове Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 14.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1963 році.

СИВІРІН Іван Данилович, 1921 р. народження, с. Крутоярка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Мирне Біляївського району Одеської області. Бухгалтер. Місце роботи невідомо. Заарештований 12.09.1950 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 21.02.1951 р. засуджений до 18 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СИВОБОРОДЬКО Тимофій Кононович, 1904 р. народження, с. Семенівка Арбузинського району Одеської області, українець, із службовців, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Арбузинка Арбузинського району Одеської області. Інспектор держстраху. Заарештований 31.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 27.11.1937 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував в Амуртабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СИВОЛАПЕНКО Володимир Петрович, 1917 р. народження, с. Юрківка Мостівського району Миколаївської області, українець. із селян, освіта початкова. Член ВЛКСМ. Місце проживання невідомо. Червоноармієць. Заарештований 23.08.1940 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 18.09.1940 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1958 році.

СИВОРОТКІН Володимир Володимирович, 1950 р. народження, с. Снігурівка Снігурівського району Микола-

івської області, українець, із робітників. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Заарештований разом із сім'єю 04.10.1951 року. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 21.05.1952 р. виселений за межі України у Кустанайську область строком на 5 років разом із сім'єю. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СИВОРОТКІНА Лідія Володимирівна, 1947 р. народження, с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області, українка, із робітників. Проживала у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Заарештована разом із сім'єю 04.10.1951 р. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 21.05.1952 р. виселена за межі України у Кустанайську область строком на 5 років разом із сім'єю. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1999 році.

СИВОРОТКІНА Олександра Карпівна, 1918 р. народження, м. Херсон, українка, із робітників, малоосвічена. Проживала у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Медична сестра на залізничній станції Снігурівка. Заарештована 04.10.1951 р. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 21.05.1952 р. виселена за межі України у Кустанайську область строком на 5 років разом із сім'єю. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СИГАЛЕТ Микола Іванович, 1916 року народження, с. Кантакузівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Кантакузівка Вознесенського району Одеської області. Військовослужбовець. Заарештований 25.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Ленінградської області від 20.08.1941 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СИДОРЕНКО Василь Макарович, 1878 р. народження, с. Чернилевці Подільської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Кучер Очаківського відділення держбанку. Заарештований 19.03.1933 року. Очаківським районним відділом ДПУ 23.05.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИДОРЕНКО Василь Михайлович, 1910 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Кривому Розі. Червоноармієць. Заарештований 27.01.1943 р. Вироком Військового трибуналу 66-ої Армії від 22.02.1943 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СИДОРЕНКО Гнат Михайлович, 1913 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 21.03.1945 р. Військовим трибуналом військ НКВС Одеської області 03.08.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СИДОРЕНКО Григорій Артемович, 1895 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Каменяр в будівельній організації. Заарештований 11.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 24.07.1938 р. Місце похо-

вання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СИДОРЕНКО Євдоким Харитонович, 1892 р. народження, с. Бармашове Баштанського району Одеської області, білорус, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Бармашове Баштанського району Одеської області. Безробітний. Заарештований 21.03.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.04.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИДОРЕНКО Іван Дем'янович, 1895 р. народження, м. Очаків, росіянин, із селян, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер. Місце роботи невідомо. Заарештований 09.04.1929 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 22.02.1930 р. засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1988 році.

СИДОРЕНКО Іван Якович, 1885 року народження, с. Хрінівка Київської області, українець, з селян, освіта початкова. Проживав у радгоспі ім. Тельмана. Бригадир радгоспу. Заарештований 19.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИДОРЕНКО Костянтин Аникійович, 1891 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 22.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував в Архангельськтабі НКВС СРСР. Помер у таборі 03.03.1943 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СИДОРЕНКО Микола Васильович, 1904 р. народження, с. Молдавка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання невідомо. Колгоспник колгоспу «Шлях Леніна». Заарештований 30.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 09.03.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИДОРЕНКО Олексій Дмитрович, 1902 р. народження, с. Сухий Єланець Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Сухий Єланець Новоодеського району Миколаївської області. Тракторист на МТС. Заарештований 16.06.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 30.07.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СИДОРЕНКО Петро Іванович, 1893 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Працівник їдальні. Заарештований 06.02.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 26.02.1930 р. засуджений до розстрілу. Страчений 03.03.1930 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СИДОРЕНКО Тихон Андрійович, 1890 р. народження, с. Каледище Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у Новобузькому районі Одеської області, відомості про на-

зву населеного пункту відсутні. Різноробщ. Заарештований 26.01.1933 рлку. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.02.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИДОРОВ Олександр Антонович, 1901 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Працівник міського молокозаводу. Заарештований 28.02.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.03.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СИДОРОВА Пелагея Петрівна, 1908 р. народження, с. Анчекрак Очаківського району Миколаївської області, українка, із робітників, малоосвічена. Проживала в радгоспі ім. Шмідта Очаківського району Миколаївської області. Робітниця в радгоспі. Заарештована 03.05.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 08.06.1945 року засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СИДОРУК Давид Григорович, 1866 року народження, с. Слободка Вінницької області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Юзефпіль Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 06.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 14.11.1937 року засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1959 році.

СИЗОВ Микола Миколайович, 1888 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із службовців, освіта незакінчена вища. Проживав у м. Миколаєві. Головний бухгалтер на Миколаївському плодокомбінаті. Заарештований 23.11.1932 року. Миколаївським міським відділом ДПУ 26.01.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИЗОНЕНКО Олександр Андрійович, 1922 р. народження, с. Семенівка Арбузинського району Одеської області, росіянин, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Семенівка Арбузинського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 23.04.1943 р. Вироком Військового трибуналу 342-ої стрілецької дивізії від 29.04.1943 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СИЛЕНКО Григорій Дмитрович, 1909 р. народження, с. Весела Олександрівка Новобузького району, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Весела Олександрівка Новобузького району. Хлібороб. Заарештований 02.12.1930 р. Рішення по справі не прийнято, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИЛІН Карл Іванович, 1898 р. народження, с. Тейлі Вітебської області, латиш, із селян, освічений. Проживав у с. Новомилітове Мостівського району Одеської області. Робітник на залізниці. Заарештований 29.08.1944 р. Вироком Військового трибуналу Одеської залізниці від 02.12.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СИЛКІН Дмитро Федорович, 1902 року народження, с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова.

Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Конюх у колгоспі. Заарештований 05.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 15.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Бамтабі НКВС СРСР. Звільнений 14.11.1947 р. Реабілітований у 1962 році.

СИЛОВ Михайло Іванович, 1887 року народження, с. Ольгопіль Новобузького району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Варварівка Новобузького району. Коваль у колгоспі. Заарештований 05.03.1931 р. Новобузьким районним відділом ДПУ 15.04.1931 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИМАК Федір Артемович, 1899 р. народження, с. Лупареве Миколаївського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар торговельного порту. Заарештований 22.10.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 17.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 03.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СИМОНЕНКО Олена Павлівна, 1893 р. народження, м. Миколаїв, українка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 02.08.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 18.11.1944 р. засуджена до заслання в Сузунський район строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СИМОНЕНКО Уляна Симонівна, 1902 р. народження, с. Юхни Миронівського району Київської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Нововасилівка Єланецького району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 29.07.1938 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 25.08.1938 року засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СИМОНОВ Іван Павлович, 1898 р. народження, с. Колосівка Мостівського району Одеської області, росіянин, із селян, освічений. Проживав у с. Колосівка Мостівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 02.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 28.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 31.08.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СИМОНОВ Леонід Максимович, 1878 р. народження, с. Колосівка Березівського району Одеського округу, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Колосівка Березівського району Одеського округу. Місце роботи невідомо. Заарештований 03.02.1930 року. Постановою Одеського окружного відділу ДПУ від 26.06.1930 р. справу припинено, виселений за межі України. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СИМОНОВ Макар Якович, 1881 року народження, с. Колосівка Березівського району Одеського округу, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Колосівка Березівського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 04.02.1930 року. Постановою Одеського окружного відділу ДПУ від 26.06.1930 р. справу припинено, виселений за межі України. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СИМОНОВ Яків Якович, 1888 р. народження, с. Колосівка Мостівського району Одеської області, росіянин,

із селян, освічений. Проживав у с. Кудрявцівка Мостівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 13.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.05.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 27.05.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СИНЕОКИЙ Іван Іванович, 1887 року народження, с. Березнегувате Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Березнегувате Снігурівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 07.02.1933 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 14.04.1933 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1957 році.

СИНИЦЬКИЙ Данило Федотович, 1874 р. народження, с. Головневе Доманівського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Богданівка Доманівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 30.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 09.02.1933 р. засуджений до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИНЯВСЬКИЙ Григорій Кузьмич, 1877 р. народження, с. Щедрове Кам'янець-Подільської області, росіянин, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Механік. Місце роботи невідомо. Заарештований 27.03.1938 року. УНКВС Миколаївської області 08.04.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СИНЯВСЬКИЙ Кирило Дем'янович, 1897 року народження, с. Возсіятське Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївської області. Не працював. Заарештований 14.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу 35-ої стрілецької дивізії від 12.11.1944 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією особистого майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СИНЬКЕВИЧ Тит Костянтинович, 1890 року народження, м. Очаків, українець, із службовців, освіта початкова. Проживав у м. Очакові. Завідуючий господарством в гуртожитку будівельного тресту. Заарештований 16.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 25.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Південтабі НКВС СРСР. Звільнений 24.01.1940 р. Подальша доля невідома.

СИОТКА Марфа Михеївна, 1898 року народження, с. Калинівка Миколаївського району Одеської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у с. Калинівка Миколаївського району Одеської області. Безробітна. Заарештована 23.05.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 10.08.1937 р. засуджена до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СИРИЦЯ (СІРИЦА) Іван Григорович, 1880 р. народження, с. Богоявленськ Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Богоявленськ Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 12.02.1928 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.10.1928 р. позбавлений права проживання в окремих

населених пунктах строком на 3 роки. Заарештований удруге 25.04.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 15.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1986 році.

СИРМА Василь Михайлович, 1910 року народження, с. Ракове Вознесенського району Одеської області, молдованин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Ракове Вознесенського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 09.04.1942 р. Вироком Військового трибуналу 74-ої стрілецької дивізії від 24.04.1944 р. засуджений до розстрілу. Постановою Військового трибуналу Південного фронту від 08.05.1944 року міра покарання змінена на 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СИРМА Євдокія Олександрівна, 1919 року народження, с. Кашперівка Новоодеського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Санітарка 150-ї стрілецької дивізії. Заарештована 03.06.1942 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 13.03.1943 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Після покарання проживала у м. Миколаєві. Реабілітована у 1991 році.

СИРМА Марія Петрівна, 1918 року народження, с. Михайлівка Новоодеського району Миколаївської області, українка, із селян, освічена. Проживала у с. Варюшине Варварівського району Миколаївської області. Вчитель у школі. Заарештована 03.08.1944 р. Вироком Військового трибуналу 35 учбової стрілецької дивізії від 28.12.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СИРОВАТКА Савелій Євтихійович, 1895 р. народження, с. Казанка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Любомирівка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 27.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 15.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СИРОВАТКІН Василь Микитович, 1886 р. народження, м. Харків, українець, із робітників, освіта незакінчена вища. Проживав у м. Вознесенську. Юрисконсульт Вознесенського маслозаводу. Заарештований 15.02.1946 року. Постановою УМДБ Миколаївської області від 25.07.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИРОМЯТСЬКИЙ Олексій Степанович, 1888 р. народження, м. Сизрань, росіянин, із службовців, малоосвічений. Проживав на станції Вознесенськ. Головний бухгалтер депо залізничної станції Вознесенськ. Заарештований 18.06.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 01.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 21.09.1949 р. висланий на поселення в м. Новосибірськ. Подальша доля невідома.

СИРОТА Давид Йосипович, 1915 року народження, м. Вознесенськ, єврей, із міщан, освічений. До призову на військову службу проживав у м. Вознесенську. Військовослужбовець. Заарештований 19.09.1941 року. Вироком Військового трибуналу 18 армії від 01.10.1941 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Відправлений на фронт. Вирок відміне-

ний до закінчення війни. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СИРОЧЕНКО Опанас Юхимович, 1913 р. народження, с. Возсіятське Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Возсіятське Новобузького району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 08.02.1933 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 01.04.1933 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СИРЮК Єфим Петрович, 1907 р. народження, с. Дмитрівка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Дмитрівка Казанківського району Миколаївської області. Безробітний. Заарештований 18.03.1944 р. Постановою Казанківського РВ НКВС від 02.06.1944 р. справу припинено у зв'язку зі смертю обвинувачуваного. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1997 році.

СИСЕНКО Михайло Васильович, 1919 р. народження, с. Андріївка Варварівського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. До призову на військову службу проживав у с. Андріївка Варварівського району Миколаївської області. Командир взводу. Заарештований 01.07.1942 р. Вироком Військового трибуналу 46-ої стрілецької бригади від 25.12.1942 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СИТНІК Григорій Іванович, 1898 року народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Зелений Гай Миколаївської області. Безробітний. Заарештований 13.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 10.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СИТНІК Григорій Петрович, 1898 року народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області. Без певних занять. Заарештований 13.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 10.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

СИТНІК Іван Тимофійович, 1892 року народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 25.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Дніпропетровської області від 23.08.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СИТНІК Микола Тимофійович, 1890 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на залізничній станції Березнегувате. Місце роботи невідомо. Заарештований 14.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 04.06.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1988 році.

СИТНІК Петро Іванович, 1903 року народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської об-

ласті, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області. Механік МТС. Заарештований 16.08.1944 р. УНКДБ Миколаївської області 10.01.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СИТНІКОВА Дар'я Йосипівна, 1912 р. народження, с. Мартоноша Новомиргородського району Кіровоградської області, молдованка, із селян, малоосвічена. Проживала на х. Бакай Вознесенського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 11.01.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 28.05.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1996 році.

СИТУЛА Микита Федорович, 1873 року народження, Покровські хутори Херсонського округу, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Петрівка Снігурівського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 09.09.1929 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 24.01.1930 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СИТЬКОВ Іван Федорович, 1914 р. народження, с. Сергіївка Братського району Одеської області, росіянин, із селян, освічений. Проживав у с. Сергіївка Братського району Одеської області. Обліковець у сільському споживчому товаристві. Заарештований 17.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 12.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 28.03.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1961 році.

СИЦЬКИЙ Володимир Федорович, 1867 р. народження, с. Тернувате, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Тернувате. Хлібороб. Заарештований 20.06.1929 р. Постановою Особливої наради при Колегії ОДПУ від 14.10.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СИЧ Марія Григорівна, 1900 р. народження, с. Семенівка Березнегуватського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Нагартава Березнегуватського району Миколаївської області. Вчителька. Заарештована 14.07.1945 року. Постановою Особливої наради при УНКВС Миколаївської області від 06.09.1945 р. справу припинено. Звільнена 12.09.1945 року. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1996 році.

СИЧКАРОВ Григорій Олексійович, 1903 р. народження, с. Подимове Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта неповна середня. Проживав у с. Подимове Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник у колгоспі «Червоний колос». Заарештований 22.04.1949 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 30.05.1949 року засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Судовою Колегією Верховного Суду СРСР 04.09.1954 року міра покарання знижена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СИЧКАРЬОВ Олексій Семенович, 1880 року народження, х. Подимове Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нечаяне Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Санітар у радгоспі. Заарештований 08.03.1938 р. Постано-

вою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 20.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 13.06.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СИЧОВ Герасим Кіндратович, 1883 р. народження, с. Улянівка Лисянського району Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Веселинове Веселинівського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 04.07.1941 р. Постановою УНКВС Одеської області від 17.01.1942 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СІГАЄВ Архип Матвійович, 1888 року народження, с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.07.1938 року. Постановою прокуратури Миколаївської області від 21.02.1939 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СІГАЄВ Омелян Матвійович, 1885 року народження, с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.07.1938 р. Постановою прокуратури Миколаївської області від 21.11.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СІГЕЛЬ Йосип Іванович, 1891 року народження, с. Карлсруе Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Карлсруе Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 18.04.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 17.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СІГІНОВ Іван Дмитрович, 1885 р. народження, м. Обоянь Курської губернії, росіянин, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Начальник цеху на заводі імені А. Марті. Заарештований 16.04.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 04.12.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Помер у таборі в 1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СІГУНЦОВ Костянтин Миколайович, 1901 р. народження, с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області. Столяр. Місце роботи невідомо. Заарештований 05.07.1944 р. УНКВС Миколаївської області 26.10.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СІДЕНКОВ Олександр Павлович, 1912 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Військовослужбовець. Заарештований 19.10.1937 року. Вироком Військового трибуналу від 29.03.1938 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СІКОРСЬКИЙ Артем Маркович, 1891 р. народження, с. Секретарка Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Секретарка Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 16.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.04.1938 р. засуджений до розстрілу.

Страчений 28.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СІКОРСЬКИЙ Григорій Миколайович, 1896 р. народження, с. Миколаївка Кривоозерського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Миколаївка Кривоозерського району. Хлібороб. Заарештований 25.02.1931 р. Постановою Кривоозерського районного відділу ДПУ від 12.06.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СІКОРСЬКИЙ Іван Тимофійович, 1900 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 04.10.1942 р. Вироком Військового трибуналу 21 армії від 24.10.1942 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СІКОРСЬКИЙ Михайло Іванович, 1886 р. народження, с. Мостове Мостівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Грибоносове Мостівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 24.05.1938 р. Вироком Одеського обласного суду від 28.08.1939 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СІКУТ Георгій Михайлович, 1904 року народження, с. Карлсруе Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Карлсруе Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Голова сільської ради. Заарештований 26.06.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 18.10.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 03.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СІКУТ Франциска Георгіївна, 1896 року народження, с. Ландау Карл-Лібкнехтівського району Одеської області, німкеня, із селян, освіта початкова. Проживала у с. Карлсруе Карл-Лібкнехтівського району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 03.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 01.10.1938 року засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбувала в Солікамському таборі НКВС СРСР. Після звільнення проживала у с. Прудки Алма-Атинської області. Реабілітована у 1962 році.

СІЛЕР Генріх Карлович, 1897 року народження, с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 18.11.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 17.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 03.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СІМАЧОВ Андрій Прокопович, 1885 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Секретар в колгоспі. Заарештований 17.11.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 17.01.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував на залізничній станції Хлібникове. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СІМАШКО Олексій Сергійович, 1929 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Дата арешту невідома. На підставі постанови УНКВС СРСР Миколаївської області від 02.08.1944 р. виселений у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 році.

СІМАШКО Сергій Дем'янович, 1892 р. народження, м. Москва, росіянин, із робітників, освіта середня-технічна. Проживав у м. Миколаєві. Не працював із-за хвороби. Дата арешту невідома. На підставі постанови УМВС СРСР Миколаївської області від 23.08.1944 р. виселений у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СІМЧЕНКО Семен Антонович, 1898 р. народження, с. Юр'ївка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Юр'ївка Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 11.08.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 30.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СІНЕЛЬНИКОВ Тимофій Григорович, 1880 р. народження, х. Болгарівка Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 06.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.04.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СІНЧЕНКО Карпо Прокопович, 1885 р. народження, с. Покровка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Покровка Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 26.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 28.01.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СІНЧЕНКО Павло Іванович, 1880 року народження, с. Покровка Веселинівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Покровка Веселинівського району Одеської області. Голова колгоспу «Червона Україна». Заарештований 24.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 17.12.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СІРБЕНЮК Єлизавета Карлівна, 1912 р. народження, місце народження невідомо, німкеня, із селян, малоосвічена. Місце проживання невідомо. Одноосібниця. В 1945 р. репатрійована із Німеччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СІРЕНКО Олексій Олексійович, 1904 р. народження, с. Миколаївка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Миколаївка Вознесенського району Одеської області. Конюх колгоспу «Трактор». Заарештований 05.04.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 03.05.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення

у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СІРИЙ Йосип Матвійович, 1886 р. народження, с. Домантове Полтавської області, українець, із службовців, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. Заарештований 25.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 07.12.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою УНКВС Миколаївської області від 30.12.1939 р. постанову Трійки відмінено, справу припинено. Покарання відбував в Онегтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СІРОШ Захар Данилович, 1884 р. народження, с. Скребеличі Овруцького району Житомирської області, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання невідомо. Колгоспник. Заарештований 03.10.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 19.01.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СІТЧЕНКО Андрій Опанасович, 1867 р. народження, с. Баштанка Баштанського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Миколаївського округу. Безробітний. Заарештований 08.08.1927 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.11.1927 р. позбавлений права проживання в Москві, Ленінграді, Ростові-на-Дону строком на 3 роки. Подальша доля невідома.

СІЧКАР Іван Тимофійович, 1878 року народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер об'єднання «Миктопливо». Заарештований 03.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 16.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 07.07.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СКАВРОНСЬКИЙ Степан Степанович, 1923 р. народження, м. Первомайськ, росіянин, із робітників, освічений. Проживав у м. Первомайську. Учень. Заарештований 27.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу 37-ої армії від 24.06.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКАДОВСЬКА Людмила Миколаївна, 1910 р. народження, с. Широке Миколаївської області, українка, із служителів культу, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 26.06.1945 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 25.12.1945 року засуджена до 5 років заслання з конфіскацією майна. Покарання відбувала в Кустанайській області. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СКАКУН Сергій Кіндратович, 1890 року народження, с. Казанка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Весела Балка Казанківського району Миколаївської області. Безробітний. Заарештований 10.07.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 04.08.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКАЛУЦЬКИЙ Петро Андрійович, 1888 р. народження, с. Новий Буг

Новобузького району, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району. Вчитель. Заарештований 22.10.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.03.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СКАЛЬКО Степан Петрович, 1883 року народження, с. Хрещатик Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Шевченко Єланецького району Миколаївської області. Колгоспник у колгоспі ім. Дзержинського. Заарештований 05.10.1945 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 30.10.1945 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 р.оці

СКАЛЬСЬКИЙ Іван Вікентійович, 1892 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Інспектор міського комунального відділу. Заарештований 21.07.1939 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 25.09.1939 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКВИРСЬКА Раїса Семенівна, 1908 р. народження, м. Миколаїв, єврейка, із селян, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 05.12.1937 р. Постановою Особливої наради при Колегії ОДПУ від 09.03.1938 р. засуджена до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Постановою Особливої наради при Колегії ОДПУ 25.05.1938 р. достроково звільнена. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СКВОРЦОВ Іван Григорович, 1895 року народження, м. Первомайськ, українець, із селян, освіта вища. Проживав у м. Первомайську. Працював у кооперативі. Посада невідома. Заарештований 25.02.1928 р. Постановою Первомайського окружного відділу ДПУ від 11.05.1928 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СКВОРЦОВ Петро Михайлович, 1905 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району Миколаївської області, відомості про національність та освіту відсутні, із селян. Проживав у с. Куцуруб Очаківського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 28.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.11.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКВОРЦОВА Ірина Тимофіївна, 1896 р. народження, с. Арделине Варварівського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 27.07.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 30.08.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СКИБА Юхим Максимович, 1907 року народження, с. Надеждівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Надеждівка Новоодеського району Миколаївської області. Столяр. Місце роботи невідомо. Заарештований 05.03.1938 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 11.12.1940 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СКИБИЦЬКИЙ Федір Михайлович, 1895 р. народження, с. Бірістяш

Одеської області, поляк, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Механік взуттєвої фабрики. Заарештований 29.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКИДОНОВ Іван Ілліч, 1891 р. народження, с. Костянтинівка Миколаївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Костянтинівка Миколаївського району Одеської області. Рахівник у колгоспі ім. Молотова. Заарештований 26.02.1931 року. 14.07.1936 р. справу припинено. Назва судової установи, яка прийняла рішення про припинення справи, невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СКИРКО Раїса Максимівна, 1883 року народження, м. Миколаїв, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 06.10.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 18.07.1945 р. засуджена до заслання в Північноказахстанську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СКИРТЕНКО Степан Леонідович, 1896 р. народження, с. Майорівка Новобузького району Одеської області, українець, із селян. малоосвічений. Проживав у с. Новотернівка Новобузького району Одеської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 19.12.1932 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10.01.1933 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКІДАНОВА Агафія Федотівна, 1905 р. народження, Ростовська область, відомості про назву населеного пункту відсутні, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Грицианівка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 07.07.1945 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 05.01.1946 р. засуджена до заслання в Північноказахстанську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СКЛЯР Михайло Васильович, 1878 р. народження, с. Покровські Хутори Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Очакові. Шкіпер Очаківського рибозаводу. Заарештований 22.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 03.07.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СКЛЯРЕНКО Яків Тимофійович, 1894 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Максимівка Снігурівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 28.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 05.02.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКЛЯРЕНКО-ЯРОСЛАВСЬКА Любов Іванівна, 1918 р. народження, с. Новоселівка Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Тузли Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Акушерка в лікарні. Заарештована 25.12.1944 року. УНКДБ Миколаївської області 10.03.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1996 році.

СКЛЯРУК Петро Мусійович, 1896 року народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Конюх у колгоспі. Заарештований 15.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 22.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 24.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СКЛЯРУК Роман Мусійович, 1892 року народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 24.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 20.01.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКОЛЕНКО Олександр Іванович, 1888 р. народження, с. Новомиколаївка Кривоозерського району Первомайського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новомиколаївка Кривоозерського району Первомайського округу. Одноосібник. Заарештований 06.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКОЛЬЗКИЙ Микола Олександрович, 1897 р. народження, м. Одеса, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. Дата арешту невідома. На підставі постанови УМВС СРСР Миколаївської області від 1947 р. виселений у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СКОМОРОХОВ Григорій Іванович, 1887 р. народження, с. Прогной Одеської області, відомості про національність відсутні, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Очакові. Робітник порту. Заарештований 10.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 13.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 19.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СКОПЕНКО Олександр Іванович, 1888 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Первомайського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новомиколаївка Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 06.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до виселення в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СКОПЕНКО Степан Феодосійович, 1889 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 01.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 23.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 28.03.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СКОПИНОВ Сергій Іванович, 1902 р. народження, с. Копніне Володимирської області, росіянин, із селян, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Майстер на підприємстві УНР-462. Заарештований 29.07.1949 р. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР

від 13.02.1950 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Звільнений 28.12.1955 року. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКОПІН Степан Васильович, 1896 року народження, с. Кармаш Татарська АРСР, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Івано-Захарівка Привільнянського району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 26.10.1947 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 14.12.1947 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СКОРБА Федір Савелійович, 1904 року народження, с. Романівка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Романівка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 07.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу Одеського військового гарнізону від 31.08.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКОРИЙ Василь Олексійович, 1907 р. народження, с. Тетянівка Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Тетянівка Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 14.08.1928 р. Вироком Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно з конфіскацією майна. Рішенням Верховного Суду УСРР від 18.02.1929 р. звільнений з ув'язнення. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКОРИЙ Олександр Васильович, 1911 р. народження, с. Тетянівка Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Тетянівка Березнегуватського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 30.12.1939 р. Вироком Військового трибуналу від 20.01.1940 року засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СКОРИК Григорій Мусійович, 1897 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Майорівка Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 28.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКОРИЧ Дмитро Іванович, 1900 р. народження, с. Ятривка Чернігівської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Соколівка Варварівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 08.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 18.08.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКОРОБОГАТИЙ Артем Леонтійович, 1881 р. народження, с. Дмитрівка Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Широколанівка Широколанівського району Миколаївської області. Коваль у колгоспі. Заарештований 18.08.1946 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 26.05.1947 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Президії Верховного Суду УРСР від 15.05.1955 р. міра покарання знижена до 10 років ув'язнення. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКОРОБОГАТИЙ Тимофій Леонтійович, 1888 р. народження, с. Дмитрівка Очаківського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Дмитрівка Очаківського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 11.02.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.04.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1931 р. достроково звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СКОРОБОГАТОВ Тимофій Леонтійович, 1886 р. народження, с. Дмитрівка Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Дмитрівка Очаківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 22.12.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 01.02.1945 року засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКОРОДУМОВ Олександр Андрійович, 1882 р. народження, с. Стоянці Тверської губернії, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Електрик. Місце роботи невідомо. Заарештований 22.02.1938 р. УНКВС Миколаївської області 04.08.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СКОРОЗИНСЬКИЙ Іван Михайлович, 1888 р. народження, с. Щербанівське Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Щербанівське Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 26.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.04.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. 12.10.1945 р. засуджений до 15 років позбавлення волі. Постановою сесії Кемеровського обласного суду від 03.11.1954 року достроково звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКОРОНЕНКО Парфен Васильович, 1888 р. народження, с. Новосевастополь Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новосевастополь. Колгоспник. Заарештований 05.12.1932 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 11.01.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКОРОХОД Костянтин Андрійович, 1912 р. народження, с. Лозуватка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Лиса Гора Благодатнівського району Одеської області. Покрівельник. Місце роботи невідомо. Заарештований 23.04.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 29.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 01.06.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СКРЕБЕЦЬ Василь Максимович, 1915 р. народження, м. Ростов-на-Дону, росіянин, із робітників, освіта неповна середня. Проживав у с. Чкалове Новобузького району Миколаївської області. Охоронник на елеваторі. Заарештований 20.10.1949 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 10.10.1951 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Верховним Судом УРСР 16.11.1951 року міра покарання знижена до 6 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СКРИЛЬ Андрій Павлович, 1885 року народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 17.09.1929 року. Херсонським окружним відділом ДПУ 20.01.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СКРИЛЬ Прокопій Маркович, 1893 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу. Завідуючий районним відділом охорони здоров'я. Заарештований 28.08.1944 року. Постановою УНКДБ Миколаївської області від 20.03.1945 р. справу припинено, направлений в табір НКВС для фільтрації. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СКРИПИЛЄВ Яків Тимофійович, 1892 р. народження, с. Миколаївка Арбузинського району, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Миколаївка Арбузинського району. Хлібороб. Заарештований 28.02.1931 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 23.08.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКРИПНИК Демид Федорович, 1883 р. народження, с. Матреногезівка Воронезької області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Ревізор райспоживспілки. Заарештований 26.04.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 10.07.1945 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацію майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКРИПНИК Іван Дем'янович, 1884 року народження, с. Веселий Кут Новобузького району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Веселий Кут Новобузького району. Хлібороб. Заарештований 30.03.1931 р. Рішення по справі відсутнє. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СКРИПНИК Іван Кузьмич, 1910 р. народження, с. Чаусове Первомайського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у м. Очакові. Штукатур Очаківського міського комунального господарства. Заарештований 10.07.1938 року. Постановою Очаківського районного відділу НКВС (дата невідома) справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СКРИПНИК Микола Іванович, 1899 р. народження, с. Братське Братського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Бухгалтер районної бази по заготівлі насіння. Заарештований 24.06.1941 р. Рішенням Новосибірського обласного суду від 25.10.1941 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1966 році.

СКРИПНИК Микола Якович, 1905 року народження, м. Миколаїв, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Товарознавець. Місце роботи невідомо. Заарештований 17.04.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 22.05.1945 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 04.09.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СКРИПНИК Фома Оверкович, 1895 року народження, с. Цибулівка Вінницької області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Миколаївка Доманівського району Одеської області. Голова колгоспу «За грамотне життя». Заарештований 16.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКРИПНИЧЕНКО Никифор Семенович, 1904 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Колгоспник. Заарештований 27.01.1930 року. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 25.04.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СКРИПНІЧЕНКО Андрій Овксентійович, 1886 р. народження, с. Миколаївка Арбузинського району, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Миколаївка Доманівського району. Хлібороб. Заарештований 28.02.1931 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 23.08.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СКРИПНІЧЕНКО Іларіон Ілліч, 1897 року народження, с. Новомихайлівка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Новомихайлівка Казанківського району. Червоноармієць. Заарештований 29.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 22.07.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СКРУПСЬКИЙ Кирило Дементійович, 1884 р. народження, с. Царедарівка Доманівського району Одеської області, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Царедарівка Доманівського району Одеської області. Не працював. Заарештований 27.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 04.03.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СКУДІН Дмитро Гордійович, 1918 року народження, м. Болград Ізмаїльської області, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Первомайську. Чоботар. Заарештований 06.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 27.10.1944 р. засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Покарання відбував у Воркуттабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1955 році.

СКУЛЬСЬКИЙ Антон Йовович, 1888 р. народження, м. Балта, українець, із робітників, освіта початкова. Проживав на залізничній станції Вознесенськ. Машиніст потягу. Заарештований 17.08.1936 р. Вироком лінійного суду Одеської залізниці від 14.12.1940 р. засуджений до 6 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1966 році.

СКУЛЬСЬКИЙ Василь Сидорович, 1914 р. народження, с. Солобківці Хмельницької області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 10.04.1947 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 17.06.1947 р. засуджений до 10 років

ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією майна. Після покарання проживав у с. Солобківці Хмельницької області. Реабілітований у 1963 році.

СКУРАТОВСЬКИЙ Іван Маркович, 1918 р. народження, с. Скурати Житомирської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Старогорожене Привільнянського району Миколаївської області. Водій в колгоспі. Заарештований 24.10.1947 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 15.01.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1954 році.

СЛАБІВ Сергій Петрович, 1909 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Технік-планувальник на заводі імені А.Марті. Заарештований 03.02.1933 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 09.05.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 р.

СЛАБЧЕНКО Тарас Михайлович, 1904 р. народження, м. Одеса, українець, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Первомайську. Робітник на заводі імені 25 Жовтня. Заарештований 08.10.1937 року. Вироком Військової Колегії Верховного Суду СРСР від 27.10.1937 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений у м. Києві 28.10.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СЛАВА Франц Васильович, 1893 року народження, м. Пльзень (Чехословаччина), чех, із селян, малоосвічений. Проживав у радгоспі ім. Шевченко Жовтневого району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 23.01.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 26.02.1946 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СЛАВИНСЬКИЙ Тимофій Григорович, 1883 р. народження, с. Новопавлівка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кудрявцівка Мостівського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 16.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.05.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.05.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СЛАДИНСЬКИЙ Іван Антонович, 1881 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Богданівка Баштанського району. Вчитель у школі. Заарештований 26.02.1931 р. Постановою Одеського оперативного сектору ДПУ від 26.06.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЛАЙКОВСЬКИЙ Антон Овксентійович, 1875 р. народження, с. Заградівка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Лагодівка Новобузького району Одеської області. Член артілі. Заарештований 05.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 05.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛИВЕНКО Тимофій Федорович, 1900 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеської області, укра-

їнець, із селян. Проживав у с. Богданівка Доманівського району Одеської області. Тесляр колгоспу «Промінь». Заарештований 04.01.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛИВИНСЬКИЙ Анастасій Йосипович, 1883 р. народження, с. Радош Ізяславського району Вінницької області, поляк, із селян, неосвічений. Проживав у с. Софіївка Новобузького району Миколаївської області. Чорнороб. Заарештований 13.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 05.11.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЛИВИНСЬКИЙ Антон Анастасійович, 1916 р. народження, с. Радош Ізяславського району Вінницької області, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Софіївка Новобузького району Миколаївської області. Робітник радгоспу. Заарештований 13.02.1938 року. Баштанським районним відділом НКВС 02.04.1938 р. справу припинено. З-під варти звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЛИВИНСЬКИЙ Григорій Федорович, 1901 р. народження, с. Лук'янівка Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Первомайську. Бухгалтер житлової контори. Заарештований 27.04.1944 р. Одеським обласним відділом НКДБ 09.10.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 р.

СЛИВИНСЬКИЙ Франц Анастасійович, 1904 р. народження, с. Радош Ізяславського району Вінницької області, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Софіївка Новобузького району Миколаївської області. Робітник радгоспу. Заарештований 13.02.1938 р. Баштанським районним відділом НКВС 02.04.1938 р. справу припинено. З-під варти звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЛИГУН Надія Томашівна, 1896 р. народження, м. Скала (Польща), полька, із робітників, малоосвічена. Проживала на залізничній станції Колосівка Вознесенського району. Робітниця елеватору. Заарештована 08.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу Одеської залізниці від 28.04.1945 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СЛИГУН Фома Гнатович, 1891 р. народження, с. Приценівка (Бессарабія), молдаванин, із селян, освіта початкова. Проживав на залізничній станції Колосівка Доманівського району Одеської області. Робітник залізниці. Заарештований 13.09.1937 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 26.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЛИЗЬКИЙ Юхим Іларіонович, 1906 р. народження, с. Степківка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Степківка Первомайського району Одеської області. Машиніст у колгоспі. Заарештований 27.08.1934 р. Прокуратурою Одеської області 04.12.1934 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СЛИНОВ Микола Іванович, 1896 року народження, с. Болгарка Возне-

сенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Болгарка Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 02.08.1928 р. Рішенням Особливої наради при Колегії ДПУ від 08.02.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СЛИЩЕНКО Ілля Тимофійович, 1913 року народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Керівник будівельної дільниці монтажно-будівельного управління № 8. Заарештований 20.12.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 05.03.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 31.01.1947 р. міра покарання знижена до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СЛИЩЕНКО Тимофій Федорович, 1882 р. народження, м. Боромля Харківської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Робітник торговельного порту. Заарештований 29.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 29.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЛІВАЧЕНКО Костянтин Іванович, 1880 р. народження, м. Херсон, українець, із служителів культу, малоосвічений. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Одеської області. Священик. Заарештований 29.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛІНЧЕНКО Антон Архипович, 1889 р. народження, с. Новокам'янка Новоодеського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новокам'янка Новоодеського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 27.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛІПЧЕНКО Василь Тимофійович, 1910 р. народження, с. Світлицьке Привільнянського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Світлицьке. Колгоспник. Заарештований 27.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 11.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 20.08.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1960 році.

СЛІПЧЕНКО Ганна Юхимівна, 1863 р. народження, с. Привільне Привільнянського району Одеської області, українка, із селян, неосвічена. Проживала у с. Привільне Привільнянського району Одеської області. Домогосподарка. Заарештована 27.07.1937 р. Рішення по справі відсутнє. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1999 році.

СЛІПЧЕНКО Іван Тимофійович, 1907 р. народження, с. Привільне Привільнянського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Світлицьке Привільнянського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 27.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 11.08.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 20.08.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1960 році.

СЛОБОДАНЮК Микола Єфремович, 1908 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Продавець. Місце роботи невідомо. Заарештований 26.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 05.10.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СЛОБОДАНЮК Микола Юхимович, 1908 р. народження, м. Вознесенськ, українець, відомості про соціальне походження відсутні, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Безробітній. Заарештований 14.12.1929 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 25.08.1930 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СЛОБОДЕНЮК Григорій Миронович, 1907 р. народження, с. Березівка Вінницької області, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав на х. Червоні Кошари Вознесенського району Одеської області. Робітник. Заарештований 22.01.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 13.03.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1961 році.

СЛОБОДЕНЮК Мирон Андрійович, 1904 р. народження, с. Новопавлівка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нововасилівка Баштанського району Одеської області. Робітник радгоспу. Заарештований 23.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛОБОДЕНЮК Олексій Андрійович, 1900 р. народження, с. Новополтавка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нововасилівка Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 23.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛОБОДЗИНСЬКИЙ Тимофій Іванович, 1900 року народження, с. Кам'янське Дніпропетровської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Заступник директора маслозаводу. Заарештований 23.08.1937 р. Рішенням НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 17.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 02.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СЛОБОДСЬКОЙ Семен Григорович, 1897 р. народження, м. Богодухів Харківської області, єврей, із робітників, освіта початкова. Проживав у с. Виноградівка Баштанського району Одеської області. Робітник радгоспу. Заарештований 19.04.1936 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 21.07.1936 року засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Воркуттабі НКВС СРСР. Після покарання проживав у м. Миколаєві. Реабілітований у 1958 році.

СЛОБОДЯН Володимир Сергійович, 1919 р. народження, м. Вознесенськ, росіянин, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Робітник заводу № 198. Заарештований 07.07.1941 року. Вироком Військового

трибуналу військової частини № 1080 від 09.08.1941 р. засуджений до розстрілу. Страчений 09.08.1941 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЛОБОДЯН Іван Опанасович, 1887 р. народження, с. Черноліси (Галичина), українець, із селян. Проживав у с. Нечаяне Миколаївського району Миколаївської області Коваль у радгоспі. Заарештований 06.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.10.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛОБОДЯН Роза Олександрівна, 1915 р. народження, с. Плоцьк Одеської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Місце проживання невідомо. Колгоспниця. В 1945 р. репатрійована із Австралії. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 році.

СЛОБОДЯННИКОВ Юхим Опанасович, 1889 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Робітник заводу імені. А. Марті. Заарештований 13.12.1933 р. Миколаївським обласним відділом ДПУ 08.03.1934 р. справу припинено. Звільнений 13.03.1934 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЛОБОДЯННИКОВА Тетяна Михайлівна, 1900 р. народження, м. Миколаїв, росіянка, із селян, освічена. Проживала у м. Миколаєві. Лаборант обласної санітарної станції. Заарештована 26.12.1945 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 31.01.1946 р. засуджена до 7 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СЛОБОДЯНЮК Яків Іванович, 1898 р. народження, с. Мала Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області. Робітник радгоспу. Заарештований 09.05.1944 р. Постановою Великоврадіївського РВ НКВС від 23.09.1944 р. справу припинено, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома.

СЛУПЕЦЬКИЙ Дмитро Іванович, 1876 р. народження, м. Одеса, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Бригадир в артілі. Заарештований 07.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу військової частини № 1080 від 13.07.1941 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1990 році.

СЛУШАЄВ Іван Васильович, 1915 року народження, м. Миколаїв, українець, відомості про соціальне походження та освіту відсутні. Проживав у м. Миколаєві. В'язень. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СЛЮНІН Никодим Феофілактович, 1878 р. народження, м. Кременчук, росіянин, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Вчитель. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 14.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СЛЮСАР Олександр Васильович, 1898 р. народження, с. Куралі Кримської області, росіянин, із селян, освіта вища. Проживав у с. Гороховець Володимирів-

ського району Миколаївського округу. Завідуючий конструкторським бюро на суднобудівному заводі. Заарештований 31.05.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 02.07.1931 р. засуджений до 5 років позбавлення волі. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

СЛЮСАРЕВСЬКИЙ Йосип Іванович, 1883 р. народження, м. Херсон, українець, із служителів культу, освіта середня. Проживав у м. Вознесенську. Служитель культу. Заарештований 19.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

СЛЮСАРЕВСЬКИЙ Петро Іванович, 1877 р. народження, м. Кірове, українець, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Вознесенську. Служитель культу. Заарештований 19.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1960 році.

СЛЮСАРЕНКО Василь Асонович, 1893 р. народження, с. Петрівка Вознесенського району, українець, із селян. Проживав на х. Ільїнка Вознесенського району. Колгоспник колгоспу «Шлях до соціалізму». Заарештований 22.01.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 31.03.1932 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 08.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СЛЮСАРЕНКО Дмитро Андрійович, 1913 р. народження, с. Петрівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Петрівка Вознесенського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 16.06.1943 р. Вироком Військового трибуналу 147-ої стрілецької дивізії від 23.06.1943 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СЛЮСАРЕНКО Іван Семенович, 1901 р. народження, с. Щербанівське Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Щербанівське Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 22.02.1932 р. Постановою Колегії ДПУ УСРР від 14.04.1932 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛЮСАРЕНКО Марко Давидович, 1901 р. народження, х. Мертводський Вознесенського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Воронівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 22.12.1932 року. Вознесенським районним відділом ДПУ 05.01.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СЛЮСАРЕНКО Микита Карпович, 1888 р. народження, с. Петрівка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Петрівка Одеської області. Колгоспник у колгоспі ім. Петровського. Заарештований 28.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛЮСАРЕНКО Петро Карпович, 1902 р. народження, с. Петрівка Одесь-

кої області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Дубинках Очаківського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 26.02.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 03.05.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 р.

СЛЮСАРЕНКО Пилип Олександрович, 1872 р. народження, с. Мертва Вода Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Мертва Вода Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 06.10.1929 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЛЮСАРЕНКО Тимофій Асонович, 1890 р. народження, с. Петрівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Веселинове Вознесенського району Одеської області. Робітник Веселинівського лубзаводу. Заарештований 03.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 08.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СМЕЙЧУК Андрій Іванович, 1894 року народження, м. Городок (Польща), поляк, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Місце роботи невідомо. Заарештований 18.10.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС від 30.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 08.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1965 році.

СМЕКОДУБ Василь Олексійович, 1870 р. народження, с. Велика Корениха Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Велика Корениха Миколаївського району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 30.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 25.02.1930 р. засуджений до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СМЕРИЧИНСЬКИЙ Семен Михайлович, 1888 р. народження, с. Лиманці Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Лиманці Снігурівського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 15.06.1932 р. Снігурівським районним відділом ДПУ 02.07.1932 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СМЕТАНА Яків Олександрович, 1905 р. народження, с. Новогеоргіївка Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Новоіванівка Баштанського району Миколаївської області. Безробітний. Заарештований 29.03.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 24.03.1945 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СМЕТАНКІН Михайло Леонідович, 1897 р. народження, м. Полтава, українець, із службовців, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Завідуючий статистичною групою обласного відділу охорони здоров'я. Заарештований 14.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений

18.07.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СМИКОДУБ Віктор Федорович, 1936 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. В 1945 році репатрійований із Німеччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселений у м. Акмолінськ. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СМИКОДУБ Семен Ілліч, 1900 р. народження, с. Велика Корениха Миколаївського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Велика Корениха Миколаївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 01.02.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.04.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 25.06.1945 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Реабілітований у 1969 році.

СМИРНОВ Василь Семенович, 1887 р. народження, м. Ленінград, росіянин, із робітників, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Помічник майстра на заводі імені А. Марті. Заарештований 22.09.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10.04.1931 р. засуджений до заслання на Урал строком на 5 років. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 01.08.1931 р. достроково звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СМИРНОВ Василь Якович, 1906 року народження, м. Бендери (Бессарабія), росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Вознесенську. Столяр на заводі «Червоний технік». Заарештований 30.08.1937 р. Рішенням Особливої наради при НКВС СРСР від 14.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітованій у 1958 році.

СМИРНОВ Юрій Костянтинович, 1901 р. народження, с. Луполове Грушківського району Первомайського округу, росіянин, із селян, освіта середня. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району. Страховий агент Новобузького райвиконкому. Заарештований 10.05.1931 р. Рішення по справі відсутнє. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 р.

СМИРНОВА-КУГАЇВСЬКА Аполлонія Норберівна, 1899 р. народження, с. Кам'янець-Подільський Вінницької області, полька, із службовців, освіта середня. Проживала у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Вчителька в школі. Заарештована 29.09.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 10.01.1938 р. засуджена до розстрілу. Страчена 23.01.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітована у 1959 році.

СМІГАНОВСЬКИЙ Олексій Петрович, 1900 р. народження, с. Волкове Мелітопольського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 24.05.1935 р. Вироком Баштанського районного народного суду від 13.11.1935 року засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Загинув на фронті в роки Другої світової війни. Реабілітований у 1991 році.

СМІЛГА Яків Іванович, 1892 р. народження, м. Митави (Латвія), латиш, із робітників. Проживав у м. Миколаєві. Завідуючий цехом на заводі. Заарештований 09.06.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 16.09.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 02.10.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СМОГЛЮК Ірина Микитівна, 1896 року народження, с. Стара Збур'ївка Голопристанського району Херсонської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Робітниця АТС. Заарештована 13.04.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 20.06.1945 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СМОКВИНА (СМОКВІН) Василь Львович, 1901 р. народження, с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області. Референт у конторі по заготівлі зерна. Заарештований 28.04.1938 року. Постановою УНКВС Миколаївської області від 15.03.1939 р. справу припинено. Працював завідуючим виробництвом райспоживспілки. Заарештований удруге 21.11.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 16.02.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993, 1999 рр.

СМОЛА Іван Микитович, 1908 р. народження, с. Дрендельове Новобузького району Одеської області, українець, із селян, неосвічений. Без певного місця проживання. Безробітний. Заарештований 25.05.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 19.12.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СМОЛА Микита Олексійович, 1878 року народження, с. Дудченко Херсонського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Дрендельове Володимирівського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 02.02.1929 р. Постановою окружної прокуратури від 13.03.1929 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СМОЛА Олексій Зиновійович, 1882 року народження, с. Баштанка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Вівсянівка Новобузького району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 28.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.02.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СМОЛА Омелян Володимирович, 1877 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Токар у торговому порту. Заарештований 27.03.1938 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 14.01.1939 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Постановою УНКВС Миколаївської області від 26.03.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СМОЛОВИЧ Семен Хаїмович, 1912 року народження, м. Прилуки Чернігівської області, єврей, із селян, освіта вища. До призову на військову службу проживав у м. Миколаєві. Військовослужбовець. Заарештований 27.10.1941 р. Особливим відділом НКВС Південного фронту 06.12.1941 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СМОЛЯР Віктор Дем'янович, 1891 року народження, х. Петровського Братського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на х. Українець Арбузинського району Одеської області. Колгоспник. За-

арештований 28.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 07.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 19.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СМОЛЯР Павло Дем'янович, 1884 року народження, х. Петровського Братського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав на х. Українець Арбузинського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 28.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 07.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 19.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СМОНЬКО Йосиф Федорович, 1894 року народження, с. Глубожське Гомельської області, відомості про національність та соціальне походження відсутні, освічений. Проживав у с. Новомирівка Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 10.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував в Онегтабі НКВС. Після відбуття покарання проживав у с. Новоуральське Іртиського району Омської області. Реабілітований у 1962 році.

СМОРОДСЬКИЙ Володимир Петрович, 1889 р. народження, м. Фатенс Курської області, росіянин, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Інженер суднобудівного заводу імені 61-го комунара. Заарештований 06.02.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 29.10.1939 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СМУК Володимир Герасимович, 1892 р. народження, с. Седліска (Галичина), українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новий Данциг Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.08.1937 р. Рішенням НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 07.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 22.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СНІГОВИЙ Нестор Сильвестрович, 1888 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області. Без певних занять. Заарештований 25.07.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 14.01.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СНІГОВИЙ Петро Ничипорович, 1882 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Зелений Гай Березнегуватського району. Колгоспник. Заарештований 29.10.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 27.02.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СНІГУР Іван Захарович, 1893 р. народження, с. Покровське Вознесенського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Покровське Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 12.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Байкало-Амурському ВТТ НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1964 році.

СНІГУР Тихон Олексійович, 1893 року народження, с. Покровське Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Покровське Вознесенського району Одеської області. Колгоспник колгоспу «Червоний куток». Заарештований 26.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СНІГУРЬОВ Клеоник Євгенович, 1889 р. народження, с. Упоровське Омської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Директор вагоноремонтного заводу. Заарештований 01.07.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 28.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СНІЖИНСЬКИЙ Михайло Йосипович, 1899 р. народження, с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Вчитель в школі. Заарештований 28.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.03.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1956 році.

СНІЖИНСЬКИЙ Остап Петрович, 1895 р. народження, с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець (поляк), із селян, освічений. Проживав у с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Землевпорядник. Місце роботи невідомо. Заарештований 25.05.1932 р. Одеським обласним відділом ДПУ 14.09.1932 року справу припинено. Подальша доля невідома.

СНІЖИНСЬКИЙ Петро Наумович, 1901 р. народження, с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Мала Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Військовослужбовець. Заарештований 19.07.1941 р. Вироком Військового трибуналу Алма-Атинського гарнізону від 11.01.1942 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СНІСАРЕНКО Іван Михайлович, 1904 р. народження, с. Межиричі Київської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Олександрівка Братського району Одеської області. Вчитель в школі. Заарештований 22.01.1935 року. Вироком Одеського обласного суду від 22.05.1935 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СНІСАРЕНКО Михайло Григорович, 1908 року народження, с. Кам'яно-Костувате Братського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Кам'яно-Костувате Братського району Миколаївської області. Кравець артілі «Червоний кустар». Заарештований 28.02.1946 року. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 18.05.1947 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 12.06.1947 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СНІТКО Антон Лук'янович, 1896 року народження, с. Любишиці Гродненської області, поляк, із селян, освіта по-

чаткова. Проживав у с. Червона Поляна Кривоозерського району Одеської області. Голова колгоспу. Заарештований 18.08.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 10.01.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 11.08.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СНОПРІЄВСЬКИЙ Семен Макарович, 1903 р. народження, с. Троїцьке Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Електрик на заводі імені 61-го комунара. Заарештований 28.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 19.08.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОБЛЕС Павло Йосипович, 1914 року народження, с. Погорельщина Кам'янець-Подільської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені 61-го комунара. Заарештований 07.10.1952 р. Вироком судової Колегії з кримінальних справ Миколаївського обласного суду від 29.11.1952 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОБОЛЬ Іван Антонович, 1889 р. народження, місце народження невідомо, поляк, із селян, неосвічений. Проживав у с. Сергіївка Братського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 23.09.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 05.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Картабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

СОБОЛЬКО Тамара Іванівна, 1905 року народження, місце народження невідомо, росіянка, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Первомайську. Робітниця на фабриці. Заарештована 11.12.1938 року. Вироком Одеського обласного суду від 04.06.1939 р. засуджена до 2 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СОБЧЕНКО Іван Дмитрович, 1884 року народження, с. Вівсянівка Новобузького району Миколаївської області, українець, із службовців, освіта початкова. Проживав у с. Вівсянівка Новобузького району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 13.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 07.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 13.05.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОБЧИК Леонард Броніславович, 1910 року народження, м. Варшава (Польща), поляк, із робітників, освічений. Проживав у м. Первомайську. Токар на заводі імені 25-го Жовтня. Заарештований 24.06.1941 року. Постановою УНКВС Одеської області від 16.09.1941 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СОВА Іван Павлович, 1899 р. народження, с. Біла Криниця Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Біла Криниця Березнегуватського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 10.05.1942 р. Військовим трибуналом 296-ої стрілецької дивізії 23.05.1942 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СОВІН Григорій Павлович, 1895 року народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, малоосвічений. Про-

живав у м. Миколаєві. Пічник товариства «Червоний хрест». Заарештований 11.04.1938 р. УНКВС Миколаївської області 09.12.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОВШРЯ-ДОВГАРЯН Сергій Іванович, 1916 р. народження, м. Петропавловськ Омської області, українець, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Вознесенську. Місце роботи невідомо. Заарештований 29.03.1944 року. Вироком Військового трибуналу 3-го Українського фронту від 15.08.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЙЛЕР Іван Петрович, 1886 року народження, с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Одеського округу, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нейзац Тилігуло-Березанського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 02.08.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.11.1930 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОКИРА Ісак Васильович, 1895 р. народження, с. Баштанка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Зелений Гай Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 07.06.1935 р. Вироком Колегії Одеського обласного суду від 03.02.1936 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Постановою Трійки при УНКВС Далекосхідного краю від 20.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СОКИРАН Опанас Онуфрійович, 1895 року народження, с. Дорошівка Вінницької області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Кашперівка Новоодеського району Миколаївської області. Вантажник. Місце роботи невідомо. Заарештований 11.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 16.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 01.06.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СОКИРЮК Дмитро Петрович, 1891 року народження, с. Пежнихин Львівської губернії, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Михайлівка Братського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 13.10.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 05.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 18.11.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1987 році.

СОКОЛ Федот Фокійович, 1885 р. народження, с. Баратівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Баратівка Снігурівського району Миколаївської області. Конюх у колгоспі. Заарештований 06.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 15.11.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛЕНКО Захар Павлович, рік народження невідомий, с. Мостове Мостівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на залізничній станції Трихати Одеської залізниці. Бригадир 20-ої дистанції Одеської залізниці. Заарештований 29.11.1944 р. Вироком трибуналу Одеської залізниці від 09.08.1945 р. засудже-

ний до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОКОЛЕНКО Олександр Веремійович, 1896 р. народження, с. Нововоскресенка Веселинівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нововоскресенка Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 18.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 23.10.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОКОЛИК Василь Григорович, 1885 року народження, с. Привільне Баштанського району Одеської області, українець. із селян, малоосвічений. Проживав у с. Привільне Баштанського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 29.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.01.1933 року засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛОВ Гаврило Федорович, 1894 р. народження, с. Єланець Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Дружелюбівка Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 17.04.1934 року. Одеським обласним відділом ДПУ справу припинено в квітні 1934 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОКОЛОВ Григорій Іванович, 1903 року народження, с. Куцуруб Очаківського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Рибалка підсобного господарства. Заарештований 28.10.1947 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 12.03.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СОКОЛОВ Дмитро Семенович, 1913 р. народження, с. Воєводське Лисогірського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у м. Херсоні. Працівник Херсонського винного тресту. Заарештований 18.08.1945 року. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 21.06.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СОКОЛОВ Іван Іванович, 1912 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Майстер на заводі імені 61-го комунара. Заарештований 05.08.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 24.03.1945 року засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛОВ Іван Митрофанович, 1872 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Куцуруб Очаківського району Одеської області. Мірошник у сільській артілі. Заарештований 21.11.1932 року. Очаківським районним відділом ДПУ 02.06.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СОКОЛОВ Карпо Якович, 1894 року народження, с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Богданівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 20.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 12.03.1938 р. засуджений до розстрілу.

Страчений 14.03.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛОВ Микола Ілліч, 1897 року народження, м. Миколаїв, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник лісоскладу. Заарештований 29.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 14.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 25.11.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛОВ Петро Митрофанович, 1876 р. народження, с. Куцуруб Очаківського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Куцуруб Очаківського району. Хлібороб. Заарештований 24.02.1931 року. Постановою Очаківського районного відділу ДПУ справу припинено. Дата припинення справи невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОКОЛОВ Федір Іванович, 1897 року народження, с. Коробкіне Курської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Тесляр. Місце роботи невідомо. Заарештований 20.07.1937 року. Вироком Військового трибуналу військової частини № 4341 Київського військового округу від 10.09.1938 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1968 році.

СОКОЛОВСЬКА Іда Львівна, 1888 року народження, м. Миколаїв, єврейка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 09.03.1936 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 29.07.1936 р. засуджена до 3 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбувала в Ухтпічтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СОКОЛОВСЬКИЙ Михайло Федорович (Францович), 1908 р. народження, м. Миколаїв, поляк, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені 61-го комунара. Заарештований 29.07.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 26.09 1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 09.10.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЛОВ-ТАЙОЖНИЙ Микола Ілліч, 1900 р. народження, м. Полтава, росіянин, відомості про соціальне походження відсутні, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Завідуючий міським відділом охорони здоров'я. Заарештований 25.08.1944 р. УНКДБ Миколаївської області 22.06.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОКОЛЯНСЬКИЙ Яків Іванович, 1898 р. народження, с. Новопетрівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. До призову на військову службу проживав у с. Новопетрівка Снігурівського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 05.01.1938 р. Вироком Військового трибуналу Північного військового комісаріату від 11.03.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням військового звання. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 01.08.1938 р. міра покарання знижена до 4 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1964 році.

СОКОЛЬСЬКА Ганна Федорівна, 1908 р. народження, с. Натягайлівка Вознесенського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Натягайлівка Вознесенського району Миколаївської області.

Домогосподарка. Дата арешту невідома. Постановою Особливої наради при МВС СРСР від 10.06.1946 р. засуджена до заслання в Північноказахстанську область строком на 5 років з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СОКОЛЬСЬКА Роза Яківна, 1895 року народження, с. Богданівка Одеської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 16.04.1946 р. Постановою Особливої наради при МВС СРСР від 28.01.1947 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СОКОЛЬСЬКИЙ Борис Іванович, 1893 р. народження, місце народження невідомо, росіянин, із служителів культу, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Студент кораблебудівного інституту. Заарештований 17.02.1931 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10.08.1931 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКОЮЗУБОВА Катерина Костянтинівна, 1897 року народження, с. Тишківка Одеської області, українка, із службовців, освіта середня. Проживала у с. Привільне Баштанського району Одеської області. Вчителька. Заарештована 11.12.1934 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 14.03.1935 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СОКОЮЗУБОВА Ольга Костянтинівна, 1890 р. народження, с. Відне Одеської області, українка, із служителів культу, освіта середня. Проживала у с. Баштанка Баштанського району Одеської області. Вчителька. Заарештована 14.12.1934 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 14.03.1935 р. засуджена до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СОКУР Лідія Кирилівна, 1908 року народження, с. Антівка Полонського району Вінницької області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. В 1945 році репатрійована із Чехословаччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СОКУР Олександр Олексійович, 1914 р. народження, с. Баратівка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Черкасах. Технік на Черкаському заводі по ремонту суден. Заарештований 04.12.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 28.04.1947 р. засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ. Військовим трибуналом Одеського військового округу 29.03.1955 р. міра покарання знижена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОКУР Олексій Омелянович, 1895 року народження, с. Баратівка Новобузького району Одеської області, українець, із селян. освіта початкова. Проживав у с. Баратівка Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 09.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 29.10.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Красноярському краї. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКУР Петро Тимофійович, 1888 року народження, с. Могилівка Широків-

ського району Дніпропетровської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївської області. Бухгалтер шляхового відділу Володимирівського райвиконкому. Заарештований 08.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 15.02.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СОКУР Сергій Іванович, 1932 року народження, с. Катівка Полонського району Вінницької області, німець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. В 1945 р. репатрійований із Чехословаччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселений у Новосибірську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СОКУРЕНКО Агафія Герасимівна, 1876 р. народження, с. Кузнецове Доманівського району Одеської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Шкуратове Арбузинського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 12.12.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 17.03.1946 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1993 році.

СОКУРЕНКО Антон Ничипорович, 1897 року народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Водокачка Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 31.01.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 30.03.1930 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СОКУРЕНКО Дмитро Ничипорович, 1894 р. народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Водокачка Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 31.01.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 30.03.1930 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СОКУРЕНКО Іван Михайлович, 1910 р. народження, м. Первомайськ, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Слюсар. Місце роботи невідомо. Заарештований 06.04.1944 р. Первомайським районним відділом НКДБ 20.07.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОКУРЕНКО Іван Ничипорович, 1901 р. народження, х. Водокачка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Мала Лар'ївка Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 31.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 30.03.1930 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СОКУРЕНКО Микола Павлович, 1911 р. народження, с. Бейкуш Очаківського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання невідомо. Одноосібник. Заарештований 01.04.1930 р. Постановою Трійки при колегії ДПУ УСРР від 22.07.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 5 років. По-

дальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОКУРЕНКО Олексій Микитович, 1916 р. народження, с. Табори Другі Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, освіта середня. До призову на військову службу проживав у с. Табори Другі Вознесенського району Одеської області. Курсант полкової школи військової частини № 9223. Заарештований 16.08.1938 р. Вироком Військового трибуналу військової частини від 18.09.1939 р. засуджений до 3 років ув'язнення. Постановою Військового трибуналу 2-ї армії від 1939 р. вирок відмінений, справу припинено. Подальша доля невідома.

СОКУРЕНКО Петро Мартинович, 1890 р. народження, с. Табори Другі Вознесенського району Одеської області, українець. із селян, малоосвічений. Проживав у с. Табори Другі Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 22.01.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОЛАРЕВ Федір Іванович, 1888 р. народження, с. Торосове Херсонської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Сергіївка Казанківського району Миколаївської області. Коваль. Заарештований 14.03.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 10.06.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Рішенням Військового трибуналу Одеського військового округу від 30.08.1955 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СОЛГАНЮК Леонтій Якимович, 1905 р. народження, с. Іванівка Тишковського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Конюх на Первомайському міському поштовому відділенні. Заарештований 07.04.1944 року. Постановою Первомайського міського відділу НКДБ від 28.06.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОЛЕРСЬКИЙ Людвіг Михайлович, 1896 р. народження, Польща, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Іванівка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 28.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 01.09.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році

СОЛОБОДЗЯН Василь Васильович, 1904 р. народження, с. Казанка Казанківського району Криворізького округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Казанка Казанківського району Криворізького округу. Хлібороб. Заарештований 25.07.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.10.1930 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СОЛОВЕЙ Андрій Гнатович, 1889 року народження, с. Носівка Чернігівської області, українець, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Очакові. Бухгалтер консервного заводу. Заарештований 11.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 03.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Страчений 16.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СОЛОВЕЙЧИК Мусій Ізраїльович, 1901 р. народження, м. Возне-

сенськ, єврей, із робітників, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Кравець в артілі «Червоний швейник». Заарештований 26.06.1941 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Новосибірської області від 25.12.1941 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки. Звільнений 10.02.1943 р. Реабілітований у 1991 році.

СОЛОВЙОВ Анатолій Іванович, 1929 р. народження, м. Москва, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Комендант гуртожитку будівельної організації. Заарештований 03.11.1950 р. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 24.02.1951 року засуджений до 15 років ув'язнення у ВТТ. УНКДБ Миколаївської області 22.10.1958 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОЛОВЙОВ Володимир Андрійович, 1931 р. народження, с. Новошмідтівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Новошмідтівка Новоодеського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 09.09.1948 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 27.09.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОЛОВЙОВ Гаврило Олександрович, 1899 р. народження, с. Онуфріївка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Онуфріївка Баштанського району Одеської області. Член сільськогосподарської артілі. Заарештований 22.12.1932 р. Баштанським районним відділом ДПУ 04.02.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОЛОВЙОВ Іван Григорович, 1897 р. народження, с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Кумарі Великоврадіївського району Одеської області. Вчитель у школі. Заарештований 24.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 23.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 15.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОЛОВЙОВ Іван Семенович, 1888 року народження, с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 10.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 22.05.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1956 році.

СОЛОВЙОВ Леонід Миколайович, 1893 р. народження, м. Одеса, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 16.08.1937 р. Вироком Військової Колегії Верховного Суду СРСР від 25.09.1937 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 26.09.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СОЛОВЙОВ Микола Григорович, 1926 р. народження, с. Романово-Булгакове Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Романово-Булгакове Снігурівського району Миколаївської області. Тракторист у колгоспі. Заарештований 23.05.1950 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 18.07.1950 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ

з конфіскацією майна. Військовим трибуналом Одеського військового округу 22.02.1955 р. міра покарання знижена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЛОВЙОВ Михайло Іванович, 1901 р. народження, с. Шабельники Кіровоградської області, українець, із торговців, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Безробітній. Заарештований 29.04.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 24.06.1946 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1954 році.

СОЛОВЙОВ Федір Іванович, 1888 року народження, с. Онуфріївка Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Онуфріївка Привільнянського району Миколаївської області. Конюх колгоспу «Нове життя». Заарештований 28.10.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 31.01.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СОЛОВЙОВА Ганна Федорівна, 1896 р. народження, с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Аджіяск Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 05.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 25.10.1944 року засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1993 році.

СОЛОВЙОВА Марія Іванівна, 1901 р. народження, станція Батуринська Краснодарського краю, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Вознесенську. Безробітна. Заарештована 29.04.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 24.06.1946 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років. Постановою Спеціального табірного суду ВТТ «БО» МВС СРСР від 21.10.1950 р. засуджена до 25 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Достроково звільнена 16.06.1956 р. Подальша доля невідома.

СОЛОВЧУК Христина Іванівна, 1905 р. народження, с. Город (Польща), полька, із селян, неосвічена. Проживала у м. Вознесенську. Домогосподарка. Заарештована 30.07.1937 року. Рішенням НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 05.11.1937 р. засуджена до розстрілу. Страчена 18.11.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітована у 1990 році.

СОЛОГОР Афанасій Микитович, 1867 р. народження, с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 28.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 27.03.1930 р. справу припинено, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома.

СОЛОГОР Василь Дмитрович, 1897 року народження, с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу, молдаванин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївського округу. Каменотес. Місце роботи невідомо. Заарештований 28.01.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 27.03.1930 р. засуджений до заслан-

ня в Північний край строком на 3 роки. Заарештований удруге 10.08.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.09.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Помер у м. Іркутську. Дата смерті невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОЛОГОР Дементій Якимович, 1903 року народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області. Голова колгоспу. Заарештований 05.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 25.12.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СОЛОГОР Іван Афанасійович, 1894 року народження, с. Олександрівка Вознесенського району Одеської області, молдованин, із селян. Проживав у с. Олександрівка Вознесенського району. Колгоспник. Заарештований 18.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 07.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 19.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СОЛОГОР Максим Афанасійович, 1892 р. народження, с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївської області, молдованин, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Олександрівка Вознесенського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 07.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Дата винесення вироку невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СОЛОГУБ Петро Васильович, 1909 року народження, с. Ольгопіль Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Ольгопіль Новобузького району Миколаївської області. Одноосібник. Заарештований 31.12.1945 року. Рішенням Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 15.05.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОЛОДАР Семен Абрамович, 1896 року народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Миколаївської області, єврей, із робітників, освіта середня. Проживав у с. Жовтень Кривоозерського району Миколаївської області. Фармацевт. Місце роботи невідомо. Заарештований 30.06.1949 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Одеської області від 11.01.1950 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ. Верховним Судом СРСР 30.06.1954 р. міра покарання знижена до 6 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у м. Кадієвці Ворошиловградської області. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЛОДКИЙ Михайло Романович, 1896 р. народження, с. Димівка № 3 Новоодеського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Димівка № 3 Новоодеського району Одеської області. Голова колгоспу. Заарештований 13.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 19.04.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СОЛОДОВНИЧЕНКО Сергій Андрійович, 1898 р. народження, с. Іванівка Великоолександрівського району Одеської області, українець, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Первомайську. Агроном Первомайської контрольно-насіннєвої лаборато-

рії. Заарештований 07.07.1938 року. Постановою УНКВС Одеської області від 22.11.1939 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СОЛОМИЦЬКИЙ Никодим Семенович, 1874 р. народження, с. Куца Балка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Різнороб. Заарештований 25.02.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 05.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СОЛОМИЧЕВ Василь Петрович, 1908 р. народження, с. Петропавлівка Братського району Одеської області, росіянин, із селян. Червоноармієць. Дата арешту невідома. Вироком Військового трибуналу 34-го району авіабазування від 19.03.1942 р. засуджений до розстрілу. Рішенням Військового трибуналу Південного фронту вирок скасований, засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОЛОМКА Берта Прокопівна, 1894 р. народження, с. Горохівка Чорнокам'янського району Харківської області, німкеня, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Домробітниця. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СОЛОМКА Василь Андрійович, 1892 р. народження, с. Яківка Канівського району Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспник. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселений у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 року.

СОЛОМКА Олена Василівна, 1926 року народження, с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. В 1945 р. виселена із Миколаївської області. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СОЛОМКО Костянтин Корнійович, 1907 р. народження, с. Широка Балка Миколаївського району Одеської області, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Широка Балка Миколаївського району Одеської області. Безробітний. Заарештований 19.06.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.08.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Помер у таборі. Дата смерті невідома. Реабілітований у 1986 році.

СОЛОНЧЕНКО Петро Андрійович, 1889 р. народження, с. Семенівка Братського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Семенівка Братського району Одеської області. Тесляр на елеваторі Братського зернорадгоспу. Заарештований 09.06.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 30.07.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЛОПІЄНКО Іван Кирилович, 1898 р. народження, с. Ковалівка Варва-

рівського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Ковалівка Варварівського району Миколаївської області. Рибак у колгоспі. Заарештований 18.06.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 20.09.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЛОШИН Фома Макарович, 1882 року народження, с. Петропавлівка Вознесенського району Одеської області, українець, відомості про соціальне походження відсутні, малоосвічений. Проживав у с. Актове Вознесенського району Одеської області. Член артілі «Науки Маркса». Заарештований 26.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 28.01.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОЛТАН Іван Якович, 1884 р. народження, с. Кам'яна Балка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у колгоспі «Новий побут» Первомайського району Одеської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 17.12.1947 року. Вироком Одеського обласного суду від 29.01.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Верховним Судом УРСР 19.11.1954 р. строк ув'язнення змінено на 6 років та 10 місяців ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОЛТАН Олександр Феофанович, 1911 р. народження, с. Кам'яна Балка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Кам'яна Балка Первомайського району Одеської області. Бухгалтер. Заарештований 19.02.1945 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 24.09.1945 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОЛТАНОВСЬКА Онисія Феодосіївна, 1907 р. народження, с. Новоголовневе Доманівського району Одеської області, українка, із селян, неосвічена. Проживала у с. Новоголовневе Доманівського району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 18.07.1950 року. Постановою Одеського обласного суду від 30.09.1950 р. засуджена до 25 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Постановою Верховного Суду УРСР від 10.01.1955 р. строк покарання зменшено до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СОЛТАСЮК Василь Леонтійович, 1909 р. народження, с. Очеретня Кривоозерського району Первомайського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Очеретня Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 03.01.1930 р. Вироком Первомайського окружного суду від 30.03.1930 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СОЛТУС Яків Васильович, дата народження невідома, с. Христофорівка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Христофорівка Баштанського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 29.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 11.02.1933 р. засуджений до заслання в Казахстан строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

СОЛЯНИКОВА (Кісточкіна) Надія Семенівна, 1912 р. народження, м. Миколаїв, росіянка, із робітників, малоос-

вічена. Проживала у м. Миколаєві. Вагар. Місце роботи невідомо. Заарештована 17.10.1945 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 28.12.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СОМ Павло Касянович, 1906 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Військовослужбовець 99-го артилерійського полку 99-ої стрілецької дивізії. Заарештований 08.05.1929 року. Вироком Військового трибуналу Українського військового округу від 14.07.1929 р. засуджений до 6 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОНЦЕВ Микола Васильович, 1898 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Веселе Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 13.03.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1956 році.

СОПИНСЬКИЙ Никон Семенович, 1895 р. народження, с. Секретарка Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Секретарка Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 31.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 03.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 14.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СОРЕЛЬ Марія Ісаківна, 1901 р. народження, м. Миколаїв, єврейка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 20.11.1937 р. Вироком Військової Колегії Верховного Суду СРСР від 24.11.1937 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1956 році.

СОРЕЛЬ Софія Марківна, 1905 року народження, м. Черкаси, єврейка, із службовців, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 26.04.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 28.08.1938 р. засуджена до 2 років нагляду за місцем проживання. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СОРОКА Іван Іларіонович, 1880 року народження, с. Леніне Кривоозерського району Первомайського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Леніне Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 04.02.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 року засуджений до виселення в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОРОКА Іван Федорович, 1894 року народження, с. Братське Братського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новоолександрівка Братського району Одеської області. Бригадир колгоспу. Заарештований 27.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 11.08.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у с. Єрцеве Архангельської області. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1965 році.

СОРОКА Семен Іларіонович, 1884 року народження, с. Леніне Кривоозер-

ського району Первомайського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Леніне Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 04.02.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 року засуджений до виселення в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОРОКА Тимофій Давидович, 1887 р. народження, с. Тридуби Кривоозерського району, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Тридуби Кривоозерського району. Одноосібник. Заарештований 24.02.1931 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 27.04.1931 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОРОКАЛЄТОВ Михайло Михайлович, 1874 р. народження, місце народження невідомо, білорус, із служителів культу, освічений. Проживав у с. Бейкуш Очаківського району. Священик. Заарештований 26.02.1931 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 07.06.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОРОКІН Василь Ілліч, 1909 р. народження, с. Новоолександрівка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Вантажник на залізничній станції Підгородна. Заарештований 01.03.1933 року. Постановою транспортного відділу ДПУ Одеської залізниці від 25.04.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СОРОКІН Олексій Олександрович, 1904 р. народження, м. Сташев (Польща), росіянин, із службовців, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Викладач. Місце роботи невідомо. Заарештований 16.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 14.02.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

СОРОКОПУД Василь Павлович, 1885 р. народження, с. Костичі Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Сторож на заводі імені 61-го комунара. Заарештований 14.05.1946 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 20.08.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СОРОКОПУД Іван Павлович, 1887 року народження, с. Костичі Привільнянського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Костичі Привільнянського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 27.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СОРОКОПУД Михайло Павлович, 1899 року народження, с. Костичі Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Вчитель середньої школи № 4. Заарештований 16.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 23.04.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОРОЧАН Лука Савелійович, 1893 року народження, с. Апрелівка Бобри-

нецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у зернорадгоспі «Новобузький» Єланецького району Миколаївської області. Конюх у радгоспі. Заарештований 27.07.1938 р. Постановою УНКВС Миколаївської області від 03.03.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СОРОЧИНСЬКИЙ (Довгопольський) Петро Володимирович, 1892 року народження, х. Сорочинський Володимирівського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Новоберезівка Новобузького району Миколаївського округу. Вчитель. Заарештований 01.04.1929 року. Постановою Особливої наради при Колегії ОДПУ від 03.09.1929 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Покарання відбував в Іконниконському районі. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СОРОЧИНСЬКИЙ Михайло Петрович, 1883 р. народження, с. Токарівка Кривоозерського району Первомайського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Токарівка Кривоозерського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 23.11.1928 року. Вироком Первомайського окружного суду від 14.01.1929 р. засуджений до позбавлення волі строком на 4 роки і 6 місяців з позбавленням виборчих прав на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СОРОЧИНСЬКИЙ Петро Нилович, 1902 року народження, х. Сорочинський Володимирівського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на х. Сорочинський Володимирівського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 10.10.1929 року. Вироком судової колегії ОДПУ від 10.02.1930 року засуджений до розстрілу. Страчений 02.03.1930 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СОРОЧИНСЬКИЙ-СИРОТЮК Йосип Степанович, 1893 р. народження, с. Рекла (Галичина), поляк, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Жовтневий Очаківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 27.09.1937 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 02.12.1937 року засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1958 році.

СОСЄДКО Олександр Пилипович, 1911 р. народження, с. Широке Дніпропетровської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Бурячки Казанківського району Одеської області. Тракторист колгоспу «Авангард». Заарештований 14.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 23.11.1937 року засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Покарання відбував у Північсхідтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1959 році.

СОТАЄВА Тетяна Федорівна, 1907 року народження, с. Володимирівка Володимирівського району Миколаївської області, росіянка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Володимирівка Володимирівського району. Колгоспниця. Дата арешту невідома. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 20.11.1937 р. засуджена до 8 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1962 році.

СОТНИКОВ Фіноген Михайлович, 1882 р. народження, с. Ольхівка Київської області, українець, із робітників, освіта початкова. Місце проживання та роботи невідомо. Заарештований

22.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у м. Темір-Тау. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СОТЧЕНКО Георгій Михайлович, 1907 р. народження, с. Рейментарівка Капітанівського району Одеської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Виконуючий обов'язки командира ескадрильї. Заарештований 23.12.1937 р. УНКВС Миколаївської області 15.03.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СОФАЖИНСЬКИЙ Захарій Євдокимович, 1880 р. народження, с. Дубинове Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Красненьке Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 26.07.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 15.09.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 21.09.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СОХА Зігріда Матвіївна, 1899 р. народження, м. Таллін, естонка, із службовців, малоосвічена. Проживала у радгоспі «Агрономія» Арбузинського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештована 22.01.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 26.04.1946 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1993 році.

СОЩЕНКО Антон Михайлович, 1888 р. народження, с. Привільне Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Антонівка Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 12.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 12.09.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1966 році.

СОЩЕНКО Олексій Кузьмич, 1891 року народження, с. Привільне Баштанського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на х. Соковик Єланецького району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 10.02.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СПАДНИКОВ Василь Кузьмич, 1899 року народження, м. Миколаїв, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Технолог на заводі імені А. Марті. Заарештований 21.04.1935 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 02.08.1935 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СПАРЕВА Єлизавета Федорівна, 1892 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українка, із селян. Проживала у с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Колгоспниця. Заарештована 12.07.1944 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 24.09.1945 р. засуджена до заслання в Північно-Казахстанську область строком на 5 років з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1989 році.

СПАСЕНКО Прокопій Михайлович, 1900 р. народження, с. Благодат-

не Лисогірського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Благодатне Лисогірського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 02.12.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 21.01.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СПАСЬКИЙ Лаврентій Андрійович, 1898 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новомирівка Березнегуватського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 20.03.1934 року. Рішення по справі не прийнято. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СПАТАР Василь Трифонович, 1903 року народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області. Секретар МТС. Заарештований 15.02.1938 року. Одеським обласним судом 14.03.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СПИНАТІЙ Олександр Мефодійович, 1910 р. народження, с. Щербані Вознесенського району Одеської області, відомості про національність, соціальне походження та освіту відсутні. Курсант Вінницької школи молодшого командного складу. Заарештований 05.11.1937 р. Вироком Військового трибуналу 17 стрілецького корпусу від 19.11.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Північно-Східному ВТТ м. Магадана. Звільнений у 1945 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1962 році.

СПИНУЛ Євгенія Іванівна, 1919 р. народження, с. Щербані Вознесенського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Щербані Вознесенського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 07.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.09.1944 р. засуджена до 15 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у1990 році.

СПИЦЯ Валентин Іванович, 1923 року народження, с. Новобогданівка Миколаївського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта неповна середня. До призову на військову службу проживав у с. Новобогданівка Миколаївського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 19.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу 108-ої гвардійської стрілецької дивізії від 02.06.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СПИЦЬКИЙ Василь Олександрович, 1883 р. народження, с. Мурахівка Березнегуватського району Миколаївської області, українець, відомості про соціальне походження та освіту відсутні. Проживав у с. Мурахівка Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 16.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 19.11.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СПИЦЬКИЙ Максим Олександрович, 1895 р. народження, с. Мурахівка Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян. Проживав у с. Мурахівка Березнегуватсько-

го району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 17.04.1938 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 07.09.1938 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1969 році.

СПІВАК Іван Захарович, 1886 р. народження, с. Улянівка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Володимиро-Павлівка Новобузького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 20.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 22.04.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1957 році.

СПІВАК Климентій Юхимович, 1900 р. народження, с. Улянівка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Улянівка Новобузького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 20.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 22.04.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 28.09.1943 р. засуджений до заслання в Північний край. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1957 році.

СПІВАК Микита Митрофанович, 1904 р. народження, с. Троїцьке Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Столяр в ремонтно-будівельній конторі. Заарештований 17.03.1946 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 24.03.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СПІВАК Сидір Пантелеймонович, 1902 р. народження, с. Костянтинівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Воскресенське Жовтневого району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 30.04.1938 р. Вироком Військового трибуналу Київського військового округу від 26.01.1939 року засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням військового звання. Покарання відбував у Норільському таборі. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СПІВАК Трохим Леонтійович, 1883 року народження, с. Филимонівка Великоврадіївського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новоолексіївка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 13.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1998 році.

СПІНОВ Іван Гордійович, 1911 р. народження, с. Возсіятське Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Женево-Криворіжжя Новоодеського району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 15.02.1945 року. Вироком Військового трибуналу 57-ої армії від 25.04.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СПЛАВШИЄВСЬКИЙ Казимир Йосипович, 1889 року народження, м. Миколаїв, поляк, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар судноремонтних майстерень.

Заарештований 15.12.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 21.02.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СПОНАТІЙ Петро Федотович, 1899 р. народження, с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області, молдаванин, із селян, освічений. Проживав у с. Арнаутівка Вознесенського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 04.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.05.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СПОРЕВОЙ Олександр Онисимович, 1896 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеської області. Червоноармієць. Заарештований 30.08.1941 року. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 16.09.1941 року засуджений до розстрілу. Страчений 09.10.1941 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1981 році.

СПОТАР Прокопій Федорович, 1898 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоолексіївка Великоврадіївського району Одеської області. Робітник радгоспу. Заарештований 13.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1998 році.

СПРИНЧАК Никифор Григорович, 1893 р. народження, с. Михалкове Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Бухгалтер райспоживспілки. Заарештований 18.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 20.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 28.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СПРИНЧАК Яків Олександрович, 1904 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Новополтавка Новобузького району Миколаївського округу. Вчитель у школі. Заарештований 05.10.1929 р. Постановою районного відділу ДПУ УСРР від 02.03.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СПУСТЕК Владислав Йосипович, 1888 р. народження, м. Миколаїв, поляк, із службовців, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер на заводі «Більшовик». Заарештований 21.03.1935 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 21.07.1935 р. засуджений до заслання в Оренбурзьку область строком на 5 років. Покарання відбував у с. Аксеєвому Оренбурзької області. Помер. Дата смерті невідома. Реабілітований у 1969 році.

СРУЛЕНКО Василь Іванович, 1890 року народження, с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Агротехнік колгоспу «Червоний жовтень». Заарештований 12.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 07.09.1944 року засу-

джений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СТАВЕНКО Карпо Євдокимович, 1907 р. народження, с. Любомирівка Березнегуватського району Херсонського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Любомирівка Березнегуватського району Херсонського округу. Хлібороб. Заарештований 17.09.1929 року. Херсонським окружним відділом ДПУ 20.01.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТАВЕНКО Опанас Федорович, 1908 р. народження, с. Любомирівка Березнегуватського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Любомирівка Березнегуватського району. Одноосібник. Заарештований 25.10.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 17.02.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТАВЕНКО Петро Максимович, 1903 р. народження, с. Любомирівка Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Любомирівка Снігурівського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 29.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 29.01.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТАДНИК Віра Пилипівна, 1893 року народження, с. Нова Пристань Вознесенського району Миколаївської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Домогосподарка. Заарештована 14.02.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 28.05.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СТАДНИК Захар Семенович, 1904 року народження, с. Роксандрівка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на залізничній станції Галаганівка. Робітник станції. Заарештований 08.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 29.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Після відбуття покарання проживав у с. Олександрівка Снігурівського району Миколаївської області. Реабілітований у 1960 році.

СТАДНИК Семен Степанович, 1874 року народження, с. Роксандрівка Снігурівського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Роксандрівка Снігурівського району Одеської області. Сторож в колгоспі. Заарештований 14.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Північтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1960 році.

СТАДНИК Федір Абрамович, 1898 року народження, с. Остапівка Привільнянського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Рено Друге Привільнянського району Миколаївської області. Одноосібник. Заарештований 31.12.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 08.03.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТАДШКЕВИЧ-РОЛЛЬ Катерина Антонівна, 1922 р. народження, с. Лан-

дау Варварівського району Миколаївської області, німкеня, із селян, освіта середня. Проживала у с. Ландау Варварівського району Миколаївської області. Вчителька початкової школи. У грудні 1945 р. репатрійована із Німеччини. На підставі директиви НКВС СРСР № 181 від 11.10.1945 р. виселена у м. Новосибірськ. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СТАКАЛЮК Карпо Семенович, 1912 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Військовослужбовець. Заарештований 15.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового гарнізону від 13.02.1945 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Військового трибуналу Одеського військового округу від 08.03.1945 р. вирок відмінений, справу припинено. Подальша доля невідома.

СТАКАЛЮК Семен Парфенович, 1883 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 28.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 15.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТАЛОПІС Йосип Йосипович, 1893 р. народження, м. Пельвене (Латвія), литовець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нововолодимирівка Володимирівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.08.1939 р. Вироком судової колегії з кримінальних справ Миколаївського обласного суду від 25.10.1939 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАНЕВИЧ Леон Осипович, 1883 року народження, місце народження невідомо, литовець, із робітників, освічений. Проживав у м. Первомайську. Робітник типографії. Заарештований 03.12.1920 року. Постановою Колегії Одеської губернської надзвичайної комісії від 19.01.1921 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАНІСЛАВСЬКА Катерина Антонівна, 1900 року народження, місце народження невідомо, українка, із селян, освіта середня. Проживала у м. Вознесенську. Касир лісоторгового складу. Заарештована 15.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу Одеської залізниці від 08.04.1948 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років та конфіскацією майна. Після звільнення проживала у м. Вознесенську. Реабілітована у 1992 році.

СТАНІСЛАВСЬКИЙ Іван Францович, 1906 р. народження, с. Фрідров Вінницької області, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Жовтневому Очаківського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 27.09.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 15.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 26.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СТАНІШЕВСЬКА Вікторія Карлівна, 1887 р. народження, м. Миколаїв, англійка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Бухгалтер в конторі держбанку. Заарештована

15.02.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 11.10.1939 р. засуджена до заслання в Казахстан строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СТАНКЕВИЧ Григорій Трохимович, 1880 р. народження, с. Пиляр Подільської губернії, національність невідома, із служителів культу. Проживав у м. Миколаєві. Безробітний. Заарештований 31.12.1920 р. Постановою Трійки Особливого відділу надзвичайної комісії засуджений до розстрілу. Дата постанови невідома. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1991 році.

СТАНКЕВИЧ Павло Петрович, 1908 р. народження, с. Нововеймейка (Польща), поляк, із робітників, освіта початкова. Проживав у с. Мостове Мостівського району Одеської області. Пекар. Заарештований 27.08.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 16.01.1938 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1965 році.

СТАНОВ Василь Миколайович, 1884 р. народження, с. Болгарка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Болгарка Вознесенського району Миколаївської області. Робітник. Місце роботи невідомо. Заарештований 20.06.1946 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 07.08.1946 р. засуджений до 5 років ув’язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТАНОВСЬКА Марія Іванівна, 1929 р. народження, с. Друга П’ятирічка Варварівського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Друга П’ятирічка Варварівського району Миколаївської області. Працювала у радгоспі. Дата арешту невідома. Постановою Особливої наради при НКВС від 1944 р. виселена у Новосибірську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СТАНОВСЬКА Ольга Прокопівна, 1885 р. народження, с. Покровка Очаківського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у радгоспі Друга П’ятирічка Варварівського району Миколаївської області. Працювала у радгоспі. Дата арешту невідома. Постановою Особливої наради при НКВС від 1944 р. виселена у Новосибірську область строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована 17.04.1991 року.

СТАНЧЕНКО Устим Митрофанович, 1892 р. народження, с. Перестархівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Перестархівка Єланецького району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 03.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 04.12.1937 року засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТАНЧЕНКО Юхим Семенович, 1910 р. народження, с. Маловелідарівка Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Маловелідарівка Єланецького району Миколаївської області. Курсант Рязанського артилерійського училища. Заарештований 22.01.1942 р. Вироком Військового трибуналу військового гарнізону м. Алма-Ати від 13.02.1942 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАРИЄНКО Петро Юхимович, 1888 року народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Лепетиха Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник радгоспу «Реконструкція». Заарештований 23.04.1946 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 29.07.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТАРИКОВ Яків Сергійович, 1876 року народження, с. Сміла Київської області, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Столяр в школі морських льотчиків. Заарештований 20.11.1937 року. Вироком Колегії Миколаївського обласного суду від 10.02.1938 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАРИЦЬКИЙ Ілля Ілліч, 1895 року народження, м. Ганджа, росіянин, із дворян, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Завідуючий військовим відділом міського відділу народної освіти. Заарештований 07.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 16.04.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Відомості про страту відсутні.

СТАРОДУБ Митрофан Микитович, 1885 року народження, м. Первомайськ, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Первомайську. Робітник на заводі імені 25-го Жовтня. Заарештований 15.04.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 26.09.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1962 році.

СТАРОДУБЕЦЬ Валентин Іванович, 1919 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Миколаївка Березнегуватського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 15.07.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 17.01.1945 р. засуджений до 20 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Військовим трибуналом Одеського військового округу 09.09.1955 року міра покарання зменшена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував в Ангарському виправному таборі. Звільнений 11.10.1955 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СТАРОДУБЕЦЬ Феодосій Петрович, 1907 р. народження, с. Червона Долина Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. До призову на військову службу проживав у колгоспі ім. Шевченка Снігурівського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 05.11.1941 р. Вироком Військового трибуналу військового з'єднання від 26.11.1941 р. засуджений до розстрілу. Страчений 29.11.1941 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 році.

СТАРОДУБЦЕВ Григорій Митрофанович, 1893 р. народження, с. Висунськ Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Чорнороб. Заарештований 05.11.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 15.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Помер у таборі 19.03.1942 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СТАРОСТЕНКО Юхим Васильович, 1897 р. народження, с. Новорозанівка Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новорозанівка Новобузького району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 25.12.1932 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 10.01.1933 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 10.12.1935 р. достроково звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТАРОЩУК Павло Іванович, 1905 року народження, с. Ольгопіль Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Ольгопіль Єланецького району Миколаївської області. Червоноармієць. Заарештований 23.08.1943 року. Вироком Військового трибуналу Харківської Червонопрапорної стрілецької дивізії від 04.09.1943 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СТАРУШ Устим Кирилович, 1901 року народження, с. Зозулени МРСР, молдаванин, із селян, освіта середня. Проживав у с. Сирове Великоврадіївського району Одеської області. Вчитель у школі. Заарештований 25.04.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 06.05.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 31.05.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1957 році.

СТАРЧЕНКО Федот Ларіонович, 1881 р. народження, с. Арбузинка Арбузинського району Миколаївської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Арбузинка Арбузинського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.04.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 25.04.1945 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАСЕНКО Ілля Юхимович, 1890 року народження, с. Петрокорбівка Кіровоградської області, українець, соціальне походження невідомо, малоосвічений. Проживав у Снігурівському зернорадгоспі Снігурівського району Миколаївської області. Робітник у зернорадгоспі. Заарештований 20.05.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 27.09.1945 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТАСЮК Парфентій Миронович, 1897 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 22.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 27.12.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТАСЮК Феодосія Олімпіївна, 1904 р. народження, с. Бокове Долинського району Миколаївської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Снігурівка Снігурівського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 08.11.1937 р. Постановою транспортного відділу НКВС Одеської залізниці від 27.05.1938 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1998 році.

СТАХОРСЬКИЙ Ілля Миколайович, 1880 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, освіта по-

чаткова. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар на суднобудівному заводі імені 61-го комунара. Заарештований 10.07.1937 року. Вироком Одеського обласного суду від 16.12.1937 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТАХОРСЬКИЙ Федір Григорович, 1906 р. народження, с. Богоявленськ Миколаївського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Богоявленськ Миколаївського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 06.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 14.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Бамтабі НКВС СРСР. Помер у таборі 03.07.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СТАЦЕНКО Гаврило Іванович, 1894 р. народження, с. Натягайлівка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Натягайлівка Вознесенського району Миколаївської області. Агроном. Заарештований 10.02.1948 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 12.03.1948 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТАЦЮРА Семен Іванович, 1881 року народження, м. Очаків, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Сторож. Місце роботи невідомо. Заарештований 12.02.1938 р. Лінійним судом водного транспорту Чорноморського басейну 27.04.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТАШЕВСЬКИЙ Хаім Якубович, 1921 р. народження, м. Томашев-Мозовецьк (Польща), єврей, із робітників. Проживав у с. Піски Новоодеського району Миколаївської області. Арматурник містобудівельного поїзда. Заарештований 23.06.1941 р. Постановою УНКВС Миколаївської області від 05.07.1941 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТЕБЛІН Пилип Якович, 1910 р. народження, с. Синюхин Брід Первомайського району Первомайського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Довга Пристань Первомайського району Первомайського округу. Хлібороб. Заарештований 05.01.1930 року. Постановою окружного суду від 10.04.1930 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕНКО Опанас Гаврилович, 1883 р. народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян. Проживав у с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 26.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 23.05.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТЕНКО Петро Гаврилович, 1880 року народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 26.01.1930 р. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 23.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПАНЕНКО Антон Йосипович, 1895 р. народження, с. Богопіль Первомайського району Одеської області, укра-

їнець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Богопіль Первомайського району Одеської області. Помічник машиніста на залізничний станції Голта. Заарештований 01.03.1933 року. Постановою транспортного відділу ДПУ Одеської залізниці від 28.03.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТЕПАНЕНКО Іван Овсійович, 1906 р. народження, с. Сунам Оренбурзької області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Вишневе Новобузького району Миколаївської області. Колгоспник у колгоспі «Серп та молот». Заарештований 15.01.1938 р. Вироком Миколаївського обласного суду від 15.05.1938 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНЕНКО Олексій Степанович, 1923 р. народження, с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта середня. Проживав у с. Березнегувате Березнегуватського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 14.07.1944 року. Вироком Військового трибуналу від 21.07.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНЕНКО Яків Павлович, 1901 р. народження, с. Леніне Баштанського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Леніне Баштанського району Миколаївської області. Безробітний. Заарештований 22.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 18.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПАНИШ Петро Михайлович, 1873 року народження, с. Поплавське Одеського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Петропавлівка Миколаївського округу. Власник господарства. Заарештований 28.01.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 28.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПАНКО Агафон Іванович, 1887 р. народження, с. Славна Вінницької області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Кошти Доманівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 04.12.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 12.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 14.03.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПАНОВ Ананій Гаврилович, 1878 р. народження, с. Колосівка Мостівського району Одеської області, росіянин, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Кудрявцівка Мостівського району Одеської області. Конюх колгоспу «Праця». Заарештований 03.08.1938 р. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 19.08.1938 року засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1959 році.

СТЕПАНОВ Андрій Карпович, 1899 р. народження, с. Новопавлівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, відомості про соціальне походження та освіту відсутні, член ВКП(б). Проживав у с. Нова Одеса Новоодеського району Миколаївської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 13.10.1937 р. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області

від 14.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома.

СТЕПАНОВ Іван Кузьмич, 1906 року народження, с. Новодмитрівка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новодмитрівка Новобузького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.04.1946 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 04.06.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТЕПАНОВ Йосип Петрович, 1892 року народження, с. Анчекрак Очаківського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Анчекрак Очаківського району. Хлібороб. Заарештований 23.02.1931 року. Справу припинено 23.05.1931 р. Назва судової установи, яка прийняла рішення про припинення справи, невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТЕПАНОВ Карпо Пилипович, 1891 р. народження, с. Новополтавка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Новополтавка Новобузького району Миколаївської області. Завідувач господарством у колгоспі. Заарештований 17.06.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 22.08.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТЕПАНОВ Мартин Васильович, 1872 року народження, с. Воскресенське Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, відомості про освіту відсутні. Місце проживання невідомо. Хлібороб. Заарештований 29.01.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 29.03.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТЕПАНОВ Олександр Михайлович, 1895 р. народження, м. Миколаїв, відомості про національність та соціальне походження відсутні, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Міліціонер. Заарештований 23.03.1920 року. Постановою Миколаївської губернської надзвичайної комісії від 17.05.1920 р. засуджений до ув'язнення у ВТТ на строк до закінчення громадянської війни. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНОВ Петро Миколайович, 1872 р. народження, відомості про місце народження, національність, соціальне походження та освіту відсутні. Проживав у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. Заарештований 24.04.1920 р. Постановою Колегії Миколаївської губернської надзвичайної комісії від 26.05.1920 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНОВ Пилип Сергійович, 1907 р. народження, с. Миколаївка Доманівського району Одеської області, українець, із селян, освіта вища. До призову на військову службу проживав у с. Миколаївка Доманівського району Одеської області. Військовослужбовець. Заарештований 08.08.1941 р. Вироком Військового трибуналу Західного фронту від 15.08.1941 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 01.10.1941 року міра покарання замінена на 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СТЕПАНОВ Семен Фролович, 1897 року народження, с. Нова Березівка Новобузького району Одеської облас-

ті, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нова Березівка Новобузького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 04.04.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 28.10.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 04.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1979 році.

СТЕПАНОВ Феодосій Семенович, 1886 р. народження, місце народження невідомо, росіянин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Жовтневе Жовтневого району Миколаївської області. Священик. Заарештований 11.05.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 21.06.1945 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНОВ Юхим Захарович, 1898 року народження, с. Бармашове Баштанського району Миколаївської області, росіянин, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживав у с. Бармашове Баштанського району Миколаївської області. Хлібороб. Заарештований 02.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 30.12.1937 року засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1991 році.

СТЕПАНОВА Катерина Якимівна, відомості про рік та місце народження відсутні, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Велика Врадіївка Великоврадіївського району Одеської області. Домогосподарка. Заарештована 17.01.1939 р. Одеським обласним судом 24.10.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТЕПАНОВА Тетяна Федорівна, 1916 р. народження, с. Анчекрак Очаківського району Миколаївської області, українка, із селян, освічена. Проживала у с. Анчекрак Очаківського району Миколаївської області. Домогосподарка. Заарештована 15.06.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 08.10.1945 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СТЕПАНЦОВ Василь Іванович, 1887 р. народження, с. Злинка Великовисківського району Кіровоградської області, росіянин, із селян, освічений. Проживав у с. Семенівка Березнегуватського району Миколаївської області. Завідувач відділом Рагсу. Заарештований 17.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 20.10.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТЕПАНЮК Дмитро Пилипович, 1892 р. народження, с. Іванівка Первомайського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Іванівка Первомайського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 04.05.1944 р. Постановою УНКДБ Одеської області від 09.12.1944 року справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТЕПАНЮК Іван Іванович, 1914 року народження, м. Самара, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Генівка Первомайського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 05.07.1935 року. Первомайським районним відділом НКВС 20.12.1935 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1999 році.

СТЕПАНЮК Олександр Олександрович, 1924 р. народження, с. Бурилове Кривоозерського району Одеської облас-

ті, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Бурилове Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.07.1944 р. Вироком Новосибірського обласного суду від 18.10.1944 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТЕПЕНІЧЕВ Дмитро Йосипович, 1907 р. народження, м. Васіп Московської області, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Столяр. Місце роботи невідомо. Заарештований 01.02.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 26.03.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПІНОВ Микола Миколайович, 1915 р. народження, с. Новосергіївка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Новосергіївка Баштанського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 21.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 08.04.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТЕПКО Іван Гаврилович, 1897 року народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 26.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 23.05.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПКО Іван Іванович, 1892 р. народження, м. Коростень Волинської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Градівка Мостівського району Одеської області. Тесляр на Колосівській МТС. Заарештований 15.05.1936 року. Вироком Одеського обласного суду від 23.06.1936 р. засуджений до 25 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТЕПНОЙ Іван Степанович, 1889 року народження, м. Краснодар, росіянин, із робітників, освічений. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Миколаївської області. Директор заготівельної контори. Заарештований 13.03.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 26.09.1944 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СТЕПОВОЙ Федір Юхимович, 1914 року народження, с. Покровське Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Покровське Вознесенського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 01.02.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 10.03.1933 року засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТЕПУЛ Тихон Артемович, 1890 року народження, с. Сирове Великовраділвського району Одеської області, молдаванин, із селян. Проживав у с. Сирове Великовраділвського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 14.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 31.03.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 07.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1963 році.

СТЕФАНСЬКИЙ Андрій Францович, 1884 р. народження, с. Гедвилове

Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Гедвилове Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 24.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 11.02.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТЕФАНСЬКИЙ Владислав Йосипович, 1893 р. народження, м. Херсон, поляк, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер школи № 4. Заарештований 14.08.1937 року. Постановою НКВС СРСР і Прокурора СРСР від 23.09.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений. Дата страти невідома. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СТЕХ Петронелла Броніславівна, 1914 р. народження, с. Трикрати Вознесенського району Одеської області, росіянка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Вознесенську. Завідуюча бібліотекою. Заарештована 17.08.1937 року. Вироком Одеського обласного суду від 14.10.1938 р. засуджена до 5 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СТЕЦЕНКО Андрій Степанович, 1876 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 22.12.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 24.12.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТЕЦЕНКО Василь Наумович, 1871 року народження, с. Тишкове (область невідома), росіянин, із селян, освіта середня. Проживав у с. Новий Буг Новобузького району Одеської області. Заарештований 28.08.1936 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 03.07.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТЕЦЕНКО Володимир Павлович, 1913 року народження, м. Миколаїв, росіянин, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Військовослужбовець. Заарештований 18.03.1942 року. Вироком Військового трибуналу від 12.04.1942 р. засуджений до 7 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТЕЦЕНКО Іван Якович, 1907 року народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Тракторист у колгоспі. Заарештований 05.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 07.10.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СТЕЦЕНКО Пилип Дмитрович, 1890 р. народження, Новобузький район, відомості про назву населеного пункту відсутні, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Кривому Розі. Машиніст у «Донбасводтресті». Заарештований 26.09.1931 року. Постановою Новобузького районного відділу ДПУ від 07.02.1932 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТЕЦЕНКО Степан Якович, рік народження невідомий, с. Криве Озеро

Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Сторож в колгоспі ім. Петровського. Заарештований 15.12.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 22.12.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТЕЦЮК Микола Леонтійович, 1888 р. народження, місце народження невідомо, українець, із службовців. Проживав у м. Миколаєві. Бухгалтер фельдшерсько-акушерської школи. Заарештований 01.07.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 26.10.1938 року засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 28.10.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СТЕЦЬКО Іван Маркович, 1909 року народження, с. Миколаївка-2 Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Місце проживання та роботи невідомо. Дата арешту невідома. На підставі постанови ДКО від 18.08.1945 р. виселений в Амурську область. Подальша доля невідома. Реабілітований 17.04.1991 році.

СТЕШБОЙН Микола Омелянович, 1903 р. народження, с. Малинівка Новоодеського району Миколаївського округу, молдаванин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Малинівка Новоодеського району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 07.02.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 20.02.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТИРКУЛ Олексій Аврамович, 1899 р. народження, с. Біляївка Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Филимонівка Великоврадіївського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 25.04.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 06.05.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 31.05.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1962 році.

СТОЄВ (Строєв) Ростислав Олександрович, 1911 р. народження, м. Ленінград, молдаванин, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Миколаєві. Працівник редакції. Заарештований 08.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 28.04.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТОЄВА Ганна Дмитрівна, 1886 року народження, с. Тернівка Баштанського району Одеської області, болгарка, із селян, відомості про освіту відсутні. Проживала у с. Тернівка Баштанського району Одеської області. Домогосподарка. Заарештована 09.01.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 11.02.1933 р. засуджена до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СТОЙКО Степан Іванович, 1893 року народження, с. Волкові (Болгарія), болгарин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Яструбинове Вознесенського району Одеської області. Місце роботи невідомо. Заарештований 07.04.1938 року. Постановою Особливої наради при Народному Комісарі карних справ СРСР від 21.06.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Після звільнення проживав у с. Яструбинове Вознесенського

району Одеської області. Реабілітований у 1957 році.

СТОКАЛЮК Семен Парфенович, 1883 р. народження, с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Криве Озеро Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 18.03.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 30.04.1933 року засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТОКРИЦЬКИЙ Вільгельм Йосипович, 1896 р. народження, с. Киселівка Снігурівського району Миколаївської області, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав у селищі ім. Кассіора. Коваль. Заарештований 29.10.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 02.01.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТОЛА Павло Степанович, 1887 року народження, с. Дрендельове Новобузького району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Дрендельове Новобузького району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 25.02.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 22.05.1933 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ умовно, з-під варти звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТОМАЧЕНКО Анатолій Дмитрович, 1923 р. народження, с. Новоолександрівка Братського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Бенардосівка Братського району Одеської області. Не працював. Заарештований 20.02.1940 р. Постановою слідчого відділу НКВС Молдавської АРСР від 04.03.1940 р. справу припинено. Відправлений в Одеську психіатричну лікарню на примусове лікування. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТОРОЖЕНКО Яків Юхимович, 1896 р. народження, с. Хрещатик Черкаського району Київської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав на х. Шевченко Єланецького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.09.1936 р. Вироком Одеського обласного суду від 28.02.1937 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СТОРОЖУК Василь Юрійович, 1903 р. народження, с. Григорівка Кодимського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Коблеве Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Рибак у колгоспі ім. Шевченко. Заарештований 16.01.1946 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 22.04.1946 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1995 році.

СТОРЧАК Василь Миколайович, 1883 р. народження, с. Кантакузівка Вознесенського району, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Кантакузівка Вознесенського району. Хлібороб. Заарештований 11.11.1930 р. Вироком Вознесенського районного народного суду від 31.03.1931 р. виселений за межі України строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТОЯНЕЦЬ Іван Федорович, 1907 року народження, с. Миколаївка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова.

Проживав у с. Павлівка Казанківського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.03.1938 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 15.08.1938 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 1 рік. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТОЯНОВ Олександр Павлович, 1883 р. народження, м. Миколаїв, українець, із службовців, освіта вища. Проживав у м. Миколаєві. Хімік на заводі імені А. Марті. Заарештований 04.04.1935 року. Постановою УНКВС Миколаївської області від 10.05.1935 р. звільнений. Заарештований удруге 14.12.1937 року. Постановою УНКВС Миколаївської області від 10.05.1939 р. з-під арешту звільнений. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СТРАУТІН Каспер Християнович, 1883 року народження, м. Лча (Латвія), латиш, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Інструктор на заводі імені А. Марті. Заарештований 12.12.1937 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 16.02.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Постановою президії Миколаївського обласного суду від 20.10.1956 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТРАЦЬКИЙ Йосип Олексійович, 1898 р. народження, с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Костянтинівка Арбузинського району Одеської області. Мельник. Заарештований 15.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 07.04.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 20.04.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТРАШЕВСЬКИЙ Павло Несторович, 1895 р. народження, м. Первомайськ, українець, із міщан, освічений. Проживав у м. Первомайську. Бухгалтер Первомайського міськвиконкому. Заарештований 07.07.1938 року. Постановою УНКВС Одеської області від 05.12.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СТРЕКАЛОВ Петро Кіндратович, 1892 р. народження, с. Білоусівка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у Вознесенському районі. Тесляр. Заарештований 09.10.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 21.01.1946 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СТРЕЛЬЦОВ Петро Львович, 1904 року народження, м. Очаків, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Очакові. Столяр судноремонтних майстерень. Заарештований 15.09.1944 року. Постановою УНКДБ Одеської області від 02.02.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СТРЕЛЬЦОВА Олена Вереміївна, 1902 р. народження, с. Вдовичине Київської області, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у с. Новополтавка Привільнянського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 18.01.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 31.03.1945 року засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 24.09.1947 р. справу припинено. Покарання відбувала у м. Дніпропетров-

ську. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1996 році.

СТРЕЛЬЧЕНКО Іван Миронович, 1874 року народження, с. Яструбине Харківської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Червона Українка Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Обліковець у колгоспі. Заарештований 30.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 03.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 20.11.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТРЕЛЬЧЕНКО Наталія Іванівна, 1906 р. народження, м. Суми, українка, із селян, освіта середня. Проживала у с. Ленінка Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Вчителька у школі. Заарештована 15.08.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 29.12.1944 р. засуджена до 15 років ув'язнення у ВТТ. Рішенням Військового трибуналу Одеського військового округу від 23.08.1955 року міра покарання зменшена до 5 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбувала у Магаданській області. Звільнена 25.01.1955 р. Реабілітована у 1991 році.

СТРЕМОУХОВ Василь Кіндратович, 1904 р. народження, с. Новокрасне Арбузинського району, росіянин, із селян, освічений. Проживав у с. Новокрасне Арбузинського району. Одноосібник. Заарештований 24.01.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 19.06.1932 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТРИГА Архип Савелійович, 1893 року народження, с. Баштанка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Одеської області. Безробітний. Заарештований 03.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 09.08.1937 року засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1990 році.

СТРИЖАК Семен Антонович, 1880 року народження, с. Березки Кам'янець-Подільської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Райдолина Веселинівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 16.10.1945 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 17.12.1945 року засуджений до розстрілу. Судовою Колегією Верховного Суду СРСР 30.01.1946 року міра покарання змінена на 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1993 році.

СТРИХАЛУС Никифор Васильович, 1895 р. народження, с. Яселка Очаківського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Яселка Очаківського району Миколаївської області. Коваль у колгоспі. Заарештований 21.03.1945 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 07.05.1945 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СТРОЄВА Галина Лаврентіївна, 1916 року народження, м. Миколаїв, українка, із робітників, освіта вища. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 06.05.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 06.11.1944 р. засуджена до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СТРОКУЛЯ Григорій Григорович, 1915 р. народження, с. Себине Ново-

деського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у Бузькому зернорадгоспі Новоодеського району Миколаївської області. Директор Бузького зернорадгоспу. Заарештований 24.08.1944 року. Постановою Новоодеського районного відділу НКДБ від 22.02.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СТРОМИЛОВ Овксент Іларіонович, 1889 р. народження, с. Щербані Вознесенського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Новоолександрівка Єланецького району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 08.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 15.09.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 02.10.1937 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СТРОЧУК Дем'ян Якович, 1892 року народження, Польща, білорус, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Нечаяне Миколаївського району Миколаївської області. Шофер у зернорадгоспі. Заарештований 06.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.10.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТРУГАЙ Олексій Андрійович, 1903 р. народження, с. Берізки Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Берізки Кривоозерського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 24.04.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 06.05.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 31.05.1938 року. Реабілітований у 1959 році.

СТРУГАР Михайло Федорович, 1889 року народження, с. Татарешти (Бессарабія), молдаванин, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Павлодарівка Братського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 13.10.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 27.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 08.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СТРУНСЬКИЙ Олександр Овер'янович, 1887 р. народження, с. Калантирка Кривоозерського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у с. Калантирка Кривоозерського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 25.12.1932 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТРУПИНСЬКА Марія Павлівна, 1902 р. народження, с. Обідо-Василівка Снігурівського району Миколаївської області, українка, із селян, неосвічена. Проживала у с. Обідо-Василівка Снігурівського району Миколаївської області. Колгоспниця. Заарештована 04.06.1944 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 11.11.1949 р. засуджена до заслання в Казахстан строком на 5 років з конфіскацією майна. Постановою Особливої наради при МДБ СРСР від 11.12.1949 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СТРУТИНСЬКИЙ Михайло Петрович, 1888 р. народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освіта незакінчена вища. Проживав у с. Бурилове Кривоозерського району Одеської області. Вчитель у школі. Заарештований 28.09.1937 року. Постано-

вою Трійки при УНКВС Одеської області від 27.11.1937 р. засуджений до розстрілу. Страчений 13.12.1937 року. Місце поховання невідомо .Реабілітований у 1956 році.

СТУДЕНКО Валентина Григорівна, 1926 р. народження, м. Миколаїв, українка, із робітників, освічена. Проживала у м. Миколаєві. Безробітна. Заарештована 07.07.1944 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 01.09.1945 р. засуджена до заслання в Казахстан строком на 5 років. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1990 році.

СТУКАЛЕНКО Матвій Іванович, 1910 р. народження, с. Новосергіївка Баштанського району Миколаївської області, росіянин, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Не працював. Заарештований 03.05.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 30.06.1944 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 3 роки та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СТУКАЛЕНКО Полікарп Васильович, 1897 року народження, с. Ново-Благовіщенськ Казанківського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Ново-Благовіщенськ Казанківського району Одеської області. Колгоспник. Заарештований 15.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 23.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Загинув на фронті в липні 1944 р. Реабілітований у 1958 році.

СТУКАЛЕНКО Яків Кузьмич, 1912 року народження, с. Михайлівка Казанківського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Михайлівка Казанківського району Миколаївської області. Військовослужбовець. Заарештований 10.11.1941 р. Вироком Військового трибуналу від 25.11.1941 р. засуджений до розстрілу. Відомості про страту відсутні. Реабілітований у 1992 році.

СТУКАН Семен Савович, 1906 р. народження, с. Любомирівка Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Любомирівка Березнегуватського району Миколаївської області. Бригадир колгоспу. Заарештований 23.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 27.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Рішенням УНКВС Миколаївської області від 30.01.1940 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТУЛОВ Олексій Платонович, 1886 р. народження, м. Миколаїв, росіянин, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Покрівельник житлового управління. Заарештований 23.06.1941 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 03.06.1942 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СТУПАК Григорій Мусійович, 1886 р. народження, с. Новий Буг Новобузького району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на ст. Новополтавка. Вагар. Місце роботи невідомо. Заарештований 29.08.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 21.09.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Північсхідтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СТУПАЧЕНКО Ганна Василівна, 1915 р. народження, м. Миколаїв, українка, із робітників, малоосвічена. Про-

живала у м. Миколаєві. Слюсар на заводі імені А. Марті. Заарештована 16.11.1936 року. Вироком Одеського обласного суду від 11.01.1937 р. засуджена до 2 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СТУПАЧЕНКО Петро Якович, 1906 року народження, місце народження невідомо, українець, із селян, освічений. Місце проживання невідомо. Червоноармієць. Заарештований 07.12.1945 р. Вироком Військового трибуналу Одеського військового округу від 09.08.1946 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СУБОТА Афанасій Григорович, 1892 р. народження, с. Пришиб Березнегуватського району Миколаївської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Пришиб Березнегуватського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.12.1947 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 10.02.1948 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СУБОТИЧ Василь Семенович, 1895 р. народження, місце народження невідомо, серб, із селян, малоосвічений. Проживав у Вознесенському районі, відомості про назву населеного пункту відсутні. Безробітній. Заарештований 26.12.1937 року. Рішенням Спеціальної Колегії Верховного Суду УРСР від 26.03.1938 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ з позбавленням прав строком на 2 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1990 році.

СУБОТІН Андрій Якович, 1913 року народження, с. Софіївка Новобузького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у с. Софіївка Новобузького району Миколаївської області. Червоноармієць. Заарештований 03.01.1943 року. Вироком Військового трибуналу дивізії військ НКВС від 18.01.1943 р. засуджений до розстрілу. Страчений 27.03.1943 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1964 році.

СУБОТІН Костянтин Семенович, 1895 року народження, с. Євгенівка Благодатнівського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Первомайську. Бухгалтер на Лисогірському маслозаводі. Заарештований 06.07.1938 р. Постановою УНКВС Одеської області від 10.12.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУВОРОВ Олександр Васильович, 1886 р. народження, с. Кантакузівка Вознесенського району Одеської області, українець, із служителів культу, освіта середня. Проживав у с. Натягайлівка Вознесенського району Одеської області. Священик. Заарештований 15.02.1937 року. Вироком Одеського обласного суду від 07.05.1937 р. засуджений до 5 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СУГЛОБ Микола Петрович, 1900 року народження, с. Ткачівка Широколанівського району Миколаївської області, українець, із селян. Проживав у с. Ткачівка Широколанівського району Миколаївської області. Молотобоєць у колгоспі ім. К. Маркса. Заарештований 18.06.1946 року. Постановою УМДБ Миколаївської області від 10.09.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУГЛОБ Михайло Семенович, 1916 року народження, с. Гребеники

Новоодеського району Одеської області, українець, із селян. освіта початкова. Проживав у с. Гребеники Новоодеського району Одеської області. Різнороб. Заарештований 28.07.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 02.09.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУДУК Юрій Якович, 1900 р. народження, с. Журавко Львівської області, поляк, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Женево-Криворіжжя Новоодеського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 26.10.1937 року. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 26.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 08.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1960 році.

СУЗІНОВИЧ Фабіян Васильович, 1872 р. народження, с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеського округу, поляк, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Велика Мечетня Кривоозерського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 10.02.1930 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 16.03.1930 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1988 році.

СУКОВАТИЙ Карпо Степанович, 1902 р. народження, с. Маловозсіятське Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Маловозсіятське Єланецького району Миколаївської області. Конюх у колгоспі. Заарештований 20.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 07.04.1938 р. засуджений до розстрілу. Страчений 13.05.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СУЛИМА Іван Тимофійович, 1924 року народження, с. Білоусівка Вознесенського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. Місце проживання невідомо. Рядовий 112-го механізованого полку. Заарештований 24.05.1946 р. Вироком Військового трибуналу 35-ї гвардійської механізованої дивізії від 16.01.1954 року засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СУЛИМЕНКО Григорій Григорович, 1907 р. народження, с. Баланове Очаківського району Миколаївської області, українець, із робітників, малоосвічений До призову на військову службу проживав у с. Баланове Очаківського району Миколаївської області. Червоноармієць. Заарештований 17.02.1942 року. Вироком Військового трибуналу 9-ої армії від 02.03.1942 року засуджений до розстрілу. Страчений 07.03.1942 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1991 р.

СУЛИЦА Іван Степанович, 1903 р. народження, м. Одеса, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Слюсар на ремонтному заводі. Заарештований 21.12.1937 р. Рішенням Наркома Внутрішніх Справ СРСР і Прокурора СРСР від 07.02.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 11.03.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СУЛОПАТКО Ян Якович, 1888 р. народження, с. Кодил (Естонія), естонець, із службовців, освіта середня. Проживав у с. Бармашове Баштанського району Миколаївської області. Вчитель у школі. Заарештований 08.07.1938 року Баштанським районним відділом НКВС 04.03.1939 р. справу припинено. Подальша доля невідома Реабілітований у 1996 році.

СУМЕНКО Андрій Сергійович, 1909 р. народження, м. Акбулак Актюбінської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Первомайську. Не працював. Заарештований 06.04.1944 року. Вироком Військового трибуналу Одеського гарнізону від 13.01.1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Постановою Військового трибуналу Одеського військового округу від 28.02.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СУМЕЦЬ Кароліна Андріївна, 1890 р. народження, м. Рига (Латвія), латишка, із службовців, освіта середня. Проживала у м. Миколаєві. Рахівник на заводі імені 61-комунара. Заарештована 04.12.1937 року. Рішенням НКВС СРСР від 12.01.1938 року засуджена до розстрілу. Страчена 31.01.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітована у 1958 році.

СУПОТНИЦЬКИЙ Петро Васильович, 1904 р. народження, с. Любчани Вінницької області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав на х. Червоний Поділ Тилігуло-Березанського району Миколаївської області. Бухгалтер у колгоспі. Заарештований 18.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 09.12.1937 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Звільнений 18.10.1947 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1963 році.

СУПРУН Григорій Кирилович, 1925 р. народження, с. Новотимофіївка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новотимофіївка Снігурівського району Миколаївської області. Колгоспник у колгоспі ім. Сталіна. Заарештований 10.09.1947 року. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 10.11.1947 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 16.04.1955 р. міра покарання знижена до 7 років ув'язнення у ВТТ. Звільнений з ув'язнення 24.05.1955 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СУПРУН Ніна Олексіївна, 1906 р. народження, с. Богданівка Доманівського району Одеської області, українка, із селян, малоосвічена. Проживала у с. Богданівка Доманівського району Одеської області. Домогосподарка. Заарештована 02.05.1944 р. Постановою УНКДБ Одеської області від 15.08.1944 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1991 році.

СУПЦЕРЕЛ Арсентій Наумович, 1915 р. народження, с. Реймарівка (Молдова), українець, із селян, малоосвічений. До призову на військову службу проживав у м. Очакові. Військовослужбовець. Заарештований 24.06.1944 р. Постановою УНКДБ Миколаївської області від 14.01.1946 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУРГАНОВ Варфоломій Єрмолайович, 1890 р. народження, с. Явкине Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Вантажник на заводі імені А. Марті. Заарештований 07.04.1935 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 25.08.1935 р. засуджений до 5 років спецпоселення. Покарання відбував у КАРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУРГАПОВ Василь Єрмолайович, 1896 р. народження, с. Явкине Баштанського району Одеської області, україн-

нець, із селян, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Чорнороб. Місце роботи невідомо. Заарештований 17.03.1933 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 04.04.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУРЖЕНКО Терентій Ларіонович, 1878 р. народження, с. Богданівка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Баштанка Баштанського району Одеської області. Одноосібник. Заарештований 02.02.1933 року. Баштанським районним відділом ДПУ УСРР 03.04.1933 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СУРЖКОВ Іван Данилович, 1888 р. народження, м. Вознесенськ, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Вознесенську. Чоботар. Місце роботи невідомо. Заарештований 12.02.1931 року. Одеським оперативним сектором ДПУ 19.09.1931 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СУРКОВ Олександр Петрович, 1914 р. народження, с. Новопавлівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, освічений. До призову на військову службу проживав у с. Новопавлівка Новоодеського району Миколаївської області. Червоноармієць. Заарештований 03.08.1938 року. Вироком Військового трибуналу першої армії Далекосхідного фронту від 06.08.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 09.08.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1990 році.

СУРМЕЛІ Георгій Володимирович, 1909 р. народження, с. Раскопіль Одеської області, грек, із службовців, освіта середня. Проживав у м. Очакові. Працівник гідрометеостанції. Заарештований 17.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 01.10.1938 р. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 16.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1958 році.

СУРОВИЦЬКИЙ Станіслав Йосипович, 1897 р. народження, с. Киричівка Вінницької області, поляк, із службовців, освіта вища. Проживав у с. Нечаяне Варварівського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 19.03.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.10.1938 року засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Страчений 27.10.1938 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СУРТИК Микола Никифорович, 1914 р. народження, м. Кишинів, українець, із робітників, освіта початкова. Проживав у м. Миколаєві. Місце роботи невідомо. Заарештований 10.10.1944 року. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 11.12.1944 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СУРЧЕНКО Василь Сергійович, 1883 р. народження, с. Сергіївка, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Казанка Казанківського району. Чоботар. Заарештований 28.10.1930 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 02.04.1931 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУСЛЕНКО Гнат Фадейович, 1889 року народження, с. Байбузівка Савран-

ського району Одеської області, українець, із служителів культу, освіта початкова. Проживав у с. Курячи Лози Кривоозерського району Одеської області. Священик. Заарештований 31.10.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 16.11.1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував на залізничній станції Плісецька. Реабілітований у 1989 році.

СУСЛОВ Ілля Михайлович, 1900 року народження, с. Новий Буг Новобузького району Миколаївського округу, українець, із селян, освічений. Проживав на х. Павлівка Новобузького району Миколаївського округу. Хлібороб. Заарештований 30.10.1929 року. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 07.02.1930 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1991 році.

СУСЛОВ Петро Онисимович, 1885 року народження, с. Новий Буг Новобузького району, українець, із селян, освіта середня. Проживав у м. Очакові. Завідуючий Очаківською школою. Заарештований 25.02.1931 року. Справу припинено 10.05.1931 р. Назва установи, яка прийняла рішення про припинення справи, невідома. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1996 році.

СУТУЛА Василь Федорович, 1886 року народження, с. Вавилове Снігурівського району Херсонського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Вавилове Снігурівського району Херсонського округу. Одноосібник. Заарештований 05.11.1929 року. Постановою Особливої наради ДПУ УСРР від 25.11.1929 р. засуджений до 3 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУХАНСЬКИЙ Іван Андріанович, 1896 р. народження, с. Баловне Жовтневого району Одеської області, українець, із селян, освіта вища. Проживав у с. Баловне Жовтневого району Одеської області. Майстер на заводі. Заарештований у 1936 року. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 26.06.1937 р. засуджений до 8 років ув'язнення у ВТТ. Покарання відбував у Норильськтабі НКВС СРСР. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1956 році.

СУХЕНКО Василь Кузьмич, 1875 року народження, с. Коблеве Анатолівського району Одеського округу, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Коблеве Анатолівського району Одеського округу. Хлібороб. Заарештований 25.09.1929 року. Вироком Одеського окружного суду від 24.12.1929 р. засуджений до 1 року та 6 місяців ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУХІНОВ Василь Іудович, 1904 р. народження, с. Вавилове Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, освічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник залізничної станції. Заарештований 10.03.1933 р. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.06.1933 р. засуджений до заслання. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУХОБОКОВА Меланія Дем'янівна, 1898 року народження, м. Очаків, українка, із селян, освіта початкова. Проживала у м. Очакові. Домогосподарка. Заарештована 31.07.1929 року. Постановою Миколаївського окружного відділу ДПУ від 20.09.1930 р. справу припинено. Подальша доля невідома.

СУХОВ Василь Петрович, 1877 р. народження, с. Катеринка Баштанського району Одеської області, українець, із селян, неосвічений. Проживав у с. Катеринівка Баштанського району Одесь-

кої області. Хлібороб-одноосібник. Заарештований 24.12.1932 року. Постановою Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР від 01.02.1933 р. засуджений до заслання в Північний край строком на 3 роки. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СУХОВИЙ Герасим Андрійович, 1898 р. народження, с. Калузьке Снігурівського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Калузьке Снігурівського району Одеської області. Хлібороб. Заарештований 21.07.1932 року. Постановою Снігурівського районного відділу ДПУ від 19.09.1932 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1998 році.

СУХОКОБИЛА Михайло Андрійович, 1923 р. народження, Новотимофіївка Снігурівського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Новотимофіївка Снігурівського району Миколаївської області. Агротехнік у колгоспі ім. Воровського. Заарештований 21.07.1947 р. Вироком Військового трибуналу військ МВС Миколаївської області від 26.09.1947 р. засуджений до 10 років ув’язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Покарання відбував у таборі на Колимі. Звільнений з ув’язнення 03.06.1954 р. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СУХОМЯС Василь Степанович, 1916 р. народження, с. Суворівка Новоодеського району Миколаївської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Суворівка Новоодеського району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 17.07.1944 р. Постановою УНКДБ Миколаївської області від 14.03.1945 р. справу припинено. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1997 році.

СУХОРУКОВА Ганна Тихонівна, 1906 р. народження, с. Ведмедки Смоленської області, росіянка, із робітників, освіта початкова. Проживала у м. Миколаєві. Технік. Місце роботи невідомо. Заарештована 09.06.1945 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Миколаївської області від 27.06.1945 р. засуджена до 10 років ув’язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1983 році.

СУХОСТАВСЬКА Марія Леонтіївна, 1894 р. народження, с. Молдавка Доманівського району Одеської області, українка, із селян, неосвічена. Проживала у с. Мостове Доманівського району Одеської області. Робітниця районного комунального відділу. Заарештована 25.07.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 13.11.1944 р. засуджена до 10 років ув’язнення у ВТТ з конфіскацією майна. Подальша доля невідома. Реабілітована у 1992 році.

СУШКО Гордій Антонович, 1879 року народження, с. Семенівка Арбузинського району Одеської області, українець, із селян, малоосвічений. Проживав у с. Семенівка Арбузинського району Одеської області. Служитель культу. Заарештований 06.11.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 05.03.1938 року засуджений до розстрілу. Страчений 07.03.1938 року. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1989 році.

СУШКО Олександр Лазарович, 1904 р. народження, м. Миколаїв, українець, із робітників, малоосвічений. Проживав у м. Миколаєві. Робітник на заводі імені А. Марті. Заарештований 09.03.1931 року. Вироком Миколаївського обласного суду від 14.07.1931 року засуджений до 3 років ув’язнення у ВТТ.

Подальша доля невідома. Реабілітований у 1992 році.

СУЩЕНКО Іван Миронович, 1897 року народження, с. Єржи Київської області, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у м. Вознесенську. Машиніст насосної станції. Заарештований 27.09.1937 року. Постановою Трійки при УНКВС Одеської області від 01.11.1937 року засуджений до розстрілу. Страчений 14.12.1937 р. Місце поховання невідомо. Реабілітований у 1959 році.

СУЩЕНКО Петро Антонович, 1888 р. народження, с. Возсіятське Єланецького району Миколаївської області, українець, із селян. Проживав у с. Роздол Єланецького району Миколаївської області. Колгоспник. Заарештований 11.02.1938 року. Постановою Трійки при УНКВС Миколаївської області від 08.04.1938 р. засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЧАСТЛИВА Поліна Еммануїлівна, 1919 р. народження, м. Владивосток, росіянка, із селян, освіта вища. Проживала у м. Первомайську. Вчителька. Заарештована 26.06.1944 р. Вироком Військового трибуналу військ НКВС Одеської області від 11.11.1944 р. засуджена до 15 років ув'язнення у ВТТ з поразкою в правах строком на 5 років та конфіскацією майна. Покарання відбувала у Норильськтабі НКВС СРСР (Краснодарський край). Подальша доля невідома. Реабілітована у 1954 році.

СЮДА Іван Йосифович, 1888 р. народження, Польща, поляк, із робітників, малоосвічений. Проживав у с. Натягайлівка Вознесенського району Одеської області. Старший кондуктор залізничної станції Вознесенськ. Заарештований 05.03.1938 р. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 02.06.1938 року засуджений до 10 років ув'язнення у ВТТ. Подальша доля невідома. Реабілітований у 1989 році.

СЯБРО Аврам Якович, 1871 р. народження, с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу, українець, із селян, освіта початкова. Проживав у с. Новоолександрівка Миколаївського району Миколаївського округу. Одноосібник. Заарештований 26.01.1930 року. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР від 23.05.1930 р. засуджений до 4 років ув'язнення у ВТТ умовно. Подальша доля невідома.

ДОВІДКОВА ЧАСТИНА

ГУКР «СМЕРШ»

19 апреля 1943 года Совет Народних Комиссаров СССР постановил:

«… 1.Управление особых отделов НКВД СССР изъять из ведения НКВД СССР и передать Народному комиссариату обороны, реорганизовав его в Главное управление контрразведки НКО «Смерть шпионам», постановив перед ним следующие задачи:

а) борьба со шпионской, диверсионной, террористической и иной подрывной деятельностью иностранных разведок в частях и учреждениях Красной Армии;

б) борьба с антисоветскими элементами, проникшими в части и учреждения Красной Армии;

в) принятие необходимых агентурно-оперативных и иных (через командование) мер к созданию на фронте условий, исключающих возможность безнаказанного прохода агентуры противника через линию фронта, с тем чтобы сделать линию фронта непроницаемой для шпионских и антисоветских элементов;

г) борьба с предательством и изменой Родине в частях и учреждениях Красной Армии (переход на сторону противника, укрывательство шпионов и вообще содействие работе последних);

д) борьба с дезертирством и членовредительством на фронтах;

е) проверка военнослужащих и других лиц, бывших в плену и окружении противника;

ж) выполнение специальных заданий народного комиссара обороны.

2. Установить, что органы «Смерш» освобождаются от проведения всякой другой работы, не связанной непосредственно с задачами, изложенными в п.1 настоящего постановления» [1].

21 апреля 1943 года Иосиф Сталин подписал Постановление ГКО № 3222 сс/ов об утверждении положения о ГУКР «Смерш» НКО СССР. Текст документа состоял всего лишь из одной лаконичной фразы: «Утвердить положение о главном Управлении контрразведки «Смерш» (Смерть шпионам) и его органах на местах (см. приложение)». Зато в приложении к документу было подробно расписано, чем должно заниматься новое подразделение Наркомата обороны СССР и наркомата ВМФ, а также определен статус его сотрудников.

Согласно Положению «Главное Управление контрразведки НКО («Смерш» – Смерть шпионам), созданное на базе бывшего Управления Особых отделов НКВД СССР, входит в состав Народного Комиссариата Обороны.

Начальник Главного Управления контрразведки НКО («Смерш») является заместителем Народного Комиссара Обороны, подчинен непосредственно Народному Комиссару обороны и выполняет только его распоряжения». Поясним, что наркомом обороны был сам Иосиф Сталин.

Более того, в Постановлении особо подчеркивалось, что «органы «Смерш» являются централизованной организацией: на фронтах и округах органы «Смерш»

(Управления «Смерш» НКО фронтов и отделы «Смерш» НКО армий, корпусов, дивизий, бригад, военных округов и других соединений и учреждений Красной Армии) подчиняются только своим вышестоящим органам».

В отношении командования Красной Армии указывалось, что «органы «Смерш» информируют Военные советы и командование соответствующих частей, соединений и учреждений Красной Армии по вопросам своей работы: о результатах борьбы с агентурой противника, о проникших в части армии антисоветских элементах, о результатах борьбы с изменой Родине и предательством, дезертирством, членовредительством». Информируют – не значит, что подчиняются. Хотя Постановлением предусматривалось возможность сотрудничества между командованием Красной Армии и военной контрразведкой.

В то же время был четко определен перечень решаемых органами «Смерш» задач:

«а) борьба со шпионской, диверсионной, террористической и иной подрывной деятельностью иностранных разведок в частях и учреждениях Красной Армии;

б) борьба с антисоветскими элементами, проникшими в части и учреждения Красной Армии;

в) принятие необходимых агентурно-оперативных и иных (через командование) мер к созданию на фронтах условий, исключающих возможность безнаказанного прохода агентуры противника через линию фронта с тем, чтобы сделать линию фронта непроницаемой для шпионских и антисоветских элементов;

г) борьба с предательством и изменой Родине в частях и учреждениях Красной Армии (переход на сторону противника, укрывательство шпионов и вообще содействие роботе последних);

д) борьба с дезертирством и членовредительством на фронтах;

е) проверка военнослужащих и других лиц, бывших в плену и окружении противника;

ж) выполнение специальных заданий Народного Комиссара Обороны».

Особо подчеркивалось, что «органы «Смерш» освобождаются от проведения всякой другой работы, не связанной непосредственно с задачами, перечисленными в настоящем разделе».

В Постановлении были перечислены права, которыми было наделено «Управление контрразведки НКО («Смерш») и его органы на местах:

а) вести агентурно-осведомительную работу.

б) производить в установленном законом порядке выемки, обыски и аресты военнослужащих Красной Армии, а также связанных с ними лиц из гражданского населения, подозреваемых в преступной деятельности.

Примечание: Порядок производства арестов военнослужащих определен в разделе IV настоящего Положения.

в) Проводить следствие по делам арестованных с последующей передачей дел по согласованию с органами прокуратуры на рассмотрение соответствующих судебных органов или Особого совещания при Народном Комиссариате Внутренних Дел СССР.

г) Применять различные специальные мероприятия, направленные к выявлению преступной деятельности агентуры иностранных разведок и антисоветских элементов.

д) Вызывать без предварительного согласования с командованием в случаях оперативной необходимости и для допросов рядовой и командно-начальствующий состав Красной Армии».

Согласно IV разделу Постановления «органы «Смерш» производят аресты военнослужащих Красной Армии в следующем порядке:

а) Аресты рядового и младшего начсостава – по согласованию с прокурором.

б) Среднего начсостава – по согласованию с командиром и прокурором.

в) Старшего начсостава – по согласованию с Военными советами и прокурором.

г) Высшего начсостава – с санкции Народного Комиссара Обороны».

Также в Постановлении была подробно расписана структура «Смерша». Согласно тексту документа:

«1. В состав Главного управления контрразведки НКО «Смерш» входят:

Помощники начальника Главного Управления (по числу фронтов) с приданными им группами оперативних работников, на которых возлагается обязанность руководства работой органов «Смерш» на фронтах.

1-й отдел – агентурно-оперативная работа по центральным органам Красной Армии – управлениям Наркомата Обороны.

2-й отдел – работа среди военнопленных представляющих интерес для органов «Смерш», проверка военнослужащих Красной Армии, бывших в плену и окружении противника.

3-й отдел – борьба с агентурой противника (парашутистами), забрасываемой в наш тыл.

4-й отдел – контрразведывательная работа на стороне противника в целях выявления каналов проникновения агентуры противника в части и учреждения Красной Армии.

5-й отдел – руководство работой органов «Смерш» военных округов.

6-й отдел – следственный.

7-й отдел – оперативний учет, статистика.

8-й отдел – оперативная техника.

9-й отдел – обыски, аресты, установки, наружное наблюдение.

10-й отдел «С» – работа по особым заданиям.

11-й отдел – шифрсвязь.

Отдел кадров – подбор и подготовка кадров для органов «Смерш», формирование новых органов «Смерш».

Адмфинхозотдел – финансовое и материально-хозяйственное обслуживание Управления, комендатура.

Секретариат.

2. На местах организуются следующие органы «Смерш»:

а) Управления контрразведки НКО «Смерш» фронтов;

б) Отделы контрразведки НКО (»Смерш») армий, округов, корпусов, дивизий, бригад, запасных полков, гарнизонов, укрепрайонов, учреждений Красной Армии.

Структура местных органов «Смерш» устанавливается применительно к структуре Главного Управления контрразведки НКО «Смерш» и утверждается Народным Комиссаром Обороны.

Для обеспечения оперативной работы, конвоирования, охраны арестованных и мест заключения органам «Смерш» на местах выделяются из частей Красной Армии:

а) Управлению «Смерш» фронта – батальон;

б) Отделу «Смерш» армии – рота;

в) Отделу «Смерш» корпуса, дивизии, бригады – взвод»

Важный раздел Постановления, на который мало кто из современных историков обращал внимание. Органы военной контрразведки «комплектуются за счет оперативного состава бывшего Управления Особых отделов НКВД СССР и специального отбора военнослужащих из числа командно-начальствующего и политического состава Красной Армии». С первой категорией лиц все понятно – было бы странно не использовать опытных военных чекистов. А вот вторая категория – военнослужащие Красной Армии, а не сотрудники органов госбезопасности, как это в начале войны. Причин изменений кадровой политики можно назвать множество, начиная с того, что чекисты требовались на других участках роботы – например для комплектования органов госбезопасности освобожденных территорий Советского Союза, – и заканчивая желанием Иосифа Сталина ввести «свежую кровь» в кадровый состав военной контрразведки.

Об «ориентации» кадровой политики руководства «Смерш» на армию косвенно свидетельствуют и такие факты. Согласно Постановлению: «Работникам органов «Смерш» присваиваются воинские звания, установленные в Красной Армии» и «Работники органов «Смерш» носят форму, погоны и другие знаки различия, установленные для соответствующих родов войск Красной Армии» [2].

31 мая 1943 года постановлением ГКО было утверждено аналогичное «Положение о УКР «Смерш» НК ВМФ». В июне 1943 года нарком ВМФ СССР Н.Г. Кузнецов утвердил штаты УКР «Смерш» ВМФ, флотов и флотилий [3].

В 1946 году органы «Смерш» в армии и на флоте были ликвидированы. На их базе было создано 3-е Главное управление МГБ [4].

---

1. Постановление СНК СССР № 415-138 сс о реорганизации Управления особых отделов НКВД СССР в Главное управление контрразведки НКО «Смерш» 19 апреля 1943 года. // Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т.IV. Кн.1. секреты операции «Цитадель». 1 января – 30 июня 1943 года. – М., 2008. С 397–398.

2. Постановление ГКО об утверждении положения о ГУКР «Смерш» НКО СССР // Цит. По: Лубянка: Органы ВЧК–ОГПУ–НКВД–МГБ–МВД–КГБ. 1917–1991: Справочник. – М., 2003. –С. 623–626.

3. *Христофоров В*. Страницы истории: «Смерш» 65 лет // ФСБ: за и против. 2008 год. Май. – №1.

4. ГАРФ. – Ф. Р-9478. – Оп. 1с. –Д.37. –Л. 106.

Друкується за: Колпакиди А., Север А. КГБ. Энциклопедия спецслужб. – М.: Яуза: Єксмо, 2010. С. 294–298.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АМНІСТІЯ (від грецької *amnestia* – забуття, прощення) – звільнення від кримінального покарання, припинення відбування або його пом'якшення за рішенням керівника держави, вищого представницького органу влади. Амністія може бути загальною (для всіх осіб, засуджених чи притягнутих до кримінальної відповідальності за певними статтями закону) або частковою, такою яка стосується окремих осіб (здійснюється у вигляді помилування). В Радянському Союзі право амністії мали Верховна Рада СРСР і Верховні Ради союзних республік (в період між сесіями – їх президії). В СРСР найбільш резонансними були амністії для осіб, які самовільно пішли із підприємств військової промисловості і добровільно повернулися на ці підприємства (1944); в зв'язку з перемогою над гітлерівською Німеччиною (1945) та сумнозвісна амністія 1953 р.

Література: Большая Советская энциклопедия / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – Т. 1. – М.: Сов. Энциклопедия, 1970; Советский энциклопедический словарь / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

БІЖЕНЕЦЬ – особа, яка внаслідок особливого перебігу подій або через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, етнічного походження, релігійного вірування, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичної орієнтації знаходиться за межами країни своєї громадянської приналежності й не може скористатися захистом цієї країни чи не бажає цього робити внаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства й знаходячись поза межами країни свого попереднього постійного мешкання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань. У міжнародному праві статус біженців, їх права регулюються низкою міжнародних угод. Наприклад, «Конвенція про статус біженців» 1951 р. Для захисту та розв'язання проблем біженців створено посаду Верховного комісара ООН у справах біженців. В українській історії проблема біженців поставала декілька разів. Вперше масова поява біженців була пов'язана з політичними подіями XVIII ст. Найбільша кількість біженців спостерігалася у XX ст., коли близько 200 тис. вихідців з України, які опинилися у Європі внаслідок подій Другої світової війни, із різних причин відмовились від повернення до СРСР і з часом розселилися по світу.

Література: *Міронова І.С., Котляр Ю.В.* Етнічні меншини. Словниково-документальні матеріали. – Миколаїв: ОЦТКЕУМ, 2005.

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ – особи, що належали до збройних сил воюючих сторін, включаючи добровольчі загони, партизанів, учасників рухів опору і опинилися під владою супротивника. Військовополоненими також вважаються військові кореспонденти, члени екіпажів торгівельного флоту, цивільної авіації. Режим військового полону регулюється Положенням про закони і звичаї сухопутної

війни (додаток до 4-ї Гаазької конференції 1907 р.) і Женевською конвенцією 1949 р. про поводження з військовими полоненими. У відповідності з загальними нормами військовополонені знаходяться під владою іноземної держави, а не окремих осіб або військових частин, які взяли їх в полон. Поводження з військовополоненими при всіх обставинах повинно бути гуманним, без всякої дискримінації. Держава, у владі якої знаходяться військовополонені, повинна безкоштовно утримувати їх, а також надавати їм належну медичну допомогу. Військовополонених не можна використовувати на небезпечних роботах без їх згоди. Робота, яка виконується полоненими повинна оплачуватися. Частина заробітної плати використовується на витрати для їх утримання, а сума, яка залишилась, видається військовополоненим при звільнені. Полонені повинні підкорятися законам, статутам і наказам, що діють у збройних силах держави, у полоні якої вони знаходяться. За невиконання, до них можуть застосовуватись заходи судового або дисциплінарного характеру.

Література: *Большая Советская энциклопедия / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Т. 5. – М.: Сов. Энциклопедия, 1970; Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.*

ГОЛОДОМОР – система заходів тоталітарної більшовицької системи, направлена на ліквідацію українського населення. Він носив характер геноциду, так як був направлений головним чином проти українського селянина, що був носієм державотворчих рис. Голодомор застосовувався тричі: 1921–1923 рр., 1932 –1933 рр., 1946–1947 рр. Західні історики вважають, що основними причинами голодоморів були національно-політичні фактори. Зокрема, Дж. Мейс підкреслює: «Москва пов'язала українське селянство з українським націоналізмом як загрозою імперським інтересам... Сталін, Каганович, Постишев та інші запланували у Москві знищення українського селянства як свідомої національної верстви і нещодавно здійснили це в Україні у 1932–1933 рр. засобом штучного голоду...» Його позицію підтримує Р. Конквест, стверджуючи, що голод запланувала Москва для винищення українського селянства як національного бастіону. Українських селян нищили не тому, що вони були селянами, а тому, що були українцями-селянами». Історики, які визнають основними причинами голоду дію національно-політичних чинників, постійно акцентують увагу на його штучності та організованості. Так, французький дослідник А. Безансон наголошує: «Саме ретельна організація екзекуції надала українському голодному терору характер геноциду». Цю ж думку проводить і американський історик українського походження Д. Соловей, підкреслюючи, «що голод 1932–1933 рр. був планово підготовлений і здійснений». Однак найбільш обґрунтованою є позиція авторського колективу монографії «Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки» (В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький), які на основі зіставлення різних концепцій та аналізу фактичного матеріалу дійшли висновку, що «конкуруючі гіпотези треба об'єднати. Тоді факти, пов'язані з голодом логічно складатимуться в цілісну картину». На необхідності синтетичного підходу до вирішення вказаної проблеми наголошує і В. Савельєв: «...саме економіко-політичні чинники стали

в кінцевому підсумку причиною голоду». Проте слід обов’язково звернути увагу на ще одну причину голодоморів – це боротьба проти селянського повстанського руху. Терор голодом було апробовано на селянстві в 1921–1923 рр., а остаточно використано в 1932–1933 рр. половині цього року. До голодомору ставилися як до неіснуючого явища. У сталінського табу був знаковий смисл: тема голоду не підлягала відкритому обговоренню на будь-яких, навіть закритих, партійних зборах або на пленумах партійних комітетів. Цього табу в КПРС дотримувалися до грудня 1987 р. Під час голодоморів проти селян України була застосована найстрашніша зброя – терор голодом, яка стала не тільки останньою фазою війни більшовиків проти селян, а й ліквідувала повстанство, спричинила глибокі трансформації в селі, знищила селянську еліту, здібних та ініціативних виробників – власників, носіїв справжньої української ментальності.

Література: *Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В.* Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – Київ–Едмонтон, 1991; *Конквест Р.* Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. – К., 1993; *Мейс Д.* Політика голодомору // Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних наслідків. – Київ–Нью-Йорк, 2000; Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2002.

ДЕЗЕРТИРСТВО – згідно законодавства Радянського Союзу, один із найбільш тяжких військових злочинів, який порушує інтереси комплектування збройних сил і виражається в залишенні місця бою, військової частини, місця служби або неявці на службу з метою ухиляння від військової служби. Термін перебування поза військовою частиною або того місця, де військовослужбовець повинен проходити військову службу, не має значення для притягнення до кримінальної відповідальності, головною в цьому випадку є мета – ухилитися від військової служби. Дезертирство – це злочин, при якому винний з моменту самовільного залишення місця служби в межах всього терміну незаконного перебування поза військової частини знаходиться в стані здійснення злочину, тому в даному випадку не застосовуються давнина кримінального переслідування, амністія або помилування. Дезертирство карається позбавленням волі на різні терміни, а у військовий час – аж до смертної кари.

Література: Большая Советская энциклопедия */ Гл. ред. А.М. Прохоров.* – Т. 8. – М.: Сов. Энциклопедия, 1972; Советский энциклопедический словарь */ Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

ДЕПОРТАЦІЯ – вигнання, вислання. У правовій сфері – особливий вид заслання. У широкому розумінні депортацією називають примусове виселення з місця постійного проживання особи, яка визнана соціально небезпечною. Депортація може застосовуватися як до окремих осіб, так і до представників певної соціальної групи. В СРСР депортація була наслідком політичних рішень. В 1940-х рр., на підставі сфальсифікованих звинувачень, з місць свого історичного або постійного

мешкання були переселені етнічні німці, турки-месхетинці, народи Чечні, Інгушетії тощо. На території сучасної України найбільш масовою депортаційною акцією було переселення у травні 1944 р. близько 200 тис. кримських татар у Середню Азію. Депортовані народи – це народи, до яких застосовувалось масове виселення з місць постійного проживання за національною ознакою.

Література: *Міронова І.С., Котляр Ю.В.* Етнічні меншини. Словниково-документальні матеріали. – Миколаїв: ОЦТКЕУМ, 2005.

ДИВЕРСІЯ (від латинського *diversio* – відхилення) – це знищення або пошкодження шляхом вибуху, підпалу чи будь-яким іншим способом підприємств, побудов, шляхів сполучень, засобів зв'язку або іншого державного чи громадського майна, що здійснюється підготовленими агентами, спеціальними групами в мирний і військовий час на території будь-якої держави або території, зайнятої супротивником, з метою послаблення його економічного та військового потенціалу, а також морального стану. До диверсії відноситься і скоєння масових отруєнь або розповсюдження епідемій. За радянським правом диверсія вважалася одним з найбільш тяжких злочинів.

Література: Большая Советская энциклопедия / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – Т. 8. – М.: Сов. Энциклопедия, 1972; Советский энциклопедический словарь */ Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

ЕМІГРАЦІЯ – поняття, що вживається як для визначення процесу виїзду громадян із своєї країни в інші країни на постійне або довготривале проживання, так і для визначення статусу сукупності вихідців з однієї країни, які проживають в іншій країні, в межах часу, потрібного для їх правової і соціальної адаптації в нових умовах. Право залишати свою країну і повертатися до неї зафіксоване у Загальній декларації прав людини (1948 р.) і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.), що містить і ряд обмежень, що зумовлені охороною «державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення». У колишньому Радянському Союзі існувала низка процедур, що ускладнювали право на виїзд і довільно тлумачили обмежувальні положення пакту. Нині діючі в Україні нормативно-правові акти приведені у відповідність з міжнародними нормами.

Література: *Міронова І.С., Котляр Ю.В.* Етнічні меншини. Словниково-документальні матеріали. – Миколаїв: ОЦТКЕУМ, 2005.

КОЛГОСПИ (колективні господарства) – форми сільськогосподарського виробництва, що об'єднували селян для ведення господарства на так званих соціалістичних засадах. Серед колективних господарств виділяли комуни, артілі, товариства спільного обробітку землі, що відрізнялися рівнем усуспільнення засобів виробництва. Колективний обробіток землі на території України носив

адміністративно-примусовий характер і почав запроваджуватися з кінця 1917 – початку 1918 рр. Він базувався на відчуженні землі у селянина-власника і передачі її в колективну (фактично державну) власність. Колективні господарства (комуни, артілі) та радгоспи з початку свого утворення мали штучний характер, часто розпадалися і на початку 20-х рр. XX ст. існували головним чином за рахунок держави. Переважна більшість членів колгоспів не були селянами-власниками: незаможники, партійні функціонери, демобілізовані червоноармійці. І тому успіхи колгоспного будівництва не були значними, незважаючи на фактичне збільшення кількості колгоспів. Покращилась ситуація лише в 1924–1927 рр. – період розквіту непу, коли до колгоспного руху приєдналась певна кількість середнього селянства. У 1929–1930 рр. для насильницького насадження колгоспів була використана кооперація. З її ліквідацією держава стала монополістом у визначенні обсягів виробництва та закупівлі сільськогосподарської продукції, роздрібних та закупівельних цін. Знищуючи кооперативні структури, ліквідовуючи величезну соціальну верству кооператорів, офіційні комуністичні ідеологи скористалися авторитетом кооперативного руху і самої ідеї колективізації. Це виявилося у тому, що колективізацію стали називати етапом подальшого розвитку кооперації на селі, а створені колективні господарства почали вважати побудованими на кооперативних засадах. У Конституції СРСР було проголошено, що в радянському суспільстві існує колгоспно-кооперативна власність. Проте життя переконувало: віднесення цих колективних господарств до кооперативних підприємств - помилка як у теоретичному, так і у практичному плані. Створивши колгоспи, держава встановила над ними всеохоплюючий контроль. За свою продукцію колгоспи одержували від держави суто символічну плату. Колгоспники перетворювалися на людей «нижчого ґатунку», головне суспільне призначення яких – забезпечення індустріалізації дешевим хлібом. Примусити селян погодитися з такою роллю можна було лише позаекономічними методами. І справді, сталінське керівництво, ввівши у 1932 р. паспортну систему в місті, фактично прикріпило селян до землі, зробило їх державними кріпаками. 20 млн. індивідуальних селянських господарств були перетворені на 240 тис. колгоспів. Це був відхід від принципів ринкового ведення господарства, які розвивалися в рамках непу, і торжество нової тоталітарної соціалістичної системи.

Література: Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник / *Відповід. ред. І.Ф. Курас.* – К.: УРЕ, 1987; *Ганжа І.Х.* Перші колективні господарства на Україні (1917–1920 рр.) – К.: АН УРСР, 1960; *Чмига А.Ф.* Колхозное движение на Украине (1917–1920 гг.) – М.: Моск. ун-та, 1974.

МІЛІЦІЯ (походить від латинського *militia* – військо) – державний орган охорони громадського порядку. 28 жовтня 1917 р. було видано постанову Наркомвнусправу Радянської Росії про створення міліції. Її функції в той час значною мірою збігалися з функціями Червоної гвардії. 12 жовтня 1918 р. в інструкції «Про організацію робітничо-селянської міліції», затвердженій Наркомвнусправом і Наркомюстом РРФСР, чітко визначалися основні завдання міліції: охорона

громадського порядку і громадської безпеки, боротьба з кримінальною злочинністю. Міліція комплектувалася тільки з трудящих громадян, які користувалися виборчим правом. Улітку 1918 р. було створено водну міліцію, а пізніше – залізничну. 10 червня 1920 р. декретом ВЦВК затверджено положення про робітничо-селянську міліцію. Вона входила до складу Наркомвнусправу і його місцевих органів, підпорядковувалася їм і місцевим радам. До складу міліції входили: міська і повітова, промислова (фабрично-заводська, лісова), залізнична, водна, розшукова. На міліцію покладалось також проведення кримінального розшуку й дізнання в кримінальних справах. 5 лютого 1919 р. Раднарком УСРР ухвалив декрет «Про організацію міліції». 18 квітня 1919 р. організовано судово-карний розшук, на місцях – органи судово-кримінальної міліції. Українська міліція брала участь у ліквідації селянського повстанського руху, бандитських формувань, сприяла зміцненню законності. В роки Великої Вітчизняної війни крім властивих їй функцій, на міліцію були покладені – боротьба з диверсантами, дезертирами і т д.

Література: Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник / *Відповід. ред. І.Ф. Курас.* – К.: УРЕ, 1987; Советская милиция: история и современность (1917–1987). – М.: Юрид. лит., 1987.

НАЦИЗМ (від назви гітлерівської націонал-соціалістської партії), німецький різновид фашизму. Як і фашистські рухи в ряді інших країн, нацизм з’явився на політичній арені в ролі «захисника» скривдженої нації. Остання після поразки у Першій світовій війні та внаслідок Листопадової революції 1918 р. виявилася ідейно розколотою. Значна частина німців пішла за соціал-демократами і комуністами. Нацизм прагнув консолідувати німецьку націю, висунувши гасло «націонал-соціалізму», яке, за словами соратника А. Гітлера – Г. Штрассера, покликане було «гармонійно» поєднати у собі два ідеали обох частин німецького народу – націоналізм і соціалізм. Зі свого боку, ідеолог А. Розенберг уточнював, що було б неправильним називати новий рух «національним соціалізмом» замість «націонал-соціалізму». При такому підході, – писав він, – можна легко стати на помилкову позицію, згідно з якою поняття «соціалізм» є для націонал-соціалістів «сутністю», а поняття «національний» лише прикметником, що пояснює головне слово. Насправді ж, – твердив Розенберг, – все навпаки. Слово «нація» і все, що їй конкретно служить, нацизм вважає головним, а не якусь «абстрактну ідею соціалізму».

Література: *Міронова І.С., Котляр Ю.В.* Етнічні меншини. Словниково-документальні матеріали. – Миколаїв: ОЦТКЕУМ, 2005.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ – форма постановки на порядок денний суспільного життя національних проблем. Виникає в зв’язку з реальними або уявними несправедливостями у міжнаціональному спілкуванні. Поняття про національну несправедливість формується на основі категорії «національний інтерес». Національне питання може мати вузьке або широке тлумачення. Звужене

трактування обмежується політико-правовим статусом націй, їхньою державною суверенністю, розподілом політичної влади між суб'єктами етнополітики, а також збереженням ідентичності народів (мови, літератури, традиційної культури). Коли ж національні інтереси усвідомлюються як сукупність усіх сторін життєдіяльності етносоціального організму, тоді національне питання вбирає в себе все, що відноситься не лише до базису, але й до надбудови. В такому разі уявлення про невирішеність національного питання може виникати як реакція на проблеми етнодемографічного, економічного, екологічного, соціального, морально-психологічного характеру. В Україні невіддільною складовою частиною національного питання є відродження національної мови, екологічне очищення, запобігання демографічної катастрофи. Однак бажання великої частини російського населення Криму приєднатися до етнічно близької Росії, навіть всупереч економічним розрахункам, спровокувало так звану проблему Криму. Побоюваннями щодо втрати власної етнічної ідентичності великою мірою зумовлений рух русинів у Закарпатті. Поширена в недалекому минулому думка про можливість остаточного вирішення національного питання тепер переглядається. Більшість дослідників схиляються до того, що вирішення національного питання матиме постійний характер і буде наполегливим пошуком шляхів гармонізації міжнаціональних відносин, подоланням протиріч, що неминуче виникають на ґрунті національних інтересів, щоб не дозволити перерости цим протиріччям у національні конфлікти.

Література: *Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред. Ю.І. Римаренко.* – К.: Довіра, Генеза, 1996.

ОКУПАЦІЯ – встановлення влади військовим командуванням після захоплення чужоземної території. Найчастіше – це злочинна система, яка здійснює комплекс військово-терористичних, політичних, соціально-економічних, ідеологічних, пропагандистських заходів, спрямованих на винищення місцевого населення, колонізацію краю поселенцями, руйнації культурних надбань, жорстокої експлуатації економіки і трудових ресурсів захопленого краю. Типовим прикладом є німецько-румунська окупація України під час Великої Вітчизняної війни, яка тривала з 1941 р. до 1944 р. Після вторгнення на територію України нацисти відразу приступили до реалізації розроблених ще до початку війни планів, згідно з якими передбачалося впровадження нового територіального поділу, адміністративного устрою і організації цивільної та військової влади. В березні 1941 р. начальником штабу верховного командування збройних сил Німеччини було підписано таємну інструкцію до директиви № 21 (план «Барбаросса») про встановлення окупаційного режиму на захоплених східних територіях. В інструкції вказувалось: «Захоплена в ході військових дій російська територія повинна, як тільки дозволять обставини, бути розділеною, відносно спеціальних вказівок...». Період німецько-румунської окупації України був найтрагічнішим в історії нашого краю. Ідеологічною основою злодіянь стала «расова теорія», яка проголосила право вищої німецької «арійської раси» панувати над іншими народами і використовувати для утримання цього панування найжорстокіші заходи. Здійсненню злочинних задумів нацистів мала

стати ретельно продумана і спланована окупаційна політика – так званий «новий порядок». Окупаційний режим мав чотири головні цілі:

- по-перше, проведення тотального терору і геноциду проти цивільного населення і військовополонених з метою знелюднення окупованих територій;
- по-друге, нещадна експлуатація економіки і трудових ресурсів в інтересах Німеччини;
- по-третє, знищення і пограбування культурних цінностей завойованих земель;
- по-четверте, викорінення комуністичної ідеології, суцільна фашизація свідомості підкорених народів, перетворення їх на рабів «тисячолітнього рейху».

Література: Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів). – Миколаїв: КВІТ, 2004; Преступные цели – преступные средства: Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941–1944 гг.) – М.: Экономика, 1985.

ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ – особи, які були переміщені або переселені за розпорядженням владних структур. Причиною таких дій може бути небезпека з приводу будь-якого стихійного лиха (наприклад, землетрусу, повені, аварії) або військових дій. Таке переміщення – одна з форм примусової міграції. Вирізняються дві категорії переміщених осіб: 1) ті, які були змушені залишити країни походження або місце постійного мешкання, перетнули державний кордон, опинилися у становищі, подібному до становища біженців, але залишилися під захистом свого уряду; 2) особи, які, хоча й залишились в кордонах своїх країн, але були змушені покинути місця свого постійного мешкання, або припинити звичайну економічну діяльність через те, що їхнє життя, безпека або свобода опинилися під загрозою внаслідок насильства, збройного конфлікту або внутрішнього безладдя. Виникнення терміну «переміщені особи» пов’язано з подіями Другої світової війни. З 1939 р. до 1944 р., внаслідок дій фашистських властей, на території Німеччини опинилося близько 10 млн. осіб, більшість з яких складали залучені до примусової праці або ж вислані з країн свого звичайного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Кількість вивезених з території колишнього Радянського Союзу становила 4078000 осіб, 2,4 млн. з яких складали українці. Після закінчення війни їх долею опікувалася ООН та спеціально створені для цього організації. Більшість з цих людей внаслідок репатріації (головним чином примусової) була повернута до СРСР, а приблизно 200 тис. осіб, фактично змінивши свій статус на статус «біженців», відмовилися повертатися у Радянський Союз. Перші роки свого перебування на Заході вони провели в спеціально створених для них таборах. Протягом 1947–1951 рр. значна їх частина виїхала на нові постійні місця мешкання в США, Канаду, Австралію, Латинську Америку.

Література: *Міронова І.С., Котляр Ю.В.* Етнічні меншини. Словниково-документальні матеріали. – Миколаїв: ОЦТКЕУМ, 2005.

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИННОСТІ (від латинського *praesumptio* – припущення) – один із демократичних правових принципів судочинства, згідно якому звинувачений вважається невинним до тих пір, доки його провина не буде доведена у встановленому законодавством порядку. Вона є суттєвою гарантією законності при розгляду кримінальних справ.

Література: Советский энциклопедический словарь / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

РЕПАТРІАЦІЯ (від пізньолатинського *repatriatio* – повернення на батьківщину) – повернення до місця постійного проживання військовополонених і цивільних осіб, що опинилися за межами батьківщини внаслідок військових дій, а також емігрантів з відновленням в правах громадянства. Репатріація емігрантів була передбачена Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 жовтня 1946 р. Після припинення військових дій воюючі держави зобов'язані провести повну репатріацію всіх військовополонених, а також осіб, які опинилися на ворожій території, за виключенням тих, які не підлягають репатріації (наприклад такі, які тяжко хворі, скоїли кримінальний злочин або відбувають покарання за судовим вироком)

Література: Большая Советская энциклопедия / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – Т. 22. - М.: Сов. Энциклопедия, 1975; Советский энциклопедический словарь / *Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

РЕПРЕСІЇ (походить від пізньолатинського *repressio* – подавлення, каральна міра, покарання) – важлива умова функціонування тоталітарного режиму, оскільки вони у політичній сфері придушували опозиційні сили, нейтралізували потенційних противників системи, блокували розвиток громадянського суспільства, давали змогу майже повністю контролювати розвиток суспільних процесів; в економічній сфері – сприяли підтриманню основного стимулу до праці – страху, забезпечували систему дармовою робочою силою; у соціальній сфері – розколювали суспільство, протиставляли його верстви одну одній, створювали атмосферу взаємної підозри та недовіри, шляхом перманентних пошуків ворога (хто не з нами, той – проти нас) забезпечували збереження важливих функціональних якостей системи – дисципліни та єдності. Невід'ємною ознакою сталінського режиму став масовий терор. Щоправда він не був винаходом Й. Сталіна. Репресії не припинялися з часів «червоного терору» 1918–1920 рр., хоч і зменшилися в роки нової економічної політики. Масові репресії набули в 20–30-х рр. XX ст. різних форм: розкуркулення, депортації, голодомори, викриття «шкідницьких організацій». Починаючи з 1929 р. масові репресії трьома великими хвилями прокотилися по Україні: перша (1929–1931) – примусова колективізація, розкуркулення, ліквідація УАПЦ, процес СВУ; друга (1932–1934) – голодомор-геноцид, постишевський терор, репресивний спалах після вбивства Кірова; третя (1936–1938) – доба «великого терору». Продовжувалися репресії і після закінчення Великої Вітчизняної війни у вигляді голодомору 1946–1947 рр. та

переселень-депортацій цілих народів. Репресивна політика проводилася до середини 50-х рр. ХХ ст. Політика репресій привела до фактичної деградації людської особистості, коли норми моралі, людська гідність поступались місцем боротьбі за елементарне біологічне виживання.

Література: *Білас І.Г.* Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – У 2-х кн. – К.: Либідь – Військо України, 1994; *Ченцов В.В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль: «Збруч», 2000; *Шитюк М.М.* Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст. - К.: Тетра, 2000.

СМЕРШ («смерть німецьким шпигунам») – Особливі відділи військової контррозвідки (від 14 квітня 1943 р. – «СМЕРШ»), яким надавалися каральні функції боротьби із зрадниками Батьківщини з числа військовослужбовців, дезертирів, а також з тими, хто був у німецькому полоні або в оточенні. Їм надавалося право арешту, а у випадку необхідності і розстрілу на місці, шпигунів, зрадників та дезертирів. Вони були орієнтовані на те, що саме серед колишніх військовополонених слід шукати ворогів радянської держави, агентів ворожих спецслужб. Вчорашніх фронтовиків, партизан і підпільників, в`язнів концтаборів почали сіяти через «смершівські сита», звинувачуючи в зрадництві, праці на ворога, в недостатній боротьбі на окупованій території. Радянське керівництво перед НКВС, НКДБ і військовою контррозвідкою «СМЕРШ» поставило завдання перевірки кожного, хто прибув. Як сказав на пленумі ЦК партії у 1957 р. маршал Г. Жуков: «Сто двадцять шість тисяч офіцерів, повернутих з полону, були позбавлені військових звань та відправлені в табори.» Їх трагічна доля була передбаченою: переживши роки жахів ворожого полону та зумівши дожити до перемоги, вони прямо з німецьких концтаборів були направлені в радянські табори. Поняття «ворог» та «зрадник» сприймалися однозначно і на репресії проти цих осіб, у більшості випадків, реагували адекватно. Навряд чи десь у світовій історії існував аналогічний прецедент ставлення держави до солдат своєї армії, полонених ворогом.

Література: *Коровин В.В.* История отечественных органов безопасности. – М.: Наука, 1998; *Радзинский Э.* Сталин.– М.: Вагриус, 1997.

ФОЛЬКСДОЙЧ – етнічні німці, які проживали на тимчасово окупованій німецько-румунськими військами території Радянського Союзу, пройшли спеціальну реєстрацію в німецьких органах влади, отримали посвідчення та користувалися певними пільгами. Сталінська каральна система зараховувала етнічних німців, які проживали на території України до категорії «німецько-фашистських посібників». 7 січня 1944 р. вийшло розпорядження НКВС СРСР за № 20, в якому Л.Берія наказував «усіх виявлених посібників на території України заарештувати з конфіскацією майна на основі наказу НКВС СРСР за № 001552 (1940 р.), а також направляти до спецтабору (ст. Чорногорської копальні Красноярського краю) для їх подальшого

утримання». Жителі німецької національності зазнали репресій в післявоєнний період як «фольксдойч», які згідно законодавчих актів виявилися прирівняними до ворогів народу, зрадників Батьківщини. Архівні документи переконливо доводять, що переважна більшість цих люди і члени їх сімей взагалі не мали ніякої вини, а репресії направлені проти них були типовим проявом діяльності тоталітарної системи, яка у післявоєнні роки «вбачала» ворога в особах німецької національності.

Література: *Бугай М.Ф.* Депортації населення з України (30–50-ті роки) // Український історичний журнал. – 1990. – № 11.

ШПИГУНСТВО (походить від німецького *spion* – вистежувати) – передача, крадіжка чи збір з метою передачі іноземній державі або її агентурі відомостей, які складають державну чи військову таємницю. В Радянському Союзі шпигунство вважалось особливо небезпечним державним злочином. Переслідується за законодавством всіх країн. Шпигунство вважається закінченим злочином з моменту здобуття шпигунських відомостей, незалежно від того, вдалось чи не вдалось їх передати. Шпигунство вважається зрадою Батьківщині та карається позбавленням волі на термін від 10 до 15 років з конфіскацією майна і виселенням на термін від 2 до 5 років або без виселення або стратою з конфіскацією майна. Державі, яка затримала шпигуна, надається право покарати його згідно свого законодавства в судовому порядку.

Література: Большая Советская энциклопедия */ Гл. ред. А.М. Прохоров.* – Т. 29. – М.: Сов. Энциклопедия, 1978; Советский энциклопедический словарь */ Гл. ред. А.М. Прохоров.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1985.

ЗМІСТ

Розділ II. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ 156

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах.
Миколаївська область. Книга 5

Редактори – Ю. Давидова, О. Вашкевич
Комп’ютерна верстка – В. Дорошек
Коректори – Р. Попушняк, Т. Онищенко

Формат 70 х 100 1/16. Умов. друк. арк. 48,22. Тираж 1500 пр. Зам. № 285

ПП «Видавництво «Світогляд»
02192, Київ, вул. Миропільська, 17
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України ДК №1427 від 10.07.2003 р.

ТОВ «Ніка-Прінт»
04080, Київ, вул. Нижньоюрківська, 2
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України ДК №1491 від 10.09.2003 р.